การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา

A STUDY OF THE BODY OF KNOWLEDGE AND THE LOCAL WISDOM APPEARING IN LÂN-NÂ BUDDHIST LITERATURE : A CASE STUDY OF "ÂNISAMSA" AND SCRIPTURES PREACHED ON VARIOUS OCCASIONS IN LÂN-NÂ

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘

ISBN 974-364-478-4

การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF THE BODY OF KNOWLEDGE AND THE LOCAL WISDOM APPEARING IN LÂN-NÂ BUDDHIST LITERATURE : A CASE STUDY OF "ÂNISAMSA" AND SCRIPTURES PREACHED ON VARIOUS OCCASIONS IN LÂN-NÂ

PHRAMAHA SUTHIT APHÂKARO (OBOUN)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of

The Requirement For The Degree of

Doctor of Philosophy

(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ)

..... กรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

..... กรรมการ

(รศ.ดร.เรืองเดช ปันเขื่อนขัติย์)

..... กรรมการ

(รศ.สมหมาย เปรมจิตต์)

..... กรรมการ

(รศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระสุธีธรรมานุวัตร	ประธานกรรมการ
	รศ.ดร.เรืองเดช ปันเขื่อนขัติย์	กรรมการ
	รศ.สมหมาย เปรมจิตต์	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา

ผู้วิจัย : พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมานุวัตร ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.

: รศ.ดร. เรืองเดช ปันเขื่อนขัติย์ พธ.บ., M.A, Ph.D.(Linguistics)

: รศ.ดร.สมหมาย เปรมจิตต์ ป.ธ.๙, ศน.บ., M.A,ศน.ด.

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๔๙

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา” เป็นการศึกษาวิจัยที่ผสมผสานระหว่างการศึกษาวิจัยเชิงเอกสารและการศึกษาเชิงประยุกต์ที่นำความรู้มาจัดการในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงความสัมพันธ์เพื่อค้นหาแนวคิด ความหมายและทัศนคติต่อองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และความสำคัญของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา และ ๓) เพื่อศึกษาบริบททางสังคม วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาในล้านนา ที่มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

ผลการวิจัยพบว่า ล้านนาหรือภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน มีความเป็นมาที่ยาวนานเริ่มตั้งแต่อาณาจักรโยนกแถบลุ่มแม่น้ำกก จังหวัดเชียงราย และอาณาจักรหิรัญนครเงินยาง หรือเมืองเชียงแสน มาปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนในสมัยหริภุญชัย (พ.ศ.๑๒๐๔) และเจริญสูงสุดใน สมัยราชวงศ์มังรายที่มีนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่เป็นราชธานี (พ.ศ.๑๘๓๙ -๒๑๐๑) ความเจริญของล้านนานั้นมีความเป็นมาควบคู่กับพระพุทธศาสนา ซึ่งก่อให้เกิดการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น มังคลัตถทีปนี จักรวาฬทีปนี ที่รจนาขึ้นโดยพระสิริมังคลาจารย์ ชินกาลมาลีปกรณ์ และวชิรสารัตถสังคหะ ที่รจนาโดยพระรัตนปัญญาเถระ รวมถึง

วรรณกรรมของพระเถระรูปอื่นๆ ในล้านนาที่ถือว่า เป็นวรรณกรรมชั้นครูที่มีความไพเราะและชั้นเชิงในการแต่งที่ให้อรรถรสและความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งได้เป็นแบบอย่างของการรจนาวรรณกรรมหรือคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาล้านนาในยุคต่อมา และแต่ละเรื่องล้วนมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมที่ทำให้ทราบถึงความเป็นมาและบริบททางสังคมในล้านนาได้เป็นอย่างดี

ในบรรดาวรรณกรรมเหล่านั้น วรรณกรรมที่มีความสำคัญอีกประเภทหนึ่ง คือ วรรณกรรมเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ด้วยเหตุที่คัมภีร์ธรรมทั้งสองประเภทได้มีส่วนสำคัญในฐานะที่เป็นฐานความเชื่อของการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นรากฐานที่สำคัญของการส่งเสริมวัฒนธรรม จารีตประเพณี และที่สำคัญเป็นแนวคิด ความเชื่อ และวิถีการปฏิบัติขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ซึ่งปรากฏเป็นองค์ความรู้ในด้านต่างๆ คือ ๑)องค์ความรู้ที่แสดงถึงความเป็นมา แนวคิด และหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ๒)องค์ความรู้ที่มีผลต่อการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และค่านิยมทางสังคมของชาวล้านนา และ ๓)องค์ความรู้ที่สร้างกระบวนการผสมผสานความรู้ในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านั้น มีความเชื่อมโยงกับหลักคิด และวิธีการปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคม วัฒนธรรม จารีตประเพณี โดยมีอิทธิพลต่อแนวความคิด ความเชื่อ การเมือง การปกครอง จารีตประเพณีในแผ่นดินล้านนา รวมทั้งการสร้างสรรค์วรรณกรรมในสังคมไทย และที่สำคัญยิ่ง คือ เพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม

ส่วนบริบททางสังคม วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น พบว่า ๑)การให้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์ ชนชั้นผู้ปกครอง ๒)การเข้ามาของพระพุทธศาสนาจากที่ต่างๆ ๓)ความแตกฉานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาของพระเถระ และ ๔)ความเชื่อในเรื่องของอานิสงส์การสร้างธรรม/เขียนธรรมถวายวัด มีความสัมพันธ์กับการสร้างสรรค์วรรณกรรมในล้านนา ซึ่งได้ส่งผลต่อความคิด ความเชื่อ และหลักศีลธรรมของคนในสังคมปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ องค์ความรู้และภูมิปัญญานั้น จะได้รับการยอมรับและสืบต่อไปได้ ก็เพราะการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการจัดการความรู้ และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อเป็นการรักษามรดกทางปัญญา และนำมาสู่การประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่เหมาะสม

Thesis Title	: A Study of the Body of Knowledge and the Local Wisdom Appearing in Lân-nâ Buddhist literature : A Case Study of "Ânisamsa" and Scriptures Preached on Various Occasions in Lân-nâ.
Researcher	: Phramaha Suthit Aphâkaro (Oboun)
Degree	: Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee	
	: Phra Suthithammanuwat Pali IX, M.A., Ph.D.
	: Assoc. Prof.Dr.Ruengdet Pankheinkhat B.A.,M.A.,Ph.D.
	: Assoc. Prof. Dr.Sommai Premchit Pali IX,B.A.,M.A., Ph.D.
Date of Graduation	: 22 May 2005

Abstract

The Thesis entitled "A Study of the Body of Knowledge and the Local Wisdom Appearing in Lân-nâ Buddhist literature : A Case Study of "Ânisamsa" and Scriptures Preached on Various Occasions in Lân-nâ". The thesis methodology is the documentary research and the applied research by using the correlation analysis of managing knowledge in order to search for concept, meaning and attitude towards the body of knowledge and the local wisdom appearing in Lân-nâ Buddhist literature. The main purposes of this study are (1) to study the history of Buddhism in Lân-nâ (2) to analyze the body of knowledge and the local wisdom appearing in Buddhist literature about Ânisamsa and scriptures preached on various occasions in Lân-nâ (3) to study the social context, culture and Buddhism in Lân-nâ relating to Buddhist literature in Lân-nâ.

The results of this study showed that Lân-nâ or Northern Thailand has a long historical region. This region originated from the area consisting of Yonok Naknakorn in the basin of MeaKok River in Chiang Rai Province and Hiran Nakorn Ngoen Yâng or Chiang Saen City. The obvious evidence appeared in Haribhunchai Period (B.E.1204) and was the most developed in Mangrai Period in which Chiang Mai

was a capital city (B.E.1839-2101). Lân-nâ region had such equal progress Buddhism that contributed to the most important Buddhist literature such as Mangalatthadîpanî and Jakkavâladîpanî which were written by Phra Sirimanghkalâcârya, and Jinakâlamâlipakarana Vajirasârathasamgaha which were written by Phra Rattanapañna Thera. Moreover, there were some of the Buddhist literature that were written by other monks in Lân-nâ. All of the some literature was the most supreme Buddhist literature which showed the best of rhyme writing strategy that provided utility and knowledge in different types of science. It was the best pattern of Lân-nâ Buddhist literacy works. Every single story had the important point of introduction and context about history, religion and culture.

One of the best Buddhist literature was Ânisamsa and the scriptures preached on various occasions in Lân-nâ. These types of literature were the most important part of Lân-nâ Buddhist literacy works and were the foundation for supporting Lân-nâ's culture and tradition. These were also the important concept, belief and basic practices of Lân-nâ Buddhism. It appeared to be the body of knowledge as showed that (1) the body of knowledge that presented in the history, culture and Buddhist teaching, (2) the body of knowledge to encourage the culture, tradition and social convention of Lân-nâ, and (3) the body of knowledge contributed to the process of mixed Buddhist knowledge and local belief. These bodies of knowledge were related to Buddhist concept and practical way that led to build the rule of society, culture and tradition. It also effected to concept, belief, politics and tradition in Lân-nâ including the most important literature in Thai society and the everlastingness state of Dhamma.

Context of society, culture and Buddhism that are related to Buddhist literature in Lân-nâ showed that (1) the encouragement of the kings and the governors, (2) the entry of Buddhism from other places, (3) the excellent Buddhist Monks in the Tipiöaka and the commentaries, and (4) the belief of virtue in Buddhist literary works. These were related to Buddhist literacy works in Lân-nâ which effected to concept, belief, and moral principles in present society.

The suggestion in the thesis on the body of knowledge and the local wisdom will be extensively accepted by the participation of the community in both knowledge

management and culture resource management in order to preserve the intellectual heritage and to apply to the appropriate situations.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ของพระมหาเถระ ครูบาอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญในภาษาธรรมล้านนา โดยเฉพาะ พระธรรมราชานุวัตร รองเจ้าคณะภาค ๖ วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย พระครูสมุห์สุวิทย์ ปญฺญาวุโธ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ พระมหาจรินทร์ จิรวุฑฺโฒ เจ้าอาวาสวัดบ้านโป่ง จังหวัดเชียงราย ที่คอยให้คำปรึกษาแนะนำให้ผู้ศึกษาได้รับรู้และเข้าใจความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมในล้านนา ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองและเอกลักษณ์ของแผ่นดินล้านนา

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า ผู้ที่ให้แบบอย่างในการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ธรรมเรื่องอานิสงส์ในล้านนา และพระเถระ นักปราชญ์ผู้ที่เป็นเจ้าผลงานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยเฉพาะรองศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ ที่คอยให้คำแนะนำ ค้นคว้าหาหนังสือมามอบให้จนได้รับข้อมูลและองค์ความรู้ที่มากมาย

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ) ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้ค่อยติดตาม ถามไถ่ความเป็นไปของลูกศิษย์คนนี้ และให้ความเมตตากรุณาตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ เจริญพรขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. เรืองเดช ปันเขื่อนขัติย์ และรองศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตร์ คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการให้คำปรึกษาและตรวจแก้ด้วยความเมตตาและมีขันติธรรมที่สูงยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่ได้อบรมบ่มนิสัย ฝึกหัดเพื่อให้เป็นผู้ที่รู้จักค้นคว้าหาความรู้ ความเข้าใจในทางพระพุทธศาสนา รวมถึงครูบาอาจารย์ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยที่ให้ความอนุเคราะห์ด้วยความยินดียิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาครูบาอาจารย์และเพื่อนๆ นิสิตปริญญาเอกรุ่น “ทวาทส” ทุกท่าน โดยเฉพาะพระราชปริยัติ เจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ดร.มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ รองเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ที่คอยให้กำลังใจในการศึกษาเล่าเรียนตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษาในสถาบันการศึกษาแห่งนี้ ผู้ซึ่งเป็นมิตรยิ่งกว่ามหามิตรใดๆ

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูสุทธิวราภิวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดสุทธิวราราม ที่ให้ความอุปถัมภ์ในการพักอาศัยและเล่าเรียนหนังสือตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งหากขาดวัดสุทธิวราราม ผู้ศึกษาคงไม่มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง

ขอขอบคุณ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้มอบทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปี ๒๕๔๙ แก่ผู้ศึกษาและคณะจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ บาท ผ่านโครงการวิจัยการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมในประเพณีตากธรรมของวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคว้าร่วมกันเพื่อนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมวัดสูงเม่น ออกมาเผยแพร่ต่อสาธารณชน

ขอขอบคุณอนุโมทนา รองศาสตราจารย์ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณาจารย์จากภาควิชาการพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ผู้วางรากฐานความรู้ในกระบวนการวิจัยและการพัฒนาชุมชนแก่ผู้ศึกษา

ขอบพระคุณแม่จันทร์แก้ว อบอุ่น ผู้ที่ให้กำลังใจในการต่อสู้ชีวิต ให้การศึกษา การอบรมบ่มนิสัยในทุกย่างก้าวของชีวิต และอุทิศคุณงามความดีที่ได้ศึกษาผลงานอันมีคุณค่าของพระมหาเถระนักปราชญ์ล้านนาให้กับคุณพ่อติ๊บ อบอุ่น ผู้ที่ล่วงลับ

คุณงามความดีที่เกิดจากความมีอุตสาหะวิริยะในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ขอน้อมบูชาพระมหาเถระนักปราชญ์เจ้าชาวล้านนา ผู้มีสติปัญญาอันเฉียบแหลมในการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่าและความหมายประดุจดังประทีปที่ส่องแสงในยามค่ำคืนอันมืดมิดให้ความคิดและปัญญาต่อชาวล้านนา

ขอความเป็นไปในโลกจงเป็นประดุจดั่งคำปรารภของพระสิริมังคลาจารย์ที่รจนาไว้ในนิคมคาถาจักวาฬทีปนีว่า “...ขอพระสัทธรรมคำสอนของพระโลกนาถส่องแสงตลอดกาลนาน ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงเป็น ผู้เลื่อมใสในพระศาสนา ขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาล หลั่งอุทกธารโดยดี นำปฐพีไปสู่ความมั่งคั่ง รักษาพืชและสัตว์ที่เกิดบนแผ่นดินทุกเมื่อ ขอพระราชาทั้งหลายจงรักษาประชาชนโดยธรรมทุกเมื่อ ประดุจมารดาบิดารักษาบุตรน้อยที่เกิดจากตนเป็นนิตย์เทอญ...”

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๔๙

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๗)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๑๐)
บทที่ ๑ บทนำ	**๑**
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๘
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๘
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๘
๑.๕ วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัย	๑๐
๑.๖ ขอบเขตของการวิจัย	๑๒
๑.๗ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา	๒๕
บทที่ ๒ ประวัติพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา	**๒๖**
๒.๑ ประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา	๓๓
๒.๑.๑ สมัยอาณาจักรหริภุญชัย	๓๕
๒.๑.๒ สมัยราชวงศ์มังราย	๓๘
๒.๑.๓ สมัยภายใต้การปกครองของพม่า	๕๑
๒.๑.๔ สมัยประเทศราชและมณฑลพายัพ	๕๕
๒.๒ ประวัติวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาที่สำคัญ	๖๓
๒.๓ ลักษณะการบันทึกวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา	๑๐๑
๒.๔ ประเภทและลักษณะของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา	๑๐๕
๒.๔.๑ วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์	๑๐๖
๒.๔.๒ วรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ	๑๑๐

๒.๕ ลักษณะนิยมในการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ๑๑๖
๒.๖ บริบททางสังคมและพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการแต่งวรรณกรรมในล้านนา ๑๒๐
๒.๗ อิทธิพลวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีต่อวิถีชีวิตและวรรณกรรมด้านอื่นๆ ๑๒๕
๒.๘ สรุปและบทวิเคราะห์ประวัติพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ๑๓๖

บทที่ ๓ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาเรื่อง "อานิสงส์" ๑๔๔

๓.๑ ความหมาย ประวัติ และความเป็นมาของอานิสงส์ในพระพุทธศาสนา ๑๔๔
๓.๒ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ลักษณะสำคัญ และประเภทของอานิสงส์ในล้านนา ๑๗๒
๓.๓ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ ๒๐๖
๓.๔ ค่านิยม ความเชื่อ ในการสร้าง และกระแสสังคมที่มีต่อวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ ๒๑๓
๓.๕ อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ที่มีต่อวิถีชีวิตและวรรณกรรมของชาวล้านนา ๒๑๗
๓.๖ ผลการศึกษาวิเคราะห์และข้อสังเกตวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ ๒๒๓
๓.๗ สรุปและบทวิเคราะห์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาเรื่อง "อานิสงส์" ๒๒๖

บทที่ ๔ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา ๒๓๒

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐาน บริบททางสังคมเกี่ยวกับคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ๒๓๗
๔.๑.๑ ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างและวรรณกรรมที่เป็นกรณีศึกษาใน ๒ จังหวัด ๒๔๐
๔.๑.๒ ประเภทและลักษณะของคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ๒๔๗

๔.๒ บริบททางสังคม วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อ
และการใช้คัมภีร์ในการเทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ๒๕๐
๔.๓ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์
ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ๒๖๑
๔.๔ ความสำคัญขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อสังคม
วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาในล้านนา ๒๗๓
๔.๕ ผลการศึกษาวิเคราะห์ การจัดประเภท หมวดหมู่ วรรณกรรม
พระพุทธศาสนาและคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ๒๘๒
๔.๖ อิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีต่อสังคม ๒๘๗
๔.๗ ผลการศึกษาวิเคราะห์และข้อสังเกตเกี่ยวกับวรรณกรรมพุทธศาสนา
ในล้านนา ๒๙๒
๔.๘ สรุปและบทวิเคราะห์องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏใน
คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ๒๙๗

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ **๓๐๓**
๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๓๐๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ ๓๑๘

บรรณานุกรม **๓๒๐**
ภาคผนวก ก เรื่องย่อคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา **๓๓๖**
ภาคผนวก ข รายชื่อคัมภีร์ใบลานวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ **๓๖๓**
ประวัติผู้วิจัย **๔๓๒**

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบบที่ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ที.สี.(บาลี) ๙/๓/๓๖ หมายถึง สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขนฺวคฺค พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๓ หน้า ๓๖, ที.สี.(ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระวินัยปิฎก

วิ. มหา.	(บาลี)	=	วินยปิฎก มหาวิภงฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
วิ. มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินยปิฎก มหาวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จู.	(บาลี)	=	วินยปิฎก จูฬวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก จูฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ. ป.	(บาลี)	=	วินยปิฎก ปริวารวคฺค	(ภาษาบาลี)
วิ. ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย สีลกฺขนฺธวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก มชฺฌิมนิกาย มูลปณฺณาสกปาลิ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก มชฺฌิมนิกายมชฺฌิมปณฺณาสกปาลิ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)

ม.อุ.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสกปาลิ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก สงฺยุตฺตนิกาย ขนฺธวารวคฺคปาลิ	(ภาษาบาลี)
สํ.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย เอกกนิปาตปาลิ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย จตุกฺกนิปาตปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญฺจก.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย ปญฺจกนิปาตปาลิ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญฺจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฺฐก.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาลิ	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฺฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก องฺคุตฺตรนิกาย ทสกนิปาตปาลิ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาลิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(บาลี)	=	สุตฺตนฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย อปทานปาลิ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)

ข. อักษรย่อและเครื่องหมายที่ใช้

อักษรย่อและเครื่องหมายที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้สำหรับเพื่อศึกษาบัญชีรายชื่อคัมภีร์ใบลานของวัดสูงเม่น จ.แพร่ ที่ปรากฏในภาคผนวก

มปก	=	ไม่ปรากฏ
ตจศ	=	ต่างจุลศักราช
+	=	ถ่ายไมโครฟิล์ม (ของสถาบันวิจัยสังคม ม.เชียงใหม่)
-	=	ไม่ได้ถ่ายไมโครฟิล์ม
๑_ _ _	=	ปีจุลศักราช
๒_ _ _	=	ปีพุทธศักราช

การเรียงลำดับพยัญชนะและสระในดัชนีค้นเรื่อง จะเรียงตามลำดับพยัญชนะอักษร ก ถึง ฮ ยกเว้นในกรณีที่มีสระอยู่ข้างหน้าพยัญชนะ จะเรียงไว้ในส่วนท้ายของดัชนี ตามสระ คือ เ – แ - โ - และ ไ -

ค. รหัสหมวดเอกสาร

รหัสหมวดเอกสารในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้สำหรับเพื่อศึกษาหมวดเอกสารตามที่ปรากฏในโครงการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา

๐๑ พระวินัย	๐๒ พระสุตตันตปิฎก
๐๓ พระอภิธรรม	๐๔ คัมภีร์บาลี
๐๕ บทสวดมนต์	๐๖ อานิสงส์
๐๗ ชาดก	๐๘ โอวาทคำสอน
๐๙ ประเพณีพิธีกรรม	๑๐ ธรรมทั่วไป
๑๑ นิยายธรรม	๑๒ นิยาย/นิทานพื้นบ้าน
๑๓ ตำนานพุทธศาสนา	๑๔ ตำนานเมือง/ราชวงศ์
๑๕ กฎหมาย	๑๖ ตำราอักษรศาสตร์
๑๗ กวีนิพนธ์/ร้อยกรอง	๑๘ ตำราโหราศาสตร์
๑๙ ตำรายาสมุนไพร	๒๐ รวมหลายหมวด
๒๑ หมวดอื่นๆ	

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ในโลกนี้ไม่ว่าชาติใด ภาษาใด ย่อมจะต้องมีความเชื่อและศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์แห่งศรัทธาความเชื่อของชนชาตินั้นๆ เริ่มตั้งแต่การนับถือผีสางเทวดาของชนเผ่าบางกลุ่มและในศาสนาที่จัดว่าเป็นศาสนาสากลของโลก ความเชื่อความเข้าใจในศาสนาเหล่านั้น เป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมต่างๆ ของมนุษย์ไม่ว่า ด้านศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ภาษา วรรณกรรม การเรียนรู้ ฯลฯ ถ้าสังเกตถึงศาสนาที่สำคัญของโลกและของลัทธิต่างๆ จะพบว่า ตั้งแต่โบราณกาลจะมีเรื่องราวการกล่าวถึงพระผู้เป็นเจ้า ศาสดา สาวก และหลักธรรมคำสอนในศาสนานั้นๆ เช่น บทสวดในคัมภีร์พระเวทเพื่อใช้สำหรับสรรเสริญเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ในอินเดีย คัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนา และคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา เป็นต้น [๑] ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้ล้วนเกิดมาจากศรัทธา ความเชื่อ แล้วนำมาถ่ายทอดเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและปฏิบัติตาม ดังนั้น จึงเกิดการบันทึกและประพันธ์เรื่องราวความเชื่อ และหลักคำสอนเหล่านั้น สืบต่อกันมาจนกลายเป็นวรรณกรรมประเภทต่างๆ ที่มีคุณค่าแก่การศึกษาที่ทำให้อนุชนได้ทราบถึงความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์ ภาษา ศิลปวัฒนธรรม และที่สำคัญคือได้รับทราบถึงองค์ความรู้ คติธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาซึ่งล้วนมุ่งสอนให้ผู้สนใจได้ศึกษาและปฏิบัติตามแนวทางที่บัญญัติไว้ในหลักคำสอนเหล่านั้น

วรรณกรรมนั้น เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องราวและวิถีแห่งการดำรงอยู่ทั้งของมนุษย์และสรรพสิ่ง และมีความสำคัญต่อการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีตได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและหลักธรรมคำสอนที่มุ่งสอนให้ผู้คนรู้จักละเว้นความชั่ว ทำความดี มีจิตใจที่สงบ สร้างระบบความสัมพันธ์และพัฒนาสังคมให้เรียบร้อยดีงาม นอกจากนี้ ยังได้เสนอเรื่องราวที่มีคุณค่าที่น่าติดตาม มีอรรถรสแห่งศิลปศาสตร์ เพื่อให้เกิดความสนใจ เกิดแรงบันดาลที่จะน้อมนำจิตใจผู้อ่าน ผู้ศึกษา ให้มีสติปัญญาที่จะเสริมสร้างความดีงาม เพื่อให้เป็นรากฐานแห่งความคิด

---

[๑] สนิท ตั้งทวี, **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดี่ยนสโตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๖๐.

และการปฏิบัติ รวมทั้งเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจต่อชีวิตและโลกที่ชัดเจน ซึ่งนำมาเป็นคติสอนใจ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อม [๒]

ในประเทศไทยนั้น วรรณกรรมประเภทต่างๆ นั้น ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์–ฮินดู ที่พบเห็นอย่างเด่นชัด เช่น ในสมัยสุโขทัยมีวรรณกรรมเรื่อง เตภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในพระมหาธรรมราชาลิไท ที่ทรงนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๘๘ โดยเป็นเรื่องของศาสนธรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับไตรภูมิอันได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรูปภูมิ ที่ทรงศึกษาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส รวมถึง ๓๐ คัมภีร์ [๓] และในวรรณคดีอื่น เช่น วรรณคดีชาดกก็สืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา เช่น นิบาตชาดก ปัญญาสชาดก มหาชาติคำหลวง นันโทปนันทสูตรคำหลวง เวสสันดรชาดก เป็นต้น ซึ่งมีเกือบในทุกยุคทุกสมัย ตั้งแต่สมัยล้านนา สุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ หรืออาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมไทยเกือบทุกเรื่องมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา ส่วนในทางศาสนาพราหมณ์นั้น มีวรรณกรรมที่สำคัญ เช่น รามเกียรติ์ ศกุนตลา สาวิตรี เป็นต้น ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันทางจิตใจของคนไทยมาตั้งแต่อดีต กวีไทยมีความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาและความเข้าใจในพระพุทธศาสนาก็แสดงความรู้สึกที่เป็นความคิด ความเชื่อ และความรู้เหล่านั้นลงสู่ภาษาเขียนเป็นวรรณกรรม และด้วยเหตุแห่งความเชื่อถือศรัทธาในหลักธรรมคำสอนนั้นจึงเกิดแรงบันดาลใจที่จะสรรค์สร้างวรรณกรรม อันมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหลักธรรม ความเป็นมาของพระพุทธศาสนา และวรรณกรรมความรู้ในศาสตร์อื่นๆ ดังนั้น ผลงานวรรณกรรมประเภทนี้ จึงเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในฐานะที่ช่วยทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา และช่วยย้ำถึงความสำคัญของหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาให้เด่นชัด รวมทั้งได้นำเสนอเรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์ ความรู้ และภาษาของชนชาติที่ดำรงอยู่ในยุคสมัยนั้นให้ปรากฏชัดยิ่งขึ้น

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของไทยนั้น โดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะการเขียน การแต่งที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเนื้อหาสาระจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ชาดก และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนประวัติบุคคลต่างๆ ในอดีต ได้แก่ พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวกและผู้ที่เกี่ยวข้องมาเป็นโครงเรื่องและรวมถึงเรื่องราวที่คิดแต่งขึ้นใหม่ให้เป็นดังเรื่องหรือนิทานในศาสนา

---

[๒] เดือน คำดี, **ศาสนศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕๕.

[๓] เอกรัตน์ อุดมพร, **วรรณคดีสมัยสุโขทัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๔), หน้า ๕๓.

ทั้งด้วยแรงบันดาลใจและความจงใจเพื่อสร้างสรรค์ความดีงามให้กับสังคม โดยมีวัตถุประสงค์หลัก เพื่อกล่อมเกลาจิตใจของบุคคลให้ยึดมั่นในความดีงามที่จะนำตนไปสู่การประพฤติปฏิบัติที่ดี มีความรู้ ความเข้าใจต่อสรรพสิ่งอย่างถูกต้อง และนำไปสู่การพัฒนาสังคมในภาพรวม

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนานั้น มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญหลายประการ ตามเนื้อหาสาระและประเภทของการแต่งโดยมีลักษณะที่สำคัญ [๙] ดังนี้

๑. เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจและเข้าถึงแก่นแท้หรือองค์ความรู้ของศาสนา ตลอดจนเพื่อให้เกิดความศรัทธาและความเชื่อมั่นในศาสนาหรือหลักธรรมคำสอนยิ่งขึ้น เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค มิลินทปัญหา ฯลฯ

๒. เป็นเรื่องที่อธิบายขยายเนื้อความในคัมภีร์ทางศาสนาให้เป็นที่เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นและง่ายขึ้น เช่น คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส มังคลัตถทีปนี จักวาฬทีปนี ฯลฯ

๓. เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงคำสอนหรือบันทึกหลักธรรมของพระพุทธเจ้าและสาวกและอธิบายเพิ่มเติมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น ไตรภูมิพระร่วง พระมาลัยคำหลวง ฯลฯ

๔. เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับบุคคลทางศาสนา เช่น พระปฐมสมโพธิ มหาเวสสันดรชาดก มหาชาติคำหลวง ฯลฯ

๕. เป็นบทสวด บทอ้อนวอน หรือบทสดุดี เช่น บทสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ บทสวดชินบัญชร ลิลิตโองการแช่งน้ำ ฯลฯ

๖. เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาแสดงถึงความรุ่งเรืองของศาสนา ลักษณะเช่นนี้ จะแทรกอยู่ในวรรณกรรมเรื่องต่างๆ เช่น ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ปุณโณวาทคำฉันท์ นันโทปนันทสูตรคำหลวง นิราศนรินทร์ นิราศพระบาท ฯลฯ

๗. เป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนามีบันทึกเป็นทำนองประวัติศาสตร์ และความสำคัญ เช่น รัตนพิมพวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา ฯลฯ

๘. เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเพื่อให้เป็นบันเทิงคดี โดยนำเค้าโครงเรื่องตอนใดตอนหนึ่งจากศาสนาหรือนำหลักธรรมคำสอนทางศาสนามาเป็นโครงเรื่องแล้วสอดแทรกจินตนาการของผู้เขียนลงด้วย เช่น ปัญญาสชาดก หรือวรรณกรรมในยุคหลังที่ได้รับอิทธิพลจากชาดกและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วรรณกรรมเรื่อง “หลวงตา” ของ แพรเยื่อไม้ และ “กฎแห่งกรรม” ของ ท. เลียงพิบูลย์ เป็นต้น

---

[๙] ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, **วรรณกรรมศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. วิคตอเรียการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๑๒.

จากลักษณะและความสำคัญของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาดังกล่าว จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนานั้น เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องราวในอดีต หลักธรรมคำสอน และศิลปะวิทยาการให้เชื่อมต่อกับบุคคลในรุ่นหลัง หรือทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ ความเข้าใจจากการศึกษาค้นคว้าในวรรณกรรมเหล่านั้น ดังนั้น วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา จึงนับว่ามีบทบาทสำคัญ ที่ทำให้อนุชนรุ่นหลังได้รับความรู้ ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาและศาสตร์ต่างๆ อย่างชัดเจน

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นนับว่า เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ โดยเป็นศาสตร์ในฐานะที่วางแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติ เป็นประทีปให้ความสว่างแห่งสติปัญญา เป็นเครื่องบันทึกเหตุการณ์ของสังคม เป็นวิทยาการที่ให้แนวคิด ความรู้แก่มนุษย์ในด้านต่างๆ ทั้งในด้านนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ เป็นขุมทรัพย์แห่งปัญญาของบุคคลที่จะศึกษาค้นคว้าเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอันจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ดีงาม

ส่วนที่เป็นศิลป์นั้น ได้แก่ การที่วรรณกรรมนั้น สามารถการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อ ความศรัทธาต่างๆ ออกมาโดยอาศัยภาษาที่ประกอบความหมายอันไพเราะเพราะพริ้งและเหมาะสม โดยมีเจตนาเพื่อให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ ความในใจที่กวีส่งสารออกมาอย่างประณีตและมีชั้นเชิง ซึ่งเป็นเหมือนการสรรเสริญสิ่งที่ตนได้พบได้เห็น และให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในสิ่งนั้น ที่สำคัญ คือ การยกระดับการเรียนรู้และการกล่อมเกลาจิตใจของบุคคลให้ดีขึ้นในการที่จะกระทำในสิ่งที่ดีงาม

สำหรับวรรณกรรมในล้านนานั้น เนื่องจากมีประวัติศาสตร์และความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่ยาวนานตั้งแต่ครั้งสร้างบ้านแปลงเมือง พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อศิลปะวิทยาการ ชุดความรู้ และภูมิปัญญาต่างๆ ในล้านนา โดยเฉพาะวรรณกรรมพระพุทธศาสนานั้น มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและวิทยาการต่างๆ ของชาวล้านนาและประเทศไทย วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา เช่น มังคลัตถทีปนี จักรวาฬทีปนี เวสสันดรชาดก ที่รจนาขึ้นโดยพระสิริมังคลาจารย์ และชินกาลมาลีปกรณ์ วชิรสารัตถสังคหะ ที่รจนาโดยพระรัตนปัญญาเถระ และวรรณกรรมผลงานของพระเถระรูปอื่นๆ ในล้านนาถือว่าเป็นวรรณกรรมชั้นครูที่มีความไพเราะและชั้นเชิงในการแต่งที่ให้อรรถรสและความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และวรรณกรรมบางฉบับ เช่น มังคลัตถทีปนี มีอิทธิพลต่อการศึกษาค้นคว้าของบุคคลผู้สนใจทั่วไป ทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งปัจจุบันได้ใช้เป็นหลักสูตรในการเรียนการสอนแผนกบาลีในระดับเปรียญโทและเอกของคณะสงฆ์ไทย

นอกจากนี้ วรรณกรรมประเภทชาดก เช่น ปัญญาสชาดก ก็มีอิทธิพลต่อวรรณคดีที่สำคัญของไทยหลายเรื่อง เช่น สังข์ทอง สมุทรโฆษคำฉันท์ ท้าวสุธน มโนราห์ ฯลฯ [๕] ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเหล่านี้ ล้วนมาจากผลงานพระเถระและปราชญ์ชาวล้านนาในอดีตที่ได้สร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าให้กับสังคม เริ่มตั้งแต่สมัยของราชวงศ์มังรายโดยเฉพาะหลังจากสมัยของพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์องค์ที่ ๑๑ แห่งราชวงศ์มังราย [๖]

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น มีความเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและความเป็นไปของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย มีความหลากหลายทั้งในด้านเนื้อหาสาระและองค์ความรู้ ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่จะมีจุดมุ่งหมายไปในแนวเดียวกัน คือ มุ่งที่จะอบรม เพาะบ่มคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ที่ศึกษาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจต่อสรรพสิ่ง มีระบบ ระเบียบ และประเภทในการแต่งที่มีความสละสลวยทั้งประเภทร้อยแก้วร้อยกรอง และทั้งที่จารึกด้วยภาษาบาลี ภาษาล้านนา/ภาษาท้องถิ่น ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมและวรรณกรรมประเภทอื่นๆ ทั้งในล้านนาและประเทศไทย

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้นมีมากมาย และมีมากกว่าที่พบในภาคต่างๆ ของประเทศไทย โดยมีกระจัดกระจายอยู่ตามวัดและสถานที่ต่างๆ ใน ๘ - ๙ จังหวัดภาคเหนือตอนบน แม้กระทั่งในถ้ำตามภูเขาและตามหน้าผาริมฝั่งแม่น้ำ เช่น ตามริมฝั่งแม่น้ำปิง เหนือเขื่อนภูมิพล ซึ่งจากการศึกษา ค้นคว้า การสำรวจคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่สำรวจตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๒๖ และสำรวจเพิ่มเติมภายหลังอีกบางส่วนใน ๕๒๕ วัด ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบนพบว่า มีคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาถึง ๔๑๐,๗๗๕ ผูก ซึ่งบางส่วนได้ถ่ายไมโครฟิลม์เก็บรักษาไว้ [๗] และจากการศึกษาของนักวิชาการด้านวรรณกรรมล้านนาพบว่า ในล้านนามีวรรณกรรมในด้านต่างๆ รวมกันไม่ต่ำกว่าหนึ่งล้านผูก/ฉบับ [๘] และ

---

[๕] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนาปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.

[๖] มณี พยอมยงค์, **ประวัติวรรณคดีลานนาไทย**, (เชียงใหม่ : คนเมืองการพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๕.

[๗] สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ทำการสำรวจคัมภีร์ใบลาน/วรรณกรรมล้านนาต้นฉบับของวัดต่างๆ ในภาคเหนือและถ่ายไมโครฟิลม์เก็บรักษาไว้จำนวน ๑๕,๒๕๒ ผูก/ฉบับ ดูรายละเอียดใน, **รายชื่อหนังสือโบราณล้านนา : เอกสารไมโครฟิลม์ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปี ๒๕๒๑-๒๕๓๓**, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓ - ๑๔.

[๘] บุญคิด วัชรศาสตร์, **แบบเรียนภาษาเมืองเหนือ ๖๕ ชั่วโมง**, (เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๓.

มากกว่าร้อยละ ๙๐ เป็นวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา นอกนั้นเป็นวรรณกรรมในด้านอื่น ๆ เช่น นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ ยาสมุนไพร โหราศาสตร์ จริยศาสตร์ ลัทธิพิธีกรรม เป็นต้น

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนานั้นเป็นแหล่งที่ให้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมากมาย[๙] ทั้งนี้เป็นเพราะว่าในคัมภีร์และวรรณกรรมในแต่ละเรื่องนั้นสามารถให้ข้อมูลหรือให้ความรู้ในศาสตร์แขนงต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาค้นคว้าและการนำมาเผยแพร่ต่อสาธารณชน และถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเจริญในด้านต่างๆ ทั้งในด้านภาษา วัฒนธรรม และศิลปวิทยาการที่เป็นรากฐาน เป็นหลักความคิด และเป็นกระบวนการในการศึกษาเรียนรู้แก่ผู้คนในสังคมล้านนา ซึ่งได้มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาที่มีอย่างมากมายเหล่านั้น ส่วนใหญ่ขาดการดูแล รักษา การจัดหมวดหมู่ และการจัดการในเชิงทรัพยากรวัฒนธรรมที่เหมาะสม ที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ ขาดการสำรวจ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และปริวรรตองค์ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านั้น มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของสังคมในวงกว้าง นอกจากนี้ การศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่ผ่านมายังมีข้อจำกัดหลายประการทั้งในด้านความสมบูรณ์ของคัมภีร์/วรรณกรรมที่ค้นพบและในด้านของบุคคลผู้ศึกษาที่ยังมีจำนวนน้อยและส่วนหนึ่งยังขาดความรู้ ความเข้าใจในภาษาและบริบทต่างๆ ในสังคมล้านนา รวมถึงขาดการยกระดับเป็นองค์ความรู้ และการสร้างความรู้ใหม่สู่การประยุกต์ใช้ในสังคม

ดังนั้น เพื่อเป็นการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา รวมถึงประวัติ ความเป็นมา และอิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีต่อวิถีชีวิตและวรรณกรรมในด้านอื่นๆ ของล้านนา ผู้ศึกษาจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่ว่าด้วยเรื่อง “อานิสงส์” และ “คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของชาวล้านนา” ทั้งนี้ด้วยเหตุผล ๔ ประการ คือ

---

[๙] สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้แบ่งประเภทของคัมภีร์/วรรณกรรมล้านนาออกเป็น ๑๑ หมวดใหญ่ๆ คือ พระพุทธศาสนา นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ จริยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โหราศาสตร์ โคลงกลอน ยาสมุนไพร ลัทธิพิธีกรรม ไสยศาสตร์ และปกิณกะ โดยในหมวดพระพุทธศาสนานั้นได้แบ่งออกเป็นหมวดย่อยอีก ๑๗ หมวด เช่น พุทธตำนาน ทศชาติชาดก ชาดกทั่วไป พระวินัย พระสูตร พระอภิธรรม อานิสงส์ต่างๆ ทรรศนะเกี่ยวกับจักรวาล พยากรณ์อนาคต ตำนานปูชนียวัตถุ ฯลฯ

๑) เพื่อเป็นการยกระดับองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มี “ความหมาย” และ “สาระสำคัญ” ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

๒) เพื่อเป็นการเสริมสร้างองค์ความรู้และภูมิปัญญาในด้านวรรณกรรมล้านนาที่มีความถูกต้องเหมาะสมตามหลักการในทางพระพุทธศาสนา

๓) ด้วยเหตุที่วรรณกรรมเรื่อง “อานิสงส์” และ “คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของชาวล้านนา” ที่มีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในล้านนา ตามความเชื่อในเรื่องอานิสงส์ของการให้ธรรมเป็นทานและการสร้างคัมภีร์ธรรมถวายวัด ซึ่งเป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวล้านนาในอดีต ที่ได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักพระพุทธพจน์ที่ว่า [๑๐] “การให้ธรรมเป็นทานย่อมชนะการให้ทั้งปวง” ด้วยความเชื่อดังกล่าว จึงมีการสร้างวรรณกรรมและคัมภีร์พระพุทธศาสนาอย่างมากมายในดินแดนล้านนา ซึ่งจากการศึกษาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่า มีวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องอานิสงส์ต่างๆ ถึง ๑,๖๗๓ ชื่อเรื่อง จำนวน ๑,๖๘๔ ผูก และที่ได้ถ่ายไมโครฟิลม์เก็บรักษาไว้ถึง ๒๒๘ ต้นฉบับ จำนวน ๒๘๓ ผูก/ฉบับ ส่วนคัมภีร์ธรรมที่พระสงฆ์ชาวล้านนานิยมใช้เทศน์หรือแสดงธรรมในเทศกาลและงานพิธีต่างๆ ของล้านนา พบว่า มีคัมภีร์ธรรมที่ว่าด้วยเรื่องต่างๆ อย่างมากมายนับหลายพันเรื่อง เช่นกัน อาทิ พุทธสังคหโลก มหาวิบาก ชัยสังคหะ สรากริวิชชาสูตร นิพพานสูตร อานิสงส์ไตรปิฎก ฯลฯ ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณี และความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาวิเคราะห์เป็นอย่างยิ่ง

๔) เพื่อเป็นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชน โดยมีกรณีศึกษาจาก ๒ วัดในล้านนา คือ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย [๑๑] เป็นตัวอย่างของการศึกษาที่แสดงถึง “ร่องรอย” และ “อิทธิพล” ของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีต องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของชาวล้านนาเข้าด้วยกัน

---

[๑๐] ขุ.ธ.๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

[๑๑] สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ทำการสำรวจคัมภีร์ใบลานตามวัดต่างๆ ในล้านนา พบว่า วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นวัดที่มีการเก็บรวบรวมคัมภีร์วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาที่ยังคงมีความสมบูรณ์และมีมากที่สุดในล้านนา โดยมีคัมภีร์ล้านนารวมกันไม่น้อยกว่า ๒๓,๐๐๐ ผูก มีใบลานมากกว่า ๑๕๐,๐๐๐ ใบลาน ส่วนวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงรายนั้น เป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นโดยมีธรรมาสน์ใหญ่ที่สุดในล้านนา และมีคัมภีร์ใบลานมากเช่นกัน แต่ยังไม่ได้รับการสำรวจจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และหน่วยการศึกษาอื่นๆ

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมา และความสำคัญของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาเรื่องอานิสงส์ และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาบริบททางสังคม วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาในล้านนา ที่มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ลักษณะ ประเภทขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่ว่าด้วยเรื่องอานิสงส์ และของคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของชาวล้านนา

๑.๓.๒ ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ของล้านนา

๑.๓.๓ อิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีผลต่อวิถีชีวิต และวรรณกรรมในด้านอื่นๆ ของชาวล้านนาและสังคมไทย

๑.๓.๔ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ การยกระดับความรู้ และการประยุกต์ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น จากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีต่อสังคมและการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา

๑.๓.๕ กระบวนการอนุรักษ์ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณกรรมและคัมภีร์พระพุทธศาสนาในล้านนาในฐานะที่เป็นแหล่งความรู้ด้านพระพุทธศาสนาและศาสตร์ต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อชาวล้านนาและสังคมในวงกว้าง

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา หมายถึง วรรณกรรมหรือคัมภีร์ธรรมที่พระเถระ นักปราชญ์ชาวล้านนารจนาขึ้นเพื่ออธิบายประวัติความเป็นมา หลักธรรมคำสอน ความเชื่อและภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา โดยเป็นวรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ที่จารึกด้วยภาษาบาลีและภาษาท้องถิ่นล้านนา โดยในการศึกษาครั้งนี้มุ่งเน้นการศึกษาวรรณกรรมที่ว่าด้วยเรื่องอานิสงส์ และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา

ล้านนา หมายถึง ดินแดนทางภูมิศาสตร์ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ประกอบด้วย ๘ จังหวัดได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากอาณาจักรล้านนาในอดีต

องค์ความรู้ หมายถึง ชุดความรู้หรือข้อสรุปรวบยอดที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าสาระสำคัญในศาสตร์หรือสาขาวิชานั้นๆ อย่างชัดเจน โดยเป็นชุดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงแนวคิด ความเชื่อ ความรู้ ความสามารถ ในทางพฤติกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับจากการถ่ายทอดในเชิงศีลธรรมจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่นำไปสู่การจัดการในด้านต่างๆ อาทิ การจัดการทรัพยากรชุมชน ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

อานิสงส์ หมายถึง ผลฝ่ายดีหรือประโยชน์ที่จะพึ่งได้รับจากการกระทำในสิ่งที่เชื่อว่าเป็นบุญกุศลหรือการทำความดีตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติทั้งในปัจจุบันและอนาคต เช่น เชื่อว่า เมื่อสร้างพระพุทธรูปถวายวัดจะได้รับอานิสงส์ คือ มีอายุยืน มีทรัพย์สมบัติมั่งคั่ง เป็นต้น

คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ หมายถึง คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาในเรื่องต่างๆ ที่พระสงฆ์ นักปราชญ์ชาวล้านนา ได้รจนาขึ้นและนำมาเทศน์/แสดงธรรมแก่พุทธบริษัทจนกลายเป็นประเพณีนิยมตามความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา เช่น คัมภีร์เรื่อง “ธรรม ๗ คัมภีร์” “นิพพานสูตร“ “มหาวิบาก” “มาลัยโผดโลก” “ธรรมเล่มหลวง” เป็นต้น

การเทศน์แบบทั่วไป หมายถึง การเทศน์ในโอกาสต่างๆ เช่น ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญสืบชะตา งานศพ การเทศน์ประจำวันพระของพระสงฆ์ชาวล้านนาที่นำคัมภีร์ธรรมในเรื่องต่างๆ มาแสดงให้ประชาชนได้รับฟังจนกลายเป็นประเพณีการเทศน์ที่มีทำนองต่างๆ

การเทศน์แบบตั้งธรรมหลวง หมายถึง การเทศน์ที่มีการจัดทำพิธีที่ยิ่งใหญ่ โดยเป็นการเทศน์ในหมวดมหาชาติชาดก โดยเฉพาะเวสสันดรชาดก ซึ่งส่วนใหญ่จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เดือน ๓ และเดือน ๔ ซึ่งอาจใช้เวลาถึง ๗ วันในการเทศน์

ธรรมชาตา หมายถึง คัมภีร์ธรรมที่พระเถระ นักปราชญ์ชาวล้านนา ได้ใช้กุศโลบายอ้างอิงคัมภีร์ในหมวดอภิธรรม หมวดมหาชาติชาดก และหมวดอื่นๆ มาเชื่อมโยงให้เป็นเรื่องของคัมภีร์ธรรมประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิดของบุคคล ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลได้ยึดถือเป็นหลักคติเตือนใจและมีความผูกพันใกล้ชิดพระศาสนา

๑.๕ วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัย

วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่อง อานิสงส์ และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา” มีขั้นตอนการศึกษาดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) โดยทำการศึกษา รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์โบราณล้านนา โบราณวัตถุ ศิลาจารึก หนังสือ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร วรรณกรรมลายลักษณ์ที่เกี่ยวข้องทั้งที่จารึกด้วยภาษาบาลี ภาษาธรรมล้านนา (ตั๋วเมือง) และเอกสารเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยเน้นวรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องอานิสงส์ และเรื่องอื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องหรือใกล้เคียงกัน และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ตามประเพณีและความเชื่อของชาวล้านนา เช่น ธรรมะที่ใช้เทศน์ในเทศกาลสงกรานต์ งานทำบุญมงคลและอวมงคล หรืองานที่ชาวล้านนากระทำในรอบปี เป็นต้น

(๒) ทำการศึกษา วิเคราะห์ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา โดยจัดประเภทและแยกหมวดหมู่ให้เห็นถึงองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ ทั้งในด้านประวัติความเป็นมา บริบททางสังคม วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยเฉพาะการศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่อง “อานิสงส์” และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของชาวล้านนาที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา

(๓) ศึกษา วิเคราะห์ถึงอิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีอิทธิพลต่อความรู้ ความเชื่อ ภูมิปัญญาและวรรณกรรมในด้านอื่นๆ ของชาวล้านนา

(๔) สรุปผลการศึกษาจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนา เรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของชาวล้านนา เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าในภาคสนาม

๑.๕.๒ การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีต่อความรู้ ความเชื่อ วิถีชีวิต และวรรณกรรมในด้านอื่นๆ ของชาวล้านนาในพื้นที่ ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน และเพื่อสืบค้นร่องรอย รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์ถึงวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนา โดยการเชื่อมโยงกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(๑) ทำการศึกษาและคัดเลือกวัดที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ และปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการรวบรวมวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาจำนวน ๒ จังหวัด โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ

- วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นวัดที่มีการเก็บรวบรวมคัมภีร์ และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความสมบูรณ์และมีมากที่สุด [๑๒]

- วัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย เป็นวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น โดยมีธรรมาสน์ที่ใหญ่ที่สุดในล้านนา และเป็นวัดที่มีคัมภีร์ใบลาน/วรรณกรรมมาก รวมทั้งยังไม่เคยมีการศึกษาสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โดยมีเกณฑ์การศึกษา คือ ๑) เป็นวัดที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ในระดับจังหวัด ๒) เป็นวัดที่มีการเก็บรวบรวมคัมภีร์โบราณและวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนาและของท้องถิ่นไว้อย่างเหมาะสม ๓) เป็นวัดที่มีพระภิกษุหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัดมีความรู้ความสามารถในการอ่าน เขียน และเข้าใจถึงคัมภีร์โบราณล้านนาและวรรณกรรมในท้องถิ่น ๔) พระภิกษุ ชาวบ้าน ปราชญ์ท้องถิ่น รวมทั้งนักวิชาการสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสำรวจ รวบรวม และศึกษา วิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในวรรณกรรมที่ค้นพบ

(๒) ศึกษาข้อมูลที่ได้รวบรวมจากการค้นคว้าทั้งเอกสาร คัมภีร์โบราณ และคำบอกเล่าของพระสงฆ์และนักวิชาการในวัดที่เป็นกรณีศึกษา โดยการจัดประเภทและแยกหมวดหมู่ให้เห็นถึงความสำคัญ องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของวรรณกรรมที่ค้นพบเหล่านั้น โดยกำหนดเกณฑ์ คือ ให้มีคัมภีร์ที่ศึกษาร่วมกันอย่างน้อยวัดละ ๓ คัมภีร์ หรือตามความเหมาะสมของเรื่องที่ศึกษา คือ เรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา

(๓) ดำเนินการศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการวิเคราะห์วรรณกรรมเหล่านั้น

(๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาอธิบายโดยแยกออกเป็นบทต่างๆ ในลักษณะของการพรรณนาตามเนื้อหาสาระที่สำคัญและการศึกษาค้นคว้า

(๕) สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

---

[๑๒] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนาปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**, หน้า ๑๘๖.

๑.๖ ขอบเขตของการวิจัย

๑) ขอบเขตในด้านพื้นที่ วัดที่เป็นกรณีศึกษา ๒ วัด ใน ๒ จังหวัด คือ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย โดยทั้งสองวัดเป็นวัดที่มีความพร้อมทั้งในด้านเอกสารและคัมภีร์วรรณกรรมพระพุทธศาสนา และบุคคลที่มีทั้งพระสงฆ์ ชาวบ้าน ปราชญ์ท้องถิ่นที่มีความสนใจในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา นอกจากนี้ยังศึกษาค้นคว้า รวบรวมคัมภีร์/วรรณกรรมล้านนาจากสถานที่ต่างๆ เช่น สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บ้านของปราชญ์ท้องถิ่น และวัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง เป็นต้น

๒) ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์ ปราชญ์ในท้องถิ่นและบุคคลที่เกี่ยวข้องที่มีความรู้ ความสามารถในการอ่าน เขียน และเข้าใจถึงอักษรธรรมล้านนา/คัมภีร์โบราณ และวรรณกรรมในท้องถิ่น โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) วัดละ ๑๐ ท่าน รวมเป็น ๒๐ รูป/คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และการศึกษาร่วมกัน

๓) ขอบเขตด้านเนื้อหาและวรรณกรรม ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่ว่าด้วยเรื่อง “อานิสงส์” และ “คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา” โดยแยกให้เห็นเป็นประเภท ตามเนื้อหาสาระ และข้อที่ค้นพบจากการศึกษาในภาคสนามและเอกสาร โดยมีรายละเอียด ดังนี้

(๑) เนื้อหาและวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ ทำการสำรวจเอกสารต้นฉบับคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา (ที่ถ่ายไมโครฟิลม์) ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน ๒๒๘ ฉบับ สำรวจเอกสารต้นฉบับที่วัดสูงเม่น พบจำนวน ๓๘ ฉบับ วัดบ้านโป่ง ๓๕ ฉบับ และรวบรวมจากคัมภีร์เรื่องอานิสงส์ที่จัดพิมพ์เป็นภาษาไทยกลางของสำนักพิมพ์ท้องถิ่นซึ่งจัดทำขึ้นในการเผยแพร่ให้กับวัดต่างๆ อีก ๒๕ ฉบับ จากนั้นจึงตรวจทาน โดยพิจารณาจากเนื้อหาและความถี่ของคัมภีร์ที่ปรากฏ แล้วนำมาศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ที่มีความสมบูรณ์ทั้งในด้านเนื้อหา ความสมบูรณ์ของคัมภีร์ และเนื้อหาที่สอดคล้องกับหลักพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมในล้านนา โดยกำหนดศึกษาวิเคราะห์ ค้นหาองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวน ๓๐ คัมภีร์

(๒) เนื้อหาและคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา โดยทำการศึกษา สำรวจทั้งจากเอกสาร และการสัมภาษณ์พระเถระ นักวิชาการ และบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ และประเพณีในรอบเดือนและรอบปีของชาวล้านนา เช่น

พระธรรมราชานุวัตร รองเจ้าคณะภาค ๖ วัดพระเก้ว จังหวัดเชียงราย

พระครูวิมลกิตติสุนทร เจ้าอาวาสวัดพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่

พระครูสมุห์สุวิทย์ ปญฺญาวุโธ เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่

พระครูไพศาลพัฒนาภิรัตน์ เจ้าคณะอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

พระครูรัตนวรโชติ เจ้าคณะอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

พระมหาสุบัน มหาคมฺภีโร รองเจ้าคณะอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

พระมหาจรินทร์ จิรวุฑฺโฒ เจ้าอาวาสวัดบ้านโป่ง จังหวัดเชียงราย

นายพรหมา กาศมณี ผู้ทรงคุณวุฒิ อดีตเจ้าอาวาสวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่

นายเกษม ปุกคำ ผู้ทรงคุณวุฒิ อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านโป่ง จังหวัดเชียงราย

ผู้ทรงคุณวุฒิ ปราชญ์ท้องถิ่นในวัดที่เป็นกรณีทั้งสองวัดอีก จำนวน ๑๕ คน

นอกจากนี้ยังศึกษาจากเอกสารของนักวิชาการและผู้ที่มีความรู้ในท้องถิ่น เช่น ศ.อุดม รุ่งเรืองศรี รศ.สมหมาย เปรมจิตต์ สุรพล ดำริห์กุล บุญเสริม สตราภัย เป็นต้น จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ถึงคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ โดยพิจารณาจากความนิยมในการเทศน์และประเพณีของชาวล้านนาที่เกี่ยวข้องกับงานพิธีต่างๆ เช่น การเกิด การขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานสืบชะตา เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องและนิยมเทศน์ในเทศกาลต่างๆ จำนวนมากกว่า ๔๐ เรื่อง และเมื่อพิจารณาพบว่า มีเรื่องอานิสงส์เกี่ยวข้องในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาอีก เช่น เรื่องอานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์งานศพ ฯลฯ ดังนั้น จึงตัดคัมภีร์ที่ซ้ำในเรื่องอานิสงส์ ออก และกำหนดศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ที่ใช้ในเทศน์ในเทศกาลต่างๆ จำนวน ๑๕ คัมภีร์/เรื่อง

๔) กรอบแนวคิดและขอบเขตในการศึกษาวิเคราะห์ การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ผู้วิจัยได้กำหนดในการศึกษาวิเคราะห์ตีความโดยยึดหลักการ ๓ ประการ คือ

- การศึกษาวิเคราะห์ ตีความตามความคิดเห็นผู้แต่ง (Author Centered) ที่ต้องการสื่อเรื่องใดๆ ออกมาจากวรรณกรรม เช่น เรื่อง ความกตัญญู ความสามัคคี การปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน ประวัติความเป็นมา รวมทั้งบริบทในการแต่ง เช่น แรงจูงใจในการแต่ง วิธีการสอน การนำเสนอ การเปรียบเทียบอุปมาอุปมัย เป็นต้น

- การศึกษาวิเคราะห์ ตีความตามความคิดเห็นของผู้อ่าน (Reader Centered) คือ ผู้วิจัย และพระสงฆ์ นักวิชาการ ผู้ที่มีความสนใจในวัดที่เป็นกรณีศึกษา โดยเป็นการศึกษาถึงคัมภีร์ วรรณกรรมในความหมายที่หลากหลาย ตามเนื้อหาสาระสำคัญ และวิธีการนำเสนอของผู้แต่ง โดยการเปรียบเทียบ เชื่อมโยงให้เห็นความเหมือน ความแตกต่าง หรือความหมายในนัยอื่นๆ โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ในสังคม

- การศึกษาวิเคราะห์ตีความตามเนื้อหา (Text Centered) ความถูกต้องของวรรณกรรมที่มีความเกี่ยวข้องและสอดคล้องกับหลักการและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อในท้องถิ่น รวมถึงบทสรุปของคัมภีร์และวรรณกรรมในเรื่องนั้นๆ ว่าสอนให้รู้ถึงเรื่องอะไร องค์ความรู้ที่แท้จริง และภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่คืออะไร ฯลฯ โดยมีกรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย ดังนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

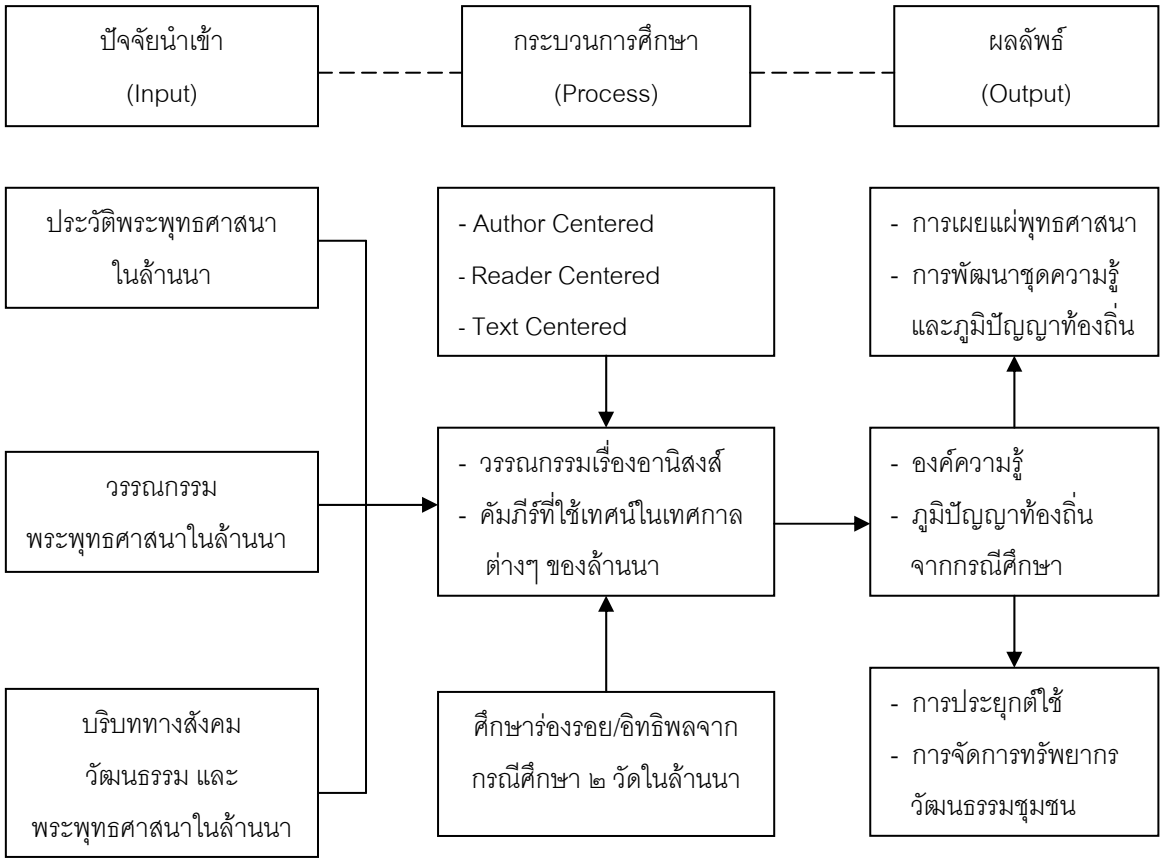

กรอบแนวคิดในการศึกษาดังกล่าว มุ่งเน้นศึกษาถึงประวัติพระพุทธศาสนา ประวัติวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่สำคัญ บริบททางสังคมและวัฒนธรรมในล้านนา ที่มีความเชื่อมโยงกับวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา โดยลักษณะของการศึกษาเพื่อให้เห็นความเป็นมาของพระพุทธศาสนา วรรณกรรมพระพุทธศาสนา องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมเหล่านั้น โดยเฉพาะเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดคติธรรม ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีของชาวล้านนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการนำองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในสังคม

๑.๗ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๑ เอกสารความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

ฉัตรยุภา สวัสดิพงษ์ และอุดม รุ่งเรืองศรี [๑๓] ได้ศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา นับตั้งแต่ยุคก่อนและหลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ณ วัดเจ็ดยอดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช โดยกล่าวถึงความเจริญทางพระพุทธศาสนาและการสังคายนาพระไตรปิฎก ที่ก่อให้เกิดวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่แต่งโดยพระเถระและบุคคลชาวล้านนาอย่างมากมาย ดังต่อไปนี้

ผู้แต่ง	ผลงาน	ปี พ.ศ. ที่แต่ง
พระโพธิรังสี	๑. จามเทวีวงศ์ ๒. สิหิงคนิทาน	๑๙๕๐–๒๐๐๐ ๑๙๕๔– ๒๐๐๐
พระธรรมบดีเสนาเถระ	๑.ปทักกมโยชนา ๒.สัททัตถเภทจินดา	๒๐๒๐– ๒๐๔๕
พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่	๑. ปัญญาสชาดก	๒๐๐๐–๒๒๐๐
พระติปิฏกจุฬาภยเถระ	๑.มิลินทปัญหา ๒.มธุรัตถปกาสินีฎีกา	-
พระสัทธัมมกิตติ มหาผุสสเทวเถระ	๑.สัททพินทุอภินวฎีกา	-
พระญาณวิลาสเถระ	๑.สังขยาปกาสก	๒๐๕๘
พระสิริมังคลาจารย์	๑.เวสสันตรทีปนี ๒. จักกวาฬทีปนี ๓.สังขยาปกาสฎีกา ๔.มังคลัตถทีปนี	๒๐๖๐ ๒๐๖๓ ๒๐๖๓ ๒๐๖๗
พระนันทาจารย์	๑.สารัตถสังคหะ	-
พระพรหมราชปัญญา	๑.รัตนพิมพวงศ์	-

[๑๓] ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และ อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนา**, เอกสารประกอบนิทรรศการวรรณกรรมล้านนา, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๒๗ (อัดสำเนา).

ผู้แต่ง	ผลงาน	ปี พ.ศ. ที่แต่ง
พระรัตนปัญญาเถระ	๑. ชินกาลมาลีปกรณ์ ๒. มาติกัตถสรุป อภิธรรมสังคณี ๓. วชิรสารัตถสังคหะ	๒๐๖๐–๒๐๗๑ - ๒๐๗๘
พระพุทธพุกาม	๑.มูลศาสนา	-
พระญาณกิตติเถระ	๑.สมันตปาสาทิกา อัตถโยชนา ๒.ภิกขุปาฏิโมกขคัณฐีทีปนี ๓.สีมาสังกรวินิจฉัย ๔.อัฏฐสาลินี อัตถโยชนา ๕.สัมโมหวิโนทนี อัตถโยชนา ๖.ธาตุกถา อัตถโยชนา ๗.กถาวัตถุ อัตถโยชนา ๘. ปุคคลบัญญัติ อัตถโยชนา ๙. ยมก อัตถโยชนา ๑๐. ปัฏฐาน อัตถโยชนา ๑๑.อภิธัมมัตถภาวินี อัตถโยชนา ๑๒. มูลกัจจายน อัตถโยชนา	๒๐๒๘–๒๐๔๓
พระสุวรรณรังสีเถระ	๑. คันถาภรณฎีกา ๒.ปฐมสัมโพธิกถา	๒๑๒๘ -
พระเถระชาวเชียงใหม่	๑.อุปปาตสันติ	-
พระอุตตราราม	๑.วิสุทธิมัคคทีปนี	-

นอกเหนือจากวรรณกรรมภาษาบาลี ที่เกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาที่พระเถระชาวล้านนาได้รจนาดังกล่าวมาแล้วนั้น ยังได้มีผลงานวรรณกรรมประเภทชาดกอีกมากมาย โดยเฉพาะเวสสันดรชาดกนั้นที่พบแล้วมีมากกว่า ๒๐๐ สำนวน ส่วนชาดกนอกนิบาตเรื่องอื่นๆ ที่ภิกษุและฆราวาสชาวล้านนาได้รจนาไว้ที่พบแล้วมีมากกว่า ๒,๐๐๐ เรื่อง เช่น เรื่องพรหมจักร คันธนะ สังขวัฒนะ ศรีวิชัยยนต์หงส์ รัตนแสงพือ ช้างโพลง โคลงปทุมสังกา มหาชาติล้านนา ธรรมดาสอนโลก เจ้าสุวัตรนางบัวคำ ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง เป็นต้น

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ [๑๔] ได้ศึกษาสำรวจวรรณกรรม/คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์ต่างๆ ใน ๕๒๕ วัดใน ๘ จังหวัด และถ่ายไมโครฟิลม์เก็บไว้ พบว่ามีวรรณกรรมประเภทต่างๆ ถึง ๔๑๐,๗๗๕ ผูก/ฉบับ โดยมีผลการศึกษาดังนี้

ที่	จังหวัด	วัดที่สำรวจ	จำนวนคัมภีร์ที่สำรวจ	คัมภีร์ที่ถ่ายไว้
๑	เชียงใหม่	๒๗๖	๒๒๕,๑๒๕	๔,๕๖๔
๒	ลำพูน	๒๔	๒๔,๙๐๙	๑,๔๘๕
๓	ลำปาง	๖๙	๖๐,๕๖๔	๒,๙๕๘
๔	แพร่	๑๕	๒๕,๕๔๙	๑,๐๓๘
๕	น่าน	๔๑	๒๔,๑๔๙	๑,๕๖๑
๖	พะเยา	๑๙	๑๖,๖๐๗	๕๑๔
๗	เชียงราย	๖๘	๒๘,๗๘๔	๕๖๖
๘	ตาก	๑๓	๘,๘๐๘๘	๓๑
รวม	๘	๕๒๕	๔๑๐,๗๗๕	๑๒,๑๔๔

นอกจากนี้ยังได้แบ่งประเภทของคัมภีร์/วรรณกรรมล้านนาออกเป็น ๑๑ หมวดใหญ่ๆ คือ พระพุทธศาสนา นิทานพื้นบ้าน กฎหมายโบราณ จริยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โหราศาสตร์ โคลงกลอน ยาสมุนไพร ลัทธิพิธีกรรม ไสยศาสตร์ และปกิณกะ โดยในหมวดพระพุทธศาสนานั้น ได้แบ่งออกเป็นหมวดย่อยอีก ๑๗ หมวด คือ พุทธตำนาน มหาชาติชาดก ทศชาติชาดก ชาดกทั่วไป พระสูตร พระอภิธรรม พระวินัย ธรรมะทั่วไป ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา อานิสงส์ต่างๆ ทรรศนะเกี่ยวกับจักรวาล ตำนานปูชนียวัตถุ พยากรณ์เหตุการณ์อนาคต บทสวดและพิธีกรรม พระสงฆ์สาวกที่มีชื่อเสียง และเทพนิยาย โดยมีการถ่ายไมโครฟิลม์เก็บรักษาไว้ถึง ๑๒,๑๔๔ ผูก/ฉบับ

มณี พยอมยงค์ [๑๕] ได้ศึกษาถึงลักษณะการบันทึกของวรรณกรรมล้านนาว่า กรณีที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น วัตถุที่ใช้ในการบันทึกตั้งแต่โบราณจะมีทั้งการจารึกบนหลักศิลา ใบเสมา ระฆัง กรอบประตู กรอบหน้าต่าง ฐานพระพุทธรูป รอยพระพุทธบาท เป็นต้น

---

[๑๔] สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, "แนะนำสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่" , ใน **ล้านนาไทย** หนังสืออนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์, (เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๖) : ๙๓ - ๑๑๐.

[๑๕] มณี พยอมยงค์, **ประวัติวรรณคดีลานนาไทย**, หน้า ๔.

ตลอดไปจนถึงการจารึกบน “หลาบเงิน” คือแผ่นเงิน ที่ทำให้บางและเรียวยาว มีลักษณะคล้ายใบลานมีจารึกตัวอักษร เช่น หลาบเงินจารึกของพระนางวิสุทธิเทวี หลาบเงินจารึกพระเจ้าสุทโธธรรมราชา อีกลักษณะหนึ่งคือ การจาร ได้แก่การใช้เหล็กแหลมจารบนใบลาน ต่อมาก็มีการใช้ปากกาที่ทำจากก้านกูด (พืชชนิดหนึ่ง) จุ่มหมึกดำ ซึ่งทำจากเขม่าไฟผสมน้ำ เขียนบันทึกลงในกระดาษสาหรือสมุดข่อย ภาษาล้านนาเรียกว่า “ปั๊บสา“ ลักษณะการจารึกเช่นนี้ มีมาตั้งแต่โบราณและมีอยู่ตามวัดต่างๆ จนกระทั่งปัจจุบัน

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล [๑๖] ได้ศึกษาถึงลักษณะตัวอักษรที่ใช้ในการจารึกวรรณคดีในล้านนา พบว่าจากหลักฐานที่ค้นพบ มีการใช้อักษรในการจารึก ๓ ชนิด คือ

๑. “ตัวอักษรไทยยวน” ไทยล้านนา หรือ “ตัวหนังสือเมือง” เป็นอักษรของล้านนาไทยที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม และเป็นที่แพร่หลายในภาคเหนือซึ่งในปัจจุบันยังมีการใช้จารึกอยู่บ้าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการจารึกเรื่องราวต่างๆ ของล้านนา

๒. ”ตัวอักษรสุโขทัย” หรือตัวหนังสือฝักขามได้แก่ตัวอักษรที่พ่อขุนรามคำแหงทรงคิดประดิษฐ์ขึ้น สันนิษฐานว่า คงได้รับเข้ามาใช้ในสมัยพระเจ้ากือนา เมื่อพระมหาสุมนเถระได้นำพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่ในล้านนาไทย ปรากฏใช้ศิลาจารึกลงบนศิลา ลักษณะคล้ายคลึงกับตัวอักษร “ไทยน้อย” ของอีสาน หรืออักษรลาวล้านช้าง

๓. ”ตัวอักษรขอมไทย” (ขอมเมือง, ขอมเสียบ) หรือ “อักษรไทยนิเทศ” ได้แก่การเอาตัวอักษรไทยยวนกับตัวอักษรสุโขไทยมาผสมกัน โดยใช้ตัวอักษรสุโขทัยเขียนตัวกลมๆ แบบอักษรไทยวน มีการเติมสะกดตามแบบอักษรของขอม ตัวขอมไทยนี้สันนิษฐานว่าได้ใช้ในระยะเวลาหลังจากที่เชียงใหม่พ้นจากการยึดครองของพม่าแล้วระยะหนึ่ง ตัวอักษรชนิดนี้ผู้รู้บางท่านไม่แยกเป็นชนิดต่างหาก เพราะเป็นเพียงการผสมผสานจากตัว อักษร ๒ ชนิดแรก จึงมีการแบ่งอักษรที่ใช้ในล้านนาเป็น ๒ ชนิดคือ “อักษรไทยยวน” กับ “อักษรฝักขาม” เท่านั้น

สิงฆะ วรรณสัย [๑๗] ได้ศึกษาและแบ่งวรรณกรรมล้านนาตามลักษณะเนื้อเรื่องออกเป็น ๒ ประเภท คือวรรณกรรมทางศาสนาและวรรณกรรมทางโลก และได้แบ่งวรรณกรรมทางโลกออกเป็น ๒ สมัย คือ สมัยก่อนรัตนโกสินทร์และสมัยรัตนโกสินทร์ โดยอาศัยการสันนิษฐาน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งตามยุคสมัยในขอบเขตและระยะเวลาที่กว้างเกินไป

---

[๑๖] ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, “แนะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา”, ใน **รายงานสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรม ล้านนา เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๗) : ๑๑๑- ๑๒๕.

[๑๗] สิงฆะ วรรณสัย, **ปริทัศน์วรรณคดีล้านนา**, (เชียงใหม่ : ฝ่ายผลิตตำราและเอกสารวิชาการ ภาควิชาภาษาไทย, คณะมนุษย์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๒๓.

ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และ อุดม รุ่งเรืองศรี [๑๘] ได้แบ่งวรรณกรรมล้านนาออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ วรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะ หรือวรรณกรรมที่ถ่ายทอดด้วยตัวอักษรกับวรรณกรรมที่ถ่ายทอดด้วยวาจาและแบ่งย่อยออกไปอีกตามวรรณกรรมทั้ง ๒ ประเภทนั้น เช่น วรรณกรรมมุขปาฐะ ได้แก่ นิทานชาวบ้าน ภาษิตล้านนา ปริศนาคำทาย เป็นต้น ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์นั้น ได้แก่ วรรณกรรมประเภทบาลี วรรณกรรมชาดก ตำนาน ประวัติศาสตร์ ตำรา กฎหมาย คำสอน กวีนิพนธ์ คร่าว โคลง กาพย์ ร่าย เป็นต้น

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล [๑๙] ได้ศึกษาและแบ่งวรรณกรรมล้านนาตามรูปแบบของวรรณกรรมต้นฉบับที่ปรากฏในล้านนานั้นเรียบเรียงด้วยภาษา ๒ ภาษา ได้แก่ วรรณกรรมที่แต่งหรือเรียบเรียงเป็นภาษาบาลีประเภทหนึ่ง และที่แต่งด้วยภาษาท้องถิ่นไทยล้านนาอีกประเภทหนึ่ง และกล่าวถึงลักษณะนิยมในการแต่งวรรณคดีล้านนาว่า การแต่งวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาในล้านนานั้นมีลักษณะหรือธรรมเนียมในการแต่งที่คล้ายคลึงกัน คือ

ก. บทไหว้ครู หรือบทสรรเสริญพระคุณของครู ซึ่งกวีจะยกย่องพระคุณครูที่ให้ความรู้ โดยก่อนจะเขียนวรรณกรรมหรือเรื่องราวต่างๆ จึงไหว้ครูก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคล

ข. บทชมความรุ่งเรืองของศาสนา ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่มีความสัมพันธ์กัน หากบ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง กษัตริย์ทรงทศพิธราชธรรมแล้ว ศาสนาก็รุ่งเรืองตามไปด้วย

ค. บทหลักธรรม หรือเนื้อเรื่อง ซึ่งจะกล่าวถึงหลักใหญ่ของการเขียน ได้แก่ หลักธรรม คำสอน ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา โดยเฉพาะคำสอน และชาดกต่างๆ

ง. บทลงท้ายหรือบทอวสาน เป็นการกล่าวถึงเรื่องที่เขียนโดยสรุป มุ่งหวังความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองและพระพุทธศาสนา การปกครองโดยธรรมของชนชั้นผู้ปกครอง รวมทั้งเขียนถึงความปรารถนาของผู้เขียนที่มุ่งเข้าสู่นิพพาน และกล่าวถึงวันเดือนปีที่เขียนสำเร็จบริบูรณ์

พระปริยัติธรรมธาดา และคณะ [๒๐] ได้ศึกษาถึงตำนานจามเทวีและเมืองหริภุญชัยหรือลำพูนที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง ประวัติพระนางจามเทวี ความเป็นไปพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมในล้านนา

---

[๑๘] ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และ อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนา**, เอกสารประกอบนิทรรศการวรรณกรรมล้านนา, คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๒๗ (อัดสำเนา).

[๑๙] ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, “แนะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา”, ใน **รายงานสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรม ล้านนา เล่ม ๑**, ๒๕๒๗ : ๑๑๔–๑๑๖.

[๒๐] พระปริยัติธรรมธาดา และคณะ, **จามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญชัย**. (เชียงใหม่ : มิตรนราการพิมพ์), ๒๕๑๙.

ศรี แนวณรงค์ [๒๑] ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่อง “จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่” ซึ่งพบว่า มีความคล้ายคลึงกับฉบับที่พระปริยัติธรรมธาดาแปล โดยมีเนื้อหาว่าด้วยราชวงศ์ของพระนางจามเมวีที่ได้ครองเมืองหริภุญชัยและประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา การสร้างเมืองหริภุญชัย การสร้างวัดพระธาตุหริภุญชัย และธรรมะของกษัตริย์และความที่ไม่สมควร อันเป็นเหตุให้บ้านเมืองเดือดร้อนล่มจม

กรมศิลปากร [๒๒] ได้มอบหมายให้ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิทูร แปลและปริวรรตตำนานจามเทวีวงศ์ เพื่อเผยแพร่ให้สาธารณชนทราบถึงประวัติและความเป็นมาของพระนางจาม-เทวีและพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยมีการศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ โบราณสถาน เพิ่มเติมอีกด้วย

ประคอง นิมมานเหมินท์ [๒๓] ได้กล่าวถึงลักษณะวรรณกรรมล้านนาหรือภาคเหนือที่มีประเภทต่างๆ ทั้งลายลักษณ์และมุขปาฐะ ที่ได้สะท้อนถึงพัฒนาการทางพระพุทธศาสนาและวรรณคดีในล้านนาที่ส่งผลต่อคติธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาของสังคม

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ [๒๔] ได้ทำการศึกษาวิจัยและทำการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา โดยศึกษา วิเคราะห์ คติธรรม ความเชื่อ ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาบางฉบับที่ค้นพบในล้านนา โดยพยายามรักษาต้นฉบับของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่ค้นพบและปริวรรตเป็นภาษาไทย โดยการศึกษาวิเคราะห์ถึงเนื้อหาสาระและบริบทต่างๆ ที่สำคัญ

คัมภีร์ เขียนยันต์ [๒๕] ได้รวบรวมคติธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมที่มีอยู่ในคัมภีร์ประเภทต่างๆ ของล้านนา มาประยุกต์ใช้ในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อตามท้องถิ่น โดยแบ่งออกเป็นบทต่างๆ เช่น ประเภทคำบูชา ความเชื่อในท้องถิ่น คติธรรมสอนใจ และศาสนาพิธีของชาวล้านนา

---

[๒๑] ศรี แนวณรงค์, “ศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะอักษรศาสตร์ สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๓.

[๒๒] พระโพธิรังสี, **จามเทวีวงศ์**, แปลโดย ร.ต.ท.แสง มนวิทูร, กรมศิลปากร จัดพิมพ์, (พระนคร : บรรณกิจเทรดดิ้ง) ๒๕๑๖.

[๒๓]ประคอง นิมมานเหมินท์, **ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ**, (พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย), ๒๕๑๖.

[๒๔]สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนาปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา), ๒๕๔๖.

[๒๕]คัมภีร์ เขียนยันต์ (นามแฝง), **ของดีจากปั๊บสา**, (ลำพูน : ร้านภิญโญ), ๒๕๓๕.

เรณู อรรฐาเมศร์ [๒๖] ได้ศึกษาเรื่องโลกทรรศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม พบว่า โลกทรรศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อการอบรมสั่งสอนนั้น ชาวล้านนาเห็นว่า ก่อให้เกิดประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่อมวลมนุษย์ คือ เป็นการรักษาไว้ซึ่งระบบสังคม และก่อให้เกิดสันติสุขแก่ชีวิตและสังคม

พระมหาวัฒน์ วฑฺฒนสุธี (อุปคำ) [๒๗] ได้ศึกษาถึงประวัติพัฒนาการพระพุทธศาสนาของล้านนาและอิทธิพลคำสอนเรื่องคุณธรรมและการจำแนกลักษณะคุณธรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในภาษิตล้านนา เฉพาะด้านสุภาษิต ผลจากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวล้านนาในทุกระดับชั้น โดยชาวล้านนาผู้ที่มีความรู้ได้น้อมนำคติธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมมาผสมผสานกันโดยใช้ภาษาพื้นเมืองล้านนาพร้อมทั้งยกตัวอย่างที่คนส่วนใหญ่รู้เห็นเข้าใจได้ง่ายมาเป็นคติธรรมสอนผู้คนในสังคม

๑.๗.๒ ความรู้เกี่ยวกับประวัติและความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา

ร.ต.ท.แสง มนวิทูร [๒๘] ได้แปลคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ที่รจนาโดยพระรัตนปัญญาเถระที่ว่าด้วยเรื่องของประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการเมืองการปกครองในดินแดนล้านนา โดยเนื้อความในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าและกาลเวลาที่พระองค์ได้ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่า ชินกาล หรือ พระพุทธเจ้าผู้ชนะแล้ว และได้กล่าวพระโพธิสัตว์ไว้เป็น ๓ พวก คือ

๑) พระโพธิสัตว์สัทธาธิก

๒) พระโพธิสัตว์วิริยาธิก

๓) พระโพธิสัตว์ปัญญาธิก

สำหรับพระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญบารมีถึง ๔ อสงไขยแสนกัลป์ จึงสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า จัดเป็นพวกปัญญาธิก และกล่าวถึงคราวเป็นไป ตั้งแต่เสด็จสู่พระครรภ์พระมารดา

---

[๒๖] เรณู อรรฐาเมศร์, “โลกทรรศน์ชาวล้านนาไทยจากวรรณกรรม”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๘), บทคัดย่อ.

[๒๗]พระมหาวัฒน์ วฑฺฒนสุธี, “คำสอนเรื่องคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในภาษิตล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

[๒๘] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร, วัดโสธรวราราม จัดพิมพ์ ในงานพระราชทานเพลิงพระพรหมคุณาภรณ์ (ด.เจียม จิรปุญโญ) (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐.

และออกบวชเป็นพระพุทธเจ้า ประกาศพระศาสนาและปรินิพพาน โดยเป็นการกล่าวถึงพุทธประวัติอย่างย่อๆ แต่ได้ใจความ แสดงถึงความรู้ในพุทธประวัติของท่านเป็นอย่างดี โดยมีการเรียงลำดับตามพุทธประวัติ และการสังคายนาพระธรรมวินัยตั้งแต่ครั้งที่ ๑-๕ ในสถานที่ต่างๆ เริ่มตั้งแต่ในอินเดียหรือชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล จนถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช รวมทั้งการกล่าวถึงประวัติพระพุทธศาสนาที่เผยแผ่จากชมพูทวีปไปสู่ลังกาทวีป และประชาชนในลังกายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาและทะนุบำรุงอย่างเต็มที่

ต่อมากล่าวถึงการสร้างนครหริภุญชัย การสร้างอาณาจักรล้านนาของพระเจ้ามังรายและลำดับกษัตริย์ของล้านนาเกือบทุกพระองค์ โดยกล่าวให้เห็นถึงความเป็นไปของบ้านเมืองและความเป็นไปของพระพุทธศาสนาที่มีการเชื่อมโยงกันพร้อมทั้งกล่าวถึงสถานที่ทางพระพุทธศาสนาในอดีต ประวัติพระแก้วมรกต วัดเจดีย์หลวง ฯลฯ และความรุ่งเรืองแห่งบ้านเมือง และพระพุทธศาสนาในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งนับว่าเป็นยุคทองของล้านนาไทย และต่อมาก็กล่าวถึงลำดับกษัตริย์อีก ๒ พระองค์ ก่อนที่ท่านจะรจนาไว้ตอนจบในสมัยพระเมืองแก้ว โดยในตอนจบ ท่านผู้รจนาได้บอกไว้ว่า “คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ข้าพเจ้าได้รจนาเอาไว้เพื่อให้พระพุทธศาสนายั่งยืนนาน จบเมื่อปีชวด จุลศักราช ๘๗๘ ตรงกับพระศาสดาปรินิพพานแล้วได้ ๒๐๖๐ ปี”

กรมศิลปากร [๒๙] ได้จัดปริวรรตและเรียบเรียงคัมภีร์ศาสนวงศ์ ที่รจนาโดยพระปัญญาสามีเถระ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึง การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่ในสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๓ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๔ หลังจากการส่งสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งแต่เดิมดินแดนแถบนี้ เชื่อกันว่า มีการนับถือผี สาง เทวดา หรือมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามา พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ได้แสดงพรหมชาลสูตรให้ประชาชนชาวสุวรรณภูมิเลื่อมใส ซึ่งกล่าวกันว่าการที่พระเถระทั้งสอง ได้แสดงพรหมชาลสูตรนั้นก็เพื่อให้ชาวสุวรรณภูมิได้เข้าใจถึงความเชื่อหรือทิฐิต่างๆ และสอนให้มีความสอดคล้องกับความเชื่อของตนและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ปริญญา กายสิทธิ์ [๓๐] ได้ศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาในช่วง พ.ศ. ๑๙๑๒– ๒๑๐๑ โดยศึกษาถึงความเคลื่อนไหวของพระพุทธศาสนาที่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง

---

[๒๙] พระปัญญาสามีเถระ, **ศาสนวงศ์**, แปลและเรียงเรียงโดย กรมศิลปากร, (พระนคร : กรมศิลปากร), ๒๕๒๐.

[๓๐] ปริญญา กายสิทธิ์, “ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในล้านนาไทยตั้งแต่ พ.ศ.๑๙๑๒–๒๑๐๑”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๒๘.

โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับโครงสร้างของสถาบันพระพุทธศาสนา และบทบาทของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีอิทธิพลต่อการเมือง การปกครองและวิถีชีวิตของชาวล้านนา

ยุพิน เข็มมุกด์ [๓๑] ได้ศึกษาถึงเรื่องราวของพระพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๓๘– ๒๑๐๑ ที่ได้มีการศึกษาและพิจารณาถึงรูปแบบและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่เข้ามาในอาณาจักรล้านนา โดยอาศัยหลักฐานจากวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา และเอกสารในประเภทต่างๆ ทั้งวรรณกรรมลายลักษณ์และมุขปาฐะ รวมทั้งศิลาจารึกที่ปรากฏในภาคเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลงานของพระมหาเถระและบุคคลชาวล้านนาที่แต่งไว้ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒

พระยาประชากิจกรจักร์ [๓๒] ได้แต่งเรื่องราวเกี่ยวกับพงศาวดารโยนกที่ว่าด้วยเรื่องราวของล้านนาไทยในอดีต ที่รวบรวมถึง สภาพภูมิศาสตร์ สังคม การเมืองการปกครอง และประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญของล้านนา โดยท่านได้รวบรวมจากหลักฐานต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในดินแดนล้านนา เช่น ศิลาจารึก ประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ เป็นต้น โดยพงศาวดารโยนกฉบับนี้มีความสมบูรณ์ทางด้านประวัติศาสตร์อีกฉบับหนึ่ง

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว [๓๓] ได้ศึกษาและเสนอบทความเกี่ยวกับล้านนาคดีในแง่ของประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการปกครองของราชวงศ์มังรายที่มีต่ออาณาจักรล้านนาและความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาในแง่ของวรรณคดีล้านนา โดยยกตัวอย่างพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์สมัยนั้นว่าทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เช่น ในรัชสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา (ราว พ.ศ.๑๙๒๘ - ๑๙๔๔) ทรงโปรดให้หุ้มองค์พระธาตุหริภุญชัยด้วยแผ่นทอง ขณะเดียวกันก็มีพระเถระชาวเชียงใหม่ เช่น พระเมธังกร พระคัมภีร์ พระญาณมงคล พระสารีบุตร พระอานนท์ ฯลฯ พร้อมกับพระสงฆ์ชาวรามัญจำนวนหนึ่ง ได้เดินทางไปศึกษาหลักธรรมที่เกาะลังกา พร้อมทั้งได้บวชใหม่อีกครั้ง และกล่าวถึงการอันเชิญพระพุทธสิหิงค์มาประดิษฐานที่เชียงใหม่ รวมทั้งการสถาปนาพระบรมสารีริกธาตุสถาน โดยโปรดให้สร้างเจดีย์หลวงขึ้นกลางเมืองเชียงใหม่เพื่ออุทิศถวายให้กับพระราชบิดา เป็นต้น

---

[๓๑] ยุพิน เข็มมุกด์, “พระพุทธศาสนาในล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. ๑๘๓๙ – ๒๑๐๑”, **รายงานการวิจัย**, รายงานการวิจัยเสนอสภาวิจัยแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สภาวิจัยแห่งชาติ), ๒๕๒๗.

[๓๒] พระยาประชากิจกรจักร์, **พงศาวดารโยนก**, (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา), ๒๕๐๗,

[๓๓] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “ความรู้พื้นฐานด้านลานนาคดี : ประวัติศาสตร์”, ใน **วรรณกรรมลานนาเล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์), ๒๕๒๗ : ๓๓- ๔๐.

ไกรศรี นิมมานเหมินท์ [๓๔] ได้ศึกษาและเสนอบทความเกี่ยวกับการศึกษาและพัฒนาของพระพุทธศาสนาในล้านนา เช่น เรื่องการสังคายนาในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. ๑๙๘๔ - ๒๐๓๐) ที่ทรงเลื่อมใสทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และทรงมีแนวความคิดที่จะรักษาพระพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์โดยให้มีพระไตรปิฎกอันบริสุทธิ์ ด้วยการอุปถัมภ์การจัดทำการสังคายนาคัมภีร์พระไตรปิฎก ที่นับว่าเป็นการสังคายนาคัมภีร์พระไตรปิฎกครั้งแรกในดินแดนประเทศไทย และเป็นครั้งที่ ๘ ของโลก ในปีพุทธศักราช ๒๐๒๐ ที่วัดมหาโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด โดยมีพระธรรมทินมหาเถระเจ้าอาวาสวัดป่าตาลน้อยเป็นประธานของที่ประชุมสงฆ์ในการจัดสังคายนา มีพระเถระและพระภิกษุอีกจำนวนมากเข้าร่วมการสังคายนาซึ่งล้วนเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี และมีความแตกฉานในพระไตรปิฎก การรวบรวมชำระพระคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีให้ถูกต้องบริสุทธิ์ต้องใช้เวลาประมาณ ๑ ปี

ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิทูร [๓๕] ได้ศึกษาถึงความเป็นมาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในล้านนานับตั้งแต่เริ่มเผยแพร่ในดินแดนสุวรรณภูมิ สุโขทัย หริภุญชัย เชียงใหม่ในยุคต่างๆ โดยการเชื่อมโยงกับหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ วรรณคดี และโบราณวัตถุสถาน

๑.๗.๓ เอกสารความรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้ คติธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในล้านนา

มณี พยอมยงค์ [๓๖] ได้ศึกษาถึงวัฒนธรรมล้านนาทั้งในด้านประเพณี เช่น ประเพณีในการเทศน์ การสวดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และความเชื่อของชาวล้านนาที่ใช้หลักความเชื่อของพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นซึ่งความเชื่อทั้งสองมีความสัมพันธ์ต่อกัน

ชุ่ม ณ บางช้าง [๓๗] ได้ศึกษาและอธิบายถึงโบราณวัตถุสถานในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีความสำคัญในด้านพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงใหม่ โดยกล่าวถึงสถานที่สำคัญของโบราณสถานในเชียงใหม่ เช่น วัดเจดีย์เหลี่ยม วัดพระธาตุดอยสุเทพ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เป็นต้น โดยเชื่อมโยงโบราณวัตถุสถานเข้ากับหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์

---

[๓๔] ไกรศรี นิมมานเหมินท์, "ความรู้พื้นฐานด้านลานนาคดี : ศาสนาและวัฒนธรรม", ใน **วรรณกรรมลานนาเล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์), ๒๕๒๗ : ๘๓ - ๙๐.

[๓๕] แสง มนวิทูร, "ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย", เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องวรรณกรรมล้านนา, (คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔ (อัดสำเนา).

[๓๖] มณี พยอมยงค์, **วัฒนธรรมล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช), ๒๕๒๙.

[๓๗] ชุ่ม ณ บางช้าง, **นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดเชียงใหม่**, (พระนคร : กรมศิลปากร จัดพิมพ์, โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๖), หน้า ๓.

สุรพล ดำริห์กุล [๓๘] ได้ศึกษาถึงวิวัฒนาการของแผ่นดินล้านนาในแง่มุมต่างๆ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม บุคคลสำคัญ และสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชาวล้านนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ [๓๙] ได้ศึกษาและรวบรวมประวัติและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ ที่เป็นรูปธรรมจากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ทั้งในด้านวรรณคดี และหลักฐานทางโบราณวัตถุ และอธิบายวรรณคดีที่ท่านได้รจนาไว้ ทั้ง ๔ เรื่อง คือ เวสสันตรทีปนี จักกวาฬทีปนี สังขยาปกาสกฎีกา และมังคลัตถทีปนี

ยุทธ เดชคำรณ [๔๐] ได้กล่าวถึงล้านนาภาษิตที่มีอย่างมากมายในล้านนาโดยอาศัยคติธรรมของท้องถิ่นและพระพุทธศาสนาในการสั่งสอนเพื่อเป็นคติสอนใจให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา โดยเป็นการเรียบเรียงล้านนาภาษิตที่น่าสนใจและควรค่าแก่การศึกษา

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

๑.๘.๑ ทราบถึงประวัติ ความเป็นมา และความสำคัญของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา

๑.๘.๒ ทราบถึงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยเฉพาะวรรณกรรมที่ว่าด้วยเรื่องอานิสงส์ และองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของชาวล้านนา

๑.๘.๓ ทราบถึงอิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีผลต่อวิถีชีวิตและวรรณกรรมในด้านอื่นๆ ของชาวล้านนา

๑.๘.๔ ทราบถึงบริบททางสังคม การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม และบริบททางพระพุทธศาสนา ที่มีอิทธิพลต่อการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา และองค์ความรู้ คติธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในล้านนา

๑.๘.๕ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในล้านนา และเป็นประโยชน์ต่อแนวทางการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมคัมภีร์ วรรณกรรมที่สำคัญที่มีอยู่ในวัดต่างๆ ในดินแดนล้านนา

---

[๓๘] สุรพล ดำริห์กุล, **แผ่นดินล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ), ๒๕๔๕.

[๓๙] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, **ชีวิตและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์**, (เชียงใหม่ : ดาวคอมพิวกราฟิก, ๒๕๔๒), หน้า ๓๘-๕๐.

[๔๐] ยุทธ เดชคำรณ, **ล้านนาภาษิต**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ช้างเผือก), ๒๕๒๐.

บทที่ ๒
ประวัติพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

ประวัติและความเป็นมาของล้านนา

ล้านนา [๑] หมายถึงดินแดนที่มีนาจำนวนมาก จากหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และในคัมภีร์ใบลานหลายฉบับให้ชื่ออาณาจักรนี้เป็นภาษาบาลีว่า "ทสลกฺขเขตฺตนคร" [๒] แปลว่า นครที่มีนาจำนวนสิบแสน อาณาจักรนี้ตั้งอยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งมีสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นเทือกเขาสลับซับซ้อนเป็นจำนวนมาก โดยมีบริเวณที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์และมีแม่น้ำต่างๆ เช่น แม่น้ำกก แม่น้ำอิง แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม แม่น้ำ

---

[๑] มีการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเกี่ยวกับการเรียกชื่ออาณาจักร "ล้านนา" กับ "ลานนา" ว่าคำไหนน่าจะมีความถูกต้อง นักวิชาการกลุ่มหนึ่งอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีได้พิจารณาว่า มีหลักฐานที่เกี่ยวข้อง คือ ๑)จารึกวัดเชียงสา อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งจารึกในปี พ.ศ. ๒๐๙๖ ที่เป็นหลักฐานเก่าแก่ปรากฏคำเรียกว่า "ล้านนา" ๒) ในตำนานพระยาเจื๋องมีข้อความว่า "ในเมืองเงินยางเขตฺตทสลขราชธานี อันกลาวคือวาเมิงลานนา" (เขตฺตทสลข แปลว่า สิบแสนนา หรือล้านนา) ๓) คำว่า "ล้าน" เป็นคำที่แสดงถึงอาณาจักรในสมัยนั้นที่มีอยู่ ๓ อาณาจักร คือ อาณาจักรล้านนา ล้านช้าง และล้านพญา ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกัน ๔)พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแต่งตั้งเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ดำรงนพสีนครสุนทรทศลักษณ์นคร...เป็นเจ้าครองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๙ ซึ่ง "ทศลักษณ์นคร" ก็คือ สิบแสน หรือ ล้านนา ๕) โครงมังทราตีเชียงใหม่ ที่คัดไว้ในปี ๒๓๘๑ ใช้คำว่า "ล้านนา" ๖) ในตำนานสุวรรณคำแดงกล่าวถึงชนกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง อันเป็นดินแดนของชาวลัวะ แล้วเรียกเมืองว่า "เวียงล้านนา" ๗) ในสมัยพระเจ้ากือนาแห่งราชวงศ์มังราย (พ.ศ. ๑๘๙๘- ๑๙๒๘) และจารึกหลักที่ ๖๒ วัดพระยืน พ.ศ.๑๙๑๓ เรียกพระเจ้ากือนาว่า "พระเจ้าสองแสนนา" และพระเจ้าสามฝั่งแกนสถาปนาเจ้าผู้ครองเมืองเชียงแสนให้เป็นเจ้าศรีสุวรรณคำล้านนาไชยสงครามเป็นใหญ่กว่าล้านนาเชียงแสนทั้งมวล, ดูรายละเอียดใน สุรพล ดำริห์กุล. **แผ่นดินล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐-๑๑, ศรีศักร วัลลิโภดม, **ล้านนาประเทศ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ , ๒๕๔๕), หน้า ๑๐-๑๑, และ สมหมาย เปรมจิตต์. **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๖) หน้า ๑. โดยในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้คำว่า "ล้านนา" เป็นหลักในการอธิบายความตามหลักฐานที่ปรากฏ

[๒] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๒.

น่าน และแม่น้ำโขง ไหลผ่าน ทำให้มีกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่างๆ เข้ามาอยู่อาศัยมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ จนเกิดเป็นชุมชนเกษตรกรรมเชื่อมโยงกันด้วยลักษณะของเครือญาติ ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ได้พบว่า มีกลุ่มบ้านเมืองเกิดขึ้นอยู่แล้ว กระจัดกระจาย ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายต่างๆ ซึ่งเกิดเป็นลักษณะแคว้นเล็กๆ โดยแต่ละแคว้นต่างก็เป็นอิสระต่อกันซึ่งมีแคว้นที่สำคัญๆ ดังนี้

แคว้นหริภุญชัย [๓] เป็นกลุ่มบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงมีเมืองหริภุญชัยหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบันเป็นศูนย์กลางแคว้นกับที่ราบลุ่มแม่น้ำวังมีเมืองเขลางค์นครหรือจังหวัดลำปางเป็นส่วนหนึ่งของแคว้นในฐานะเป็นเมืองลูก แคว้นหริภุญชัยนั้น ถือได้ว่าเป็นกลุ่มบ้านเมืองหรือรัฐแห่งแรกๆ ที่ปรากฏขึ้นในดินแดนภาคเหนือตอนบน โดยมีตำนานและหลักฐานที่ตรงกันว่า ฤษีวาสุเทพได้สร้างเมืองหริภุญชัยขึ้นในปี พ.ศ. ๑๒๐๔ [๔] หลังจากนั้นได้ขอทูลให้พระนางจามเทวีซึ่งเป็นธิดาของกษัตริย์ผู้ปกครองเมืองละโว้ขึ้นไปปกครอง การเสด็จมาครองราชย์ของพระนางจามเทวีก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางสังคมและวัฒนธรรมแก่บ้านเมืองที่ราบลุ่มเชียงใหม่อย่างมาก เพราะพระองค์ทรงนำคณะสงฆ์ นักปราชญ์ ราชบัณฑิต ช่างศิลปะและนักวิชาการมาด้วยจำนวนมาก [๕] ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นแบ่งออกเป็น ๓ ด้าน คือ

๑) ด้านศาสนา เป็นการนำพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทจากภาคกลางขึ้นมาเป็นศาสนาที่สำคัญของบ้านเมือง มีพระสงฆ์สอนศาสนาและมีการสร้างวัดอารามขึ้น

๒) ด้านการปกครอง มีสถาบันกษัตริย์และลักษณะการปกครองเป็นแบบบ้านเมืองทางภาคกลางที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอินเดีย

๓) ด้านสังคม มีประชาชนจากภาคกลางอพยพเข้ามาพร้อมกับศิลปะวิทยาการต่างๆ ทำให้เกิดกลุ่มผู้ชำนาญงานในด้านต่างๆ ขึ้น

นอกจากนี้ ยังพบหลักฐานของเมืองโบราณที่ปรากฏอยู่รอบๆ แคว้นหริภุญชัย อีกหลายแห่ง เช่น เวียงมโน (อยู่ในเขตตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่) เวียงท่ากาน (อยู่ในเขตตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง) เวียงเถาะ (อยู่ในเขตบ้านสองแคว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่) และพบโบราณวัตถุแบบหริภุญชัย อีกหลายแห่งในแถบที่ราบเชิงดอยสุเทพที่

---

[๓] สุรพล ดำริห์กุล, **แผ่นดินล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔.

[๔] พระรัตนปัญญาเถระ , **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร แปล (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๕.

[๕] ศรีศักร วัลลิโภดม, **ล้านนาประเทศ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ , ๒๕๔๕), หน้า ๔๑.

ถ้ำฤาษี วัดดอยคำ บริเวณกลางป่าเขตตำบลสันโป่ง อำเภอแม่ริม และที่เวียงกุมกาม เขตอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แคว้นหริภุญชัยเป็นแคว้นที่ใหญ่ มีความเจริญรุ่งเรืองและมีความต่อเนื่องโดยมีกษัตริย์ปกครอง ๔๙ พระองค์รวมระยะเวลา ๖๑๘ ปี แล้วสิ้นสุดลงในสมัยพระยายีบาปี พ.ศ. ๑๘๒๔ หลังจากนั้น แคว้นหริภุญชัยได้ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาที่ยังคงไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันงดงามตราบจนปัจจุบัน เช่น เจดีย์สี่เหลี่ยม เจดีย์แปดเหลี่ยม ในวัดจามเทวี วัดพระธาตุหริภุญชัย และศิลปะอื่น เช่น พระพิมพ์ซึ่งเป็นที่นั่งอยู่ใต้ซุ้มโพธิ์มีขนาดใหญ่เล็กลดลั่นกันไป คือ พระลือ พระเปิม พระรอด เป็นต้น

แคว้นโยนก เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มในเขตจังหวัดเชียงราย-พะเยา มีแม่น้ำกก แม่น้ำลาว แม่น้ำสาย แม่น้ำอิง และแม่น้ำโขงไหลผ่านทางที่ราบลุ่มเชียงแสน ซึ่งถือได้ว่าเป็นที่ราบลุ่มที่ใหญ่และอุดมสมบรูณ์ มีร่องรอยมนุษย์อาศัยอยู่มาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์ รวมทั้งมีร่องรอยของคูน้ำคันดินที่เป็นลักษณะของชุมชนโบราณกระจายอยู่โดยทั่วไปถึง ๑๐๕ แห่งและมีเรื่องราวที่เป็นตำนานปรัมปราเกี่ยวข้องกับดินแดนนี้หลายฉบับ ซึ่งมีหลักฐานทางตำนานและพงศาวดารที่อาจแยกเป็น ๒ เรื่องใหญ่ คือ เรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ในราชวงศ์ของพระเจ้าสิงหนวัติกุมาร และเรื่องของราชวงศ์ลวจังกราช โดยเรื่องแรกเป็นการกล่าวถึงการอพยพผู้คนมาจากดินแดนตอนเหนือแล้วมาสร้างเมืองที่ชื่อว่า “นาคพันธุ์สิงหนวัตินคร” ตามชื่อสิงหนวัติกุมารผู้นำกลุ่มชนที่อพยพเข้ามา ต่อมาเมืองนี้ได้ชื่อว่า “โยนกนคร” อันเป็นที่มาของชื่อแคว้นและกลุ่มชนที่อาศัยในพื้นที่แถบนี้ ต่อมาเมืองโยนกได้ล่มสลายลงกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า “เวียงหนองล่ม”

ส่วนเรื่องของราชวงศ์ลวจังกราชนั้น เดิมเป็นชาวพื้นเมืองในเขตดอยตุง อำเภอแม่สายและอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงรายในปัจจุบัน ต้นตระกูล คือ ลาวจกอาศัยอยู่บนดอยตุง ต่อมาได้ลงมาสร้างเมืองหิรัญนครเงินยางหรือเมืองเชียงแสน (พ.ศ.๑๑๘๑) กษัตริย์องค์แรกของราชวงศ์ คือ ลวจังกราช ทรงมีโอรส ๓ องค์ คือ ลาวก่อ ลาวเกื้อ ลาวเก๊า โอรสสองพี่น้องอิจฉากันพระราชบิดาจึงโปรดให้ไปสร้างเมืองใหม่ในดินแดนไกล คือ ลาวก่อ ได้ตั้งรกรากในเขตจังหวัดน่าน ลาวเกื้อไปอยู่เมืองผาลานผาพวง ส่วนลาวเก๊านั้น โปรดให้สืบราชสมบัติในเวียงหิรัญนครเงินยาง นับตั้งแต่พระยาลวจังกราชเป็นต้นมา อาณาจักรหิรัญนครเงินยางมีกษัตริย์ปกครองติดต่อกันมาโดยตลอด จนกระทั่งในสมัยของพระยาลาวเม็งรัชกาลที่ ๒๔ แห่งราชวงศ์ลวจังกราช พระเจ้าลาวเม็งมีโอรสที่เก่งกล้าสามารถชื่อ “มังราย” ซึ่งประสูติแต่พระนางเทพคำข่าย เมื่อพระชนมายุ ๒๑ พรรษา ได้ขึ้นครองราชย์ในเมืองหิรัญนครเงินยางแทนพระราชบิดา ในปี พ.ศ. ๑๘๐๒ เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๒๕ แห่งราชวงศ์ลวจังกราช ซึ่งต่อมาพระองค์ได้ขยายอิทธิพลมาทางใต้ยึดเมืองหริภุญชัย

และเจริญสัมพันธไมตรีกับพระยางำเมือง แห่งเมืองภูกามยาว พระร่วงหรือพ่อขุนรามคำแหง แห่งสุโขทัยในปี ๑๘๓๐ และย้ายไปตั้งราชธานีใหม่ จนกลายเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังรายที่ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งกลุ่มแคว้นโยนกมี ๓ กลุ่มเมืองใหญ่ๆ คือ กลุ่มเมืองเชียงราย กลุ่มเมืองพะเยา กลุ่มเมืองเชียงแสน ที่แสดงให้เห็นว่า แคว้นโยนกนั้นมีความเก่าแก่กว่าอาณาจักรล้านนา

แคว้นน่าน เป็นกลุ่มบ้านเมืองเขตลุ่มแม่น้ำน่าน เดิมเป็นแคว้นอิสระ มีเมืองปัว หรือพลั่ว หรือวรนคร เป็นจุดศูนย์กลาง ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเมืองหลวงพระบางและเมืองสุโขทัย ความสำคัญของแคว้นน่าน น่าจะเป็นเพราะพื้นที่ราบลุ่มน้ำสาขาสายเล็กๆ ของแม่น้ำน่านนั้น อุดมไปด้วยแหล่งเกลือสินเธาว์ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่ต้องการสำหรับมนุษย์ที่อยู่ห่างไกลทะเล ดังได้พบมีบ่อเกลือทั้งที่เลิกผลิตแล้วและยังคงมีการผลิตอยู่หลายแห่งเช่นที่บ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอปัว จังหวัดน่าน รวมทั้งเส้นทางตามลำน้ำยังเป็นเส้นทางการค้า ที่สามารถติดต่อกับกลุ่มบ้านเมืองในแถบลุ่มแม่น้ำโขงและดินแดนในประเทศลาว [๖]

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ แคว้นน่านได้ถูกผนวกเข้าไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของแคว้นพะเยา และในเวลาไม่นานก็ได้ต่อสู้จนหลุดพ้นจากอำนาจของเมืองพะเยา ต่อมาอาจจะเนื่องจากการขยายตัวของประชากรมากขึ้น รวมทั้งคงมีการติดต่อค้าขายกับดินแดนตอนใต้ เช่น แคว้นสุโขทัยมากขึ้น จึงได้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานลงมาตั้งเมืองแห่งใหม่ขึ้นใน พ.ศ.๑๙๑๑ ซึ่งก็คือที่ตั้งในจังหวัดน่านในปัจจุบัน ในช่วงเวลาตอนต้นของอาณาจักรล้านนา แม้ว่าเมืองพะเยาจะถูกรวมเข้ากับอาณาจักรล้านนา แต่เมืองน่านยังคงเป็นแคว้นอิสระและมีความสัมพันธ์กับแคว้นสุโขทัยอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ แคว้นน่านจึงได้ถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา ซึ่งบางตำนานกล่าวว่า ถูกผนวกเข้ามาในสมัยพระเจ้าติโลกราช ในปี พ.ศ.๒๐๓๐

ดังนั้น แผ่นดินล้านนาสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีบ้านเมืองเก่าแก่อยู่ที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงหรือที่ราบลุ่มเชียงใหม่-ลำพูน โดยมีเมืองหริภุญชัยเป็นศูนย์กลาง มีเมืองเขลางค์นครเป็นเมืองลูก ชาวเมืองนับถือพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี ที่โดยทรงนำพระสงฆ์ และนักปราชญ์จากละโว้ (ลพบุรี) เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ ส่วนแคว้นโยนกบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง แม่น้ำกก แม่น้ำอิง มีเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสนเป็นศูนย์กลาง มีเมืองภูกามยาวหรือพะเยา เป็นแคว้นอิสระที่เป็นมิตรต่อกัน แคว้นเหล่านี้ได้ถูกผนวกเข้าด้วยกันตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ในขณะที่เขตล้านนาตะวันออกที่มีเมืองแพร่และน่านนั้น ถูกผนวกเข้าสู่ล้านนาในภายหลัง

---

[๖] สรุพล ดำริห์กุล, **แผ่นดินล้านนา**, หน้า ๒๔-๒๕.

การก่อตั้งอาณาจักรล้านนา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า อาณาจักรล้านนานั้น เริ่มต้นในสมัยพระเจ้ามังราย กษัตริย์พระองค์ที่ ๒๕ ของราชวงศ์ลวจังกราชผู้ครองราชสมบัติที่เมืองหิรัญนครเงินยางในปี พ.ศ. ๑๘๐๒ จากนั้นพระองค์ก็ได้แผ่อำนาจออกปราบปรามเมืองต่างๆ ในเขตล้านนา เช่น เมืองฝาง เมืองเชียงของ เป็นต้น

พระเจ้ามังราย [๗] ทรงทราบข่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของแคว้นหริภุญชัยซึ่งขณะนั้นมีอำนาจปกครองอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำวัง จึงประสงค์จะยึดครองเมืองหริภุญชัยไว้ในพระราชอำนาจ ทรงใช้ความพยายามอยู่หลายปี ทรงมีอุบายโดยการส่งไส้ศึกชื่อ อ้ายฟ้า เข้าไปอยู่ในเมืองหริภุญชัยเพื่อยุยงให้ชาวเมืองเกิดความแตกแยก พระองค์ยกทัพมาจากเมืองเชียงรายเพื่อจะไปตีเอาเมืองหริภุญชัย โดยได้สร้างเมืองพร้าวขึ้นเป็นที่ชุมนุมพลก่อนจะยกกองทัพไปตีเมืองหริภุญชัย ในที่สุดก็สามารถยึดเมืองหริภุญชัยได้ใน พ.ศ. ๑๘๒๔ [๘]

พระเจ้ามังรายทรงประทับอยู่ที่เมืองหริภุญชัยเพียง ๒ ปี จึงได้มอบให้ขุนนางที่เป็นไส้ศึกชื่อ อ้ายฟ้า ปกครองเมืองหริภุญชัย ต่อมาสร้างเวียงกุมกามเป็นที่ประทับในปี พ.ศ. ๑๘๒๙ แต่เนื่องจากเวียงกุมกามประสบปัญหาน้ำท่วม ต่อมาพระองค์ได้เชิญพระยาร่วง (พ่อขุนรามคำแหง) และพระยางำเมืองแห่งเมืองพะเยา ผู้ทรงเป็นพระสหายมาร่วมให้คำปรึกษาที่จะสร้างเมืองขึ้นใหม่ ในที่สุดก็ได้เริ่มสร้าง “เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ขึ้นในบริเวณระหว่างเชิงดอยสุเทพและแม่น้ำปิง เมื่อ วันพฤหัสบดี เพ็ญเดือน ๘ (เดือน ๘ เหนือ) ปีวอก อัฐศก จุลศักราช ๖๕๘ (ตรงกับวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๑๘๓๙) เวลาประมาณ ๐๔.๐๐ น. ซึ่งต่อมาได้มีความสำคัญกลายเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครองการเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของอาณาจักรล้านนา [๙]

หลังจากสร้างเมืองเชียงใหม่เสร็จไม่นาน พระยาเบิกผู้ครองนครเขลางค์ซึ่งเป็นราชบุตรของพระยายีบาอดีตกษัตริย์ผู้ครองแคว้นหริภุญชัย ได้ยกทัพจากเมืองเขลางค์นครมาเพื่อจะชิงเอา

---

[๗] การใช้พระนามหรือคำนามหน้าของกษัตริย์ในล้านนานั้น มีนักวิชาการใช้คำนำหน้าที่หลากหลายเพื่อให้เหมาะสมกับฐานันดรของพระองค์ คำที่นิยมใช้กันแพร่หลาย คือ “พระเจ้า” “พระยา” “พระญา” “พญา” หรือแม้กระทั้ง “พ่อขุน” เช่น พระเจ้าแสนภู พระยาสามฝั่นแกน พระญาผายู พญางำเมือง พ่อขุนมังราย เป็นต้น ซึ่งทุกคำล้วนมีความหมายถึงความเป็นพระมหากษัตริย์ ในอาณาจักรล้านนา โดยในที่นี้จะใช้คำว่า “พระเจ้า” ควบคู่กับคำว่า “พญา” เนื่องจากคำว่า “พระเจ้า” นั้น นักวิชาการส่วนใหญ่นิยมใช้กันทั่วไป ส่วนคำว่า “พญา” นั้น เป็นคำดั้งเดิมที่แสดงถึงความกษัตริย์ล้านนาในอดีต

[๘] สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙) ได้เสนอว่า ศักราชที่พระเจ้ามังรายยึดครองหริภุญชัยได้นั้น ควรเป็น พ.ศ. ๑๘๓๕ ตามที่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งจะแตกต่างไปจากที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ที่ระบุว่าเป็น พ.ศ. ๑๘๒๔

[๙] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๓.

เมืองหริภุญชัยคืน แต่กองทัพเมืองเชียงใหม่สามารถรบชนะ ต่อมา ก็โปรดแต่งตั้งขุนนางชาวเขลางค์นครเป็นเจ้าเมืองปกครองและขึ้นตรงต่อเชียงใหม่ซึ่งนับเป็นการขยายดินแดนและรวมเอาบ้านเมืองในเขตลุ่มน้ำวังเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา[๑๐] นอกจากนี้ พระเจ้ามังรายยังได้ขยายอิทธิพลไปถึงรามัญประเทศเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๑ ถึงพุกามเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๓ ซึ่งก็ได้พาผู้คนและช่างฝีมือมาไว้ใช้ในเชียงใหม่เป็นอันมาก [๑๑]

พระเจ้ามังรายได้ใช้เวลาตลอดพระชนม์ชีพประทับอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นภายในดินแดนแห่งใหม่ที่พระองค์ได้เข้ามายึดครองนี้ พระองค์พยายามที่จะสร้างความกลมกลืนให้เกิดขึ้น ในระหว่างผู้คนที่มาจากแคว้นโยนกกับชาวหริภุญชัยตลอดจนชนพื้นเมืองที่อยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง โดยการรับและสืบทอดอารยธรรมทางพระพุทธศาสนาจากเมืองหริภุญชัยไว้และให้เผยแพร่ในราชอาณาจักรของพระองค์

ในระยะเริ่มแรกของการก่อตั้งอาณาจักรล้านนานั้น เมืองเชียงใหม่ยังคงมิได้เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาอย่างแท้จริง เพราะหลังจากที่พระเจ้ามังรายสิ้นพระชนม์ที่เมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๑๘๕๔ แล้ว [๑๒] พระเจ้าชัยสงครามผู้เป็นราชโอรสได้ครองราชย์สืบต่อมา พระเจ้าชัยสงครามประทับอยู่ที่เมืองเชียงใหม่เพียงสี่เดือนเท่านั้น ก็เสด็จกลับไปประทับอยู่ที่เมืองเชียงราย ส่วนเมืองเชียงใหม่ทรงมอบให้พระเจ้าแสนภูราชโอรสปกครองแทน สาเหตุที่ต้องประทับอยู่ที่เมืองเชียงรายนั้น คงเนื่องมาจากดินแดนเดิมที่เป็นแคว้นโยนกนั้นยังไม่ปลอดภัย เนื่องจากเมืองพะเยายังคงเป็นรัฐอิสระที่มีความเข้มแข็งอยู่ หากย้ายศูนย์กลางและกองทัพไปอยู่ที่เชียงใหม่แล้ว บริเวณพื้นที่ในแถบที่ราบลุ่มเชียงรายอาจเสี่ยงอันตรายต่อการขยายอิทธิพลของเมืองพะเยา อย่างไรก็ตามเมื่อพระเจ้าชัยสงครามสิ้นพระชนม์ที่เมืองเชียงรายแล้ว พระเจ้าแสนภูได้ขึ้นครองราชสมบัติแทน พระเจ้าแสนภูทรงแต่งตั้งให้พระเจ้าคำฟูราชโอรสครองเมืองเชียงใหม่ ส่วนพระองค์เสด็จไปประทับที่เมืองเชียงราย และต่อมาทรงสร้างเมืองเชียงแสนขึ้นในบริเวณที่เชื่อว่าเป็นเมืองหิรัญนครเงินยางเดิมเมื่อ พ.ศ. ๑๘๗๑ เมื่อสร้างเมืองเชียงแสนเสร็จแล้วศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาได้เลื่อนมาอยู่ที่เมืองเชียงแสนแทน เพราะหลังจากนั้นพระเจ้าแสนภูได้เสด็จมาประทับอยู่ที่เมืองเชียงแสนตลอดพระชนม์ชีพ ในขณะที่นครเชียงใหม่มีความเจริญเติบโตขึ้นตามลำดับมีความแข่งแกร่งทั้งด้านทหาร การเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ โดยมีกษัตริย์

---

[๑๐] สุรพล ดำริห์กุล, **แผ่นดินล้านนา**, หน้า ๒๕- ๒๘.

[๑๑] พระยาประชากิจกรจักร, **พงศาวดารโยนก**, หน้า ๒๕๙-๒๖๔.

[๑๒] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ**, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า (๑๕) – (๒๓).

ราชวงศ์มังรายขึ้นครองราชย์อีก ๒๐ พระองค์ จนถึงสมัยของพระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์ (ราว พ.ศ. ๒๐๙๔–๒๑๐๑) นับเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์มังรายที่ปกครองเมืองเชียงใหม่ บ้านเมืองเต็มไปด้วยความแตกแยก อ่อนแอและในที่สุดเสียเอกราชให้แก่พระเจ้าบุเรงนอง ในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ เป็นการสิ้นสุดราชวงศ์มังราย ซึ่งหลังจากพระเจ้ามังรายสวรรคตใน พ.ศ. ๑๘๖๐ แล้ว กษัตริย์ในราชวงศ์นี้ก็ได้ปกครองเมืองเชียงใหม่โดยลำดับมาดังนี้ คือ

๑. พระเจ้ามังราย	พ.ศ. ๑๘๐๒ – ๑๘๖๐
๒. พระเจ้าไชยสงคราม	พ.ศ. ๑๘๖๐ – ๑๘๖๐
๓. พระเจ้าแสนภู (ครั้งที่ ๑)	พ.ศ. ๑๘๖๑ – ๑๘๖๒
๔. เจ้าขุนเครือ	พ.ศ. ๑๘๖๒ - ๑๘๖๓
๕. พ่อท้าวน้ำท่วม (หรือน้ำถ้วม)	พ.ศ. ๑๘๖๕ – ๑๘๖๗
๖. พระเจ้าแสนภู (ครั้งที่ ๒)	พ.ศ. ๑๘๖๗ – ๑๘๗๐
๗. พระเจ้าคำฟู	พ.ศ. ๑๘๗๑ – ๑๘๘๑
๘. พระเจ้าผายู	พ.ศ. ๑๘๘๘ – ๑๙๑๐
๙. พระเจ้ากือนา (ตื้อนา)	พ.ศ. ๑๙๑๐ – ๑๙๓๑
๑๐. พระเจ้าแสนเมืองมา	พ.ศ. ๑๙๓๑ – ๑๙๔๓
๑๑. พระเจ้าสามฝั่งแกน	พ.ศ. ๑๙๔๔ – ๑๙๘๕
๑๒. พระเจ้าติโลกราช	พ.ศ. ๑๙๘๕ – ๒๐๓๐
๑๓. พระเจ้ายอดเชียงราย	พ.ศ. ๒๐๓๐ – ๒๐๓๘
๑๔. พระเมืองแก้วหรือพระเจ้าติลกปนัดดาธิราช	พ.ศ. ๒๐๓๘ – ๒๐๖๘
๑๕. พระเจ้าเกศเชษฐราช (พระเมืองเกษเกล้า) ครั้งที่ ๑	พ.ศ. ๒๐๖๘ – ๒๐๘๑
๑๖. เจ้าชายหรือเจ้าชายคำ	พ.ศ. ๒๐๘๑ – ๒๐๘๖
๑๗. พระเจ้าเกศเชษฐราช (พระเมืองเกษเกล้า) ครั้งที่ ๒	พ.ศ. ๒๐๘๖ – ๒๐๘๘
๑๘. พระนางจิรประภา	พ.ศ. ๒๐๘๘ – ๒๐๘๙
๑๙. พระเจ้าอุปโย (พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช-ล้านช้าง)	พ.ศ. ๒๐๘๙ – ๒๐๙๐
๒๐. ท้าวแม่กุ (พระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์)	พ.ศ. ๒๐๙๔ – ๒๑๐๑

ในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีกษัตริย์หลายพระองค์ที่มีพระราชกรณีกิจสำคัญซึ่งเห็นได้ชัดเจน ในช่วงเริ่มแรก คือ พระเจ้ากือนา พระองค์ได้ส่งราชทูตไปขอพระสุมนเถระจากสุโขทัยเพื่อสืบศาสนาในเชียงใหม่เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๑๙๑๒ และพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ที่สืบเนื่องจากพระสุมนเถระดังกล่าว มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอันมาก จนกระทั่งมีการนำพระพุทธศาสนานิกาย

ลังกาวงศ์ใหม่เข้ามาในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน และต่อมาในสมัยพระเจ้าติโลกราช ซึ่งมีการสร้างวัดเพิ่มขึ้นอีกหลายวัด มีการทะนุบำรุงการศึกษาของพระสงฆ์อย่างจริงจังจนสามารถดำเนินการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลกขึ้นที่วัดเจ็ดยอด เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.๒๐๒๐ นอกจากนี้ในรัชกาลของพระเจ้าติโลกราช ก็ยังได้อัญเชิญพระแก้วมรกตจากวัดพระธาตุลำปางหลวง มาประดิษฐานที่วัดเจดีย์หลวงอีกด้วย ส่วนทางด้านการทหาร พระองค์ก็ได้ยกกองทัพไปรบถึงเมืองพิษณุโลกและแผ่แสนยานุภาพไปตลอดทั่วเขตล้านนา [๑๓]

กษัตริย์เชียงใหม่ที่สำคัญอีกพระองค์หนึ่งในยุคที่ถัดจากพระเจ้าติโลกราช คือพระเมืองแก้ว ในยุคนี้เป็นยุคที่วรรณกรรมล้านนารุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง พระสงฆ์ที่ทรงความรู้ก็ได้รจนาคัมภีร์เป็นภาษาบาลีไว้หลายเรื่อง เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ ของพระรัตนปัญญาเถระ มังคลัตถทีปนี และเวสสันตรทีปนี ของพระสิริมังคลาจารย์ เป็นต้น[๑๔]

เมื่อสิ้นสมัยพระเมืองแก้ว เชียงใหม่ก็เริ่มเสื่อมลงอำนาจในการปกครองบ้านเมืองก็ตกอยู่ในมือข้าราชการที่สามารถตั้งหรือถอดถอนกษัตริย์ได้ โดยเฉพาะยุคของพระเจ้าเมกุฏิซึ่งเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์มังรายนั้นบ้านเมืองระส่ำระสายอย่างหนักและพระเจ้าเมกุฏิไม่อาจแก้ไขได้ ดังนั้น เมื่อพระเจ้าบุเรงนองยกมาตีเชียงใหม่เมื่อพ.ศ. ๒๑๐๑ พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์เมืองพม่าก็สามารถยึดได้เมืองเชียงใหม่ในวันสงกรานต์หลังล้อมเมืองเพียงสามวันสามคืน [๑๕]

๒.๑ ประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ดินแดนประเทศไทยหรือสุวรรณภูมิตั้งแต่ในสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๓ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๔ หลังจากการส่งสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราช แต่เดิมดินแดนแถบนี้ เชื่อกันว่า มีการนับถือผี สาง เทวดา หรือมีความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เมื่อพระพุทธศาสนาแพร่เข้ามา พระโสณเถระและพระอุตตรเถระได้แสดงพรหมชาลสูตรให้ประชาชนชาวสุวรรณภูมิเลื่อมใส [๑๖] ซึ่งกล่าวกันว่าการที่พระเถระทั้งสอง ได้แสดงพรหมชาลสูตรนั้นก็เพื่อให้ชาวสุวรรณภูมิได้เข้าใจถึงความเชื่อหรือทิฐิต่างๆ และสอน

---

[๑๓] มณี พยอมยงค์, **ลานนาไทยคดี**, หน้า ๒๑.

[๑๔] มณี พยอมยงค์, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, หน้า ๑๔๙.

[๑๕] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ , “ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่”, ใน **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**, (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๖) : ๖๕-๒๓๙.

[๑๖] พระปัญญาสามีเถระ, **ศาสนวงศ์**, หน้า ๕๖.

ให้มีความสอดคล้องกับความเชื่อของตนและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ต่อจากนั้นท่านทั้งสองก็ประกาศสั่งสอนพระธรรมวินัย ทำการบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรทั่วไป ต่อมาก็ได้ขยายไปในดินแดนใกล้เคียงทั้งในอาณาจักรโคตรบูร โยนกหรือล้านนา ก็ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในสมัยนี้ด้วย โดยจะเห็นได้จากร่องรอยโบราณวัตถุสมัยทวารวดี เฉพาะในล้านนาที่จังหวัดลำพูน คือเจดีย์วัดกู่กุด หรือวัดจามเทวี ที่เป็นที่บรรจุอัฐิของพระนางจามเทวี อีกแห่งหนึ่งคือพระพุทธรูปในซุ้มเจดีย์วัดกู่กุด กับเจดีย์กู่คำที่วัดพระธาตุหริภุญชัย ซึ่งนักปราชญ์ทางโบราณคดีกล่าวว่า สมัยทวารวดี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๕๐๐ ถึง พ.ศ. ๑๓๐๐ รวมระยะเวลาประมาณ ๘๐๐ ปี

ส่วนนครหริภุญชัยหรือลำพูนนั้น ตามคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวไว้ว่าสร้างในปีพุทธศักราช ๑๒๐๔ โดยฤษีวาสุเทพ [๑๗] ในขณะที่นักวิชาการบางกลุ่มกล่าวว่า พระพุทธศาสนาน่าจะขยายจากทางภาคใต้ และภาคกลางของประเทศไทย โดยได้มีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ คือ ศิลาจารึกที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นจารึกหัวใจพระพุทธศาสนา คาถา เย ธัมมา ภาษาบาลี ๒ หลักโดยพบที่เมืองไทรบุรี [๑๘] ในขณะที่ยังเป็นดินแดนของประเทศไทยอยู่ ซึ่งนักวิชาการทางโบราณคดีสันนิษฐานว่า น่าจะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๘ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ และยังปรากฏโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ พระพุทธรูปแบบอมราวดีที่ทำด้วยสัมฤทธิ์ พบที่อำเภอสุไหงโกลก จังหวัดนราธิวาส ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ -๑๒

นอกจากนี้ ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ปัจจุบันก็ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปยืนสัมฤทธิ์ ที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นศิลปะแบบคุปตะ ได้สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นมาในประเทศอินเดีย โดยการค้นพบหลักฐานประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญ ๆ จำนวนมากในระยะเวลาต่อมา โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาปรากฏในรูปแบบศิลปะแบบทวารวดี ซึ่งมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นการนับถือพุทธศาสนาแบบหินยานหรือนิกายเถรวาท [๑๙] ซึ่งมีคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลัก

---

[๑๗] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖๕.

[๑๘] H.S. Quaritch Wales, “Archaeological Researches on Ancient Indian Coloization’, in **Journal of the Malayan Researches Branch of the Royal Asiatic Society**. (Singapore : Printers Limited, 1940), p. 7.

[๑๙] ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

ของพระพุทธศาสนา โดยใช้ภาษาบาลีในการเขียนเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกและวรรณคดีต่าง ๆ ดังเช่น ได้ปรากฏหลักฐานศิลาจารึกเป็นภาษาบาลี ที่จังหวัดนครปฐม และยังมีการพบการจารึกด้วยภาษามอญที่กล่าวถึงการอุทิศถวายสิ่งของต่างๆ ให้กับวัดเป็นจำนวนมาก [๒๐]

ดังนั้น อาจกล่าวว่าพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายทั่วไปยังบริเวณภาคกลางของประเทศไทยและได้ขยายตัวขึ้นไปเผยแพร่ในดินแดนล้านนาและในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย โดยดูได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในล้านนา ที่มักกล่าวถึงเมืองในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ ๑๙ โดยกล่าวถึงละโว้ (ลพบุรี) เสมอ [๒๑] ในฐานะที่เป็นเมืองสำคัญ เป็นศูนย์กลางการศึกษาด้านศาสนา ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ ดังเช่น หลักศิลาจารึกแปดเหลี่ยมที่ศาลสูงเมืองลพบุรีซึ่งจารึกด้วยอักษรมอญโบราณ มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๔ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเมืองละโว้ในฐานะศูนย์กลางสำคัญของทวารวดี [๒๒]

ในขณะที่ดินแดนส่วนอื่นในล้านนา ก็มีอาณาจักรที่ตั้งอยู่ก่อนแล้ว เช่น อาณาจักรโยนก หรือ โยนกนาคนคร อาณาจักรหิรัญนครเงินยางเชียงแสน เชียงราย และพะเยา ซึ่งมีการนับถือพระพุทธศาสนามาก่อน โดยสันนิฐานว่า น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากพม่าหรืออาณาจักรพุกามที่แพร่ขยายจากพม่าสู่ดินแถบนั้นหรือภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน โดยมีหลักฐานจากวรรณกรรมประเภทตำนานต่าง ๆ เช่น ตำนานพระธาตุดอยตุง เป็นต้น ที่กล่าวถึงประวัติพระพุทธศาสนาในดินแดนแห่งนี้

๒.๑.๑ สมัยอาณาจักรหริภุญชัย

คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑๒๐๔ ปี ฤษีวาสุเทพได้สร้างเมืองหริภุญชัยและในปีถัดไปได้เชิญพระนางจามเทวีจากเมืองลวปุระหรือเมืองลพบุรี [๒๓] มาปกครองในเมืองหริภุญชัยหรือลำพูน และกล่าวถึงความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในดินแดนภาคเหนือตอนบนจนถึงการสร้างสุวรรณเจดีย์ (เจดีย์กู่คำ) และจากตำนานจามเทวีวงศ์

---

[๒๐] สุภาพรรณ ณ บางช้าง, “พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** ,(คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๓๑–๓๒.

[๒๑] อุษณีย์ ธงไชย, “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ. ๑๘๓๙–๒๓๑๐”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๘.

[๒๒] ยอร์ช เซเดส์ ชำระและ แปล, **ศิลาจารึกทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๒** (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๔๐๔), หน้า ๘– ๙.

[๒๓] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๒๖๕.

ก็ได้กล่าวถึงการสร้างเมืองหริภุญชัยและกล่าวถึงฤษีวาสุเทพและฤษีสุกกทันต์ ที่ได้ทูลเชิญพระนางจามเทวี ขึ้นมาเสวยราชย์ยังเมืองหริภุญชัย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและรูปแบบอารยธรรมจากบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง ของประเทศไทยโดยเฉพาะอารยธรรมแบบทวารวดีหรือลพบุรี ที่มีพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้แพร่ขยายมาสู่ภาคเหนือในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงในอาณาจักรหริภุญชัย และหลังจากนั้นพระพุทธศาสนาได้เริ่มเข้ามาประดิษฐานในดินแดนภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๓ โดยพระนางจามเทวี ผู้เป็นพระราชธิดาของกษัตริย์แห่งอาณาจักรทวารวดี และการขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญชัยในครั้งนี้ พระนางได้นำพุทธศาสนาเถรวาท และอารยธรรมต่าง ๆ ขึ้นมาด้วย ซึ่งในตำนานมูลศาสนาได้กล่าวถึงว่า [๒๔]

> "...พระนางจามเทวีประกอบด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา ชักชวนกันสร้างวัดวาอารามทั้งหลายถึง ๒,๐๐๐ หลังวัดใหญ่ อันเป็นที่อยู่แห่งชาวเจ้าทั้งหลาย (ภิกขุสังฆะ) ที่มาด้วยพระนางจามเทวี แต่เมืองละโว้โพ้น ที่ทรงปิฎกทั้ง ๓ ถึง ๕๐๐ องค์..."

การขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญชัยของพระนางจามเทวี ได้แสดงให้เห็นถึงในการนำวัฒนธรรมชั้นสูงขึ้นมาปกครอง แต่ขณะเดียวกันก็ได้เกิดความขัดแย้งกับพวกลัวะ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิม จนต้องทำสงครามกัน แต่ในที่สุดพระนางก็ได้สร้างอาณาจักรหริภุญชัยให้เป็นปึกแผ่น และขยายไปกระทั่งสามารถสร้างเมืองเขลางค์นคร (ลำปาง) [๒๕] อีกเมืองหนึ่งโดยให้พระราชโอรสไปปกครองอีกพระองค์หนึ่ง นอกจากนี้พระนางจามเทวีทรงอาราธนาพระมหาเถรอุบาลี ผู้เป็นพระสังฆราชของพระสงฆ์ในหริภุญชัย และโปรดให้สร้างวัดวาอารามอีกมากมาย

นครหริภุญชัยนั้น มั่นคงสืบต่อมา โดยมีกษัตริย์ปกครองถึง ๔๙ พระองค์ และได้ปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจำนวนมากทั้งที่เป็นศิลาจารึกที่ใช้อักษรมอญ และการสร้างสุวรรณเจดีย์หรือเจดีย์กู่คำ วัดพระธาตุหริภุญชัย และวัดอื่นๆ อีกมากมาย ในสมัยพระเจ้าอาทิตย์ พระองค์ได้สร้างปราสาทขึ้นมาท่ามกลางพระนคร ทรงถวายทานแก่ภิกษุด้วยความเลื่อมใสอย่างมาก และขายปราสาทเพื่อถวายเป็นกัปปิยภัณฑ์แก่พระสงฆ์ จวบจนกระทั่งกษัตริย์องค์สุดท้าย ของอาณาจักรหริภุญชัยในปีพุทธศักราช ๑๘๒๕ - ๑๘๓๕

---

[๒๔] กรมศิลปากร, **ตำนานมูลศาสนา**, (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๔๑.

[๒๕] พระโพธิรังสี, **จามเทวีวงศ์ : พงศาวดารเมืองหริภุญชัย**, แปลโดย พระปริยัติธรรมธาดา และคณะ, (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๙), หน้า ๙๓ - ๙๖.

นับแต่สมัยพระนางจามเทวีเป็นต้นมา อาณาจักรหริภุญชัยไม่ค่อยมีศึกใหญ่มารุกราน ดังนั้น บ้านเมืองและพระพุทธศาสนาจึงเจริญรุ่งเรืองควบคู่กันไป พระนางจามเทวีนั้นทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบมอญอย่างแน่นแฟ้น พระองค์ทรงสร้างวัดและทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ที่นิมนต์มาจากลพบุรี พระองค์ทรงสร้างวัดประจำมุมเมือง คือ วัดอรัญญิการาม วัดมาลุวาราม วัดพัทธาราม วัดลังการาม และวัดมหาวนาราม นครรัฐหริภุญชัย อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสมบัติข้าวของทุกอย่างมีหมู่บ้านถึง ๗,๐๐๐ หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านก็ประกอบด้วยแหล่งน้ำสำคัญๆ ชาวบ้านทุกคนเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาพากันสร้างวัดวาอารามถึง ๒,๐๐๐ วัดทั่วอาณาเขตนครหริภุญชัย พระสงฆ์ชาวเมืองละโว้ที่มากับพระนางจามเทวีนั้น นับเฉพาะพระเถระมีมากกว่า ๕๐๐ รูป ส่วนที่เป็นสานุศิษย์ของท่านเหล่านั้นมีจำนวนนับไม่ถ้วน จึงนับได้ว่าพระพุทธศาสนาในนครหริภุญชัยเจริญรุ่งเรืองเพราะพระนางจามเทวี [๒๖]

พระนางจามเทวี สวรรคตเมื่อพระชนมายุได้ ๙๒ พรรษา พระเจ้าหันตยศและพระเจ้าอนันตยศ พระโอรสคู่แฝดทั้งสอง ได้พร้อมกันจัดพิธีพระราชทานเพลิงพระบรมศพ และสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิของพระราชมารดา ที่ด้านทิศใต้ของตัวเมือง ปัจจุบันเรียกว่าวัดกู่กุด หรือวัดจามเทวี

จากรัชสมัยของพระนางจามเทวี จนถึงสมัยของพระเจ้าอาทิตย์ธรรมิกราช มีกษัตริย์ครองนครหริภุญชัย ๓๑ พระองค์ นับเป็นปีได้ ๓๘๗ ปี ช่วงเวลาอันยาวนานนี้นับเป็นยุคทองของหริภุญชัย เพราะเป็นช่วงที่ประวัติศาสตร์ไม่ได้กล่าวถึงสงครามใหญ่ แต่กล่าวถึงการทำบุญสร้างวัด ถวายนา ถวายคนและสัตว์แก่วัดมากกว่า การทำบุญใหญ่อย่างนี้แสดงถึงความเจริญในเมืองลำพูนเป็นอย่างดี ราวปี พ.ศ. ๑๗๐๐ พระเจ้าอาทิตยราชทรงสร้างพระธาตุหริภุญชัย ซึ่งมีลักษณะเป็นปราสาท ๔ เหลี่ยม มีซุ้มประตู ๔ ด้าน สูงประมาณ ๖ เมตร มองเห็นโกศบรรจุพระบรมธาตุจากข้างนอกได้ พระเจดีย์สูงขนาดนี้เป็นที่นิยมกันทั่วไปในสมัยทวารวดี [๒๗]

นอกจากนี้ หลักฐานที่บ่งบอกความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในนครหริภุญชัยอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่วัดพระยืนลำพูน ซึ่งถือว่าเป็นวัดที่มีความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเมืองไทย คือ สมัยพระเจ้ากือนาแห่งล้านนา พระองค์ได้อาราธนาพระมหา

---

[๒๖] สถาพร อรุณวิลาศ, "การศึกษาคติ ความเชื่อ และรูปแบบหอไตรในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕.

[๒๗] พระยาประชากิจกรจักร, **พงศาวดารโยนก**, หน้า ๒๙๐ – ๒๙๗.

สุมนเถรจากสุโขทัย ไปประกาศศาสนาที่เชียงใหม่ ก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังนครเชียงใหม่ท่านได้แวะพักจำพรรษาที่วัดพระยืนนี้ ความเป็นเอกราชของหริภุญชัยได้สิ้นสุดลง เมื่อพระเจ้ามังราย ได้ยกทัพมายึดเมืองลำพูนตามที่กล่าวแล้ว แต่พระพุทธศาสนาแบบมอญลพบุรี ก็ยังคงอยู่ต่อไปกับชุมชนนั้นๆ และภายหลังถูกอิทธิพลของพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ครอบงำในเวลาต่อมา

๒.๑.๒ สมัยราชวงศ์มังราย [๒๘]

ในปีพุทธศักราช ๑๘๓๖ พระเจ้ามังราย (พ่อขุนมังรายมหาราช) กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองเชียงราย ก็ได้มายึดครองอาณาจักรหริภุญชัยและสำเร็จราชการอยู่ระยะหนึ่ง [๒๙] หลังจากนั้นพระองค์ทรงหาทำเลที่ตั้งสร้างเมืองใหม่ โดยพระเจ้ามังรายได้สร้างเมืองกุมกามขึ้นก่อนจะทรงหาทำเลในการสร้างเมืองใหม่ในเวลาต่อมา เพื่อเป็นศูนย์กลางของพระราชอาณาจักร อีกทั้งทรงยังต้องการให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา และในปีพุทธศักราช ๑๘๓๙ พระเจ้ามังรายทรงเลือกทำเลที่ตั้งเมืองใหม่บริเวณที่ราบลุ่มเชิงดอยสุเทพ เนื่องจากเห็นชัยภูมิที่เหมาะสม จึงได้เชิญพญางำเมือง พ่อขุนรามคำแหง ผู้เป็นพระสหายมาร่วมกันสร้างเมืองได้สำเร็จ และสถาปนาเมืองใหม่ว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” [๓๐] และพระองค์ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนา ให้ประดิษฐานมั่นคงเป็นปึกแผ่นในอาณาจักรล้านนา

เมื่อพระเจ้ามังรายได้สถาปนาเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาในปีพุทธศักราช ๑๘๓๙ และต่อมาทรงสร้าง “วัดเชียงมั่น” ขึ้นในบริเวณที่ประทับ และทรงดูแลการสร้างเมืองเชียงใหม่ด้วยพระองค์เอง ซึ่งในช่วงนี้พระองค์ทรงได้ประสานระหว่างแนวคิดของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ กับแนวคิด ความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวบ้านยังนับถือกันอยู่ คือ นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสาง เทวดา และบรรพบุรุษ ซึ่งลักษณะของการนับถือพระพุทธศาสนาในสมัยต้นราชวงศ์มังรายนั้น มีการนับถือแนวความคิดทั้งสองเข้าด้วยกัน ซึ่งเป็นผลให้การนับถือทั้งสอง

---

[๒๘] ดูรายละอียดใน สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ**, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า (๑๕) – (๒๓). ซึ่งคณะศึกษาได้นำต้นฉบับตำนาน ๔ ชุดมาตรวจสอบชำระ ได้แก่ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ฉบับวัดเมธังกราวาส จังหวัดแพร่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดพระงาม จังหวัดเชียงใหม่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ยืมมาจากวัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ และ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับแปลภาษาอังกฤษ โดย Professor David K.Wyatt และ ผศ.อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว คัดลอกมา.

[๒๙] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๒๘๓.

[๓๐] พระยาประชากิจกรจักร์, **พงศาวดารโยนก**, หน้า ๒๗๑.

ประเภทนี้ได้รับการถ่ายทอดและสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน เช่น การนับถือในเรื่องเทวดาอารักษ์ การบวชป่า ที่เป็นผสมผสานกับพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนากับความเชื่อในท้องถิ่น เป็นต้น

ในที่นี้จะกล่าวถึงประวัติ ความเป็นมา ของพระพุทธศาสนาในสมัยราชวงศ์มังรายที่มีความเป็นมาควบคู่กับประวัติของอาณาจักร โดยให้ความสำคัญการส่งเสริมพระพระพุทธศาสนาของกษัตริย์และกิจการของคณะสงฆ์ ดังนี้

สมัยพระเจ้ามังรายมหาราช (พ.ศ. ๑๘๐๒ - ๑๘๖๐) [๓๑]

พระเจ้ามังรายทรงปกครองนครเชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ.๑๘๓๙-๑๙๖๐ อันเป็นยุคที่อาณาจักรหงสาวดี พุกาม อังวะและหริภุญชัย มีความเข้มแข็งและนโยบายที่จะผนวกเอาดินแดนของกันและกัน ดังนั้น พระเจ้ามังรายจึงพยายามขยายอิทธิพล โดยสร้างเมืองเชียงรายเป็นราชธานีแห่งใหม่ ในปี พ.ศ. ๑๘๐๕ ขณะเดียวกันก็ได้สร้างเมืองฝางในเวลาต่อมา นอกจากนี้พระองค์ยังได้เจริญสัมพันธไมตรีกับพญางำเมือง แห่งภูกามยาว (พะเยา) และพญาร่วง (พ่อขุนรามคำแหง) แห่งสุโขทัยในปี พ.ศ. ๑๘๓๐ [๓๒]

ในปี พ.ศ. ๑๘๓๕ พระเจ้ามังรายยึดได้อาณาจักรหริภุญชัยจากพระเจ้ายีบา ทรงปกครองอยู่ ๒ ปี ก็มอบเมืองให้ขุนนางชื่ออ้ายฟ้าขึ้นครองแทน ส่วนพระองค์ได้ย้ายมาสร้างเมืองใหม่ติดกับแม่น้ำปิงชื่อเวียงกุมกาม ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสารภีจังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาทรงเห็นว่า เวียงกุมกาม ไม่เหมาะที่จะสร้างเป็นราชธานีถาวรได้ เพราะน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก จึงสรรหาทำเลและได้พบว่าบริเวณที่ราบเหนือเวียงกุมกามขึ้นไป คือ เชิงดอยสุเทพ เหมาะที่จะสร้างเป็นเมือง จึงได้เชิญพระสหายร่วมน้ำสาบานคือ พญางำเมือง และพญาร่วงมาช่วยพิจารณา ทั้งสามกษัตริย์ทรงเห็นพ้องกันว่า บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น่ำปิงเหมาะสมดี จึงช่วยกันวางผังเมือง โดยกำหนดสร้างกำแพงเมืองกว้างด้านละ ๙๐๐ วา ยาวด้านละ ๑,๐๐๐ วา มาบรรจบกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแล้วสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น ณ วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๑๘๓๙

---

[๓๑] พระเจ้ามังราย ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น "มหาราช" ๑ ใน ๙ พระองค์ของพระมหากษัตริย์ไทยโดยพระองค์ทรงเป็นมหาราชพระองค์แรกของไทย โดยผู้ศึกษาสามารถดูรายละเอียดการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาของกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายได้ใน สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**, (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๖), หน้า ๒-๑๒.

[๓๒] Joel John Barlow, **Chiang Rai : Lanna**, (Chiang Rai : Siam Printing, ๑๙๙๙), p. ๑๔.

พระเจ้ามังราย ประทับที่นครเชียงใหม่ตลอดพระชนม์ชีพ ส่วนเมืองอื่นๆ โปรดเกล้าฯให้พระโอรสและขุนนางไปปกครอง ในสมัยนี้เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางความเจริญ เพราะมีความเข้มแข็งทางการทหาร มีอาณาเขตกว้างขวาง และมีประชากรมาก นอกจากนั้นยังสร้างสัมพันธไมตรีกับเมืองพะเยา สุโขทัย และพุกาม โดยตลอดเวลา ๕๙ ปี ของการครองราชย์ พระเจ้ามังรายทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการขยายอำนาจและอาณาเขต นอกจากนั้น ก็ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงยกที่นาจำนวนมากถวายทานแก่วัดกานโถม สำหรับเก็บดอกผลถวายเป็นค่าภัตตาหาร ค่าหมากพลู พร้อมถวายคนทั้ง ๕๕ หมู่บ้าน จำนวน ๕๐๐ ครัวเรือน ที่นำมาจากเมืองหงสาวดี โดยพระองค์ได้สร้างและปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน ดังนี้

๑) สร้างพระเจดีย์กู่คำทรงสี่เหลี่ยม มีซุ้มจระนำบรรจุพระพุทธรูปทั้งหมด ๔ ด้านๆละ ๑๕ องค์ รวมเป็น ๖๐ องค์ (วัดเจดีย์เหลี่ยม)

๒) ปฏิสังขรณ์ต่อเติมพระธาตุหริภุญชัยให้สูง ๑๖ วา และหุ้มด้วยแผ่นทองจังโก ตั้งแต่พื้นดินถึงคอระฆัง หุ้มแผ่นทองคำตั้งแต่ยอดแหลมลงมาถึงตรงกลางพระเจดีย์

๓) สร้างวัดเชียงมั่นและพระเจดีย์คร่อมหอบรรทมของพระองค์ ในปีที่ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. ๑๘๓๙) ดังนั้น วัดเชียงมั่น จึงถือว่าเป็นวัดแห่งแรกของนครเชียงใหม่

๔) ประกาศให้เสนาอำมาตย์ ตลอดจนไพร่ฟ้าประชาชนทั่วไป ทำบุญให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา

ภายหลังสมัยพระเจ้ามังราย กษัตริย์ต่อมา ได้แก่ ขุนคราม พระเจ้าแสนภู พระเจ้าน้ำท่วม ได้พยายามสร้างเมืองเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาแทนหริภุญชัย ด้วยการสร้างปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน พระพุทธรูป ต่างๆ [๓๓] แต่หริภุญชัยยังคงมีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา เพราะกษัตริย์ล้านนาหลายพระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพระธาตุหริภุญชัย [๓๔] โดยยังคงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง ดังเช่น พระเจ้าผายู กษัตริย์องค์ที่ ๖ แห่งราชวงศ์มังราย (ราว พ.ศ. ๑๘๗๙–๑๘๙๘) ที่ได้ปกครองอาณาจักรล้านนาได้ทรงสร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิพระเจ้าคำฟู ผู้เป็นพระบิดาโดยทำเป็นเจดีย์ประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ ๔ ทิศ แล้วสถาปนาขึ้นเป็นวัดนามว่า ลีเชียงพระ ต่อมาก็คือ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร และยังได้

---

[๓๓] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**, หน้า ๒๑.

[๓๔] ปริญญา กายสิทธิ์, “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่สมัย พ.ศ. ๑๙๑๒ ถึง พ.ศ. ๒๑๐๑”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต** (คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๘), หน้า ๒๓.

นิมนต์พระมหาจุฬาอภัยเถระพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๑๐ รูป จากเมืองหริภุญชัยมาเป็นพระสังฆราชอยู่ที่วัดลีเชียงพระ โดยเป็นการรับพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ภายหลังที่เชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา [๓๕]

สมัยพระเจ้ากือนา (พ.ศ.๑๙๑๐-๑๙๓๑)

สมัยพระเจ้ากือนา มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในล้านนา คือ พระเจ้ากือนา ทรงแต่งตั้งราชทูตไปขอนิมนต์พระสงฆ์จากพระมหาธรรมราชาลิไทที่กรุงสุโขทัย เพื่อขออาราธนาพระอุทุมพรมหาสามีมายังเมืองเชียงใหม่ แต่ด้วยพระอุทุมพรมหาสามีเห็นว่า เมืองสุโขทัยมีพระสุมนเถระผู้เคยไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกามาแล้วอีกทั้งยังแตกฉานรอบรู้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกอย่างดี และเห็นว่าเมืองเชียงใหม่มีผู้ช่วยบำรุงพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว พระอุทุมพรมหาสามีจึงส่งพระอานนท์เถระผู้เป็นศิษย์มาแทนโดยที่พระเจ้ากือนาให้ตั้งสำนักอยู่ที่วัดโลก [๓๖] พระเจ้ากือนาทรงขอให้พระอานนท์เถระ ทำสังฆกรรมตามแบบอย่างลังกาทวีปที่เมืองเชียงใหม่ แต่พระอานนท์เถระยังไม่กล้าทำสังฆกรรม เนื่องจากยังไม่ได้รับอนุญาตจากสำนักสงฆ์ จึงทูลให้พระเจ้ากือนา ทรงอาราธนาพระสุมนเถระจากกรุงสุโขทัยมา เพื่อมาประกอบสังฆกรรม อุปสมบทและสั่งสอนธรรมที่เมืองเชียงใหม่ พระเจ้ากือนาจึงโปรดให้ส่งราชทูตเดินทางมาเพื่ออาราธนาพระสุมนเถระยังเมืองสุโขทัย เพื่อนำพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ไปสืบพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ไปสืบพระศาสนายังเมืองเชียงใหม่ศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา พระเจ้ากรุงสุโขทัยก็ทรงอนุญาต [๓๗]

พระสุมนเถระออกเดินทางมาเมืองเชียงใหม่ พร้อมกับนำพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย พระเจ้ากือนาเสด็จไปรับพระสุมนเถระถึงเมืองหริภุญชัย ปี พุทธศักราช ๑๙๑๒ โดยโปรดให้พระสุมนเถระพำนักอยู่ที่วัดพระยืน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองหริภุญชัย เมื่อเตรียมการทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ก็ทรงอาราธนาให้ทำสังฆกรรมอุปสมบทกุลบุตร ร่วมกับพระรามัญทั้ง ๑๐ รูป โดยสมมตินทีสีมาในแม่น้ำแม่ระมิงค์ ใกล้วัดจันทรพานิชกระทำอุปสมบทกรรม บวชสามเณรกุมารกัสสปะ (หลานที่นำไปจากสุโขทัย) เป็นพระภิกษุในนทีสีมานั้นเป็นรูปแรก จากนั้นจึงได้อุปสมบทกุลบุตรชาวเมืองเชียงใหม่และชาวเมืองลำพูนเป็นจำนวนมาก

---

[๓๕] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**, หน้า ๓-๔.

[๓๖] พระยาประชากิจกรจักร, **พงศาวดารโยนก**, หน้า ๒๙๔–๒๙๕.

[๓๗] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๙๗.

ต่อมาพระเจ้ากือนาจึงได้ทรงสร้างวัดบุปผารามหรือวัดสวนดอก ในปี พ.ศ. ๑๙๑๔ แล้วจึงอาราธนาพระสุมนเถระไปครองและสถาปนาเป็นพระสังฆราชพร้อมทั้งสร้างพระเจดีย์ขึ้นในวัดนี้ในปีพุทธศักราช ๑๙๑๖ [๓๘] ต่อมาพระเจ้ากือนาจึงทรงโปรดให้สร้างพระเจดีย์ที่ยอดดอยสุเทพในปีพุทธศักราช ๑๙๒๙ อันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุที่พระสุมนเถระนำมาจากกรุงสุโขทัย และพระพุทธศาสนาในล้านนาก็ได้รับการส่งเสริม เผยแพร่ ให้เจริญรุ่งเรืองมากที่สุดอีกสมัยหนึ่ง เพราะมีสถานที่ศึกษาเล่าเรียนของคณะสงฆ์ คือ วัดสวนดอก ซึ่งได้กลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาพระธรรมวินัยแบบลังกาวงศ์ ซึ่งปรากฏหลักฐานในตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดงว่า

> "...หื้อพระทั้งหลายอันมีในชนบททั้งมวลตราบเถินเชียงแสน เชียงตุง หื้อลามาเรียนอักขระ และระบำ (ทำนองสวด) บวชทั้งมวล ชุเมือง เถิงวัดสวนดอกไม้..." [๓๙]

พระสุมนเถระเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมาก ในการวางรากฐานพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ให้เจริญรุ่งเรืองในล้านนา โดยเฉพาะด้านการศึกษาพระธรรมวินัย และเริ่มมีการรจนาคัมภีร์ทางศาสนา โดยท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดบุปผาราม ๑๘ พรรษา จึงได้มรณภาพ

พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ที่พระมหาสุมนเถรนำมาเผยแผ่ในเชียงใหม่ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง หัวเมืองใกล้เคียงคือ เชียงราย เชียงของ เชียงแสน ลำพูน ลำปาง ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบเชียงใหม่ พระสงฆ์จากสำนักต่างๆ ทั้งใกล้และไกล พากันมาศึกษาพระพุทธศาสนาที่วัดบุปผาราม จากนั้นวัดบุปผารามสวนดอกไม้ก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาในล้านนาเชียงใหม่ ดังนั้น ตลอดระยะเวลาในช่วง ๒๑ ปี แห่งการครองราชย์ของพระเจ้ากือนาอาจกกล่าวได้ว่า ทั้งอาณาจักรและพุทธศาสนจักรได้เจริญก้าวหน้าไปโดยลำดับ

สมัยพระเจ้าแสนเมืองมา (พ.ศ.๑๙๓๑-๑๙๕๔)

พระเจ้าแสนเมืองมา พระโอรสของพระเจ้ากือนาขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนม์มายุเพียง ๑๕ พรรษา เมื่อแรกเสวยราชย์ เจ้ามหาพรหมพระเจ้าอาที่ครองเมืองเชียงราย ได้ยกทัพมาล้อมเมืองเชียงใหม่เพื่อแย่งชิงราชสมบัติแต่ไม่สำเร็จ ภายหลังเจ้ามหาพรหมยอมสวามิภักดิ์ และขอพระราชทานอภัยโทษจากพระเจ้าแสนเมืองมา พระองค์ก็ทรงยกโทษให้ การมาสวามิภักดิ์ครั้งนี้

---

[๓๘] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๑๐๗–๑๑๔.

[๓๙] เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๙๗.

เจ้ามหาพรหมได้นำพระพุทธสิหิงค์จากเมืองกำแพงเพชรมาถวาย เพื่อเป็นการไถ่โทษด้วย พระเจ้าแสนเมืองมาจึงนำไปประดิษฐานไว้ที่วัดลีเชียงพระ คือวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ทุกวันนี้

พระพุทธสิหิงค์องค์นี้ ตามตำนานกล่าวว่ากษัตริย์ลังกาเป็นผู้สร้างประมาณ พ.ศ. ๑๗๐๐ กษัตริย์สุโขทัยโปรดให้เจ้าผู้ครองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นประเทศราช ส่งทูตไปของจากลังกาและพระองค์ได้ลงไปรับถึงเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อสุโขทัยตกเป็นเมืองขึ้นของอยุธยาพระพุทธสิหิงค์ได้ตกไปอยู่อยุธยาสมัยขุนหลวงพะงั่ว แล้วตกไปอยู่เมืองกำแพงเพชรเพราะถูกพระสนมทูลขอไปให้บุตรชายที่เป็นเจ้าเมือง เจ้ามหาพรหมเจ้าเมืองเชียงราย ยกทัพมาล้อมเมืองกำแพงเพชรเพื่อชิงพระพุทธสิหิงค์ ในที่สุดเจ้ามหาพรหมก็ได้พระพุทธสิหิงค์และต่อมาก็ได้นำมาถวายพญาแสนเมืองมาเพื่อไถ่โทษดังได้กล่าวมาแล้ว

พระเจ้าแสนเมืองมา ทรงมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา โปรดให้สร้างเจดีย์หลวงขึ้นที่ใจกลางนครเชียงใหม่ แต่ยังไม่ทันจะแล้วเสร็จ พระองค์ก็สวรรคตก่อน พ.ศ.๑๙๕๔ พระมเหสีของพระองค์ทรงจัดการสร้างจนสำเร็จในเวลาต่อมา ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวสรรเสริญพระเจ้าแสนเมืองมาตอนหนึ่งว่า

> "...พญาลักษณบุราคม เจ้าเชียงใหม่องค์นี้ เป็นผู้ได้ร่ำเรียนรู้พุทธวจนะ แคล่วคล่องในทางธรรม เฉลียวฉลาดเป็นปราชญ์อันประเสริฐ ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตรวจตราบำรุงผู้เรียนรู้พระปริยัติมีบัญชีไว้ทั้งสิ้น พระราชทานนิตยภัตปัจจัยป่วยไข้...กุลบุตรใดเล่าเรียนคัมภีร์ศัพทศาสตร์ แม้เพียงสนธิหรือนาม พระองค์ก็ทรงทะนุบำรุงกุลบุตรนั้นด้วยปัจจัย ๔ ทุกคน..." [๔๐]

สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน (พ.ศ.๑๙๕๔-๑๙๘๕)

สมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน เป็นราชโอรสของพระเจ้าแสนเมืองมา ทรงเป็นวีรกษัตริย์สามารถป้องกันอาณาเขตของพระองค์ให้พ้นจากอริราชศัตรูทั้งภายในและภายนอกราชอาณาจักร นอกจากภารกิจฝ่ายอาณาจักรแล้ว ยังทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรอยตามบุรพมหากษัตริย์อย่างอเนกอนันต์

เหตุการณ์สำคัญในรัชกาลนี้ คือ ลัทธิลังกาวงศ์จากลังกาทวีปมาสู่เชียงใหม่ โดยพระสงฆ์ล้านนาไทยหลายรูป เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศลังกา โดยเฉพาะในปี พ.ศ.๑๙๖๗ พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ ๒๕ รูป มีพระธรรมคัมภีระ พระเมธังกร พระญาณมงคล พระ

---

[๔๐] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๓๐๑.

สีลวงศ์ พระสารีบุตร พระรัตนกร พระพุทธสาคร เป็นต้น กับพระกัมพูชาอีก ๘ รูป รวม ๓๓ รูป ได้ร่วมกันเดินทางจากเมืองกัมพูชาไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาในสำนักของพระวันรัตน์ในปี พ.ศ.๑๙๖๗ เมื่อศึกษาที่ลังกาพอสมควรแล้ว ก็พากันเดินทางกลับเชียงใหม่และได้อาราธนาพระลังกา ๒ รูป คือ พระมหาวิกรมพาหุและพระอุตตมปัญญา เข้ามาช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาในล้านนาด้วย เมื่อถึงอยุธยาก็หยุดจำพรรษาที่นั่น ออกพรรษาแล้ว พ.ศ.๑๙๗๓ จึงได้เดินทางต่อไปเมืองเชียงใหม่ ผ่านเมืองศรีสัชชนาลัย เมื่อถึงเชียงใหม่ ไปพำนักอยู่ ณ วัดป่าแดง เชิงดอยสุเทพ เมืองเชียงใหม่ ต่อมาได้เดินทางไปเผยแผ่ศาสนาที่ลำปาง เชียงแสน และ เชียงราย ท่านได้ทำพิธีบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรเป็นจำนวนมาก คณะสงฆ์ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาครั้งนี้ นับเป็นพระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์รุ่นที่ ๒ และถือเป็นนิกายป่าแดง เพราะสืบมาจากพระวันรัตน์ และท่านเหล่านั้นได้ร่วมกันจัดตั้งคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ชุดใหม่ และเคร่งครัดวัตรปฏิบัติ ในช่วงนี้ถือเป็นการเข้ามาของพระพุทธศาสนานิกายสิงหล ทำให้พระสงฆ์เกิดการขัดแย้งกัน เช่น สำนักสิงหลอยู่ที่วัดป่าแดง สำนักลังกาวงศ์อยู่ที่วัดสวนดอก [๔๑] ซึ่งการขัดแย้งดังกล่าวนำไปสู่การสังคายนาพระไตรปิฎกในสมัยพระเจ้าติโลกราช ในปีพุทธศักราช ๒๐๒๐

สมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.๑๙๘๕ - ๒๐๓๐)

พระเจ้าติโลกราชเป็นราชโอรสองค์ที่ ๖ ของพระเจ้าสามฝั่งแกนเมื่อขึ้นครองราชย์แล้วเฉลิมพระนามว่า พระมหาศรีสุธรรมติโลกราช หรือสิริธรรมจักรวรรดิติโลกราช ขณะนั้นพระชนมายุได้เพียง ๓๔ พรรษา ตรงกับปีพุทธศักราช ๑๙๘๕ พระพุทธศาสนาในรัชกาลนี้ ได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจังและกว้างขวาง

พระเจ้าติโลกราชเป็นกษัตริย์ล้านนาที่มีพระเกียรติยศปรากฏไกลเป็นที่รู้จักกันดีในบรรดานักประวัติศาสตร์ ทรงเป็นวีรกษัตริย์ที่เข้มแข็ง เคยต่อสู้กับกองทัพอยุธยาหลายครั้งซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถ ทรงมีพระปรีชาสามารถในการบริหารประเทศสร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่ชาติบ้านเมืองมาก โดยในสมัยนี้ พระพุทธศาสนาจัดได้ว่าเป็นสมัยที่เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในอาณาจักรล้านนา เนื่องจากพระเจ้าติโลกราชทรงเลื่อมใสและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะคณะสงฆ์นิกายสิงหล ได้ทรงอาราธนาพระมหาเมธังกรจากเมืองลำพูนมาจำพรรษาอยู่ที่วัดราชมณเฑียร และได้สถาปนาให้พระมหาเมธังกร เป็นพระมหาสวามี และพระองค์ทรงผนวชชั่วคราว ณ วัดป่าแดงมหาวิหาร พระเจ้าติโลกราชมีแนวความคิดที่จะรักษาพระพุทธศาสนาให้

---

[๔๑] ไกรศรี นิมมานเหมินท์, “ความรู้พื้นฐานด้านล้านนาคดี : ศาสนาและวัฒนธรรม”, ใน **ลานนาปริทัศน์**, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗), : ๕๗.

บริสุทธิ์โดยมีพระไตรปิฎกอันบริสุทธิ์ ด้วยการอุปถัมภ์การจัดการสังคายนาคัมภีร์พระไตรปิฎกอันเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญ [๔๒] ในข้อขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์สิงหลกับคณะสงฆ์รามัญ ภายหลังสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน พระเจ้าติโลกราชจึงต้องสร้างความเป็นเอกภาพทางศาสนาและความมั่นคงในการเมือง แต่ความขัดแย้งดังกล่าวก็ช่วยก่อให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาเล่าเรียนพระพุทธศาสนา การสังคายนาคัมภีร์พระไตรปิฎกนับเป็นครั้งแรกในดินแดนประเทศไทย และเป็นครั้งที่ ๘ ของโลก พระเจ้าติโลกราชซึ่งเป็นองค์อุปถัมภ์การสังคายนา พระไตรปิฎกในพุทธศักราช ๒๐๒๐ ที่วัดมหาโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด โดยมีพระธรรมทินมหาเถระเจ้าอาวาสวัดป่าตาลน้อยเป็นประธานของที่ประชุมสงฆ์ในการจัดสังคายนา มีพระเถระ อาทิ พระญาณกิตติเถระ และพระภิกษุอีกจำนวนมาก เข้าร่วมการสังคายนาล้วนเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี และมีความแตกฉานในพระไตรปิฎก การรวบรวมชำระพระคัมภีร์พระไตรปิฎกบาลีให้ถูกต้องบริสุทธิ์ต้องใช้เวลาประมาณ ๑ ปี ได้คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับที่ชำระแล้วยึดถือเป็นหลักของคณะสงฆ์ทุกคณะในล้านนาสืบต่อมา ถือเป็นพระราชกรณียกิจอันสำคัญยิ่งในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเอนกอนันต์ โดยเฉพาะการก่อสร้าง การบูรณะวัดวาอาราม และปูชนียสถานที่สำคัญในเชียงใหม่ และนครลำพูน ผลงานของพระองค์สรุปได้ดังนี้

๑) พ.ศ.๑๙๘๙ - ๑๙๙๐ ร่วมกับพระมหาเมธังกรเถรบูรณะต่อเติมพระธาตุหริภุญชัยให้สูงขึ้นเป็น ๓๒ วา ฐานกว้าง ๑๒ วา ๒ ศอก ปล้องไฉน ๒๒ ชั้น ฉัตร ๗ ชั้น ประตูทอง ๕ ประตู ชั้นใน ๑ ประตู สิ้นหินก่อ ๔๗๓,๐๐๐ ก้อน สิ้นอิฐก่อ ๔๖๐,๐๐๐ ก้อน สิ้นค่าก่อสร้างทั้งหมด ๔,๔๒๕,๓๐๒ บาทเฟื้อง นอกจากนี้ ยังใช้ทองหุ้มพระเจดีย์และประดับส่วนต่างๆ เป็นจำนวนมาก เฉพาะค่าทองเก่าที่รื้อลงมามีถึง ๑๒๗,๐๐๐ บาทเฟื้อง

๒) สร้างระเบียงชั้นใน กว้างจากทิศใต้ถึงทิศเหนือ ๔๓ วา ๑ ศอก ยาวจากตะวันออกถึงตะวันตก ๗๐ วา จรดกันทั้ง ๔ ด้าน สร้างประตูโขง ๓ ประตู คือ ประตูทิศตะวันออก ทิศใต้ และทิศเหนือ และพระราชทานที่นาสำหรับพระธาตุเจ้า ๕๔,๙๗๔,๙๔๐ นา กับข้าทาสอีกด้านละ ๔,๐๐๐ ครัวเรือน

๓) พ.ศ.๑๙๙๖ โปรดให้สร้างโพธารามมหาวิหาร หรือวัดเจ็ดยอดในปัจจุบัน เพื่อปลูกต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่นำมาจากลังกา และเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่พระอุตตมปัญญาเถระซึ่งมาจากลังกาในรัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกน

---

[๔๒] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**, หน้า ๖-๗.

๔) ภายหลังการทำสังคายนา ๒ ปี ให้หมื่นด้ามพร้าคดและคณะออกไปศึกษาและถอดแบบโลหปราสาทและรัตนมาลีสถูปที่ลังกาทวีปมาล้านนาไทย ให้หมื่นด้ามพร้าคดเป็นประธานอำนวยการบูรณะปฏิสังขรณ์พระเจดีย์หลวงที่ชำรุด ให้สร้างโลหปราสาทแบบลังกา เพื่อประดิษฐานพระแก้วมรกต เมื่อ พ.ศ. ๒๐๓๐ ทรงให้หล่อพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่หนัก ๓๓ แสน (๓,๙๖๐ กิโลกรัม) และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๕๐๐ องค์ ไว้ในพระพุทธรูป แล้วถวายนามว่า พระป่าตาลน้อย นำไปประดิษฐานไว้ที่วัดป่าตาล ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเชียงใหม่

นอกจากนี้ ยังมีการอันเชิญพระแก้วมรกต ที่ได้ค้นพบในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน โดยพระองค์ อัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดเจดีย์หลวงในเมืองเชียงใหม่ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๐๒๕[๔๓] ทรงให้สร้างเสริมเจดีย์หลวง มีมูลฐานพระเจดีย์หลวงตามแบบรัตนมาลีเจดีย์ที่เกาะลังกาผสมผสานกับเจดีย์พุทธคยาประเทศอินเดีย และโปรดให้สร้างโลหะปราสาทหลังเล็กที่ซุ้มบนองค์ด้านเจดีย์ด้านตะวันออก เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตโดยเฉพาะ

ในยุคนี้ถือว่าเป็นยุคที่เริ่มต้นความเจริญสูงสุด ของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา มีพระภิกษุชาวล้านนาที่แต่งวรรณกรรมพุทธศาสนาที่สำคัญๆ อันเป็นผลมาจากการสังคายนาพระไตรปิฎกและสืบต่อความรู้อันแตกฉานด้วยการแต่งวรรณกรรมภาษาบาลีเป็นจำนวนมากและมีชื่อเสียง เช่น พระโพธิรังสี ผู้รจนาสิงคหนิทาน จามเทวีวงศ์ พระสิริมังคลาจารย์ ผู้รจนามังคลัตถทีปนี และพระรัตนปัญญาเถระ ผู้รจนา ชินกาลมาลีปกรณ์ ตามที่ได้กล่าวแล้ว

สมัยพระเจ้ายอดเชียงราย (พ.ศ.๒๐๓๐ - ๒๐๓๘)

พระเจ้ายอดเชียงรายเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าติโลกราช อันเกิดแต่ท้าวบุญเรืองผู้เป็นราชโอรสของพระเจ้าติโลกราช ในชินกาลมาลีปกรณ์ ได้กล่าวถึงการที่พระองค์ทรงได้ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าติโลกราช ณ วัดมหาโพธารามแล้ว โปรดให้สร้างสถูปใหญ่เพื่อบรรจุอัฐิในปีพุทธศักราช ๒๐๓๕ [๔๔] ในวัดแห่งนี้ทรงให้ความอุปถัมภ์คณะสงฆ์นิกายสิงหลเช่นเดียวกันกับพระเจ้าติโลกราช นอกจากนี้พระองค์ทรงโปรดให้สร้างวัดตโปธารามตลอดจนพระพุทธรูปเพื่อเป็นพระประธานนามว่า “พระเจ้าตโปทาราม” และยังมีการอุทิศแรงงานคนและนาตลอดจนผลประโยชน์เพื่อทำนุบำรุงวัดนี้ และในยุคนี้ก็มีการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนามากมายซึ่ง

---

[๔๓] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๓๑๒.

[๔๔] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**, หน้า ๗-๘.

เป็นผลสืบเนื่องมากจากการสังคายนา ด้วยเหตุพระสงฆ์มิต้องทำการสังคายนาจึงมีเวลาในการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนามากขึ้น และท่านเหล่านั้นมีความรู้ มีความแตกฉานในภาษาบาลี จึงมีผลงานมากมาย เช่น พระโพธิรังษี รจนา จามเทวีวงศ์ และสิหิงคนิทาน พระธรรมบดีเสนาเถระ รจนา ปทักกมโยชนา สัททัตถเภทจินดา พระญาณกิตติเถระ รจนา สมันนตปาสาทิกา อัตถโยชนา ฯลฯ พระราชกรณีกิจที่สำคัญเกี่ยวกับการศาสนาของพระองค์ คือ

๑) โปรดให้สร้างสถูปใหญ่บรรจุพระอัฐิของพญาติโลกราช ณ ที่ถวายพระเพลิงที่วัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด)

๒) เสด็จไปประกอบพิธีถวายธงแผ่นผ้า๑๐๐,๐๐ ผืน บูชาพระธาตุหริภุญชัย

๓) พระอัครมเหสีของพระองค์ คือ พระนางอตปาเทวี ได้ขอบรมราชานุญาตสร้างวัดและหล่อพระพุทธรูปใหญ่ถวายไว้ในพระพุทธศาสนาเมื่อปี พ.ศ.๒๐๓๕ ตั้งชื่อว่า วัดตโปทาราม ซึ่งนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ระบุว่า พระพุทธรูปองค์นี้สวยงามที่สุดในเชียงใหม่ [๔๕]

สมัยพระเจ้าเมืองแก้ว (พ.ศ.๒๐๓๘ - ๒๐๖๘)

พระเจ้าเมืองแก้วเป็นราชโอรสของพระเจ้ายอดเชียงราย ทรงได้รับมอบราชสมบัติจากพระเจ้ายอดเชียงราย จากความเป็นปึกแผ่นที่พระมหากษัตริย์ของล้านนาวางรากฐานอย่างต่อเนื่องควบคู่กับการเผยแพร่พระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ พระเมืองแก้วทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองทรงสร้างและซ่อมแซมวัดปรากฏการกัลปนาที่ดินข้าพระให้กับวัดจำนวนมาก โดยวัดที่ทรงสร้างได้แก่ วัดสุธรรมาราม และทรงปฏิสังขรณ์วัดที่สำคัญเช่น วัดมหาโพธาราม วัดเจดีย์หลวง วัดบุปผาราม ก่อสร้างเพิ่มเติมวัดป่าแดงหลวงมหาวิหาร การที่พระเมืองแก้วทรงให้ความอุปถัมภ์ทะนุบำรุงศาสนสถานทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองนั้น ด้วยทรงมีพระราชศรัทธาอย่างมั่นคงต่อพระพุทธศาสนา โดยได้ปรากฏพระนามของพระเมืองแก้วและพระมหาเทวีในศิลาจารึก ที่จะกล่าวถึงการบำรุงพระพุทธศาสนา ตลอดจนการกัลปนาสิ่งของให้กับวัดเป็นจำนวนมาก ในรัชสมัยของพระองค์ได้มีผู้มีจิตศรัทธาบวชเรียนในพุทธศาสนาเป็นจำนานมาก อีกทั้งได้ทรงสร้างพระธรรมมณเฑียรสำหรับประดิษฐานคัมภีร์พระไตรปิฎกและในปี พ.ศ. ๒๐๖๖ พระเมืองแก้วทรงโปรดให้พระเทพมงคลเถระได้นำคัมภีร์พระไตรปิฎกจำนวน ๖๐ คัมภีร์ไปเผยแพร่ยังอาณาจักรล้านช้าง ในสมัยนี้ถือว่าวรรณกรรมด้านพระพุทธศาสนาเจริญอย่างต่อเนื่อง มีวรรณกรรมมากมายที่แต่งสืบเนื่องมาจากสมัยของพระเจ้าติโลกราช เช่น พระรัตน

---

[๔๕] A.B.Gris wold อ้างใน สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**, หน้า ๗-๙.

ปัญญาเถระ แต่งชินกาลมาลีปกรณ์ พระสิริมังคลาจารย์ แต่ง มังคลัตถทีปนี จักรวาฬทีปนี เวสสันตรทีปนี และสังขยาปกาสกฎีกา พระญาณวิลาสเถระ แต่ง สังขยาปกาสก เป็นต้น โดยพระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเหมือนบุรพกษัตริย์องค์ก่อนๆ พระราชกรณีกิจที่เกี่ยวของกับพระศาสนามีดังนี้

๑) พ.ศ.๒๐๕๙ สร้างมหามณฑปในวัดป่าแดงหลวง เชิงดอยสุเทพ ยาว ๑ เส้น ๙ วา กว้าง ๑ เว้น ๓ วา

๒) พ.ศ.๒๐๖๐ สร้างกุฏิและเสนาสนะในวัดป่าแดงหลวง บวชกุลบุตรโดยคติลังกาวงศ์ จำนวน ๒๒๕ รูป ก่อกำแพงเมืองเชียงใหม่ จัดงามสมโภชฉลองวัดนันทาราม อนุสรณ์สถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระราชบิดา

๓) พ.ศ.๒๐๖๑ สถาปนาพระราชาคณะเจ้าอาวาสวัดโพธารามขึ้นเป็นพระสังฆราชอธิบดีสงฆ์ ก่อวิหารหลวง และเจดีย์วัดโพธาราม และวัดสิงหฬาราม ก่อกำแพงแก้วล้อมพระวิหาร และก่อพระพุทธรูปยืนสูง ๙ ศอก องค์หนึ่ง

๔) พ.ศ.๒๐๖๒ ก่อพระวิหารวัดบุปผาราม วันศุกร์เดือน ๔ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ให้ขุดทำรากเจดีย์ลักษณบุราคมาราม (เจดีย์หลวง) ครั้นถึงวันอาทิตย์เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีมะเส็ง ตรีศก จุลศักราช ๘๘๓ ลงมือก่อเจดีย์กว้าง ๘ วา สูง ๑๔ วา ๒ ศอก และให้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกไว้สำหรับหอมณเฑียรธรรมด้วย

สมัยพระเจ้าเมืองเกษเกล้า (พ.ศ.๒๐๖๘-๒๐๘๑)

ในรัชสมัยพระเกษเกล้า ครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๐๖๘–๒๐๘๑) พระเมืองเกษเกล้าทรงเป็นพระอนุชาของพระเมืองแก้ว เหล่าขุนนางได้อัญเชิญให้ครองราชย์ และเนื่องจากพระองค์ก่อนขึ้นครองราชย์ได้เป็นเจ้าเมืองน้อย ไม่มีฐานกำลังในเชียงใหม่ พระเมืองเกษเกล้าไม่สามารถควบคุมการบริหารงานในราชอาณาจักรได้ โดยเฉพาะขุนนางมีอิทธิพลมาก มีการก่อกบฏต่อพระองค์หลายครั้ง เช่น พ.ศ.๒๐๗๓ ไฟไหม้พระราชวังเข้าใจว่าถูกวางเพลิง พ.ศ.๒๐๗๘ เจ้าเมืองลำปางกบฏ พ.ศ. ๒๐๘๑ เจ้าชายคำพระโอรสที่เกิดจากพระสนมร่วมกับขุนนางบางส่วนกบฏปลดพระองค์ออกจากตำแหน่งกษัตริย์ แม้จะปราบปรามได้สำเร็จแต่กลุ่มขุนนางอื่นก็ไม่พอใจพระองค์ จึงถูกยึดอำนาจและถูกเนรเทศไปอยู่เมืองฟ้าหรือเมืองน้อย แคว้นเชียงตุง พระเจ้าชายคำเป็นพระราชโอรสผู้ที่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มขุนนางให้เป็นกษัตริย์อยู่ได้ ๕ ปี ในราวพุทธศักราช ๒๐๘๖ ก็ถูกขุนนางลอบปลงพระชนม์ กลุ่มขุนนางได้หันกลับไปอัญเชิญพระเมืองเกษเกล้ามา

ครองราชย์ครั้งที่ ๒ ในราว พ.ศ.๒๐๘๖–๒๐๘๘ ต่อมาพระเกษกล้าก็ถูกลอบปลงพระชนม์เช่นกัน โดยพระองค์มีพระธิดาที่เกิดกับพระมเหสี ๒ องค์ คือ พระนางยอดคำทิพย์ และพระนางจิรประภา

ในสมัยนี้เป็นช่วงสุดท้ายของการบันทึกคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งผู้แปล ได้สรุปราชวงศ์มังรายที่ครองนครเชียงใหม่ ที่ปรากฏในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ไว้ คือ พระเจ้ามังราย พระเจ้าคราม พระเจ้าแสนภู เจ้าขุนเครือ พระยาน้ำท่วม พระเจ้าแสนภู พระเจ้าคำฟู พระเจ้าผายู พระเจ้ากือนา พระเจ้าแสนเมืองมา พระเจ้าสามฝั่นแกน พระเจ้าติโลกราช พระเจ้ายอดเชียงราย พระเมืองแก้ว พระเกษเกล้า [๔๖] แต่รวมราชวงศ์มังรายตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๐๑ จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑ รวม ๓๐๐ ปี มีกษัตริย์รวม ๑๕ พระองค์

สมัยพระเจ้าซายคำ (พ.ศ.๒๐๘๑-๒๐๘๖)

พระเจ้าซายหรือซายคำ เป็นโอรสของพระเจ้าเมืองเกษเกล้ากับพระสนมได้ครองราชย์แทนขณะครองราชย์ได้ทำตัวเป็นราชภัย ทำให้ชาวเมืองเดือดร้อนไปทุกหย่อมหญ้า จึงถูกขุนนางลอบปลงพระชนม์ คณะขุนนางไปกราบทูลเชิญพระเมืองเกษเกล้ามาครองราชย์เป็นครั้งที่ ๒ พระองค์ครองราชย์ในเชียงใหม่อยู่เพียง ๕ ปี ก็ถูกกลุ่มขุนนางลอบปลงพระชนม์

สมัยพระนางจิรประภา (พ.ศ.๒๐๘๘-๒๐๘๙)

พระนางจิรประภาหรือมหาเทวีจิรประภา เป็นธิดาของพระเจ้าเมืองเกษเกล้า เมื่อพระเจ้าเมืองเกษเกล้าสิ้นพระชนม์ พวกขุนนางในเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองก็แตกแยกชิงกันเป็นใหญ่ ต่างฝ่ายต่างก็สนับสนุนให้เจ้านายฝ่ายตนขึ้นครองราชย์

ฝ่ายเชียงใหม่ให้แสนคราวไปทาบทามเจ้าเมืองเชียงตุง แต่เจ้าเมืองเชียงตุงปฏิเสธ จึงไปเชิญเจ้าเมืองนาย ฝ่ายขุนนางหัวเมือง เช่น ลำปาง เชียงราย เชียงแสน ไปเชิญพระไชยเชษฐาจากล้านช้างมาครองราชย์ จึงเกิดสงครามกลางเมืองขึ้น ผลสุดท้ายฝ่ายพระไชยเชษฐาชนะ ระหว่างที่รอกษัตริย์องค์ใหม่และบ้านเมืองยังไม่สงบ กลุ่มขุนนางจึงเชิญพระนางจิรประภา ขึ้นครองราชย์แทน ในรัชกาลนี้เกิดฝนตกหนักติดต่อกันหลายวันและเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ ทำให้ยอดพระเจดีย์หลวงพังทลายลง ฝ่ายกรุงศรีอยุธยา สมัยพระเจ้าบรมไตรจักร หรือพระไชยราชาธิราช ก็ยกทัพมาตีล้านนา พระนางจิรประภาขอสวามิภักดิ์ และมอบราชบรรณาการให้เป็นจำนวนมาก กองทัพกรุงศรีอยุธยาจึงได้ถอยทัพกลับไป

---

[๔๖] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๓๖๙–๓๗๑.

สมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.๒๐๘๙-๒๐๙๐)

พระไชยเชษฐาหรือพระยาอุปโย เป็นโอรสของพระเจ้าโพธิสารแห่งล้านช้าง และพระนางยอดคำทิพย์ ราชธิดาของพระเจ้าเมืองเกษเกล้า จึงมีความชอบธรรมที่จะขึ้นครองราชย์ ต่อมาพระเจ้าโพธิสารสวรรคต พระราชบุตร ๒ องค์ ซึ่งเป็นอนุชาของพระไชยเชษฐาได้ทำสงครามแย่งราชสมบัติ พระไชยเชษฐาเห็นสบโอกาสจึงกลับไประงับศึกตามคำทูลเชิญของฝ่ายล้านช้าง เมื่อพระองค์เสด็จกลับไปได้นำสมบัติอันล้ำค่าของล้านนากลับไปด้วยหลายอย่าง เช่น พระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ พระเสตังคมณี พระศิลาดำ พระแก่นจันทน์แดง คัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นต้น

เมื่อพระไชยเชษฐากลับไปล้านช้าง อาณาจักรล้านนาได้ว่างกษัตริย์ถึง ๔ ปี คือระหว่าง พ.ศ.๒๐๙๑- ๒๐๙๔ ช่วงนั้นเกิดสงครามกลางเมืองและบ้านเมืองแตกแยกล้านนาอ่อนแอยิ่งจนมีคำกล่าวว่า “เกิดเป็นกลียุคมากนัก” แต่อย่างไรก็ตาม สมัยนี้มีการเชื่อมวัฒนธรรมของเชียงใหม่กับล้านช้างเข้าด้วยกัน และต่อมาบรรดาขุนนางจึงอัญเชิญพระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์เป็นกษัตริย์ครองสืบต่อมา

สมัยพระเจ้าเมกุฏิ (พ.ศ.๒๐๙๔-๒๑๐๗)

พระเจ้าเมกุฏิ (เจ้าฟ้าแม่กุ) หรือพระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์ [๔๗] นับเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์มังรายที่ปกครองเมืองเชียงใหม่ บ้านเมืองเต็มไปด้วยความแตกแยก อ่อนแอและในที่สุดจึงสูญเสียเอกราชให้แก่พระเจ้าบุเรงนอง ในปี พ.ศ.๒๑๐๑ เป็นการสิ้นสุดราชวงศ์มังราย

พระเจ้าเมกุฏิ [๔๘] เป็นเชื้อสายของขุนเครือราชบุตรของพระเจ้ามังราย ขณะนั้นครองเมืองนายอยู่ บรรดาขุนนางได้ไปอัญเชิญมาเป็นกษัตริย์ล้านนา สืบราชวงศ์มังรายองค์สุดท้าย เพราะเหตุที่ไม่มีฐานอำนาจในเชียงใหม่ พระองค์จึงได้นำขุนนางที่ใกล้ชิดจากเมืองนายมาด้วย ขนบธรรมเนียมต่างๆ ในยุคนี้จึงหันไปใช้แบบเงี้ยว ทำให้ขุนนางเชียงใหม่ไม่พอใจ เกิดปัญหาในอาณาจักรอีกมากมาย ทำให้บ้านเมืองที่อ่อนแออยู่แล้วกลับอ่อนแอลงไปอีก ต่อมาพระเจ้าบุเรง

---

[๔๗] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, เรียกว่าเจ้าฟ้าแม่กุ เพราะมาจากฝั่งน้ำแม่กุ.

[๔๘] ผู้สนใจสามารถศึกษาประวัติศาสตร์ตำนานพระแม่กุ ซึ่งมาลา คำจันทร์ ได้ศึกษาจากคัมภีร์ใบลานต้นฉบับวัดควรค่าม้า อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และสอบเทียบกับฉบับของวัดปางส้าน ตำบลดงดำ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน โดยเป็นเรื่องของการอภิเษกเจ้าฟ้าแม่กุ การปกครองบ้านเมือง ความสับสนวุ่นวายของบ้านเมือง การต่อสู้กับกองทัพพม่าและสุดท้ายเป็นเรื่องของความล่มสลายของเมืองเชียงใหม่, (ดูรายละเอียดได้ใน **ตำนานพระแม่กุ**, ปริวรรต โดย มาลา คำจันทร์ (เชียงใหม่ : โฮงเฮียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๔๙) และเผยแพร่เป็นบทความทางวิชาการในหัวเรื่อง “ซะป๊ะเรื่องเมืองล้านนา” ใน www.lannaworld.com.

นองยกทัพมาปิดล้อมเมืองเชียงใหม่ไว้เพียง ๓ วัน พระเจ้าเมกุฏิก็ยอมออกไปอ่อนน้อมขอเป็นประเทศราช พระเจ้าบุเรงนองมอบอำนาจให้พระเจ้าเมกุฏิปกครองเมืองเชียงใหม่ต่อไป

ต่อมาพระเจ้าเมกุฏิ คิดแข็งเมือง พระเจ้าบุเรงนองจึงยกกองทัพมาปราบ และนำพระเจ้าเมกุฏิและราชวงศ์ตลอดจนขุนนางที่ฉลาดไปไว้ที่กรุงหงสาวดีในปี พ.ศ. ๒๑๐๗ ทำให้ราชวงศ์มังรายสิ้นสุดลงหลังจากสามารถครองเอกราชในอาณาจักรล้านนาอยู่ได้ ๒๖๒ ปี

อาณาจักรล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย นับแต่เริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ.๑๘๓๙ จนถึงเสื่อมลงใน พ.ศ.๒๑๐๑ สามารถสรุปเป็นยุคสมัยได้ ๓ สมัย คือ

๑) สมัยสร้างอาณาจักร เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.๑๘๓๙ ถึง พ.ศ.๑๘๙๘ รวม ๕๙ ปี มีกษัตริย์ปกครอง ๘ พระองค์

๒) สมัยอาณาจักรรุ่งเรืองเริ่มจาก พ.ศ.๑๘๙๘ ถึง พ.ศ.๒๐๖๘ รวมเวลา ๑๗๐ ปี มีกษัตริย์ปกครอง ๖ พระองค์

๓) สมัยอาณาจักรอ่อนแอและเสื่อมสลาย เริ่มจาก พ.ศ.๒๐๖๘ ถึง พ.ศ.๒๑๐๑ รวมเวลา ๓๓ ปี มีกษัตริย์ปกครอง ๖ พระองค์ รวมมีกษัตริย์ราชวงศ์มังรายปกครองอาณาจักรล้านนาทั้งหมด ๒๐ พระองค์

๒.๑.๓ สมัยภายใต้การปกครองของพม่า

เมื่อพระเจ้าบุเรงนองยึดครองเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว ในระยะแรกนั้นพม่ามิได้เข้ามาปกครองโดยตรง แต่ยังได้มอบหมายให้พระเจ้าเมกุฏิปกครองบ้านเมืองตามเดิมในฐานะเมืองประเทศราชของพม่า ซึ่งเชียงใหม่จะต้องส่งเครื่องบรรณาการ ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง จะต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินพม่าปีละหนึ่งครั้งเป็นอย่างน้อย จะต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของตามที่พม่าต้องการ เช่น ช้าง ม้า น้ำรัก เครื่องแพรพรรณต่างๆ และจะต้องจัดหากำลังคน เสบียงอาหารช่วยพม่าในยามเกิดศึกสงคราม ต่อมาพม่าได้ปลดพระเจ้าเมกุฏิออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง เนื่องจากพระเจ้าเมกุฏิมีความพยายามตั้งตนเป็นอิสระจากพม่า ขณะเดียวกันพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชจากล้านช้างได้ยกทัพมาตีเชียงแสน และพยายามสร้างพันธมิตรกับหัวเมืองไทยใหญ่ต่างๆ ดังนั้น พม่าจึงได้แต่งตั้งสตรีเชื้อสายราชวงศ์มังรายเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ คือ พระนางราชเทวีหรือพระนางวิสุทธิเทวี เมื่อพระนางราชเทวีสิ้นพระชนม์ พม่าได้แต่งตั้งเจ้านาย และข้าราชการของพม่าเข้ามาปกครองเมืองเชียงใหม่โดยตรง ซึ่งเจ้านายมาปกครองทั้งสิ้น ๑๓ เจ้านาย คือ

๑. มังนรธามังคุย (มังนรธามังฉ่อ) พ.ศ. ๒๑๒๒ – ๒๑๕๐ (ราชบุตรบุเรงนอง)

๒. มองซวยเทา(พระซ้อย) พ.ศ. ๒๑๕๐- ๒๑๕๒ (อนุชามังนรธาฉ่อ)

๓. มองกอยต่อ (พระชัยทิพ)	พ.ศ. ๒๑๕๒ – ๒๑๕๔ (บุตรมังนรธาฉ่อ)
๔. อนุชามองกอยต่อ	พ.ศ. ๒๑๕๔- ๒๑๕๗
๕. เจ้าเมืองน่าน	พ.ศ. ๒๑๕๗- ๒๑๗๔ (บุตรเลี้ยงมังนรธาฉ่อ)
๖. พระยาหลวงทิพย์เนตร	พ.ศ. ๒๑๗๔ – ๒๑๙๓ (ต่างวงศ์)
๗. พระแสนเมืองหรือพระยาแสนหลวง	พ.ศ. ๒๑๙๓ – ๒๒๐๖
๘. พระเจ้าเมืองแพร่	พ.ศ. ๒๒๐๖ – ๒๒๑๕
๙. อึ้งแซะกรุงอังวะ	พ.ศ. ๒๒๑๕ – ๒๒๒๘ (ราชบุตรพระเจ้าอังวะ)
๑๐. มังแรนร่า(เจพูตรา)	พ.ศ. ๒๒๒๘ – ๒๒๗๐ (ราชบุตรอึ้งแซะ)
๑๑. เทพสิงห์ และเจ้าองค์คำ	พ.ศ. ๒๒๗๐ – ๒๓๐๔ (ชาวล้านช้าง)
๑๒.เจ้าขี้หุด (อดีตพระวัดดวงดี)	พ.ศ.๒๓๐๔ – ๒๓๐๖ (เจ้าจันทร์)
๑๒. โป๋อภัยคามินี	พ.ศ. ๒๓๐๖ – ๒๓๑๒ (พม่าตีเชียงใหม่ได้อีก)
๑๓. โป๋มะยุง่วน	พ.ศ. ๒๓๑๒ – ๒๓๑๗
	(เสียแก่กองทัพไทยเมื่อพ.ศ. ๒๓๑๗) [๔๙]

การปกครองของล้านนาในช่วงที่พม่ายึดครองนั้น จะมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะเป็นเมืองที่อยู่ของผู้ปกครองที่พม่าส่งมาทำหน้าที่คอยดูแลเมืองต่างๆ นอกจากนี้พม่ายังแต่งตั้งตำแหน่ง นาซ้าย นาขวา คอยดูแลและเก็บภาษี ตลอดจนคอยดูแลและควบคุมหัวเมืองต่างๆ มิให้ก่อการกบฏ พันธะสำคัญประการหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ในฐานะประเทศราช คือ ต้องเกณฑ์ส่วยจากเมืองต่างๆ ส่งไปยังพม่าและเมื่อมีศึกสงครามโดยเฉพาะคราวศึกระหว่างพม่ากับกรุงศรีอยุธยา เมืองเชียงใหม่จะมีหน้าที่ในการเกณฑ์กำลังคนและส่งเสบียง อำนาจของพม่าในเมืองเชียงใหม่นั้นมิใช่อำนาจที่ถาวรหรือมั่นคงตลอดเวลา ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ตัวอาณาจักรของพม่าเองก็มิได้มีความมั่นคงตลอดเวลา แต่มีการขึ้นและลงของราชวงศ์ต่างๆ อยู่ตลอดเวลาเช่นกัน ซึ่งความวุ่นวายในพม่าจะส่งผลต่อการปกครองของพม่าในล้านนาด้วย ประกอบกับสภาพที่ตั้งของเมืองต่างๆในล้านนาตลอดจนระบบพันนาต่างๆ ของแต่ละเมืองได้กลายเป็นขุมกำลังที่ดีของเจ้าเมืองในท้องถิ่นที่จะพยายามสร้างสมอำนาจภายในเมืองเสมอมา พม่าจึงไม่สามารถควบคุมหัวเมืองต่างๆ ได้ ทำให้ไม่สามารถปกครองเมืองต่างๆ ได้อย่างเด็ดขาด ดังนั้น ตลอดระยะเวลาที่พม่าปกครองล้านนา ได้มีกบฏของเมืองต่างๆ เกิดขึ้นเสมอมา

---

[๔๙] วาสนา ใจเที่ยง และคณะ. “อิทธิพลของพม่าที่มีต่อวัฒนธรรมในลานนาไทย”, ในเอกสารประกอบการสัมมนา **นิทรรศการลานนาไทย**, มหาวิทยาลัยพายัพ , เชียงใหม่ ๒-๑๒ ธันวาคม ๒๕๒๔ : ๒-๓. (อัดสำเนา).

จากการกบฏที่เกิดขึ้นในอาณาจักรตลอดมาจึงทำให้ใน พ.ศ. ๒๒๔๔ พม่ามีนโยบายที่จะแบ่งแยกการปกครองล้านนาออกเป็นสองส่วน โดยส่วนแรกได้แยกเมืองเชียงแสนออกจากอำนาจของเมืองเชียงใหม่ ให้เมืองเชียงแสนขึ้นตรงต่อกรุงอังวะ โดยถือเป็นประเทศราชมณฑลหนึ่ง [๕๐] ในระยะแรกได้รวมเอาเมืองกาย เมืองไร เมืองเลน เมืองแหลว เมืองพยาก เมืองเชียงราย และเมืองหลวงภูคาเข้าไว้ด้วยกันอยู่ภายใต้อำนาจของข้าราชการพม่าโดยตรง

ต่อมาพม่าได้ให้เมืองต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ เมืองแพร่ เมืองน่าน เมืองนครลำปาง เมืองฝาง เมืองสาด เมืองเชียงของ และเมืองเทิงขึ้นอยู่กับเมืองเชียงแสน แต่การแบ่งแยกเมืองเชียงแสนและเมืองบริวารออกไปมิได้แก้ปัญหากบฏในเมืองต่างๆ ได้ เพราะยังมีการกบฏหรือแย่งชิงอำนาจกันอยู่ตลอดเวลา [๕๑]

ตั้งแต่ครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นต้นมา จะมีการแย่งชิงอำนาจระหว่างผู้ปกครองระดับท้องถิ่นกันเอง เช่น กรณีของเทพสิงห์ ผู้ปกครองเมืองยวมเข้าแย่งชิงเมืองเชียงใหม่จากผู้ปกครองพม่า และในตอนหลังก็ถูกเจ้าองค์คำจากเมืองล้านช้างเข้ามาแย่งชิงเมืองอีกต่อหนึ่ง ทางเทพสิงห์จึงร่วมมือกับเจ้าเมืองน่านที่จะยึดกลับคืนอีก แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ ดังนั้น เจ้าองค์คำจึงสามารถปกครองเมืองเชียงใหม่สืบมา เมื่อเจ้าองค์คำถึงพิราลัยก็เกิดศึกแย่งเมืองภายในเมืองเชียงใหม่ จึงเป็นเหตุให้พม่ายกกองทัพมายึดครองเมืองเชียงใหม่ได้อีกครั้งใน พ.ศ. ๒๓๐๖ ในสมัยของราชวงศ์อลองพญา โดยมิได้ยกทัพไปตีเมืองลำปาง และได้ใช้ล้านนาเป็นฐานกำลังสำคัญในการยกกองทัพไปตีกรุงศรีอยุธยา

ด้านพุทธศาสนา พม่าได้นำเอาพุทธศาสนาหินยานแบบพม่าเรียกว่า “นิกายม่าน” [๕๒] ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาแบบพม่าที่รับมาจากนิกายเถรวาทเช่นเดียวกับล้านนา แต่มีข้อวัตรปฏิบัติบางประการแตกต่างกันเข้ามาเผยแพร่ในล้านนา พม่ายังนำเอาพระสงฆ์เข้ามาสร้างวัดพม่า ปรากฏศิลปกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่สำคัญ เช่น การสร้างเจดีย์แบบพม่า ประติมากรรมของพระพุทธรูปแบบพม่าจำนวนมาก การสร้างประติมากรรมรูปสิงห์ ก็นิยมใช้ประดับสถาปัตยกรรมภายในวัดโดยทั่วไป อิทธิพลศิลปกรรมของพม่าได้เข้ามามีบทบาทที่ทำให้พระสงฆ์มีความประพฤติที่เสื่อมลงเนื่องจากนิกายม่าน ไม่ค่อยเคร่งครัดในพระธรรมวินัยเหมือนแบบลังกาวงศ์

---

[๕๐] ใน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดพระงาม เชียงใหม่, หน้า ๘๒ และ **พงศาวดารโยนก**, หน้า ๔๔๗ กล่าวไว้ตรงกันว่าใน พ.ศ. ๒๒๔๔.

[๕๑] สมหมาย เปรมจิตต์, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**, หน้า ๘๔.

[๕๒] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว,”ความรู้พื้นฐานลานนาคดี : ประวัติศาสตร์”, ใน **วรรณกรรมลานนาเล่ม ๑**, : ๔๑.

ในด้านศิลปะล้านนาได้มีการประยุกต์สถาปัตยกรรมของพม่าเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งศิลปกรรมร่วมแบบล้านนา โดยเฉพาะที่ปรากฏในศาสนสถานและวัดจำนวนมาก ซึ่งฝ่ายพม่าก็พยายามควบคุมชาวล้านนาในการปฏิบัติตนต่อทางการอย่างเข้มงวด จนสร้างความไม่พอใจให้ชาวเมืองจนมีการคิดกบฏตลอดเวลา ภายหลังชาวล้านนา ได้ร่วมมือกับพระเจ้ากรุงธนบุรี และพระมหากษัตริย์ศึก จึงสามารถขับไล่อิทธิพลพม่าออกจากล้านนาได้สำเร็จ รวมระยะเวลาพม่าได้ครองอาณาจักรล้านนานานถึง ๒๑๖ ปี (พ.ศ.๒๑๐๑-๒๓๑๗) ในระหว่างที่พม่าปกครองอาณาจักรล้านนานี้จะจัดว่า เป็นยุคเสื่อมของล้านนาอย่างเห็นได้ชัด

ส่วนการกอบกู้เอกราชของล้านนานั้น ได้เริ่มขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๑๔ เมื่อพระยาจ่าบ้านบุญมาขุนนางที่เมืองเชียงใหม่กับพระยากาวิละ ลูกเจ้าฟ้าเมืองนครลำปางตระกูลเจ้าเจ็ดตน ได้ร่วมมือกันกอบกู้เอกราชคืนจากพม่า โดยเข้าสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พร้อมทั้งขอความช่วยเหลือให้ส่งกองทัพไปตีพม่าในดินแดนล้านนา ครั้งนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีพร้อมด้วยเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพหลวงขึ้นมาทางเมืองนครลำปาง และเข้าตีเมืองเชียงใหม่ได้ใน พ.ศ. ๒๓๑๗ หลังจากนั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้พระราชทานแต่งตั้งพระยาจ่าบ้านบุญมาขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ และให้พระยากาวิละเป็นเจ้าเมืองนครลำปาง

อย่างไรก็ตามกองทัพพม่าที่แตกหนีจากเมืองเชียงใหม่ไปได้เพียงหนึ่งเดือนก็กลับยกรี้พลจำนวนมากมาล้อมเมืองเชียงใหม่อีกใน พ.ศ. ๒๓๑๘ ขณะนั้นไพร่พลของเมืองเชียงใหม่มีจำนวนน้อย แต่ก็ได้กำลังจากเมืองนครลำปางมาช่วยสู้รบป้องกันเมืองกับพม่า พม่าล้อมเมืองเชียงใหม่อยู่แปดเดือนจนเสบียงของเมืองเชียงใหม่หมด พอดีกองทัพไทยมาถึงช่วยตีทัพพม่าจนแตกพ่ายไป เมืองเชียงใหม่ที่เคยเจริญรุ่งเรืองก็ถึงกาลเสื่อมโทรม พลเมืองแตกฉานซ่านเซ็นหนีไปอยู่ที่อื่นสิ้น พระยาจ่าบ้านเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ทิ้งเมืองเชียงใหม่ไปอยู่เมืองนครลำปางระยะหนึ่งแล้วจึงกลับมาตั้งอยู่ที่ตำบลวังพร้าว เขตเมืองลำพูน ดังนั้น เมืองเชียงใหม่จึงกลายเป็นเมืองร้างไปเป็นเวลาถึง ๒๑ ปี [๕๓]

ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านนา โดยเฉพาะในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ อันเป็นผลจากการสู้รบแย่งชิงเมืองระหว่างไทยกับพม่านั้น ได้สร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นกับบ้านเมืองต่างๆ ในล้านนาเป็นอันมาก มิเพียงเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองที่สำคัญที่สุดจะร้างไประยะหนึ่งเท่านั้น เมืองอื่นๆ ก็เสียหายถูกทอดทิ้งไปเกือบทั้งสิ้น เช่น เมืองนครลำปางนั้นขณะที่กองทัพพม่าล้อมเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๑๘ กองทัพพม่าอีกส่วนหนึ่งได้ยกมาตีเมืองนคร

---

[๕๓] สรุพล ดำริห์กุล, **แผ่นดินล้านนา**, หน้า ๔๙ – ๕๑.

ลำปางด้วย ขณะนั้นไพร่พลเมืองนครลำปางมีน้อย เนื่องจากไปช่วยรักษาเมืองเชียงใหม่ด้วย ไม่อาจต้านทานจึงได้ทิ้งเมืองพากันหนีไปอยู่เมืองสวรรคโลกเป็นเวลาหนึ่งปีจึงได้กลับมาอยู่เหมือนเดิม สำหรับเมืองลำพูนหรือหริภุญชัยนั้น เมื่อเมืองเชียงใหม่ถูกปล่อยทิ้งร้าง พระยาจ่าบ้านได้อพยพมาอยู่ในเมืองลำพูน ต่อมากองทัพเมืองเชียงแสนและเมืองเชียงรายได้มาตีเมืองลำพูนจนแตก พระยาจ่าบ้านได้ทิ้งเมืองหนีไปอยู่ปากแม่น้ำลี้ เมืองลำพูนจึงกลายเป็นเมืองร้าง

ส่วนทางด้านเมืองน่านก็เช่นกัน ได้ถูกกองทัพเมืองเชียงแสนเข้าตีและกวาดต้อนผู้คนไปไว้ยังเมืองเชียงแสน ดังนั้น เมืองน่านจึงกลายเป็นเมืองร้าง ส่วนเมืองพะเยาและแพร่นั้น เมื่อกองทัพอะแซหวุ่นกี้ ได้ยกทัพมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ ได้ทำให้เจ้าเมืองและประชาชนแตกตื่นตกใจกลัวพากันอพยพหนีไปอยู่ที่อื่นสิ้น ทำให้เมืองร้างเป็นเวลานานเช่นกัน อย่างไรก็ตามเมืองเชียงแสนและเมืองเชียงรายนั้นได้ถูกกองทัพของพระยากาวิละเข้าตีได้ ใน พ.ศ. ๒๓๔๗ โดยเฉพาะเมืองเชียงแสนได้ถูกเผาทำลายเมืองเพื่อมิให้เป็นที่ซ่องสุมพลของพม่าต่อไป รวมทั้งได้กวาดต้อนครอบครัวพลเมืองของเมือเชียงแสน และเชียงรายตลอดจนหัวเมืองรายทางไปไว้ยังเมืองสำคัญต่างๆ เช่น เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน และส่วนหนึ่งส่งไปยังกรุงเทพ จึงทำให้เมืองในล้านนาหลายเมืองทรุดโทรมและกลายเป็นเมืองร้าง

๒.๑.๔ สมัยประเทศราชและมณฑลพายัพ (สมัยเจ้าผู้ครองนคร พ.ศ. ๒๓๑๗ - ๒๔๘๒)

นับตั้งแต่ที่พระยาจ่าบ้านบุญมาและพระยากาวิละ ได้สวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรีและต้องพึ่งพิงกองทัพจากกรุงธนบุรีช่วยรับกับพม่านั้น มีผลเท่ากับว่า ส่วนหนึ่งของล้านนาโดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่และลำปางมีฐานะเป็นเมืองขึ้นที่อยู่ภายใต้อำนาจของกรุงธนบุรีจนกระทั่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้ปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์สยามประเทศแล้ว จึงพระราชทานโปรดเกล้าให้พระยากาวิละเจ้าเมืองลำปางเป็นพระยาวชิรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่ แทนพระยาจ่าบ้านบุญมาที่เสียชีวิตลง เมื่อพระยากาวิละได้รับเจ้าเมืองเชียงใหม่แล้ว ก็รวบรวมไพร่พลจากลำปาง เวียงป่าซาง ลำพูน และได้กวาดต้อนผู้คนจากเมืองต่างๆ ในดินแดนตอนเหนือและฝั่งแม่น่ำสาละวิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตสิบสองปันนา และเชียงตุง เช่น เมืองยอง เมืองเขิน เมืองมาง เมืองวะ เมืองเล็น เป็นต้น ซึ่งประกอบด้วยชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น เงี้ยว ไตลื้อ ไตยอง ไตเขิน ข่า ลัวะ ยาง และอื่นๆ ให้เข้ามาเป็นพลเมืองในล้านนา ทั้งนี้ เพราะในระยะเริ่มแรกกำลังคนมีจำนวนน้อยไม่พอที่จะบูรณะบ้านเมืองได้

ในช่วงเวลาดังกล่าว จึงได้ชื่อว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ซึ่งพลเมืองเหล่านี้ได้เป็นกำลังสำคัญในการฟื้นฟูบูรณะนครเชียงใหม่ เมื่อบ้านเมืองมีความสงบดีขึ้นในปี พ.ศ.

๒๓๔๕ พระยากาวิละ ก็ได้รับสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าประเทศราชปกครองเมืองเชียงใหม่ จากนั้นราชวงศ์ “เจ้าเจ็ดตน” ของพระยากาวิละก็ได้เป็นผู้ครองนครเชียงใหม่สืบมา โดยมีเจ้าผู้ครองนครดังนี้ [๕๔]

๑. พระยากาวิละ	พ.ศ. ๒๓๒๓ – ๒๓๕๖
๒. พระยาธัมมลังกา	พ.ศ. ๒๓๕๖ – ๒๓๖๔ (อนุชาพระยากาวิละ)
๓. พระยาคำฟั่น	พ.ศ. ๒๓๖๔ – ๒๓๖๗ (อนุชาพระยาธัมมลังกา)
๔. พระยาพุทธวงศ์	พ.ศ. ๒๓๖๗ – ๒๓๘๙ (บุตรของพ่อเรือน)
๕. พระเจ้ามโหตรประเทศ	พ.ศ. ๒๓๘๙ – ๒๓๙๖ (บุตรพระยาธัมมลังกา)
๖. พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์	พ.ศ. ๒๓๙๖ – ๒๔๑๓ (บุตรพระยากาวิละ)
๗. พระเจ้าอินทวิชยานนท์	พ.ศ. ๒๔๑๓ – ๒๔๓๙ (บุตรเจ้าคำคง)

เมื่อเจ้าเทพไกษร ชายาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ผู้ที่มีความสามารถในการปกครองถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ รัฐบาลกลางจึงเข้าควบคุมการปกครองเชียงใหม่โดยตรง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๒๖ ถัดจากนั้น เจ้าหลวงเชียงใหม่จึงสิ้นสุดในฐานะประเทศราช แต่ยังคงเป็นประมุขของบ้านเมืองตามประเพณีโดยไม่มีอำนาจอย่างแท้จริง คือ

๘. เจ้าอินทวโรรส	พ.ศ. ๒๔๔๐ – ๒๔๕๒ (บุตรพระเจ้าอินทวิชยานนท์)
๙. เจ้าแก้วนวรัฐ	พ.ศ. ๒๔๕๒ – ๒๔๘๒ (บุตรพระเจ้าอินทวิชยานนท์ และเป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย)

เมื่อ พลตรีเจ้าราชบุตร ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ อาณาจักรล้านนาและเชียงใหม่ ก็กลายเป็นมณฑลพายัพ และจังหวัดเชียงใหม่ของประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นการสิ้นสุดอาณาจักรล้านนาอย่างสมบูรณ์

ส่วนสถานการณ์ทางพระพุทธศาสนาในยุคนี้นั้น อาจเรียกได้ว่า อยู่ในลักษณะทรงตัวไม่เสื่อมจนเกินไป เพราะสภาพบ้านเมืองไม่มีศึกสงคราม และมีการขยายตัวของการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาในพื้นที่บางแห่งในล้านนา เช่น เมืองแพร่ เมืองน่าน และเชียงราย โดยมีเหล่าพระเถระในเมืองนั้นๆ เป็นผู้นำในการสร้างศรัทธาของประชาชนและมีการคัดลอกวรรณกรรมที่พระมหาเถระในยุครุ่งเรืองเก็บรักษาไว้และมีการสร้างสรรค์วรรณกรรมขึ้นมาใหม่ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจากการศึกษาในวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ และวัดบ้านโป่ง จังหวัดเชียงราย พบว่าคัมภีร์ล้านนาที่ยังเหลืออยู่ถึงปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะได้รับการคัดลอกและการแต่งขึ้นในยุคนี้

---

[๕๔] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๕-๖.

ดั่งตัวอย่างของ ครูบากัญจนอรัญญวาสี แห่งเมืองโกศัยธชัคคะหรือเมืองแพร่ ซึ่งเป็นพระเถระผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมและเก็บรักษาคัมภีร์ธรรมของล้านนาไว้ เป็นตัวอย่างของการสืบต่อพระพุทธศาสนาในสมัยประเทศราชหรือเจ้าผู้ครองนคร

จากคำจารึกในตำนานธรรมครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถรเจ้า ซึ่งเจ้าหลวงวิชัยราชาเป็นหนานจันทร์ติ๊บและหมื่นวัดเขียนไว้เมื่อจุลศักราชได้ ๑๒๐๐ หรือปี ช่วงพ.ศ.๒๓๘๑ - ๒๔๐๐ เป็นใบลานหนาถึง ๔๕ ใบ พบที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ มีความกล่าวถึงครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระ กับเจ้าเมืองเชียงใหม่ เช่นว่า [๕๕]

> "...เจ้าหลวงพุทธวงษ์ ส่งข่าวไปเวียงโกศัยธชัคคะ โดยให้ขุนหมื่นโวหารไปทูลเชิญพอได้รับเชิญ เจ้าหลวงอินทวิชัยราชา จึงแต่งตั้งให้ ต้าวจัยยาวุธเป็นทูตและหมื่นวัด ๒ คน เป็นอุปทูตพร้อมทั้งอุบาสก อุบาสิกา...พอรุ่งแจ้งเจ้าพ่อเจ้าไชยยลังกาพิศาลโสภาคุณ เจ้าหลวงองค์ที่ ๖ ของราชวงศ์คำฟั่น ได้นำหมู่นางใน ออกไปถวายบิณฑบาต หยาดน้ำทำบุญและฟังธรรมกับครูบากัญจนอรัญญวาสีเจ้าต๋นบุญใหญ่ ..."

หรือกล่าวถึงการรวบรวมคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาไว้ว่า

> "...สิริรวมพระคัมภีร์ที่ได้บรรจุไว้ในหอไตรวัดสุ่งเม้น ครั้งนี้มี ๒๕๖๗ มัด นับเป็นผูกได้ ๘,๘๔๕ ผูกนับเป็นโปฏก๋าใบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ใบลานล้วนแล้วแต่เป็นบาลีต่างๆ เช่นมูลกัจจายนะ นิเทศนาม นิเทศศัพท์สูตร บาลีสูตรสังขยา นิเทศ สมาส-กิต-ตัทธิท ธัมมะปาตั๊ะ ..."

จากการศึกษาของ ดร.ฮันเพนธ์ (Hans Penth) ที่ปรึกษาโครงการวิจัยจารึกล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ตามสืบค้นพบว่า ในอดีตมีพระมหาเถระจากวัดสูงเม่นเมืองโกศัยธชัคคะ (จังหวัดแพร่) นามว่า ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร (พ.ศ. ๒๓๓๒- ๒๔๑๒) ได้สร้างมิติความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม โดยท่านได้เดินทางไปเมืองหลวงพระบาง เพื่อร่วมสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ และนำคัมภีร์ส่วนหนึ่งกลับมายังเมืองแพร่ ซึ่งศิลาจารึกบนแผ่นหินนั้นแบ่งเป็น ๒ ด้านๆ ที่ ๑ จารึกว่า

---

[๕๕] คณะกรรมการวัดสูงเม่น. **ประวัติวัดสูงเม่นและครูบากัญจนอรัญญวาสี**, (แพร่ : วัดสูงเม่น, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘-๔๐.

"จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ (พ.ศ. ๒๓๗๙) ปีรวายสัน เดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังกาน ไทยว่าวันก่าไก้ ได้ฉลองธรรมในวิหารวัดวิชุรที่นี้แหล่ ธมมฺลิขิตฺต โชตกพุทฺธสฺส สหสฺสานิ นิพฺพานปจฺจโย โหตุ โน นิจฺจํ" ด้านที่ ๒ จากรึกว่า "จุลศักราชได้ ๑๑๙๘ ตัว ปีรวายสัน ยังมีมหาเถรเจ้าต๋นหนึ่ง จื่อกัญจนอรัญญวาสี เมืองแป่ ได้มาเถิงเมืองหลวงพระบางที่นี่ ได้นำเอาหน้าบุญขึ้น เถิงเจ้าเมืองหลวงพระบางต๋นจื่อมังธา เป็นเก๊าและราชวงศ์แก่เฒ่าทั้งมวล พร้อมกันสร้างยังธรรมคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งมวลไว้ โจ๋ตกะศาสนาพระพุทธเจ้าตลอดต่อเต้า ๕๐๐๐ พระวัสสา และได้ฉลองธรรมที่นี้ เมื่อเดือน ๔ เป็ง เม็งว่าวันอังกาน ไทยว่าวันก่าไส้ จิ่งแล้วบรมวลแต้แหล่" และว่า "ครั้งนี้สังรอมธรรมได้ทั้งมวล ๒๔๒ มัด จัดเป็นผูกว่าได้ ๒,๘๒๕ ผูก จัดเป็นเงินก่าจ้างแต้มเขียนสมเด็จพระเจ้ามังธาเจ้าเมืองหลวงพระบาง มีเงินฮอม ๘๕ ตั้ง เจ้าราชวงศ์มีเงินลางหนักได้ ๑๘,๒๐๒ บาท ๗ ก่า ๒ แดง เงินฝ่ายศรัทธาจาวเมืองแป่ที่มานี้มีเงิน ๑ จั่ง ๑๐ ตำลึง กับ ๑๐ สลึง แต่คำปิ๋ว ปิดปอกธรรม เสี้ยง ๑๒,๘๐๐ แผ่นธรรมที่เจ้าเมืองหลวงพระบาง สร้างเป็นธรรม ๓๔ มัด ธรรมที่ราชวงศ์สร้างเป็นธรรม ๑๗๗ มัด และธรรมที่จ๋าวเมืองแป่สร้างเป็นธรรม ๓๑ มัด และก็ได้ฉลองธรรมถ้วน ๗ วัน ๗ คืน เมื่อเสร็จแล้ว ครูบาเจ้าเอาธรรมไปเมืองแป่ ๒๔๒ มัดก็มีวันนั้นแหล่" [๕๖]

จากตัวอย่างของครูบากัญจนอรัญญวาสี แห่งเมืองแพร่ ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าบ้านเมืองชาวล้านนาภายใต้การปกครองของเจ้าผู้ครองนคร จะมีอำนาจที่ลดลง แต่การส่งเสริมพระพุทธศาสนายังคงมีอยู่ เพียงแต่ว่า กระบวนการบันทึกเรื่องราวของพระเถระเหล่านั้นถูกบดบังด้วยความสัมพันธ์ที่มาจากกรุงเทพมหานคร และภายหลังสมัยเจ้าอินทวิชยานนท์ และเจ้าแก้ว-นวรัฐ การศึกษาของคณะสงฆ์ล้านนาได้ผนวกร่วมกับคณะสงฆ์ส่วนกลางภายหลังปฏิรูปการปกครองและระบบการศึกษาของทางกรุงเทพมหานคร

---

[๕๖] ดร.ฮันเพนธ์ (Hans Penth) ที่ปรึกษาโครงการวิจัยจารึกล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ตามสืบค้นและแปลศิลาจารึกวัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เนื่องจากพบว่า วัดสูงเม่นมีการระบุถึงการเดินทางไปหลวงพระบางของครูบากัญจนอรัญญวาสี วัดสูงเม่นจึงนำข้อความดังกล่าวมาจัดพิมพ์เผยแพร่ ดูรายละอียดได้ใน **ประวัติวัดสูงเม่นและครูบากัญจนอรัญญวาสี**, (แพร่ : วัดสูงเม่น, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘-๔๐.

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาได้มีการเจริญรุ่งเรืองควบคู่กับอาณาจักรล้านนามาตลอด เมื่อพระมหากษัตริย์หรือชนชั้นผู้ปกครองส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาก็มีความเจริญอย่างเต็มที่ แต่ถ้าการเมืองการปกครองอ่อนแอลง พระพุทธศาสนาก็ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน ส่วนการบันทึกเรื่องราวความเป็นมา ประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา และการอธิบายหลักธรรมคำสอนนั้น ก็เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการที่พระพุทธศาสนาได้รับการยกย่อง และการส่งเสริมการศึกษาการอย่างจริงจังในยุคทองของล้านนาซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๘๕ - ๒๐๖๘ ระหว่างรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระเจ้ายอดเชียงราย และพระเจ้าเมืองแก้ว รวมเวลา ๘๓ ปี โดยในช่วงเวลาดังกล่าว มีการศึกษาพระธรรมวินัย และรจนาคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นจำนวนมาก

สรุปประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา

สืบเนื่องจากวรรณกรรมประเภทตำนานเรื่องตำนานสิบห้าราชวงศ์ และตำนานพระธาตุดอยตุง ที่มีการระบุถึงการกำเนิดราชวงศ์ลวจังกราช จนถึงมีการสร้างเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ -๑๓ หรือ พ.ศ. ๑๑๘๑) ที่กล่าวถึงการนับถือพระพุทธศาสนาของกลุ่มคนในที่ราบลุ่มแม่น้ำกกและเชียงแสนว่า มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระเจดีย์บนดอยตุง และย้ายมาสร้างเมืองหิรัญนครเชียงแสน ซึ่งน่าจะเป็นการกล่าวถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้เป็นครั้งแรก โดยสันนิษฐานว่า น่าจะได้รับมาจากกลุ่มคนไตในรัฐฉาน ประเทศพม่า และกลุ่มคนทางตอนใต้ของมณฑลยูนาน ประเทศจีนที่มีติดต่อค้าขายกับอินเดียและจีน โดยความที่ไม่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่แน่ชัด จึงทำให้ความน่าเชื่อถือว่ากลุ่มคนเหล่านี้นับถือพระพุทธศาสนามาก่อนมีน้ำหนักน้อยลง แต่ถ้าพิจารณาจากการที่พระเจ้ามังรายได้ทราบถึงกิตติศัพท์ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในหริภุญชัยและพุกามและมีความประสงค์ที่จะยึดครองและนำเอาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้ามาในล้านนา ก็อาจแสดงให้เห็นว่า พระเจ้ามังรายนับถือพระพุทธศาสนามามาก่อน นับต่อเนื่องมาจากราชวงศ์ลวจังกราช ตามความเชื่อที่ปรากฏในตำนานสิบห้าราชวงศ์

อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณาจากหลักฐานที่ปรากฏทั้งทางโบราณคดีและวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาจะพบว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ล้านนาตั้งแต่สมัยหริภุญชัย และเมื่อสิ้นยุคหริภุญชัย ศูนย์กลางพระพุทธศาสนาได้ย้ายไปอยู่กับอาณาจักรล้านนาของพระเจ้ามังรายซึ่งมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่นครเชียงใหม่ อาณาเขตของอาณาจักรล้านนาสมัยนั้นครอบคลุม ๘ จังหวัด คือ แม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน รวมทั้ง

ขยายไปในรัฐฉาน ประเทศพม่า สิบสองปันนา เชียงรุ้ง มณฑลยูนาน ประเทศจีน และบางส่วนทางตอนเหนือของประเทศลาว เมื่ออาณาจักรล้านนาเป็นใหญ่ในภูมิภาคนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาได้เจริญขึ้นมาบดบังรัศมีพระพุทธศาสนาแบบมอญ (สมัยหริภุญชัย) รวมทั้งพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำกก เชียงแสนให้หมดไป อันเป็นผลมาจากการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับสุโขทัย (การนิมนต์พระสุมนเถระจากสุโขทัยไปล้านนา) และระหว่างล้านนากับลังกาทวีป (ส่งพระเถระไปศึกษาธรรมที่ลังกา) จึงเป็นเหตุผลให้พระพุทธศาสนาในล้านนามีพระสงฆ์อยู่ ๓ นิกาย คือ [๕๗]

๑) พระพุทธศาสนานิกายมอญหริภุญชัย ที่พระนางจามเทวีได้นำจากลพบุรีในราวปี พ.ศ.๑๒๐๔ ซึ่งสันนิษฐานกันว่า เป็นพระพุทธศาสนาแบบมอญทวาราวดี ซึ่งสืบมาแต่สมัยที่พระโสณะและพระอุตตระนำมาจากชมพูทวีป มาประดิษฐานไว้ที่สุวรรณภูมิ ซึ่งนักวิชาการระบุว่าเป็นพื้นที่ในจังหวัดนครปฐม หรือไม่ก็ที่เมืองสะเทิม ประเทศพม่า โดยมีรูปกวางหมอบและเสมาธรรมจักรรวมทั้งจารึกพระพุทธพจน์

"เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุ ตถาคโต

เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมโณ" เป็นหลักฐานทางโบราณคดี

๒) พระพุทธศาสนานิกายสวนดอก นิกายรามัญวงศ์หรือพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เก่า ที่พระเจ้ากือนา ทรงส่งราชทูตไปขอนิมนต์มาจากกรุงสุโขทัยในปี พ.ศ.๑๙๑๒ โดยพระสุมนเถระเป็นผู้นำมาพร้อมด้วยพระสงฆ์ ๑๐ รูป พระเจ้ากือนา ทรงอุทิศพระราชอุทยานสวนดอกไม้สร้างเป็นพระอาราม ถวายพระสุมนเถระ พระราชทานนามว่า "วัดบุปผาราม" หรือ วัดสวนดอก ในสมัยปัจจุบัน นอกจากนี้ พระองค์ยังสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่บรรจุ ณ ยอดดอยสุเทพ ปัจจุบันเรียกว่า "พระธาตุดอยสุเทพ" พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ที่พระมหาสุมนเถระนำมาเผยแพร่ในเชียงใหม่ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในหัวเมืองใกล้เคียง คือ เชียงราย เชียงของ เชียงแสน ลำพูน ลำปาง โดยชาวเมืองได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบเชียงใหม่ พระสงฆ์จากสำนักต่างๆ ทั้งใกล้และไกล พากันมาศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและภาษาบาลีที่วัดสวนดอก นครเชียงใหม่

---

[๕๗] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมืองเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๔-๖.

๓) พระพุทธศาสนานิกายป่าแดง (นิกายลังกาวงศ์ใหม่) ระหว่าง พ.ศ.๑๙๖๕ – ๑๙๗๓ ในรัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกน พระชาวเชียงใหม่ ๒๕ รูป มีพระญาณคัมภีระ พระเมธังกร พระสีลวงศ์ พระสารีบุตร พระญาณมงคล พระรัตนากร พระพุทธสาคร เป็นต้น กับพระกัมพูชาอีก ๘ รูป มีท่านพระญาณสิทธิ เป็นหัวหน้า พากันลงเรือสำเภาไปศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาบาลีที่ลังกาทวีป แล้วได้ทำการอุปสมบทใหม่ ขากลับได้อาราธนาพระลังกา ๒ รูป คือ พระมหาวิกรมพาหุและพระอุตตมปัญญา เข้ามาช่วยประกาศศาสนาในอาณาจักรล้านนา เมื่อมาถึงเชียงใหม่แล้ว ได้ตั้งสำนักวัดขึ้นใหม่ให้ชื่อว่าวัดป่าแดงหรือรัตตวนาราม ที่เชิงดอยสุเทพ ดังนั้น พระสงฆ์กลุ่มนี้จึงได้รับการขนานนามว่า นิกายป่าแดง พระสงฆ์นิกายใหม่นี้ได้นำพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่ถึงเมืองต่าง ๆ ในรัฐเชียงตุง และเชียงรุ้งซึ่งสมัยนั้นยังเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา

ประเสริฐ ณ นคร [๕๘] ได้กล่าวถึงผลดีและผลกระทบจากการนำพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ใหม่เข้ามาในล้านนาว่า ผลดี คือ พระภิกษุทั้งทุกฝ่ายต่างก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนพระธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา และภาษาบาลีให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น จนกระทั่งสามารถมีความรู้ดำเนินการสังคายนาพระไตรปิฎกได้เป็นครั้งแรกในล้านนา หรือในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ณ วัดมหาโพธาราม หรือ วัดเจ็ดยอดในปัจจุบัน ซึ่งความแตกฉานในภาษาบาลีและในพระสัทธรรมคำสอนดังกล่าว เป็นสาเหตุให้พระสงฆ์ชาวล้านนาสามารถรจนาวรรณกรรมภาษาบาลีในเรื่องต่างๆ ได้ตามที่กล่าวแล้ว

ผลกระทบ คือ การที่พระสงฆ์ฝ่ายป่าแดงนำพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ใหม่เข้ามาสู่ล้านนา ทำให้พระภิกษุสงฆ์แตกออกเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายป่าแดงกับฝ่ายสวนดอก โดยเกิดข้อพิพาทในเรื่องต่างๆ ระหว่างคณะสงฆ์ทั้งสอง [๕๙] จนมีการระบุของคณะสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกที่กล่าวถึงพระเถระที่นำนิกายใหม่มาจากลังกาว่า “เจ้าธรรมกำเพียร (พระมหาญาณคัมภีระ) ลูกศิษย์พระมหาญาณกิตติเถระไปลังกา มามะล้างชาวเจ้าสังฆะให้แตกเป็นปักษ์ ...” ส่วนฝ่ายนิกายลังกาวงศ์ใหม่หรือฝ่ายป่าแดง ก็ให้พระสงฆ์ในเขตอาณัติของตนจดจำไว้ทุกวัดว่า “พระมหาญาณคัมภีระนำพระพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์มาแต่โหรณชนบท”

---

[๕๘] ประเสริฐ ณ นคร, “ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง”, ใน **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**, พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, (เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐) : ๔๑.

[๕๙] นพคุณ ตันติกุล, **ล้านนาในมิติกาลเวลา**, (เชียงใหม่ : The Knowledge Center, ๒๕๔๘), หน้า ๙๕-๑๐๕.

อย่างไรก็ตาม พระมหาญาณคัมภีร์ ถือว่า เป็นผู้บทบาทอย่างยิ่งในการนำลัทธิลังกาวงศ์ใหม่เข้ามาเผยแพร่ในล้านนา จนได้รับความนับถือจากประชาชนในดินแดนใกล้เคียง เช่น เชียงตุง หลวงพระบาง ถึงแม้ว่า จะมีข้อพิพาทระหว่างคณะสงฆ์ในล้านนาก็ตาม [๖๐]

จากสาเหตุดังกล่าวจึงนำไปสู่การสังคายนาพระไตรปิฎกและผลจากการสังคายนาและการศึกษาเล่าเรียนในทางพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสงฆ์ ในสมัยต่อมา คือ สมัยพระเจ้ายอดเชียงราย และสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว พระเถระนักปราชญ์ล้านนา เช่น พระสิริมังคลาจารย์ พระรัตนปัญญาเถระ พระญาณกิตติเถระ พระโพธิรังสี เป็นต้น ก็ได้แสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้ ความแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลี จนสามารถรจนาวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย ซึ่งวรรณกรรมเหล่านั้นได้กลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และเป็นวรรณกรรมที่สามารถให้ความรู้ ความเข้าใจทางด้านพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี โดยนักวิชาการเรียกยุคนี้ว่า "ยุคทองของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา"

---

[๖๐] พระมหาชัชวาล โชติธมฺโม (ม่วงกิติ), "บทบาทของพระมหาญาณคัมภีร์ในการเผยแผ่พระพระพุทธศาสนาในเชียงใหม่และเชียงตุง", **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

๒.๒ ประวัติวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาที่สำคัญ

จากหลักฐานที่มีอยู่และความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในล้านนาดังกล่าว ทำให้ทราบว่า อย่างน้อยที่สุดพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่หริภุญชัยพร้อมกับพระนางจามเทวีเมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๔ และได้รุ่งเรืองตามลำดับถึงกับมีการสร้างพระธาตุหลวงหริภุญชัยใน พ.ศ. ๑๕๘๖ ส่วนในด้านเชียงใหม่นั้น สืบเนื่องตั้งแต่พระเจ้ามังรายได้มาสร้างบ้านแปลงเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ก็มีการส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยดีมาตลอด พระเจ้ากือนาได้นิมนต์พระสุมนเถระจากสุโขทัยมาประจำที่ลำพูนเมื่อ พ.ศ.๑๘๘๓ และหลังจากนั้นพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ก็ได้รุ่งเรืองขึ้นตามลำดับจนมีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลก ณ วัดเจ็ดยอด เมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช จากผลสืบเนื่องของความเจริญทางพระพุทธศาสนา ความศรัทธาเลื่อมใสและการอุปถัมภ์ค้ำชูของสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมทั้งการสังคายนาพระไตรปิฎกดังกล่าว ได้เสริมสร้างให้พระเถระชาวล้านนามีความแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลี โดยท่านเหล่านั้นได้รจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในเรื่องต่างๆ อย่างมากมาย ซึ่งในยุคนี้เรียกว่า ยุคทองของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยเริ่มตั้งแต่ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระเจ้ายอดเชียงราย และพระเจ้าเมืองแก้ว รวมระยะเวลาประมาณ ๙๐ ปี ที่เป็นผลทำให้วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาได้ฉายรัศมีอย่างเจิดจรัสทั้งในแผ่นดินล้านนาและดินแดนใกล้เคียง

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่แต่งโดยพระภิกษุชาวล้านนาในช่วงนี้ หรือในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ นั้น จำนวนหนึ่งเป็นเอกสาร/หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ โดยได้รับอิทธิพลจากการเผยแพร่พุทธศาสนานิกายเถรวาทจากลังกา ดังจะเห็นได้จากการเขียนเป็นภาษาบาลีที่มีพื้นฐานจากลังกา ซึ่งอาจมีบางส่วนที่ผิดแผกไปจากภาษาบาลีตามมาตรฐานของไทยในปัจจุบันอยู่บ้าง แต่ก็เป็นภาษาที่ไพเราะและแสดงถึงภูมิความรู้ของท่านผู้รจนาเหล่านั้น ยกเว้นเรื่อง "ตำนานมูลศาสนา" เท่านั้นที่เขียนเป็นภาษาล้านนาหรือไทยยวน (ตั๋วเมือง) แม้แต่รูปลักษณะโครงเรื่องก็ใช้วิวัฒนาการของพระพุทธศาสนา ที่แสดงถึงอิทธิพลของตำนานภาษาบาลีของลังกาอย่างเห็นได้ชัด ในที่นี้จะกล่าวถึงวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่สำคัญ อันเป็นผลงานพระมหาเถระนักปราชญ์ผู้ทรงคุณวุฒิตามหลักฐานที่พอจะปรากฏ ดังนี้

๑. ตำนานมูลศาสนา เป็นตำนานที่มีเรื่องราวกล่าวถึงประวัติพุทธศาสนา และการประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาและสุวรรณภูมิ โดยเป็นตำนานแรกสุดของยุคทองวรรณกรรมล้านนา เขียนเป็นภาษาล้านนา (ตั๋วเมือง) ต้นฉบับมีความยาว ๑๐ ผูกใบลาน โดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ ๒ รูป คือ พระพุทธญาณเจ้า เป็นผู้เขียนส่วนใหญ่ และมีพระพุทธพุกาม

เสริมแต่งช่วงท้าย ตำนานนี้แต่งขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๑๙๖๐ พระภิกษุทั้งสองรูปนี้ เป็นพระสงฆ์ในสังกัดวัดสวนดอก ในนครเชียงใหม่เป็นวัดที่พระเจ้ากือนาทรงสร้างให้เป็นที่พำนักของพระสุมนเถระที่นิมนต์มาจากกรุงสุโขทัย และผู้นำเผยแพร่ศาสนาลังกาวงศ์ในล้านนาเป็นรูปแรก และต่อมานิกายดังกล่าวก็ได้เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในล้านนา

ตำนานมูลศาสนานี้ กรมศิลปากร ได้มอบหมายให้ นายสุด ศรีสมวงศ์ และนายพรหม ขมาลา (เปรียญ) อดีตข้าราชการในกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ เป็นผู้แปล จัดพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ในงานศพคุณหญิงทรงพลภาพ (ชุน พลธร) โดยเรื่องราวในตำนานมูลศาสนานี้เน้นประวัติของพระพุทธองค์ตั้งแต่เริ่มปรารถนาพุทธภูมิ พุทธประวัติ ปฐมสังคายนา การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในหริภุญชัย พญามังรายได้เมืองหริภุญชัยและสร้างเมืองเชียงใหม่ ประวัติอาณาจักรล้านนา ลำดับราชวงศ์พญามังราย พยากรณ์ศาสนาวงศ์ ไปจนถึงกิจกรรมของสำนักสงฆ์สวนดอกและการสืบสายของเจ้าอาวาส และถือว่าเจ้าอาวาสวัดสวนดอกสืบสายการเผยแพร่ศาสนาจากพระพุทธองค์แท้จริง ในตอนท้ายของตำนานนี้ได้กล่าวถึงอันตรธาน ๕ ประการ หรือลักษณะการสูญสลายในอนาคตของพระพุทธศาสนา [๖๑]

๒. จามเทวีวงศ์ จัดเป็นหนังสือพงศาวดาร รจนาเป็นภาษาบาลี ปรากฏตอนท้ายทุกปริเฉทว่า อันมหาเถรมีนามว่า โพธิรังสี หรือพระโพธิรังสี ซึ่งพระมหาเถระชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่งในระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๕๐-๒๐๐๐ วรรณกรรมเรื่องนี้แบ่งเป็น ๑๕ ปริจเฉท มีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่สมัยพุทธพยากรณ์ การกำเนิดเมืองหริภุญชัย ประวัติพระนางจามเทวีราชธิดาของกษัตริย์เมืองลพบุรีซึ่งได้รับเชิญจากฤษีผู้สร้างนครให้ขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัย ประวัติความเป็นมาของวัดพระธาตุหริภุญชัย และการสร้างเมืองลำพูน ลำปาง ตลอดจนถึงเรื่องการค้นพบพระสารีริกธาตุในสมัยพระเจ้าอาทิตตยราชผู้ครองราชย์ในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และประวัติของผู้ครองเมืองหริภุญชัยอีกหลายพระองค์ รวมถึงเรื่องหลักธรรมของกษัตริย์และความที่ไม่สมควรอันเป็นเหตุให้บ้านเมืองเดือดร้อนล่มจม นับว่า พระโพธิรังสีเถระสามารถนำเอาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์มาสัมพันธ์กับเรื่องราวทางพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี จึงนับว่า จามเทวีวงศ์ เป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่าเรื่องหนึ่ง

คัมภีร์จามเทวีวงศ์เรื่องนี้ กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ให้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) เปรียญ ร่วมกับ พระญาณวิจิตร (สิทธิ โลจนานนท์) เปรียญ

---

[๖๑] พระพุทธญาณเจ้า และ พระพุทธพุกาม, **ตำนานมูลศาสนา**, แปลโดย นายสุด ศรีสมวงศ์ และนายพรหม ขมาลา (เปรียญ) พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : คณะพระสังฆาธิการเขตยานนาวา จัดพิมพ์เป็นธรรมทานงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมราชานุวัตร, โรงพิมพ์มิตรสยาม), ๒๕๓๐.

ช่วยกันแปลเป็นภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๖ และพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ [๖๒] โดยพระราชชายาเจ้าดารารัศมี โปรดให้พิมพ์แจกในงานศพเจ้าทิพย์เนตร อินทวโรรสสุริยวงศ์ ในการพิมพ์ครั้งแรกนั้นได้จัดพิมพ์ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยเทียบกันวรรคต่อวรรค จากนั้นได้พิมพ์ครั้งที่สองในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ บุตรธิดานางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ พิมพ์แจกในงานฉลองอายุครบ ๖ รอบของนางกิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ พิมพ์แจกในงานศพนายชัช แดงดีเลิศ และในปี พ.ศ.๒๕๑๖ สำนักพิมพ์บรรณกิจเทรดดิ้งได้พิมพ์ออกจำหน่าย โดยการพิมพ์ใน ๓ ครั้งหลัง มิได้พิมพ์ภาษาบาลีเทียบไว้ด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ สิงฆะ วรรณสัย ได้เรียบเรียงเรื่องจามเทวีวงศ์ขึ้นมาใหม่ โดยแต่งเป็นทำนองพระธรรมเทศนาให้ชื่อเรื่องว่า “พระธรรมเทศนาเมืองเหนือเรื่องจามเทวีวงศ์” พิมพ์ลงกระดาษแล้วพับเป็นสมุดข่อย แบ่งออกเป็น ๕ พับๆ ละ ๑ ปริเฉท โดยนำเรื่องจากมูลศาสนาบางส่วนมาต่อเติมให้เต็มเป็นเรื่องจามเทวีวงศ์ (จามเทวีวงศ์ต้นฉบับตั้งแต่ครึ่งหลังของปริเฉทที่ ๔ ถึง ปริเฉทที่ ๖ ได้สูญหายไป)

สดุภณ จังกาจิตต์ ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องจามเทวีวงศ์พบว่า [๖๓] วรรณกรรมดังกล่าวแต่งขึ้นในระหว่างสมัยของพระเจ้าแสนเมืองมา (พ.ศ. ๑๙๓๑ - ๑๙๕๔) ถึงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชนครเชียงใหม่ (พ.ศ. ๑๙๘๕ - ๒๐๓๐) ทั้งนี้ เพราะพระโพธิรังสีได้กล่าวไว้ในผลงานเรื่องสิหิงคนิทาน ปริเฉทที่ ๘ เกี่ยวกับการครองราชย์ การถวายเครื่องบูชาสักการะ และการถวายพระพุทธรูปของพระเจ้าสามฝั่งแกน โดยเนื้อหาเป็นประเภทพงศาวดารปนตำนานศาสนากับประวัติของบ้านเมือง ที่ตอนต้นจะกล่าวถึงพุทธประวัติอย่างละเอียดก่อนที่จะถึงตัวเนื้อเรื่อง

อย่างไรก็ตาม สดุภณ จังกาจิตต์ ได้ตามสืบค้นและพบคัมภีร์ใบลานที่วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๒ ฉบับ และวัดช้างค้ำ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๑ ฉบับ ซึ่งแต่ละฉบับมี ๕ ผูก จารด้วยอักษรล้านนา แล้วนำมาเปรียบเทียบกับฉบับที่พระยาปริยัติธรรมธาดา ร่วมกับ พระญาณวิจิตร ช่วยกันสอบชำระเป็นภาษาไทย ปรากฏว่า เรื่องจามเทวีวงศ์ฉบับภาคเหนือมีข้อความที่สูญหายมากกว่าฉบับของกรุงเทพมหานคร ทั้งๆ ที่ฉบับต่างๆ ดังกล่าว ต่างก็จารลงใบลานในระยะเวลาใกล้เคียงกัน คือ ประมาณสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยผูกที่ ๑ ของทั้ง ๔ ฉบับ มีข้อความตรงกัน ผูกที่ ๒ ฉบับกรุงเทพได้สูญหาย แต่ฉบับภาคเหนือกลับใช้ข้อความในผูกที่

---

[๖๒] พระโพธิรังสี. **จามเทวีวงศ์**, หน้า ข.

[๖๓] สดุภณ จังกาจิตต์, “จามเทวีวงศ์ : วรรณกรรมที่ถูกลืม”, ใน **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**, พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, (เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐) : ๒๓๕-๒๔๖.

๓ และในผูกที่ ๓ ฉบับภาคเหนือนำเรื่องในสิหิงคนิทานมาจารเพิ่มเติม ผูกที่ ๔ ฉบับภาคเหนือใช้ข้อความในอภิธรรมมาจารเพิ่มเติม และผูกที่ ๕ มีข้อความตรงกันทั้งหมด

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ศรี แนวณรงค์ [๖๔] ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่อง "จามเทวีวงศ์ฉบับวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่" ที่จารไว้ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี พบว่า มีความคล้ายคลึงกับฉบับที่พระปริยัติธรรมธาดาแปล โดยมีเนื้อหาว่าด้วยวงศ์ของพระนางจามเมวีที่ได้ครองเมืองหริภุญชัยและประวัติพระพุทธศาสนาในล้านนา การสร้างเมืองหริภุญชัย การสร้างวัดพระธาตุหริภุญชัย และธรรมะของกษัตริย์และความที่ไม่สมควร อันเป็นเหตุให้บ้านเมืองเดือดร้อนล่มจม จากการศึกษาทำให้ทราบถึงลักษณะอักษรธรรมล้านนาที่จารเป็นภาษาบาลีว่าสามารถแทนกันได้บางตัว เช่น ตัว ถ แทน ตัวอักษร ฐ เป็นต้น และเป็นผลสะท้อนให้ความกระจ่าง ความเป็นมาของเมืองหริภุญชัย ความเป็นอยู่ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี และคติความเชื่อของชาวล้านนาในสมัยนั้น นอกจากนี้ Donald K. Suraru และ สมหมาย เปรมจิตต์ ได้เป็นภาษาอังกฤษเพื่อเผยแพร่ให้นักวิชาการและผู้สนใจชาวต่างประเทศได้ศึกษาเพิ่มเติมอีก

๓. สิหิงคนิทาน หรือ ตำนานพระพุทธสิหิงค์ พระโพธิรังสี แต่งขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๑๙๕๔ - ๒๐๐๐ วรรณกรรมเรื่องนี้ มี ๘ ปริเฉท ว่าด้วยประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปสำคัญซึ่งหล่อในประเทศลังกาด้วยทอง เงิน ตะกั่วและทองเหลือง โดยพระโพธิรังสีกล่าวว่า ท่านได้ยินคำบอกเล่าว่า เมื่อ พ.ศ. ๗๐๐ พระราชาแห่งเกาะสีหล ๓ องค์ อยากเห็นพระพุทธเจ้า ครั้งนั้นพญานาคตนหนึ่งมีอายุยืนยาวเคยเห็นพระพุทธเจ้า จึงรับอาสาแปลงร่างให้เหมือนเพื่อให้พระราชาจะได้ทอดพระเนตร เมื่อพระราชาได้ทอดพระเนตรรูปเนรมิตอันงดงาม เกิดศรัทธาอย่างสูงจึงให้ช่างฝีมือดีปั้นหล่อพระพุทธสิหิงค์ขึ้นให้เหมือนรูปเนรมิตนั้น และหลังจากนั้น พระพุทธรูปองค์นี้ จึงได้รับการอันเชิญผ่านมาทางเมืองนครศรีธรรมราช กำแพงเพชร สุโขทัย และจังหวัดต่างๆ รวมทั้งเชียงใหม่ [๖๕]

ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ได้แปลเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยความที่พระพุทธสิงหิงค์ เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนจึงทำให้นิทานพุทธสิหิงค์ เป็นที่แพร่หลาย และมีหลายสำนวนที่คัดลอกต่อๆ กันมา ซึ่งอาจกล่าวสรุปได้ว่า เรื่องราวตำนานของพระพุทธสิหิงค์นั้น มีความเป็นมาที่ยาวนานทั้งในด้านวรรณกรรมตำนานและองค์พระพุทธรูป

---

[๖๔] ศรี แนวณรงค์, "ศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะอักษรศาสตร์ สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๓.

[๖๕] สุจิตต์ วงศ์เทศ บรรณาธิการ, "พระพุทธสิหิงค์จริงทุกองค์ไม่มีปลอม แต่ไม่ได้มาจากลังกา", ใน **ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖).

เริ่มต้นจากพระโพธิรังสี กล่าวถึงการเข้ามาของพระพุทธสิหิงค์จากลังกา การปรากฏพระพุทธรูปแบบสิงห์ในหริภุญชัย จากนั้นก็ไปปรากฏที่นครศรีธรรมราช กำแพงเพชร และที่เชียงใหม่ [๖๖]

๔. รัตนพิมพวงศ์ (ตำนานพระแก้วมรกต) วรรณกรรมเรื่องนี้ว่าด้วยตำนานพระแก้วมรกต ซึ่งพระพรหมราชปัญญาเถระ พระชาวเชียงใหม่ ได้แต่งไว้เป็นภาษาบาลีในระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๔๐ - ๒๐๖๘ พระยาธรรมปุโรหิต (แก้ว) ได้แปลขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๑ ในรัชกาลที่ ๑ ต่อมาพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) เมื่อยังเป็นหลวงประเสริฐอักษรนิติ ได้แปลเป็นภาษาไทยอีกสำนวนหนึ่ง เสร็จเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๙ ในรัชกาลที่ ๕ และโรงพิมพ์ไทยได้ตีพิมพ์ฉบับแปลของพระยาปริยัติธรรมธาดาเป็นครั้งแรก เมื่อ ร.ศ.๑๓๑ (พ.ศ.๒๔๕๕) โดยพิมพ์รวมกับเรื่องตำนานพระแก้วมรกต พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับฉันท์ดุษฎีสังเวยกล่อมพระแก้วมรกต ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์คำนำอธิบายไว้ในคราวพิมพ์ครั้งนั้นด้วย ส่วนฉบับแปลของพระยาธรรมปโรหิตนั้น ได้พิมพ์เผยแพร่ เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๐

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ กรมศิลปากร ได้มอบหมายให้ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิทูร (เปรียญ) ตรวจสอบและแปลรัตนพิมพวงศ์ขึ้นใหม่ ซึ่งได้พิมพ์เผยแพร่ในโอกาสต่อมา ๓ ครั้ง ครั้งแรกพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางผิน แซ่พัว เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๐ ครั้งที่ ๒ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชเพลิงศพพระพุทธวงศวิวัฒน์ อดีตเจ้าอาวาสวัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย ครั้งที่ ๓ พิมพ์ในวโรกาสพิธียกฉัตรพระเจดีย์และเปิดหอพระพุทธรตนากรนวุติวัสสานุสรณ์มงคล ณ วัดพระแก้ว จังหวัดเชียงราย

นอกจากนี้ กรมศิลปากร มอบหมายให้นางสาวฉวีงาม มาเจริญ นักอักษรศาสตร์ กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ เรียบเรียงเรื่องพระแก้วมรกตขึ้นอีกในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ [๖๗] อย่างไรก็ตามตำนานพระแก้วมรกตนี้มีหลายฉบับ เช่น ตำนานพระแก้วมรกต ฉบับหลวงพระบาง ตำนานพระแก้วมรกตฉบับกัมพูชา

---

[๖๖] พระโพธิรังสี , **สิงหิคนิทาน (นิทานพุทธสิหิงค์)**, แปลโดย ร.ต.ท.แสง มนวิทูร, จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖).

[๖๗] พระพรหมราชปัญญาเถระ, **รัตนพิมพวงศ์ (ตำนานพระแก้วมรกต)**, แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : รำไทยเพรส, ที่ระลึกงานสัฏฐีวัสสาพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ สุทสฺสโน ป.ธ.๖) วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย), ๒๕๔๘.

ในที่นี้จะนำพระนิพนธ์คำนำของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งพิมพ์ในหนังสือรัตนพิมพวงศ์ฉบับพระยาปริยัติธรรมธาดา แปล เนื่องจากเห็นว่า มีเกร็ดสาระอันน่าสนใจเกี่ยวกับพระแก้วมรกต ดังนี้

"หนังสือเรื่องรัตนพิมพวงศ์เป็นเรื่องว่าด้วยตำนานพระแก้วมรกต ซึ่งพระพรหมราชปัญญา เป็นผู้แต่ง ได้บอกไว้ในเรื่องนี้เมื่อแต่งหนังสือนี้อายุ ๒๓ ปี บวชเป็นพระภิกษุได้ ๒ พรรษา อยู่วิหาร ณ ภูเขาหลวงชื่อเขามหาธรรมราชา พระพรหมราชปัญญาคงจะบวชเป็นสามเณรมาแต่รุ่นหนุ่ม จึงมีสติปัญญาเฉียบแหลม อุตสาหะเล่าเรียนภาษามคธจนมีความรู้ความสามารถแต่งหนังสือภาษานั้นได้ แต่เมื่อเป็นภิกษุได้เพียง ๒ พรรษา เดิมท่านคงจะชื่อพรหมที่เรียกพรหมราชปัญญาอาจเป็นชื่อพระราชทานหรือชื่อผู้ใหญ่ตั้งให้ โดยเห็นว่าเป็นผู้รู้พระไตรปิฎกแตกฉานก็ได้ ในเรื่องบอกเวลาที่แต่งหนังสือรัตนพิมพวงศ์นี้ไว้ว่า แต่งสำเร็จเมื่อวันพระครุวาร เดือน ๕ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีระกา ท่านผู้แต่งบอกไว้ในเรื่องด้วยว่า เรื่องราวของพระแก้วมรกตมีอยู่แล้วในสยามภาษา ท่านนำเรื่องเหล่านี้มาแต่งเป็นภาษามคธ ความข้อนี้น่าจะเข้าใจว่าเรื่องราวของพระแก้วมรกต เมื่อก่อนแต่งหนังสือรัตนพิมพวงศ์ จะมีเรื่องคล้ายนิทานที่เล่าบอกต่อๆกันมาอยู่แล้ว พระพรหมราชปัญญา นำเรื่องที่ได้ฟังเขาบอกเล่ามาแต่งขึ้นเป็นหนังสือ เพราะฉะนั้น ถ้าจะตัดสินความจริงเท็จของตำนานพระแก้วมรกตที่ปรากฏในเรื่องรัตนพิมพวงศ์นี้ หลักฐานที่ควรเชื่อมีเพียงตั้งแต่ได้พระแก้วมรกตในพระเจดีย์ที่เมืองเชียงราย ตอนก่อนขึ้นไปไม่มีหลักฐานทั้งสิ้น เพราะเหตุนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ประกาศที่อ่านวันสวดมนต์เย็นพิธีถือน้ำ จึงไม่ทรงรับรองเรื่องพระแก้วมรกตก่อนที่ได้ในพระเจดีย์ ณ เมืองเชียงรายขึ้นไป ได้พระราชทานกระแสพระราชดำริไว้ว่า เนื้อแก้วและฝีมือช่างที่ทำพระแก้วมรกตพระองค์นี้เห็นจะมาจากทางเมืองจีน ซึ่งพิจารณาแล้วน่าจะต้องเห็นชอบด้วยกระแสพระราชดำรินี้"

ส่วนเรื่องปกิณกะเกี่ยวกับพระแก้วมรกตนั้น สมเด็จฯพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงเล่าไว้ว่า คือ แต่โบราณถือกันว่าเทพดาที่รักษาพระแก้วมรกตกับเทพดาที่รักษาพระบางที่อยู่เมืองหลวงพระบางเป็นอริกัน ถ้าพระแก้วมรกตกับพระบางอยู่ด้วยกันในที่ใดมักมีเหตุจลาจลหรือความไม่เรียบร้อยในที่นั่น ความข้อนี้เคยยกตัวอย่างอ้างกันแต่ก่อน ว่าเมื่อพระแก้วมรกตประดิษฐานอยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่และพระบางอยู่กรุงศรีสัตนาคนหุต ทั้ง ๒ นครนี้ก็เจริญรุ่งเรือง จนพระไชยเชษฐาเจ้านครเชียงใหม่ เชิญพระแก้วมรกตไปไว้กรุงศรีสัตนาคนหุต พระแก้วมรกตมาอยู่ที่เมืองหลวงพระบางแห่งเดียวกันกับพระบาง นครเชียงใหม่ก็เป็นขบถ พระไชยเชษฐาเสียนครเชียงใหม่และต้องทำศึกสงครามกับพวกเชียงใหม่ช้านาน ที่สุดต้องย้ายราชธานีลงมาตั้งที่เมือง

เวียงจันทน์ เชิญพระแก้วพระบางลงมาไว้ที่เมืองเวียงจันทน์ ก็ไม่มีความสุข ต้องทำศึกสงคราม พ่ายแพ้พม่ารามัญ และที่สุดพระไชยเชษฐาเองสิ้นชีวิตลงในการสงคราม ต่อมานั้นนครศรีสัตนาคนหุตก็ไม่เรียบร้อยเกิดแย่งชิงราชสมบัติและรบพุ่งกันเอง จนต้องแยกนครศรีสัตนาคนหุตออกเป็นฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ แล้วยังเบียดเบียนกันเองต่อมาจนถึงครั้งกรุงธนบุรี นครเวียงจันทน์เสียแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเชิญพระแก้วพระบางลงมากรุงธนบุรี อยู่ต่อมาในรัชกาลพระเจ้าตากสินมหาราช กรุงธนบุรีก็เกิดจลาจลในบ้านเมือง เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงทราบคติที่ถือกันในเรื่องพระแก้ว พระบาง จึงพระราชทานพระบางคืนกลับขึ้นไปไว้เมืองเวียงจันทน์ ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นขบถ เจ้าพระยาบดินทรเดชาขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์ได้ จึงเชิญพระบางลงมาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คงจะได้ทรงทราบเรื่องเดิมที่เขาถือกันในเรื่องพระบาง พระแก้ว จึงไม่ทรงรับไว้ในพระราชวัง โปรดให้พระยาบดินทรเดชารับพระบางไปประดิษฐานไว้ในวัดจักรวรรดิราชาวาส ซึ่งเป็นวัดที่เจ้าพระยาบดินทรเดชาปฏิสังขรณ์ พระบางอยู่ที่วัดจักรวรรดิราชาวาสมาจนรัชกาลที่ ๔ จนเมื่อปีขาลอัฐศก จุลศักราช ๑๒๒๘ เกิดฝนแล้งข้าวแพงติดกัน ๓ ปี ผู้คนคิดค้นหาสาเหตุไปต่างๆ พวกที่ถือลัทธิเก่าพากันสงสัยว่าจะเป็นเพราะเหตุพระบางกับพระแก้วมรกตเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วยกัน จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่โปรดให้คนคิดเห็นกันไปต่างๆ จึงพระราชทานพระบางกลับคืนไปไว้ที่เมืองพระบาง

๕. ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นวรรณกรรมภาษาบาลีที่พระรัตนปัญญาเถระ พระเถระชาวล้านนา (อุปสมบทและพำนักอยู่ที่วัดป่าแก้ว เชียงราย ต่อมาได้มาศึกษาต่อที่เชียงใหม่และพำนักอยู่วัดสีหลารามหรือวัดเจ็ดยอดในปัจจุบัน ท่านเคยพำนักที่วัดฟ่อนสร้อย (เดิมอยู่ใกล้ตลาดประตูเชียงใหม่) ก่อนจนได้เป็นเจ้าอาวาส จากนั้นจึงย้ายไปเป็นเจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอดในสมัยพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นพระอารามหลวง) แต่งขึ้นในปี พ.ศ.๒๐๖๐ – ๒๐๗๑ ขณะที่ท่านอุปสมบทได้ ๒๓ พรรษา ซึ่งขณะที่แต่งนั้นเป็นรัชสมัยของพระเมืองแก้ว วรรณกรรมเรื่องนี้กล่าวถึง กาลของพระพุทธเจ้าโดยเรียบเรียงอย่างมีระเบียบ จึงได้ชื่อว่า ชินกาลมาลีปกรณ์ ท่านผู้รจนาได้กล่าวถึงกาลก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโดยพิสดาร กล่าวถึงพระพุทธกรณียกิจว่าทรงทำอะไรประทับอยู่ที่ไหน จนกระทั่งดับขันธ์เข้าสู่นิพพาน โดยบอกไว้ถี่ถ้วนว่ากิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นในปีไหน กล่าวถึงการทำสังคายนาครั้งต่างๆ การจำแนกพระบรมสารีริกธาตุ การขยายพุทธศาสนาไปประดิษฐานในประเทศต่างๆ โดยบอกเวลาและสถานที่อย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงประวัติของบุคคลและสถานที่ของเมืองสำคัญในคัมภีร์นี้คือ เมืองเชียงแสน เชียงราย ลำพูน และ

เชียงใหม่ เป็นต้น จึงอาจถือได้ว่าวรรณกรรมบาลีฉบับนี้อันมีความยาว ๕ ผูก กับ ๑๔ ใบลาน นับเป็นวรรณกรรมประวัติศาสตร์ล้านนาที่ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี พระรัตนปัญญาเถระกล่าวว่า แต่งเรื่องนี้จบลงเมื่อ พ.ศ.๒๐๖๐ แต่ยังแต่งต่ออีกจนจบอย่างบริบูรณ์เมื่อ พ.ศ.๒๐๗๑

ชินกาลมาลีปกรณ์ นับเป็นผลงานชิ้นเอกของนักปราชญ์ชาวล้านนา ที่ได้รับการแปลเป็นภาษาอื่นๆ หลายภาษา เริ่มตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิต ๕ ท่าน คือ พระยาพจนาพิมล พระวิเชียรปรีชา หลวงอุดมจินดา หลวงราชาภิรมย์ และหลวงธรรมาภิมณฑ์ ช่วยกันแปลเป็นภาษาไทย และให้ชื่อว่า “ชินกาลมาลินี” ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์แจกเป็นครั้งแรกในงานพระศพของพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช และหม่อมแม้นในสมเด็จในกรมวังบูรพา พิมพ์แจกเป็นครั้งแรกเมื่อ ร.ศ.๑๒๗ หรือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ และนายเสฐียร พันธรังษี ได้แปลเป็นภาษาไทยเป็นครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยใช้ชื่อเดิมว่า ชินกาลมาลินี [๖๘]

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๑ กรมศิลปากร ได้มอบหมาย ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิทูร ได้แปลเป็นภาษาไทยขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๓ มีเชิงอรรถ อธิบายความให้เข้าใจง่ายยิ่งขึ้นและให้ชื่อว่า “ชินกาลมาลีปกรณ์” [๖๙] ตามความหมายแห่งการร้อยเรียงความเป็นมาของพุทธประวัติ และประวัติของพระพุทธศาสนาและอาณาจักรล้านนา

ส่วนการแปลเป็นภาษาต่างประเทศนั้น เริ่มด้วย ยอร์ช เซเดส์ แปลเป็นภาษาฝรั่งเศส โดยตีพิมพ์คู่กับภาษาบาลี ลงในวารสารวิชาการของฝรั่งเศสชื่อ Bulletin de l’ Ecole Francaise d’ Extreme orient, tome xxv เมื่อฉบับประจำเดือนมกราคมถึงมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘ รวม ๖ ฉบับ ในขณะที่สมาคมบาลีปกรณ์ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ได้พิมพ์เป็นภาษาบาลีด้วยอักษรโรมันต่อมาก็ได้พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษในปี ๑๙๖๓ ด้วย [๗๐]

ในประเทศลังกา พระภิกษุชื่อพุทธทัตตะ ก็ได้แปลเป็นภาษาสิงหล พิมพ์คู่กับภาษาบาลี เมื่อ พ.ศ.๒๔๙๘ จึงนับได้ว่า ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นวรรณคดีล้านนาที่ได้รับการแปลและพิมพ์เผยแพร่มากที่สุด ซึ่งเสมือนเป็นคู่มือที่นักศึกษาชาวต่างประเทศได้ใช้เป็นหลักในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของล้านนาไทย

---

[๖๘] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๑๙๑.

[๖๙] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า คำนำ.

[๗๐] F.L. Woodward, **Book of the Gradual Sayings Vol. I**, (London, Pali Text Society), ๑๙๘๙.

๖. ***มาติกัตถสรุป-อภิธัมมสังคณี*** เป็นคัมภีร์อธิบายคัมภีร์พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ซึ่งเป็นปิฎกหนึ่งของพระไตรปิฎก โดยพระรัตนปัญญาเถระเป็นผู้แต่ง แต่มิได้ระบุวันเดือนปีที่แต่งไว้ สันนิษฐานว่า ท่านคงแต่งหลังหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ [๗๑] ปัจจุบันไม่พบต้นฉบับ

๗. วชิรสารัตถสังคหะ พระรัตนปัญญาเถระ รจนาเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๗๘ ณ วัดมหาวนาราม ในเมืองเชียงใหม่ คัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ ว่าด้วยศัพท์ย่อๆ ที่เมื่อขยายใจความออกแล้ว จะทำให้รู้ความหมายอย่างแจ่มชัด อีกนัยหนึ่งคัมภีร์เรื่องนี้ว่าด้วยหัวใจของธรรมะที่มาจากคาถาต่างๆ ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แล้วอธิบายศัทพ์นั้นเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย โดยกรมศิลปากรมอบหมายให้ อาจารย์แย้ม ประพัฒน์ทอง แปลเป็นภาษาไทยและจัดพิมพ์ในงานฉลองหิรัญยบัฏและทำบุญอายุพระวิสุทธิวงศาจารย์ วัดสุทัศนเทพวราราม ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ [๗๒]

๘. เวสสันตรทีปนี พระสิริมังคลเถระ หรือพระสิริมังคลาจารย์ พระเถระชาวเชียงใหม่เป็นผู้รจนา โดยท่านมีชีวิตอยู่ในราว พ.ศ. ๒๐๒๐-๒๑๐๐ ในรัชกาลแห่งกษัตริย์ล้านนาหลายพระองค์ คือ ตั้งแต่พระเจ้าติโลกราช ถึงพระเจ้าเมกุฏิ ท่านรจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งหมด ๔ เรื่อง คือ เวสสันตรทีปนี จักวาฬทีปนี มังคลัตถทีปนี และสังขยาปกาสกฎีกา ในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว ขณะที่จำพรรษาอยู่ที่วัดสวนขวัญ (ปัจจุบันเรียกว่าวัดตำหนักหรือวัดสิริมังคลาจารย์) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ห่างจากนครเชียงใหม่ประมาณ ๔ กิโลเมตร ในหนังสือ ศาสนวงศ์ ได้กล่าวถึงท่านสิริมังคลาจารย์ว่า ท่านประจำอยู่ที่อารามของพระเถระผู้เคยไปลังกา ในสมัยของพระเมืองเกษเกล้า ท่านสิริมังคลาจารย์ได้เป็นพระราชอุปัชฌายาจารย์ของพระเกษเกล้า เมื่อทรงผนวช และพระองค์ได้โปรดให้สร้างรัตนาวิหารถวายแก่ท่านสิริมังคลาจารย์ เชื่อกันว่าท่านสิริมังคลาจารย์เคยไปประเทศลังกา และได้ศึกษาพระพุทธศาสนาที่นั่น ท่านพระสิริมังคลาจารย์ได้สร้างชื่อเสียงของท่านด้วยการแต่งคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีตามที่กล่าวแล้ว ท่านคงมีอายุยืนนานมากและสิ้นชีวิตในรัชกาลพระเจ้าเมกุฏิ [๗๓]

เวสสันตรทีปนี เป็นคัมภีร์อธิบายเวสสันดรชาดกในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎกเป็นวรรณกรรมเรื่องแรกที่พระสิริมังคลาจารย์ แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ในรัชกาลพระเมืองแก้ว ขณะที่พักอยู่วัดสวนขวัญ เวสสันตรทีปนี เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหายาวบั้นต้นมี ๔๐ ผูก บั้นปลาย ๑๐ ผูก ว่า

---

[๗๑] ปริญญา กายสิทธิ์, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๒๗๓.

[๗๒] พระรัตนปัญญาเถระ, , **วชิรสารัตถสังคหะ**, แปลโดย แย้ม ประพัฒน์ทอง (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๒).

[๗๓] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, **ชีวิตและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์**, หน้า ๓๖-๓๘.

ด้วยประวัติในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ขณะที่เป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญทานบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า โดยเป็นการอธิบายเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งรจนาเป็นคาถาล้วนๆ ต่อมาพระอรรถกถาจารย์ได้รจนาอธิบายคาถานั้น ๆ ด้วยคำร้อยแก้ว

ข้อความตอนใดที่ยังครุมเครืออยู่และพระอรรถกถาจารย์มิได้อธิบายอย่างแจ่มแจ้งโดยอ้างหลักฐานที่มาไว้อย่างละเอียดละออ และอธิบายย้ำแล้วย้ำอีก ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

ผลงานเวสสันตรทีปนีเรื่องนี้ มีการจารคัดลอกกันต่อๆ มา และพบที่วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มี ๑ ฉบับ จำนวน ๑๐ ผูก ซึ่งพระครูบากัญจนอรัญญวาสีแห่งวัดสูงเม่นได้จารคัดเลือกไว้ในคัมภีร์ใบลานด้วยตัวอักษรล้านนา (เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๗๖) นอกจากนั้นก็มีฉบับตัวเขียนจารในใบลานด้วยตัวอักษรขอมหลายฉบับ ซึ่งอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ และอาจมีอยู่ตามวัดต่างๆ อีกจำนวนหนึ่ง ครั้นถึง พ.ศ.๒๔๗๖ มหามกุฏราชวิทยาลัยได้จัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มด้วยตัวอักษรไทย แต่พิมพ์เพียงภาคแรกตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๑-๗ เท่านั้น ส่วนภาคที่สองตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๘-๑๓ ยังไม่ได้จัดพิมพ์ ต่อมาพระมหานคร เขมปาลี (ปธ.๖ M.A, Ph.D.) วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพมหานคร หรือพระอมรเมธาจารย์ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิจัยสอบชำระและปริวรรตออกเป็นตัวอักษรโรมันหมดทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เพื่อทำเป็นวิทยานิพนธ์ในระดับชั้นปริญญาดุษฎีบัณฑิต ที่มหาวิทยาลัยมคธ รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘

นอกจากนี้ มีการศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา โดย พระมหาสมชาติ นนฺทธมฺมิโก (บุษนารีย์) [๗๔] ระบุว่า การเทศน์มหาชาติล้านนานั้น ได้นำเรื่องในเวสสันตรทีปนี หรือพระเวสสันดร มาเทศน์มหาชาติ เพื่อให้ประชาชนเข้าใจถึงการเสียสละ การให้ทาน คุณทางทางศีลธรรม จริยธรรม ที่บุคคลในสังคมพึงมี เป็นการนำคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมของล้านนาเข้ามาประยุกต์ใช้ จนก่อให้เกิดค่านิยม ความเชื่อและประเพณีในการเทศน์ว่ามีอานิสงส์มาก ที่สำคัญเป็นการนำความรู้จากเวสสันตรทีปนีออกมาเผยแพร่แก่ประชาชนให้รับทราบ

ข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องเวสสันดรชาดก ที่มีความเกี่ยวข้องกับเวสสันตรทีปนีที่พระสิริมังคลาจารย์แต่งนั้น มีปัจจัยหลายประการที่ทำให้พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยหรือในอุษาอาคเนย์นิยมชมชอบจนกลายเป็นประเพณีเทศน์มหาชาตินั้น ทั้งนี้เพราะเหตุผล คือ ๑)ความเชื่อที่ว่าเป็นพุทธวจนะที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ ๒) ความเชื่อที่ว่า เมื่อได้ฟังเวสสันดรชาดกจะทำ

---

[๗๔] พระมหาสมชาติ นนฺทธมฺมิโก (บุษนารีย์), “ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

ให้ได้รับอานิสงส์มาก คือ การได้สิ่งที่เต็มความปรารถนา และจะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย และ ๓) เวสสันดรชาดกมีเนื้อหา สำนวน และการอธิบายความที่ชัดเจนเข้าใจง่าย จึงทำให้ประชาชนนิยมและกลายเป็นเนื้อเรื่องหลักของจิตกรรมฝาผนังในวัดต่างๆ ทั่วประเทศไทย

๙. จักรวาลทีปนี (จักกวาฬทีปนี) เป็นวรรณกรรมเรื่องที่สองของพระสิริมังคลาจารย์ โดยท่านได้รจนาสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๐๖๓ ในรัชกาลแห่งพระเจ้าเมืองแก้ว ท่านรจนาคัมภีร์นี้ที่วัดสวนขวัญ สถานที่เดียวกันกับที่ท่านแต่งเวสสันตรทีปนี วรรณกรรมจักรวาฬทีปนีนี้ว่า [๗๕] ด้วยเรื่องราวในจักรวาลหรือโลกธาตุ พรรณนาถึงภูมิที่เกิดของสัตว์ทั้งหลาย อาหารของสัตว์ ภูเขา แม่น้ำ เทวดา อสูร และพรหม โดยท่านพระสิริมังคลาจารย์ได้พรรณนาถึง อายุ กาล และอาหารของสัตว์และเทพในแต่ละชั้นหรือภูมิที่กล่าวถึง ตลอดจนกล่าวถึงต้นไม้ประจำทวีปต่างๆ และในตอนท้ายเรื่อง ท่านยังได้อธิบายถึงศัพท์ต่างๆ เช่น ขันธโลก ธาตุโลก อายตนโลก ฯลฯ โดยท่านได้ได้เลือกเก็บข้อความที่เกี่ยวกับเรื่องจักรวาลพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์พิเศษต่างๆ มาเรียบเรียงและแจ้งชื่อคัมภีร์ที่ท่านอ้างไว้ทุกแห่ง รวมทั้งแสดงมติของท่านกำกับไว้ด้วย พระคัมภีร์ที่ท่านนำมาแต่งเรื่องนี้มีประมาณ ๑,๒๐๐ พระคัมภีร์ ซึ่งผลงานเรื่องนี้ เป็นเรื่องเดียวที่ไม่เหมือนกับผลงานเรื่องอื่น ๆ ของพระสิริมังคลาจารย์ เพราะไม่ได้เป็นการอธิบายคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่เรื่องนี้ พระสิริมังคลาจารย์ได้ผูกโครงเรื่องขึ้นก่อน โดยแบ่งเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับจักรวาลออกเป็นตอน ๆ จากนั้นก็อธิบายเรื่องราวตอนนั้น ๆ อย่างละเอียดละออ โดยอ้างหลักฐานจากไตรปิฎกและคัมภีร์ ต่าง ๆ มาประกอบ

เนื้อหาของเรื่องจักกวาฬทีปนีที่พระสิริมังคลาจารย์ได้ผูกโครงเรื่องขึ้นแบ่งออกเป็น ๖ กัณฑ์ โดยขึ้นต้นด้วยปณามคาถา และต่อด้วยกัณฑ์ต่างๆ คือ

กัณฑ์ที่ ๑ การชี้แจงเรื่องจักกวาล พร้อมทั้งสิ่งที่มีรูปร่าง เป็นต้น

กัณฑ์ที่ ๒ การชี้แจงเรื่องภูเขา โดยแบ่งออกเป็นเรื่องภูเขาสีเนรุ เรื่องภูเขายุคนธร เรื่องภูเขาหินพานต์และอื่น ๆ เรื่องภูเขาจักรวาล

กัณฑ์ที่ ๓ การชี้แจงเรื่องชลาลัย โดยแบ่งออกเป็นเรื่องสมุทร เรื่องสระ เรื่องแม่น้ำ เรื่องชลาสัยมีโบกขรณี เป็นต้น

กัณฑ์ที่ ๔ การชี้แจงเรื่องทวีป แบ่งออกเป็นทวีปใหญ่ ๔ ทวีป พรรณนาชมพูทวีป พรรณนาอุตตรกรุทวีป และทวีปเล็ก

---

[๗๕] มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, **ชีวิตและผลงานพระสิริมังคลาจารย์**, หน้า ๓๘-๔๑.

กัณฑ์ที่ ๕ การชี้แจงเรื่องภูมิ แบ่งออกเป็นเรื่องอบายภูมิ เรื่องเทวภูมิ เรื่องอสูร เรื่องกามาวจรเทพ ๖ ชั้น เรื่องพรหม

กัณฑ์ที่ ๖ วินิจฉัยเบ็ดเตล็ด ประกอบด้วยเรื่องอายุ เรื่องอาหาร เรื่องการคำนวณภูมิ เรื่องต้นไม้ เรื่องโลก เรื่องโลกธาตุ เรื่องความไม่มีที่สุด และลงท้ายด้วยปัจฉิมคาถา เรื่องต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์จักรวาฬทวีปนี้แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์นี้มิได้เป็นอรรถกถาของคัมภีร์เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเช่นเดียวกับผลงานอีก ๓ เรื่องของพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งเป็นการอธิบายคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิม ทำให้การดำเนินเรื่องต้องดำเนินไปตามเนื้อหาของคัมภีร์ที่อธิบายนั้น ๆ

คัมภีร์จักรวาฬทีปนีนี้ เป็นที่แพร่หลายในแวดวงวรรณกรรม โดยพระสังฆราชาจันทรสีอรัญญวาสีเจ้าให้สร้างในปีเปลิก (เปิก) เส็ด ศักราชได้ ๙๐๐ ตัว (พ.ศ.๒๐๘๑) หลังจากที่พระสิริมังคลาจารย์รจนาสำเร็จเพียง ๑๘ ปี คัมภีร์ฉบับนี้พบที่วัดบุปผาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นก็มีการจารคัดลอกกันต่อๆ มา ที่เป็นใบลานจารเป็นตัวอักษรล้านนามีหลายฉบับ นอกจากฉบับของวัดบุปผารามดังกล่าว ก็มีที่วัดอื่นๆ เช่น ฉบับวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่จารไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๑ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ที่ท่านครูบากัญจนอรัญญวาสีจารคัดลอกไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๖ ฉบับวัดช้างคำวรมหาวิหาร ที่จารไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ นอกจากนี้ยังได้มีการถ่ายไว้ในไมโครฟิล์มไว้ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ "มูลนิธิแห่งสภาวิจัยแห่งประเทศเยอรมันตะวันตก" ก็ได้ถ่ายลงไมโครฟิล์มไปไว้ที่ประเทศเยอรมันด้วย และยังมีฉบับที่จารไว้ในใบลานเป็นตัวอักษรขอม เป็นของหอสมุดแห่งชาติจำนวน ๑๓ ฉบับ และเป็นของวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร ๒ คัมภีร์

จักกวาลทีปนี นี้ นาวาเอกพิเศษแย้ม ประพัฒน์ทอง ได้แปลเป็นภาษาไทย เป็นท่านแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ต่อมีผู้ศึกษาอีกหลายท่าน

สดุภณ จังกาจิตต์ [๗๖] ได้วิจัยสอบชำระต้นฉบับทั้งที่เป็นอักษรล้านนาและอักษรขอม ปริวรรตออกเป็นอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทยตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๑-๓ เพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ ต่อมาได้มีผู้วิจัยสอบชำระปริวรรตเป็นตัวอักษรไทยและแปลออกเป็นภาษาไทยอีก ๓ ท่าน ตามลำดับ คือ

---

[๗๖] สดุภณ จังกาจิตต์, “จักกวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๑-๓ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๐.

วรศักดิ์ ศรีบุญ [๗๗] ได้สอบชำระปริวรรตเป็นตัวอักษรไทยและแปลออกเป็นภาษาไทยในกัณฑ์ที่ ๔ โดยนำคัมภีร์จักกวาลทีปนีฉบับอักษรขอมของหอสมุดแห่งชาติ ฉบับวัดบวรนิเวศ ฉบับวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ มาศึกษาวิเคราะห์ และทำสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓

บาลี พุทธรักษา [๗๘] ได้สอบชำระปริวรรตเป็นตัวอักษรไทยและแปลออกเป็นภาษาไทยในกัณฑ์ที่ ๕ โดยนำคัมภีร์จักรวาลทีปนีฉบับอักษรขอมของหอสมุดแห่งชาติ ฉบับทองทึบของวัดบวรนิเวศ ฉบับล่องชาดวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับล่องชาดวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ และฉบับล่องชาดของวัดช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน มาศึกษาวิเคราะห์ และทำสำเร็จเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๓

นพพร เคล้าดี [๗๙] ได้สอบชำระปริวรรตเป็นตัวอักษรไทยและแปลออกเป็นภาษาไทยในกัณฑ์ที่ ๖ โดยนำคัมภีร์จักรวาฬทีปนีฉบับอักษรขอมของหอสมุดแห่งชาติ (ฉบับรดน้ำโท) ฉบับอักษรธรรมล้านนาหรือฉบับล่องชาดวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ และฉบับล่องชาดวัดช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน มาศึกษาวิเคราะห์ และทำสำเร็จเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๓

ใน พ.ศ.๒๕๒๓ กรมศิลปากร ได้จัดพิมพ์เป็นเล่ม โดยพิมพ์รวมกันทั้งภาษาบาลีและแปลออกเป็นภาษาไทยดังข้อความตอนหนึ่งในคำของหนังสือเรื่องนี้ว่า "กรมศิลปากรเห็นประโยชน์อันจะพึงเกิดจากการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้เผยแพร่ ๓ ประการ คือ เพื่อให้มีคัมภีร์จักรวาฬทีปนี ที่เป็นอักษรไทยสำหรับใช้ศึกษาค้นคว้าประการหนึ่ง ให้มีหนังสือประเภทโลกศาสตร์เพื่อเผยแพร่และศึกษาแนวความคิดเรื่องโลกตามแนวศาสนาเพิ่มขึ้นประการหนึ่ง และเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักศึกษาและผู้สนใจค้นคว้าศึกษาวิชาประเภทวรรณคดีบาลีอีกประการหนึ่ง จึงได้มอบให้นายทินกร ทองเสวต เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักวัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร เป็นผู้คัดถ่ายจากอักษรขอมเป็นภาษาไทย ชำระและแปลเป็นภาษาไทยไว้ชั้นหนึ่งก่อน ตั้งแต่ พ.ศ.

---

[๗๗] วรศักดิ์ ศรีบุญ , “จักกวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๔ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๓.

[๗๘] บาลี พุทธรักษา, “จักกวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๕ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ , จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๓.

[๗๙] นพพร เคล้าดี, “จักกวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๖ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ , จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๓.

๒๕๑๓ และเมื่อจะพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้ (พ.ศ. ๒๕๒๓) ได้มอบให้ นายทองย้อย แสงสินชัย เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักวัดมหาธาตุ ราชบุรี นักภาษาโบราณ กองหอสมุดแห่งชาติ เป็นผู้ตรวจสอบค้นหาที่มาในภาคภาษามคธและตรวจแก้สำนวนภาษาไทยพิมพ์คู่กันไว้ตามที่ปรากฏนี้"

นอกจากนี้ มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ก็ยังได้ปริวรรตคัมภีร์จักรวาฬทีปนีจากอักษรขอมออกเป็นอักษรไทยอีกฉบับหนึ่งด้วย

๑๐. ฎีกาสังขยาปกาสกะ หรือสังขยาปกาสกฎีกา เป็นหนังสืออธิบายพระคัมภีร์ "สังขยาปกาสก" ที่พระญาณวิลาสเถระ ภิกษุชาวเชียงแสนรจนาไว้ในปี พ.ศ.๒๐๕๙ เป็นคาถา ๗๓ คาถา โดยท่านพระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งคัมภีร์นี้ในปี พ.ศ. ๒๐๖๓ ว่าด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการนับเวลา เครื่องชั่งตวง น้ำหนัก ระยะทาง ฤดูกาล และการใช้เงินตรา ที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา โดยท่านพระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาเป็นร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความให้เข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนั้นมาตราต่างๆ ซึ่งมีหลายแบบและหลายมติ ท่านพระสิริมังคลาจารย์ก็ได้นำมติของอาจารย์ต่าง ๆ มากล่าวเทียบไว้เพื่อความฉลาดรอบรู้ในสังขยาทั้งหลาย [๘๐]

ผลงานเรื่องนี้แพร่หลายในระดับหนึ่ง โดยการสำรวจยังไม่พบฉบับตัวเขียนอักษรล้านนา พบแต่ฉบับตัวเขียนอักษรขอมเป็นของหอสมุดแห่งชาติมีอยู่จำนวน ๘ ฉบับ แต่ไม่ปรากฏว่ามีฉบับอักษรพม่าอยู่ที่จังหวัดสกาย ประเทศเมียนมา (พม่า) พระอาจารย์ธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิตแห่งพม่า ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ได้คัดลอกด้วยตัวพิมพ์ดีดอักษรพม่านำเข้ามายังประเทศไทย ต่อมาทางจิตตภาวัน วิทยาลัยชลบุรี ได้มอบให้พระมหาราเชนทร์ อคฺคธมฺโม ปริวรรตจากอักษรพม่าออกเป็นอักษรไทย พิมพ์แจกในงานออกพระเมรุพระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณณสิริมหาเถระ) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๗

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ บุญหนา สอนใจ [๘๑] ได้วิจัยสอบชำระทั้งสังขยาปกาสกปกรณ์และสังขยาปกาสกฎีกา ปริวรรตออกเป็นอักษรไทยและแปลเป็นภาษาไทยทั้งหมด เพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ระดับขั้นปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยทำสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓

---

[๘๐] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, **ชีวิตและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์**, หน้า ๔๒.

[๘๑] บุญหนา สอนใจ, "สังขยาปกาสกปกรณ์และฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์", **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑๘๘-๒๓๐.

ในปี ๒๕๔๓ ประมวล เพ็งจันทร์ และชัชวาล ปุญปัน [๔๒] ได้ศึกษาวิเคราะห์และเสนอบทความทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่อง “สังขยาปกาสกฎีกา : อุปกรณ์หยั่งถึงความจริง จากโลกวิทยาศาสตร์พุทธศาสนา “ โดยมองเห็นนัยสำคัญของสังขยาปกาสกฎีกาที่มีต่อการเรียนรู้ทางด้านการวัด การตวง การนับ การชั่งในมิติวิทยาศาสตร์และพระพุทธศาสนา โดยทั้งสองท่านให้ข้อเสนอว่า สาระสำคัญของสังขยาปกาสกฎีกานั้น เนื่องจากเป็นงานนิพนธ์เพื่ออธิบายขยายความสังขยาปกาสกปกรณ์ของพระญาณวิลาสเถระ ดังนั้น การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในคัมภีร์สังขยาปกาสกฎีกา จึงต้องศึกษาควบคู่กับการศึกษาสังขยาปกาสกปกรณ์ และสังขยาปกาสกฎีกา โดยสังขยาปกาสกปกรณ์เป็นปกรณ์ภาษาบาลีประเภทร้อยกรองประกอบด้วยคาถา ๗๓ คาถา ว่าด้วยการคำนวนนับในลักษณะต่างกัน ๖ ประเภท มาตรานับ คือ.

๑) อัทธาสังขยา ได้แก่ มาตราวัดระยะทาง

๒) ธัญญสังขยา ได้แก่ มาตราตวงสิ่งของ

๓) ปมาณสังขยา ได้แก่ มาตราชั่งสิ่งของ

๔) ภัณฑสังขยา ได้แก่ ระบบการนับจำนวน

๕) มูลภัณฑสังขยา ได้แก่ มาตรานับเงินตรา

๖)นีลกหาปณสังขยา ได้แก่ การนับมูลค่าและการกำหนดขนาดของนีลกหาปณะ

การกำหนดนับทั้ง ๖ ประเภทนี้ พระญาณวิลาสเถระ ประพันธ์ไว้เป็นร้อยกรองกถา ซึ่งประดับประดาด้วยฉันทลักษณะแห่งตันติภาษา โดยมีมีเจตนาที่ต้องการให้ผู้ศึกษาสังขยาปกาสกปกรณ์ ศึกษาโดยใช้วิธีท่องจำ มาตรานับต่างๆ เพื่อการนำไปใช้ได้อย่างสะดวก

พระสิริมังคลาจารย์ เมื่อมาศึกษางานของพระญาณวิลาสแล้วคงพบข้อปัญหาในการตีความและเล็งเห็นถึงความยุ่งยากที่จะเกิดแก่ผู้ศึกษาทั่วไป ท่านจึงได้รจนาสังขยาปกาสกฎีกาขึ้นเพื่ออธิบายขยายความสังขยาปกาสกปกรณ์ เดิมพระสิริมังคลาจารย์ไม่ได้เรียกชื่องานของท่านว่า สังขยาปกาสกฎีกา แต่ท่านเรียกชื่อว่า สังขยาปกาสกปกรณ์ เหมือนงานของพระญาณวิลาส และท่านกำหนดลักษณะงานของท่านไว้ว่า เป็นงานประเภท "อรรถวรรณนา" (สํขยาปกาสกปกรณตฺถวณฺณนา) แต่ต่อมานักวิชาการศึกษาบาลี นิยมเรียกชื่องานของพระสิริมังคลาจารย์ว่า

---

[๔๒] ประมวล เพ็งจันทร์ และชัชวาล ปุญปัน, “สังขยาปกาสกฎีกา : อุปกรณ์หยั่งถึงความจริง จากโลกวิทยาศาสตร์พุทธศาสนา”, บทความทางวิชาการ เสนอ ต่อมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน, http://www.midnightuniv.org /midnight2545/newpage8.html.

สังขยาปกาสกฎีกา ทั้งนี้ คงเป็นเพราะเหตุผลหลัก ๒ ประการ คือ ๑) เพื่อไม่ให้ชื่อผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ซ้ำกับงานของพระญาณวิลาสเถระ และ ๒) งานของพระสิริมังคลาจารย์เป็นงานประเภทอธิบายขยายความ (อรรถวรรณนา) ผลงานฉบับอื่นอีกทีหนึ่ง ซึ่งงานในลักษณะนี้ถ้าเป็นการอธิบายขยายความ พุทธวจนะ ก็จะเรียกชื่อว่า "อรรถกถา" และงานที่อธิบายขยายความอรรถกถาก็จะเรียกชื่อว่า "ฎีกา" เมื่องานของพระญาณวิลาสเถระ (ไม่ใช่อธิบายพุทธวจนะ) จึงจัดอยู่ในประเภทฎีกา เพราะเหตุนี้จึงเรียกชื่อคัมภีร์ว่า “สังขยาปกาสกฎีกา”

พระสิริมังคลาจารย์ รจนาเป็นภาษาบาลี ประเภทร้อยแก้ว เพื่ออธิบายขยายความสังขยาปกาสกปกรณ์ที่เป็นงานประพันธ์ประเภทร้อยกรอง การอธิบายจะเป็นการอธิบายไปตามลำดับทีละคาถา ลักษณะแห่งการอธิบาย จะเป็นไปทั้งอธิบายศัพท์หรือที่นักภาษาบาลีเรียกว่า วิเคราะห์ศัพท์ อธิบายความหรือขยายความพร้อมทั้งมีการวิจารณ์ ถ้าพบว่าข้อความส่วนใดบกพร่องไม่สมบูรณ์ รวมทั้งยกข้อความจากคัมภีร์อื่นๆ มาเปรียบเทียบประกอบ เพื่อหาบทสรุปที่ชัดเจน

๑๑. มังคลัตถทีปนี หรือ มงคลทีปนี เป็นวรรณกรรมเรื่องเอกที่นำชื่อเสียงเกียรติคุณมาสู่พระสิริมังคลาจารย์ ท่านรจนามังคลัตถทีปนี เมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๗ โดยมิได้ระบุสถานที่ที่ท่านแต่งพระสิริมังคลาจารยรจนาคัมภีร์นี้ ณ สถานที่เงียบสงัดซึ่งอยู่ไกลไปทางทิศใต้ของนครเชียงใหม่ประมาณ ๔ กิโลเมตร (คงเป็นวัดสวนขวัญ) มังคลัตถทีปนี คือคัมภีร์ที่อธิบายถวายในมงคลสูตรซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในขุททกปาฐะและสุตตนิบาต สุตตันตปิฎก มีอรรถกถาชื่อปรมัตถโชติกา ซึ่งพระพุทธโฆสะเป็นผู้รจนาไว้ มังคลัตถทีปนี เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์ช่วยเหลือบุตรภรรยา และญาติพี่น้อง การประพฤติปฏิบัติธรรม เป็นต้น ท่านพระสิริมังคลาจารย์อธิบายความหมายของสูตรนี้ได้อย่างละเอียดไพเราะสละสลวย โดยแสดงความรอบรู้ และความสามารถในการแต่งภาษาบาลีได้อย่างดี อ้างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง และนำเรื่องต่างๆ จากชาดกอรรถกถาธรรมบท และจากคัมภีร์พุทธศาสนาอื่นๆ มากกว่า ๙๐ คัมภีร์มารจนาอธิบายประกอบ

คัมภีร์ มังคลัตถทีปนี เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ผู้ศึกษาวรรณกรรมและภาษาบาลี ผลงานเรื่องนี้เป็นที่แพร่หลายมากที่สุดในบรรดาผลงานทั้งหมดของพระสิริมังคลาจารย์ โดยแพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา [๘๓] ได้กล่าวถึงประวัติและความเป็นมาของคัมภีร์

---

[๘๓] Saksri Yamadda, **The Mangalatthadipani , Chapter 1-2**, (Ph.D. thesis, University of Pennsylvania, Philadelphia), 1970.

มังคลัตถทีปนีนี้ ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “มังคลัตถทีปนี กัณฑ์ที่ ๑ และ ๒” ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ในระดับขั้นปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางบูรพาคดีศึกษา ณ มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา โดยอธิบายสรุปไว้ว่า พระเจ้ากิตติสิริราชสีหะ (พ.ศ.๒๒๙๐ - ๒๓๒๕) กษัตริย์แห่งลังกา ได้ส่งทูตมายังกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ.๒๒๗๕-๒๓๐๑) เพื่อทูลขอพระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา พระเจ้าบรมโกศโปรดให้พระอุบาลีเถระเป็นหัวหน้านำคณะสงฆ์ไทยไปลังกา ต่อมาโปรดให้พระวิสุทธาจารย์เถระเป็นหัวหน้าคณะสงฆ์ไทยไปลังกาอีก การไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกานี้ ได้โปรดให้นำคัมภีร์ต่างๆ ของไทยไปด้วย ทางลังกาได้คัดลอกปริวรรตคัมภีร์เหล่านั้นจากอักษรขอมเป็นอักษรสิงหลแล้วส่งต้นฉบับกลับคืนมา

ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาได้เสียกรุงแก่พม่าเมื่อ พ.ศ.๒๓๑๐ คัมภีร์ต่างๆ ได้ถูกเผาทำลายไปเมื่อไทยได้สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานี และจัดการการปกครองจนบ้านเมืองสงบเรียบร้อย ก็ได้มีการฟื้นฟูการพระพุทธศาสนาและชำระพระไตรปิฎกขึ้นใหม่ให้บริสุทธิ์ การศึกษาภาษาบาลีเริ่มเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.๒๓๖๗ - ๒๓๙๔)

การพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างปีพ.ศ.๒๓๘๖ - ๒๓๘๗ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ยืมคัมภีร์ต่าง ๆ จากลังกามายังไทย เพื่อคัดลอกปริวรรคจากอักษรสิงหลมาเป็นอักษรขอม ซึ่งคัมภีร์ส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องที่พระเจ้ากิตติสิริราชสีหะได้ทรงยืมไปคัดลอกในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายนั่นเอง

ในบรรดาคัมภีร์ที่ยืมมาจากลังกานั้น มีคัมภีร์มังคลัตถทีปนีรวมอยู่ด้วย ทั้งนี้เพราะมีคัมภีร์เรื่องนี้เป็นอักษรสิงหล จารลงในใบลานจำนวน ๓๐๐ ลาน รวมเป็นผูกเดียวและจารหน้าละ ๘ บรรทัด ตามความนิยมการจารคัมภีร์ใบลานของลังกาอยู่ในหอสมุดแห่งชาติตราบจนทุกวันนี้ ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นคัมภีร์ที่พระเจ้ากิตติสิริราชสีหะทรงยืมไปคัดลอกที่ลังกา เมื่อไทยยืมกลับมาคัดลอกปริวรรคเป็นอักษรขอมแล้ว คงจะไม่ได้ส่งคัมภีร์เรื่องนี้ กลับไปลังกาพร้อมกับคัมภีร์เรื่องอื่นทั้งนี้ เพราะมังคลัตถทีปนีเป็นเรื่องที่รจนาในประเทศไทยและพระสงฆ์ไทยเป็นผู้รจนา จึงไม่จำเป็นต้องส่งคืน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเจ้าเกล้าอยู่หัว (พ.ศ.๒๔๑๑- ๒๔๕๓) เมื่อพระองค์ทรงปฏิรูปการปกครองทั้งทางอาณาจักรและศาสนจักรให้เป็นระเบียบเรียบร้อยแล้ว ทางศาสนจักรโปรดให้ตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม กันได้โปรดให้มีการปริวรรตคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ จากตัวอักษรขอมที่จารึกไว้ในใบลาน มาเป็นอักษรไทยแล้วพิมพ์เป็นเล่ม คัมภีร์มังคลัตถทีปนี ก็ได้การปริวรรคและพิมพ์เป็นเล่มเช่นกัน และได้

แปลออกมาเป็นภาษาไทยโดยจัดพิมพ์เป็นหนังสือที่มีความยาวถึง ๘๙๓ หน้าและพิมพ์หลายครั้งแล้ว ปัจจุบันได้ใช้เป็นตำราเรียนในหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีชั้นเปรียญธรรมตั้งแต่ประโยค ๔ ถึง ประโยค ๘

ในล้านนา จากการศึกษาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ กลับไม่ค่อยพบคัมภีร์มังคลัตถปทีปนีที่จารึกลงในใบลานเป็นตัวอักษรล้านนามากนัก เท่าที่พบจากการรายงานการสำรวจคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยพบคัมภีร์มังคลัตถปทีปนี เพียง ๒ แห่ง คือ ที่วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ซึ่งครูบากัญจนอรัญญวาสีได้จารคัดลอกไว้เมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๗๖ โดยใช้ชื่อว่า “มหามังคลสูตร” จำนวน ๒ ฉบับๆ ละ ๑๑ ผูก และ ๑๕ ผูก ตามลำดับ และพบที่วัดมหาวัน อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน ๑ ฉบับมีทั้งหมด ๑๒ ผูก เท่านั้น และยังอาจจะหลงเหลืออยู่ตามวัดต่างๆ ซึ่งยังไม่ได้สำรวจอีก

ในปี ๒๕๔๑ พระมหาอดุลย์ คนแรง [๘๔] ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถทีปนี ทำให้ทราบเนื้อหามงคลสูตรและที่มาของมังคลัตถทีปนีในไทยที่ชัดเจนขึ้น

ในต่างประเทศคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ได้เผยแพร่ไปยังประเทศพม่า โดยไม่ปรากฏหลักฐานว่าเข้าสู่พม่าเมื่อไร แต่สันนิษฐานได้แต่เพียงว่า อาจจะเป็นครั้งสงครามระหว่างเชียงใหม่กับพม่าหรือกรุงศรีอยุธยากับพม่า โดยพม่าได้นำคัมภีร์ต่างๆ ไปด้วย อูกวิ (Nyaungan Sayadaw U Kaw) ชาวพม่าได้แปลคัมภีร์มังคลัตถทีปนีออกเป็นภาษาพม่าเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๓๕ คือ ประมาณ ๒๐๐ กว่าปีมาแล้ว ปัจจุบันบริษัทหันถวดี (Hunthavati Publishing Company) เมืองย่างกุ้งได้นำฉบับแปลเป็นภาษาพม่านี้มาพิมพ์เป็นเล่มไว้ ๓ เล่ม เล่มละประมาณ ๓๐๐ หน้า

ในกัมพูชาภายหลังสงครามมหาเอเชียบูรพา (สงครามโลกครั้งที่ ๒) เสร็จสิ้นไปแล้วได้มีการแปลคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ออกเป็นภาษาเขมรและได้จัดพิมพ์เป็นเล่มเช่นกัน

ในฝรั่งเศสพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติฝรั่งเศส ได้เก็บฉบับตัวเขียนในใบลานจารเป็นอักษรขอม จำนวน ๒๕ ผูก ๖๙๖ ใบลาน ซึ่งฉบับนี้สันนิษฐานว่า จารในระหว่าง พ.ศ.๒๒๗๖-๒๓๒๕ คือ ระหว่างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายถึงสิ้นสมัยกรุงธนบุรี

ที่สหรัฐอเมริกา มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย รัฐนิวยอร์ค ได้เก็บฉบับตัวเขียนในใบลานจารเป็นอักษรขอม จำนวน ๒๘ ผูก ซึ่งฉบับนี้สันนิษฐานว่า จารในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ระหว่าง พ.ศ.๒๓๒๕ - ๒๓๙๔ และที่มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย รัฐฟิลาเดเฟีย ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา ได้วิจัยสอบชำระต้นฉบับปริวรรตออกเป็นอักษรโรมันและแปลเป็นภาษาอังกฤษ ในกัณฑ์ที่ ๑-๒ เป็น

---

[๘๔] พระมหาอดุลย์ คนแรง, “การศึกษาเชิงวเคราะห์มังคลัตถทีปนี”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาจารึกภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๔๑.

วิทยานิพนธ์ขึ้นปริญญาดุษฎีบัณฑิต เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ และได้ทราบว่า มีพระภิกษุชาวศรีลังกาทำการวิจัยสอบชำระฉบับปริวรรตออกเป็นอักษรโรมันและแปลเป็นภาษาอังกฤษ ตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๓ ต่อไปจนจบ เพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์เช่นเดียวกัน

จากข้อมูลดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์นับตั้งแต่ได้รจนาสำเร็จเมื่อ ๕๐๐ ปีที่ผ่านมาได้มีการเผยแพร่ผลงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้พระภิกษุสามเณร และบุคคลทั่วไปได้มีวรรณกรรมตำราเรียนชั้นเลิศอันแสดงถึงภูมิปัญญาของพระเถระชาวล้านนาหรือมรดกทางปัญญาของชาติ นอกจากนี้ อาจกล่าวได้ว่า ผลงานของพระเถระเหล่านั้น ทำให้คนรุ่นปัจจุบันได้รับความรู้ ความเข้าใจในประวัติความมา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และประวัติความเป็นไปของบ้านเมืองและองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง

๑๒. ปทักกมโยชนา-สัททัตถเภทจินดา เป็นคัมภีร์คู่มืออธิบายหลักไวยากรณ์ภาษาบาลี โดยพระธรรมเสนาบดีเถระ พระเถระชาวเชียงแสนได้แต่งขึ้น ราว พ.ศ. ๒๐๒๐-๒๐๔๕ ซึ่งพระธรรมเสนาบดีเถระผู้แต่งปทักกมโยชนา-สัททัตถเภทจินดานี้ เข้าใจว่า คือพระมหาธรรมเสนาบดีผู้อัญเชิญพระพุทธรูปแก่นจันท์มาประดิษฐานไว้ในวัดอโศการาม ในปี พ.ศ. ๒๐๔๐ ได้ประดิษฐานอยู่ที่ “ธรรมเสนาบดีวิหาร” ในวัดมหาโพธารามหรือวัดเจ็ดยอดด้วย

๑๓. สมันตปาสาทิกา อัตถโยชนา เป็นวรรณกรรมประเภทอนุอรรถกถา คู่มืออธิบาย (Sub-commentary) หนังสืออรรถกถา (Commentary) ที่อธิบายเนื้อความในพระไตรปิฎกอย่างละเอียด โดยสมันตปาสาทิกา อัตถโยชนา นั้นเป็นคัมภีร์อธิบายความหมายของศัพท์ คำ ประโยค และข้อความยากในอรรถกถาวินัยปิฎกชื่อ สมันตปาสาทิกา (อรรถกถาวินัยปิฎกซึ่งแต่งโดยพระพุทธโฆษาจารย์) ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับบทบัญญัติ ข้อแนะนำตักเตือนและบทลงโทษ สำหรับพระภิกษุผู้ประพฤติผิดพระวินัย เป็นต้น แต่งโดย พระญาณกิตติเถระ พระเถระชาวเชียงใหม่ ซึ่งท่านเคยไปศึกษาที่ประเทศลังกาในสมัยของพระเจ้าปรักมพาหุที่ ๖ และพระเจ้าภูวเนกพาหุที่ ๖ (พ.ศ.๑๙๕๕- ๒๐๑๔) ท่านเป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าติโลกราช และพักอยู่ที่วัดปนสาราม หรือวัดสวนขนุนในปัจจุบัน ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเชียงใหม่ เข้าใจว่าจะแต่งขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๒๘-๒๐๔๓

พระญาณกิตติเถระ นับว่าเป็นนักปราชญ์ที่ยิ่งใหญ่และมีความแตกฉานในพระไตรปิฎกอีกท่านหนึ่งของแผ่นดินล้านนา เพราะท่านแต่งพระคัมภีร์มากกว่า พระเถระท่านอื่นๆ พระคัมภีร์ที่ปรากฏว่าท่านแต่งมีถึง ๑๒ เรื่อง โดยเป็นการอธิบายเนื้อหาในพระวินัย พระอภิธรรม และบาลีไวยากรณ์ คือ

๑๓.๑ ภิกษุปาฏิโมกขคัณฐิทีปนี เป็นวรรณกรรมที่อธิบายความในพระปาฏิโมกข์ คือ ระเบียบหรือกฎหมายสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยปิฎก เนื้อหาสาระหลักมุ่งเน้นพระปาฏิโมกข์ หรือศีลของพระภิกษุโดยเฉพาะ เช่น สงฆ์ควรปฏิบัติอย่างไรก่อนพิธีสวดปาฏิโมกข์ และอธิบายขยายความในพระปาฏิโมกข์ รจนาเมื่อ พ.ศ.๒๐๓๕

๑๓.๒ สีมาจักรวินิจฉัย เป็นวรรณกรรมคู่มืออธิบายเกี่ยวกับสีมาอันเป็นเครื่องหมายบอกเขตแดน สำหรับเป็นที่กระทำกิจกรรมของสงฆ์อันเป็นส่วนหนึ่งในพระวินัยปิฎก โดยพระญาณกิตติเถระแสดงถึงสีมาหรือโบสถ์อันเป็นที่ทำสังฆกรรม กิจกรรมที่ต้องทำโดยความสามัคคีเป็นเอกฉันท์ มีเสียงคัดค้านเพียงเสียงเดียว สังฆกรรมนั้นย่อมเป็นโมฆะ

๑๓.๓ อัฏฐสาลินี อัตถโยชนา เป็นวรรณกรรมว่าด้วย คำอธิบายขยายใจความในอรรถกถาอภิธรรมธัมมสังคณี ที่รจนาโดยพระพุทธโฆสาจารย์ เพื่อให้คำและความหมายแจ่มแจ้งชัดเจนเป็นที่เข้าใจง่าย และเป็นคู่มือสำหรับผู้ที่จะศึกษาพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระอภิธรรมปิฎก

๑๓.๔ สัมโมหวิโนทนี อัตถโยชนา เป็นวรรณกรรมอธิบายอรรถกถาอภิธรรมวิภังค์ หรือคัมภีร์อัฏฐสาลินี ที่รจนาโดยพระพุทธโฆสาจารย์ โดยเป็นคู่มือที่ให้ความหมายชัดเจนยิ่งขึ้น

๑๓.๖ ธาตุกถา อัตถโยชนา เป็นคัมภีร์อธิบายอภิธรรมธาตุกถา

๑๓.๗ ปุคคลปัญญัติ อัตถโยชนา เป็นคัมภีร์อธิบายอภิธรรมปุคคลบัญญัติ

๑๓.๘ กถาวัตถุ อัตถโยชนา เป็นคัมภีร์อธิบายอภิธรรมกถาวัตถุ

๑๓.๙ ยมก อัตถโยชนา เป็นคัมภีร์อธิบายอภิธรรมยมก

๑๓.๑๐ ปัฏฐาน อัตถโยชนา เป็นคัมภีร์อธิบายอภิธรรมปัฏฐาน

คัมภีร์ทั้ง ๕ เรื่องนี้เรียกว่า ปัญจกรณัฏฐกถาอัตถโยชนา ซึ่งพระญาณกิตติเถระรจนาคัมภีร์คู่มือเหล่านี้เพื่ออธิบายคัมภีร์ปัญจปกรณัฏฐกถา ที่พระพุทธโฆสาจารย์แห่งลังกาได้รจนาไว้ โดยพระพุทธทัตตเถระ ชาวลังกาได้กล่าวว่า คัมภีร์เหล่านี้และคัมภีร์อื่นๆ อีกหลายคัมภีร์จารด้วยอักษรขอม ส่งจากประเทศไทย ไปถวายเป็นบรรณาการแก่พระมหาเถรปุรัตคามธัมมลังสิริกาสุมน-ติสสะเถระ แห่งปรมานันทวิหาร เมืองกอลเล ประเทศลังกา โดยผ่านราชทูตแห่งกรุงศรีอยุธยา

๑๓.๑๑ อภิธัมมัตถวิภาวินี อัตถโยชนา เป็นคัมภีร์ที่ท่านพระญาณกิตติเถระรจนาขึ้นเพื่ออธิบาย "คัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี" ที่รจนาโดยพระสุมังคลเถระ พระเถระชาวศรีลังกา โดยท่านพระญาณกิตติเถระรจนาคัมภีร์เรื่องนี้ที่วัดปนสาราม (วัดสวนขนุน) ในปี พ.ศ. ๒๐๔๕ [๘๕]

---

[๘๕] ลิขิต ลิขิตานนท์, **วรรณกรรมพุทธศาสนาเถรวาท**, (เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๓๔ (อัดสำเนา).

๑๓.๑๒ มูลกัจจายน อัตถโยชนา เป็นคัมภีร์คู่มือที่ท่านพระญาณกิตติเถระได้รจนาขึ้นเพื่ออธิบายตำราไวยากรณ์บาลี ชื่อ “มูลกัจจายนะ” อันเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ดั้งเดิม รจนาโดยพระกัจจายนเถระ พระภิกษุรุ่นหลังพระพุทธโฆสาจารย์ (ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑ -๑๒) แห่งลังกา โดยท่านพระญาณกิตติเถระได้แต่งอัตถโยชนาสำหรับอธิบายคัมภีร์นี้เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น

ส่วนมณี พยอมยงค์ ได้ศึกษาและสรุปว่า ผลงานของท่านพระญาณกิตติเถระมีเรื่องต่างๆ คือ ๑)โยชนาวินัย ๒) สัทธัมมสังคหะ ๓)โยชนาพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ (๗ เล่ม) ๔) โยชนาฎีกาอภิธรรมสังคหะ ๕) โยชนากัจจายนะ และ ๖) คันถทีปนีภิกขุปาฏิโมกข์ ซึ่งผลงานทั้งล้วนแต่งขึ้นในระหว่างปี พ.ศ.๒๐๒๘- ๒๐๓๖ [๘๖]

๑๔. สัททพินทุอภินวฎีกา เป็นคัมภีร์อธิบายตำราไวยากรณ์บาลี ชื่อคัมภีร์สัททพินทุ ซึ่งแต่งโดยกษัตริย์พม่า พระนามว่า กฺยจฺวะ หรือ กยจวะ [๘๗] ผู้แต่งคัมภีร์สัททพินทุอภินวฎีกา คือ พระสัทธัมมกิตติมหาผุสสเทวเถระ ชาวเมืองหริภุญชัย โดยท่านเป็นพระเถระรุ่นเดียวกับพระญาณกิตติเถระ ท่านประพันธ์คัมภีร์เล่มนี้ ในขณะที่จำพรรษาอยู่ที่วัดรัมมะหรือรมณียาราม (กู่ละมัก) เมืองลำพูน ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ บางแห่งกล่าวว่า แต่งปีในพ.ศ. ๒๐๕๐

๑๕. ปัญญาสชาดก เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนานอกพระไตรปิฎกที่ถือว่า เป็นเพชรเม็ดเอกของวรรณกรรมล้านนาอีกเรื่องหนึ่ง ผู้รจนาไม่ได้บอกชื่อของท่าน และวันเดือนปีที่แต่งไว้ แต่เชื่อว่า เป็นผลงานของพระเถระชาวเชียงใหม่ แต่งในระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘ ในรัชกาลแห่งกษัตริย์เมืองแก้ว ซึ่งกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีมติว่า เป็นพระพุทธวรรณกรรมที่เก่าแก่ เรียบเรียงโดยพระเชียงใหม่ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๒๐๐ เพราะในระยะนั้นพระภิกษุชาวเชียงใหม่หลายรูปไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา เมื่อสำเร็จการศึกษาก็กลับมาสู่ประเทศมาตุภูมิของท่านในจำนวนหลายรูปนั้น คงมีรูปหนึ่งแต่งปัญญาสชาดกขึ้นเป็นไปในทำนองเลียนแบบชาตกัฏฐกถา (อรรถกถาชาดก) เพื่อเป็นการสอนศาสนาในรูปชาดก ชาวพม่ารู้จักปัญญาสชาดกในนามของซิมเมปัญญาสชาดก (เชียงใหม่ ปัญญาสชาดก) และเชื่อว่า แต่งโดยสามเณรชาวเชียงใหม่ผู้ไม่ปรากฏนาม ซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในคดีโลกและคดีธรรม

จากการศึกษาของนิยะดา เหล่าสุนทร กล่าวว่า ต้นตอที่มาของเรื่องน่าจะเก่ากว่านั้น เพราะมีหลักฐานเป็นศิลาจารึกหลักหนึ่งของพม่าซึ่งจารึกเมื่อ จ.ศ.๖๒๗ (พ.ศ.๑๘๐๘) ตั้งอยู่ที่วัด Kusa-samuti หมู่บ้าน Pwasaw ห่างจากพุกามไปทางทิศตะวันออกราว ๔ ไมล์ มีข้อความตอน

---

[๘๖] มณี พยอมยงค์, **ประวัติและวรรณคดีล้านนาไทย**, หน้า ๙๗-๙๘.

[๘๗] ดูรายละเอียดเรื่องพระเจ้ากฺยจฺวา ในคัมภีร์ศาสนวงศ์ ฉบับกรมศิลปากร จัดแปลชำระและพิมพ์ในปี ๒๕๑๓, หน้า ๑๑๕.

หนึ่งกล่าวถึงพระเจ้า Thombameik หรือสมภมิต/สุมภมิตต์ ซึ่งเป็นชื่อตัวละครเอกในเรื่องดังกล่าว ลำดับที่ ๙ ในภาษาไทย และเป็นลำดับที่ ๓ ของปัญญาสชาดกฉบับพม่า [๘๘] ซึ่งพระพม่าเรียกปัญญาสชาดกว่า "ซิมเม ปัณณาสะ" คือ คัมภีร์ปัญญาสชาดกของเชียงใหม่ (ซิมเม = เชียงใหม่) เป็นต้น

เรื่องในปัญญาสชาดก เป็นการแต่งทำนองเลียนแบบในพระไตรปิฎก แต่มีเนื้อเรื่องไม่เหมือนกัน เพื่อเป็นการสอนศาสนา โดยใช้ชาดกและแต่งเป็นชาดกนอกนิบาต ๕๐ เรื่อง ฉบับที่หอสมุดแห่งชาติได้รวบรวมและจัดพิมพ์แบ่งเป็นสองเล่มในเล่มแรกมี ๔๘ เรื่องและเล่มที่สองมี ๒ เรื่องผนวกกับปัจฉิมภาค อีก ๑๑ เรื่อง ดังนี้

๑. สมุททโฆสชาดก	๒. สุธนชาดก
๓. สุธนุชาดก	๔. รัตนปโชตชาดก
๕. สิริวิบุลกิตติชาดก	๖. วิบุลราชชาดก
๗. สิริจุฑามณิชาดก	๘. จันทราชชาดก
๙. สุภมิตตชาดก	๑๐. สิริธรชาดก
๑๑. ทุลกบัณฑิตชาดก	๑๒. อาทิตชาดก
๑๓. ทุกัมมานิกชาดก	๑๔. มหาสุรเสนชาดก
๑๕. สุวรรณกุมารชาดก	๑๖. กนกวรรณราชชาดก
๑๗. วิริยบัณฑิตชาดก	๑๘. ธรรมโสณฑกชาดก
๑๙. สุทัสนชาดก	๒๐. วัฏฏังคุลีราชชาดก
๒๑. โบราณกบิลราชชาดก	๒๒. ธรรมิกบัณฑิตราชชาดก
๒๓. จาคทานชาดก	๒๔. ธรรมราชชาดก
๒๕. นรชีวชาดก	๒๖. สุรูปชาดก
๒๗. มหาปทุมชาดก	๒๘. ภัณฑาคารชาดก
๒๙. พหลาคาวีชาดก	๓๐. เสตบัณฑิตชาดก
๓๑. ปุปผชาดก	๓๒. พาราณสิราชชาดก
๓๓. พรหมโฆสราชชาดก	๓๔. เทวรุกขกุมารชาดก
๓๕. สลภชาดก	๓๖. สิทธิสารชาดก
๓๗. นรชีวกฐินชาดก	๓๘. อติเทวราชชาดก

---

[๘๘] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**, หน้า.๓๗-๓๘.

๓๙. ปาจิตตกุมารชาดก ๔๐. สรรพสิทธิกุมารชาดก

๔๑. สังขปัตตชาดก ๔๒. จันทเสนชาดก

๔๓. สุวรรณกัจฉปชาดก ๔๔. สิโสรชาดก

๔๕. วรวงสชาดก ๔๖. อรินทมชาดก

๔๗. รถเสนชาดก ๔๘. สุวรรณสิรสาชาดก

๔๙. วนาวนชาดก ๕๐. พากุลชาดก

และมีปัจฉิมภาค คือ

๑. โสนันทชาดก ๒. สีหนาทชาดก

๓. สุวรรณสังขชาดก ๔. สุรัพภชาดก

๕. สุวรรณกัจฉปชาดก ๖. เทวันธชาดก

๗. สุบินชาดก ๘. สุวรรณวงศชาดก

๙. วรนุชชาดก ๑๐. สิรสาชาดก

๑๑. จันทคาธชาดก ปัญจพุทธพยากรณ์

และปัญจพุทธศักราชวรรณนา

จากการศึกษาเรื่องปัญญาสชาดกของ พิชิต อัคนิจ และคณะ [๘๙] พบว่า มีการศึกษาจากคัมภีร์ใบลานฉบับครบชุดที่พบในวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ในคัมภีร์ชุดนี้บางผูกจารด้วยอักษรธรรมหลวงพระบาง และบางผูกระบุด้วยว่า “ครูบากัญจนะไปคัดลอกชาดกจากวัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง” โดยได้ไปคัดลอกเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๙ โดยคณะผู้ศึกษาได้จัดปัญญาสชาดกเข้าชุดตามลำดับเรื่องดังนี้ คือ

๑. สมุททโฆสชาดก ๒. สุธนูชาดก

๓. สุธนชาดก ๔. สิรสากุมมารชาดก

๕. สุมภมิตตชาดก ๖. สุวัณณสังขราชกุมมารชาดก

๗. จันทฆาตชาดก ๘. กุรุงคมิคชาดก

๙. เสตปัณฑิตชาดก ๑๐. ตุลกชาดก

๑๑. มฆชาดก ๑๒. อริฏฐชาดก

๑๓. รัตนปัชโชตชาดก ๑๔. โสนันทชาดก

๑๕. พาราณสีชาดก ๑๖. ธัมมัทธัชชชาดก

---

[๘๙] พิชิต อัคนิจ และคณะ, **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย**, (เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๑ (อัดสำเนา).

๑๗. ทุกัมมชาดก ๑๘. สัพพสิทธิกุมมารชาดก

๑๙. ปัญญาพลชาดก ๒๐. ทธิวาหนชาดก

๒๑. มหิสสชาดก ๒๒. ฉัททันตชาดก

๒๓. จัมเปยยชาดก ๒๔. พหลคาวีชาดก

๒๕. กปิราชชาดก ๒๖. นรชีวชาดก

๒๗. สิทธิสารชาดก ๒๘. กุสสราชชาดก

๒๙. ภัณฑาคาริกชาดก ๓๐. สิริวิปุลกิตติชาดก

๓๑. สุวัณณกุมมารชาดก ๓๒. วัฏฏกชาดก

๓๓. ติสสเถรวัตถุ ๓๔. สุตตโสมชาดก

๓๕. มหาพลชาดก ๓๖. พรหมโฆสชาดก

๓๗. สาทินนราชชาดก ๓๘. สิริธรชาดก

๓๙. อชิตตราชชาดก ๔๐. วิปุลราชชาดก

๔๑. อรินทุมมราชชาดก ๔๒. วิริยปัณฑิตชาดก

๔๓. อาทิตตราชชาดก ๔๔. สุรุปปราชชาดก

๔๕. สุวัณณพรหมทัตตชาดก ๔๖. มหาปทุมมกุมมารชาดก

๔๗. มหาสุรเสนชาดก ๔๘. สิริจุฑามณีชาดก

๔๙. นลกชาดก ๕๐. กุกกุรชาดก

นอกจากนี้ยังมีชาดกในภาคผนวกอีก ๖ เรื่อง คือ

๑. สุวัณณมิคคชาดก ๒. จันทชาดก

๓. สรภชาดก ๔. โปราณกัปปิลปุรินทราชชาดก

๕. ทุฏฐราชชาดก ๖. กนกวัณณราชชาดก

นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า มีชาดกที่อยู่ในกลุ่มนิบาตชาดกปรากฏอยู่ด้วยจำนวน ๑๓ เรื่อง คือ

๑. กุรุงคมิคคชาดก ๒. มฆชาดก

๓. ทธิวาหนชาดก ๔. มหิสสชาดก(เทวธมฺมชาตก)

๕. ฉัททันตชาดก ๖. จัมเปยยชาดก

๗. กปิราชชาดก ๘. กุสสราชชาดก

๙. วัฏฏกชาดก ๑๐. สุตตโสมชาดก

๑๑.นลกชาดก(นฬปานชาตก) ๑๒. กุกกุรชาดก และ ๑๓. สุวัณณมิคคชาดก

ปัญญาสชาดก อันเป็นผลงานของภิกษุชาวล้านนานี้ นอกจากที่ได้ปริวรรตจากอักษรธรรมล้านนามาสู่อักษรภาษาไทยแล้ว ยังได้มีการแปลเป็นภาษาไทยและพิมพ์เผยแพร่หลายครั้ง นอกเหนือจากการแปลในรูปชาดกแล้ว ยังมีผู้นำเรื่องในปัญญาสชาดกไปแต่งเป็นสำนวนร้อยกรอง และกลายเป็นวรรณกรรมสำคัญของไทยอยู่หลายเรื่อง เช่น [๙๐]

๑) เรื่อง สมุททโฆส เป็นที่มาของสมุทโฆษคำฉันท์ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แห่งกรุงศรีอยุธยา

๒) เรื่อง สุวรรณสังขชาดก สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๓ ทรงนำไปแปลงและทรงพระราชนิพนธ์เป็นละครนอกเรื่อง สังข์ทอง

๓) เรื่อง พหลคาวีชาดก สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงนำไปเป็นต้นเรื่องของละครนอกเรื่อง คาวี และเรื่องพหลคาวีชาดกนี้ พระมหาราชครูในสมัยพระนารายณ์ก็ได้นำไปแต่งเป็นเรื่องเสือโคคำฉันท์ อีกด้วย

๔) เรื่อง สุธนชาดก มีผู้นำไปแต่งเป็นบทละครนอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา

๕) เรื่อง รถเสนชาดก เป็นเรื่องที่ใช้เล่นละครกันมาแต่โบราณ

๖) เรื่อง สรรพสิทธิชาดก เป็นต้นเรื่องที่ สมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรส นำไปเป็นพระนิพนธ์ เรื่อง สรรพสิทธิคำฉันท์

๗) เรื่อง สิริวิบุลกิตติชาดก เป็นเรื่องที่ หลวงศรีปรีชา (เซ่ง) ในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ นำไปแต่งเป็นโครงเรื่องของกลอนกลบทชนิดต่างๆ เรียกรวมว่า กลบทศิริวิบุลกิตติ

นอกจากปัญญาสชาดก จะเป็นที่นิยมในหมู่คนไทยด้วยกันแล้ว ปัญญาสชาดกยังแพร่หลายไปยังประเทศต่างๆ ในแหลมสุวรรณภูมิ เช่น ที่ประเทศพม่าเป็นที่รู้จักกันในนามโลกีย์ปัญญาส หรือ ยวนปัญญาส แต่ในฉบับพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๔ เป็นอักษรพม่า ภาษาบาลี ใช้ชื่อว่า ซิมเมปัญญาส (ซิมเม = เชียงใหม่) และในการพิมพ์ครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ก็ใช้ชื่อ ซิมเมปัญญาส

ต่อมาสมาคมปาลีปกรณ์ (Pali Text Society) แห่งกรุงลอนดอน ตีพิมพ์เรื่องนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ ก็ใช้ชื่อว่า PANNASA JATAKA or ZIMME PANNASA ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรจัดแปลเป็นภาษาไทยและพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้ให้ชื่อว่าเชียงใหม่ปัณณาสชาดก นับเป็นชาดกจำนวน ๕๐ เรื่อง ซึ่งมีบางเรื่องที่ไม่ตรงกับฉบับภาษาไทย

---

[๙๐] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๑๙๓-๑๙๕.

G.Terral [๙๑] ได้ศึกษาเรื่องสมุททโฆสในปัญญาสชาดก เพื่อให้เป็นที่รู้จักของชาวตะวันตก โดยได้จัดพิมพ์เผยแพร่ในฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๗

ปัญญาสชาดกฉบับเชียงตุงมีชื่อว่า ปัญญาสชาติ ซึ่งในฉบับวัดเขมินทร์ เชียงตุง ที่นิยะดา เหล่าสุนทร ใช้ศึกษานั้นมี ๒๖ กัณฑ์ นับเป็นเรื่องได้ ๒๑ เรื่อง

ปัญญาสชาดกฉบับลาว มีชื่อว่าพระเจ้าห้าสิบชาติ ซึ่งในการพิมพ์นั้นมีการสะกดชื่อเพี้ยนไปจากฉบับไทย แต่ทำให้รู้ว่าเรื่องนั้นๆ ตรงกับเรื่องใดแต่บางเรื่องที่พิมพ์รวมไว้นั้น ไม่ปรากฏในปัญญาสชาดกฉบับไทย เช่น เรื่องท้าวปันยาพะละชาดก, เรื่องช้างสะทัน ท้าวทรายคำ เป็นต้น เรื่องที่ผนวกเข้ามานี้บางเรื่องตรงกันกับชาดกนอกนิบาตของล้านนา

ปัญญาสชาดก ฉบับเขมร หรือ ปัญญาสชาดกสัมราย นางสาวซูซาน กาปริเล ได้รวบรวมและขอร้องให้ภิกษุเขมร ๓ รูป ถ่ายทอดจากภาษาบาลีเป็นภาษาเขมรใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งจากการศึกษาของนิยะดา เหล่าสุนทรนั้น ทำให้ทราบว่า ปัญญาสชาดกสัมรายทั้ง ๕๐ เรื่อง และฉบับที่คล้ายคลึงกับฉบับภาษาไทยมากที่สุด คือ ฉบับเขมร ส่วนฉบับเชียงตุงนั้นไม่สามารถศึกษาได้กว้างขวางเพราะต้นฉบับมีเพียง ๒๖ เรื่องเท่านั้น [๙๒]

นอกจากเป็นที่สนใจของผู้ศึกษาด้านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว คัมภีร์ปัญญาสชาดก ยังเป็นวรรณกรรมที่ให้ความรู้แก่ผู้ศึกษา โดยเฉพาะในระดับชั้นมหาบัณฑิตและระดับดุษฎีบัณฑิต ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีผู้ศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาดกในกัณฑ์หรือเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้ [๙๓]

---

[๙๑] Terral Ginetle, “Samuddaghosa Jataka, Conte Pali Trie’-du Pannasa Jataka”, **Bulletin de l’ Ecole Francaise d’ Extre’me Orient,** TOME XLVIII, Fas I, L^{er} semetre, ๑๙๕๔.

[๙๒] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**, หน้า ๕๒-๕๙.

[๙๓]พระมหามานะ มุนิวํโส (กลมกลาง), “ปัญญาสชาดก เรื่องที่ ๑–๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

พระมหาธานินทร์ อาทิตวโร (คำกมล), “ปัญญาสชาดกเรื่องที่ ๘-๒๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

พระมหาประสิทธิ์ อหึสโก (ทองปาน), “ปัญญาสชาดกปฐมภาค เรื่องที่ ๒๘–๔๔ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.

พระมหามานะ มุนิวํโส (กลมกลาง) ได้ตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ ปัญญาสชาดกเรื่องที่ ๑-๗ เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชาดกในเรื่องที่ ๑-๗ โดยเฉพาะด้านภาษาบาลี และความเป็นไปของชาดกดังกล่าว

พระมหาธานินทร์ อาทิตวโร (คำกมล) ได้ตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ ปัญญาสชาดกเรื่องที่ ๘-๒๗

พระมหาประสิทธิ์ อหึสโก (ทองปาน) ได้ตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ ปัญญาสชาดกเรื่องที่ ๒๘-๔๔

พระมหาประสานชัย เทวงฺกโร (ตรีพงษ์ศิลป์) ได้ตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ ปัญญาสชาดกปฐมภาค เรื่องที่ ๔๕–๕๐ [๙๔]

พระมหาอาคม สุมณีโก (แก้วใส) ได้ตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ ปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๑-๔ [๙๕]

พระเมธีสุตาภรณ์ (เฉลา เตชวนฺโต ต๊ะทองด้วง) ตรวจชำระศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๕-๘

พระมหาจรัญ อุตฺตมธมฺโม (บัวชูก้าน) ได้ตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๙–๑๑

ผลงานเหล่านี้ทั้งหมดได้สร้างความรู้และความเข้าใจให้กับผู้ศึกษาและผู้สนใจจำนวนมาก โดยเฉพาะความรู้ทางด้านภาษาบาลีและการแปลความหมายสู่ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวในเชิงวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

---

[๙๔] พระมหาประสานชัย เทวงฺกโร (ตรีพงษ์ศิลป์), “ปัญญาสชาดกปฐมภาค เรื่องที่ ๔๕–๕๐ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

[๙๕] พระมหาอาคม สุมณีโก (แก้วใส), “ปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๑-๔ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

พระเมธีสุตาภรณ์ (เฉลา เตชวนฺโต ต๊ะทองด้วง), “ปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๕-๘ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

พระมหาจรัญ อุตฺตมธมฺโม (บัวชูก้าน), “ปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๙–๑๑ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

๑๖. สังขยาปกาสกะ หรือ สังขยาปกาสกปกรณ์ ในคัมภีร์ศาสนวงศ์ได้กล่าวว่า พระญาณวิลาสเถระรจนาคัมภีร์สังขยาปกาสกขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๒๐๕๘ และในหนังสือประวัติพระพุทธศาสนาของพม่าชื่อ Pitaka Thamain กล่าวว่า สังยาปกาสก แต่งโดยพระญาณวิลาสเถระแห่งเชียงใหม่ พระเถระพม่าชื่อกวินทะได้แปลเป็นภาษาพม่าในรัชกาลแห่งกษัตริย์พม่า พระนามว่า โปตอพระยา ผู้ทรงสถาปนาอมรปุระนครหลวงพม่าในสมัยนั้น

พระญาณวิลาสเถระ เป็นพระภิกษุชาวเชียงแสน เป็นพระมหาเถระรุ่นเดียวกับพระสิริมังคลาจารย์ หนังสือชินกาลมาลีปกรณ์อ้างถึงท่านว่า ท่านเป็นพระเถระผู้มีความสามารถเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก ท่านได้รับอาราธนาให้ไปทำพิธีสังฆกรรมครั้งสำคัญ คือ ได้ร่วมผูกพัทธสีมาวัดมหาโพธาราม (วัดเจ็ดยอด) ในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๕๕

สังขยาปกาสกะ เป็นวรรณกรรมที่อธิบายถึงการนับ และคำนวณ วัน เวลา การชั่งตวงด้วยตราชั่ง ระยะทาง ฤดูกาล และการใช้เงินตราในสมัยพุทธกาล ซึ่งพระสิริมังคลาจารย์ ได้แต่งหนังสืออธิบายคัมภีร์สังขยาปกาสกของท่านญาณวิลาสเถระ โดยมีชื่อว่า “สังขยาปกาสกฎีกา” ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น

บุญหนา สอนใจ [๙๖] ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์สังขยาปกาสกปกรณ์และฎีกา ในวิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี ๒๕๒๓ ได้สรุปใจความแห่งการวัด ๖ ประเภท ดังนี้

๑) อัทธาสังขยา (มาตราวัดระยะ)

๓๖	ปรมาณู	เป็น	๑ อณู
๓๖	อณู	เป็น	๑ ตัชชารี
๓๖	ตัชชารี	เป็น	๑ รถเรณู
๓๖	รถเรณู	เป็น	๑ ลิกขา (ไข่เหา)
๗	ลิกขา	เป็น	๑ อูกา (ตัวเหา)
๗	อูกา	เป็น	๑ ธัญญมาส
๗	ธัญญมาส	เป็น	๑ อังคุลี (นิ้ว)
๑๒	อังคุลี	เป็น	๑ วิทัตถิ (คืบ)
๒	วิทัตถิ	เป็น	๑ หัตถะ (ศอก)

---

[๙๖] บุญหนา สอนใจ, “สังขยาปกาสกปกรณ์และฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑๘๘-๒๓๐.

๔	หัตถะ	เป็น	๑ พยามะ(วา)
๒๕	พยามะ	เป็น	๑ อูสภะ
๘๐	อูสภะ	เป็น	๑ คาวุต
๔	คาวุต	เป็น	๑ โยชนะ (โยชน์)

๒) ธัญญสังขยา (มาตราตวง)

๔	มุฏฐิ	เป็น	๑ กุฑวะ
๔	กุฑวะ	เป็น	๑ ปัตถะ
๔	ปัตถะ	เป็น	๑ อาฬหกะ
๔	อาฬหกะ	เป็น	๑ โทณะ
๔	โทณะ	เป็น	๑ มาณิกา
๔	มาณิกา	เป็น	๑ ขารี
๒๐	ขารี	เป็น	๑ วาหะ

๓) ปมาณสังขยา (มาตราชั่ง)

๔	วีหิ	เป็น	๑ คุญชา
๒	คุญชา	เป็น	๑ มาสกะ
๕	มาสกะ	เป็น	๒ อักขะ
๘	อักขะ	เป็น	๑ ธรณะ
๕	ธรณะ	เป็น	๑ สุวัณณะ
๕	สุวัณณะ	เป็น	๑ นิกขะ
๔	นิกขะ	เป็น	๑ ปละ
๑๐๐	ปละ	เป็น	๑ ตุลา
๒๐	ตุลา	เป็น	๑ ภาระ
๑๐	ภาระ	เป็น	๑ สกฏะ (เกวียน)

๔) ภัณฑสังขยา (ระบบการนับ)

เอก	=	๑
ทสะ	=	๑๐
สตะ	=	๑๐๐
สหัสสะ	=	๑,๐๐๐
นยุตตะ	=	๑๐,๐๐๐
ลักขะ	=	๑๐๐,๐๐๐

ทสสตสหัสสะ	=	๑,๐๐๐,๐๐๐
โกฏิ	=	๑๐,๐๐๐,๐๐๐
ปโกฏิ	=	๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐
โกฏิปโกฏิ	=	๑,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
นหุตะ	=	๑๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
นินนหุตะ	=	๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
อักโขภินี	=	๑,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
พินทุ	=	๑๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
อัพพุทะ	=	๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
นิรัพพุทะ	=	๑,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
อพพะ	=	๑๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
อฏฏะ	=	๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
อหหะ	=	๑,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
กุมุทะ	=	๑๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
โสคันธิกะ	=	๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
อุปปละ	=	๑,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
ปุณฑรีกะ	=	๑๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
ปทุมะ	=	๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
กถานะ	=	๑,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
มหากถานะ	=	๑๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐
อสังเขยยะ	=	๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐

๕) ภัณฑสังขยา (มาตราเงิน) ภัณฑสังขยา เป็นมาตราเงินของอินเดียที่ใช้อยู่ในครั้งพุทธกาลและในเวลาต่อมา ในคัมภีร์ต่างๆ ของพุทธศาสนาจึงมีข้อความหลายแห่งที่กล่าวถึงมาตราเงินของอินเดียไว้

๖) นีลกหาปณปมาณสังขยา การกำหนดมูลค่าและนับขนาดของนีลกหาปณะ นีลกหาปณปมาณสังขยา เป็นระบบการกำหนดมูลค่าและกำหนดขนาดของนีลกหาปณะ ซึ่งเป็นเงินตราของชาวมคธ ประเทศอินเดียในอดีต

ระบบการนับนี้ที่จริงแล้วมีหลายรูปแบบ พระญาณวิลาสเถระกล่าวถึงข้อแตกต่างเหล่านั้นไว้เพียงสั้นๆ ส่วนพระสิริมังคลาจารย์ได้อธิบายข้อแตกต่างในรายละเอียดและยกตัวอย่าง

ประกอบจากคัมภีร์ต่างๆ เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจความหมาย โดยเฉพาะการยกตัวอย่างเพื่อให้เกิดจินตนาการในจำนวน ดังเช่น การอธิบายความหมายของจำนวน "อักโขภินี" พระสิริมังคลาจารย์จะอธิบายขยายความว่า คำว่า อักโขภินี ใช้ทั้งอธิบายความว่า มาก โดยไม่กำหนดจำนวน และการนับจำนวน การอธิบายความว่า มาก โดยไม่นับจำนวน ท่านยกตัวอย่างที่แสดงไว้ในขัตติยวรรค ว่า "เมื่อไม้ไผ่ ๖๐ มัด มัดละ ๖๐ ลำ ถูกเสนาที่กำลังเคลื่อนไป เหยียบจนป่นปี้ เสนาเช่นนี้ ชื่อว่า "อักโขภินี" แล้วท่านก็อธิบายความสรุปว่า หมู่เสนาที่สามารถเหยียบไม้ไผ่ ๖๐ มัด มัดละ ๖๐ ลำ แหลกละเอียดป่นปี้ ขณะเดินเหยียบผ่านไป จะถูกเรียกว่าหมู่เสนาที่มีจำนวนมาก อักโขภินี

ส่วนคำว่า อักโขภินี ที่หมายถึงการกำหนดจำนวนนับที่แน่นอน ท่านยกตัวอย่างที่พระอัคควงสาจารย์ กล่าวไว้ในสัททนีติปกรณ์ว่า "ช้าง ๙๐๐ เชือก แต่ละเชือกมีรถ ๑๐๐ คัน รถแต่ละคัน มีม้า ๑๐๐ ตัว ม้าแต่ละตัวมีชาย ๑๐๐ คน ชายแต่ละคน มีหญิง ๑๐๐ นาง หญิงแต่ละนางมีทาสี ๑๐๐ คน จำนวนทั้งหมดนี้ ชื่อว่า "อักโขภินี" [๙๗]

๑๗. คันถาภรณฎีกา พระสุวรรณรังสีเถระ พระเถระชาวเชียงใหม่เป็นผู้แต่ง ซึ่งภายหลังท่านได้ไปจำพรรษาอยู่ที่วัดวิชยารามในนครเวียงจันทร์ และต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสมเด็จพระสังฆราช ท่านได้แต่งคัมภีร์นี้ขึ้นเพื่อเป็นหนังสืออธิบายคัมภีร์ "คันถาภรณะ" ซึ่งแต่งโดยพระเถระชาวพม่า โดยเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยหลักเกณฑ์ทางภาษาบาลี ไวยากรณ์ ท่านแต่งเรื่องนี้ในระหว่างปีพ.ศ. ๒๑๒๖ - ๒๑๒๘ นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์เรื่อง คันถาภรณสังเขป ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้แต่งและปีที่แต่ง แต่นักวิชาการกล่าวว่า ท่านน่าจะเป็นผู้แต่งในเรื่องดังกล่าวด้วย นอกจากคัมภีร์เรื่องคันถาภรณฎีกา และปฐมสมโพธิกถา

๑๘. ปฐมสัมโพธิกถา พระสุวรรณรังสีเถระ ได้แต่งเรื่องนี้หลังจากแต่งคันถาภรณฎีกา โดยไม่ระบุปีและสถานที่แต่ง คัมภีร์ปฐมสมโพธิกถานี้ ว่าด้วยเรื่องประวัติของพระพุทธเจ้า เริ่มต้นด้วยประวัติบรรพบุรุษของพระพุทธองค์ สังคมวัฒนธรรมในชมพูทวีป ชีวิตในวัยพระเยาว์ การเสด็จ

---

[๙๗] บุญหนา สอนใจ ได้อธิบายคำว่า "อักโขภินี" ให้เข้าใจง่ายๆ ว่า ระบบการนับที่เรียกว่า อักโขภินี มีข้อน่าสังเกตว่า มีการใช้กันในสำนวนไทยมาแต่โบราณดังคำกล่าวที่ว่า "มากอักโข" คำว่า อักโข ก็มาจากคำว่า อักโขภินี จำนวนนับหลักอักโขภินี นี้คือ จำนวน หนึ่งล้านล้านนั่นเอง เช่น ได้มีการประชาสัมพันธ์ความสำเร็จทางเศรษฐกิจที่ประเทศไทยสามารถมีสินค้าส่งออกจำหน่ายไปต่างประเทศมีมูลค่าถึงหนึ่งล้านล้านบาท แต่การประชาสัมพันธ์ในครั้งนั้นมีปัญหาเรื่องภาษาที่จะใช้สื่อความ เพราะคำว่าล้านล้าน เป็นคำซ้ำที่ก่อให้เกิดความสับสน (ต่อมาไม่นาน ประเทศไทยก็เป็นหนี้ต่างชาติ ด้วยจำนวนเป็นล้านล้านเช่นเดียวกัน) ก็ใคร่ที่จะขอเสนอไว้ในที่นี้ว่า ถ้าต้องการจะมีคำเรียกจำนวนล้านล้านให้มีคำเฉพาะเพื่อแสดงจำนวนที่แน่นอนน่าจะใช้คำว่า "อักโข" หรือ "อักโขภินี"

ออกอภิเนกษ์กรม การตรัสรู้ การเผยแพร่พระพุทธศาสนา รวมถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพาน ฯลฯ โดยพระสุวรรณรังสีได้อธิบายพุทธประวัติด้วยภาษาบาลีอย่างพิศดารยิ่ง

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๘๘ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงนิพนธ์เรื่อง “ปฐมสมโพธิกถา” โดยถือเอาปฐมสัมโพธิกถาฉบับบาลีที่พระสุวรรณรังสีเถระรจนาเป็นหลักในการเรียบเรียง [๙๘]

จากนั้นปฐมสมโพธิกถาจึงกลายเป็นวรรณกรรมสำคัญที่คณะสงฆ์ในประเทศไทยใช้ศึกษาเล่าเรียนในหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษา ซึ่งทำให้ปฐมสมโพธิกถาเป็นที่แพร่หลาย

นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาวิเคราะห์ในระดับต่างๆ ทั้งงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ในระดับมหาบัณฑิตอีกจำนวนมาก เช่น [๙๙]

พระมหาบุญเทียม ญาณินฺโท (มุสุ) ได้ตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๘ - ๑๕ เสนอเป็นวิทยานินพนธ์ในระดับปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบาลี มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาดุสิตศักย์ ติกฺขปญฺโญ (สุวรรณอาสน์) ได้ตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๑๖ - ๒๓

พระมหาวชิราวุธ วชิรเมธี (หนองสูง) ได้ตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๒๔ - ๓๐

ผลงานเหล่านี้ได้ให้ความรู้ ความเข้าใจในวรรณกรรมเรื่องปฐมสมโพธิกถามากขึ้นทั้งในด้านภาษาบาลีและความรู้ ความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับพุทธประวัติ

---

[๙๘] ผู้สนใจศึกษารายละเอียดได้ใน “ปฐมสมโพธิกถา” ที่พระนิพนธ์ โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แห่งวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม.

[๙๙] พระมหาบุญเทียม ญาณินฺโท (มุสุ, “ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๘ - ๑๕ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.

พระมหาดุสิตศักย์ ติกฺขปญฺโญ (สุวรรณอาสน์), “ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๑๖ - ๒๓ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

พระมหาวชิราวุธ วชิรเมธี (หนองสูง), “ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๒๔ - ๓๐ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.

จรรยา คงเจริญ [๑๐๐] ศึกษาเรื่องปฐมสมโพธิฉบับท้องถิ่นอีสานจากต้นฉบับ วัดใหม่ทองสว่าง จังหวัดอุบลราชธานี ส่วน ณัฏฐินี พรหมเกิด ได้ศึกษาเรื่องปฐมสมโพธิฉบับมอญจากต้นฉบับวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี เป็นต้น

๑๙. อุปปาตสันติ คัมภีร์อุปปาตสันติ หรือ อุปปาตะสันติ เป็นวรรณกรรมประเภทปริตร ชาวล้านนาเรียกว่า "มหาสันติงหลวง" แปลว่า บทสวดเพื่อสงบเคราะห์กรรม ใช้สวดมนต์เพื่อสงบเหตุร้าย และเพื่อสงบระงับสิ่งที่กระทบกระเทือน [๑๐๑] คัมภีร์อุปปาตสันติ เป็นวรรณกรรมภาษาบาลี มีจำนวน ๒๗๑ คาถา แต่งโดยพระมหามังคละสีลวังสะ พระเถระนักปราชญ์ของชาวเชียงใหม่ ในสมัยของพระเจ้าติโลกราช รัชกาลที่ ๑๑ แห่งราชวงศ์มังราย ในคัมภีร์ศาสนวงศ์กล่าวว่า ทหารผู้ออกสงครามท่องบทสวดในคัมภีร์นี้ สามารถพิชิตข้าศึกจนได้ชัยชนะในการรบ [๑๐๒]

อุปปาตสันติ เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเอานามพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระมหาสาวก และพระอรหันต์สาวกอื่นๆ อย่างครบถ้วน ทั้งที่มีมาในอดีต ในปัจจุบัน และจักมีในอนาคต รวมทั้งท่านที่ทรงคุณ ทรงอำนาจ ทรงฤทธิ์ ในทางที่ดีอื่นๆ เช่น เทวดา อินทร์ พรหม ยักษ์ นาค คนธรรพ์ ครุฑ อสูร เป็นต้น เนื้อความในอุปปาตสันติคาถานั้น สรุปได้ดังนี้ [๑๐๓]

๑) เป็นธรรมที่กระทำความสงบอันยิ่งใหญ่

๒) เป็นธรรมเครื่องสงบเหตุร้ายทั้งปวง

---

[๑๐๐] จรรยา คงเจริญ, "การศึกษาเรื่องปฐมสมโพธิฉบับท้องถิ่นอีสานจากต้นฉบับ วัดใหม่ทองสว่าง จังหวัดอุบลราชธานี", **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะอักษณศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๒.

ณัฏฐินี พรหมเกิด, "การศึกษาเรื่องปฐมสมโพธิฉบับมอญจากต้นฉบับวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี", **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะอักษณศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๒.

[๑๐๑] สัมภาษณ์ พระครูรัตนวรโชติ, เจ้าคณะอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย, ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๔๘. โดยท่านอธิบายว่า ท่านได้รับฟังจากครูบาอาจารย์มาว่า ในสมัยที่ท่านพระมหามังคละสีลวังสะ แต่งอุปปาตสันตินั้น ที่เชียงใหม่มีโจรผู้ร้ายและคนอันธพาลชุกชุมผิดปกติ มีเหตุร้ายและสิ่งกระทบกระเทือนอยู่เสมอ พระมหาเถระสีละวังสะ จึงให้พระสงฆ์สามเณรและประชาชนพากันสวดและฟังอุปปาตะสันติ เพื่อสงบเหตุร้ายทั้งมวล ที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง และความไม่มีโรค มีชัยชนะ และมีอายุยืนยาว รวมทั้งคุ้มครองให้พ้นจากเหตุเภทภัยนานัปการ อันจะบังเกิดขึ้นในกาลทุกเมื่อ

[๑๐๒] กรมศิลปากร, **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา**, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖), หน้า ๗๖.

[๑๐๓] ดูรายละเอียดในอุปปาตะสันติ หรือ มหาสันติงหลวง ในหนังสือธรรมานุสรณ์ จัดพิมพ์เนื่องในวาระเฉลิมฉลองและสมโภชครบ ๗๐๐ ปีแห่งการสร้างนครเชียงใหม่ วันที่ ๑๒ เมษายน ๒๕๓๙

๓) เป็นธรรมเครื่องป้องกันอมนุษย์ และยักษ์

๔) เป็นธรรมเครื่องพ้นจากความตายก่อกำหนดเวลา

๕) เป็นธรรมเครื่องย่ำยีกำลังของข้าศึก

๖) เป็นธรรมเครื่องจำเริญชัยชนะแด่พระราชา

๗) เป็นธรรมเครื่องนำสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาทั้งปวงออกไป

โดยมีการกล่าวถึงอานิสงส์ว่า ผู้ใดสวดหรือฟัง "อุปปาตะสันติ"บุคคลนั้นจะพึงชนะจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง จักเจริญด้วยคุณคือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ความวิบัติย่อมไม่มาแผ้วพาน

หลักฐานเกี่ยวกับคัมภีร์อุปปาตสันตินั้น บางแห่งกล่าวว่าได้หายไปจากล้านนาและไปปรากฏที่ประเทศพม่า ต่อมาพระธรรมคุณาภรณ์ (เช้า ฐิตปญฺโญ ป.ธ.๙) วัดมหาโพธาราม จังหวัดนครสวรรค์ ได้แปลชำระคัมภีร์นี้เป็นภาษาไทย เพื่อความสะดวกแก่ผู้อ่านที่ไม่สันทัดบาลี โดยได้ต้นฉบับภาษาบาลีอักษรพม่าจากพระภัททันตะธัมมานันทมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง นอกจากนี้ เสถียรพงษ์ วรรณปก ก็ได้ตรวจสอบและแปลเป็นภาษาไทยเผยแพร่ต่อสาธารณชน

อย่างไรก็ตาม พบหลักฐานเกี่ยวกับคัมภีร์อุปปาสันติ ที่มีการคัดลอกสืบต่อกันมา ดังที่พบข้อความบางส่วนในสมุดข่อยของครอบครัวสุรีย์ มีผลกิจ ผู้ที่สืบต่อต้นฉบับอุปปาตะสันติฉบับภาษาบาลี ในจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเขียนไว้ในสมุดข่อย หมึกจีน อาบน้ำชาด ความว่า [๑๐๔]

> "...ในปีจุลศักราช ๑๒๗๙ ปีดับไก๊ เดือน ๘ เหนือ เพ็ญวันศุกร์ ปีกุน สัปตศก พ.ศ.๒๔๗๘ เจ้าภาพเขียนต้นฉบับนี้ คือ นายน้อยปิง มารวิชัย บ้านประตูท่าแพ เป็นประธานพร้อมทั้งภริยาลูกและญาติทุกคน ได้จ้างคนเขียนธรรม ๕ ผูก คือมลชัย ๑ ผูก อินทนิล ๑ ผูก สังขยาปริตตมังคลสูตร ๑ นัครฐาน ๑ ผูก **อุปปาตสันติ ๑ ผูก** รวม ๕ ผูก พร้อมทั้งสร้างบ่อน้ำถวาย พระครูบาศรีวิชัย (ปฏิคาหก) ทานวัดศรีโสดาและถนนขึ้นดอยสุเทพขอกุศลบุญเยี่ยงนี้จงเป็นปัจจัยค้ำชูตัวแห่งผู้ข้าฯ (นายน้อยปิง) ทั้งหลายทุกคน ตราบถึงนิพพานในอนาคตกาลโน้นเทอญ"

---

[๑๐๔] ดูรายละเอียดใน http://www.palungjit.com/board/showthread.php?t=553

๒๐. วิสุทธิมัคคทีปนี พระอุตตราราม พระเถระชาวโยนกเชียงแสน รจนาในระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๖๕ - ๒๑๔๕ คัมภีร์นี้เป็นคู่มืออธิบายคัมภีร์วิสุทธิมัคค์ที่แต่งโดยพระพุทธโฆษาจารย์แห่งศรีลังกา โดยในคัมภีร์ศาสนวงศ์ ระบุว่า พระอุตตรารามเถระ แต่งคัมภีร์วิสุทธิมัคคทีปนีไว้ดังนี้

> "...พระเถระองค์หนึ่งชื่ออุตตรารามเป็นอรัญยวาสีเคร่งครัด ได้ทำปกรณ์ชื่อวิสุทธิมัคคทีปนี พระสิริมังคละ ทำปกรณ์ชื่อมงคลทีปนี พระเถระไม่ปรากฏชื่อองค์หนึ่งทำปกรณ์ชื่ออุปปาตสันติ นัยว่าสวดอุปปาตสันตินั้นแล้ว ชนะพวกทหารจีน..." [๑๐๕]

๒๑. สารัตถสังคหะ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยสาระสำคัญของสงเคราะห์ด้วยธรรมต่างๆ แต่งโดยพระนันทาจารย์ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ปัจจุบันมีการแปลเป็นภาษาไทยแล้ว

๒๒. มธุรัตถปกาสินีมิลินทปัญหา เป็นคัมภีร์อธิบายคัมภีร์มิลินทปัญหา รจนาโดยท่านพระติปิฎกจุฬาภยเถระ ไม่ปรากฏปีที่แต่ง ซึ่งท่านพระมหาติปิฎกจุฬาภยเถระ กล่าวถึงคัมภีร์มิลินทปัญหา ว่าพระพุทธโฆษาจารย์ ได้แต่งนิทานกถาและนิคมกถาประกอบเข้า ส่วนตัวปัญหาท่านมิได้ระบุว่าผู้ใดเป็นผู้แต่ง คัมภีร์ดังกล่าว ได้มีผู้ศึกษาเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ที่มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว

๒๓. อัตถาอุปริปัณณาส แต่งในปี พ.ศ.๒๐๙๓ พบที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ แต่ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง โดยเป็นคัมภีร์ว่าด้วยการอธิบายเนื้อหาบางตอนในมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์

๒๔. มูลกัมมัฏฐานภวิรติ แต่งขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๒๑๙๑ พบที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ แต่ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง โดยคัมภีร์เล่มนี้ น่าจะมีผลทำให้ครูบากัญจนอรัญญวาสีนำมาแต่งใหม่ชื่อ "**มูลกัมมัฏฐานรอม**" ซึ่งจากประวัติพบว่า ท่านได้มาจากคุรุประเทศ ต้นฉบับเดิมเป็นใบลานนับได้ ๓๘ ใบแต่งเป็นภาษาบาลี เลขเป็นเลขโหรา [๑๐๖]

ปวงคำ ตุ้ยเขียว อาจารย์คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้สืบค้นมาจากวัดเมธัง อำเภอเมือง เชียงใหม่ ระบุว่า คัมภีร์เรื่องนี้ ครูบากัญจนอรัญญวาสี ได้มาจากคุรุประเทศเป็นของเก่าและจารลงใบลานเป็นคัมภีร์เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา

นอกเหนือจากวรรณกรรมภาษาบาลีที่มีอยู่อย่างมากมายและเปี่ยมด้วยคุณค่า ดังที่ได้กล่าวแล้ว ยังมีคัมภีร์อีกมากมายที่พระเถระนักปราชญ์รุ่นต่อมาได้ประพันธ์ขึ้นเพื่อถวายไว้ใน

---

[๑๐๕] กรมศิลปากร, **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา**, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖), หน้า ๗๖.

[๑๐๖] ดูรายละเอียดใน **มูลกัมมัฏฐานรอม**, ฉบับวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่ จัดพิมพ์โดยคณะลูกหลานของคุณแม่น้อย เลขะวัฒนาภรณ์ ในปี ๒๕๔๗.

พระพุทธศาสนา ซึ่งหากศึกษาจากคัมภีร์ที่ชื่อว่า "อานิสงส์สร้างธรรม" แล้วจะพบว่ามีการระบุถึง "อานิสงส์" หรือผลตอบแทนแก่ผู้สร้างคัมภีร์ไว้เป็นอย่างสูงว่า [๑๐๗]

> "...บุคคลผู้ใดยินดีในศาสนาตถาคตและได้สร้างเขียนธัมมปิฎกกะทั้ง ๓ คือว่า อภิธัมมา ๗ คัมภีร์ สุตตันตปิฎกะและอัตถกถาฎีกาคัณฐีทั้งหลายก็ดี บุคคลทั้งหลายฝูงนั้นก็ได้อานิสังสผละมากนัก บ่อาจจักวัณณนาสังขยานับประมาณแห่งบุญอันหาที่สุดที่เมี้ยนบ่ได้แล ดังว่ามีเทพบุตรตนหนึ่งมีอายุได้แสนกัปป์ มีปากแลลิ้นได้แสนอัน...ก็บ่อาจเพื่อจักอ่านนับหื้อเสี้ยงหื้อเมี้ยน ปริจเฉทว่าเท่านั้นเท่านี้แท้แล..แม้นบ่ได้สร้างได้เขียนพร้อมทั้งมวล เท่าคัมภีร์หนึ่งก็ดีบ่ได้ บทหนึ่งก็ดี ลวงสุดไปแม้อักขระตัวเดียวหนึ่งก็ดี แม้นบ่ได้สร้างได้เขียน เท่ามีน้ำมันน้ำหมิ่นและแต่งแปลงน้ำประทัดลานหื้อได้เขียนธัมม์ดั่งอั้นก็ดี บุคคลผู้นั้นก็จักได้ผลบุญกัมม์มากนักจักได้เสวยสมบัติเป็นพระญาจักกวัติราช..."

ด้วยประเพณีนิยมและความเชื่อในเรื่องอานิสงส์ในการเขียนธรรม สร้างคัมภีร์ถวายวัดและพุทธศาสนาดังกล่าว จึงทำให้มีผู้สร้างและเขียนคัมภีร์ต่างๆ ไว้เป็นอันมาก ซึ่งความเชื่อและค่านิยมในผลานิสงส์ดังกล่าว ก็ให้เกิดการยอมรับและการคติแห่งพระสงฆ์และชาวพุทธล้านนาจะต้องจัดสร้างคัมภีร์ถวายวัด ด้วยเหตุเพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรมและอานิสงส์ต่อผู้สร้างที่จะได้รับผลทั้งในปัจจุบันคือ ความมีสติปัญญาและผลในอนาคต คือ สวรรค์สมบัติ ผลที่เกิดขึ้น คือการค้นพบคัมภีร์ธรรมจำนวนมากในล้านนา ซึ่งจากการสำรวจของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๖ จนถึงปัจจุบัน พบว่า ในล้านนามีคัมภีร์ต่างๆ มากกว่า ๔๐๐,๐๐๐ ผูก และมากกว่า ๒๗,๙๙๓ ชื่อเรื่อง ซึ่งนักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ในล้านนามีคัมภีร์ธรรมต่างๆ มากกว่า ๑ ล้านผูก ที่เป็นภูมิปัญญาของพระเถระ นักปราชญ์ชาวล้านนาได้เขียนถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

นอกเหนือจากวรรณกรรมภาษาบาลีเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนพระพุทธศาสนาที่พระเถระชาวล้านนาได้รจนาดังกล่าวมาแล้วนั้น ยังได้มีผลงานวรรณกรรมประเภทชาดกอีกมากมาย โดยเฉพาะเวสสันดรชาดกนั้นที่พบแล้วมีมากกว่า ๒๐๐ สำนวน ส่วนชาดกนอกนิบาตเรื่องอื่นๆ ที่ภิกษุและฆราวาสชาวล้านนาได้รจนาไว้ที่พบแล้วมีประมาณหลายพันเรื่อง เช่น [๑๐๘]

---

[๑๐๗] คัมภีร์อานิสงส์สร้างธรรม ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ .

[๑๐๘] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๙๘-๒๐๑.

๑. ศรีวิชัยยนต์หงส์	๑๕ ผูก
๒. พรหมจักร	๙ ผูก
๓. นันทิกาพระยาบ่าวน้อย	๕ ผูก
๔. คันธนะ	๓ ผูก
๕. รัตนแสงพือ	๗ ผูก
๖. สังขวัฒนะ	๓ ผูก
๗. สังข์สิงห์ธนูชัย	๑๐ ผูก
๘. ช้างโพลง	๔ ผูก
๙. ทุคคตกุมาร	๑ ผูก
๑๐.มะลิซ้อน	๑ ผูก
๑๑.สูญโญ	๑ ผูก
๑๒. ปลาช่อน	๑ ผูก
๑๓.งัวน้อย	๑ ผูก
๑๔.จันทสมุทท์	๓ ผูก
๑๕.ดอกแก้วมหาวัน	๑ ผูก
๑๖.คามณีจันท์	๒ ผูก
๑๗.บัวรมบัวเรียว	๕ ผูก
๑๘.กุมารมดส้ม	๖ ผูก
๑๙.เตโชวายาโม	๑ ผูก
๒๐ ช้าง ๗ หัว ๗หาง	๑ ผูก
๒๑. ไภยราช	๘ ผูก
๒๒.มณีจันทกุมาร	๑๓ ผูก ฯลฯ

จากรายชื่อวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตล้านนาดังที่ยกตัวอย่างมานี้ หากศึกษาดูแล้วจะพบว่าบางเรื่องน่าจะมีที่มาจาก ปัญญาสชาดก บางเรื่องอาจจะมาจากนิทานพื้นบ้าน และบางเรื่องอาจเกิดจากการที่กวีได้คิดผูกเรื่องขึ้นเอง แต่ก็มีบางเรื่องเช่นกันที่เห็นได้ว่ามีที่มาจากวรรณคดีของพราหมณ์ เช่นเรื่อง หอรมาน พรหมจักร และอุสสาบารส ซึ่งทั้งสองเรื่องแรกนั้นมาจากเรื่องรามเกียรติ์ และ อุณรุทมา ผสมกันและผนวกเข้ากับจินตนาการของผู้แต่ง จึงกลายเป็นวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตล้านนาที่น่าสนใจ

นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมล้านนาอีกประเภทหนึ่ง ที่ปรากฏอยู่ไม่น้อย คือ วรรณกรรมประเภทตำนานที่กล่าวถึงเรื่องราวหรือประวัติความเป็นมาของสถานที่และบุคคล เช่น พระดอยตุง พระพุทธรูปทองทิพย์ เมืองเชียงแสน พระยาธรรมิกราช ฯลฯ วรรณกรรมดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ทั้งในใบลานและในสมุดข่อยหรือที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ปั๊ปสา” ทั้งนี้หากจะดูจากชื่อของตำนาน ที่มีผู้ปริวรรตและนำศึกษาไปบ้างแล้ว เช่น

๑. ตำนานสิงห์หนวัติโยนกชัยบุรีศรีเชียงแสน

๒. ตำนานสุวรรณคำแดง หรือ ตำนานเจ้าอินทขีล ในจังหวัดเชียงใหม่

๓. ตำนานราชวงศ์ปกรณ์

๔. ตำนานพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๕. ตำนานวัดพระธาตุจอมพิงค์ชัยมงคล อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

๖. ตำนานพระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย

๗. ตำนานพระศีลา วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่

๘.ตำนานพระแก่นจันทน์

๙. ตำนานพระเจ้าทองทิพย์ จังหวัดเชียงราย พะเยา ฯลฯ

ในการเขียนวรรณกรรมประเภทตำนานเหล่านี้ ส่วนใหญ่นิยมเขียนแบบชาดก กล่าวคือ จะมีการใช้เขียนเป็นภาษาบาลีแทรกในการดำเนินเรื่องบางจุด มักจะโยงเรื่องไปหาพุทธประวัติหรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ การนิยมให้ชื่อบาลีแก่บุคคลหรือสถานที่ในล้านนามาตลอดจนการอิงเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์นั้น ทำให้วรรณกรรมของล้านนาบางเรื่องมีความน่าเชื่อถือลดลงมากเมื่อเทียบกับคุณค่าทางประวัติศาสตร์ตามที่ควรจะเป็น ส่วนในแง่ของตำราล้านนานั้นอาจจำแนกออกเป็นกลุ่มย่อยๆ ได้อีก เช่น ตำราพระพุทธศาสนา ตำราประเพณีและพิธีกรรม ตำราโหราศาสตร์และไสยศาสตร์ ตำรายาสมุนไพร ตำราคำสอนจริยศาสตร์ ตำรากฎหมาย เป็นต้น ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้แบ่งประเภทของคัมภีร์/วรรณกรรมล้านนาออกเป็น ๑๑ หมวดใหญ่ๆ เช่น หมวดพระพุทธศาสนา หมวดนิทานพื้นบ้าน หมวดกฎหมายโบราณ หมวดจริยศาสตร์ หมวดประวัติศาสตร์ หมวดสมุนไพร หมวดอานิสงส์ และหมวดโหราศาสตร์ตามที่กล่าวแล้ว โดยมีการถ่ายไมโครฟิลม์เก็บรักษาไว้ที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มากถึง ๑๒,๑๔๔ ผูก/ฉบับ

อย่างไรก็ดี ถ้าเทียบกับคัมภีร์ที่มีอยู่มากมายในวัดต่างๆ ในล้านนา และบางส่วนถูกเผาทำลายในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการเก็บรักษาคัมภีร์ใบลานในล้านนายังมีน้อยมาก

วรรณกรรม/คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่พระเถระชาวล้านนาไทย ได้รจนาไว้ในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ นี้ เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นงานชิ้นเอกในทางพุทธศาสนา พระภิกษุสงฆ์ของล้านนาไทยได้ประพันธ์งานของท่านขึ้น เพื่อเป็นบทเรียนของการศึกษาภาษาบาลีในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นคำสอนศีลธรรมจรรยา และชี้แนวปฏิบัติให้กับผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใส ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญา ความรู้ ความแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลี ซึ่งมีหลายรูปที่ได้เดินทางไปศึกษา ณ ลังกา ความเจริญรุ่งเรืองนี้ถึงขั้นสูงสุดตั้งแต่ในสมัยที่ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลก และมีความสืบเนื่องจนถึงสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว และค่อยๆ เสื่อมลงพร้อมกับราชวงศ์มังรายและการเข้ามาครองเชียงใหม่ของพม่า แต่โดยความที่อิทธิพลของวรรณกรรมในยุคนั้นได้แพร่ขยายไปหลายพื้นที่ เช่น เมืองแพร่ เชียงตุง เชียงราย เป็นต้น จึงทำให้มีการรักษาจารีตประเพณีดังกล่าวจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม วรรณกรรม/คัมภีร์ล้านนาในสมัยต่อมานั้น ก็มีข้อที่น่าสังเกตว่า ส่วนใหญ่ไม่ค่อยระบุนามผู้แต่ง และวันเดือนปีที่สร้าง ซึ่งนักวิชาการผู้ที่มีความรู้ในวรรณกรรมล้านนาให้ความเห็นว่า คัมภีร์ที่คัดลอกต่อกันมาและที่หลงเหลืออยู่นั้น ส่วนหนึ่งเป็นภูมิความรู้ของพระมหาเถระ นักปราชญ์ในยุคทองของวรรณกรรมล้านนา การที่มีผู้นำมาคัดลอกต่อนั้น อาจจะเป็นลูกศิษย์ สิทธิวิหาริกจึงไม่กล้าที่จะออกนามว่าเป็นของตน ถึงแม้ว่าบางเรื่องบางคัมภีร์อาจระบุว่าตนเองเป็นผู้จารต่อมาพระเถระเหล่านั้น และบางฉบับอาจระบุว่าได้ต้นฉบับมาจากไหนเท่านั้น เพื่อมิให้เป็นการลดเกียรติภูมิความรู้ของครูอาจารย์ แต่ท่านเหล่านั้นก็มีเจตนาดีที่จะสืบต่อองค์ความรู้และสร้างคัมภีร์นั้นๆ ให้ปรากฏถึงคนรุ่นต่อไป

๒.๓ ลักษณะการบันทึกวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

วรรณกรรม/คัมภีร์ล้านนาที่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร หากพิจารณา วัตถุที่ใช้ในการบันทึก มาแต่โบราณจะเห็นว่า มีทั้งการจารึกบนหลักศิลา ใบเสมา ระฆัง กรอบประตู กรอบหน้าต่าง ฐานพระพุทธรูป รอยพระพุทธบาท เป็นต้น ตลอดไปจนถึงการจารึกบน “หลาบเงิน” คือแผ่นเงิน ที่ทำให้บางและเรียวยาว มีลักษณะคล้ายใบลานมีจารึกตัวอักษร เช่น หลาบเงินจารึกของพระนางวิสุทธิเทวี หลาบเงินจารึกของพระเจ้าสุทโธธรรมราชา และบางครั้งก็มีการจารไว้บนหนังสัตว์ เช่น หนังวัว หนังควาย เช่น การจารเรื่องราวความเป็นมาและความเชื่อเรื่องยันต์ไว้ที่หนังควาย ที่วัดกานโถม หรือวัดช้างค้ำ เวียงกุมกาม ในอำเภอสารภี จังหวัด เชียงใหม่ เป็นต้น

อีกลักษณะหนึ่งคือ การจาร ได้แก่การใช้เหล็กแหลมจารบนใบลาน ต่อมาก็มีการใช้ปากกาที่ทำจากก้านกูด (พืชชนิดหนึ่ง) จุ่มหมึกดำซึ่งทำจากเขม่าไฟผสมน้ำ เขียนบันทึกลงใน

กระดาษสา หรือสมุดข่อย ภาษาล้านนา เรียกว่า “ ปั๊บสา “ ลักษณะการจารึกเช่นนี้ มีมาตั้งแต่โบราณ และมีอยู่ตามวัดต่างๆ จนกระทั่งกิจการพิมพ์เริ่มมีขึ้น จึงได้มีการพิมพ์บนหนังสือ ทำเป็นรูปเล่มต่อมาภายหลัง และในบางครั้งก็ทำรูปเล่มคล้ายกับปั๊บสา หรือสมุดข่อยที่มีแต่โบราณ

ลักษณะตัวอักษร ที่ใช้ในการจารึก ตามหลักฐานที่ค้นพบมี ๓ ชนิด คือ

๑. “ตัวอักษรไทยยวน” “อักษรธรรมล้านนา” หรือ “ตั๋วเมือง” เป็นอักษรของล้านนาไทยที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม และเป็นที่แพร่หลายในภาคเหนือ และดินแดนใกล้เคียง เช่น เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ของประเทศพม่า ในปัจจุบันยังมีการใช้จารึกอยู่บ้าง ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ในการเขียนคัมภีร์ธรรม และการจารึกเรื่องราวต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาในล้านนา นอกจากนี้การใช้ตัวภาษาไทยล้านนาดังกล่าว ยังถือว่าเป็นภาษาที่ศักดิ์สิทธิ์ ตัวอักษรชนิดนี้ได้แพร่กระจายไปสู่ภาคอีสานตั้งแต่โบราณด้วยนิยมใช้ในการจารคัมภีร์ต่างๆ จึงเรียกกันว่า “ตัวธรรม” หรือ อักษรธรรม

๒. “ตัวอักษรสุโขทัย” หรือ “ตัวอักษรฝักขาม” ได้แก่ ตัวอักษรที่พ่อขุนรามคำแหงทรงคิดประดิษฐ์ขึ้น สันนิษฐานว่า คงได้รับเข้ามาใช้ในสมัยพระเจ้ากือนา เมื่อพระมหาสุมนเถระได้นำพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่ในล้านนาไทย ส่วนใหญ่ใช้ในการจารศิลาจารึก ลักษณะคล้ายคลึงกับตัวอักษร “ไทยน้อย” ของอีสาน หรืออักษรลาวล้านช้าง ที่ปรากฏอยู่ในเมืองต่างๆ เช่น หลวงพระบาง ประเทศลาว โดยพบหลักฐานที่อักษรดังกล่าว ที่จารึกเจดีย์กู่คำ บริเวณเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่

๓. “ตัวอักษรขอมไทย” (ขอมเมือง, ขอมเสียบ) หรือ “อักษรไทยนิเทศ” ได้แก่การเอาตัวอักษรไทยยวนกับตัวอักษรสุโขไทยมาผสมกัน โดยใช้ตัวอักษรสุโขทัยเขียนตัวกลมๆแบบอักษรไทยยวน มีการเติมสะกดตามแบบอักษรของขอม ตัวขอมไทยนี้สันนิษฐานว่าได้ใช้ในระยะเวลาหลังจากที่เชียงใหม่พ้นจากการยึดครองของพม่าแล้วระยะหนึ่ง ตัวอักษรชนิดนี้ผู้รู้บางท่านไม่แยกเป็นชนิดต่างหาก เพราะเป็นเพียงการผสมผสานจากตัวอักษร ๒ ชนิดแรก จึงมีการแบ่งอักษรที่ใช้ในล้านนาเป็น ๒ ชนิดคือ “อักษรไทยยวน” กับ “อักษรฝักขาม” เท่านั้น และนิยมใช้ในการบันทึกวรรณกรรมทางคดีโลก เช่น โคลงนิราศหริภุญชัย โคลงอมรา เป็นต้น [๑๐๙]

ส่วนวิธีการเก็บรักษาคัมภีร์/วรรณกรรมล้านนานั้น จากการศึกษาที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ และวัดต่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบนพบว่า พระสงฆ์ชาวล้านนามีวิธีเก็บรักษาคัมภีร์ที่อยู่ในรูปสมุดข่อยและปั๊บสาใน ๔ ระดับใหญ่ คือ

---

[๑๐๙] ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, “แนะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา”, ใน **รายงานสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์), ๒๕๒๗ : ๑๑๓.

๑. ระดับคัมภีร์ เมื่อพระเถระ นักปราชญ์ได้เขียนธรรม วรรณกรรม หรือเรื่องราวต่างๆ ลงในสมุดข่อย ใบลานแล้ว ท่านเหล่านั้นจะใช้เชือกผูกร้อยใบลานเข้าด้วยกันเป็นแต่ละผูก/ฉบับ ตามเนื้อเรื่อง จากนั้นก็มัดด้วยด้ายที่มีสีแดง บางครั้งก็ลงรักปิดทองทับตัวอักษรที่เขียนด้วยเหล็กแหลม นำไม้ที่มีลวดลายสวยงามและขัดแล้วอย่างดีมาประกบหน้า-หลัง แล้วใช้ผ้าห่อคลุมทับ มัดคัมภีร์แต่ละผูก/ฉบับรวมกันเป็นชุดคัมภีร์ บางแห่งทำไม้เล็กๆ หรือที่เรียกว่า "ไม้ปั๋นจั๊ก" หรือ "ไม้บัญชัก" เพื่อบอกว่า คัมภีร์เรื่องนั้น ว่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับอะไร มีธรรมกี่ผูก ใครเป็นผู้แต่ง แต่งขึ้นเมื่อไร และใครให้ความอุปถัมภ์ เป็นต้น นับได้ว่า เป็นการจัดระบบข้อมูลอ้างอิงที่ดี ที่แสดงถึงภูมิปัญญาในการรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี

๒. ระดับตู้พระธรรม เมื่อมีการจารคัมภีร์ ห่อคัมภีร์ต่างๆ เรียบร้อยแล้ว พระเถระ นักปราชญ์เหล่านั้น ถือว่า ผลงานที่ท่านได้แต่งขึ้นมีคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา สมควรที่จะเก็บรักษาไว้อย่างดี จึงมีการจัดเก็บไว้ในตู้ที่มิดชิดสามารถป้องกันแมลง หนู หรือสภาพภูมิอากาศที่แปรเปลี่ยนได้ ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างตู้พระธรรมถวายวัด โดยมีลวดลายที่สวยงามแสดงถึงภูมิปัญญาและศิลปะของชาวล้านนา

๓. ระดับหอพระไตรปิฎก หรือ หอไตร เมื่อมีตู้พระธรรมหลายๆ ตู้ พระเถระ นักปราชญ์จึงได้สร้างหอไตรขึ้น เพื่อเป็นที่รวบรวมคัมภีร์ต่างๆ ไว้ในที่เดียวกัน และเพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าหาความรู้ของอนุชนรุ่นหลัง หอไตรที่มีความสวยงามและเป็นเอกลักษณ์ของล้านนา เช่น หอไตรวัดพระสิงห์ หอไตรวัดเจดีย์หลวง หอไตรวัดดวงดี จังหวัดเชียงใหม่ และหอไตรวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน เป็นต้นนั้น ได้สะท้อนถึงวิธีการเก็บรักษาคัมภีร์ของชาวล้านนาได้เป็นอย่างดี บางวัด มีการสร้างหอไตรโดยมีน้ำล้อมรอบ เพื่อป้องกันปลวก แมลง ที่จะเข้ามากัดทำลายคัมภีร์ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ดังเช่น หอไตรวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ เป็นต้น

๔. ระดับประเพณีความเชื่อ เพื่อให้วิธีการเก็บรักษาและสืบต่อวรรณกรรม/คัมภีร์ให้ยืนยาว บางพื้นที่ เช่นที่ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ และในบางอำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีประเพณีการรักษาคัมภีร์ธรรม ที่เรียกว่า ***"ประเพณีตากธรรม"*** ซึ่งเป็นกระบวนการรักษาคัมภีร์ผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ โดยการนำคัมภีร์ใบลาน ปั๊ปสา ที่อยู่ในหอไตรหรือในที่ต่างๆ ออกมาตากแดด ควบคุมความชื้น เก็บรักษาโดยการห่อผ้า และการเขียนคัมภีร์ชุดใหม่ขึ้นมา โดยประเพณีตากธรรมนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างความรู้ใหม่และการสืบทอดคัมภีร์โบราณ กล่าวคือ ก่อนที่จะมีประเพณีตากธรรมในเดือนยี่เป็ง (วันเพ็ญเดือน ๑๒) ของทุกปี พระสงฆ์และชาวบ้านจะใช้ความรู้ทางด้านพุทธศาสนาและความรู้ในศาสตร์ต่างๆ ที่ตนมีอยู่มาเขียน/บันทึกเรื่องราวของชุมชน

ก่อนที่จะนำมาเทศน์ (บอกเล่า) และร่วมแห่ฉลองในพิธีตากธรรมดังกล่าว หลังจากนั้นก็ถวายคัมภีร์ธรรมเหล่านั้นให้กับวัด จนกลายเป็น "**ประเพณีทานธรรม**" นอกจากนี้ ก็เป็นการสำรวจคัมภีร์ธรรมที่วัดต่างๆ ได้ยืมไปเทศน์ให้ประชาชนได้ฟังในช่วงเทศกาลเข้าพรรษาว่า ได้ส่งคืนวัดที่มีคัมภีร์มาครบหรือไม่ คัมภีร์ไหนชำรุดหรือไม่อย่างไร [๑๑๐]

ประเพณีที่เกิดขึ้นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระเถระ นักปราชญ์ชาวล้านนาในอดีต มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและการจัดการความรู้ทั้งในรูปแบบของการสร้างความรู้ใหม่และการรักษาความรู้ที่มีอยู่มิให้สูญหายไปจากความทรงจำและการเรียนรู้ ซึ่งนับว่าเป็นผลงานที่ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในวิธีการเก็บรักษาคัมภีร์ไว้เป็นอย่างดี เป็นการสร้างโอกาสและพื้นที่หรือแหล่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า ประเพณีในการรักษา สืบทอดคัมภีร์ใบลานบางอย่างเช่น ประเพณีตากธรรม ที่วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ที่บูรพาจารย์ได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องนั้น ได้สูญหายไปในช่วงเวลาประมาณ ๕๐ ปีที่ผ่านมา

โดยกระบวนการเก็บรักษาคัมภีร์ทั้งหมดนั้น เป็นการจัดการรักษาคัมภีร์ใบลานในระดับวัดและชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น ยังไม่มีการรักษาที่เป็นระบบในระดับพื้นที่ภาคเหนือหรือการส่งเสริมที่เป็นทางการจากภาครัฐ ซ่งจะต้องมีการจัดการทรัพยการวัฒนธรรมอันเป็นมรดกทางปัญญาของชนชาติต่อไป

---

[๑๑๐] "ประเพณีตากธรรม" มีปรากฏเป็นประเพณีของชุมชนวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และบางวัด ในเขตอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันได้สูญหายแล้ว ส่วนประเพณีตานธรรม หรือถวายธรรมนั้น จัดว่าเป็นประเพณีที่ชาวพุทธล้านนาจะต้องประพฤติปฏิบัติและรักษาสืบเนื่องกันมา โดยเฉพาะการถวายธรรมเพื่อเป็นปุพพเปตพลี ในวันเพ็ญเดือน ๑๒ เหนือ หรือกลางเดือน ๑๐ ของภาคกลางนั้น ชาวพุทธล้านนานิยมนำคัมภีร์ธรรมมาถวายวัด ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะมีเพียงการซื้อคัมภีร์จากโรงพิมพ์ท้องถิ่นที่จัดพิมพ์เป็นอักษรไทยและพับเป็นสมุดข่อยเลียนแบบกระดาษสาในอดีตมาถวายวัดก็ตาม แต่ก็ถือว่า เป็นประเพณีนิยมที่สร้างวิถีแห่งชาวพุทธ ซึ่งแสดงถึงคติธรรม ความเชื่อ และความเป็นชุมชนแห่งชาวพุทธที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา.

๒.๔ ประเภทและลักษณะของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่มีอย่างมากมายในดินแดนล้านนานั้น สามารถจัดเป็นหมวดหมู่ต่างๆ ตามความเหมาะสมของทั้งในด้านเนื้อหา รูปแบบคำประพันธ์ ความมุ่งหมายในการใช้ ตามภาษาที่เขียน แม้กระทั้งยุคสมัยที่แต่ง ซึ่งการจัดจำแนกประเภทของวรรณกรรมนั้นอาจกระทำได้หลายวิธีขึ้นอยู่กับว่าจะอาศัยหลักเกณฑ์อะไรในการแบ่ง แต่ก็เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า วรรณกรรมนั้น อาจแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ วรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ แต่ในด้านของวรรณกรรมท้องถิ่น วรรณกรรมบางเรื่องอาจเป็นเรื่องที่เล่าสืบต่อกันมาและบันทึกในภายหลังซึ่งผู้แต่งสามารถเพิ่มเติมแนวคิดและประเด็นต่างๆ เข้ามาได้

สิงฆะ วรรณสัย [๑๑๑] ได้แบ่งวรรณกรรมล้านนาไทยตามลักษณะเนื้อเรื่อง ออกเป็น ๒ ประเภท คือวรรณกรรมทางศาสนา และวรรณกรรมทางโลก และได้แบ่งวรรณกรรมทางโลกออกเป็น ๒ สมัย คือ สมัยก่อนรัตนโกสินทร์และสมัยรัตนโกสินทร์ โดยอาศัยการสันนิษฐาน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการแบ่งตามยุคสมัยในขอบเขตระยะเวลาที่กว้างมาก

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล [๑๑๒] มีความเห็นว่าวรรณกรรมล้านนานั้นยังไม่สามารถแบ่งประเภทตามยุคสมัยที่แต่งได้เด่นชัด เพราะขาดหลักฐานบ่งบอก และต้องอาศัยการศึกษาวิเคราะห์วิจัยอย่างมาก โดยการแบ่งวรรณกรรมล้านนาไทยตามเนื้อเรื่องออกเป็นวรรณกรรมทางศาสนาและวรรณกรรมทางโลกนั้นก็แบ่งให้เด่นชัดได้โดยยาก เนื่องจากต้นกำเนิดของวรรณกรรมล้านนาส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่เกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนานับตั้งแต่วัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาของล้านนามาแต่โบราณ ผู้รจนาวรรณกรรมจึงล้วนแต่เป็นพระภิกษุ หรือ ผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน พุทธศาสนาจึงเป็นบ่อเกิดทั้งในด้านเรื่องของวรรณกรรม และอิทธิพลในด้านแนวคิดหรือหลักธรรมต่างๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมด้วย การจัดแบ่งประเภทวรรณกรรมล้านนาไทย จึงน่าจะยึดถือการแบ่งอย่างกว้างๆ ตามลักษณะรูปแบบเป็นขั้นแรกและพิจารณาจำแนกตามเนื้อหาเป็นขั้นที่สอง โดยขั้นแรกสุดที่ควรจะพิจารณาในด้านรูปแบบของวรรณกรรมล้านนา คือ ต้นฉบับวรรณกรรมที่ปรากฏด้วยภาษา ๒ ภาษา ได้แก่ วรรณกรรมที่แต่งหรือเรียบเรียงเป็นภาษาบาลีประเภทหนึ่ง และที่แต่งด้วยภาษาท้องถิ่นไทยล้านนาอีกประเภทหนึ่ง และทั้งสองส่วนใหญ่จารึกหรือเขียนด้วยอักษรล้านนาโดยแยกวรรณกรรมทั้ง ๒ ประเภทออกจากกัน

---

[๑๑๑] สิงฆะ วรรณสัย, **ปริทัศน์วรรณคดีล้านนา**, (เชียงใหม่, ภาควิชาภาษาไทย, คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๒๓.

[๑๑๒] ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, “แนะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา”, ใน **วรรณกรรมล้านนาเล่ม ๑,** (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์), ๒๕๒๗ : ๑๑๔.

มณี พยอมยงค์ และอุดม รุ่งเรืองศรี [๑๑๓] ได้แบ่งวรรณกรรมล้านนาออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ วรรณกรรมลายลักษณ์ และวรรณกรรมมุขปาฐะ หรือวรรณกรรมที่ถ่ายทอดด้วยตัวอักษรกับวรรณกรรมที่ถ่ายทอดด้วยวาจา/คำพูด ซึ่งอาจแบ่งย่อยออกไปอีกตามวรรณกรรมทั้ง ๒ ประเภทนั้น เช่น วรรณกรรมมุขปาฐะ ได้แก่ เพลงกล่อมเด็ก นิทานชาวบ้าน ภาษิตล้านนา ปริศนาคำทาย เป็นต้น ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์นั้น ได้แก่ วรรณกรรมประเภทบาลี วรรณกรรมชาดก ตำนาน ประวัติศาสตร์ ตำรา กฎหมาย คำสอน กวีนิพนธ์ คร่าว โคลง กาพย์ ร่าย เป็นต้น

ดังนั้น ในที่นี้จะกล่าวถึงประเภทและลักษณะของวรรณกรรมล้านนาออกเป็น ๒ ประเภท คือ วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ และวรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ

๒.๔.๑ วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์

วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์นั้น ได้แก่ วรรณกรรมที่จารึกด้วยอักษรอยู่ในรูปแบบคัมภีร์ใบลาน หรือศิลาจารึกอื่นๆ ซึ่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาได้แบ่งออกอีกเป็น ๒ ประเภท คือ วรรณกรรมลายลักษณ์ภาษาบาลี และวรรณกรรมลายลักษณ์ภาษาล้านนา ซึ่งมีลักษณะการประพันธ์ในรูปแบบของร้อยแก้วและร้อยกรอง ดังนี้

๒.๔.๑.๑ วรรณกรรมลายลักษณ์ภาษาบาลี

วรรณกรรมล้านนาที่เรียบเรียงเป็นภาษาบาลีมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย ทั้งนี้เนื่องด้วยพระมหาเถระหรือนักปราชญ์ชาวล้านนาในยุคทองมีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลี โดยเฉพาะหลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ณ วัดโพธารามมหาวิหาร ในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ และเนื่องด้วยความศรัทธาของพระเถระ/นักปราชญ์ ที่จะสร้างกุศล โดยการแต่งหนังสือภาษาบาลีขึ้นถวายวัดเป็นอานิสงส์ และเพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่ง จึงเกิดวรรณกรรมภาษาบาลีในล้านนา โดยอาจแบ่งประเภทตามเนื้อหาได้ ๔ ประเภท คือ

ก. วรรณกรรมประเภทตำนาน ตำนานเป็นแบบฉบับการบันทึกที่เก่าแก่ที่สุด เนื้อหาส่วนใหญ่ของตำนานจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติพระพุทธศาสนา พระธาตุ และพระพุทธรูป ลักษณะการเขียนตำนานมักเริ่มต้นจากการกล่าวถึงสมัยของพระพุทธองค์หรือก่อนหน้านั้น ครอบคลุมถึงเหตุการณ์ในอดีตของพุทธศาสนาในอินเดีย ลังกา เรื่อยมาจนถึงการวางรากฐานพุทธศาสนาในล้านนาไทย นอกจากนี้ ก็มีลักษณะที่จัดเป็นคำสอนศีลธรรมด้วย โดยเฉพาะ

---

[๑๑๓] ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และ อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนา**, เอกสารประกอบนิทรรศการวรรณกรรมล้านนา, (คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยพายัพ), ๒๕๒๗ : ๗. (อัดสำเนา).

ตำนานที่เป็นภาษาบาลีในล้านนา นับว่ามีคุณค่าต่อการศึกษาวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์และพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก เช่น จามเทวีวงศ์ และ สิหิงคนิทาน ที่รจนาโดยพระโพธิรังษีเถระ ชินกาลมาลีปกรณ์ รจนาโดยพระรัตนปัญญาเถระ และ รัตนพิมพวงศ์ ที่รจนาโดยพระพรหมราชปัญญาเถระ ตามที่กล่าวแล้ว เป็นต้น

ข.วรรณกรรมประเภทอธิบายขยายความพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม วรรณกรรมประเภทนี้มีลักษณะเนื้อหา เป็นการอธิบายขยายความพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ ในพระพุทธศาสนาซึ่งมีปรากฏเป็นจำนวนมาก เช่น ผลงานของ พระสิริมังคลาจารย์ ได้แก่ เวสสันตรทีปนี คัมภีร์อธิบายเรื่องเวสสันดรชาดก มังคลัตถทีปนี คัมภีร์อธิบายความในมงคลสูตร ผลงานของพระญาณกิติเถระ ได้แก่ สมันตปาสาทิกาอัตถโยชนา ที่อธิบายความในอรรถกถาพระวินัยปิฎกอย่างละเอียด สีมาสังกรวินิจฉัย คู่มืออธิบายสีมาเขตแดนประกอบกิจกรรมของพระสงฆ์ ผลงานของ พระรัตนปัญญาเถระ เช่น วชิรสารัตถสังคหะ อธิบายหัวข้อธรรมะต่างๆ เป็นต้น ซึ่งวรรณกรรมประเภทนี้ เป็นการอธิบายพระสูตร พระวินัย ให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

ค.วรรณกรรมประเภทคู่มืออธิบายเกี่ยวกับตำราภาษาบาลี วรรณกรรมประเภทนี้มีลักษณะเป็นคู่มืออธิบายตำราบาลีไวยากรณ์ เช่น มูลกัจจายนอัตถโยชนา แต่งโดย พระญาณกิตติเถระ สัททพินทุ-อภินวฎีกา แต่งโดย พระสัทธัมมกิตติมหาผุสสเทวเถระ คันถาภรณฎีกา ที่แต่งโดยพระสุวัณณรังสีเถระ เป็นต้น วรรณกรรมประเภทนี้เป็นการอธิบายโครงสร้างภาษาบาลีให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

ง. วรรณกรรมประเภทชาดก ได้แก่ ปัญญาสชาดก ซึ่งเป็นหนังสือรวมนิทานชาดก ๕๐ เรื่อง แต่งทำนองเลียนแบบชาดกในพระไตรปิฎก เชื่อว่าเป็นผลงานรวบรวมโดยพระเถระชาวเชียงใหม่ เรียบเรียงขึ้นในราวพุทธศักราช ๒๐๐๐ – ๒๒๐๐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของพระเถระชาวล้านนา ที่ได้รจนาวรรณกรรมเหล่านี้ด้วยภาษาบาลี ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนาไทย ที่มีการรับและถ่ายทอดเรื่องราวของพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์สู่อนุชนรุ่นหลัง

๒.๔.๑.๒ วรรณกรรมลายลักษณ์ภาษาล้านนา

วรรณกรรมภาษาล้านนา เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นด้วยภาษาล้านนา (อาจมีภาษาบาลีผสมบ้างบางส่วน) แต่ส่วนใหญ่ก็เป็นการบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและความเป็นไปของบ้านเมือง โดยมีลักษณะตามวรรณกรรมที่สำคัญ ดังนี้

ก.วรรณกรรมประเภทตำนาน ตำนานที่เรียบเรียงเป็นภาษาล้านนาและภาษาบาลี ซึ่งเขียนด้วยอักษรล้านนานั้นไม่อาจจะหาหลักฐานเกี่ยวกับผู้แต่งและเวลาที่แต่งได้ ส่วนใหญ่ต้นฉบับจะเป็นการคัดลอกสืบทอดกันมาโดยเริ่มจากการบันทึกคำบอกเล่าแต่โบราณเป็นพื้นและมีหลายสำนวนด้วยกัน ซึ่งบางทีเนื้อความก็แตกต่างกันออกไป ตำนานเหล่านี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับกำเนิดและประวัติความเป็นมาของเมืองต่างๆ ในล้านนาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับยุคเก่าแก่ที่สุด ได้แก่ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานเมืองเงินยางเชียงแสน และตำนานสิงหนวัติกุมาร ที่มีเนื้อหากล่าวถึงยุคใกล้ๆ เข้ามาก็มีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ตำนานมูลศาสนา ตำนานสิบห้าราชวงศ์ พงศาวดารเมืองน่าน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีตำนานเกี่ยวกับประวัติศาสนา พระธาตุ และพระพุทธรูป ที่เขียนด้วยอักษรล้านนาอีกเป็นจำนวนมาก เช่น ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ตำนานพระเจ้าทองทิพย์ ตำนานวัดพระธาตุจอมพิงค์ชัยมงคล ตำนานเมืองฝาง เป็นต้น

ตำนานต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นในล้านนาไทย ไม่ว่าจะเป็นการเขียนด้วยภาษาไทยล้านนาหรือภาษาบาลีตามที่กล่าวมาแล้ว แม้ว่าจะมีลักษณะผสมผสานระหว่างเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา เรื่องราวที่เป็นอภินิหารและความเชื่อในนิยายปรัมปราต่างๆ แต่ก็มีคุณค่าในด้านการศึกษา การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมุ่งสู่ความเข้าใจโครงสร้างความคิดและสถาบันต่างๆ ของสังคมในอดีต [๑๑๔]

ข.วรรณกรรมประเภทกฎหมาย กฎหมายล้านนาเข้าใจว่าได้รวบรวมและตราขึ้นใช้ในสมัยพ่อขุนมังรายปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านนาผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ กฎมายฉบับเก่าแก่ มีชื่อว่า “มังรายศาสตร์” หรือ “วินิจฉัยมังราย” ซึ่งสันนิษฐานกันว่า พ่อขุนมังรายมหาราช อาจจะตรากฎหมายฉบับนี้โดยได้รับอิทธิพลของ “กฎหมายธรรมศาสตร์” ของมอญจากหริภุญชัย ตำรามังรายศาสตร์ คงเป็นกฎหมายที่ใช้ในการพิจารณาตัดสินคดีต่างๆ สืบทอดกันมาหลายสมัย โดยมีการเขียนข้อความเพิ่มเติมลงไป ซึ่งไม่อาจทราบได้ว่าข้อความตอนใดเขียนขึ้นในสมัยใดบ้าง ต้นฉบับมังรายศาสตร์ ที่สืบทอดมา จารึกด้วยอักษรล้านนาลงในใบลานและสมุดข่อยมีหลายฉบับด้วยกัน และมี “กฎหมายเช่านา” ฉบับจากวัดฝายหิน

วรรณกรรมประเภทกฎหมายของล้านนามีคุณค่าอย่างมาก ในด้านการศึกษาถึงประวัติกฎหมายไทย การจัดระเบียบสังคมล้านนา และการวิเคราะห์เนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นถึง

---

[๑๑๔] นาฏวิภา ชลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๖–๒๐๐.

สถานภาพสังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม และค่านิยมของสังคมต่างๆ ตลอดจนการศึกษาถึงอักษรวิธี และสำนวนภาษาที่ใช้ในการเขียนกฎหมายในสมัยโบราณด้วย

ค.วรรณกรรมประเภทตำรา วรรณกรรมประเภทนี้มีลักษณะเป็นตำราที่จดบันทึกความรู้ต่างๆ ในสมัยโบราณ ได้แก่ ตำราโหราศาสตร์ ตำราสมุนไพร ตำราประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ เช่น "พิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่" "พิธีแห่ ท้าวสามพระยาและติโลกราช" ว่าด้วยพิธีสืบชะตาเมือง การบูชาอารักษ์เมืองและเทพเจ้าทั้งหลาย "ประเพณี ๖ ประการ" ว่าด้วยพุทธประเพณี ศาสนประเพณี โบราณประเพณี ราชประเพณี โลกประเพณี และประเทศราชประเพณี "มูลประทีป" ว่าด้วยประเพณีการจุดประทีปตามบ้านเมือง "บูชาเคราะห์หลวง" ว่าด้วยประเพณีการสะเดาะเคราะห์ และลักษณะขึด หรืออุบาทว์ต่างๆ "ธรรมโภสพ" ว่าด้วยประเพณีการทำขวัญข้าว เป็นต้น ซึ่งวรรณกรรมประเภทนี้ แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต ขนบประเพณี ความรู้ ความคิดและความเชื่อถือของชาวล้านนาไทยที่สืบเนื่องมาแต่โบราณกาล

ง.วรรณกรรมประเภทชาดก วรรณกรรมประเภทชาดกของล้านนาไทยมีอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่จะเป็นชาดกนอกนิบาต สืบเนื่องมาจากการนำนิทานท้องถิ่นมาแต่ง เพื่อใช้เทศนาสั่งสอนประชาชน โดยกล่าวอ้างว่า เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ การแต่งจะมีลักษณะยกคาถาบาลีขึ้นตั้งแล้วพรรณนาเป็นภาษาร้อยแก้วและร้อยกรอง (ร่าย) ซึ่งทำให้เข้าใจว่าบางเรื่องอาจจะมีการแต่งเป็นภาษาบาลีก่อน แล้วตอนหลังจึงมีผู้แปลหรือแปลงเป็นภาษาไทยล้านนาอีกทีหนึ่ง บางเรื่องมีลักษณะแต่งเป็นร่ายที่เรียกกันว่า "ธรรมค่าว" และนิทานชาดกที่มีการปริวรรตพิมพ์เผยแพร่แล้วได้แก่ เรื่องอุสสาบารส โลกนัยชาดก หรมาน พรหมจักร เป็นต้น

จ.*วรรณกรรมประเภทคำสอน* วรรณกรรมคำสอนที่แต่งเป็นร้อยแก้ว มักจะแต่งใช้เทศน์เช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทชาดก มีการยกภาษาบาลีขึ้นตั้งแล้วอธิบายขยายความเป็นร้อยแก้วหรือมีการแต่งเป็นร้อยกรอง (ร่าย) วิธีการสอนนั้นมีทั้งการใช้เทศนาโวหารและสาธกโวหารโดยการยกอุทาหรณ์เป็นนิทานประกอบ คำสอนต่างๆ คือ จริยธรรมหรือแนวทางประพฤติปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมของสังคมล้านนามาแต่โบราณ ตัวอย่างเช่น วรรณกรรมเรื่อง "ปู่สอนหลาน" "ย่าสอนหลาน" "โลกนัยคำสอน" "โลกหานีคำสอน" "โลกธนะ" "คำสอนพญามังราย" "ธรรมศาสตร์เจ้าฟ้าหริภุญชัย" เป็นต้น วรรณกรรมเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังไม่ได้ปริวรรตออกเผยแพร่และต้นฉบับที่เป็นสมุดข่อยหรือใบลานยังคงกระจัดกระจายอยู่ตามวัดต่างๆ ในภาคเหนือ

วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ ทั้งที่แต่งด้วยภาษาบาลีและภาษาล้านนานั้น ล้วนมีความสำคัญต่อประวัติความเป็นของพระพุทธศาสนาในล้านนา และองค์ความรู้เกี่ยวกับธรรมะและหลักคำสอนในด้านอื่นๆ เป็นอย่างดี

๒.๔.๒ วรรณกรรมประเภทมุขปาฐะ

วรรณกรรมมุขปาฐะ เป็นวรรณกรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเรียนรู้และการสร้างวิถีชีวิตของชาวล้านนาในอดีต การบอกเล่าหรือการเล่าเรื่องด้วยคำพูดสั้นๆ บางครั้งสามารถสื่อความหมายแห่งชุดความรู้นั้นได้เป็นอย่างดี วรรณกรรมประเภทสุภาษิตสอนใจ หรือคำให้พรในโอกาสต่างๆ สามารถสร้างพลังความรัก ความสามัคคีให้กับหมู่คณะได้ และสามารถเป็นคติธรรมนำทางให้อนุชนได้ประพฤติปฏิบัติตามได้

อุดม รุ่งเรืองศรี [๑๑๕] ได้กล่าวถึงหมวดหมู่วรรณกรรมมุขปาฐะของชาวล้านนาว่าประกอบด้วย เพลงกล่อมเด็ก เพลงชาวบ้าน โวหารรักของหนุ่มสาว นิทานชาวบ้าน ปริศนาคำทาย และที่สำคัญ คือ สุภาษิต และคำให้พร คำกล่าวในโอกาสต่างๆ ที่มีเนื้อหามุ่งสอนให้คนรู้ถึงคติธรรมและข้อคิด ข้อควรปฏิบัติตามจารีตประเพณีและความเชื่อในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีประโยชน์ต่อการดำรงตนของบุคคลในสังคม

ส่วนการแต่งวรรณกรรมมุขปาฐะที่เป็น “ร้อยกรอง” หรือ “ฉันทลักษณ์” ของชาวล้านนานั้น มีรูปแบบคำประพันธ์ที่หาฉันทลักษณ์แน่นอนได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะการกำหนดคณะและบังคับสัมผัสต่างๆ ไม่มีกฎที่แน่นอนตายตัว ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะร้อยกรองที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์นั้นมาจาก “ร้อยกรองชาวบ้าน” ที่ขับขานทางมุขปาฐะ และมีท่วงทำนองที่จัดอยู่ในลักษณะของเพลงพื้นบ้านด้วย โดยกวีชาวล้านนาจะมีอิสระในการแสดงออกเชิงสร้างสรรค์ถ้อยคำ สัมผัส จังหวะต่างๆ จะสังเกตได้จาก “คำคร่าว-คำเครือ” หรือที่ภาษาล้านนาออกเสียงว่า ”คำค่าว-คำเครือ” ที่ชาวบ้านขับร้องกัน อันเป็นลักษณะร้อยกรองเบื้องต้น ก่อนที่พัฒนามาสู่ฉันทลักษณ์ของบทร้อยกรองที่เป็นลายลักษณ์ วรรณกรรมทั้งประเภทลายลักษณ์และมุขปาฐะนี้จะแสดงความสัมพันธ์ควบคู่กันไป ส่วนการสืบทอดการแต่งบทร้อยกรองของกวีล้านนานั้น จะอาศัยการฝึกฝนจากการอ่านและฟังวรรณกรรมเก่าๆ ที่กวีโบราณแต่งเอาไว้ แล้วจดจำหรือเลียนแบบต่อๆ กันมา ลักษณะรูปแบบคำประพันธ์จึงเปลี่ยนแปลงไปตามบุคคล และการเวลา ประการสุดท้ายกวีชาวล้านนา มุ่งคำนึงถึงการใช้คำให้ได้ตรงตามความหมายที่ต้องการในการแต่งมากกว่าที่จะคำนึงถึงความเคร่งครัดทางฉันทลักษณ์ที่ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ [๑๑๖]

ดังนั้น การจัดแบ่งประเภทวรรณกรรมร้อยกรองของล้านนาที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์เป็นสิ่งที่กระทำได้ยากยิ่ง อย่างไรก็ดี สามารถแบ่งตามลักษณะรูปแบบใหญ่ๆ ได้ ๗ ประเภท คือ โคลง ร่าย ค่าวซอ คำร่ำ บทซอ กาพย์ และสุภาษิตก้อม โดยมีตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

---

[๑๑๕] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๒๗.

[๑๑๖] มณี พยอมยงค์, **ประวัติวรรณคดีลานนาไทย**, หน้า ๑๗๓-๑๘๐.

ก.วรรณกรรมประเภทโคลง โคลงเป็นคำประพันธ์ที่เก่าแก่ของล้านนาไทย ซึ่งนักวรรณคดีหลายท่านสันนิษฐานกันว่าน่าจะเป็นคำประพันธ์ที่มีต้นกำเนิดมาจากล้านนาไทยก่อนแล้ว เผยแพร่ไปสู่อยุธยาอีกทีหนึ่ง รูปแบบของโคลงที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาไทยแบ่งออกได้เป็น ๓ ชนิดคือ โคลงสี่สุภาพ โคลงสามสุภาพ และโคลงสองสุภาพ ครรโลง ๔ ห้อง ครรโลง ๓ ห้อง ครรโลง ๒ ห้อง โคลงสามสุภาพและโคลงสองสุภาพนั้นกวีมักจะนิยมแต่งสลับกับโคลงสี่สุภาพอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้ ยังมีโคลงอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งพึ่งค้นพบต้นฉบับมีลักษณะเป็นโคลงสี่ดั้นโบราณ วรรณกรรมประเภทโคลงของล้านนาไทยเท่าที่สำรวจพบในปัจจุบัน อาจแบ่งประเภทตามเนื้อเรื่องหรือลักษณะของเนื้อหาที่เขียน ได้อีก เช่น

๑) ประเภทนิราศ ได้แก่วรรณกรรมที่กล่าวถึงการเดินทางและคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รัก โคลงนิราศของล้านนาไทยเท่าที่พบในขณะนี้มี ๒ เรื่อง ทั้ง ๒ เรื่องกล่าวถึงการเดินทางไปนมัสการพระธาตุอันแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาด้วยได้แก่ “โคลงนิราศหริภุญชัย” และ “โคลงนิราศดอยเกิ้ง”

๒) ประเภทเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ได้แก่วรรณกรรมที่กล่าวบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เรื่องที่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ แล้วคือ “โคลงมังทรา” หรือ “โคลงมังทรารบเชียงใหม่” วรรณกรรมเรื่องนี้มีลักษณะกึ่งนิราศ คือเนื้อเรื่องกล่าวถึงสภาพทั่วๆ ไปของเชียงใหม่ เมื่อถูกมังตรากษัตริย์หงสาวดีของพม่ายกทัพมาตีและยึดครองอยู่เป็นเวลา ๒๐๐ ปีเศษ ชาวเชียงใหม่ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลย ในระหว่างเดินทางผู้แต่งได้พรรณนาสิ่งที่ได้พบเห็นและรำพันถึงคนรักด้วย

๓) ประเภทนิทานหรือชาดก เป็นการนำเอานิทานท้องถิ่น ซึ่งมักจะกล่าวอ้างว่าเป็นชาดกหรือเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ มาแต่งเป็นคำโคลง ที่แต่งเป็นโคลงสี่สุภาพล้วนๆ ได้แก่ โคลงเรื่อง “โคลงปทุมลังกา” “โคลงพรหมทัต” “โคลงอมรา” ส่วนเรื่องที่แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพสลับกับโคลงสามและโคลงสองสุภาพ คือ “โคลงหงส์ผาคำ” หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าโคลงหงส์หิน

๔) ประเภทคำสอน เป็นการสอนจริยธรรม ข้อควรประพฤติปฏิบัติตนในสังคม เท่าที่พบมีวรรณกรรมอยู่ ๓ เรื่องที่มีต้นกำเนิดมาจากเรื่องเดียวกัน แต่ได้มีการคัดลอกดัดแปลงแต่งเติมตลอดจนตั้งชื่อเรื่องให้ต่างกันออกไป ได้แก่ “โคลงวิทูรสอนโลก” “โคลงเจ้าวิทูรสอนหลาน” และ “โคลงพระลอสอนโลก” นอกจากนี้ก็มี “โคลงนิติคำสอน” และโคลงเรื่องสั้นอีกหลายๆ เรื่อง เช่น โคลงชรา โคลงศีลห้า โคลงปาปธรรม ๑๐ หมู่ โคลง ๕๐๐๐ วัสสา เป็นต้น

๕) ประเภทเบ็ดเตล็ด ได้แก่ โคลงกลบทประเภทต่างๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในตำราโคลงโบราณ ของล้านนาและโคลงเหล่านี้มีชื่อตรงกับโคลงกลบทต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือจินดามณีหลายบทด้วยกัน แต่ละบทมีชื่อคล้องจองกันได้แก่ บาทกุญชร กรนารายณ์ หมายกงรถ

บทสังขยา สราสังวาลย์ ขนานเก้ากลอน อักษรบังไทย วิไสยลมพอ กล่าวหย้อตบท่าน ผสมผสานเลิศล้ำ ด้นหน ด้นปี่ ด้นชื่อ ยนต์ทิพย์ และยังมีโคลงที่มีชื่อเป็นภาษาบาลีด้วย เช่น ปฐมวุฒิ ทุติยวุฒิ ตติยวุฒิ เป็นต้น

ข.วรรณกรรมประเภทร่าย คำประพันธ์ประเภท "ร่าย" ของล้านนาไทยนั้น มีลักษณะคล้ายร่ายโบราณและร่ายยาว แต่ไม่เคร่งครัดในฉันทลักษณ์ โดยปกติจำนวนคำในวรรคหนึ่งๆ ไม่แน่นอนและคำสุดท้ายของวรรคต้นจะส่งสัมผัสไปยังคำใดก็ได้ของวรรคต่อไป วรรณกรรมที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายของล้านนาไทยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องนิทานชาดก หรือคติธรรมคำสอนที่นำมาใช้เทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา โดยลักษณะการแต่งจะมีการตั้งภาษาบาลีแล้วขยายความเป็นเรื่องบรรยายหรือเทศนาโวหารแล้วแต่กรณีมีทั้งที่แต่งเป็นร่ายผสมกับร้อยแก้วในบางช่วงบางตอนก็มี วรรณกรรมเหล่านี้ เรียกว่าธรรมค่าว ค่าวธรรม กลอนธรรม หรือธรรมนิยาย (ไม่มีการเรียกชื่อคำประพันธ์นี้ว่า ร่าย ในล้านนา) นอกจากนี้ยังมีการแต่ง "คำเวนทาน" หรือ คำถวายทาน ถือว่าเป็นร่ายด้วย วรรณกรรมประเภทร่ายของล้านนาไทย อาจแบ่งตามเนื้อหาได้ ๓ ประเภท ดังนี้

๑) ประเภทนิทานหรือชาดก เรื่องที่ได้รับความนิยมมากที่สุดก็คือ มหาชาติ หรือมหาเวสสันดรชาดก มหาชาติล้านนานั้นมีมากกว่า ๒๐๐ สำนวน และกระจักกระจายอยู่ตามวัดต่างๆ แต่ละสำนวนจะมีชื่อเรียกคล้ายๆ กันเป็นนามแฝง โดยผู้แต่งมักไม่บอกนามจริง เช่น สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง อินทร์หลงเหลา สร้อยสังกร สำเภาน้อยเชียงใหม่ พญาพื้น เหล้าเจ็ดไห หิ่งแก้วมโนวร วิงวอนน้อย วิงวอนหลวง เป็นต้น

มหาชาติล้านนานับเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าน่าศึกษาอย่างมากทั้งในด้านศิลปะการประพันธ์ ด้านเนื้อหาที่สะท้อนสภาพสังคมวัฒนธรรมล้านนาด้านต่างๆ นอกจากเรื่องมหาชาติแล้ว วรรณกรรมประเภทร่าย ซึ่งบางทีมีลักษณะแต่งปนร้อยแก้วเป็นสำนวนเทศน์เรียกกันว่า "ธรรมค่าว" ส่วนใหญ่จะเป็นนิทานหรือชาดกเรื่องต่างๆ ซึ่งอาจจะได้โครงเรื่องมาจากนิทานพื้นเมือง อรรถกถาชาดก และปัญญาสชาดก ล้วนแต่งขึ้นเพื่อใช้เทศน์ยกอุทาหรณ์ เช่น เรื่อนกกระจาบ เจ้าสุธน มูลละกิตติ สุทธนู จำปาสี่ต้น นางสิบสอง จันต๊ะฆา สุวรรณหอยสังข์ สังสินธนูชัย เป็นต้น

๒) ประเภทคติธรรมคำสอน จุดประสงค์เพื่อใช้เทศนาสั่งสอนมีลักษณะเป็นการแต่งร่ายโบราณ เช่น คำสอนพญามังราย ปู่สอนหลาน สิ่งก่อให้เกิดความชั่ว สิ่งก่อให้เกิดความดี สิ่งก่อให้เกิดความฉิบหาย ธรรมดาสอนโลก และโลกหานีคำสอน ทุกเรื่องมีลักษณะเป็นร่าย ยกเว้นเรื่องคำสอนพญามังราย ที่มีคำสอนเป็นร่ายขึ้นต้นแล้วอธิบายความเป็นร้อยแก้ว

๓) ประเภทแสดงอารมณ์ส่วนตัว เช่น "คำจ่ม" (คำจ่ม-คำรำพัน) ของพญาพรหมโวหาร กวีเอกชาวล้านนา ที่แต่งด้วยร่ายโบราณ ผู้แต่ง แต่งในขณะที่อยู่ในคุกที่เมืองแพร่ เนื้อเรื่องเป็นการรำพันถึงชีวิตของผู้แต่งที่ต้องทนทุกข์ด้วยความน้อยใจ และประชดประชันไปถึงเจ้าเมืองแพร่ ซึ่งผู้แต่งกล่าวว่าไม่ยุติธรรมจับตนเข้าคุกโดยปราศจากความผิด นับเป็นเรื่องเอกเรื่องหนึ่งของพญาพรหมโวหาร ที่มีชื่อเสียงมาก [๑๑๗]

ค.วรรณกรรมประเภทค่าวซอ "ค่าวซอ" เป็นคำประพันธ์ของล้านนาไทยชนิดหนึ่งที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์เฉพาะวรรณกรรมค่าวซอเป็นวรรณกรรมที่สืบเนื่องมาจาก "ธรรมค่าว" นักเขียนล้านนาไทยนิยมแต่งกันมากในราวรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มตั้งแต่ประมาณพุทธศักราช ๒๓๐๐ ซึ่งเป็นช่วงที่เชียงใหม่พ้นจากการปกครองของพม่าแล้วในช่วงที่กวีรัตนโกสินทร์นิยมแต่งวรรณกรรมด้วยกลอนแปด หรือ กลอนสุภาพ กวีล้านนาไทยนิยมแต่งวรรณกรรมด้วยค่าวซอเป็นส่วนใหญ่ จุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อ "เล่าค่าว" คือหมายถึงการที่ผู้รู้อักษรล้านนาเป็นผู้อ่านค่าวซอเป็นทำนองเสนาะให้ผู้ที่ไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ฟังอันเป็นประเพณีที่นิยมกันในสมัยนั้น โดยมีประเภทย่อยอีก ได้แก่

๑) ค่าวซอประเภทนิทานหรือชาดก วรรณกรรมค่าวซอส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นนิทานชาดก คือกล่าวอ้างว่าเป็นเรื่องพระโพธิสัตว์ มีโครงเรื่องเป็นจักรวงศ์ วรรณกรรมประเภทนี้มีต้นฉบับเป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นสมุดข่อย และที่ปริวรรตพิมพ์เผยแพร่แล้ว เรื่องที่เป็นที่รู้จักกันดี เช่นเรื่อง หงส์หิน เจ้าสุวัตรนางบัวคำ สุวรรณหอยสังข์ จันต๊ะฆา บัวระวงศ์หงส์อำมาตย์ อ้ายร้อยขอด เป็นต้น

๒) ค่าวซอประเภทแสดงอารมณ์รัก ค่าวซอประเภทนี้เรียกว่า "ค่าวใช้" มีลักษณะเนื้อเรื่องเป็นการแสดงอารมณ์ส่วนตัว ทำนองจดหมายรักหรือเพลงยาว ซึ่งหนุ่มสาวในสมัยก่อนเขียนเป็นสารรักโต้ตอบกัน ประกอบไปด้วยโวหารรัก เกี้ยวพาราสี หรือตัดพ้อต่อว่ากล่าวถึงความรักความหวังต่างๆ ค่าวซอที่มีชื่อเสียงมากเรื่องหนึ่งที่จัดอยู่ประเภทนี้ คือ "ค่าวสี่บท" หรือค่าวฮ่ำนางจม (นางชม) หรือ ค่าวพญาพรหม เป็นผลงานพญาพรหมโวหาร มีเนื้อความกล่าวรำพันถึงความรักของผู้แต่งที่มีต่อ "นางจม" หรือ "ศรีจม" ซึ่งหนีจากไปประกอบด้วยโวหารรักที่สะเทือนใจและสอดแทรกคติคำคมที่ไพเราะมาก นอกจากนี้ก็มีค่าวใช้สำนวนของ ศรีวิชัย (โข้) กวีบอดแห่งเมืองแพร่ เป็นต้น

---

[๑๑๗] อำนวย กลำพัด, **คำคมแห่งล้านนา (กำบ่ะเก่า)**, (เชียงใหม่ : ร้านประเทืองวิทยา, ๒๕๓๐), หน้า ๑๒๓- ๑๔๒.

๓) ค่าวซอประเภทร่ำบันทึกประวัติหรือเหตุการณ์ ค่าวซอประเภทนี้มีลักษณะคล้ายกับจดหมายเหตุเป็นทำนองเล่าเรื่องราวต่างๆ เรียกว่า "ค่าวร่ำ" (ค่าวฮ่ำ) เนื้อเรื่องอาจเป็นการบันทึกเหตุการณ์แปลกๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ค่าวร่ำน้ำนอง กล่าวถึงเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ ค่าวร่ำพ่อเอาลูกสาวเป็นเมีย เป็นต้น อาจกล่าวบันทึกการปลูกสร้างสิ่งสำคัญ เช่นค่าวร่ำการสร้างพระวิหารหลวงวัดพระธาตุหริภุญชัย หลังจากที่พายุพัดไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ นอกจากนี้ยังมีการแต่งเป็นทำนองประวัติบุคคลสำคัญเช่น "ค่าวร่ำประวัติครูบาศรีวิชัย" ค่าวร่ำเรื่องกาวิละ เป็นต้น

๔) ค่าวซอประเภทคำสอน เรียกว่า "ค่าวร่ำคำสอน" เป็นการสอนจริยธรรมและการประพฤติปฏิบัติต่างๆ เช่น เรื่องคำสอนเจ้าราช (ค่าวเจ้าราช) ค่าวร่ำคำสอนเรื่องศีล เป็นต้น

ง.วรรณกรรมประเภทคำร่ำ คำร่ำ หรือ ฮ่ำ ในภาษาล้านนาเป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งของล้านนา มีลักษณะการแต่งคล้ายๆ กับร่าย คือ ส่งสัมผัสสอดคล้องกันตลอด โดยปกติวรรคหนึ่งๆ จะมี ๔-๕ คำ วรรณกรรมประเภทคำร่ำ นี้หาต้นฉบับได้ยาก

จ. วรรณกรรมประเภทบทซอ ซอเป็นเพลงพื้นบ้านของล้านนาไทย ที่จัดอยู่ในลักษณะ "เพลงปฏิพากย์" คือ มีนักร้องชายหญิงที่เรียกกันว่า "ช่างซอ" ขับร้องโต้ตอบกัน ทำนองเดียวกันกับลำตัด เพลงฉ่อย หรือหมอลำ นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังมีการเล่นละครซออีกด้วย ทำนองในการขับซอนั้นมีหลายท่วงทำนอง เป็นทำนองที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ตัวอย่างทำนองซอที่นิยมขับกันได้แก่

๑) ทำนองขึ้นเชียงใหม่

๒) ทำนองละม้ายเชียงแสน

๓) ทำนองเพลงพม่า

๔) ทำนองเพลงอื่อ

๕) ทำนองเพลงเงี้ยว หรือ เสเลมา

๖) ทำนองล่องน่านหรือพระลอเดินดง

๗) ทำนองปั่นฝ้าย

๘) ทำนองจะปุ

๙) ทำนองซอยิ้น เป็นต้น

บทซอที่ช่างซอใช้ขับร้องไม่ค่อยมีการบันทึกไว้ ทั้งนี้เพราะช่างซอมักจะใช้ปฏิภาณขับซอโต้ตอบกันสดๆ ซึ่งเป็นลักษณะของวรรณกรรมที่ถ่ายทอดทางมุขปาฐะ เข้าใจว่าบทซอที่ช่างซอใช้ขับโต้ตอบกันคงมีต้นฉบับที่แต่งขึ้นเป็นลายลักษณ์และจดจำคัดลอกกันต่อๆ มาด้วย แต่เนื่องจากขาดการรวบรวม เก็บรักษาจึงสูญหายไปช่วงสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ส่วนเนื้อเรื่องใน

บทซอจะมีลักษณะหลากหลาย มีทั้งที่เป็นเรื่องนิทานหรือชาดกเช่น ซอทำนองเพลงอื่อ เรื่องดาววีไก่น้อย ซอทำนองเพลงพม่าเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ ซอทำนองเสเลเมา เรื่องหอยร้องให้ เป็นต้น

ฉ. วรรณกรรมประเภทกาพย์ คำประพันธ์ที่เรียกว่า "กาพย์" ของล้านนาไทยมีลักษณะรูปแบบที่แตกต่างจากกาพย์ที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นอื่นใด กาพย์ของล้านนาไทยเกี่ยวข้องกับการเทศน์ของพระภิกษุโดยเฉพาะ คือ นิยมใช้แต่งคำสอนหรือแต่งสรุปท้ายกัณฑ์ของมหาชาติ การแต่งจะคำนึงถึงทำนองและมาตรฐานของเสียงที่ใช้เป็นหลักแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทคือ กาพย์เสียงเล็ก และกาพย์เสียงใหญ่ เช่น "ทศพิธราชธรรม" และตัวอย่างกาพย์เสียงเล็ก เรื่อง "ศีลห้า" อาจกล่าวได้ว่า กาพย์ของล้านนาไทยเป็นท่วงทำนองการแหล่หรือเทศน์ของพระภิกษุแบบหนึ่งซึ่งแตกต่างไปจากการแต่งคำประพันธ์ประเภทอื่นๆ

ช. สุภาษิตก้อม หรือสุภาษิตสั้น เป็นวรรณกรรมคล้ายกับพุทธศาสนสุภาษิต ที่เน้นการสอนด้วยคติธรรมสั้น แต่มีความหมายที่ลึกซึ้ง โดยอาจแบ่งเป็นหมวดต่างๆ เช่น หมวดจริยธรรม หมวดคำสอนผู้หญิง หมวดการประพฤติตนในสังคม หมวดความขยัน เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

"กันใคร่มีเงินคำหื้อหมั่นกี๊ดสร้าง กันใคร่อยากหื้อเปิ้นอวดอ้าง หื้อหมั่นกิ๋นหมั่นตาน" (ถ้าอยากจะมีเงินทองให้ขยันสร้างตัว ถ้าอยากให้คนสรรเสริญ มีชื่อเสียง ก็ให้หมั่นทำบุญทำทาน)

"จะเจ็บเมื่อยไข้ ก็เปื้ออาหาร จะเตียวสงสาร ก็เปื้อใจ๋บาป จะได้ตุกข์ได้ยาก ก็เปื้อกิเลสตัณหา จะได้วิบากหนา ก็เปื้อเอายศเป็นหลักเอาศักดิ์เป็นใหญ่" (จะเจ็บป่วยไข้ ก็เพราะอาหารการกิน จะอยู่วัฏสงสาร เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็เพราะจิตใจติดอยู่ในบาป จะได้ตกยาก ก็เพราะยังตัดกิเลสตัณหาไม่ได้ จะมีวิบากผลกรรมก็เพราะมัวเมาอยู่ในลาภยศสรรเสริญ) เป็นต้น

พระมหาวัฒน์ วฑฺฒนสุธี (อุปคำ) [๑๑๘] ได้ศึกษาอิทธิพลคำสอนเรื่องคุณธรรมและการจำแนกลักษณะคุณธรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในภาษิตล้านนา เฉพาะด้านสุภาษิต พบว่า พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวล้านนาในทุกระดับชั้น โดยชาวล้านนาผู้ที่มีความรู้ได้น้อมนำคติธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมมาผสมผสานกันโดยใช้ภาษาพื้นเมืองล้านนาพร้อมทั้งยกตัวอย่างที่คนส่วนใหญ่รู้เห็น เข้าใจได้ง่ายมาเป็นคติธรรมสอนผู้คนในสังคมให้มีแนวทางการประพฤติ ปฏิบัติที่เหมาะสม

วรรณกรรมมุขปาฐะดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมล้านนาที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตของคนในล้านนา

---

[๑๑๘] พระมหาวัฒน์ วฑฺฒนสุธี, "คำสอนเรื่องคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในภาษิตล้านนา", **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

๒.๕ ลักษณะนิยมในการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

ในการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น มีลักษณะหรือธรรมเนียมในการแต่งที่คล้ายคลึงกัน เพราะผู้แต่งส่วนใหญ่ต่างได้รับอิทธิพลจากแนวคิดในการรจนาวรรณกรรมของพระพุทธศาสนาแบบลังกา และจากความรู้ในการมีส่วนร่วมในการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ รวมถึงแรงบันดาลใจที่จะสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยลักษณะนิยมในการแต่งวรรณกรรมล้านนามีดังนี้

ก. บทไหว้ครู พระเถระ นักปราชญ์ หรือผู้แต่งถือว่าครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ ครูเปรียบเหมือนดวงประทีปนำทางให้เกิดปัญญา ผู้แต่งจึงยกย่องครู ฉะนั้นก่อนที่ท่านเหล่านั้นจะเขียนวรรณกรรมหรือเรื่องราวต่างๆ จึงไหว้ครูก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคล ครูที่เคารพของผู้แต่ง ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า เทพเจ้า หรือบุคคลสำคัญอื่นๆ ที่ตนเองเคารพนับถือ เช่น ในชินกาลมาลีปกรณ์ มีบทไหว้ครู ที่กล่าวว่า

> "...พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ละความมืดโมหะอันหนาทึบในภพทั้งสามด้วยพระรัศมี คือ พระปัญญาตรัสรู้ ยังเผ่าพันธุ์เวไนยชนเปรียบเหมือนดอกบัว ๓ เหล่า ให้คลี่บาน คือ ให้ตรัสรู้ ด้วยพระรัศมีอันประเสริฐ คือ พระธรรมเจ้า ข้าพเจ้า (ผู้ชื่อว่ารัตนปัญญาเถระ) ขอนมัสการ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงชนะแล้ว มีละอองพระบาทเป็นพวงมาลัยมีระเบียบอันดีงาม..." [๑๑๙]

บทไหว้ครูนั้น เรียกว่า ปณามพจน์ หรือปณามคาถา เป็นบทที่กล่าวถึงความนอบน้อมและคำสรรเสริญที่มีแต่งมีต่อครูผู้สอน หรือพระพุทธองค์ที่ตนนับถือ

ข. บทชมความรุ่งเรืองของศาสนา ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ หรือบางวรรณกรรมเรียกว่า บทพาหิรนิทานกถา บทนี้จะอยู่ในลำดับถัดมา โดยแสดงถึงประวัติความเป็นมา ความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่อง เช่น กล่าวถึงความเจริญของบ้านเมืองว่า หากบ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง กษัตริย์ทรงทศพิธราชธรรมแล้ว ศาสนาก็รุ่งเรืองตามไปด้วย เมื่อศาสนาเจริญรุ่งเรือง บ้านเมืองก็สงบสุข เมื่อบ้านเมืองสงบสุข วัฒนธรรม วรรณกรรมจึงเกิดขึ้นมากมาย และบทวรรณกรรมส่วนใหญ่ นอกจากจะชมความเจริญของบ้านเมืองแล้ว ยังชมความก้าวหาญของกษัตริย์ และศาสนาอันเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น ในตำนานมูลศาสนากล่าวว่า

---

[๑๑๙] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๑๕๔.

"...ลุจุลศักราช ๘๓๙ ปีสัน (วอก) นพศกพระพุทธศาสนายุกาลล่วงแล้ว ๒๐๒๐ พรรษา พระเจ้านครเชียงใหม่ ได้ประชุมพระเถรานุเถระมีพระธรรมทินมหาเถร เจ้าอาวาสวัดป่าตาล เป็นประธานกระทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎก ณ โพธารามวิหาร ปีหนึ่งจึงสำเร็จบริบูรณ์นับเป็นอัฏฐมสังคายนาที่ ๘ แล้วจึงเฉลิมพระประมาภิไธย พระเจ้าแผ่นดินว่า "พระเจ้าศรีธรรมจักรวัติโลกราชามหาธรรมิกราชพระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่..." [๑๒๐]

"...ท้าวก็มีใจชมชื่นด้วยศรัทธา ให้ตีกลองร้องป่าวบอกกล่าวแก่ชาวเมืองทุกคน ให้ขวนขวายหาดวงดอกข้าวตอก ดอกไม้คันธะ ปัญจดุริยดนตรี มี่ก้องทั่วท้องทั้งเมือง ก็ขวนหญิงชายขยายเป็นคู่เป็นหมู่ดูงามไปตามพระยาเพื่อไปรับ ผิจักคณนาหนทางได้สองโยชน์ปลายหนึ่งคาวุต นั้นแล ท้าวมองเห้นพระมหาสุมนะเจ้าตนอุดมอันสำรวมอินทรีย์ มีหมู่สิสสานิศิษย์ทั้งหลายหากยายแวดล้อมย่อมประกอบด้วยจตุปริสุทธิศีลทุกตน..."

ค. บทหลักธรรม หรือเนื้อเรื่อง หลักใหญ่ของการเขียนบทนี้ ได้แก่ การกล่าวถึงหลักธรรมคำสอน ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา โดยเฉพาะคำสอน และชาดกต่างๆ โดยมุ่งถึงการบำเพ็ญกุศลตามพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นผลของการกระทำ กล่าวคือ การทำดีย่อมได้รับผลแห่งความดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ชีวิตดำเนินไปตามกฎแห่งกรรม นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับคำสอน จริยธรรมในสังคมที่เป็นการกล่าวถึงชาดกในอดีต และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสังคมสมัยนั้นๆ และสุดท้ายก็พยามยามปลูกฝังการทำความดีให้กับสังคม เช่น ตัวอย่างของโลกนัยชาดก ที่กล่าวถึงหน้าที่ของนายสารถีว่า

"... ส่วนว่าปุคคละผู้เปนสารถีนั้น ควรประกอบด้วยคุณกิจจะ ๔ ประการคือ สีลสมฺปนฺโน ประกอบด้วยสีลแลเมตตากรุณามีจิตใจอันอ่อนยอบ จักสั่งสอนช้าง ม้า วัว ควาย อย่าเยียะด้านทารุณกัมม์อันหยาบช้าสาหัส เช่น ค่อยเฝิก (ฝึก) ค่อยสอนด้วยใจมุทุกรุณา (อ่อนโยน) เล้าโลมหื้อเขายินดี แม่นจักใส่เกียนไถนาชัก

---

[๑๒๐] กรมศิลปากร, **ตำนานมูลศาสนา**, หน้า ๓๑๐.

ลากตั้งต่างก็ดี อย่าเยียะ (อย่าทำ) เหลือประมาณ เพิงแยงดูตัวแรง แลบ่แรง หวนพอกำลังสัตว์ตัวใดบ่ได้ หื้อพิจารณาดูตัวเถ้าตัวหนุ่ม... ผู้เปนนายสารถี นายรถ นายเกียน (เกวียน) ก็หื้อพิจารณาดูม้าแลงัว ตัวแรงเสมอกัน ตัวอด ตัวบ่อด ตัวรู้เยื่องบ่รู้เยื่องควรแก่การและบ่หื้อ แล้วแก่การหื้อฉลาดรู้ชู่อันเตอะ.." [๑๒๑]

นอกจากนี้ในบทเนื้อเรื่องนั้น ยังมีการสรุปความในแต่ละตอน เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างแท้จริง

ง. บทลงท้ายหรือบทอวสาน บทนี้ผู้แต่งจะกล่าวถึงเรื่องที่เขียนโดยสรุป มุ่งหวังความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองและพระพุทธศาสนา การปกครองโดยธรรมของชนชั้นผู้ปกครอง และเขียนถึงความปรารถนาของผู้เขียนที่มุ่งเข้าสู่นิพพาน โดยบอกกล่าวถึงวันเดือนปีที่เขียนสำเร็จบริบูรณ์ ด้วย เช่น ในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่า [๑๒๒]

"...คัมภีร์ชินกาลมาลีนี้นั้น มีข้อความบันทึกไว้ย่อๆ ตามความประสงค์เสนอแก่ประชาชนทั้งหลาย โดยปราศจากอันตรายฉันใด ข้าพเจ้าจึงหวังให้ประชาชนเหล่านั้นทั้งหมด จงปราศจากอันตรายฉันนั้นเถิด ขอพระมหากษัตริย์ทั้งหลาย จงมีน้ำพระทัยยินดีในสามัคคีกันทั่วพื้นแผ่นดิน ขอจงปกครองรักษาประชาราษฎร์ของพระองค์ตามพระราชกำหนดกฎหมาย ขอฝนจงตกมาบนพื้นแผ่นดินตามฤดูกาล ขอประชาชนทั้งหลาย จงได้รับความสุขกันทั่วหน้า ขอให้ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้สามารถรอบรู้กาลเวลาของพระพุทธเจ้า ครั้นได้รู้กาลเวลานี้แล้ว ขอให้เกิดมี ญาณคติ โดยง่าย เมื่อฟังธรรมอันประเสริฐของพระศรีอริยเมตตรัยขอให้ข้าพเจ้าได้ตรัสรู้มรรคผล เป็นขิปปาภิญญา ในอนาคตกาลเทอญ...คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์นี้ ข้าพเจ้ารจนาไว้เพื่อให้พระพุทธศาสนายั่งยืนนาน จบบริบูรณ์ เมื่อปีชวด จุลศักราช ๘๗๘ ตรงกับพระศาสดา ปรินิพพานแล้ว ได้ ๒๐๖๐ ปี ดังนี้แล..."

---

[๑๒๑] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๓๕๘.

[๑๒๒] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๓๖๓–๓๖๔.

บทนิคมคาถาในคัมภีร์จักกวาฬทีปนี ที่พระสิริมังคลาจารย์รจนาไว้ เป็นนิคมคาถาในเชิงคำอธิษฐานขออานิสงส์ที่มุ่งถึงการส่งเสริมศีลธรรมที่มีต่อสังคมในลักษณะของการสร้างโลกให้เป็นสวรรค์ หรือความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง ดังนี้

> "...ขอพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระโลกนาถส่องแสงตลอดกาลนาน ขอสัตว์ทั้งหลายจงเป็นผู้เลื่อมใสในพระศาสนา ขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาลหลั่งอุทกธารโดยดี นำปฐพีไปสู่ความมั่งคั่ง รักษาพืชและสัตว์ที่เกิดบนแผ่นดินทุกเมื่อ อนึ่งขอพระราชาทั้งหลายจงรักษาประชาชนโดยธรรมทุกเมื่อประดุจบิดามารดารักษาบุตรน้อยที่เกิดแต่ตนเป็นนิตย์เทอญ..." [๑๒๓]

ลักษณะหรือธรรมเนียมในการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาดังกล่าว มีความเหมือนและคล้ายคลึงกับวรรณกรรมที่รจนาในท้องถิ่นอื่น เช่น วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆษาจารย์ในเกาะลังกา ที่เริ่มด้วยด้วยการสร้างศรัทธา ตั้งคำถามเป็นปฐมบท และนำเสนอเรื่อง สาระสำคัญให้จบความ โดยพยามมุ่งเน้นการสร้างความดีงาม โดยยกตัวอย่างชาดก หรือพาหิรนิทานมาประกอบ ให้เห็นเป็นตัวอย่าง ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น หรือเข้าใจในหลักธรรมอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นลักษณะที่มีความสมบูรณ์น่าติดตาม และเกิดประโยชน์ต่อผู้อ่านหรืออนุชนรุ่นหลังอย่างแท้จริง นอกจากลักษณะการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว ยังมีวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตล้านนาที่มีลักษณะการแต่งเฉพาะ โดยมีลักษณะการแต่ง ๔ แบบ คือ [๑๒๔]

๑. แต่งด้วยภาษาบาลี ชาดกจำพวกนี้มีไม่มากนัก ดังพบในชุดปัญญาสชาดกจำนวนหนึ่งเท่านั้น

๒. แต่งแบบ "นิสสัย" หรือ การแปลยกศัพท์ คือ การแต่งแบบยกศัพท์ภาษาบาลีมาตั้งคำหนึ่งแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาสลับกันไปจนจบใจความ ดังพบว่าเรื่องส่วนใหญ่ใน "ปัญญาสชาดก" ฉบับ วัดสูงเม่น ที่ปริวรรตออกเป็นปัญญาสชาดกฉบับปริวรรตจากอักษรธรรม หรือการศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนา ซึ่งชาดกส่วนใหญ่เป็นการแต่งประเภทนี้

---

[๑๒๓] ดูรายละเอียดใน นพพร เคล้าดี ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์กัณฑ์ที่ ๖ และบทนิคมคาถาคัมภีร์จักรวาฬทีปนี ที่พระสิริมังคลาจารย์ รจนาไว้ในวิทยานินพนธ์เรื่อง, "จักรวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๖ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์", **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๓.

[๑๒๔] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๒๒๑.

๓. แต่งแบบสำนวนเทศน์ ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทร่ายยาว การแต่งแบบนี้จะเริ่มด้วยการยกคาถาหรือจุณณียบทภาษาบาลีมาตั้งแล้วใช้ภาษาล้านนาดำเนินความต่อไป โดยแบ่งเป็นวรรคละ ๗-๑๓ คำ คำสุดท้ายของวรรคจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๓-๗ ของวรรคถัดไป ในตอนท้ายของความในแต่ละช่วงจะจบด้วยคำลงท้าย เช่น “แล/แลนา” เป็นต้น พบว่าชาดกที่แต่งแบบนี้จะมีการใช้โวหาร พรรณนาค่อนข้างยาว เช่น ใน เวสสันดรชาดก หรือคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในสมัยหลังๆ

๔. แต่งแบบร้อยแก้ว การแต่งชาดกแบบนี้จะคล้ายกับการแต่งแบบสำนวนเทศน์ เพียงแต่ภาษาล้านนาที่บรรยายในการดำเนินเรื่องไม่จำเป็นต้องส่งสัมผัสเท่านั้น ชาดกนอกนิบาตในล้านนาส่วนใหญ่ มักแต่งในลักษณะนี้

ลักษณะนิยมในการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณค่า บางเรื่องผู้แต่ง แต่งด้วยการเล่าเรื่องที่เรียบง่าย ไม่มีบทขึ้นต้นและบทลงท้าย แต่บอกเล่าถึงความเป็นมาได้ชัดเจนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวรรณกรรมประเภทตำนานและสุภาษิตที่เป็นคติธรรมสอนใจ

๒.๖ บริบททางสังคมและพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

ความมั่นคงของอาณาจักรล้านนา นับตั้งแต่พระเจ้ามังรายสร้างนครนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ และ ส่งเสริมล้านนาให้เป็นจุดศูนย์กลางพระพุทธศาสนา ควบคู่กับกรุงสุโขทัย และกษัตริย์ล้านนาในยุคต่อมาได้มีศรัทธาปสาทะให้ความอุปถัมภ์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ จนถึงสมัยพระเจ้าติโลกราชที่ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก ที่วัดมหาโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด ซึ่งเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๘ ของโลก ทำให้พระสงฆ์ นักปราชญ์ ได้เรียนรู้ถึงพระธรรมวินัยและภาษาบาลีอย่างดียิ่ง มีการส่งเสริมการศึกษาให้แก่พระสงฆ์ เช่น ให้มาเรียนธรรมะ ภาษาบาลี ที่วัดสวนดอก ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเรียนของพระสงฆ์นิกายลังกาวงศ์ ซึ่งปัจจัยดังกล่าว เป็นเหตุให้เกิดวรรณกรรมและเหตุการณ์ที่สำคัญของล้านนา

ดังนั้น ถ้าจะกล่าวถึงบริบททางสังคม และพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อสร้างสรรค์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนา ก็น่าจะเป็นด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ ๑) การเมืองการปกครองและการอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ในอาณาจักรล้านนา ๒) ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในแผ่นดินล้านนาอันสืบเนื่องมาจากความแตกฉานในพระไตรปิฎก อรรถกถา และภาษาบาลี ของพระเถระ ที่มีผลให้เกิดการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ และ ๓)ความเชื่อเรื่องอานิสงส์เขียนธรรมของพระเถระ นักปราชญ์ชาวล้านนา

๑. การเมืองการปกครองในราชวงศ์มังรายแห่งอาณาจักรล้านนา ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่พระเจ้ามังรายผู้สร้างบ้านแปลงเมืองนครพิงค์ทรงมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยพยายามสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาแทนนครหริภุญชัย และเมื่อพระองค์สร้างเมืองเชียงใหม่มีความมั่งคั่งแล้ว กษัตริย์ในสมัยต่อมา คือ พระเจ้าแสนภู ซึ่งทรงนับถือพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้าก็ได้สร้างพระพุทธปฏิมาด้วยแก่นจันทน์ และสร้างมหาวิหารในเมืองเชียงแสน ในสมัยพระเจ้าผายู ก็โปรดให้สร้างวัดเจดีย์หลวงและมีการนิมนต์พระสุมนเถระชาวเมืองสุโขทัย ซึ่งมีความแตกฉานในพระธรรมวินัยและภาษาบาลีเป็นอย่างดีมาสู่ล้านนา การนิมนต์พระเถระจากสุโขทัยของพระเจ้ากือนา นั้นเป็นเหตุให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน เช่น ให้มีการทำสังฆกรรมในเมืองเชียงใหม่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการส่งเสริมของพระมหากษัตริย์นั้นมีความสำคัญต่อการความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา ความเป็นปึกแผ่นของการปกครอง และบารมีของชนชั้นปกครอง ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดความสงบสุขและความสงบสุขของบ้านเมือง และเป็นปัจจัยก่อให้เกิดการสร้างสรรค์วัฒนธรรมอันดีงาม ทั้งในด้านวรรณกรรม ศิลปกรรม ซึ่งวรรณคดีพุทธศาสนาในล้านนา ก็มีลักษณะการเกิดขึ้นเช่นนี้ โดยเฉพาะสมัยพระเจ้าติโลกราช ที่ได้สานต่อพระพุทธศาสนาจากพระเจ้ากือนาโดยมีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลก ณ วัดเจ็ดยอด ตามที่กล่าวแล้ว ซึ่งถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ ในสมัยพระเจ้ายอดเชียงรายและพระเมืองแก้ว พระสงฆ์ไม่ต้องทำการสังคายนาพระไตรปิฎก และมีความรู้ ความเข้าใจแตกฉานในพระธรรมวินัยและได้เรียนรู้ภาษาบาลีเป็นอย่างดี พร้อมทั้งการเดินทางเข้ามาของคณะสงฆ์จากลังกา พม่า มอญ จึงเกิดความตื่นตัวในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ และเขียนหลักธรรมคำสอน ที่กลายเป็นวรรณคดีที่สำคัญของไทย เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ มังคลัตถทีปนี ซึ่งกล่าวกันว่า วรรณกรรมสมัยพระเจ้ายอดเชียงรายและพระเมืองแก้วนี้ เป็นวรรณกรรมชั้นครู ที่มีการแต่งอย่างเป็นระบบและเป็นที่นิยมใช้ในงานวิจัยในปัจจุบัน

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การเมืองการปกครองที่มั่นคง ตั้งแต่ยุคสร้างบ้านแปลงเมืองของราชวงศ์มังราย และความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า โดยให้การอุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนาของกษัตริย์ทุกพระองค์ การส่งพระเถระไปศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกา จนถึงให้มีการสร้างวัดวาอาราม และจัดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกนั้น เป็นปัจจัยหลักให้เกิดวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีความงดงามในด้านภาษาและประวัติศาสตร์

๒. ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในล้านนา เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ของอาณาจักรกับศาสนจักรในล้านนาแล้ว จะพบว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างดียิ่ง เพราะเมื่อกษัตริย์

ให้ความอุปถัมภ์ คุ้มครองพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ก็ทำหน้าที่ในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนให้ชาวบ้าน ซึ่งส่งผลให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุขด้วยหลักธรรมคำสอน เกิดการสร้างสรรค์อารยธรรมล้านนาที่ดีงาม ความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในล้านนา ที่สืบเนื่องมาจากกษัตริย์ที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และส่งเสริมการเรียนพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนทั่วไป จึงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองดังปรากฏในคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ว่า

> "...พระสีหลปฏิมาอันสูงสุดที่ประชาชนและพระมหากษัตริย์บูชาแล้วได้ประดิษฐานอยู่ในที่ต่างๆ คือ ลังกาทวีป เมืองสิริธรรม เมืองสุโขทัยเมืองชัยนาท อโยชชปุระ เมืองกำแพงเพชร เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงรายและเกาะดอนแท่น พระเจ้าแสนเมืองมาทรงนับถือพระรัตนตรัย ทรงเป็นพหูสูต ทรงรู้ธรรม ทรงเล่าเรียนและไต่ถาม ทรงสอนธรรมเป็นนิตย์แก่ประชุมชนอันมาก กุลบุตรใดได้เล่าเรียนคัมภีร์ ศัพทศาสตร์ แม้เพียงสนธิหรือนาม พระองค์ก็ทรงทะนุบำรุงกุลบุตรนั้นด้วยปัจจัย ๔ ทุกคน..." [๑๒๕]

การส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาดังกล่าว จึงทำให้พระสงฆ์มีความแตกฉานในพระธรรมวินัยยิ่งขึ้น และเมื่อรู้พระธรรมวินัย จึงนำไปสั่งสอนให้ผู้คนในสังคมให้มีความสามัคคี มีสงบสุข และเกิดการสร้างคุณงามความดีกัน ปัจจัยดังกล่าวจึงทำให้เกิดวรรณกรรม ที่มีความงดงามและอารยธรรมทางสังคมที่ดี และในขณะเดียวกันการที่พระสงฆ์ยกยอพระมหากษัตริย์ ก็เป็นการสร้างความชอบธรรมในการปกครอง ทำให้ประชาชนยอมรับพระมหากษัตริย์ได้ดีขึ้น เป็นการเชื่อมโยงที่ให้คุณประโยชน์แก่กันและกัน ความเจริญทางพระพุทธศาสนา และความมั่นคงในการปกครองบ้านเมือง จึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนามีความงดงาม นอกจากนี้ การตั้งใจที่จะให้พระพุทธศาสนาได้อยู่ยั่งยืนนาน ของพระเถระผู้รจนาคัมภีร์ต่างๆ ก็เป็นปัจจัยอันหนึ่งที่ทำให้เกิดวรรณกรรมที่สะท้อนให้สังคมได้คำนึงถึง เพราะผู้แต่งวรรณกรรมย่อมคำนึงถึงผลประโยชน์ที่จะตามมาของการรจนาและการบันทึกเรื่องราวเหล่านี้ ผู้แต่งผลิตวรรณกรรม ก็เพื่อความเจริญยั่งยืนของพระพุทธศาสนา และรักษาความมั่นคงของบ้านเมืองเอาไว้ และการที่พระสงฆ์และพระมหากษัตริย์ ได้ร่วมกันสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ในปี พ.ศ. ๒๐๒๐ นั้น เป็นผลให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคง พระสงฆ์มีความแตกฉานทั้งในพระไตรปิฎกและภาษาบาลี มีขวัญกำลังใจในการที่จะจรรโลงพระพุทธศาสนาให้สืบต่อไป

---

[๑๒๕] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๓๐๑.

๓. ความเชื่อเรื่องอานิสงส์เขียนธรรมของพระเถระ นักปราชญ์ชาวล้านนา การที่อาณาจักรล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่านั้น มีผลกระทบต่อความเจริญของล้านนาและพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง นั่นคือ การสร้างสรรค์วรรณกรรมพุทธศาสนาที่เป็นภาษาบาลีและภาษาล้านนาก็เข้าสู่ภาวะชะงักงันทันที นอกจากนี้ วรรณกรรมพุทธศาสนาภาษาบาลีที่พระชาวล้านนานิพนธ์ไว้ในสมัยนั้น ก็ได้ถูกนำไปประเทศพม่าหลายเรื่อง เช่น ปัญญาสชาดก อุปปาตสันติ เป็นต้น [๑๒๖] การที่บ้านเมืองสูญเสียเอกราชนั้น ขวัญและกำลังใจของพลเมืองทั่วไปตลอดจนพระภิกษุสงฆ์ ย่อมจะได้รับการกระทบกระเทือนอย่างแรง กิจกรรมการสร้างสรรค์วรรณกรรมส่วนใหญ่จึงมีเพียงการคัดลอกคัมภีร์ที่พระเถระเคยสร้างสรรค์ไว้เพื่อสืบต่ออายุพระศาสนา จะมีเพียงส่วนน้อยที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ โดยเน้นหลักธรรมที่ง่ายและอานิสงส์ของการประกอบกุศลหรือการทำบุญเท่านั้น ดั่งเช่น การสร้างธรรม/เขียนธรรมถวายวัด ผู้มีศรัทธาต้องการจะสร้างถวายวัดเพื่อบุญกุศลเท่านั้น กิจการพระศาสนาได้ดำเนินไปเช่นนี้ตลอดมา ตามความเชื่อของชาวพุทธล้านนายุคนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนชั้นเจ้านายที่ยึดมั่นอยู่กับค่านิยมว่า ถ้าหากใครต้องการจะให้บุตรหลานของตนเป็นคนเฉลียวฉลาดเรียนหนังสือเก่ง พ่อแม่จะต้องพาสร้างพระคัมภีร์หรือ “สร้างธรรม” ถวายวัดเพื่อสืบต่ออายุพระศาสนา หรือให้ศาสนาเจริญรุ่งเรืองส่วนการสร้างวัดและเสนาสนะต่างๆ ประจำวัด ก็ถือเป็นบุญเขตที่สำคัญเหมือนกัน แต่ไม่ดลบันดาลให้เกิดผลทางด้านความเฉลียวฉลาดเหมือนการสร้างพระคัมภีร์ และเป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อกองทัพล้านนาสามารถขับไล่ทหารพม่าออกไปจากดินแดนล้านนาได้หมดสิ้นด้วยความช่วยเหลือจากกองทัพไทยสมัยพระเจ้าตากสินแล้ว สภาพการณ์ของพระพุทธศาสนาในล้านนาก็คงเป็นเหมือนที่ผ่านมา และดูเหมือนว่า ในดินแดนล้านนาจะขาดพระสงฆ์ที่มีความแตกฉานในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก แต่คติการสร้างพระคัมภีร์ก็มีการสืบทอดเรื่อยมา และถือเป็นการทำบุญที่สำคัญอย่างหนึ่งสำหรับเจ้านายหรือเจ้าประเทศราชทุกองค์ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ขึ้นครองหัวเมืองฝ่ายเหนือที่สำคัญ ๕ เมือง คือ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน โดยจะมีการบำเพ็ญบุญกุศลเป็นการเฉลิมฉลองและเสริมบารมี และดูเหมือนจะเป็นความคาดหวังของประชาชนทั่วไปด้วยว่าผู้นำใหม่ของพวกเขาจะต้องเป็นคนใจบุญสุนทาน ใฝ่ใจในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ถ้าหากบกพร่องในจริยาวัตรเช่นนี้ ความนิยมจากพลเมืองดูเหมือนจะตกต่ำลง และมักจะมีการพูดจาเปรียบเทียบระหว่างผู้นำเก่ากับผู้นำใหม่ว่าเป็นอย่างไร อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้เองเมื่อเจ้าประเทศราชแต่ละองค์ได้รับการแต่งตั้งให้ครองหัวเมืองดังกล่าว จึงมีการสร้างพระ

---

[๑๒๖] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**, หน้า ๑-๑๖.

คัมภีร์ถวายวัด พร้อมกับการบำเพ็ญกุศลใหญ่เนื่องในโอกาสขึ้นครองเมืองใหม่ ตัวอย่างเช่น พระเจ้าอินทวิชยานนท์หลังจากได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าประเทศราชครองเมืองเชียใหม่แล้ว พระองค์ได้บำเพ็ญกุศลใหญ่ตามจารีตประเพณีที่เคยมีมา และในขณะเดียวกันก็ได้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกกว่าสองพันผูก พร้อมทั้งตู้ไม้สักสำหรับเก็บพระคัมภีร์ด้วย และบางองค์เมื่อถึงวันอุโบสถก็ไปวัดฟังเทศน์ฟังธรรมและบางองค์ก็รักษาศีลอุโบสถ์ไปพร้อมกัน เจ้าประเทศราชองค์ต่อๆ มาก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน ในจำนวนนั้นเจ้าหนานมหาวงศ์ หรือพระเจ้ามโหตรประเทศ เมื่อได้ขึ้นครองเมืองแล้วได้รื้อพระตำหนักไม้สักมาสร้างวิหารที่วัดพันเตา ซึ่งถือว่าเป็นวิหารไม้ที่มีลวดลายสวยงามหลังหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด [๑๒๗]

จากสถานการณ์ดังกล่าว คัมภีร์อานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ จึงมีปรากฏชัดเจนขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะระดับชาวบ้านที่สนใจในเรื่องอานิสงส์ของบุญกุศลที่ได้ทำมากกว่าการเข้าใจถึงหลักธรรมที่ลึกซึ้ง เหมือนในสมัยราชวงศ์มังราย ซึ่งก็ถือว่า คติธรรม ความเชื่อและวิถีการปฏิบัติขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาได้เข้าถึงประชาชนในระดับชาวบ้านมากขึ้น มีการอ้างในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์ธรรมและการทำบุญอันสืบเนื่องมากจากความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น ซึ่งมีผลให้มีการสร้างธรรมถวายวัดในเวลาต่อมา

ดังนั้น ความเชื่อในการสร้างคัมภีร์หรือการสร้างธรรมถวายวัดของชาวล้านนานับตั้งแต่ระยะเริ่มต้นถึงสมัยปัจจุบันมีจุดมุ่งหมายที่ต่างกัน โดยในสมัยแรกๆ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและการสร้างคัมภีร์ถวายวัด ถือว่าเป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์เพราะถือตามราชประเพณีที่มีมาแต่สมัยโบราณนั้นอย่างหนึ่ง และถือว่าการศึกษาเล่าเรียนทั้งหมดมีวัดเป็นศูนย์กลางและเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะเรียนรู้หลักคำสอนในศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ และเพื่อนำไปอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นพลเมืองดี ซึ่งมีส่วนเกื้อกูลต่อการปกครองบ้านเมืองให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ดังนั้น การสร้างคัมภีร์ถวายวัดจึงถือเป็นหน้าที่สำคัญของผู้ปกครองบ้านเมือง แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไประบบการปกครองเปลี่ยนไป สังคมวัฒนธรรมเปลี่ยนไป ค่านิยมในการสร้างคัมภีร์ถวายวัดได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย การสร้างคัมภีร์ในสมัยหลังหลังจึงมุ่งเน้นเพื่อให้ผู้สร้างมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมุ่งที่จะอุทิศบุญกุศลที่เกิดจากการสร้างคัมภีร์นั้นแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

---

[๑๒๗] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**, หน้า ๑๔.

มากกว่าที่จะสร้างสมบุญเพื่อตนเองรวมถึงความยั่งยืนของศาสนา หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การสร้างคัมภีร์ในระยะหลังๆ นี้มุ่งไปที่จะให้ได้บุญเพื่อเป็นเครื่องนำพาผู้ที่ล่วงลับไปสู่ภพภูมิที่ดีตามคติความเชื่อทางศาสนาที่มีความผูกพันกับการตาย โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่อานิสงส์ของการถวายที่จะเกิดตามมา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อในเรื่องอานิสงส์การสร้างคัมภีร์ถวายวัดที่มีอยู่ในล้านนานั้น เป็นเรื่องที่พระเถระผู้มีความคิดสร้างสรรค์ต้องการที่จะให้มีพระธรรมคัมภีร์เพียงพอต่อการศึกษาเล่าเรียนของพระภิกษุ สามเณร เพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม

ด้วยความเชื่อในอานิสงส์ในการสร้างธรรม เขียนคัมภีร์ธรรมถวายวัดงกล่าว จึงถึงว่าเป็นบริบทที่สำคัญในการสร้างสรรค์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ถึงแม้ว่า จุดมุ่งหมายในการสร้างธรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นถึงกุศโลบายหรือหลักการสำคัญที่ทำให้ล้านนามีวรรณกรรมหรือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย

๒.๗ อิทธิพลวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีต่อวิถีชีวิต และวรรณกรรมด้านอื่น ๆ

วรรณกรรมของทุกชาติทุกภาษาย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชนชาตินั้นเสมอ โดยเฉพาะวรรณกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา ที่จะเป็นหลักเป็นกรอบความคิด ให้คนในสังคมได้ประพฤติปฏิบัติตาม วรรณกรรมและสังคมมีความสัมพันธ์กัน โดยเหตุที่ว่านักปราชญ์ผู้แต่งวรรณกรรมเป็นสมาชิกของสังคม ย่อมได้รับอิทธิพลจากสังคม และในขณะเดียวกันผู้แต่งหรือกวีก็อาจมีอิทธิพลต่อสังคมไม่มากก็น้อย เช่นเดียวกันกับคุณค่าของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่ได้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการสะท้อนแนวคิด มุมมอง และวิธีการปฏิบัติ จนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชาวล้านนา หากพิจารณาอย่างถ่องแท้จะพบว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น มีความเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้อย่างชัดเจน และถ้านับว่าพระไตรปิฎก อรรถถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส หรือวรรณกรรมฉบับอื่นๆ เป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมล้านนาที่ได้มีการสังคายนาและรจนานับตั้งแต่ในสมัยของพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นมา ก็อาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนามีอิทธิพลต่อสร้างสรรค์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในแผ่นดินไทย และมีอิทธิต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาและชาวไทยที่ยอมรับในผลงานอันมีคุณค่าของวรรณกรรมเหล่านั้น

ในที่นี้จะกล่าวถึงการแพร่ขยายของพระไตรปิฎกล้านนาและอิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีต่อวิถีชีวิตและวรรณกรรมด้านอื่นๆ ในสังคมไทยปัจจุบัน

มณี พยอมยงค์ [๑๒๘] กล่าวถึง การแผ่ขยายของพระไตรปิฎกล้านนาและอรรถกถาว่า ในสมัยพระเจ้าติโลกราชหลังจากสังคายนาแล้วมีการส่งพระไตรปิฎกฉบับล้านนาไปยังเมืองสำคัญต่างๆ เช่น อยุธยา ลาว กัมพูชา เขมรัฐ เชียงรุ้ง เป็นต้น และทรงให้คัดลอกลงในใบลานตัวอักษรสุโขทัย ซึ่งนิยมนำมาเขียนในสมัยนั้น เก็บไว้ตามหอธรรม หอไตรของพระอารามที่สำคัญหลายแห่งในล้านนา

โดยการนำพระไตรปิฎกล้านนาสู่อยุธยานั้น หลังจากการที่ล้านนาทำสงครามกับอยุธยา ในสมัยพระเจ้าติโลกราชกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้ว ล้านนากับอยุธยาก็มีสัมพันธ์ไมตรีต่อกันมาตลอด การนำเอาพระไตรปิฎกไปสู่อยุธยาคาดว่า จะมีในหลายสมัยที่สามารถนำมากล่าวในที่นี้ คือ

๑) ในสมัยพระเจ้าดิลกปนัดดาธิราช ได้มีราชทูตมาประจำอยู่ในเชียงใหม่ และล้านนาก็ส่งราชทูตไปประจำอยุธยา ทั้งสองเมืองมีสัมพันธ์กันดีมากทั้งพุทธจักรและอาณาจักร พระไตรปิฎกอาจนำไปสู่อยุธยาในครั้งนี้

๒) ในสมัยที่พระยากลาโหมหรือขุนเหล็กมาโจมตีล้านนา สมัยพญาแสนหลวงเป็นกษัตริย์ที่เป็นเมืองออกของพม่า ได้มีการกวาดต้อนครัวพญาแสนหลวงและครอบครัว รวมทั้งพระสงฆ์และคัมภีร์พระไตรปิฎกมาสู่อยุธยา ซึ่งเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของชาวล้านนา ไปอยู่ที่ไหนจะต้องนำคัมภีร์ธรรมไปด้วย

๓) การกวาดต้อนชาวล้านนาในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็มีเป็นจำนวนมาก และชาวล้านนาก็ได้นำคัมภีร์ใส่หีบธรรมไปด้วย และตัวอักษรที่จารึกก็เป็นตัวอักษรล้านนาบ้าง แต่โดยมากเป็นอักษรสุโขทัย

พระไตรปิฎกเหล่านี้ กลายมาเป็นข้อมูลให้พระเถระและนักปราชญ์ทั้งหลายของรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบ เทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับต่างๆ เพื่อให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

ส่วนวรรณกรรมที่สำคัญฉบับอื่น เช่น มังคลัตถทีปนี ที่พระสิริมังคลาจารย์รจนาขึ้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนำมาชำระตรวจสอบ จนกลายเป็นหลักสูตรการเรียนบาลีในระดับเปรียญธรรม ๔-๗ ของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

นอกจากนี้ พระไตรปิฎกล้านนา ยังได้ไปสู่ประเทศพม่า กล่าวคือ ในสมัยที่มีการสังคายนานั้น มีพระเถระของพม่าหลายรูปเข้าร่วมสังคายนาด้วย เช่น พระพุทธพุกามมหาเถระ

---

[๑๒๘] มณี พยอมยงค์, “วรรณกรรมพระไตรปิฎกและอรรถกถา”, ใน **วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา**, พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, (เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐) : ๔๖-๔๗.

เมื่อสังคายนาแล้ว พระไตรปิฎกที่จารลงในใบลานจะต้องส่งไปสู่ฝ่ายพุทธจักรของพม่า และพม่าได้ใช้เป็นหลักฐานตรวจสอบกับพระไตรปิฎกของตน ใน พ.ศ.๒๑๑๐ พระเจ้าบุเรงนอง ได้กวาดต้อนชาวเมืองและพระเจ้าเมกุฏิสุทธิวงศ์ กษัตริย์ล้านนาพร้อมด้วยพระราชวงศ์ไปกรุงหงสาวดี และล้านนาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า คัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น ปัญญาสชาดก อุปปาตสันติคาถา ถูกนำเข้าไปไว้ในพม่าและได้ทำการศึกษามาโดยตลอด ตอนสังคายนาที่เมืองย่างกุ้งในสมัยรัฐบาลอูนุ ก็ถูกนำมาประกอบการพิจารณาและตรวจสอบร่วมกัน

พระไตรปิฎกสู่อาณาจักรล้านช้าง ในรัชสมัยพระเมืองเกษเกล้า พระองค์ได้ส่งพระเถระ คัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ธรรมไปยังราชสำนักพระเจ้าโพธิสาร ซึ่งเป็นพระราชบุตรเขยของพระองค์ หนังสือธรรมพระไตรปิฎกจึงไปสู่ล้านช้างโดยเหตุนี้ และในสมัยพระไชยเชษฐาธิราชโอรสของพระเจ้าโพธิสารและพระนางยอดคำทิพย์ ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระเมืองเกษเกล้า มาครองนครเชียงใหม่ได้ ๒ ปี พระอนุชา ๒ พระองค์ทรงแย่งราชสมบัติกัน พระไชยเชษฐาได้เสด็จกลับไประงับเหตุและถือโอกาสนำเอาสิ่งสำคัญทางศาสนาไปเป็นอันมาก สิ่งที่พระไชยเชษฐาให้นำไปนั้น ทางวรรณกรรมมีเป็นอเนกอนันต์นับตั้งแต่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ปัญญาสชาดก พระเจ้าเลียบโลก เป็นต้น ซึ่งปรากฏอยู่ในหอไตรของเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ มาตราบทุกวันนี้ ส่วนด้านศิลปวัตถุ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้นำของมีค่าของล้านนาไปมาก เช่น พระแก้วมรกต ซึ่งเคยประดิษฐานอยู่ ณ วัดเจดีย์หลวง พระเสตังคมณี และพระศิลาดำ ของวัดเชียงมั่น พระสิงห์คำหรือ พระพุทธสิหิงค์ ปัจจุบันอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง [๑๒๙]

ในสมัยที่ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านั้น เจ้านายสมัยนั้นมิได้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร ประชาชนในแผ่นดินพยายามรักษาสิ่งต่างๆ ไว้ ทั้งในด้านอักษรศาสตร์ วรรณกรรม สถาปัตยกรรม และประติมากรรม แต่ทางบ้านเมืองมีการสนับสนุนน้อย จึงทำให้เกิดความเสื่อมตามมา

ในสมัยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ มีการส่งเสริมให้คัดเขียนพระไตรปิฎกฉบับย่อที่เรียกกันว่า ปิฎกะทั้ง ๓ ซึ่งพบทั่วไปในหอไตรหรือหอธรรมของชาวล้านนา

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของวรรณกรรมล้านนา โดยเฉพาะพระไตรปิฎกและวรรณกรรมที่สำคัญได้มีผลการเรียนรู้ และการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับ

---

[๑๒๙] มณี พยอมยงค์, “วรรณกรรมพระไตรปิฎกและอรรถกถา”, ใน **วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา**, พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, (เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐) : ๔๗-๔๘.

พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ อย่างมากมาย วรรณกรรมที่สำคัญ เช่น ปัญญาสชาดกนั้น ได้มีอิทธิพลการสร้างสรรค์วรรณกรรมของไทยหลายเรื่อง เช่น

๑) เรื่อง สมุททโฆส เป็นที่มาของสมุทโฆษคำฉันท์ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา

๒) เรื่อง สุวรรณสังขชาดก สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงนำไปแปลงและทรงพระราชนิพนธ์เป็นละครนอกเรื่อง สังข์ทอง

๓) เรื่อง พหลคาวีชาดก สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงนำไปเป็นต้นเรื่องของละครนอกเรื่องคาวี และเรื่อง พหลคาวีชาดก นี้พระมหาราชครูในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ได้นำไปแต่ง เป็นเรื่อง เสือโคคำฉันท์ อีกด้วย

๔) เรื่อง สุธนชาดก มีผู้นำไปแต่งเป็นบทละครนอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา

๕) เรื่อง รถเสนชาดก เป็นเรื่องที่ใช้เล่นละครกันมาแต่โบราณ

๖) เรื่อง สรรพสิทธิชาดก เป็นต้นเรื่องที่สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนำไปเป็นพระนิพนธ์ เรื่อง สรรพสิทธิคำฉันท์ เป็นต้น

นอกเหนือจากจะเป็นที่นิยมในหมู่คนไทยด้วยกันแล้ว ปัญญาสชาดกนี้ยังแพร่หลายไปยังประเทศต่างๆ ในแหลมสุวรรณภูมิ เช่น ที่พม่าเป็นที่รู้จักกันในนามโลกียปัญญาส หรือ ยวนปัญญาส แต่ในฉบับพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๔ เป็นอักษรพม่า ภาษาบาลี ใช้ชื่อว่า ซิมเมปัญญาส และในการพิมพ์ครั้งที่สองเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ก็ใช้ชื่อ ซิมเม ปัญญาส ครั้นสมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) แห่งลอนดอน ตีพิมพ์เรื่องนี้เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๖ ก็ใช้ชื่อว่า PANNASA JATAKA or ZIMME PANNASA ต่อมาเมื่อกรมศิลปากรจัดแปลเป็นภาษาไทยและพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๕๔๑ นั้น ได้ให้ชื่อว่าเชียงใหม่ปัณณาสชาดก นับเป็นชาดกจำนวน ๕๐ เรื่อง ซึ่งมีบางเรื่องที่ไม่ตรงกับฉบับภาษาไทย [๑๓๐]

ปัญญาสชาดก ฉบับเชียงตุง มีชื่อว่า ปัญญาสชาติ ซึ่งในฉบับวัดเขมินทร์ เชียงตุง มี ๒๖ กัณฑ์ นับเป็นเรื่องได้ ๒๑ เรื่อง

ปัญญาสชาดก ฉบับลาว มีชื่อว่า พระเจ้าห้าสิบชาติ ซึ่งในการพิมพ์นั้นมีการสะกดชื่อเพี้ยนไปจากฉบับไทย แต่ก็พอรู้ว่าเรื่องนั้นๆ ตรงกับเรื่องใด แต่บางเรื่องที่พิมพ์รวมไว้นั้น ไม่ปรากฏในปัญญาสชาดกฉบับไทย เช่น เรื่องท้าวปันยาพะละชาดก เรื่อง ช้างสะทัน ท้าวทรายคำ เป็นต้น เรื่องที่ผนวกเข้ามานี้บางเรื่องตรงกันกับชาดกนอกนิบาตของล้านนา ตามที่กล่าวแล้ว

---

[๑๓๐] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ปัญญาสชาดกประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย** , หน้า. ๕๒ – ๕๙.

ส่วนคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ ที่พระรัตนปัญญาเถระ ได้แต่งไว้เป็นภาษาบาลีเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๐ ในสมัยพระเมืองแก้วกษัตริย์ลำดับที่ ๑๓ แห่งอาณาจักรล้านนานั้น ก็มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางด้านประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในล้านนาและสังคมไทยเป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิต ๕ ท่าน คือ พระวิเชียรปรีชา พระยาพจนาพิมล หลวงอุดมจินดา หลวงราชาภิรมย์ และหลวงธรรมาภิมณฑ์ แปลออกมาเป็นภาษาไทยเมื่อจุลศักราช ๑๑๕๖ (พ.ศ. ๒๓๓๗) ต่อมาเจ้าภาพในงานพระศพพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช และหม่อมแม้นในสมเด็จในกรมวังบูรพา พิมพ์แจกเป็นครั้งแรกเมื่อ ร.ศ.๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) [๑๓๑]

ต่อมา เสฐียร พันธรังษี ได้แปลเป็นภาษาไทยขึ้นอีกประมาณปลายปี ๒๔๗๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ นับเป็นการแปลเป็นภาษาไทยครั้งที่ ๒ และในการแปลครั้งผู้แปลใช้ชื่อว่า “ชินกาลมาลินี”

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดย์ ได้แปลออกเป็นภาษาฝรั่งเศส และตีพิมพ์ทั้งฉบับแปลเป็นภาษาฝรั่งเศส และฉบับภาษาบาลีลงใน Bulletin de l’Ecole Francaise d’ Extreme Orient, tome xxv เมื่อฉบับประจำเดือนมกราคมถึงมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นคู่มือที่นักศึกษาชาวต่างประเทศ ใช้เป็นหลักในการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของประเทศไทยมากกว่า ๗๐ ปี

ต่อมาศาสตราจารย์ N.A. Jayawickrama [๑๓๒] ได้แปลชินกาลมาลีปกรณ์ให้ สมาคมบาลีปกรณ์ในอังกฤษ (Pali Text Society) เพื่อเป็นตำราทางพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ของอุษาอาคเนย์และล้านนาไทย

ส่วนในประเทศลังกา พระภิกษุลังกา ชื่อพุทธทัตตะ ได้คัดลอกภาษาบาลีตามต้นฉบับพิมพ์ พร้อมทั้งแปลเป็นภาษาสิงหลและตีพิมพ์แล้ว เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๘

ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ ร.ต.ท.แสง มนวิทูร ได้แปลเป็นภาษาไทยขึ้นอีกฉบับหนึ่ง มีเชิงอรรถและอธิบายความไว้ให้เข้าใจยิ่งขึ้นในการแปลครั้งนี้ ผู้แปลใช้ชื่อหนังสือว่า “ชินกาลมาลีปกรณ์” ตามต้นฉบับภาษาบาลี

---

[๑๓๑] พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, หน้า ๒๖๕-๒๗๐.

[๑๓๒] Jayawickrama, N.A., **The Sheaf of Garlands of the Epochs of the Concqueror**, London : Pali Text Society, 1968.

ดังตัวอย่างที่กล่าวมา ก็เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่า เพียงเรื่องปัญญาสชาดก ๑ เรื่อง และชินกาลมาลีปกรณ์ วรรณกรรมล้านนา ก็เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ไปอย่างกว้างขวางทั่วแหลมสุวรรณภูมิและประเทศในตะวันตก

นอกจากวรรณกรรมทางพุทธศาสนาแล้ว วรรณกรรมล้านนาในด้านอื่นๆ ก็ยังได้สะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมล้านนาอย่างชัดเจน เช่น มังรายศาสตร์ โลกนัยคำสอน ปู่สอนหลาน โคลงนิราศหริภุญชัย ค่าวเจ้าเจ็ดตน ฯลฯ ซึ่งนอกจากให้ความเพลิดเพลินเชิงอรรถรสแล้ว วรรณกรรมยังมีบทบาทอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ตลอดจนเป็นการชี้แนะความคิดหรือวิธีการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น หลักธรรมทางพุทธศาสนา ประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา การยกย่องสดุดีหรือการพรรณนาความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเสริมสร้างระบบการควบคุมสังคมให้ปกติสุข และให้คติธรรมสุภาษิตที่ง่ายต่อการจดจำ เพื่อที่คนในสังคมจะนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตได้

วรรณกรรมในล้านนา อย่างเช่น โลกนัยคำสอน ที่สนับสนุนพระมหากษัตริย์ล้านนาเป็นธรรมราชามีอิทธิพลต่อสังคม เพราะโดยปกติพระสงฆ์จะยกย่องพระมหากษัตริย์ในฐานะศาสนูปถัมภก ส่วนพระมหากษัตริย์ก็เคารพนับถือพระสงฆ์ และยอมรับความคิดจากพระสงฆ์ พระเถระผู้แต่งปัญญาสชาดก คงจะเห็นว่า ผู้นำมีความสำคัญยิ่ง สังคมจะดำเนินไปด้วยดีหรือล่มสลาย ย่อมขึ้นอยู่กับผู้นำ จึงได้แทรกบทบาท หน้าที่ของพระมหากษัตริย์หรือชนชั้นผู้ปกครองไว้ในวรรณกรรมดังกล่าว เช่นกล่าวถึงหน้าที่ของท้าวพญาว่า [๑๓๓]

> "...ดูรา เสนาผู้บ่พิจารณาดูยังโทษของตนหื้อแจ้งก่อน ค่อยนับติโทษแห่งผู้อื่นดั่งอั้น อันว่าโทษตังหลายฝูงนั้นย่อมคืนตอบเล่าก็มีด่าย เหมือนดังปุคคละผู้เอาไม้กลวงแห้งพุ่งตกน้ำ ไม้อันนั้นผุดออกมาตอบตนเล่านั้นแล ดูรามหาเสนา ปุคคละอันท้าวพญาไว้หื้อเป็นใหญ่ ก็ควรพิจารณาดูยังโทษและคุณด้วยปัญญาหื้อแจ้งก่อน.."

หรือกล่าวหน้าที่ของอุปราช ว่า

> "... อุปราชา ปน ส่วนว่าผู้เป็นอุปราชา แต่งแปลงอันใดก็หื้อเครงใจท้าวพญา แลตั้งอยู่ในปัญจมสีล แลอัฏฐมสีล ในวันเดือนดับเดือนเป็งแลแต่งแปลงหื้อแล้วราชกิจจุอัน เล้งดูราชตระกูลมีแม่พญาเป็นต้นแลแปลงรั้วเวียงทั้งมวล ควรเมือเข้าเฝ้าพระญาจุ(ทุก)

---

[๑๓๓]ประคอง นิมมานเหมินท์, "วรรณกรรมล้านนากับสังคม", **รายงานสัมมนาวิชาการวรรณกรรมล้านนา เล่ม** 1, (กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๗) : ๑๓๘.

วัน อย่าหื้อขาดแลเข้าใจรู้ด้วยไร่นาที่แดนบ้านเมือง แลพิจารณา
ถ้อยคำ เป็นประธานแก่เสนาอามาตย์ทั้งหลาย ใจรู้สรรพกิจจกัมม์
อันราชสำนักท้าวพญา..” [๑๓๔]

ส่วนวรรณกรรมประเภทคำสอน เช่น โคลงพระลอสอนโลก และโคลงเจ้าวิทูรสอนหลาน ก็ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองระดับขุนนาง และคนธรรมดา ชี้ให้เห็นว่า ผู้ปกครองที่ดีจะต้องไม่มีอคติ ไม่เอาเปรียบผู้น้อย และคนทั่วไปก็ต้องเคารพผู้ปกครอง มีความขยันหมั่นเพียรหาความรู้ใส่ตัว รู้จักประมาณตน และรู้จักเลือกคู่ครอง ส่วนเจ้าวิทูรสอนหลาน มุ่งเน้นผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินจะต้องรู้จักพูดจาอ่อนหวาน และมีทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นการสืบทอดแนวคิดที่มาจากพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุที่คุณลักษณะของกษัตริย์ถูกกำหนดมาในวรรณกรรม จึงไม่น่าสงสัยว่า เหตุใดพญาพรหมโวหารจึงกล้าตัดพ้อต่อ เจ้าหลวงเมืองแพร่ ซึ่งหวงนางสนมจนขาดความรอบคอบยั้งคิด จับพญาพรหมโวหารเข้าคุก และสั่งประหาร ถ้อยคำที่ต่อว่าเจ็บแสบชนิดที่จะหาไม่ได้ในวรรณกรรมแบบฉบับ เช่น ประท้วงสิทธิความเป็นคนว่า

“…เต็มข้าไพร่น้อย ก็หากใจ๋คน บ่ใช่สัตว์หน้าขนกิ๋นหญ้า บ่ใช่ขี้ข้าหมู่ยางแดง...”
(ความว่าถึงเป็นข้าทาส ก็มีจิตใจเหมือนคนอื่น ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉาน หรือคนชาวป่าชาวเขา)

จากวรรณกรรมดังกล่าวจึงเป็นเหตุให้เกิด “คติธรรม ความเชื่อ คติสอนใจ และสุภาษิต หรือ ”ภาษิตก้อม” ดังนั้น ในที่นี้จะกล่าวถึงประโยชน์ของวรรณกรรมล้านนาหรืออิทธิพลคุณค่าของวรรณกรรมที่สะท้อนออกมาเป็นคติธรรม สุภาษิตล้านนาที่ให้คุณค่าในด้านต่างๆ และมีอิทธิต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนา ดังนี้

๑.ในด้านจริยธรรม ชาวล้านนาไทยได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความอ่อนโยน อ่อนหวานละมุนละมัยมีจิตใจงดงาม เอื้อเฟื้อต่อคนทั่วไป ทั้งนี้ก็เพราะได้รับเอาคติธรรมจากวรรณกรรมต่างๆ มาบำรุงจิตใจ เช่น คำในค่าวอุทาหรณ์ ตอนหนึ่งว่า [๑๓๕]

“…เราเป็นไพร่น้อย บุญก้อยบุญเขียม อย่าจ๋าเผียบเทียม กับท่านบุญกว้าง
หลอนบ่สม อารมณ์ใฝ่อ้าง เหมือนเทียว ทางแปลกพลัด
จาเผียบเทียมเหมือน ท่านเทวทัต มาจ๋าเผียบเจ้าโคดม
จักไปเป็นพระพุทธสะหรม บ่สมอารมณ์กิ๋นแหนงได้เต้า…”

ความหมายว่า เราเป็นไพร่ฟ้าราษฎร มีบุญวาสนาน้อย อย่าพูดเปรียบทำเทียมกับท่านผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ หากไม่สมหวังขึ้นก็เสมือนเดินทางผิด ดังพระเทวทัตมาพูดจา

---

[๑๓๔] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๓๕๖-๓๕๗.

[๑๓๕] มณี พยอมยงค์, **ประวัติวรรณคดีลานนาไทย**, หน้า ๑๑–๑๕.

เปรียบเทียบตัวเองเท่ากับพระพุทธเจ้าสมณโคดม บอกสาวกตนเองว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อไม่สมหวังก็เสียแรงที่ได้ไปหาพระพุทธเจ้า และสุภาษิตสั้น เช่นว่า

" หลงเหยหลง เข้าดงป่าไม้ แหมว่าซาววัน ยังจั๊กป๊อกปิ๊กคืนได้ ตังหลัง หลงใจ๋หลงคำ หลงคืนบ่ได้" หมายความว่า เราจะหลงเข้าไปในป่าสัก ๒๐ วัน ก็ยังหาหนทางกลับได้ แต่หลงคำพูดของคนนั้นหลงแล้วคืนไม่ได้ ซึ่งสอนให้เห็นถึงการรู้จักฟังและแยกแยะคำพูดของคนให้เป็น

"อดเผ็ดกิ๋นหวาน อดสานได้ซ้า" ศัพท์ ซ้า คือ ตระกร้า หมายความว่า ให้รู้จักเป็นคนที่อดทน ในการทำงานต่างๆ แล้วจะได้สิ่งที่ตนเองปรารถนา เหมือนกับสุภาษิตทางภาคกลางที่กล่าวไว้ว่า ช้าๆ ได้พร้าเล่มงาม และคำว่า "กิ๋นก่อนตาน มานก่อนแต่ง" ศัพท์ ก่อนตาน คือ ก่อนถวาย มาน คือ มีท้อง หมายความว่า กินของก่อนที่จะทำบุญ ตั้งครรภ์ก่อนแต่งงาน วรรคหลังเปรียบเทียบกับภาคกลางว่า ชิงสุกก่อนห่าม [๑๓๖]

"เสียเงินเสียคำ ยังฮิหาได้ ของอยู่ใต้ ยังลุ่มวิสัย เสียน้ำใจจะหาไหนได้" ศัพท์ เสียเงินเสียคำ คือ เสียเงินเสียทอง ลุ่มวิสัย คือ อยู่ใต้วิสัย หมายความว่า เงินทองนั้นเป็นของนอกกาย ถ้าไม่ตายหาเมื่อไหร่ก็ได้ แต่คนที่มีน้ำใจจะหาที่ไหนไม่ได้ ควรจะรักษาน้ำใจกันไว้ การใดที่ทำไปแล้วถ้าเป็นการเสียน้ำใจกันไม่ควรทำ

๒.ในด้านคติธรรม คติธรรมคำสอนต่างๆ ที่ได้สอนกันมาตามลำดับมีมากมายล้วนแต่น่าศึกษาทั้งนั้น เป็นอุปกรณ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นอย่างดี ก่อให้เกิดความสามัคคีกันในหมู่คณะตลอดมา เช่น คำค่าวที่พระยาพรหมเขียนไว้ตอนหนึ่งว่า [๑๓๗]

"...เต็มว่าเขาจาหยาบกล้าจ่มฟ้อง อย่าบังตอบถ้อยเนอนาย
กันวิวาทท้อด่ายอกั๋นหลาย เป็นที่อับอายพี่น้องชาวบ้าน
ท่านจักจาขวัญนินทาเล่าต้าน อย่าจ๋ากำไปล่วงล้ำ
พี่น้องผิดกัน เหมือนพร้าฟันน้ำ อย่ากำผูกหมั้นตือเวร
เปอะเปิกนั้นน้ำหากปาเป็น เอาน้ำใสเย็น ซ่วยเปอะจึงเสี้ยง
พี่น้องผิดกันเหมือนเหล็กขี้เมี้ยง เต็มฝนแล้วหากตึงมี
หื้อนายนาฏน้องค่อยอดขั๋นตี๋ หื้อแป๋งใจดีเหมือนน้ำตังห้า
ร้ายเสียออนช่างดีป๋างหล้า ก็หุมมีมาป่าล้า
อย่าถือไผดีอย่าควี่ไผจ้า กลัวเป็นเมฆฟ้าปามัว
ค่อยอยู่ตามน้ำหื้อทำตามตั๋ว น้ำเพียงใดดอกบัวเพียงนั้น..."

---

[๑๓๖] เรื่องเดียวกัน.

[๑๓๗] มณี พยอมยงค์, **ประวัติวรรณคดีลานนาไทย**, หน้า ๑๔

หมายความว่า แม้นว่าเขาจะพูดจาหยาบคาย บ่นว่าต่างๆ นานา ก็อย่าได้โต้ตอบเขา เพราะว่าถ้าเกิดความโกรธด่าทอกันย่อมเป็นที่อับอายแก่ชาวบ้าน เขาจะเล่าขวัญนินทาเอา อย่าได้พูดคำที่ล่วงเกินเพราะพี่น้องทะเลาะกันเหมือนเอาพร้าฟันน้ำ (ไม่มีรอย) อย่าได้ถือเวรผูกเวรเลยเปอะตมนั้น เราจะเปอะเปื้อนนั้นก็เพราะน้ำ (น้ำไม่สะอาด) ถ้าต้องการจะให้สะอาด ก็เอาน้ำใสสะอาดนั่นเองมาล้าง พี่น้องทะเลาะกันเปรียบดังสนิมเหล็ก แม้จะลับแล้วสนิมก็จะเกิดขึ้นอีก ขอให้พี่น้องใช้ขันติธรรมอดทนเอา ทำให้ใจเย็นเหมือนแม่น้ำห้าสาย (คงคา ยมนา อจิรวดี สรภู มหี เป็นแม่น้ำในวรรณคดีอยู่ในประเทศอินเดีย) ในที่สุดก็จะได้ดี สิ่งนี้เคยเป็นมามากแล้ว อย่าถือว่าคนนั้นสูงส่ง คนนั้นชั่วช้าจะทำให้ตัวได้รับความหมองมัว ขอให้อยู่พอดีเพียงน้ำ ทำตัวเหมือนบัวปริ่มน้ำฉะนั้น ซึ่งเป็นการสอนที่มีคติธรรมเรื่องความอดทนในการดำรงอยู่กับพี่น้องและสังคมเพื่อนบ้าน ที่ต้องใช้ความอดทนต่อการว่าร้ายต่างๆ นานา

นอกจากนี้ สุภาษิตยังเกี่ยวข้องกับการดำรงอยู่ของผู้คนที่จะสอนแทรกในสุภาษิต โดยยกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา มาเป็นเครื่องประกอบให้เข้าใจในชีวิต ตัวอย่างเช่น [๑๓๘]

> "...งัวควายจ๊างม้าต๋ายแล้วเหลือหนัง ดูก (กระดูก) ขนเขา ยังเอาใจ๊ก๋านได้ จ๋าที่สุด (ถึงที่สุด) แม้ปุ๋มและไส้ (กระเพาะ) คน ยังกิ๋นลำอิ่มต้อง(นำมาทานให้อร่อย) มนุษย์เฮาต๋าย สหายปี่น้องใผ่ บ่ห่วงข้องอาลัย สุดแต่ดูกพั๊วะ (กระดูกผุๆ) ยังเอาขว้างเสียไกล๋ กลั๋วจักเป๋นภัย ผีจักหลอกบ้าน ความชั่วรีบหนี ความดีรีบใกล้ ต๋าย แล้วชื่อหากตึงยัง..."

หมายความว่าสัตว์ เช่น วัว ควาย เมื่อตายไปแล้ว งาและเขาก็ยังใช้งานได้ มีประโยชน์ คนสามารถนำมาเป็นอาหารได้ ส่วนคนเรานั้นเมื่อตายไปแล้ว ก็มีแต่ความดี ความชั่วเท่านั้น ที่โลกคนยังกล่าวถึงอยู่ ฉะนั้น ควรทำความดีเอาไว้ คติธรรมดังกล่าว ถ้าเปรียบก็คล้ายกับพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในหนังสือ "กฤษณาสอนน้อง" ที่ว่า [๑๓๙]

"พฤกษภกาสร	อีกกุญชร อันปลดปลง
โททนต์เสน่ห์คง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี	ประดับไว้ในโลกา..."

---

[๑๓๘] เรื่องเดียวกัน.

[๑๓๙] กระทรวงศึกษาธิการ, **กฤษณาสอนน้อง**, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๓), หน้า ๑๙.

๓. **ในด้านวัฒนธรรม** วรรณกรรมล้านนาให้ประโยชน์หลายอย่างทางวัฒนธรรมหลายประการ ที่ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมให้เหมาะสมต่อสถานการณ์ วรรณกรรมเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในด้านต่างๆ โดยสามารถสรุปเป็น ๒ ด้าน คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับเทศกาล

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ได้แก่ วัฒนธรรมการเกิด การอยู่รวมกันในสังคม มารยาทผู้หญิง การแต่งงาน การตาย เป็นต้น ตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมการเกิดจะให้ผู้หญิงตั้งครรภ์รักษาศีล อยู่ไฟ อยู่เดือน และห้ามกระทำการในสิ่งที่เป็นอัปมงคล เป็นต้น

มารยาทในสังคม เช่น "นั่งปากประตูมันขึด" หมายถึง การนั่งขวางประตูมันไม่ดีเป็นเสนียดจัญไร เพราะคนไปมาไม่สะดวกทำให้เกิดกระทบกระทั่งและทะเลาะกัน ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุ โดยการยกย่องผู้มีอายุ โดยให้รับประทานอาหารก่อน อย่างมีเรื่องที่กล่าวไว้ในค่าวโบราณว่า "มีหญิงสองคนรูปพรรณสัณฐานเหมือนกันแต่งตัวอย่างเดียวกัน" อยากทราบว่าคนไหนเป็นแม่ เป็นลูก ทราบด้วยการให้รับประทานอาหารแม่จะทานก่อน และกำบะเก่าสอนให้ผู้หญิงมีความประพฤติที่ดี ไม่เกียจคร้าน ไม่เป็นผู้หญิงในลักษณะต่างๆ คือ

"แม่ญิง แม่ยาง แม่กางก๋ายฮั้ว แม่หัวก๋ายคุ่ม แม่จ่มบ่อแล้ว แม่แก้วลืมกอน แม่นอนกลางบ้าน.." [๑๔๐] กล่าวคือ เป็นผู้หญิงให้มีกิริยามารยาที่เรียบร้อยดีงาม ไม่ขี้เกียจ และรู้รักษาตนสงวนตัวตน เป็นต้น

วัฒนธรรม ประเพณี เกี่ยวกับเทศกาลในฤดูกาลต่างๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณียี่เป็ง ประเพณีสรงน้ำพระธาตุ เป็นต้น โดยวัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมในล้านนา ตัวอย่าง ประเพณีสงกรานต์ ที่มุ่งเน้นการทำความดีงามให้กับตนเอง ครอบครัวและส่วนรวม คือ วัด หมู่บ้าน และระดับสูงขึ้นไป โดยวรรณกรรมจะมีบทคำกล่าวสอนในลักษณะของการปฏิบัติตนให้เหมาะสม เช่น [๑๔๑]

> "...กันวันสังขารมาครบใคว่ จุ่งได้ขัดสีและเผี้ยวกวาดยัง
> อาวาสเคหา ชำระก๋ายหื้อผ่องแผ้ว ปาแป๋งแล้วเซิ่งศรัทธา หื้อขน
> ทรายมาก่อก๋อง เป็นวาลุหน่อเจดีย์...นำน้ำอบจ๋นทรน์หอมสะอาด
> มาสะร๋งพระธาตุเจดีย์ตั้งไม้สะหรี๋มหาโพธิ...ดำหัวต๋นป้อแม่..."

---

[๑๔๐] ญาณสัมปันโน, **กำบ๋ะเก่าสอนคน**, (ลำพูน : ร้านภิญโญ), ๒๕๔๐.

[๑๔๑] บุญคิด วัชรศาสตร์, **ธรรมอานิสงส์ปีใหม่**, (เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์), ๒๕๓๐.

๔. ในด้านศิลปกรรม ศิลปกรรมการช่างต่างๆ ทางล้านนาไทยได้อาศัยแบบอย่างมาจากวรรณกรรมล้านนาไม่น้อย จะเห็นได้จากการพรรณาลักษณะปราสาทที่พระเวสสันดร ทรงมีการจินตนาการตอนพระนางมัทรี วิสัญญีภาพว่าจะทำปราสาทใส่พระศพมีรูปร่างอย่างนั้นอย่างนี้ กลายมาเป็นแบบอย่างแห่งการทำปราสาททั่วไปในสมัยนี้ ตัวอย่างเช่น [๑๔๒]

> "...พี่จักสร้างวิมานปราสาท งามสะอาดบวร แต่งแม่เรือนอนเหนือแผ่น แทบท้องแท่นปฐวี ป๋องรูจีสะหรอด ใส่ตงรอดขัดขวาง เจื๋อแป้นวางลาดเลื่อน บ่หื้อคดคล้ายเคลื่อนไปมา อันนายช่างหากริษนาตกแต่ง ทุกที่แห่งตำกลาง ตีนเจียวางตั้งหีด งามประณีตโสภัณ เสาขอมยันถ้อยถี่ ถุงก๋ำที่ตุงมัน เบงใส่พาดขั้นขัดไขว่ ชายหลวงใส่มุงดี...มีหลายพรรณหลายภาค รูปนาคน้ำนาคี รูปอัสสะหัตถีช้างม้า หลายหลากหน้าเสือสิงห์ รูปผู้หญิงโฉมแฉล้มชายจูบแก้มโลมใจ รูปเมฆไหลเดระดาษ เครือวัลย์วาดสมตัว รูปดอกบัวบานสะอาดดอกป้านหยาดแจ๋น ดอกนิลบลเขียวอะตู้มดอกแก่หนุ่มแกมกันปราสาทแก้วแววยูง..."

หมายความว่า พระเวสสันดรรำพันว่า ถ้าน้อง (มัทรี) ไปสวรรคตในพระนครแล้ว พี่จักสร้างปราสาทวิมานอันสะสวยงดงามยิ่ง แต่งแม่เรือน (ฐานรองปราสาท) ชิดกับแผ่นดิน เป็นช่องเจาะไชตลอดใส่ตงรอดสลับกันไปมา ปูด้วยกระดานไม่ให้ขยับเขยื้อน ตามที่ช่างผู้ฉลาดจะตกแต่ง ทั้งส่วนด้านนอกและท่ามกลางพื้นฐานที่วางหีบศพ ทำอย่างประณีตสวยงามไร้ที่ติ ฯลฯ มีรูปสัตว์หลากหลายชนิด รูปนาคตัวผู้และตัวเมีย ลายกนกเครือวัลย์ ที่ประจงวาดมีทั้งรูปดอกบัวบานสะพรั่ง ดอกนิลุบลและดอกบัวศรีแดงดาระดาษ ดอกแก่ดอกอ่อน สลับกันในเครือกนกที่เขียนกับปราสาทแก้วแววฟ้า ฯลฯ

จากข้อความดังกล่าว ทำให้ทราบว่า วรรณกรรมล้านนานั้น สะท้อนภาพความจริงของสังคมล้านนาให้ปรากฏขึ้นทั้งในด้านศีลธรรม คติธรรม วัฒนธรรมประเพณี และศิลปกรรม ซึ่งวรรณกรรมนั้น สามารถเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีตให้ผู้คนในสังคมปัจจุบันได้เข้าใจ และที่สำคัญ คือ มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาและประชาชนผู้สนใจตามที่ได้กล่าวแล้ว แม้ว่าเรื่องราวที่บันทึกนั้นจะเป็นเพียงเรื่องที่เป็นคำค่าว คำโบราณ และหรือตำนานบอกเล่าก็ตาม แต่ก็สามารถสะท้อนความเป็นจริงในชีวิตได้

---

[๑๔๒] มณี พยอมยงค์, **ประวัติวรรณคดีล้านนาไทย**, หน้า๑๖.

อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของวรรณกรรมล้านนาที่มีต่อสังคมในด้านต่างๆ นั้น ก็มิอาจสะท้อนภาพความจริงทั้งหมด ถ้าพุทธศาสนิกชนมิได้นำหลักธรรมคำสอนนั้นไปประพฤติปฏิบัติ แต่ถ้าพิจารณาจากสังคมล้านนาที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า ชาวพุทธล้านนามีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากพอสมควร และเชื่อมั่นในเรื่องอานิสงส์ของบุญ-กรรมที่ได้กระทำ ซึ่งจะพบเห็นวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ รวมถึงการถวายทาน บริจาคปัจจัยต่างๆ นั้น ชาวพุทธในล้านนาได้กระทำมาอย่างต่อเนื่อง จนปรากฏเป็นถาวรวัตถุ และศิลปะทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย มีวัด โบสถ์ วิหาร ธรรมมาสน์ ตู้พระธรรม หอไตรที่สวยงาม ที่บ่งบอกถึงความศรัทธาและการเอาใจใส่ดูแลพระพุทธศาสนา เป็นการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ และภูมิปัญญามาในการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ และที่สำคัญ คือ การเสริมสร้างคติธรรม ความเชื่อของผู้คนและสังคมอันมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา หรือกล่าวอย่างง่ายๆ ได้สืบเนื่องมาจากองค์ความรู้และภูมิปัญญาของบุรพจารย์ในอดีต และโดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในเรื่องของบุญ-บาป นรก-สวรรค์ หรือความเชื่อในเรื่องกรรมนั้น ที่ทำให้พุทธศาสนิกชนสนใจเข้าวัด ให้ทาน รักษาศีลและฟังธรรม ซึ่งทำให้ความเป็นไปของพระพุทธศาสนามีความต่อเนื่อง

๒.๘ สรุปและวิเคราะห์ประวัติพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

ล้านนา หรือดินแดนภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน เริ่มตั้งแต่อาณาจักรโยนกแถบลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำลาว ในจังหวัดเชียงราย อันเป็นที่ตั้งของกลุ่มชนที่เรียกว่าคนไต (Thai) หากพิจารณาตามเอกสาร หลักฐานที่ปรากฏ และตามความเชื่อที่กล่าวว่า คนไตอาศัยอยู่ในแถบธิเบต มณฑลเฉสวนของประเทศจีนและถูกรุกรานจนถอยอพยพลงมาอยู่ที่มณฑลยูนานทางตอนใต้ของประเทศจีนและกระจัดกระจายไปสู่ดินแดนต่างๆ อย่างกว้างขวางทั้งในรัฐฉานของพม่า เขตกวางสี เชียงรุ้ง และยูนาน รวมถึงดินแดนแถบจังหวัดเชียงรายหรือภาคเหนือตอนบน

เนื่องจากลุ่มชนเหล่านี้มีการทำมาค้าขายกับชนกลุ่มต่างๆ จึงมีการเดินทางไปยังอินเดียและจีนโดยมีเมืองท่าที่สำคัญในสมัยนั้น คือ ต้าลี่ (Da-li) [๑๔๓] และสันนิษฐานกันว่า น่าจะรับเอาพระพุทธศาสนาแบบหินยานเข้ามาด้วยตั้งแต่ในช่วงศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ และจากการขยายอิทธิพลของจีนจึงทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ถอยอพยพลงมาดินแดนแถบโยนก คือ เมืองเชียงแสนและ

---

[๑๔๓] Joel John Barlow, **Chiang Rai Lanna**, (Chiang Rai : Siam Printers Limited , ๒๐๐๐), p.4.

เชียงรายมากขึ้น จนกระทั่งในศตวรรษที่ ๑๓ ประมาณปี พ.ศ. ๑๑๘๑ ตามความเชื่อที่ปรากฏในตำนานพระธาตุดอยตุงและตำนานสิบห้าราชวงศ์ [๑๔๔] ที่กล่าวถึงการกำเนิดของราชวงศ์ลวจังกราช ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณดอยตุง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย โดยในตำนานมีการระบุว่า ได้มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าไว้บนพระธาตุดอยตุง ในปีจุลศักราช ๑ (พ.ศ. ๑๑๘๑) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาของชนกลุ่มนี้มาแต่ดั้งเดิม ต่อมาจึงได้ย้ายอพยพลงมาสร้างเมืองบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำกกและบริเวณดอยจอมทองปรากฏชื่อว่า "เมืองหิรัญนครเงินยาง" หรือ "เมืองเชียงแสน" และมีราชวงศ์สืบเนื่องต่อกันมาหลายพระองค์ จนกระทั่งสมัยพระเจ้ามังราย ซึ่งเป็นราชโอรสของพระยาลาวเม็งกับพระนางคำเพทาย ได้ครองเมืองเชียงแสน พระองค์ทรงทราบถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองและพระพุทธศาสนาในแคว้นหริภุญชัย ซึ่งในสมัยนั้นหริภุญชัย ได้มีการยอมรับถือพระพุทธศาสนาแบบหินยานที่พระนางจามเทวีนำมาจากเมืองละโว้ (ลพบุรี) ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๒๐๔ ตามความในชินกาลมาลีปกรณ์ จึงมีความประสงค์ที่จะยึดครองแคว้นหริภุญชัยไว้ในพระราชอำนาจเพื่อให้เป็นแผ่นดินเดียวกัน โดยทรงพยายามอยู่หลายปี และสุดท้ายพระองค์ก็สามารถเข้ายึดครองหริภุญชัยได้ในปี ๑๘๒๔

ต่อมาพระเจ้ามังรายทราบถึงกิตติศัพท์ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองพุกาม อังวะ โดยเฉพาะด้านพระพุทธศาสนาจึงเสด็จไปพุกามและเสด็จกลับมาในปี พ.ศ.๑๘๓๓ พร้อมกับนำช่างประเภทต่างๆ ประมาณ ๕๐๐ ครอบครัวและพระสงฆ์ นักปราชญ์ที่ทรงพระไตรปิฎกมาด้วย พระเจ้ามังรายประทับอยู่ที่เมืองหริภุญชัยได้ประมาณ ๒ ปี จึงมอบหมายให้ขุนนางชื่ออ้ายฟ้าปกครองแทน โดยพระองค์ไปสร้างเมืองใหม่ที่ชื่อว่าเวียงกุมกาม ณ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงในปี พ.ศ. ๑๘๒๙ โดยมีการสร้างวัดกานโถมและพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งพระเถระจากลังกานำมาถวาย พร้อมปลูกต้นมหาโพธิ์ที่วัดนั้นด้วย แต่เนื่องจากเวียงกุมกามประสบปัญหาน้ำท่วม พญามังรายจึงหาทำเลที่ตั้งเมืองใหม่และได้ชวนพระสหายคือ พ่อขุนรามคำแหง แห่งสุโขทัย และพระยางำเมือง แห่งเมืองพะเยา มาร่วมสร้างเมืองใหม่ บริเวณเมืองละมิงค์ พิงครัตน์ และเวียงเจ็ดรินซึ่งเป็นชุมชนเก่าของชนชาติหว้าและสร้าง "เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" ในปี ๑๘๓๙ ในเวลาต่อมาเมืองเชียงใหม่ก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาของอาณาจักรล้านนา

การอธิบายถึงความเป็นมาและการขยายอิทธิพลของพระเจ้ามังราย ในการรวบรวมเมืองต่างๆ การสร้างเมืองเชียงใหม่เพื่อสถาปนาเป็นอาณาจักรล้านนา และการนับถือ

---

[๑๔๔] สมหมาย เปรมจิตต์, **ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ**, หน้า (๑๕).

พระพุทธศาสนาของพระเจ้ามังรายนั้น ในตำนานบางเรื่องดูเหมือนเป็นเรื่องของการถือโชคลางและนิทานปรัมปรา โดยเฉพาะการกำเนิดของราชวงศ์ลวจังกราช แต่ก็มีเหตุผลที่สมควรในเชิงประวัติศาสตร์ คือ

๑) ที่ตั้งเมืองใหม่อยู่ระหว่างแม่น้ำกก แม่น้ำลาวและแม่น้ำปิง ซึ่งเป็นสภาพทางยุทธศาสตร์ที่ดี สะดวกต่อการควบคุมดูแลอาณาจักรทั้งเมืองเชียงแสน พะเยา หริภุญชัย เมืองฝางและเมืองใหม่ คือ เชียงใหม่

๒) เส้นทางแม่น้ำปิงจากเหนือลงสู่ใต้ เหมาะแก่การเป็นศูนย์กลางทางการค้า และการติดต่อทางวัฒนธรรม

๓) พื้นที่ราบลุ่มของเชียงใหม่-ลำพูน กว้างใหญ่และใกล้แม่น้ำปิงเหมาะแก่การเพาะปลูก ส่วนพื้นที่ทางด้านตะวันตกถึงตะวันออกมีธารน้ำไหลจากดอยสุเทพซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์

๔) ด้วยการมีชัยภูมิที่ดี มีการติดต่อที่สะดวกทำให้สามารถรองรับวัฒนธรรมโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาได้ง่ายทั้งจากหริภุญชัย พุกาม สุโขทัย และจากเมืองเชียงแสนเดิม ไปจนถึงต้าลี่ สิบสองปันนา เชียงรุ้ง และหลวงพระบาง

๕) สำหรับการนับถือพระพุทธศาสนานั้น กล่าวได้ว่า กลุ่มชนในบริเวณที่ราบลุ่มเชียงราย เชียงแสน ในสมัยก่อนพระเจ้ามังราย (ตั้งแต่กำเนิดราชวงศ์ลวจังกราช) มีการนับถือพระพุทธศาสนามาก่อนสมัยหริภุญชัยซึ่งปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่า พระนางจามเทวีทรงนำพระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกจากละโว้ในปี ๑๒๐๔ โดยกลุ่มชนที่เมืองโยนกนาคพันธุ์ เชียงแสนรับพระพุทธศาสนามาจากการติดต่อค้ากับจีนและอินเดีย ซึ่งน่าจะเป็นพระพุทธศาสนาทั้งแบบมหายานและหินยาน แต่ไม่ปรากฏที่แน่ชัดเท่านั้น แต่ถ้าพิจารณาถึงอาณาจักรน่านเจ้าทางตอนใต้ของจีนก็สันนิษฐานได้ว่า ดินแดนแถบนี้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่การเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่สืบเนื่องมาจากสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

จากตำนานสิบห้าราชวงศ์ และวรรณกรรมที่สำคัญ เช่น ศาสนวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา จามเทวีวงศ์ รวมถึงวรรณกรรมประเภทตำนานของสถานที่ต่างๆ ในล้านนา เช่น ตำนานพระดอยตุง ตำนานพระเจ้าทองทิพย์ ตำนานสุวรรณโคมคำ เป็นต้น จะเห็นว่า กษัตริย์ของล้านนาในสมัยต่อมาได้มีการสร้างบ้านแปงเมืองและมีการส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็ไม่ละทิ้งความเชื่อดั้งเดิมของมีมาแต่โบราณกาล เช่น ความเชื่อในเรื่องผีขวัญ ความเชื่อในเรื่องกฎของธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาเทพเจ้า และการนับถือ

บรรพบุรุษ เป็นต้น ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาในล้านนามีลักษณะที่หลากลายทั้งพระพุทธศาสนาดั้งเดิมของหินยานแบบเถรวาท พระพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับความเชื่อในท้องถิ่นซึ่งจะปรากฏในสมัยหลังจากราชวงศ์มังราย [๑๔๕]

หลังจากสิ้นยุคหริภุญชัย ศูนย์กลางพระพุทธศาสนาได้ย้ายไปอยู่กับอาณาจักรล้านนาของพระเจ้ามังราย ซึ่งมีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่นครเชียงใหม่ อาณาเขตของอาณาจักรล้านนาสมัยนั้นจึงขยายครอบคลุมไปดินแดนต่างๆ คือ ในภาคเหนือตอนบนทั้งหมด บางส่วนของรัฐฉานประเทศพม่า เมืองสิบสองปันนา เชียงรุ้ง มณฑลยูนาน ประเทศจีน และบางส่วนทางตอนเหนือของประเทศลาว ตามความสัมพันธ์และการติดต่อค้าขายที่มีมาแต่ดั้งเดิม การที่พระเจ้ามังรายทรงนำพระพุทธศาสนามาจากพุกาม ต่อมาพระเจ้ากือนาทรงนิมนต์พระสุมนเถระจากสุโขทัยไปล้านนา รวมถึงการส่งพระเถระไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน เป็นเหตุผลให้พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทแบบลังกา ได้เจริญขึ้นมาบดบังรัศมีพระพุทธศาสนาแบบมอญในสมัยหริภุญชัย และพระพุทธศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิมในดินแดนแถบเชียงรายอย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ล้านนาใน ๔ ช่วงเวลา คือ

๑) ในสมัยราชวงศ์ลวจังกราช สืบเนื่องจนถึงเมืองหิรัญนครเงินยาง เชียงแสน(ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ -๑๓ หรือ พ.ศ. ๑๑๘๑) ที่ปรากฏในตำนานสิบห้าราชวงศ์ โดยระบุถึงการนับถือพระพุทธศาสนาว่า มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระเจดีย์บนดอยตุง และการย้ายมาสร้างเมืองหิรัญนครเชียงแสน ซึ่งพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้น่าจะได้รับมาจากกลุ่มคนไตในรัฐฉาน ประเทศพม่า และกลุ่มชนทางตอนใต้ของมณฑลยูนาน ประเทศจีนที่มีติดต่อค้าขายกับอินเดียและจีน และน่าจะเป็นทั้งพระพุทธศาสนาแบบหินยานมากกว่ามหายาน และถ้าพิจารณาจากการที่พระเจ้ามังรายได้ทราบถึงกิตติศัพท์ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในหริภุญชัยและพุกามและมีความประสงค์ที่จะยึดครองและนำเอาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้ามาในล้านนา ก็แสดงให้เห็นว่า พระเจ้ามังรายนับถือพระพุทธศาสนามาแบบหินยานมาก่อน นับต่อเนื่องมาจากราชวงศ์ลวจังกราช ตามความเชื่อที่ปรากฏในตำนานสิบห้าราชวงศ์ อย่างไรก็ตามแนวคิดดังกล่าว ไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนแถบนี้เนื่องจากขาดหลักฐานทางโบราณคดีที่แน่ชัด เป็นเพียงการระบุในตำนานที่ปรากฏในสมัยหลังเท่านั้น ซึ่งเชื่อว่าอาจเป็นการเขียนตำนานที่เล่าสืบต่อกันมามากกว่า

---

[๑๔๕] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมืองเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๔-๖.

๒) พระพุทธศาสนานิกายมอญหริภุญชัย ที่พระนางจามเทวีได้นำจากละโว้ (ลพบุรี) ในราวปี พ.ศ.๑๒๐๔ ซึ่งสันนิษฐานกันว่า เป็นพระพุทธศาสนาแบบมอญทวาราวดี ที่สืบตั้งแต่สมัยที่พระโสณะและพระอุตตระเถระนำมาจากชมพูทวีป และประดิษฐานไว้ที่สุวรรณภูมิระหว่างเมืองสะเทิมของพม่าและนครปฐมของไทย

๓) พระพุทธศาสนานิกายสวนดอกหรือพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เก่าที่พระเจ้ากือนาทรงส่งราชทูตไปนิมนต์พระสงฆ์จากกรุงสุโขทัยในปี พ.ศ.๑๙๑๒ นำโดยพระสุมนเถระและพระสงฆ์จำนวน ๑๐ รูป โดยพระเจ้ากือนาทรงอุทิศพระราชอุทยานสวนดอกไม้สร้างเป็นพระอาราม พระราชทานนามว่า "วัดบุปผาราม" หรือ วัดสวนดอกสมัยปัจจุบัน พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ที่พระมหาสุมนเถระนำมาเผยแพร่ในเชียงใหม่ ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในหัวเมืองใกล้เคียง คือ เชียงราย เชียงของ เชียงแสน ลำพูน ลำปาง โดยชาวเมืองได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบเชียงใหม่ พระสงฆ์จากสำนักต่างๆ ทั้งใกล้และไกล พากันมาศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาบาลีที่วัดสวนดอกในนครเชียงใหม่ตามที่กล่าวแล้ว

๔) พระพุทธศาสนานิกายป่าแดง (นิกายลังกาวงศ์ใหม่) ที่พระเจ้าสามฝั่งแกน (พ.ศ. ๑๙๖๕ – ๑๙๗๓) ส่งพระชาวเชียงใหม่ ๒๕ รูป มีพระมหาคัมภีระ พระเมธังกร และพระสีลวงศ์เป็นต้นกับพระกัมพูชาอีก ๘ รูป โดยมีท่านพระญาณสิทธิเป็นหัวหน้าคณะ พากันลงเรือสำเภาไปศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาบาลีที่ลังกา แล้วได้ทำการอุปสมบทใหม่ ขากลับได้อาราธนาพระลังกา ๒ รูป คือ พระมหาวิกรมพาหุและพระอุตตมปัญญาเข้ามาช่วยประกาศศาสนาในล้านนา

การที่สังคมล้านนานับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทโดยมีนิกายย่อยๆ เช่น นิกายรามัญจากละโว้ นิกายลังกาวงศ์เก่าจากสุโขทัย และนิกายลังกาวงศ์ใหม่ (นิกายป่าแดง) จากลังกาทำให้พระสงฆ์มีความตื่นตัวในการศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาบาลีเป็นอย่างมาก เพราะนำไปสู่การศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้พระสงฆ์มีความรู้ความแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีเป็นอย่างดี แต่ในขณะเดียวกันก็มีความขัดแย้งระหว่างนิกายต่างๆ จนปรากฏเป็นเรื่องราวข้อพิพาทในประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึกเอาไว้ในกรณีที่พระสงฆ์ทะเลาะเรื่องการอุปสมบทที่คณะสงฆ์ไม่ยอมให้กุลบุตรอุปสมบทจนพระเจ้ากือนา ต้องนิมนต์พระสุมนเถระมาจากสุโขทัย หรือในกรณีมีข้อพิพาทในเรื่องความเชื่อและที่มาของพระพุทธศาสนา จนมีการระบุของคณะสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกที่กล่าวถึงพระเถระที่นำนิกายใหม่มาจากลังกาว่า "เจ้าธรรมกำเพียร (พระมหาญาณคัมภีระ) ลูกศิษย์พระมหาญาณกิตติ ไปลังกามามะล้างชาวเจ้าสังฆะให้แตกเป็นปักษ์ ..."

ส่วนฝ่ายนิกายลังกาวงศ์ใหม่หรือฝ่ายป่าแดง ก็ให้พระสงฆ์จดจำไว้ทุกวัดว่า "พระมหาญาณคัมภีระนำพระพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์มาแต่โหรณชนบท" [๑๔๖]

จากหลายสาเหตุดังกล่าวจึงนำไปสู่การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลกขึ้นในปี พ.ศ.๒๐๒๐ ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช ผลจากการสังคายนาและการศึกษาเล่าเรียนในทางพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสงฆ์ ในสมัยต่อมา คือ สมัยพระเจ้ายอดเชียงราย (พ.ศ.๒๐๓๐-๒๐๓๘) และสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว (พ.ศ.๒๐๓๘-๒๐๖๘) นับระยะเวลาร่วม ๙๐ ปี พระเถระนักปราชญ์ล้านนา เช่น พระสิริมังคลาจารย์ พระรัตนปัญญาเถระ พระญาณกิตติเถระ พระโพธิรังสี เป็นต้น ก็ได้แสดงให้เห็นถึงภูมิความรู้ ความแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลี จนสามารถรจนาวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมายตามที่กล่าวแล้ว ซึ่งวรรณกรรมเหล่านั้นได้กลายเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และเป็นวรรณกรรมที่สามารถให้ความรู้ความเข้าใจทางด้านพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี โดยนักวิชาการเรียกยุคนี้ว่า "ยุคทองของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา"

ภายหลังสิ้นสุดราชวงศ์มังรายในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ ภายใต้การปกครองของพม่า ล้านนาก็เข้าสู่ความเสื่อมลงทั้งในด้านการเมือง การปกครอง และการพระศาสนา โดยพม่าได้นำเอาลัทธิพุกามและศิลปวัฒนธรรมของพม่าเข้ามาเผยแพร่ในล้านนา แต่ด้วยเหตุผู้ปกครองชาวพม่าก็นับถือพระพุทธศาสนาเช่นกัน การบังคับกดขี่ถึงแม้จะมีแก่ราษฎร์ทั่วไป แต่การที่ประชาชนเข้าวัดฟังธรรม มีกิจกรรมที่วัดจึงอยู่นอกเหนือจากการควบคุมของพม่า

ดังนั้น การสืบต่อพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่จึงกระทำได้เพียงการคัดลอกคัมภีร์ที่พระมหาเถระในยุคทองวรรณกรรมล้านนาได้รจนาไว้ มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่มีการรจนาขึ้นมาใหม่ โดยคัมภีร์ใหม่ในยุคนี้จะมีการประพันธ์ในลักษณะที่ผสมผสานกับเรื่องราวในท้องถิ่น แต่รจนาให้เป็นเรื่องราวที่สามารถถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความบันเทิงใจ ความสบายใจมากกว่าการสร้างความรู้ในทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง มีการแต่งวรรณกรรมในลักษณะของคร่าว หรือ "ธรรมค่าว" เพื่อให้ฟังแล้วสบายใจ และเรื่องราวส่วนใหญ่ก็เน้นเรื่องบุญกุศลที่หวังผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้าในลักษณะของ "ธรรมอานิสงส์" ทั้งนี้เพื่อประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในหลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนาที่เน้นการทำบุญกุศลและอานิสงส์ที่จะพึงได้รับ ในลักษณะที่ว่า "ถ้าทำความดีจะได้ผลที่ดีตามมาทั้งในชาติและชาติหน้า" หรือว่า "ทำบุญกุศลก็จะได้รับผลแห่งการทำกุศลนั้น" ความเชื่อดังกล่าว ได้มีการนำเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อการรักษาพระศาสนา เช่น ความเชื่อใน

---

[๑๔๖] นพคุณ ตันติกุล, **ล้านนาในมิติกาลเวลา**, (เชียงใหม่ : The Knowledge Center, ๒๕๔๘), หน้า ๙๕-๑๐๕.

เรื่องการเขียนธรรม การสร้างธรรมถวายวัด มาประยุกต์ใช้เพื่อให้มีอานิสงส์ต่อผู้สร้างถวาย โดยนัยดังกล่าวจึงมีความแตกต่างจากสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในราชวงศ์มังราย ซึ่งวรรณกรรมในสมัยนั้นมีความชัดเจนถูกต้องตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เป็นแหล่งที่ให้ความรู้แก่คณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป

เมื่อสิ้นสุดการปกครองของพม่า ๒๐๐ ปี ล้านนาก็อยู่ในฐานะประเทศราชของสยามประเทศ มีการแต่งเจ้าเมืองหรือผู้ครองนคร ซึ่งในยุคนี้ได้มีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาและบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรือง โดยเจ้าผู้ครองนครได้พยายามส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาและนำความเชื่อในท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานมากขึ้นทั้งในเรื่องความเชื่อของโชคลาง ประเพณี พิธีกรรมและเกิดคติการสร้าง “คัมภีร์ธรรมชาตา” โดยถือว่าเป็นประจำวันเกิด เดือนเกิด ปีเกิด รวมทั้งมีการสร้งธรรมอานิสงส์และคัมภีร์ธรรมเพื่อใช้เทศน์ในเทศน์กาลต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นคัมภีร์ธรรมชาดก ที่มักมีการอ้างอิงหลักธรรม บุคคลและสถานที่ทางพระพุทธศาสนาในอดีต เพื่อสร้างความชอบธรรมหรือความน่าเชื่อถือให้กับคัมภีร์เรื่องนั้นๆ โดยเจ้าเมืองผู้ครองนครจะต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างและลงมาพบปะเยี่ยมเยือนประชาชนเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวต่อกัน ในยุคนี้จึงปรากฏว่าเป็น “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ผลที่ปรากฏขึ้นจากกระบวนการพลิกฟื้นวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาทั้งของเจ้าผู้ครองนครและประชาชนทั่วไป ทำให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีของชาวล้านนาอย่างมากมาย ในลักษณะของพระพุทธศาสนาในเชิงพิธีกรรม ที่มีการนำหลักธรรมคำสอนมาบอกกล่าวและจัดเป็นพิธีกรรมโดยเชื่อว่า การทำบุญกุศลในพิธีกรรมนั้น มีอานิสงส์มาก มีผลบุญมาก ความเชื่อเหล่านี้ปรากฏจนถึงสมัยปัจจุบัน นอกเหนือความเชื่อในเรื่องการเขียนธรรม การสร้างธรรมถวายวัดที่มาตั้งแต่อดีตกาล ซึ่งเป็นผลในล้านนามีคัมภีร์ธรรมและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย

ส่วนการประพันธ์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น ด้วยความที่พระสงฆ์มีการเรียนรู้พระไตรปิฎกและภาษาบาลีสืบต่อจากคณะสงฆ์ผู้เดินทางไปยังลังกา จึงทำให้รูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมในล้านนามีลักษณะที่คล้ายคลึงกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในลังกา เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค มีการตั้งบทปณามคาถา บทชมความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง บทหลักธรรมหรือสาระสำคัญ และบทนิคมคาถา เช่นเดียวกัน แต่ภายหลังที่ล้านนาอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าและการเป็นประเทศราชของสยามประเทศ ผลงานด้านวรรณกรรมของล้านนาจึงมีลักษณะเฉพาะมากขึ้น โดยเป็นคัมภีร์ชาดกที่อ้างอิงเรื่องราวทางพระพุทธศาสนามากกว่า คัมภีร์อธิบายหลักธรรม เช่น มังคลัตถทีปนี หรือวรรณกรรมในยุคทองของวรรณกรรมในล้านนา ทั้งนี้ เป็นเพราะความต่อเนื่องการเรียนรู้ของพระมหาเถระในยุคทองได้สิ้นสุดลง เมื่อล้านนาตกอยู่ภายใต้

การปกครองของพม่า รวมทั้งอิทธิพลของสยามประเทศที่มีการปฏิรูปทางการศึกษาจึงทำให้ผู้สืบต่อภูมิความรู้ด้านภาษาบาลีและพระไตรปิฎกในล้านนาหมดสิ้นลง

อย่างไรก็ตาม ลักษณะขององค์ความรู้ในด้านวรรณกรรมที่สืบทอดต่อๆ กันมาตามความเชื่อในเรื่องอานิสงส์ของการเขียนธรรม การสร้างธรรมถวายวัดนั้น ก็ได้เป็นปัจจัยที่สำคัญทำให้ค้นพบวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของล้านนา โดยเฉพาะในวัดที่มีพระมหาเถระให้ความสนใจในการรักษาคัมภีร์ ดังเช่น กรณีครูบากัญจนอรัญญวาสี วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ วัดไหล่หิน จังหวัดลำปาง หรือแม้กระทั้งวัดบ้านโป่ง จังหวัดเชียงราย

องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อต่อความเชื่อถือ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา เป็นรากฐานที่สำคัญต่อการเสริมสร้างระบบคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม ประเพณีที่สำคัญของชาวล้านนา และไม่เพียงแต่ในด้านคุณธรรม จริยธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น สาระสำคัญของวรรณกรรมล้านนายังให้ความรู้ในด้านประวัติศาสตร์ของชนชาติ ความเป็นไปของบ้านเมือง หลักและธรรมเนียมในการปกครอง ซึ่งพระมหาเถระ นักปราชญ์ ได้แสดงภูมิความรู้ออกมาเพื่อให้สังคมล้านนามีความสงบสุข ทั้งนี้ด้วยการเอาใจใส่ดูแลของทุกฝ่ายทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์ ชนชั้นผู้ปกครอง คณะสงฆ์ และประชาชนทั่วไปที่ให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาจะมีลักษณะทั้งที่แสดงถึงความเป็นพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมหรือแบบพุทธแท้ และพระพุทธศาสนาในเชิงพิธีกรรมที่ผสมผสานความรู้ ความเชื่อในท้องถิ่นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวิถีแห่งชาวพุทธก็ตาม แต่ทั้งหมดก็แสดงให้เห็นว่า เป็นการปรับประยุกต์เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนที่มิได้เกิดขึ้นเพียงในสังคมล้านนาเท่านั้น แต่ได้เกิดขึ้นกับสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไป

บทที่ ๓
องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏใน
วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาเรื่อง “อานิสงส์”

๓.๑ ความหมาย ประวัติ และความเป็นมาของ “อานิสงส์” ในพระพุทธศาสนา

ประวัติความเป็นมาของ “อานิสงส์” ในพระพุทธศาสนา

อานิสงส์ มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์ที่หมายถึง “ผลฝ่ายดี” ไว้ในอนุปุพพิกถาและหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับผลของการกระทำในฝ่ายดีที่น่าสรรเสริญอันเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย โดยเฉพาะผลของการปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ไตรสิกขา และกุศลกรรมบถ พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์แห่งธรรมฝ่ายดีเพื่อเป็นการกล่อมเกลาจิตใจของผู้ที่รับฟังให้ร่าเริง แจ่มใส และคล้อยตามเพื่อที่จะน้อมนำจิตเข้าสู่การเรียนรู้และการประพฤติปฏิบัติในหลักธรรมขั้นสูงต่อไป

ในอนุปุพพิกถาซึ่งเป็นพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงมากครั้งที่สุดแก่บุคคลผู้เริ่มต้นเข้าสู่พระศาสนาหรือผู้ฟังพระธรรมเทศนาครั้งแรก พระพุทธองค์จะทรงแสดงอนุปุพพิกถาก่อนแล้วจึงตรัสถึงอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หรือหลักธรรมอื่นๆ ที่เหมาะสมกับจริตของบุคคลนั้นๆ เป็นลำดับถัดไป อนุปุพพิกถานั้นมีหัวข้อพระธรรมเทศนา ๕ ประการ คือ

๑. ทานกถา กล่าวถึงการให้ทาน

๒. ศีลกถา กล่าวถึงศีล

๓. สัคคกถา กล่าวถึงสวรรค์

๔. กามาทีนวกถา กล่าวถึงโทษความเศร้าหมองของกาม

๕. เนกขัมมานิสังสกถา กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการออกบวช

ในอนุปุพพิกถานั้น พระพุทธองค์ได้แสดงอานิสงส์หรือผลด้านดีแห่งการออกบวช ในขณะเดียวกันก็แสดงถึงโทษหรือผลด้านไม่ดีของกามคุณไว้เช่นเดียวกัน โดยพระพุทธองค์จะแสดงถึงอานิสงส์และโทษควบคู่กันไป เพื่อให้ผู้ฟังมองเห็นและเข้าใจในคำสั่งสอนได้ชัดเจน จนน้อมนำจิตของตนเข้าสู่กระแสแห่งพระดำรัสอันจะมีผลต่อการบรรลุมรรคผลหรือได้รับฟังพระธรรมเทศนาในข้ออื่นๆ ต่อไป ดั่งเช่น การแสดงอานิสงส์แห่งการออกบวชควบคู่กับการแสดงทานกถา ศีลกถา สัคคกถา และกามาทีนพหรือโทษแห่งกาม เพื่อน้อมนำจิตใจของยสกุลบุตรให้ร่าเริง แจ่มใสว่า

"...ขณะนั้น ยสกุลบุตรเปล่งอุทานในที่ไม่ไกล พระผู้มีพระภาคว่า ท่านผู้เจริญ ที่นี่วุ่นวายหนอ ท่านผู้เจริญ ที่นี่ขัดข้องหนอ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับยสกุลบุตรนั้นดังนี้ว่า ยสะ ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง มาเถิดยสะ จงนั่งลงเราจักแสดงธรรมแก่เธอ ลำดับนั้นยสกุลบุตร ร่าเริงเบิกบานใจว่า ได้ยินว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง จึงถอดรองเท้าทองเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอนุปุพพิกถา คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถาโทษความต่ำทรามความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในความออกจากกาม (เนกขัมมานิสังสกถา) เมื่อทรงทราบว่า ยสกุลบุตรมีจิตควร อ่อน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใสแล้วจึงทรงประกาศสามุกกังสิกธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค..." [๑]

หลังจากจบพระธรรมเทศนา ยสกุลบุตรได้ดวงตาเห็นธรรม มองเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา และได้ขอบวชในพระพุทธศาสนา อันเนื่องมาจากการได้รับฟังอนุปุพพิกถาที่พรรณนาเรื่องอานิสงส์แห่งการออกบวช ทาน ศีล สวรรค์ และโทษของกามคุณนั้น

จากกรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ ได้ทรงแสดงเรื่องอานิสงส์ประกอบกับหลักธรรมอื่นๆ เพื่อบอกกล่าวถึงคุณและโทษของสิ่งที่ปรากฏขึ้น ซึ่งทำให้ผู้ฟังได้รับความรู้ ความเข้าใจที่ชัดเจน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า อานิสงส์นั้นเป็นปฐมเหตุ เป็นแรงจูงใจของบุคคลที่ต้องการเข้าถึงพระสัทธรรม โดยเป็นธรรมที่โน้มน้าวจิตใจของบุคคลให้สงบ พร้อมที่จะรับรู้ในหลักธรรมในขั้นต่อไป

อีกนัยหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงอานิสงส์ของการปฏิบัติโดยตรงเพื่อให้ผู้ฟังเกิดความสนใจหรือ "สร้างแรงจูงใจ" ในการที่จะปฏิบัติด้วยเหตุที่เห็นคุณของการกระทำนั้นๆ ดั่งเช่นในมหาวิภังค์ วินัยปิฎก ที่กล่าวถึงการแสดงอานิสงส์ของพระพุทธองค์ ดังนี้

"...ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคตรัสวินัยกถา ทรงพรรณนาคุณแห่งพระวินัย ตรัสสรรเสริญการเรียนพระวินัย ทรงพรรณนา

---

[๑] วิ.ม. (บาลี) ๔/๒๖/๒๙.วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

คุณพระอุบาลีโดยประการต่างๆ ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคตรัสวินัยกถา ทรงพรรณนาคุณแห่งพระวินัย ตรัสสรรเสริญการเรียนพระวินัย ทรงพรรณนาคุณท่านพระอุบาลีโดยประการต่างๆ อย่ากระนั้นเลย ท่านทั้งหลาย พวกเราจะเรียนพระวินัยในสำนักท่านพระอุบาลี " [๒]

การตรัสถึงคุณแห่งการเรียนพระวินัยหรือแสดงผลฝ่ายดีที่เกิดขึ้นจากการเรียนพระวินัยของพระพุทธองค์นั้น เป็นเหตุให้หมู่ภิกษุเกิดความสนใจในการที่จะศึกษาเล่าเรียน ดังนั้น การกล่าวถึงอานิสงส์จึงเป็น "การคาดหวังผล" เพื่อให้เกิดการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ตรัสถึงอานิสงส์ ในความหมายของประโยชน์ที่เกิดจากการปฏิบัติของบุคคลในเชิงเงื่อนไขว่า ถ้าบุคคลนอนหลับโดยมีสติ รู้สึกตัวจะพึงได้รับผลแห่งการนอนเช่นนั้นว่า

"...อุบาลี บุคคลผู้นอนหลับมีสติ รู้สึกตัว มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้ คือ หลับเป็นสุข๑ ตื่นเป็นสุข ๑ ไม่เห็นความฝันเลวทราม ๑ เทวดารักษา ๑ น้ำอสุจิไม่เคลื่อน ๑ อุบาลีบุคคลผู้นอนหลับมีสติ รู้สึกตัว มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้..." [๓]

อีกประการหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสถึงอานิสงส์ ในแง่ของการเห็นคุณประโยชน์ที่จะพึงเกิดขึ้น โดยเป็นการกล่าวอธิบาย แนะนำเพื่อให้ผู้ฟังคลายความสงสัยในเบื้องต้น อันจะนำไปสู่การ "สร้างความเข้าใจร่วมกัน" ดังกรณีที่พระพุทธองค์ตรัสอธิบายประโยชน์หรืออานิสงส์ในการกำจัดราคะ โทสะ โมหะ กับภิกษุทั้งหลายว่า

"...หากคนผู้เป็นบัณฑิตใคร่รู้ถามว่า ก็พระศาสดาของท่าน ทรงเห็นอานิสงส์อะไร จึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในรูป ...ในเวทนา...ในสัญญา...ในสังขาร ...ในวิญญาณ ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้ พึงตอบอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความเร่าร้อน ปราศจากความความทะยานอยากในรูป เพราะรูปนั้นแปรผันและเป็น

---

[๒] วิ.มหา. (บาลี) ๒/๔๓๘/๕๔๓, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๓๘/๕๔๘.

[๓] วิ.ป. (บาลี) ๘/๔๖๖/๖๕๗. วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๖๖/๖๖๕.

อย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงไม่เกิดขึ้น...

พระศาสดาของเราทรงเห็นอานิสงส์นี้แล จึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในรูป...ในเวทนา...ในสัญญา...ในสังขาร จึงตรัสสอนให้กำจัดฉันทราคะในวิญญาณ..." [๔]

การตรัสถึงอานิสงส์ในกรณีดังกล่าว แสดงให้ถึงการอธิบายความเพื่อให้เรื่องต่างๆ ปรากฏชัดเจนขึ้น โดยเป็นการแสดงอานิสงส์ในลักษณะของตั้งคำถามและการอธิบายคำตอบ เพื่อให้เห็นคุณ ประโยชน์ที่เกิดขึ้น อันนำไปสู่การสร้างความเข้าใจร่วมกัน

คำว่า อานิสงส์ที่ปรากฏในเบื้องต้นนี้ หมายถึงประโยชน์หรือผลที่ได้รับจากการปฏิบัติในธรรมฝ่ายดี ซึ่งอานิสงส์ที่ผู้ปฏิบัติตามจะได้รับเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะเป็นอานิสงส์ที่เห็นและได้รับประโยชน์ปัจจุบันหรือทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ซึ่งอาจมีคำที่ใช้ใกล้เคียงหลายคำแต่มีความหมายเดียวกัน คือ การได้รับผลจากการกระทำ

อย่างก็ตามในที่นี้จะกล่าวถึง "อานิสงส์" ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยสังเขป ดังนี้

อานิสงส์ในพระไตรปิฎก

คำว่า "อานิสงส์" มีปรากฏชัดเจนในพระไตรปิฎกทั้งในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก โดยมีความหมายและการใช้คำนั้นแตกต่างกันบ้าง แต่ส่วนใหญ่ล้วนหมายถึง "ผลฝ่ายดี" และ "ประโยชน์ที่จะพึงได้รับ" ซึ่งบางครั้งมีการใช้ศัพท์ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า อานิสงส์ เช่นคำว่า วิบากผล (ผลอันไหลออกหรือผลแห่งกรรมที่ได้กระทำไว้) อัตถะ (ประโยชน์,ผลที่มุ่งหมาย) และก็ใช้คำดังกล่าวขยายความเพื่อแสดงผลที่น่าปรารถนาหรือ "ผลฝ่ายดี" อันเนื่องมาจากการประพฤติปฏิบัติตามพระสัทธรรมที่บุคคลจะพึงได้รับหรือได้รับแล้วในฐานะที่ได้ปฏิบัติตามข้อแนะนำนั้น ซึ่งเป็นการกล่าวแสดงให้เห็นถึง "คุณประโยชน์" และ "ผลที่จะพึงได้รับ" จากการกระทำในด้านต่างๆ ที่เป็นธรรมฝ่ายดีทั้งการให้ทาน รักษาศีล เจริญสมาธิภาวนา และการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา รวมทั้งผลที่เกิดจากการใช้ปัญญาหรือการมีปัญญาในข้อนั้นๆ อันเป็นไปตามหลักการสำคัญทางพุทธศาสนาที่มุ่งเน้น ศีล สมาธิ และปัญญา

๑. **อานิสงส์ในพระวินัยปิฎก** แนวคิด และความหมาย "อานิสงส์" ตามที่ปรากฏการใช้ในพระวินัยปิฎกนั้น มีปรากฏอยู่อย่างมากมาย โดยมุ่งเน้นคุณประโยชน์และผลแห่งการปฏิบัติตามพระวินัย เช่น การรักษาศีล การรักษาอาจาระแห่งพระวินัย การทำสังฆกรรม การทำกิจวัตร

---

[๔] สํ.ข. (บาลี) ๑๗/๒/๘, สํ.ข. (ไทย) ๑๗/๒/๙.

ของบุคคล เป็นต้น โดยแสดงให้ว่า ถ้าบุคคลใดได้รักษาวินัยหรือได้ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับวินัย บุคคลนั้นพึงได้รับอานิสงส์ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติในกิจวัตรนั้น

อานิสงส์ในพระวินัยนั้น ปรากฏความตั้งแต่ที่พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญในการบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลายอันมีคุณประโยชน์เป็นต้นว่า เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกของสงฆ์ เพื่อข่มผู้เก้อได้ยาก เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลดีงาม เพื่อปิดกั้นอาสวะที่จะพึงบังเกิด เพื่อความเลื่อมใสของบุคคลผู้ไม่เลื่อมใส เพื่อความตั้งมั่นของพระสัทธรรม และเพื่ออนุเคราะห์วินัย เป็นต้น ซึ่งพระอุบาลีได้ทูลถามอานิสงส์ในการเรียนพระวินัยกับพระพุทธองค์ว่า

> "...การเรียนวินัย มีอานิสงส์เท่าไรหนอแล พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อุบาลี ในการเรียนวินัย มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้คือ เป็นอันคุ้มครองรักษากองรักษาศีลของตนไว้ดีแล้ว ๑ ผู้ที่ถูกความรังเกียจครอบงำย่อมหวนระลึกได้๑ กล้าพูดในท่ามกลางสงฆ์ ๑ ข่มด้วยดีซึ่งฆ่าศึกโดยสหธรรม ๑ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม..." [๕]

นอกจากการเรียนพระวินัยที่มีอานิสงส์หลายประการดังกล่าวแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสสรรเสริญถึงประโยชน์ของการเรียนพระวินัยและพรรณนาคุณพระอุบาลีเนืองๆ จึงทำให้เหล่าพระภิกษุสนใจเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระวินัยเป็นอันมาก ในขณะเดียวกัน พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสถึงศีลสมบัติ ๕ ประการ หรืออานิสงส์ของการรักษาศีล ในแง่ของคุณประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการรักษาศีล ดังนี้

> "...คหบดีทั้งหลาย ศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล มีอานิสงส์๕ ประการ อานิสงส์ ๕ ประการนี้ คือ
>
> คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติในโลกนี้ ย่อมได้โภคทรัพย์ใหญ่หลวง ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล
>
> คหบดีทั้งหลาย กิตติศัพท์อันดีงามของบุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติย่อมกระฉ่อนไป นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

---

[๕] วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๒๓/๖๐๐.

คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ จะเข้าไปขัตติยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

คหบดีทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล..." [๖]

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงกรรมอันน่าเลื่อมใสที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่เหมาะสมว่า มีอานิสงส์ ๕ ประการ คือ

"...ตนเองก็ไม่ติเตียนตน ๑ ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วก็สรรเสริญ ๑ กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจรไป ๑ ไม่หลงลืมสติตาย ๑ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ๑" [๗]

ส่วนอานิสงส์แห่งการปฏิบัติในกิจของสงฆ์หรือการทำสังฆกรรมต่างๆ เช่น การกรานกฐินของภิกษุสงฆ์นั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสอานิสงส์ไว้ โดยนัยแห่งคุณพิเศษที่พระสงฆ์จะพึงได้รับเมื่อได้กระทำกรานกฐินแล้วว่า

"...ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแล้วได้กรานกฐิน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กรานกฐินแล้วจะได้อานิสงส์ ๕ อย่าง คือ เที่ยวไปโดยไม่ต้องบอกลา ๑ ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำรับ ๑ ฉันคณะโภชนะได้ ๑ ทรงอติเรกจีวรได้ตามต้องการ ๑ พวกเธอจะได้จีวรที่เกิดขึ้นในที่นั้น ๑" [๘]

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึงโทษของการไม่ปฏิบัติและอานิสงส์ของการปฏิบัติตามกิจวัตรแห่งการปฏิบัติตนในการรักษาสุขภาพของบุคคลว่า เป็นสิ่งที่พระภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติเพื่อสุขภาพของตนเอง ดังนี้

---

[๖] วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๘๕/๘๙, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๙๙.

[๗] วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๕/๔๗๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๕/๔๗๔.

[๘] วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๐๗/๑๔๕, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๗/๑๔๖.

"...สมัยนั้น ภิกษุทั้งหลายไม่เคี้ยวไม้ชำระฟัน ปากมีกลิ่นเหม็น ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย การไม่เคี้ยวไม้ชำระฟันมีโทษ ๕ ประการ โทษ ๕ ประการนี้ คือ ตาฝ้าฟาง ๑ ปากมีกลิ่นเหม็น ๑ ประสาทลิ้นรับรสได้ไม่ดี ๑ น้ำดีและเสมหะหุ้มห่ออาหาร ๑ เบื่ออาหาร ๑ ภิกษุทั้งหลาย การไม่เคี้ยวไม้ชำระฟันมีโทษ ๕ ประการนี้แล ภิกษุทั้งหลาย การเคี้ยวไม้ชำระฟันมีประโยชน์ ๕ ประการ คือ ตาสว่าง๑ ปากไม่มีกลิ่นเหม็น ๑ ประสาทลิ้นรับรสได้ดี ๑ น้ำดีและเสมหะไม่หุ้มห่ออาหาร ๑ เจริญอาหาร ๑ ภิกษุทั้งหลาย การเคี้ยวไม้ชำระฟัน มีประโยชน์ ๕ ประการนี้แล..." [๙]

ส่วนอานิสงส์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามกิจวัตรบางข้อบางประการ เช่น การกวาดลานวัด ลานเจดีย์ พระพุทธองค์ตรัสว่า มีอานิสงส์ที่ผู้กวาดจะได้รับซึ่งอำนวยประโยชน์ที่เป็นทั้งปัจจุบันและอนาคต ดังนี้

"...การกวาดมีอานิสงส์ ๕ อย่างคือ จิตของตนเลื่อมใส ๑ จิตของผู้อื่นเลื่อมใส ๑ เทวดาชื่นชม ๑ สั่งสมความเป็นไปเพื่อให้เกิดความเลื่อมใส ๑ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในสุขติโลกสวรรค์ ๑ การกวาดแม้อื่นอีกก็มีอานิสงส์ ๕ อย่างคือ จิตของตนเลื่อมใส ๑ จิตของผู้อื่นเลื่อมใส ๑ เทวดาชื่นชม ๑ เป็นอันทำตามคำสั่งสอนของพระศาสนา ๑ ชนรุ่นหลังยึดถือเป็นแบบอย่าง ๑..." [๑๐]

แนวคิด และความหมายของ "อานิสงส์" ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกตามที่ยกมาเป็นตัวอย่างมาข้างต้นดังกล่าว สามารถสรุปเป็นสาระและความหมายของอานิสงส์ ได้ดังนี้

๑. อานิสงส์ หมายถึง ผลดีหรือคุณประโยชน์ของการกระทำหรือปฏิบัติตามพระวินัยหรือข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าตรัสแนะนำไว้ ซึ่งประกอบไปด้วยเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคลผู้ปฏิบัติ เช่น การรักษาศีล การรักษาสุขภาพ การบำเพ็ญเพียรทางจิต และการปฏิบัติเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม

---

[๙] วิ.จู. (บาลี) ๗/๒๘๒/๖๕, วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๘๒/๖๙.

[๑๐] วิ.ป. (บาลี) ๘/๓๒๕/๔๖๔, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๕/๔๖๖.

๒. อานิสงส์ เป็นสิทธิพิเศษบางประการหรือการผ่อนปรนสิกขาบทวินัยบางข้อ เช่น อานิสงส์ที่ได้รับภายหลังการกรานกฐินแล้ว ที่ภิกษุสงฆ์สามารถมีสิทธิบางอย่างในการไม่ล่วงเกินพระวินัยที่บัญญัติไว้ เป็นต้น

๓. อานิสงส์ เป็นเครื่องกำหนดประโยชน์ที่พึงจะได้รับหรือเป็นเกณฑ์บางประการที่บุคคลหรือภิกษุ ภิกษุณี คาดหวังว่า เมื่อตนเองหรือบุคคลกระทำเช่นนั้น จะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและหมู่คณะ โดยยกเอาอานิสงส์ขึ้นมาแสดง ดั่งเช่น การเห็นประโยชน์ของการถวายผ้าวัสสิกสาฏกของนางวิสาขาแล้วจึงขอพร ๘ ประการจากพระพุทธองค์

อานิสงส์ที่มีปรากฏในพระวินัยปิฎกดังกล่าว แสดงถึง “ผลฝ่ายดี” “ผลที่คาดหวัง” และ “ผลที่จะพึงได้รับในปัจจุบัน” จากการปฏิบัติตามพระวินัยและกิจวัตรของบุคคล ซึ่งมีจุดหมายหลักว่า ต้องการให้บุคคลประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้อง มุ่งหวังสู่ความเป็นผู้มีจริยาวัตรที่งดงามและคาดหวังถึงความเจริญก้าวหน้าของบุคคลและความยั่งยืนของพระสัทธรรม โดยแสดงผลหรืออานิสงส์ที่จะพึงได้รับในปัจจุบัน เช่น การบัญญัติพระวินัยสิกขาบทแต่ละข้อก็เพื่อความผาสุกในหมู่พระสงฆ์ เพื่อผลดี คือ ความสามัคคีของหมู่คณะที่อยู่รวมกันและความยั่งยืนของพระสัทธรรม เป็นต้น

๒. อานิสงส์ในพระสุตตันตปิฎก พระสุตตันตปิฎกเป็นพระสูตรอธิบายพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ที่ตรัสแก่หมู่ชนในกาลและโอกาสที่ต่างกัน ประกอบไปด้วย ๕ นิกาย คือ ทีฆนิกาย (พระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องราวขนาดยาว) มัชฌิมนิกาย (พระสูตรขนาดกลาง) สังยุตตนิกาย (พระสูตรที่เกี่ยวข้องบุคคล สถานที่หรือธรรมะเรื่องเดียวกันที่จัดเป็นหมวด) อังคุตตรนิกาย (พระสูตรที่จัดตามจำนวนธรรมเป็นหมวด) และขุททกนิกาย (พระสูตรขนาดสั้น) มีจำนวนทั้งหมด ๒๕ เล่มในพระสุตตันตปิฎกภาษาไทย ซึ่งแนวคิดและความหมาย “อานิสงส์” ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกนั้น มุ่งเน้นการประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และการเจริญกุศลตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่ให้ความสำคัญกับการประพฤติปฏิบัติทางกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมในฝ่ายดี มีการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การใช้วาจาสุภาษิต เป็นต้น โดยเฉพาะในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต คัมภีร์อปทาน และวิมานวัตถุนั้น ได้แสดงอานิสงส์ต่างๆ อย่างมากมาย ซึ่งมีผลต่อการรจนาคัมภีร์อานิสงส์ของล้านนาในสมัยต่อมา

ผลแห่งอานิสงส์ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกนั้น จะปรากฏในลักษณะของผลแห่งความดีที่ให้ผลทั้งในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์) และในอนาคต (สัมปรายิกัตถะประโยชน์) อันสืบเนื่องมาจากการกระทำที่ถูกต้อง เหมาะสม เป็นไปตามธรรม ในที่นี้จะกล่าวถึง “อานิสงส์”

ในพระสุตตันตปิฎก โดยนำหลักของบุญกิริยาวัตถุ ๓ หลักไตรสิกขา ๓ และผลหรืออานิสงส์ของการบรรลุธรรมเป็นแนวทางในการอธิบาย โดยจัดกลุ่มเรียงตามเนื้อหา คือ ทาน ศีล สมาธิ (ภาวนา) ปัญญา และผลหรืออานิสงส์ของการบรรลุธรรมในชั้นต่างๆ ดังนี้

อานิสงส์เกี่ยวกับการถวายทานในพระสุตตันตปิฎก แนวคิดเรื่องอานิสงส์ของการให้ทานนั้นมีปรากฏอย่างมากมายในพระสุตตันตปิฎก เพราะเป็นการสร้างความศรัทธาแรงจูงใจขั้นพื้นฐานของบุคคลให้เสียสละความเห็นแก่ตัว และเพื่อที่จะน้อมนำจิตของตนเข้าสู่การปฏิบัติที่ยิ่งขึ้นไป ซึ่งการกล่าวถึงอานิสงส์ของการให้ทานนั้น มุ่งเน้นแสดงถึงผลที่จะพึงได้รับทั้งที่เป็นผลในปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) คือ การเสียสละความตระหนี่ การเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น และผลในอนาคต (สัมปรายิกัตถะ) คือ การได้รับทรัพย์สมบัติในเทวโลก พรหมโลก หลังจากตายไปแล้ว รวมทั้งผลหรือประโยชน์จากการที่ได้เห็นว่า สิ่งนั้นจะเป็นประโยชน์ต่อหมู่คณะและความยั่งยืนของพระสัทธรรม

พระพุทธองค์ตรัสอานิสงส์ของการให้ทาน ในทานานิสังสสูตร โดยแสดงผลแห่งการให้ทานที่เป็นไปทั้งในปัจจุบันและอนาคตว่า

> "...ผู้ที่ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก ๑ สัตบุรุษผู้สงบย่อมคบหาผู้ให้ทาน ๑ กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป ๑ ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ ๑ หลังจากตายแล้ว ย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ๑" [๑๑]

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึงอานิสงส์ของสัปปุริสทาน หรือทานของสัตบุรุษที่ให้ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ การให้ทานด้วยศรัทธา ๑ ให้ด้วยเคารพ ๑ ให้ทานตามกาลอันควร ๑ เป็นผู้มีจิตอนุเคราะห์ให้ทาน ๑ ให้ทานไม่กระทบทั้งตนเองและผู้อื่น ๑ ว่ามีอานิสงส์ ๕ ประการคือ

> "...สัตบุรุษครั้นให้ทานด้วยความศรัทธาแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก เป็นผู้มีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีฉวีวรรณผุดผ่อง ในที่ที่ทานนั้นเผล็ดผล
>
> ครั้นให้ทานโดยเคารพแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก บุตร ภรรยา ทาส คนใช้ และกรรมกร ตั้งใจฟังด้วยดี เงี่ยโสตฟัง ตั้งใจใฝ่รู้

---

[๑๑] องฺ. ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๓๕/๕๔, องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

ครั้นให้ทานตามกาลอันสมควร ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีความปรารถนาที่เกิดขึ้นตามกาลบริบูรณ์ในที่ที่ทานนั้นเผล็ดผล

ครั้นเป็นผู้มีจิตอนุเคราะห์ให้ทานแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีจิตน้อมไปเพื่อบริโภคกามคุณ ๕ อันสูงขึ้นไปในที่ที่ทานนั้นเผล็ดผล

ครั้นให้ทานไม่กระทบตนและผู้อื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก ไม่มีภยันตรายมาแต่ที่ไหนๆ คือ จากไฟ จากน้ำ จากพระราชา จากโจร จากคนไม่เป็นที่รัก หรือจากทายาทในที่ที่ทานนั้นเผล็ดผล" [๑๒]

พระพุทธองค์ตรัสบุญกิริยาวัตถุ [๑๓] หรือการทำบุญ ๓ ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา และอานิสงส์ของการทำบุญ ๓ ประการดังกล่าวนั้นว่า ให้ผลที่แตกต่างกันไป คือ ๑. บุคคลผู้ให้ทานและศีลบ้างเล็กน้อย ไม่มีภาวนา สิ้นชีวิตแล้วจะไปเกิดเป็นมนุษย์ขัดสนหรือโชคร้าย ๒. ให้ทานและมีศีลพอประมาณ ไม่มีภาวนา สิ้นชีพแล้ว ได้เกิดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์พูนสุข ๓. มีศีลดี ให้ทานมาก ไม่มีภาวนา สิ้นชีพแล้วไปเกิดเป็นเทพในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ๔.หากมีศีลดี ให้ทานมาก และมีภาวนา จะได้เกิดเป็นเทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวัสวดี เป็นต้น

ส่วนผลที่เกิดจากการให้ทานนั้น พระพุทธองค์ตรัสไว้ในทานูปปัตติสูตร ว่า มีผล ๘ ประการ เช่น มโนปณิธานของผู้ให้ทาน เช่น ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม ที่นอน ที่พักและเครื่องประทีปแก่สมณะและพราหมณ์ อีกทั้งผู้นั้นมีศีลด้วย ย่อมสำเร็จได้ โดยการได้รับอานิสงส์ประเภทต่างๆ คือ หลังจากตายย่อมเกิดร่วมกับพวกขัตติยมหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคหบดีมหาศาล ไปเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ส่วนผู้ที่ให้ทานและมีจิตปราศจากราคะแล้ว ย่อมอุบัติในชั้นพรหมกายิกา

ในขณะเดียวกัน พระพุทธองค์ก็ตรัสถึงอานิสงส์ของการถวายทานเจาะจงบุคคล (ทักษิณาเป็นปาฏิปุคคลิก) ๑๔ ประการ ว่ามีอานิสงส์ที่แตกต่างกัน ดังนี้

"...อานนท์ ในทักษิณาปาฏิปุคคลิก ๑๔ ประการนั้น บุคคลให้ทานในสัตว์ดิรัจฉานแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์ ๑๐๐

---

[๑๒] องฺ. ปญฺจก (บาลี) ๒๒/๑๔๘/๒๔๐, องฺ. ปญฺจก (ไทย) ๒๒/๑๔๘/๒๔๕.

[๑๓] องฺ. อฏฺฐก. (บาลี) ๒๓/๓๖/๒๙๔, องฺ. อฏฺฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔-๒๙๖.

อัตภาพ ให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีลแล้วพึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์ ๑,๐๐๐ อัตภาพ ให้ทานในปุถุชนผู้มีศีลแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์ ๑๐๐,๐๐๐ อัตภาพ ถวายทานในบุคคลภายนอกศาสนาผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายพึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์แสนโกฏิอัตภาพ ให้ทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์นับๆไม่ได้ ประมาณไม่ได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระโสดาบัน ...พระสกทาคามี...พระอนาคามี..พระอรหันต์...ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายในพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเลย" [๑๔]

อานิสงส์ที่ปรากฏในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างบุญที่ทำกับผลที่ได้รับ ว่ามีผลที่ต่างกันตามปฏิคาหกผู้รับ โดยมีการนับอานิสงส์เป็นตัวเลข เป็นระยะเวลา เช่น อัตภาพ และกัป และหากพิจารณาในคัมภีร์อปทาน จะเห็นได้ว่า ผลที่เกิดขึ้นรวมทั้งการบำเพ็ญบารมีนั้น มีระยะเวลาเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความพยามและผลานิสงส์ที่เกิดขึ้น ซึ่งหลักการดังกล่าว ได้ส่งผลต่อแนวคิด ความเชื่อของการแต่งคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในสมัยต่อมา

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสแนะนำภิกษุทั้งหลาย ที่ต้องการให้ปฏิบัติสมณธรรมของตนเป็นประโยชน์และมีอานิสงส์ต่อมนุษย์และเทวดาที่ได้ถวายปัจจัยสี่ มีจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช ว่า ต้องบำเพ็ญศีลของตนให้บริสุทธิ์ หมั่นประกอบธรรมเครื่องระงับจิตใจของตน ไม่ทำฌาณให้เหินห่าง ประกอบด้วยวิปัสสนา พอกพูนสุญญาคาร (การอยู่ในเรือนว่าง) ตามความในอากังเขยยสูตร มูลปัณณาสก์ [๑๕] ที่ว่า อานิสงส์ที่เกิดจากการถวายปัจจัยสี่แก่ภิกษุ จะเกิดขึ้นอย่างบริบูรณ์แก่ผู้ถวาย ต่อเมื่อภิกษุนั้นประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบพระวินัย และพอกพูนปฏิบัติธรรมกรรมฐานเท่านั้น แม้การอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายก็ดุจเดียวกัน ผู้ตายจะได้รับอานิสงส์มาก ก็ต่อเมื่อภิกษุผู้รับการถวายปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบแห่งพระวินัยด้วย ญาติที่ล่วงลับไปแล้วได้ทราบ ระลึกถึงการประพฤติของภิกษุนั้น มีจิตเลื่อมใส ย่อมจะอนุโมทนา จึงจะได้อานิสงส์มาก ความที่ปรากฏในอากังเขยยสูตรนี้ มีอิทธิอย่างยิ่งต่อการแต่งคัมภีร์ธรรมอานิสงส์ว่าด้วยการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ตายในล้านนา เช่น คัมภีร์เรื่องอานิสงส์เสียศพ อานิสงส์ต๋าน (ทำบุญ)หาคนตาย เป็นต้น

---

[๑๔] ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๓๗๖-๓๘๐/๔๒๔-๔๓๐.

[๑๕] ม. มู. (ไทย) ๑๒/๖๔-๖๙/๕๖-๖๑.

ในคัมภีร์อปทาน ได้มีการกล่าวถึงอานิสงส์อย่างมากมายแจกแจงเป็นประเภทของอานิสงส์ต่างๆ อย่างละเอียดถึง ๔๑ วรรค ซึ่งต่อมามีรจนาคัมภีร์ที่ว่าด้วยอานิสงส์โดยเฉพาะ ดังเช่น ทสวัตถุทานกถา ว่าด้วยอานิสงส์และอุทาหรณ์แห่งทานวัตถุ ๑๐ มีการให้ข้าวน้ำ อรรถสาวกบำเพ็ญบารมี ว่าด้วยอานิสงส์ของการสร้างพระไตรปิฎก วตฺถทานานิสสกถา ว่าด้วยอานิสงส์ของการถวายผ้า เตปิฎกานิสํสกถา ว่าด้วยอานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎก อฒฺฑภาคพุทฺธรูปานิทาน ว่าด้วยอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น [๑๖]

โดยในคัมภีร์อปทานกล่าวถึงอานิสงส์ของการถวายทานทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของต่างๆ เช่น บาตร รองเท้า ตั้ง ภาชนะ และโภชนาหารว่า การถวายสิ่งเหล่านี้ล้วนมีอานิสงส์ต่อผู้ถวาย ซึ่งเป็นการกล่าวถึงอานิสงส์ในมิติของผลบุญกุศลที่จะพึงได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยพระพุทธองค์ได้ยกตัวอย่างการถวายสิ่งของและปัจจัยต่างๆ ของพระองค์ในอดีต ดังนี้

> "...ข้าพเจ้าได้ถวายบาตรในพระสุคตและพระสงฆ์ซึ่งเป็นหมู่คณะที่ประเสริฐสุดแล้วได้รับอานิสงส์ซึ่งสมควรแก่กรรมของข้าพเจ้า ๑๐ ประการ คือ ข้าพเจ้าบริโภคโภชนาหารในภาชนะทองคำ ภาชนะแก้วมณี ภาชนะเงิน และภาชนะที่ทำด้วยทับทิม ทุกครั้ง ๑ ข้าพเจ้าเป็นผู้ไม่มีอันตราย ๑ ไม่มีเสนียดจัญไร ๑ ชนทั้งหลายยำเกรง ทุกเมื่อ ๑ เป็นผู้ได้ข้าว น้ำ ผ้า และที่นอน เป็นปกติ ๑ โภคสมบัติของข้าพเจ้าไม่พินาศ ๑ ข้าพเจ้าเป็นผู้มีจิตมั่นคง ๑ เป็นผู้ใคร่ธรรมทุกเมื่อ ๑ เป็นผู้มีกิเลสน้อย ๑ ไม่มีอาสวะ ๑ คุณเหล่านี้ ติดตามข้าพเจ้าไปทั้งในเทวโลกและมนุษยโลก ไม่ละข้าพเจ้าในที่ทุกแห่ง เปรียบเหมือนเงาต้นไม้..."
>
> "...ข้าพเจ้าได้ถวายมีดเล็กที่ทำอย่างสวยงาม เนื่องด้วยเครื่องผูกอย่างวิจิตรจำนวนมาก แก่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดและแก่สงฆ์แล้ว ได้รับอานิสงส์ซึ่งสมควรแก่กรรมของข้าพเจ้า ๘ ประการ คือ ข้าพเจ้าเป็นผู้กล้า ๑ เป็นผู้ไม่มีความเดือดร้อน ๑ ถึงความสำเร็จในเวสารัชชธรรม ๑ เป็นผู้มีปัญญาเครื่องทรงจำ ๑ มีความเพียร ๑ประคองใจไว้ได้ทุกเมื่อ ๑ ได้ญาณอันสุขุมเป็น

---

[๑๖] **บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต**, กรรมการหอพระสมุด จัดพิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษาซายิด สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาญาณวชิรวโรรส, ๒๔๖๔, อ้างใน นิยดา เหล่าสุนทร, **ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**, หน้า ๑๐๘.

เครื่องตัดกิเลส ๑ ได้ความบริสุทธิ์ไม่มีอะไรเทียมเท่าในที่ทั้งปวง ๑ เพราะผลกรรมของข้าพเจ้านั้น..."

"... ข้าพเจ้ามีจิตเลื่อมใสได้ถวายมีดเล็กอันราบเรียบ ไม่หยาบ ขัดถูดีแล้ว จำนวนมากในพระพุทธเจ้าและในพระสงฆ์แล้ว ได้รับอานิสงส์ซึ่งสมควรแก่กรรมของข้าพเจ้า ๕ ประการ คือ ข้าพเจ้าย่อมได้กัลยาณมิตร๑ ความเพียร ๑ ขันติ ๑ ศาตราคือไมตรี ๑ เพราะตัดลูกศร คือ ตัณหา จึงได้ศัสตราคือปัญญาอันยอดเยี่ยมและญาณที่เสมอด้วยเพชร ๑ เพราะผลแห่งกรรมเหล่านั้น..."

"... ข้าพเจ้าได้ถวายเข็มในพระสุคต และในพระสงฆ์ซึ่งเป็นหมู่คณะที่ประเสริฐสุดแล้ว ได้รับอานิสงส์ซึ่งสมควรแก่กรรมของข้าพเจ้า ๕ ประการ คือ เมื่อข้าพเจ้าเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ เป็นผู้ที่มหาชนนอบน้อม ๑ ตัดความสงสัยได้ ๑ มีรูปร่างงดงามงาม ๑ มีโภคสมบัติ ๑ มีปัญญาฉลาดหลักแหลม ๑ ทุกเมื่อ ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นอรรถซึ่งเป็นฐานะละเอียดลึกซึ้งด้วยญาณ ญาณของข้าพเจ้าเสมอด้วยยอดเพชรเป็นเครื่องกำจัดความมืด..."

"...ข้าพเจ้าได้ถวายมีดตัดเล็บในพระสุคตและพระสงฆ์ซึ่งเป็นหมู่คณะผู้ประเสริฐสุดแล้วได้รับอานิสงส์ซึ่งสมควรแก่กรรมของข้าพเจ้า ๕ ประการ คือ ข้าพเจ้าย่อมได้ทาสชายหญิง ๑ โคและม้า ๑ ลูกจ้างที่เป็นนางฟ้อนรำ ๑ ช่างตัดผม ๑ พ่อครัวผู้ทำอาหารจำนวนมากในที่ทั้งปวง ๑..."

"....ข้าพเจ้าได้ถวายพัดใบตาลสวยงามในพระสุคตแล้วได้รับอานิสงส์ ๘ ประการ คือ ข้าพเจ้าย่อมไม่รู้สึกหนาวร้อน ๑ ไม่มีความเร่าร้อน ๑ ไม่รู้สึกความกระวนกระวาย ที่ทำจิตของข้าพเจ้าให้เร่าร้อน ๑ ไฟทั้งหมด คือ ไฟคือราคะ ๑ ไฟคือโทสะ ๑ ไฟคือโมหะ ๑ ไฟคือมานะ ๑ ไฟคือทิฏฐิ ๑ ข้าพเจ้าดับได้แล้วเพราะผลกรรมของข้าพเจ้านั้น ..." [๑๗]

---

[๑๗] ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๙๘-๑๓๐/๕๙๒-๖๐๐.

แนวคิดเรื่องอานิสงส์การถวายทานในขุททกนิกาย อปทานดังกล่าว ถือได้ว่ามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการบำเพ็ญกุศล การถวายทานของพุทธศาสนิกชน และการรจนาคัมภีร์ว่าด้วยอานิสงส์ของการถวายทานวัตถุสิ่งของในยุคต่อมา ซึ่งรวมถึงคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนาด้วย

อานิสงส์เกี่ยวกับศีลและการรักษาศีลในพระสุตตันตปิฎก แนวคิดเรื่องอานิสงส์ของการรักษาศีลในพระสุตตันตปิฎกนั้น ส่วนใหญ่กล่าวถึงอานิสงส์ หรือคุณประโยชน์ที่จะพึงได้จากการรักษาศีล เป็นการกล่าวในเชิงเงื่อนไขและเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อกัน เช่นว่า ถ้าบุคคลใดตั้งมั่นรักษาศีล บุคคลนั้นย่อมได้รับอานิสงส์ในด้านต่างๆ อันเกิดขึ้นจากการรักษาศีลนั้น ซึ่งแสดงถึงอานิสงส์ที่บุคคลจะพึงได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคต

พระพุทธองค์ตรัสถึงอานิสงส์แห่งศีลในฐานะที่เป็นมูลเหตุแห่งการบรรลุธรรมขั้นสูงขึ้นไป โดยตรัสตอบพระอานนท์ที่ทูลถามว่า ศีลที่เป็นกุศลมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์ โดยพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

> "...อานนท์ ศีลที่เป็นกุศล มีอวิปปฏิสาร(ความไม่ร้อนใจ)เป็นผล มีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์ ...อวิปปฏิสารมีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นอานิสงส์...อวิปปฏิสารมีปราโมทย์(ความบันเทิงใจ)เป็นอานิสงส์ มีปราโมทย์เป็นอานิสงส์...ปราโมทย์มีปิติเป็นผล เป็นอานิสงส์...ปิติมีปัสสัทธิ เป็นผล...เป็นอานิสงส์...ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล เป็นอานิสงส์...สุขมีสมาธิเป็นผล เป็นอานิสงส์...สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผลเป็นอานิสงส์...ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทาวิราคะเป็นผล เป็นอานิสงส์...นิพพิทาวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล เป็นอานิสงส์..." [๑๘]

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังตรัสถึงอานิสงส์ของศีล สมาธิ ปัญญา อันบุคคลอบรมดีแล้วว่ามีอานิสงส์มากและเป็นเหตุที่นำไปสู่ความหลุดพ้นได้ ดังนี้

> "... พระผู้มีพระภาคเมื่อประทับอยู่ในป่าปาวาริกัมพวัน เขตเมืองนาฬันทา ทรงแสดงธรรมมีกถาเป็นอันมากแก่พระภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐานย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคล

---

[๑๘] องฺ. เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๑-๓.

อบรมโดยมีปัญญาเป็นฐานย่อมหลุดพ้นอาสวะ คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ...” [๑๙]

ในพระสูตรดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงกระบวนการได้อานิสงส์หรือผลแห่งการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งหลักไตรสิกขานี้ เป็นหลักการศึกษา ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันเป็นเหตุเป็นผลที่เกื้อกูลกัน ดังความที่ปรากฏในพระสูตรว่า สมาธินั้นมีอานิสงส์มาก ต้องเป็นสมาธิที่ได้รับการอบรม คือ มีศีลดีและบริสุทธิ์เป็นรากฐานก่อน และปัญญาที่มีอานิสงส์มากต้องเป็นปัญญาที่ได้รับสมาธิที่อบรมดีแล้ว กล่าวคือ ต้องเป็นปัญญาที่ผ่านการอบรมด้วยสมาธิก่อน ดังนั้น ไตรสิกขาจึงต้องอาศัยซึ่งกันและกันจึงมีอานิสงส์มาก ในที่นี้ “อานิสงส์” จึงใช้ในความหมายที่เป็นกระบวนการศึกษาอบรมตามหลักไตรสิกขา อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นความหมายและการใช้ที่แท้จริงของคำว่าอานิสงส์ในพระไตรปิฎก

อีกนัยหนึ่ง พระพุทธองค์ ทรงตอบคำถามของกูฏทันตพราหมณ์ที่ถามถึง การบูชายัญที่ใช้ทุนทรัพย์และการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญที่เกี่ยวข้องกับการฆ่า การประหาร หรือการลากคอสัตว์ เป็นต้น โดยแสดงเปรียบเทียบการบูชายัญตามคติของพระพุทธศาสนาซึ่งไม่มีการฆ่า การเบียดเบียนใดๆ ว่า เป็นยัญที่มีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่าเพราะไม่ต้องเปลืองแรงในการตระเตรียม ริเริ่มน้อยกว่า แต่อานิสงส์มากกว่า คือ

๑) การให้ทานเป็นนิตย์อุทิศผู้มีศีล

๒) การสร้างวิหาร (ที่อยู่) อุทิศพระสงฆ์ผู้มาจาก ๔ ทิศ

๓) การถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ

๔) การสมาทานศีล ๕ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จพูดปด และการดื่มสุราเมรัย

๕) การออกบวชประพฤติพรหมจรรย์ตั้งอยู่ในศีล การบำเพ็ญสมาธิจนได้ฌาน ๔ รวมทั้งบำเพ็ญปัญญาจนได้วิชชา ๘ [๒๐]

อานิสงส์ที่กล่าวในพระสูตรนี้ เป็นการใช้ในความหมายของผลที่จะเกิดมีแก่ผู้ได้ทำการบูชายัญตามคติของพระพุทธศาสนา ๕ ประการ อานิสงส์หรือผลที่จะเกิดมีขึ้นนั้น มีมากกว่าการบูชายัญพลีกรรมที่ต้องใช้สิ่งมีชีวิตเป็นเครื่องบูชา เป็นยัญที่ไม่ต้องตระเตรียมให้มากแต่มีอานิสงส์มาก ซึ่งการบูชายัญที่กล่าวถึงนั้นในความหมายของพุทธศาสนา ก็คือ การให้ทาน การสมาทานรักษาศีล และการประพฤติพรหมจรรย์ที่ตั้งอยู่ในศีล

---

[๑๙] ที. ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๗/๙๒.

[๒๐] ที.สี. (ไทย) ๙/๓๔๙-๓๕๑/๑๔๖-๑๔๘.

นอกจากพระผู้มีพระภาคตรัสถึงอานิสงส์ของการรักษาศีลแล้ว พระพุทธองค์ยังตรัสถึงการกระทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตว่า มีอานิสงส์ ๕ ประการ เพื่อเป็นการตอบคำถามของพระอานนท์ที่ทูลถามว่า เมื่อบุคคลทำกายสุจรติ วจีสุจริต และมโนสุจริตแล้ว บุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์อะไรดังนี้

> "...อานนท์ เมื่อบุคคลทำกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ที่เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว บุคคลนั้นจะได้รับอานิสงส์ดังต่อไปนี้ คือ แม้ตนก็ติเตียนตนเองไม่ได้ ๑ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ ๑ กิตติศัพท์อันดีย่อมขจรไป ๑ ไม่หลงลืมสติตาย ๑ หลังจากตายแล้ว ย่อมจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์..." [๒๑]

ส่วนอานิสงส์การประพฤติธรรมนั้น พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญในลักษณะที่เป็นธรรมส่งเสริมให้บุคคลสนใจในการประพฤติปฏิบัติตามธรรมมากขึ้น โดยตรัสอานิสงส์แห่งการประพฤติธรรมว่า

> "...ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ นี้เป็นอานิสงส์ในธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมไม่ไปสู่ทุคติ..." [๒๒]

จากพระสูตรดังกล่าว จะเห็นได้ว่า อานิสงส์เกี่ยวกับการรักษาศีล และการประพฤติตามธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาตรัสแนะนำนั้น เป็นการกล่าวถึงคุณประโยชน์แห่งการปฏิบัติที่สามารถมองเห็นได้ จับต้องได้ในภพปัจจุบัน ความหมายอานิสงส์การรักษาศีลนี้ มีปรากฏในคัมภีร์ในยุคต่อมา รวมทั้งคัมภีร์อานิสงส์การรักษาศีลในล้านนาด้วย ซึ่งมีเนื้อหาคล้ายคลึงกัน คือ การแสดงคุณประโยชน์ในลักษณะของเงื่อนไขและความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่ว่า ถ้าบุคคลตั้งมั่นอยู่ในศีล ก็จะได้รับอานิสงส์และสามารถพัฒนาตนเองในธรรมขั้นสูง คือ สมาธิ และปัญญาสืบต่อไป ดังนั้น อานิสงส์ในความหมายนี้ ก็คือ ผลหรือประโยชน์ในปัจจุบันที่บุคคลได้รับจากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย หรือการกระทำกิจแห่งความดีนั้นๆ

อานิสงส์เกี่ยวกับสมาธิและการเจริญสมาธิในพระสุตตันตปิฎก แนวคิดเรื่องอานิสงส์ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญสมาธินั้นปรากฏในพระสุตตันตปิฎกอย่างมากเช่นกัน และเป็นปฐมเหตุแห่งการรจนาคัมภีร์ด้านการเจริญสมาธิ วิปัสสนากัมมัฏฐานในยุคต่อมา โดยมีการอ้างถึง

---

[๒๑] องฺ. เอกก. (บาลี) ๒๐/๑๘/๖๙, องฺ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

[๒๒] ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๓๘๕/๕๓๕, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๘๕/๕๓๗.

ที่มาจากพระไตรปิฎก โดยเฉพาะเกี่ยวสติปัฏฐาน ๔ และการเจริญอนุสติ ๑๐ มีพุทธานุสติ ธัมมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ กายคตานุสติ อานาปาณสติ เป็นต้น

พระพุทธองค์ตรัสอานิสงส์แห่งการเจริญสติปัฏฐาน [๒๓] หรืออานิสงส์ของการปฏิบัติตามแนวทางของสติปัฏฐาน ๔ คือ การพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรมว่า จะเป็นเหตุให้บุคคลบรรลุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ การบรรลุอรหัตผลในปัจจุบัน ถ้ายังมีอุปาทานหรือเชื้อก็จะได้บรรลุความเป็นอนาคามีหรือโลกุตตรธรรมอื่นๆ ภายใน ๗ ปี ๖ ปี ๕ ปี... ดังนี้

> "...ภิกษุทั้งหลาย ก็ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๗ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นพระอนาคามี ๑ ...๗ ปี ยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๖ ปี...๕ ปี...๔ ปี...๓ ปี...๒ ปี...๑ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑ ปี ยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๗ เดือน เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑ ๗ เดือนยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๖ เดือน...๕ เดือน...๔ เดือน...๓ เดือน...๒ เดือน...๑ เดือน...กึ่งเดือน เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑ กึ่งเดือนยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๗ วัน เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหัตผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑...ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญายธรรม เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ..."

---

[๒๓] ที.มหา (บาลี) ๑๐/๔๐๔/๓๓๕-๓๓๘, ที.มหา (ไทย) ๑๐/๔๐๔/๓๓๘-๓๔๐.

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังตรัสถึงอานิสงส์ของการเจริญสมาธิ เช่น การเดินจงกรม การอยู่มีกำหนดพอดี การไม่หลงลืมสติ โดยตรัสอานิสงส์ที่เกี่ยวกับคุณประโยชน์หรืออานิสงส์ที่ได้รับของการเจริญสมาธิในอาการต่างๆ เช่น

> "...ภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์แห่งการเดินจงกรม ๕ ประการนี้ อานิสงส์แห่งการเดินจงกรม ๕ ประการอะไรบ้าง คือ ภิกษุผู้เดินจงกรมเป็นผู้อดทนต่อการเดินทางไกล ๑ เป็นผู้อดทนต่อการบำเพ็ญเพียร ๑ เป็นผู้มีอาพาธน้อย ๑ อาหารที่กิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้มแล้วย่อยไปด้วยง่าย ๑ สมาธิที่ได้เพราะการเดินจงกรมย่อมตั้งอยู่ได้นาน ๑ " [๒๔]

ส่วนการเจริญสมาธิที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาหรือการใช้สติเป็นไปในกายนั้น พระพุทธองค์ ได้ตรัสไว้ในคราวที่พระองค์ประทับอยู่ที่พระเชตวนาราม โดยตรัสถึงกายคตาสติ คือ สติกำหนดพิจารณากายที่เจริญให้มากแล้วว่า มีผลมาก มีอานิสงส์มาก โดยยกการกำหนดพิจารณากายแบ่งออกเป็น ๖ ส่วน คือ ๑) พิจารณาลมหายใจเข้าออก ๒)พิจารณาอิริยาบถของกายเช่น ยืน เดิน นั่ง นอน ๓) พิจารณาความเคลื่อนไหวของกาย เช่น คู้แขน เหยียดแขน เป็นต้น ๔) พิจารณาความน่าเกลียดของกาย ๕) พิจารณาร่างกายโดยความเป็นธาตุ ๖) พิจารณาร่างกายที่เป็นศพ มีลักษณะต่างๆ

โดยตรัสถึงอานิสงส์ของกายคตาสติว่า เป็นส่วนแห่งวิชชามีอานิสงส์ ๑๐ ประการ คือ

> "...เป็นผู้อดกลั้นต่อความไม่ยินดีและความยินดีได้ ๑ อดกลั้นต่อความหวาดกลัวได้ ๑ อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ต่อถ้อยคำที่ล่วงเกินและทุกขเวทนา เป็นต้น ๑ ได้ฌานตามปรารถนา ๑ ได้อิทธิวิธี (แสดงฤทธิ์ได้) ๑ ได้หูทิพย์ ๑ ได้เจโตปริยญาน (ญานที่กำหนดรู้ใจผู้อื่น) ๑ ระลึกชาติได้ ๑ เห็นความตายความเกิดของสัตว์ทั้งหลาย (ทิพยจักษุ) ๑ ทำอาสวะให้สิ้นเชิง ๑" [๒๕]

อีกประการหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสถึงอานิสงส์ของการเจริญโพชฌงค์ คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือองค์ของผู้ตรัสรู้มี ๗ อย่างคือ ๑ สติ ๒ ธัมมะวิจยะ (การสอดส่องวิจัยเลือกเฟ้นธรรม) ๓ วิริยะ ๔ ปิติ ๕ ปัสสัทธิ ๖ สมาธิ ๗ อุเบกขา ดังนี้

---

[๒๔] องฺ. ปญฺจก. (บาลี) ๒๒/๒๙/๔๑. องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๙/๔๑.

[๒๕] ม. อุ. (บาลี) ๑๔/๑๕๙/๒๐๐-๒๐๓, ม. อุ. (ไทย) ๑๔/๑๕๙/๒๐๕-๒๐๗.

"...ภิกษุทั้งหลาย เพื่อโพชฌงค์ ๗ ที่ภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ พึงหวังผลานิสงส์ ๗ ประการ ผลานิสงส์ ๗ ประการอะไรบ้าง คือ จะได้บรรลุอรหัตผลทันทีในปัจจุบัน ๑ หากในปัจจุบันไม่ได้บรรลุ ก็จะได้บรรลุในเวลาใกล้ตาย ๑ หากปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ ก็จะได้เป็นพระอนาคามี ผู้อันตราปรินิพพายี เพราะสังโยชน์ เบื้องต่ำ ๕ ประการสิ้นไป๑ หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปริพพายี ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อุปหัจจปรินิพพายี เพราะละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการสิ้นไป ๑ หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อันตราปริพพายี ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้ อุปหัจจปรินิพพายีเพราะละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการสิ้นไป ๑ หากในปัจจุบันและในเวลาใกล้ตายยังไม่ได้บรรลุ และไม่ได้เป็นพระอนาคามีผู้อสังขารปรินิพพายี ก็จะได้เป็นพระอนาคามีผู้อุทธังโสโตอกนิฏฐคามี เพราะละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการสิ้นไป๑ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโพชฌงค์ ๗ ประการที่ภิกษุ เจริญ กระทำมาแล้วอย่างนี้ พึงหวังผลานิสงส์ ๗ ประการนี้ " [๒๖]

ส่วนอานิสงส์ของการเจริญอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา พระพุทธองค์ก็ตรัสไว้ในลักษณะของความขยัน และการเอาใจใส่ว่า

"...ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญ กระทำให้มาก ซึ่งอิทธิบาท ๔ อย่างนี้แล ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ...ใช้อำนาจทางกายไปตลอดถึงพรหมโลกก็ได้ ภิกษุเมื่อเจริญ กระทำให้มาก ซึ่งอิทธิบาท ๔ อย่างนี้แล ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่..." [๒๗]

---

[๒๖] สํ.มหา. (ไทย) ๑๙/๑๘๔/๑๑๕.

[๒๗] องฺ. เอก. (ไทย) ๒๐/๑๘๔/๑๑๕.

อานิสงส์เกี่ยวกับสมาธิในพระไตรปิฎกดังกล่าว มีความเกี่ยวข้องผลของการเจริญสมาธิที่พระพุทธองค์จำแนกไว้หลากหลาย ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของการปฏิบัติในขั้นสูง โดยหลักการเจริญสมาธิกัมมัฏฐานในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้ก่อให้เกิดการแต่งวรรณกรรมที่ว่าด้วยการเจริญสมาธิกัมมัฏฐาน และอานิสงส์ของสมาธิกัมมัฏฐานอย่างมากมาย

อานิสงส์เกี่ยวกับปัญญา ผลของการเจริญปัญญา และผลของการบรรลุธรรมในพระสุตตันตปิฎก อานิสงส์ว่าด้วยปัญญาและการบรรลุที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกนั้น ส่วนใหญ่จะมีความเชื่อมโยงกับอานิสงส์ที่ว่าด้วยศีล สมาธิ และการเจริญปัญญา เป็นการกล่าวถึงผลที่ได้รับจากการปฏิบัติในกุศลกรรมบถเหล่านั้นว่า ก่อให้เกิดปัญญา จิตใจที่ผ่องใส ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง หรือกรได้บรรลุธรรมในระดับชั้นต่างๆ โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอานิสงส์ในการฟังธรรม ๕ ประการที่ก่อให้เกิดปัญญาของบุคคลว่า

> "...ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง๑ เข้าใจชัดในสิ่งที่เคยฟังแล้ว ๑ บรรเทาความสงสัยได้๑ ทำความเห็นให้ตรง (มีสัมมาทิฏฐิ) ๑ จิตของผู้ฟังธรรมย่อมเลื่อมใส ๑ [๒๘]

นอกจากนี้พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอานิสงส์ของจิตที่ผ่องใสว่าเป็นเหตุให้ไปสวรรค์ และอานิสงส์การเจริญเมตตาจิตแม้เพียงชั่วลัดนิ้วมือเดียวก็ชื่อว่าอยู่อย่างไม่ว่างจากฌาณ บริโภคอาหารของชาวบ้านก็ไม่เสียเปล่า

อีกประการหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสถึงอานิสงส์แห่งการกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล ๖ ประการ คือ [๒๙] บุคคลย่อมเป็นผู้แน่นอนในพระสัทธรรม ๑ ย่อมเป็นผู้มีความไม่เสื่อมเป็นธรรมดา ๑ ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ และย่อมไม่มีความทุกข์ ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยอสาธารณญาณ (ญาณที่ไม่ทั่วไปสำหรับปุถุชน) ๑ เห็นเหตุได้ดี ๑ เห็นธรรมที่เกิดแต่เหตุได้ดี ๑ และตรัสถึงพรหมจรรย์ว่ามิใช่เพียงแค่การได้รับอานิสงส์ต่างๆ เท่านั้น แต่มีความหลุดพ้นเป็นที่สุด ดังนี้

> "...ภิกษุทั้งหลาย...พรหมจรรย์นี้จึงมิใช่มีลาภ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งสมาธิเป็นอานิสงส์ สักการะและความสรรเสริญเป็นอานิสงส์ มิใช่มีความถึงพร้อมแห่งศีลเป็นอานิสงส์ มิใช่มีญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ แต่พรหมจรรย์นี้ มีเจโตวิมุติอันไม่กำเริบเป็นประโยชน์ เป็นแก่น เป็นที่สุด..." [๓๐]

---

[๒๘] องฺ. ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๓๔๔.

[๒๙] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๙๗/๖๒๐.

[๓๐] ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๕๒/๒๖๓.

อีกนัยหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสถึงอานิสงส์หรือผลแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ในลักษณะของการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้น ดังนี้

> "...ภิกษุทั้งหลาย เราอยู่ประพฤติพรหมจรรย์นี้อันมีสิกขาเป็นอานิสงส์ มีปัญญาเป็นยอด มีวิมุตติเป็นแก่น มีสติเป็นอธิปไตย พรหมจรรย์มีสิกขาเป็นอานิสงส์ เป็นอย่างไร สิกขา คือ อภิสมาจาร เราบัญญัติแก่สาวกทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ เพื่อความเลื่อมใสของผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ..." [๓๑]

ส่วนผลที่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลมีจิตสงบ เกิดสติปัญญานั้น พระพุทธองค์ก็ตรัสไว้เช่นกัน ดังที่ตรัสถึงอานิสงส์ของเมตตาเจโตวิมุติที่บุคคลจะพึงได้รับจากการเจริญหรือการปฏิบัติในเมตตาเจโตวิมุตินั้น

> "...ภิกษุทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุติ ที่บุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๑ ประการ อานิสงส์ ๑๑ ประการอะไรบ้าง คือ คือ หลับเป็นสุข ๑ ตื่นเป็นสุข ๑ ไม่ฝันลามก ๑ เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย ๑ เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ๑ เทวดาทั้งหลายรักษา ๑ ไฟ ยาพิษ หรือศาตรากล้ำกรายมิได้ ๑ จิตตั้งมั่นได้เร็ว ๑ สีหน้าสดใส ๑ ไม่หลงลืมสติตาย ๑ เมื่อไม่แทงตลอดคุณอันยิ่ง ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก ๑ ภิกษุทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุติ ที่บุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว พึงหวังได้อานิสงส์ ๑๑ ประการนี้ " [๓๒]

อีกประการหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสถึงพระญาณที่สามารถพยากรณ์การอุบัติ (เกิด) ในภพหน้าของพระสาวกทั้งหลาย แก่พระอนุรุทธเถระ ในลักษณะของการหวังผลคือการน้อมจิตในการที่จะประกอบคุณงามความดี ดังนี้

---

[๓๑] องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๔๕/๓๖๔.

[๓๒] องฺ. เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖.

"...พระองค์ตรัสพยากรณ์ อย่างนั้นเพื่อให้คนพิศวง ก็หามิได้ เพื่อเกลี้ยกล่อมคน ก็หามิได้ เพื่ออานิสงส์ คือลาภสักการะและความสรรเสริญก็หามิได้ ด้วยความประสงค์ว่า คนจงรู้จักเราด้วยเหตุนี้ก็หามิได้ (แต่) กุลบุตรผู้มีศรัทธามีความยินดีมาก มีปราโมทย์มากมีอยู่ กุลบุตรเหล่านั้นได้ฟังคำพยากรณ์เช่นนั้นแล้วจะน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้นบ้าง ข้อนั้นจะมีประโยชน์เกื้อกูลเพื่อความสุขแก่กุลบุตรเหล่านั้นสิ้นกาลนาน..." [๓๓]

อานิสงส์ในพระสุตตันตปิฎกตามที่ยกมาดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีนัยและความหมายที่หลากหลายทั้งในด้าน "การแสดงผลประโยชน์ที่จะพึงได้รับ" "การแนะนำว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ" "การสร้างความเข้าใจเบื้องต้นเพื่อให้จิตเป็นกุศล" และ "การพรรณนาคุณแห่งบุญกิริยาวัตถุ และกุศลกรรมบถ" ซึ่งเป็นการกล่าวถึงผลหรือประโยชน์ที่จะพึงได้รับทั้งในปัจจุบัน และการหวังผลในอนาคตหรือภพหน้าชาติหน้าที่เรียกว่าสัมปรายิกธรรม มีการยกตัวอย่างขึ้นมาสาธกหรือยกเรื่องราวมาสนับสนุนประกอบเพื่อให้เรื่องราวน่าสนใจ และเพื่อโน้มน้าวให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาและความเข้าใจ ซึ่งมีปรากฏทั้งทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตนิกาย อังคุตตรนิกาย โดยเฉพาะในนิกายลำดับสุดท้ายของพระสุตตันตปิฎก คือ ขุททกนิกายนั้น มีคัมภีร์ที่แสดงอานิสงส์ประเภทต่างๆ อย่างชัดเจน เช่น ในคัมภีร์อปทาน วิมานวัตถุ จริยาปิฎก ชาดก พุทธวงศ์ ซึ่งคัมภีร์ดังกล่าวนี้จะแสดงอานิสงส์ของการประกอบกุศลของมนุษย์โดยละเอียด เน้นให้เห็นถึงผลหรืออานิสงส์ที่เป็นสัมปรายิกธรรมหรือผลที่ข้ามภพข้ามชาติ แต่บางทีก็แสดงอานิสงส์ที่ให้เห็นผลในปัจจุบัน เช่น อานิสงส์การฟังธรรม อานิสงส์การพูดอย่างมีปัญญากำกับ อานิสงส์ของโภคทรัพย์ อานิสงส์แห่งศรัทธา เป็นต้น

อานิสงส์ที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกนั้น มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการรจนาคัมภีร์อานิสงส์ในยุคต่อมา รวมถึงคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา ถึงแม้ว่าบางคัมภีร์จะมิได้ระบุว่าเป็นเรื่องอานิสงส์โดยตรงก็ตาม แต่ก็ได้แสดงถึงอานิสงส์หรือผลที่จะพึงเกิดขึ้นจากการได้แสดงและปฏิบัติในหลักธรรมนั้นๆ

๓. อานิสงส์ในพระอธิธรรมปิฎก พระอภิธรรมปิฎกว่าด้วยการแสดงและอธิบายหลักธรรมต่างๆ ในรูปหลักวิชาที่ไม่เกี่ยวด้วยเหตุการณ์และบุคคล เนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับจิต เจตสิก รูป และนิพพาน แยกเป็นหัวข้อสำคัญ ๗ หัวข้อคือ ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก ปัฏฐาน หัวข้อธรรมทั้ง ๗ นี้เรียกกันในบรรดาพุทธศาสนิกชนชาวไทยว่า

---

[๓๓] ที . ทีปา. (ไทย) ๑๓/๒๐๒/๑๖๔. ที . ทีปา. (ไทย) ๑๓/๒๐๒/๑๖๗.

“อภิธรรม ๗ คัมภีร์” มีความสำคัญในฐานะที่เป็นคัมภีร์ว่าด้วยหลักปรมัตถธรรมที่แสดงให้เห็นสภาวะที่เป็นจริงตามธรรมชาติและสภาวะของจิต

ในพระอภิธรรมปิฎกนั้น ถึงแม้ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องอานิสงส์ไว้ตรงๆ เหมือนในพระวินัยปิฎกหรือพระสุตตันปิฎก แต่มีการอธิบายถึงสภาวะของจิตที่เป็นกุศลอันนำไปสู่การประกอบคุณงามความดีโดยเฉพาะในธัมมสังคณี มีการกล่าวถึงเรื่องธรรมที่เป็นกุศล (ฝ่ายดี) ธรรมที่เป็นอกุศล (ฝ่ายชั่ว) และธรรมที่เป็นกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ความหมาย ก็คือ ธรรมทั้งสามนั้นก็คือ จิตและสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับจิตที่เรียกว่า เจตสิก ตามหลักพระอภิธรรม จิตของมนุษย์แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ กุศลจิตหรือจิตที่เป็นกุศล อกุศลจิต และจิตที่เป็นกลางๆ ในการที่มนุษย์จะประกอบคุณงามความดี ย่อมมีจิตอันเป็นกุศลที่อยู่ในฝ่ายกามาวจร (ท่องเที่ยวไปในกาม) ย่อมมีสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบว่า ทำดีได้ดีเกิดขึ้นด้วย กล่าวคือ จิตที่เป็นกุศลนั้นเป็นฐานของการสร้างสัมมาทิฏฐิ และสัมมาทิฏฐิย่อมไปสู่การประกอบคุณความดีอีกมากมาย โดยมีการอธิบายสภาวะจิตหรือสภาวะแห่งธรรมนั้นๆ ในลักษณะเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความชัดเจน ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับการแสดงผลที่ได้รับ แต่เป็นเพียงการบอกให้ทราบเท่านั้นว่า สภาวะนั้นเป็นเช่นใด และควรจะพึงกำหนดอย่างไร

โดยในอภิธรรมปิฎกนั้น ส่วนใหญ่ได้มุ่งเน้นการอธิบายถึงสภาวะจิตของบุคคลผู้เจริญสมาธิจนกระทั่งได้รูปฌานระดับใดระดับหนึ่ง เมื่อดับจิตหรือตายลงขณะอยู่ในฌานนั้น ย่อมนำบุคคลนั้นให้ไปบังเกิดในรูปพรหมประเภทใดประเภทหนึ่ง

นอกจากนี้ ในพระอภิธรรมปิฎกยังกล่าวถึงอานิสงส์ว่า เป็นกุศลจิตอันเป็นที่มาและแรงดันให้มนุษย์ประกอบกุศลกรรมทั้งปวง ดังนั้น พระอภิธรรมปิฎกจึงเป็นคำอธิบายที่ดีสำหรับการสืบค้นที่มาหรือต้นเหตุของการประกอบกุศลกรรมของมนุษย์ รางวัลที่ได้รับนี้เป็นเพียงปลายเหตุ หากศึกษาถึงต้นเหตุหรือสาเหตุที่ทำให้รับผลฝ่ายดีหรือรางวัลแห่งความดีก็จะพบว่า จิตที่เป็นกุศลของมนุษย์นั่นเองที่เป็นที่มาของการได้รับสิ่งที่พึงปรารถนาและความหมดจดแห่งธรรม แม้ว่าพระอภิธรรมปิฎกจะไม่ได้ระบุเรื่องราวที่กล่าวยืนยันถึงผลแห่งกุศลธรรม เหมือนที่กล่าวไว้ในพระสุตตันปิฎกก็ตาม แต่ก็ทำให้ทราบถึงที่มาของสภาวะจิตของมนุษย์ที่เป็นตัวขับหรือผลักดันให้มนุษย์ประกอบกรรมได้

ดังนั้น แนวคิดเรื่องอานิสงส์ในอภิธรรม จึงเป็นคำอธิบายที่ดีสำหรับการศึกษาถึงสาเหตุที่เกิดขึ้นของกุศลกรรมทั้งหลายได้ ซึ่งต่างจากในพระวินัยและพระสุตตันตปิฎกที่กล่าวถึงอานิสงส์ที่บุคคลจะพึงได้รับ เพราะได้ประกอบกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยผลหรืออานิสงส์ที่ได้รับ คือ การได้รับสิ่งที่เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน และการได้ไปเสวยผลในอนาคตหรือสัมปรายิกธรรม

ส่วนอานิสงส์แห่งการเรียนรู้ในพระอภิธรรมนั้น ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก โดยกล่าวถึงอานิสงส์การเรียนพระอภิธรรมว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเรียนรู้ ดังปรากฏความว่า ในสมัยหนึ่งพระสารีบุตรได้ปรารภกับพระภิกษุที่อยู่ป่าชื่อโคลิสสานิ แล้วจึงเรียกภิกษุทั้งหลายมาให้โอวาทหลายประการ โดยมีกล่าวถึงการเรียนรู้ในอภิธรรมว่า

> "...อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอภิธรรมในอภิวินัยกับภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถ้าภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ผู้ถามปัญหาในอภิธรรม ในอภิวินัยแล้วแล้วตอบไม่ได้ จะมีภิกษุติเตียนภิกษุผู้อยู่ป่านั้น ว่ามีประโยชน์อะไรในการสมัครใจอยู่ป่าแต่ผู้เดียวนั้น...เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอภิธรรม ในอภิวินัย..." [๓๔]

ในขณะที่พระพุทธองค์ทรงมีพระดำรัสตรัสเตือนแก่พระภิกษุทั้งหลายเกี่ยวกับการทำความเพียรหรือการศึกษาเล่าเรียนในอภิธรรม อภิวินัย ที่เป็นการสร้างที่พึ่งให้กับตนเอง เริ่มตั้งแต่การเป็นผู้มีศีล เป็นพหูสูต มีมิตรดี เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้ขยัน เป็นผู้ใคร่ในธรรม ปรารภความเพียร สันโดษด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัชชบริขาร เป็นผู้มีสติ เป็นผู้มีปัญญาว่า

> "...ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงผู้ที่มีที่พึ่งอยู่เถิด อย่าเป็นผู้ไม่มีที่พึ่งอยู่เลย บุคคลผู้ไม่มีที่พึ่งย่อมอยู่เป็นทุกข์ นาถกรณธรรม (ธรรมเครื่องกระทำที่พึ่ง) ๑๐ ประการนี้ ...เป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ฟังและผู้แสดงธรรมอันเป็นที่พอใจ มีปราโมทย์ในอภิธรรม(หมายถึงสัตตัปปกรณธรรม คือ อภิธรรม ๗ คัมภีร์) ในอภิวินัย (หมายถึงขันธกปริวาร คือ ธรรมที่เป็นเครื่องระงับกิเลส) เป็นการทำที่พึ่งให้แก่ตนอย่างหนึ่ง...ภิกษุทั้งหลาย ยังมีอีกข้อหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ใคร่ในธรรม เป็นผู้ร่วมสนทนาด้วยอาการเป็นที่รัก เป็นผู้ปราโมทย์อย่างยิ่งในอภิธรรม ในอภิวินัย ภิกษุทั้งหลายการที่ภิกษุเป็นผู้ใคร่ในธรรม เป็นผู้ร่วมสนทนาด้วยอาการเป็นที่รัก เป็นผู้ปราโมทย์อย่างยิ่งในอภิธรรม ในอภิวินัยแม้นี้ แม้ธรรมข้อนี้ก็เป็นนาถกรณธรรม (ธรรมเครื่องกระทำให้เป็นที่พึ่ง)..." [๓๕]

---

[๓๔] ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๑๙๙.

[๓๕] องฺ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๓๒-๓๓.

อานิสงส์ในพระอภิธรรมปิฎกนั้น แม้จะไม่ปรากฏชัดเท่ากับในพระวินัยและพระสุตตันตปิฎก แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า อานิสงส์ในพระอภิธรรมนั้นเป็นการเสวยอารมณ์ของจิตและสภาวะที่เกิดขึ้นจากการปรุงแต่งนั้นๆ ถึงมิได้เรียกว่า อานิสงส์ก็คือผลของการเสวยอารมณ์

สรุปแนวคิดและความหมายเรื่องอานิสงส์ในพระไตรปิฎก แนวคิดเรื่องอานิสงส์ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. **ความหมาย** คำว่า "อานิสงส์" ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น มีความหมายที่หลากหลายโดยนัยต่างๆ ดังนี้

๑) หมายถึง "ผลฝ่ายดี" คือ คุณประโยชน์จากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยหรือข้อควรปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน โดยเป็นผลหรือรางวัลแห่งความสำเร็จที่ได้กระทำในธรรมฝ่ายดี เช่น เมื่อบุคคลได้ให้ทาน รักษาศีล บำเพ็ญเพียรเจริญสมาธิ ย่อมได้รับผลแห่งการกระทำนั้น คือ มีจิตใจที่ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว เกิดสติปัญญา เป็นต้น โดยมีความหมายที่คล้ายคลึงกับคำว่า "อัตถะ" หรือผลจากการกระทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็น "รางวัลแห่งความสำเร็จ" ซึ่งแสดงผลทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๒) หมายถึง "ผลประโยชน์ที่จะพึงได้รับ" "ผลที่คาดหวัง" จากการประกอบกุศลกรรมหรือกรรมฝ่ายดีที่เป็นความสัมพันธ์เชิงเงื่อนไขในลักษณะของเหตุปัจจัย เช่นว่า ถ้าบุคคลกระทำกรรมฝ่ายดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ คุณประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเช่นกัน ดังเช่น เมื่อบุคคลงดเว้นจากการดื่มสุรา ผลที่จะพึงได้ คือ มีสุขภาพดี ไม่สิ้นเปลืองทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น ซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า "วิบากผล" ที่บุคคลจะพึงได้รับจากการที่ได้กระทำในกิจกรรมนั้นๆ

๓) หมายถึง "คุณค่าที่ควรสรรเสริญ" หรือ "รางวัลพิเศษ" ที่บุคคลพึงได้รับจากการปฏิบัติในธรรมฝ่ายดีข้อใดข้อหนึ่ง เช่น ถ้าบุคคลซื่อสัตย์สุจริต ย่อมได้รับความไว้วางใจ หรือตัวอย่างที่ว่า พระภิกษุย่อมได้รับการผ่อนปรนสิกขาบทวินัยบางข้อหลังจากที่ได้กรานกฐิน และการได้รับคุณบางประการซึ่งเป็นผลมาจากการเล่าเรียนพระวินัย ซึ่งเป็นคุณค่าที่ควรสรรเสริญในการปฏิบัติตามธรรมฝ่ายดีนั้นๆ

๔) หมายถึง "กรอบการปฏิบัติที่พึงประสงค์" และ "เครื่องเตือนสติ" ที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อความผาสุกของปัจเจกบุคคลและหมู่คณะ เช่น อานิสงส์จากการรักษาศีล การรักษาความสามัคคีของหมู่คณะ และประโยชน์ของการงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการตั้งตนอยู่ในความดี

๕) หมายถึง “คุณสมบัติที่ดีงาม” หรือ “เครื่องกำหนดประโยชน์ที่พึงจะได้รับ” ซึ่งเป็นเกณฑ์บางประการที่บุคคลคาดหวังว่า เมื่อตนเองหรือบุคคลกระทำเช่นนั้น จะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและหมู่คณะ โดยยกเอาอานิสงส์ขึ้นมาเป็นปฐมเหตุ ดั่งเช่น การเห็นประโยชน์ของการถวายผ้าวัสสิกสาฎกของนางวิสาขา แล้วจึงขอพร ๘ ประการ จากพระพุทธองค์ และกระทำตามพรที่ได้รับนั้น

อย่างไรก็ตาม ความหมาย “อานิสงส์” ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกดังกล่าวนั้น ได้มีผลต่อการนิยามความหมายของ “อานิสงส์” ในสมัยต่อมา ดังเช่น

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายอานิสงส์ตามพระไตรปิฎกว่า [๓๖] แผลแห่งความดี ผลแห่งบุญกุศล และประโยชน์ ผลดี ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติในธรรมฝ่ายดี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับปรับปรุง [๓๗] ให้ความหมายคำว่า “อานิสงส์” ว่า อานิสํส (น) แปลว่า ผลแห่งกุศลกรรม, ผลบุญ ,ประโยชน์

ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย [๓๘] แปลความหมายว่า คุณอันไหลออกยิ่ง คุณเป็นที่ไหลมาเป็นนิตย์แห่งผล

พจนานุกรมบาลี – ไทย ป.หลงสมบูรณ์ ให้ความหมายว่า [๓๙] ผลอันน่าชื่นใจจากการกระทำความดี มี อา นิ บทหน้า สํส ธาตุ

พจนานุกรม บาลี – สันสกฤต – ไทย – อังกฤษ โดยนาวาอากาศตรี ฉลาด บุญลอย และคณะให้ความหมายเพิ่มเติมว่า อานิสงส์ คือ ผลประโยชน์ที่ได้รับ, ความปราศจากอันตราย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาในครั้งนี้มุ่งเน้นการศึกษาความหมายอานิสงส์ที่มีลักษณะของ “ผลประโยชน์ที่จะพึงได้รับ” เพราะมีความสอดคล้องกับคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ดังจะกล่าวต่อไป

๒. องค์ประกอบของอานิสงส์ จากความหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่า คำว่า อานิสงส์นั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

---

[๓๖] พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๗.

[๓๗] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน , ๒๕๒๔), หน้า ๙๔๑.

[๓๘] มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, **ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**, (กรุงเทพมหานคร : มหามงกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๒๐.

[๓๙] ประยุทธ หลงสมบูรณ์, **พจนานุกรมบาลี – ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา.), ๒๕๒๐.

๑) ผลประโยชน์ที่ได้รับ ได้แก่ ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำในธรรมฝ่ายดีหรือตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ไตรสิกขา และกุศลกรรมบถนั้น

๒) ผลที่คาดหวัง ได้แก่ ผลที่จะพึงเกิดขึ้นจากการที่ได้ปฏิบัติในธรรมฝ่ายกุศลเหล่านั้น

๓) การกระทำในฝ่ายดี ได้แก่ อานิสงส์จะปรากฏขึ้นในเมื่อบุคคลนั้นปฏิบัติในธรรมฝ่ายกุศล แต่ถ้าเป็นผลจากธรรมฝ่ายอกุศลไม่ใช้คำว่าอานิสงส์

๔) การให้ผลทั้งที่เป็นปัจจุบันและอนาคต (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ และสัมปรายิกัตถประโยชน์) อานิสงส์ถือว่า เป็นผลที่มาจากบุญกุศล หรือหมายถึง คุณเป็นที่ไหลมาเป็นนิตย์แห่งผลโดยไม่จำกัดสถานที่และกาลเวลา

๕) ความสัมพันธ์เชิงเงื่อนไขของเหตุปัจจัย ได้แก่ อานิสงส์จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยจากการปฏิบัติหรือได้ทำการสิ่งใดสิ่งในธรรมฝ่ายกุศลแล้ว

๓. จุดประสงค์ของอานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จากการศึกษาอานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นพบว่า มีจุดมุ่งหมายหลัก ๕ ประการสำคัญ คือ

๑) เพื่อโน้มน้าวจิตใจของบุคคลให้ร่าเริงแจ่มใส เพื่อที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาหรือเข้าสู่การปฏิบัติธรรมในขั้นสูงต่อไป ดังเช่น พระพุทธองค์ตรัสอานิสงส์ของการออกบวช เพื่อโน้มน้าวใจของยสกุลบุตรให้ร่าเริง แจ่มใสก่อนที่จะตรัสอริยสัจ ๔ เพื่อให้บรรลุโสดาบัน

๒) เพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติธรรมฝ่ายกุศล ดังเช่น การกล่าวถึงคุณของการเรียนพระวินัยว่า มีประโยชน์ต่อผู้เรียน

๓) เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและคลี่คลายความสงสัยในพระสัทธรรมหรือข้อปฏิบัตินั้นๆ ดังเช่น การชี้แจงของพระพุทธองค์ต่อบุคคลเกี่ยวกับการสอนให้ละความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความกระหาย ความกระวนกระวาย ความทะยานอยากในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ด้วยเห็นประโยชน์ของการปฏิบัติในธรรมข้อนั้น

๔) เพื่อแสดงประโยชน์ของบุคคลและหมู่คณะที่จะพึงได้รับจากการประกอบธรรมฝ่ายกุศล ดังเช่น การแสดงอานิสงส์ของการถวายทาน การรักษาศีล การเจริญสมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อบุคคลและหมู่คณะที่จะได้รับจากการปฏิบัติในธรรมข้อนั้น

๕) เพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม อานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่ล้วนมุ่งเน้นให้บุคคลมีศรัทธาความเลื่อมใส ใฝ่ใจในการปฏิบัติและการบรรลุมรรคผล อันเป็นการสืบต่อพระสัทธรรมให้ยั่งยืนด้วยปฏิบัติบูชา หรือการทำคุณอันยิ่งของตนให้ไหลออกและการรักษาพระสัทธรรมคำสอนให้ยั่งยืน

๔. วิธีการแสดงอานิสงส์ในพระไตรปิฎก การกล่าวถึงอานิสงส์ในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่จะเป็นการตรัสแสดงโดยพระพุทธองค์ ที่เหลือจะเป็นการแนะนำของพระมหาเถระ เช่น พระสารีบุตร พระอุบาลี ซึ่งมีเพียงจำนวนน้อย อย่างไรก็ตามพบว่า วิธีการนำเสนอหรือการกล่าวถึงอานิสงส์ในพระไตรปิฎกมีลักษณะที่สำคัญดังนี้

๑) การเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่าง ดังเช่น การแสดงคุณ (อานิสงส์) และโทษของการรักษาศีลว่ามีคุณและโทษอย่างไร ซึ่งคล้ายกับพุทธลีลาในการสอนข้อที่ว่า สนฺทสฺสนา คือ การชี้แจงจำแนกอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจนจนผู้ฟังเข้าใจ

๒) การพรรณนาคุณค่าแห่งธรรมและการปฏิบัติในธรรมฝ่ายดี ดังเช่น การพรรณนาอานิสงส์แห่งการเดินจงกรม การเจริญสติปัฏฐาน อานิสงส์แห่งเจโตเมตตาวิมุติ เป็นต้น ซึ่งคล้ายกับหลัก สมาทปนา คือ การอธิบายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนจนใจยอมรับและอยากลงมือปฏิบัติ หรือนำไปปฏิบัติ

๓) การอธิบายตามลำดับความยาก-ง่าย ดังเช่น การแสดงอานิสงส์ในอนุปุพพิกถาและการแสดงอานิสงส์ของการเรียนพระวินัย เป็นต้น เพื่อให้บุคคลกระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะในการที่เรียนรู้ มีความมั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ประดุจหลักสมุตเตชนา

๔) การแสดงในลักษณะการถามตอบโดยมุ่งประโยชน์เป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน ดังเช่น การแสดงอานิสงส์ของการบัญญัติพระวินัย เพื่อความผาสุกของหมู่คณะ เป็นต้น

๕) การแสดงเพื่อให้บุคคลมีจิตใจร่าเริง แช่มชื่นเบิกบาน ดังเช่น การแสดงอานิสงส์ของการถวายทานโดยการพรรณนาผลที่บุคคลจะพึงได้รับ ซึ่งจะทำให้ผู้ถวายทานมีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน ซึ่งคล้ายกับหลัก สมฺปหงฺสนา การปลอบปโลมใจให้สดชื่น

ความหมาย องค์ประกอบ วัตถุประสงค์ และวิธีการแสดงอานิสงส์ในพระไตรปิฎกดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า อานิสงส์ มีความสำคัญต่อการโน้มน้าวจิตใจของบุคคลให้ใฝ่ในการประกอบสิ่งที่เป็นกุศลหรือธรรมฝ่ายดี เป็นเครื่องบ่งบอกคุณลักษณะและคุณค่าของการปฏิบัติธรรมฝ่ายดีว่ามีคุณอันอเนกอนันต์ ที่บุคคลจะพึงได้รับ เป็นกรอบแห่งการปฏิบัติที่ควรนำไปยึดเป็นแบบอย่าง และประการสำคัญ คือ การสร้างแรงจูงใจเพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม

๓.๒ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ลักษณะสำคัญ และประเภทของอานิสงส์ในล้านนา

จากการศึกษาเรื่อง "อานิสงส์" ในพระไตรปิฎกดังกล่าว จะเห็นได้ว่า คำว่า "อานิสงส์" นั้น มีความหมาย องค์ประกอบ และจุดมุ่งหมายที่หลากหลายซึ่งมีอิทธิพลต่อการรจนาคัมภีร์ที่ว่าด้วยอานิสงส์ในยุคต่อมา รวมทั้งวรรณกรรมอานิสงส์ในล้านนา ในที่นี้จะกล่าวถึงวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับอานิสงส์ในล้านนา ดังนี้

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับอานิสงส์ในล้านนา

หากพิจารณาถึงวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา นอกจากพระธรรมวินัยในสมัยพุทธกาล และพระไตรปิฎกที่พระสาวกองค์สำคัญๆ เช่น พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลี พระอานนท์ ได้รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ซึ่งจัดว่าเป็นวรรณกรรมหรือหลักธรรมที่สำคัญแล้ว วรรณกรรมในยุคต่อมาหรือที่เรียกว่า "ยุคหลังพระไตรปิฎก" [๔๐] ตั้งแต่ ๑) ยุคอรรถกถา ที่พระอรรถกถาจารย์ได้แต่งหนังสือขึ้นเพื่ออธิบายขยายความและเนื้อหาในพระไตรปิฎก ๒) ยุคฎีกาที่พระฎีกาจารย์แต่งหนังสือขึ้นเพื่ออธิบายขยายความในคัมภีร์อรรถกถา ๓) ยุคอนุฎีกา ที่พระอนุฎีกาจารย์แต่งหนังสือขึ้นเพื่ออธิบายเนื้อความในคัมภีร์ฎีกา ๔) ยุคปกรณ์พิเศษ ที่มีการแต่งหนังสือเพื่ออธิบายธรรมะในทางพระพุทธศาสนา โดยที่ไม่ได้อธิบายคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่งโดยเฉพาะ เช่น มิลินทปัญหา วิสุทธิมรรค เป็นต้น ๕) ยุคโยชนา ที่มีการแต่งหนังสือขึ้นเพื่ออธิบายคำและความหมายในคัมภีร์เดิมให้เข้าใจง่าย เช่น หนังสือ โยชนาสมันตปาสาทิกา ของพระพุทธโฆสาจารย์ ๖) ยุคบาลีไวยากรณ์ ที่มีการแต่งหลักไวยากรณ์บาลีขึ้นมา เช่น คัมภีร์กัจจายนะ เป็นต้น และ ๗) ยุคพจนานุกรมหรือสัททาวลี ที่มีการรวบรวมคำบาลีไว้เป็นหมวดหมู่เพื่อความสะดวกในการค้นคว้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า มีวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย ซึ่งในจำนวนคัมภีร์เหล่านั้น ก็มีคัมภีร์จำนวนหนึ่งที่ได้กล่าวถึงเรื่อง "อานิสงส์" ไว้ด้วย ถึงแม้ว่าบางเรื่องบางคัมภีร์มิได้กล่าวถึง "อานิสงส์" โดยตรง แต่ก็มีบางบท บางตอนกล่าวถึงเรื่องอานิสงส์ไว้ โดยอาจยกเป็นอุปมาเปรียบเทียบให้เห็นเป็นตัวอย่างของการประกอบกุศลกรรม แสดงเป็นผลานิสงส์ที่จะเกิดขึ้นจากการประกอบกุศลกรรม และบางครั้งใช้เหมือนดังคำ "อธิษฐาน" คือการปรารถนาขออานิสงส์ให้เกิดขึ้นกับตนเองและสังคม หลังจากที่ได้กระทำความดี เช่น การแต่งหนังสือถวายในพระพุทธศาสนา

---

[๔๐] เสนาะ ผดุงฉัตร, **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๙-๔๐.

จากการศึกษาของ นิยะดา เหล่าสุนทร [๔๑] พบว่า คัมภีร์อานิสงส์ที่รจนาขึ้นภายหลังยุคพระไตรปิฎกนั้น ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมากจากพระสุตตันตปิฎกในขุททกนิกาย ชาดก ขุททกนิกายวิมานวัตถุ และอปทาน โดยในขุททกนิกาย อปทานนั้น มีการกล่าวถึงอานิสงส์อย่างมากมายแจกแจงเป็นประเภทของอานิสงส์ต่างๆ อย่างละเอียดถึง ๓๔ วรรคตามที่กล่าวแล้ว ซึ่งต่อมามีการรจนาคัมภีร์ที่ว่าด้วยอานิสงส์เพิ่มเติมขึ้น ดังเช่น ทสวตฺถุทานกถา ว่าด้วยอานิสงส์และอุทาหรณ์แห่งทานวัตถุ ๑๐ มีการให้ข้าว น้ำ วัตถุสิ่งของ เป็นต้น วตฺถทานานิสํสกถา ว่าด้วยอานิสงส์ของการถวายผ้า เตปิฎกานิสํสกถา ว่าด้วยอานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎก อฒฺฑภาคพุทฺธรูปานิทาน ว่าด้วยอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น สาระสำคัญของวรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์เหล่านั้นต่างมุ่งหวังการประกอบกุศลกรรมซึ่งมีประเภทต่างๆ ทั้งการให้ทาน การสร้างพระพุทธรูป การจารพระไตรปิฎก เป็นต้น โดยมีการกล่าวถึงอานิสงส์ในมิติของผลบุญกุศลที่จะพึงได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ความต่อเนื่องของวรรณกรรมในแต่ละยุคดังกล่าว มีความสำคัญยิ่งต่อการรจนาวรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ในล้านนา คัมภีร์ประเภทอรรถกถา ประเภทปกรณ์พิเศษ ประเภททีปนีและคัมภีร์อื่นๆ ที่กล่าวถึงแนวคิดเรื่องอานิสงส์นั้นเป็นหลักฐานที่ควรพิจารณาว่า ผู้แต่งคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาได้อาศัยแนวคิดมาจากคัมภีร์เหล่านั้น มาเป็นแม่แบบในการเรียบเรียงคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในยุคต่อๆ มา ถึงแม้ว่าในความเป็นจริงแนวคิดเรื่องอานิสงส์จะมีปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ มากมาย ซึ่งบางครั้งมิได้ระบุเป็นคำตายตัวว่า “อานิสงส์” ตามที่กล่าวแล้ว

ดังนั้น ในที่นี้ ผู้ศึกษาวิจัยจะกล่าวถึงวรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ที่สำคัญโดยแยกออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ เพื่อการศึกษาโดยสังเขป คือ

๑) วรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ที่รจนาขึ้นในสมัยอรรถกถา

๒) วรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ที่แต่งขึ้นในสมัยราชวงศ์มังรายของล้านนา (ยุคทองของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา)

โดยเหตุผลสำคัญของการแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มดังกล่าว เพื่อแสดงตัวอย่างและพัฒนาการของวรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ที่มีความเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ในสังคมไทย หรือที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยรู้จักกันเป็นส่วนใหญ่ โดยวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ที่นำมากล่าวอาจเรียกได้ว่า “เป็นวรรณกรรมหรือคัมภีร์ชั้นหลัง” แต่ก็แสดงถึงที่มา แนวคิดและความหมายของอานิสงส์ได้อย่างเหมาะสม ดังนี้

---

[๔๑] นิยะดา เหล่าสุนทร, **ปัญญาสชาดก ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**, หน้า ๑๐๗.

๑. วรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ที่รจนาขึ้นในสมัยอรรถกถา ๒ เรื่อง คือ คัมภีร์มิลินทปัญหา และคัมภีร์วิสุทธิมรรคปกรณ์หรือวิสุทธิมรรคอรรถกถา

แนวคิดเรื่องอานิสงส์ในคัมภีร์มิลินทปัญหา มิลินทปัญหาเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.๕๐๐ พระคันถรจนาจารย์ (พระติปิฎกจุฬาภัย) ประสงค์จะชี้แจงข้อพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาให้แจ่มแจ้งพ้นมติกังขาจึงนำเอาอดีตนิทานเรื่องพระนาคเสนเถระแก้ปัญหาของพระยามิลินท์โยนกราช อันเป็นเรื่องที่มีความเป็นจริงเป็นเค้ามูลมาตั้งแล้วแต่งอธิบายพระธรรมวินัยตามอนุมัติของท่าน [๔๒] ซึ่งนักวิชาการหลายท่าน เช่น ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ (Rhys Davids) ยกย่องว่า คัมภีร์มิลินทปัญหาเป็นหนังสือที่แต่งดี นับเป็นอย่างยอดได้คัมภีร์หนึ่งในบรรดาหนังสือที่แต่งภายหลังพระไตรปิฎกด้วยกัน คัมภีร์ที่ใกล้เคียงกับคัมภีร์มิลินทปัญหา ก็มีแต่คัมภีร์วิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆษาจารย์คัมภีร์เดียว แต่มิลินทปัญหาเก่ากว่าคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยพระพุทธโฆษาจารย์แต่งขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๙๔๙ และยังอ้างถึงมิลินทปัญหาเป็นหลักความวินิจฉัยในหนังสืออรรถกถา เนื้อหาในคัมภีร์มิลินทปัญหามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎก ซึ่งแสดงให้ว่าผู้แต่งมีความแตกฉานในพระไตรปิฎก มีสติปัญญา และฉลาดอย่างยิ่งในทางวินิจฉัยและในกระบวนวิสัชนาพระธรรมเทศนาให้เข้าใจได้ด้วยวิธีอุปมา

แนวคิดเรื่องอานิสงส์ที่ปรากฏในคัมภีร์มิลินทปัญหานั้นพบอยู่ในหลายวรรค เช่น ในปรารภเมณฑกปัญหา จตุตถวรรค ข้อที่ ๖ กล่าวถึงอานิสงส์ของการถวายวิหารแด่พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นพระพหูสูตทรงพระไตรปิฎกว่า ๑) อาจสำเร็จพระนิพพาน พ้นจากชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ และมรณทุกข์ ๒) เพื่อเป็นที่พบปะพระภิกษุสงฆ์ของมหาชน เพราะเมื่อได้สร้างวิหารถวายแล้ว พระภิกษุผู้เที่ยวจาริกสัญจรอยู่ในป่า ย่อมได้พักอาศัยเป็นครั้งคราว และมหาชนก็มีโอกาสได้ทำบุญกุศล โดยเหตุผลของการกล่าวถึงอานิสงส์ในข้อนี้ เกิดขึ้นจากการถามปัญหาของพระยามิลินท์เกี่ยวกับ อนิเกตานาลย กรณปัญหา หรือปัญหาที่ว่าด้วยห้ามมิให้ภิกษุยึดถืออาลัยที่อยู่อาศัยเหตุไรจึงพรรณนาอานิสงส์การสร้างวิหารถวายภิกษุ [๔๓]

ในปัพพชาปัญหาที่ ๕ แห่งปฐมวรรค พระยามิลินท์ได้ถามปัญหาเรื่องการบรรพชาว่ามีประโยชน์อย่างไร พระนาคเสนเถระ ถวายพระพรตอบว่า

> "...ขอถวายพระพร บรรพชานี้ เพื่อจะให้ระงับทุกข์ คือ
> ทุกข์ ๔ กอง มีชาติทุกข์เป็นต้น ให้ระงับไป มิให้ทุกข์อื่นบังเกิดขึ้น

---

[๔๒] พระติปิฎกจุฬาภัย, **มิลินทปัญหา**, ฉบับแปลชำระของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพมหานคร : ในงานฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษาสมเด็จพระญาณสังวร, ๒๕๓๖), หน้า (๒๙).

[๔๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑๒.

คือ จะเกิดอีกนั้นมิให้มีประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเล่า มีอรรถอัน
อุดม คือ จะให้ได้พระนิพพาน อันหาเชื้อกิเลสตัณหามิได้..." [๔๔]

ในปัญจมวรรค ข้อที่ ๔ กล่าวถึงอานิสงส์ของเมตตาพรหมวิหารที่พระโยคาวจรอุตสาหะจำเริญภาวนา ทำให้มากแล้ว มีความเพียร ไม่ประมาท ว่ามี ๑๑ ประการ คือ หลับเป็นสุข ๑ ตื่นอยู่ก็เป็นสุข ๑ ย่อมไม่ฝันร้าย ๑ ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย ๑ เป็นที่รักแห่งอมนุษย์ทั้งหลาย ๑ เทวดาทั้งหลายย่อมอภิบาลรักษา ๑ ไฟก็ดี ยาพิษ อสรพิษหรือศาตราวุธก็ดี มิได้ทำอันตราย ๑ จิตย่อมตั้งมั่นโดยรวดเร็ว ๑ สีหน้าย่อมผ่องใส ๑ เป็นผู้ไม่หลงใหลทำกาละ ๑ เมื่อไม่รู้คุณอันยิ่ง คงได้บังเกิดในพรหมโลก ๑ อานิสงส์เมตตาพรหมวิหารในข้อนี้ พระยามิลินท์ถามพระนาคเสนเถระว่าผู้เจริญเมตตาพรหมวิหารย่อมได้อานิสงส์ ๑๑ ประการดังกล่าว แต่สุวรรณสามบัณฑิต (ในสุวรรณสามชาดก) เจริญเมตตาพรหมวิหารตลอด ทำไมจึงถูกพระยายักษ์ชื่อกปิลยักขาธิราชยิงให้ได้รับบาดเจ็บจนสิ้นชีวิต พระนาคเสนกล่าววิสัชนาว่า เป็นเพราะสุวรรณสามกำลังผ่อนหายใจเผลอไป มิได้จำเริญเมตตาพรหมวิหาร ดังนั้น จึงถูกลูกศรทำลายได้ เปรียบเหมือนทหารหุ้มเกราะเพชร เมื่อเข้าไปทำการศึกสงครามโดยมิย่อหย่อน โยธาอื่นยิงลูกศรมาก็มิอาจเข้าติดเกราะเพชรได้

เนื้อหาพรรณนาอานิสงส์เมตตาพรหมวิหารในมิลินทปัญหานี้ มีความสอดคล้องกับอานิสงส์ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอังคุตตรนิกาย ปฐมปัณณาสก์ ทุกประการ ซึ่งเป็นการอ้างอิงได้อย่างถูกต้อง นั่นแสดงให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องอานิสงส์ในพระไตรปิฎกมีอิทธิพลต่อคัมภีร์ต่างๆ ในยุคต่อมา ถึงแม้ว่าคัมภีร์นั้นมิได้ระบุถึงเรื่องอานิสงส์โดยตรงก็ตาม [๔๕]

อย่างไรก็ตาม ในปัญหาและการพยากรณ์ปัญหาเรื่องมิลินทปัญหาดังกล่าว จะพบว่ามีการใช้คำที่คล้ายคลึงกับคำว่าอานิสงส์ในด้านความหมายอยู่ ๒ คำคือ คำว่าประโยชน์ (อัตถะ) และคำว่า ผล ซึ่งเมื่อพิจารณาดูความในคำถามและคำตอบแล้ว เห็นได้ชัดเจนว่า มีความหมายที่เรียกว่า เป็นไวพจน์ของกันและกัน คือ เป็นคำที่มีความหมายที่สามารถใช้แทนกันได้ในสถานการณ์ที่คล้ายกัน หรือแตกต่างกันได้ เช่น คำว่า อัตถะ ที่แปลว่า ประโยชน์ ในบางโอกาสก็ใช้คำว่า ประโยชน์ แทนความหมายของคำ อานิสงส์

---

[๔๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗.

[๔๕] องฺ. เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๒๒๒/๓๑๖.

แนวคิดเรื่องอานิสงส์ในคัมภีร์วิสุทธิวรรค คัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์ที่รจนาขึ้นโดยพระพุทธโฆษาจารย์ในปี พ.ศ.๙๔๙ เป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญที่พระอรรถกถาจารย์ในสมัยอนุราธปุระได้อาศัยเป็นหลักในการเขียนอรรถกถา นับถือกันว่าเป็นปกรณ์พิเศษที่สำคัญเรื่องหนึ่งซึ่งท่านพระพุทธโฆษาจารย์ได้ประมวลธรรมในพระไตรปิฎกมาแสดงไว้เป็นหมวด โดยมี ๓ หมวด คือ ๑) หมวดศีล ๒)หมวดสมาธิ และ ๓) หมวดปัญญา ตามลำดับ [๔๖] วิธีการแต่งเป็นลักษณะของการขยายความย่อให้พิสดาร โดยสาระสำคัญของคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่าด้วยหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นหัวข้อใหญ่ในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น นับว่าเป็นหัวใจการปฏิบัติธรรม ซึ่งท่านพระพุทธโฆษาจารย์แต่งอธิบายอย่างวิจิตรพิสดาร เป็นระเบียบเรียบร้อยและได้อ้างอิงพระพุทธพจน์เป็นอาคตสถานไว้ในที่นั้นๆ ซึ่งแสดงว่าท่านมีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก สามารถยกเอาธรรมที่ว่าด้วยศีล มารวมไว้ในหมวดศีล ยกเอาธรรมที่เกี่ยวกับสมาธิรวมไว้ในหมวดสมาธิ ยกเอาธรรมที่กล่าวถึงปัญญามารวมไว้ในหมวดปัญญา โดยแยกออกเป็นนิเทศๆ รวมทั้งหมด ๒๓ นิเทศ

อานิสงส์ที่ปรากฏในวิสุทธิมรรค เนื้อที่ปรากฏเหมือนกับอานิสงส์ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก โดยพระพุทธโฆษาจารย์จะนำมากล่าวไว้เป็นส่วนประกอบของแต่ละหมวดในลักษณะของการตั้งคำถาม เช่นว่า อะไรเป็นศีล ที่เรียกว่าศีล เพราะอรรถว่ากระไร อะไรเป็นลักษณะ เป็นรส เป็นปัจจุปัฏฐาน เป็นปทัฏฐานของศีลนั้น ศีลมีอานิสงส์อย่างไร ศีลนั้นมีกี่อย่าง อะไรเป็นความเศร้าหมอง และอะไรเป็นความผ่องแผ้วของศีลนั้น หรือหมวดสมาธิที่ว่า อะไรเป็นสมาธิ ที่ชื่อว่าสมาธิ เพราะอรรถว่ากระไร อะไรเป็นลักษณะ เป็นรส เป็นปัจจุปัฏฐาน และปทัฏฐานแห่งสมาธินั้น สมาธิ มีกี่อย่าง อะไรเป็นความเศร้าหมอง และอะไรเป็นความผ่องแผ้วแห่งสมาธินั้น สมาธิจะพึงบำเพ็ญขึ้นอย่างไร อะไรเป็นอานิสงส์แห่งการบำเพ็ญสมาธิ หลังจากนั้นก็อธิบายความตามที่ได้ตั้งถามนั้น

ในที่นี้จะกล่าวถึงอานิสงส์ของศีลที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยสังเขปดังนี้ [๔๗]

> "...ข้อว่า ศีลมีอานิสงส์อย่างไร แก้ว่า มีอันได้รับคุณเป็นอเนกมีความไม่ต้องเดือดร้อนเป็นต้นเป็นอานิสงส์สมคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า
>
> อานนท์ ก็แลศีลเป็นกุศล มีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นผลมีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นอานิสงส์ ...ตรัสไว้อื่นอีกก็

---

[๔๖] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒-๑๐.

[๔๗] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๒๐.

คฤหบดีทั้งหลายอานิสงส์แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล ๕ ประการนี้ อานิสงส์ ๕ ประการเป็นไฉน ?

คฤหบดีทั้งหลาย บุคคลในโลกนี้เป็นผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมได้ประสบกองโภคะใหญ่ มีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล คฤหบดีทั้งหลายข้ออื่นยังมีอยู่อีก กิตติศัพท์อันงามของผู้มีศีล ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ย่อมฟุ้งไป นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล

คฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล จะเข้าไปสู่บริษัทใดๆ จะเป็นขัตติยบริษัทก็ตามพราหมณบริษัทก็ตาม คฤหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมเป็นผู้องอาจ ไม่เคอะเขินเข้าไป นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของผู้มีศีล

คฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ผู้มีศีล ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ไม่หลงทำกาลกิริยา นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๔ แห่ง ศีลสมบัติของผู้มีศีล

คฤหบดีทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอยู่อีก ผู้มีศีลถึงพร้อมด้วยศีล เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี้เป็นอานิสงส์ที่ ๕ แห่งสมบัติของผู้มีศีล

อานิสงส์ของศีลเป็นอเนกอื่นอีกเล่า มีความเป็นที่รักที่ชอบใจเป็นเบื้องต้น มีความสิ้นอาสวะเป็นที่สุด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยนัยว่า ภิกษุทั้งหลาย หากภิกษุพึงหวังว่า เราพึงเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่อง ของสหพรหมจารีทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลายเถิด ดังนี้เป็นต้น ศีลมีคุณเป็นอเนก มีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นต้นเป็นอานิสงส์ มีประการดังกล่าวมาฉะนี้

อีกนัยหนึ่ง เว้นศีลใดเสียแล้ว ที่พึ่ง (อื่น) ของกุลบุตรในพระศาสนาหามีไม่ ใครเล่าจะพึงกล่าวกำหนดอานิสงส์ของศีลนั้นได้ น้ำ คือ ศีลย่อมชำระมลทินอันใดของสัตว์มีชีวิตในโลก

แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย คือ แม่น้ำคงคาก็ดี ยมุนาก็ดี สรภูก็ดี สรัสวดีก็ดี แม่น้ำ อจิรวดีก็ดี มหีก็ดี หาอาจชำระมลทินอันนั้นได้ไม่ ศีลที่บุคคลรักษาดีแล้ว เป็นอริยศีลนี้ มีความเย็นอย่างยิ่ง ย่อมระงับความเร่าร้อนอันใด ของสัตว์ทั้งหลายโลกนี้ได้ ลมเจือฝนก็ระงับความเร่าร้อนอันนั้นไม่ได้ และแม้แก่นจันทน์แดงก็ระงับไม่ได้ สร้อยมุกดาก็ไม่ได้ แก้วมณีก็ไม่ได้ รัศมีอ่อนๆ แห่งจันทร์ก็ไม่ได้ กลิ่นที่เสมอด้วยกลิ่นศีล ซึ่งฟุ้งไปได้ทั้งในที่ตามลมและทวนลมเท่าๆ กัน จักมีแต่ที่ไหน สิ่งอื่นที่จะเป็นบันไดขึ้นสู่สวรรค์ หรือจะเป็นประตูในอันที่จะยังสัตว์ให้แจ้งพระนิพพานอันเสมอด้วยศีล จักมีแต่ที่ไหน พระราชาทรงประดับแล้วด้วยมุกดาและมณี ก็ยังไม่งามเหมือนนักพรต ผู้ประดับด้วยเครื่องประดับ คือ ศีลแล้วงาม ศีลย่อมกำจัดภัยอันมีอัตตานุวาทภัยเป็นต้นได้ โดยประการทั้งปวง ศีลย่อมยังความมีชื่อเสียงและความร่าเริงให้เกิดแก่ผู้มีศีลทุกเมื่อ กถามุขแสดงอานิสงส์ของศีลอันเป็นมูลแห่งคุณทั้งหลาย อันมีปกติทำลายกำลังแห่งโทษทั้งหลาย สาธุชนพึงทราบด้วยประการฉะนี้แล…”

อานิสงส์ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้น มีเนื้อหาเหมือนกับอานิสงส์ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เกี่ยวกับคุณสมบัติของศีลในมหาวรรค [๔๘] นอกจากนี้พระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายอานิสงส์ของศีลเพิ่มเติมในตอนท้ายอีกนับว่าเป็นการอธิบายในพระไตรปิฎกให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ตัวอย่างของที่มาและแนวคิดเรื่องอานิสงส์ที่ปรากฏในวรรณกรรมยุคหลังพระไตรปิฎกหรือในยุคอรรถกถา จะเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องอานิสงส์ก็ยังคงได้รับอิทธิพลจากพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ โดยมีการอธิบายเนื้อหาเพิ่มเติมให้มีเนื้อความที่ชัดเจนยิ่งขึ้น มีการยกอุปมาขึ้นมาเปรียบเทียบ ซึ่งจุดมุ่งหมายของอานิสงส์ในยุคนี้ก็มุ่งเน้นอานิสงส์ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ และหลักไตรสิกขา นับได้ว่า วรรณกรรมดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมและแนวคิดเรื่องอานิสงส์ในยุคต่อมา

๒. วรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ที่รจนาขึ้นในสมัยราชวงศ์มังรายของล้านนา (ยุคทองวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา) ประกอบด้วยมังคลัตถทีปนี ปัญญาสชาดก และคัมภีร์สารัตถสังคหะ เหตุผลสำคัญของการศึกษาที่มาและแนวคิดที่ปรากฏในวรรณกรรมดังกล่าว เพื่อให้ทราบ

---

[๔๘] วิ.ม. (ไทย) ๕/๖๙/๗๑

ว่า อิทธิพลของแนวคิดเรื่องอานิสงส์ในพระไตรปิฎกและอรรถกถายังคงปรากฏในวรรณกรรมล้านนาหรือไม่ ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนต่อการศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนา ซึ่งจากการศึกษาของ สุภาพรรณ ณ บางช้าง [๔๙] กล่าวถึงผลงานวรรณกรรมที่แต่งในยุคนี้ว่า มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวสูง คือ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑) มีลักษณะเป็นงานสร้างสรรค์ของตนเอง

๒) มีลักษณะเป็นงานวิชาการ มีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์ต่างๆ ทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา เป็นจำนวนมาก

๓) มีความสุนทรีย์และความรอบรู้ในด้านการใช้ภาษาบาลีและการประพันธ์ทั้งในรูปร้อยแก้วและร้อยกรอง

๔) มีเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท

แนวคิดเรื่องอานิสงส์ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี มังคลัตถทีปนีเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่แต่งด้วยภาษาบาลีในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยพระสิริมังคลาจารย์แห่งวัดสวนขวัญ (วัดตำหนัก) เมืองเชียงใหม่ ผลงานวรรณกรรมบาลีของท่านนั้นได้รับการยอมรับว่า เป็นวรรณกรรมเยี่ยมยอดทั้งในประเทศและต่างประเทศ มังคลัตถทีปนี เป็นคัมภีร์ที่อธิบายความในมงคลสูตร ซึ่งเป็นสูตรหนึ่งในสุตตนิบาต สุตตันตปิฎก เป็นสูตรที่แสดงการปฏิบัติอันเป็นมงคล ๓๘ ประการ เช่น การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา การบำรุงเลี้ยงบิดามารดา การสงเคราะห์บุตรภรรยา และการประพฤติปฏิบัติธรรม เป็นต้น พระสิริมังคลาจารย์อธิบายความหมายของสูตรนี้ได้อย่างละเอียดไพเราะสละสลวย โดยแสดงความรอบรู้ และความสามารถในการแต่งภาษาบาลีได้อย่างดี อ้างอิงหลักไวยากรณ์อย่างถูกต้อง และนำเรื่องต่างๆ จากชาดก อรรถกถาธรรมบท และจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาอื่นๆ อีกหลายคัมภีร์มาเขียนอธิบายประกอบตามที่กล่าวแล้ว

อานิสงส์ที่ปรากฏในมังคลัตถทีปนีนั้น เป็นการกล่าวถึงผลของการบูชาและการปฏิบัติตามธรรมว่ามีอานิสงส์ให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสุข ความเจริญ ตัวอย่างเช่น มงคลข้อที่ ๑ และ ๒ อเสวนา จ พาลานํ ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา กล่าวถึงการไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต พระสิริมังคลาจารย์กล่าวชี้ให้เห็นถึงอานิสงส์ของการคบบัณฑิตไว้ดังนี้

๑. จะเป็นผู้พ้นจากทุกข์ในอบาย

๒. จะเป็นผู้แกล้วกล้าในท่ามกลางบริษัท

---

[๔๙] สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒.

๓. ไม่มีความโศกเศร้า เดือดเนื้อร้อนใจโลกนี้และโลกหน้า

ส่วนโทษของการคบคนพาลก็ตรงกันข้ามกับอานิสงส์การคบบัณฑิต คือพบแต่ความทุกข์ ไม่แกล้วกล้าในท่ามกลาง และมีความเศร้าโศกทั้งในโลกนี้และโลกหน้า นอกจากนี้ในมังคลัตถทีปนี ยังมีการกล่าวถึงอานิสงส์ตามหลักบุญกิริยาวัตถุ และหลักไตรสิกขา โดยเป็นการกล่าวถึงคุณประโยชน์ของการปฏิบัติตามมงคลทั้ง ๓๘ ประการ ดังเช่น อานิสงส์ของการถวายดอกธูปเทียน ของหอม ข้าวน้ำ การสร้างอุโบสถวิหาร การสร้างพระพุทธรูป และสิ่งสาธารณประโยชน์ เช่น ศาลา บ่อน้ำ ถนน ในมงคลที่ว่าด้วยการบูชาที่ควรบูชา ฯลฯ อานิสงส์ของการปฏิบัติตามธรรม เช่น การถึงไตรสรณคมณ์ การรักษาศีล การเจริญสมาธิกรรมฐาน การเล่าเรียนพระสูตร พระวินัย หรือคุณประโยชน์ของการประพฤติตามมงคลแต่ละประการ เช่น ประโยชน์ของการมีศิลปะ การเลี้ยงดูบิดามารดา และอานิสงส์ของการฟังธรรม ซึ่งมีความสอดคล้องกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก เป็นต้น

จากการศึกษาของพระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า [๕๐] พบว่า เนื้อหาของมังคลัตถทีปนีมุ่งเน้นแสดงมงคล ๓๘ ประการที่มนุษย์ควรปฏิบัติ และทำให้เกิดให้มีขึ้น เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติประสบความสุขในการดำเนินชีวิตในสังคม เพราะมงคลแต่ละข้อนั้นล้วนแต่เป็นข้อปฏิบัติที่อำนวยประโยชน์หรืออานิสงส์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติและสังคมโดยส่วนรวม ซึ่งเนื้อหาของมงคลจะกล่าวถึงผลหรืออานิสงส์ของการปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดมีมงคลแต่ละข้อไว้ และผลหรืออานิสงส์ที่ผู้ปฏิบัติจะได้รับนั้น แบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะตามเวลาการให้ผลคือ

๑) อานิสงส์ที่เป็นทิฏฐธรรม คือ อานิสงส์ที่ผู้ปฏิบัติจะได้รับในปัจจุบันชาตินี้

๒) อานิสงส์ที่เป็นสัมปรายิกธรรม คือ อานิสงส์ที่ผู้ปฏิบัติจักได้รับในภพชาติต่อ ๆ ไป

๓) อานิสงส์ที่เป็นโลกุตตรธรรม คือ ประโยชน์สูงสุดได้แก่ พระนิพพาน

นอกจากอานิสงส์ในมังคลัตถทีปนีและ พระสิริมังคลาจารย์ยังกล่าวถึงอานิสงส์ในการแต่งผลงานของท่าน ดังกล่าวไว้ในนิคมคาถาของวรรณกรรมเรื่องจักรวาฬทีปนี ว่า

> "...ขอพระสัทธรรมคำสอนของพระโลกนาถส่องแสงตลอดกาลนาน ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งสิ้นจงเป็น ผู้เลื่อมใสในพระศาสนา ขอฝนจงตกต้องตามฤดูกาล หลั่งอุทกธารโดยดี นำปฐพีไปสู่ความมั่งคั่ง รักษาพืชและสัตว์ที่เกิดบนแผ่นดินทุกเมื่อ

---

[๕๐] พระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า, "การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา", **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๖๗-๖๙.

ขอพระราชาทั้งหลายจงรักษาประชาชนโดยธรรมทุกเมื่อ ประดุจ
มารดาบิดารักษาบุตรน้อยที่เกิดจากตนเป็นนิตย์เทอญ" [๕๑]

อานิสงส์ที่ปรากฏในมังคลัตถทีปนีดังกล่าว จะเห็นได้ว่า มีความสอดคล้องกับแนวคิดอานิสงส์ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งเป็นความรู้ ความแตกฉานในพระไตรปิฎกของผู้รจนาเป็นอย่างดี นอกจากนี้ ยังแสดงถึงการปรารถนาอานิสงส์ในมิติที่มากกว่าการประกอบบุญกุศลตามหลักไตรสิกขาและบุญกิริยาวัตถุ โดยมุ่งถึงผล คือความยั่งยืนของพระสัทธรรม ความชุ่มชื่นของแผ่นดิน และการมีคุณธรรม/จริยธรรมของชนชั้นปกครองในสังคม

แนวคิดเรื่องอานิสงส์ในปัญญาสชาดก ปัญญาสชาดกเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนานอกพระไตรปิฎกตามที่กล่าวแล้ว โดยปรากฏการกล่าวถึงอานิสงส์ในชาดกเรื่องต่างๆ กล่าวคือ ในชาดกจำนวน ๕๐ ที่ปรากฏในปัญญาสชาดกนั้น มีชาดกส่วนหนึ่งได้กล่าวถึงอานิสงส์ไว้ ซึ่งจากการศึกษาของนิยะดา เหล่าสุนทร [๕๒] พบว่า แนวคิดเรื่องอานิสงส์ที่มีปรากฏในคัมภีร์ปัญญาสชาดกนั้นมุ่งเน้นแสดงอานิสงส์ของการประกอบกุศลกรรม โดยมีลักษณะโครงเรื่องไม่สลับซับซ้อน มุ่งแต่แสดงอานิสงส์เท่านั้น คือจะกล่าวถึงอานิสงส์ของการประกอบกุศลกรรมตามความเชื่อที่ว่าอานิสงส์ของการกระทำเช่นนี้ จะอำนวยผลให้เกิดความสุขสบาย ความสมบูรณ์พูนสุขด้วยโภคสมบัติทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยชาดกที่ว่าด้วยอานิสงส์ ๑๐ เรื่องตามประเภทอานิสงส์ ดังนี้

๑) ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของการถวายภัตตาหาร ได้แก่ สิริธรชาดก (ลำดับที่ ๑๐) โดยกล่าวถึงสิริธรเศรษฐีถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกโพธิสัตว์ และได้ตั้งปณิธานขอเป็นพระพุทธเจ้า โภคทรัพย์ได้บังเกิดขึ้นทันตาเห็น ต่อมาได้เกิดเป็นเทพบุตร

๒) ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของการบูชาพระพุทธรูป และการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป ได้แก่ วิริยบัณฑิต (ลำดับที่ ๑๗) กล่าวถึงวิริยบัณฑิตผู้ยากจนขายบุตรภรรยา เพื่อแลกกับทองคำเปลวสำหรับปิดพระพุทธรูป แต่ทองคำเปลวไม่พอจึงเชือดเนื้อของตนเองกระทำการบูชา ด้วยอานิสงส์นี้จึงได้ไปบังเกิดเป็นพระเจ้าบรมจักรพรรดิ มีเดชานุภาพแผ่ไปทั่ว

วัฏฏังคุลีราชชาดก (ลำดับที่ ๒๐) กล่าวถึงนายพาณิชย์ ชื่อกุลภัททกุมาร ได้ปฏิสังขรณ์นิ้วของพระพุทธปฏิมากรที่หักทำลายไปนิ้วหนึ่งให้สมบูรณ์ดังเดิม อานิสงส์นี้ทำให้ได้ไปเกิดเป็น

---

[๕๑] นพพร เคล้าดี, "จักรวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๖ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์", **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ , จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓).

[๕๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕-๑๐๘.

พระเจ้าวัฏฏังคุลีราช ผู้มีเดชานุภาพยิ่งนัก ครั้งใดที่พระองค์ยกนิ้วไปทางหมู่อริราชศัตรู ชนเหล่านั้นมีอันต้องล้มเซซวนในทุกครั้งไป

เทวรุกขกุมารชาดก (ลำดับที่ ๓๔) กล่าวถึงเทวรุกขกุมารบุรุษเข็ญใจได้บูชาพระพุทธรูปด้วยความเคารพ พร้อมได้ตั้งปณิธานขอเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ด้วยอานิสงส์อันนี้ทำให้ปราสาทเกิดขึ้นและท้าวสักกะได้มาแสดงความชื่นชม ต่อมาความล่วงรู้ถึงพระราชาและทรงบังเกิดความริษยา ยกทัพมาหวังจะจับเทวรุกขกุมาร แต่ต้องพ่ายแพ้ไป

จันทเสนชาดก (ลำดับที่ ๔๒) กล่าวถึงทุคคตบุรุษโพธิสัตว์และภริยาได้ช่วยกันปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่ชำรุด ต่อมาบังเกิดความศรัทธาได้ขายภรรยาให้แก่เศรษฐีผู้หนึ่ง เพื่อนำเงินมาซื้อทองคำเปลวปิดพระพุทธรูป ด้วยอานิสงส์นี้ก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก และต่อมาก็ได้มาเป็นพระราชกุมารผู้มีบุญญาธิการ มาตั้งแต่กำเนิด ส่วนภรรยานั้นได้เกิดเป็นพระราชธิดาผู้มีผิวงดงามดังทองคำ และรัศมีกายสว่างไปทั่ว

๓) ชาดกที่แสดงอานิสงส์การจารพระไตรปิฎก ได้แก่ โบราณกบิลราชชาดก (ลำดับที่ ๒๑) ในกาลสมัยแห่งพระพุทธเจ้าปุราณโคดม อำมาตย์โพธิสัตว์ได้จารพระไตรปิฎกถวาย อานิสงส์นี้ส่งผลให้ได้เป็นพระเจ้าบรมจักรพรรดิราช

๔) ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของการถวายผ้า ได้แก่ จาคทานชาดก (ลำดับที่ ๒๓) กล่าวถึงมาณพโพธิสัตว์ถวายผ้ากาสาวพัสตร์แด่พระปัจเจกพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งถูกโจรชิงผ้าจีวร และได้ตั้งความปรารถนาขอเกิดในสกุลที่ร่ำรวย และมีผ้าทิพย์เป็นสมบัติตลอดไปทุกชาติ ท้าวสักกะจึงโยนผ้ามาบูชาเป็นที่ประจักษ์แก่มหาชนในทันตาเห็น

นรชีวกฐินทานชาดก (ลำดับที่ ๓๗) กล่าวถึงนรชีวบุรุษเข็ญใจ แนะนำให้กฎุมพีผู้หนึ่งถวายกฐินทานแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ และตนได้ตั้งปณิธานขอให้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ต่อมาก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

อติเทวราชชาดก (ลำดับที่ ๓๔) กล่าวถึงพระเจ้าวิจิตรราชผู้เปี่ยมล้นด้วยศรัทธาทูนสมุดซึ่งบรรจุผ้าบนเศียรของพระองค์ กระทำกฐินทานแด่พระพุทธเจ้าโกณฑัญญะและสาวกพระองค์ได้ตั้งความปรารถนาขอเป็นพระพุทธเจ้า ต่อมาได้บังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอติเทวบรมกษัตริย์ครองเมืองกุสาวดี เมื่อสิ้นพระชนม์ก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก

๕) ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของการสร้างศาลา ได้แก่ ธรรมราชชาดก (ลำดับที่๓๘) กล่าวถึงพระเจ้าธรรมราชให้สร้างศาลาเพื่อบำเพ็ญทานแก่มหาชน ด้วยอานิสงส์นี้ ท้าวสักกะนำวิมานมารับพระองค์ไปเที่ยวชมสวรรค์

๖) ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของการสรงน้ำ ได้แก่ บุปผชาดก (ลำดับที่ ๓๑) กล่าวถึงพระเจ้าบุปผกุมารในอดีตชาติได้สรงน้ำหอมแก่พระเถระพร้อมกับถวายเครื่องสักการะ พระองค์ได้ตั้งปณิธาณขอเป็นผู้ได้รับการบูชาในทุกเมื่อ ดังนั้น เมื่อเวลาที่พระองค์ประสูติ เทวดานำน้ำทิพย์มาสนาน ต่อมาพระองค์ก็เป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยรัตนทั้ง ๗ มีกษัตริย์จำนวนมากมายมาอ่อนน้อมและขอรับโอวาท

นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงอานิสงส์ที่เกิดจากการสละอวัยวะร่างกาย เป็นทาน อันถือว่า เป็นอัชฌติกทาน มีปรากฏในปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย คือ สิริจุฑามณีชาดก มีเนื้อเรื่องการสละเลือดเนื้อเป็นทานของพระโพธิสัตว์ พระอินทร์ได้ทราบความประสงค์ จึงแปลงกายเป็นพราหมณ์ครึ่งซีกมาขอร่างกายเพื่อสมทบส่วนที่ขาดไป มียักษ์สองตนโผล่จากแผ่นดิน พระโพธิสัตว์จึงขอให้ยักษ์สองตนเอาเลื่อยๆ ร่างตนออกเป็นสองส่วน ซีกหนึ่งมอบให้พราหมณ์ อีกซีกหนึ่งมอบให้ยักษ์เป็นอาหาร

เรื่องราวแสดงอานิสงส์ที่ปรากฏในปัญญาสชาดกนี้ มีอิทธิพลต่อคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในยุคต่อมา เพราะผู้รจนาได้นำเอาแนวคิดในปัญญาสชาดกที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับอานิสงส์ต่าง ๆ ไปตั้งชื่อคัมภีร์อานิสงส์ หรือได้นำข้อมูลไปสนับสนุนการรจนาคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ที่เห็นชัดเจนก็คืออานิสงส์สร้างธรรม อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป อานิสงส์สร้างศาลา เป็นต้น ซึ่งมีเนื้อหาเป็นคล้ายคลึงกับอานิสงส์ในปัญญาสชาดก

แนวคิดเรื่องอานิสงส์ในคัมภีร์สารัตถสังคหะ คัมภีร์สารัตถสังคหะหรือคัมภีร์สารสังคหะ พระนันทาจารย์ รจนาขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๔๒-๑๘๕๘ ซึ่งสุภาพรรณ ณ บางช้าง [๕๓] ได้ศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้พบว่า มีอยู่ ๒ สำนวนด้วยกัน สำนวนแรกเป็นของพระสิทธัตถเถระ ชาวลังการจนาขึ้นในสมัยของพระเจ้าภูวเนกพาหุ ระหว่างปี พ.ศ. ๑๘๒๐-๑๘๓๑ ชื่อว่า สารสังคหะ สำนวนที่ ๒ เป็นของพระนันทาจารย์ ชาวล้านนา ใช้ชื่อคัมภีร์ว่า สารัตถสังคหะ เนื้อความและการลำดับเนื้อความในคัมภีร์ทั้งสองตรงกันจึงสรุปได้ในเบื้องต้นว่า พระนันทาจารย์ได้นำคัมภีร์สารสังคหะของพระสิทธัตถะแห่งลังกา มาเรียบเรียง ตกแต่งในลักษณะที่เป็นงานเขียนใหม่ของท่าน เนื้อเรื่องของคัมภีร์สารสังคหะแบ่งออกเป็นตอนๆ เรียกว่า มาติกามีทั้งหมด ๔๐ หัวข้อ โดยมีตอนที่ว่าด้วยเรื่องอานิสงส์ ดังต่อไปนี้

หัวข้อที่ ๖ สัมมัชนานิสังสกถา กล่าวถึงอานิสงส์ของการกวาดวัด ๕ ประการ ได้แก่การทำจิตใจของตนเลื่อมใส ทำจิตใจของผู้อื่นให้เลื่อมใส เทวดาทั้งหลายชื่นชม สั่งสมบุญที่จะทำให้

---

[๕๓] สภาพรรณ ณ บางช้าง , **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**, หน้า ๒๕.

เกิดรูปร่างงดงาม ตายไปแล้วได้ไปเกิดในมนุษย์สุคติและสวรรค์เทวโลก ตัวอย่างผู้ประกอบกุศลนี้ เช่น พระปุสสเทวเถระ พระทัตตะ เป็นต้น

หัวข้อที่ ๗ ธัมมัจฉริยกถา กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการฟังธรรมไว้ 5 ประการ คือ ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยได้ฟัง ได้ฟังสิ่งที่เคยฟังแล้วชัดเจนดีขึ้น ทำความเห็นให้ถูกต้อง มีจิตโสมนัสปรีดี

หัวข้อที่ ๙ นิททาวิภาวนกถา ว่าด้วยการหลับ กล่าวถึงอานิสงส์ของการหลับอย่างมีสติ ๕ ประการคือ หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เทพยดาคุ้มครอง อสุจิไม่เคลื่อน

หัวข้อที่ ๑๒ สรณปเภทกถา ว่าด้วยประเภทแห่งสรณคมน์ คือ โลกิยสรณคมน์ และโลกุตตรสรณคมน์ โลกิยสรณคมน์มีอานิสงส์ ทำให้บุคคลบริบูรณ์ด้วยสวรรค์สมบัติและมนุษยสมบัติ คือ โภคทรัพย์สมบัติ ส่วนโลกุตตรสรณคมน์ มีอานิสงส์ทำให้บุคคลหลุดพ้นจากทุกข์

หัวข้อที่ ๑๓ สีลปเภทกถา ว่าด้วยเรื่องประเภทแห่งศีล และกล่าวถึงอานิสงส์ของศีล และกล่าวถึงอานิสงส์แห่งการรักษาธุดงค์

หัวข้อที่ ๒๔ ว่าด้วยทานาทิปุญญกัมมกถา กล่าวถึงเรื่องอานิสงส์แห่งข้าวยาคู ๑๐ ประการ อานิสงส์แห่งจีวรทาน ความแตกต่างของอานิสงส์แห่งการทำงาน เฉพาะบุคคลต่างๆ

หัวข้อที่ ๓๘ ปกิณณกกถา ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ด กล่าวถึงอานิสงส์ของการสีฟัน อานิสงส์ของการตั้งอยู่ในอธิวาสนขันติ อานิสงส์ของการจงกรม

อานิสงส์ต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์สารัตถสังคหะดังกล่าว เช่น อานิสงส์การฟังธรรม อานิสงส์การรักษาศีล อานิสงส์ของการนอนที่มีสติกำกับ มีความสอดคล้องกับอานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องอานิสงส์ในพระไตรปิฎกมีอิทธิพลต่อการรจนาคัมภีร์ในยุคต่อมา ถึงแม้ว่า จะมีการจำแนกประเภทของอานิสงส์ออกไปเป็นอานิสงส์ประเภทต่างๆ อีกมากมาย เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แนวคิดเรื่องอานิสงส์ในคัมภีร์ยุคหลังดังกล่าวนั้น มีลักษณะที่ยึดหลักการเดิมคือ การแสดงกฎแห่งกรรม การประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา และหลักไตรสิกขา ๓ ตามที่กล่าวแล้ว

จากแนวคิดเรื่องอานิสงส์ที่ปรากฏในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าว ทำให้ทราบว่า แนวคิดเรื่องอานิสงส์นั้นปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ สามารถสรุปได้ ดังนี้

๑) การอธิบายอานิสงส์ในเรื่องต่างๆ เช่น การรักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนา ตามที่พระพุทธองค์ทรงอรรถาธิบายไว้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก เช่น การอธิบายอานิสงส์การรักษาศีลในคัมภีร์วิสุทธิมรรค การอธิบายอานิสงส์การถวายทานในปัญญาสชาดก ที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับอานิสงส์ในขุททกนิกาย อปทาน วิมานวัตถุ เป็นต้น

๒) การอธิบายอานิสงส์ขึ้นมาประกอบการอธิบายหลักธรรมที่นำมาแต่งใหม่ เพื่อแสดงคุณประโยชน์ของการปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่มีความสอดคล้องกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก และบางส่วนมีการอธิบายอานิสงส์ขึ้นมาใหม่เพื่อแสดงความชัดเจนในหลักธรรมนั้น เช่น การพรรณนาอานิสงส์ในการบรรพชาของพระนาคเสนในคัมภีร์มิลินทปัญหา การอธิบายประโยชน์ของการปฏิบัติธรรมตามหลักมงคลชีวิตในมังคลัตถทีปนี

๓) การอธิบายแนวคิดเรื่องอานิสงส์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกและวรรณกรรมในสมัยต่อมา แต่อธิบายประเด็นแยกย่อยเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและการตีความหมายที่แตกต่างออกไป เช่น อานิสงส์การสร้างคัมภีร์ สร้างอักขระธรรมในคัมภีร์ปัญญาสชาดก

ส่วนการอธิบายผลของอานิสงส์ที่ได้รับนั้น พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันมาก กล่าวคือ อานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามหลักธรรม เช่น การปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุและหลักไตรสิกขา ผลที่ได้รับ คือ ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลจากการปฏิบัติที่มีความสุขกาย สบายใจ การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุขในปัจจุบัน และผลที่จะพึงได้รับในอนาคต คือ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ

แนวคิดเรื่องอานิสงส์ดังกล่าว มีอิทธิพลต่อการรจนาคัมภีร์ว่าด้วยอานิสงส์ในล้านนาในยุคต่อมา ซึ่งพระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า [๕๔] ได้สรุปว่า แนวคิดเรื่องอานิสงส์ มีสองสายคือ

แนวคิดสายแรก มีเนื้อหาเน้นที่ผลอานิสงส์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักธรรม ข้อปฏิบัติที่อำนวยอานิสงส์ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ แนวคิดสายแรกนี้มีปรากฏใน พระไตรปิฎกช่วงแรกคือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกโดยเฉพาะสี่นิกายแรกและเป็นแม่แบบของคัมภีร์ชั้นหลังที่พรรณนาอานิสงส์โดยยึดวิธีการดังกล่าว

แนวคิดสายที่สอง คือการพรรณนาอานิสงส์ของการทำกรรมดีโดยมีการยกเรื่องราวมาประกอบ อานิสงส์ที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นโลกิยะ คือ มนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และเป็นปัจจัยให้เกิดต่อโลกุตตรสมบัติต่อไป คัมภีร์อปทาน วิมานวัตถุ ชาดก เป็นต้นแบบของการพรรณนาอานิสงส์ของคัมภีร์ชั้นหลัง โดยเฉพาะคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในยุคต่อมา ซึ่งนักปราชญ์ล้านนาได้อาศัยแนวคิดทั้งสองประการแล้วนำมาเรียบเรียงคัมภีร์อานิสงส์ขึ้นมาเพื่ออธิบายเรื่องอานิสงส์โดยเฉพาะ ผลก็คือ คัมภีร์อานิสงส์ได้รับการยอมรับจากพุทธศาสนิกชนไม่น้อยไปกว่าคัมภีร์กลุ่มอื่นๆ ที่สำคัญคือคัมภีร์อานิสงส์ที่มีเนื้อหาระบุอานิสงส์สร้างคัมภีร์ถวายไว้ในพระพุทธศาสนาเพราะเป็นคัมภีร์ที่ช่วยหนุนเสริมให้เกิดประเพณีการสร้างคัมภีร์ถวายวัดขึ้นในล้านนา

---

[๕๔] พระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๗๕- ๗๘.

ลักษณะสำคัญและประเภทของอานิสงส์ในล้านนา

การศึกษาลักษณะสำคัญของวรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ในล้านนาจากแหล่งข้อมูล ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ วรรณกรรมพระพุทธศาสนาทั่วไปที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องอานิสงส์ เช่น คัมภีร์ปัญญาสชาดก มังคลัตถทีปนี และวรรณกรรมที่ว่าด้วยอานิสงส์โดยเฉพาะ เช่น อานิสงส์เขียนธัมม์ อานิสงส์ศีลห้าศีลแปด อานิสงส์ดอกไม้ อานิสงส์ถวายสลากภัตต์ ฯลฯ จากวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ และวัดบ้านโป่ง จังหวัดเชียงราย วัดที่เป็นกรณีศึกษา รวมทั้งวรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ที่ปรากฏในสถานที่ต่างๆ เช่น สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และวัดในภาคเหนือตอนบนที่คัดรวมไว้ ๓๐ เรื่องนั้น พบว่า วรรณกรรมอานิสงส์ล้านนามีลักษณะที่สำคัญร่วมกัน ๓ ประการ คือ ๑) ความสำคัญด้านที่มาและแนวคิด ๒) รูปแบบการประพันธ์และองค์ความรู้ ๓) ด้านคุณค่าความมุ่งหมาย และการนำไปประยุกต์ใช้ในสังคม

๑. ลักษณะสำคัญด้านที่มาและแนวคิด ที่มาและแนวคิดว่าด้วยวรรณกรรมอานิสงส์ในล้านนานั้นมีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดและบริบททางสังคม คือ ๑) อาศัยแนวคิดเรื่องอานิสงส์ในพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์อธิบายหลักธรรมในสมัยหลังมาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการรจนา ๒) อาศัยแนวคิดเรื่องอานิสงส์ในตำนานและนิทานพื้นเมืองมาเป็นองค์ประกอบเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจใหม่ที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ๓) อาศัยแนวคิดเรื่องอานิสงส์ที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจและภูมิความรู้ของนักปราชญ์ในยุคสมัยเหล่านั้น

๑) วรรณกรรมอานิสงส์ในล้านนาที่อาศัยแนวคิดเรื่องอานิสงส์ในพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์อธิบายหลักธรรมชั้นหลังนั้น ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการอธิบายการประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ไตรสิกขา ๓ กุศลกรรมบถ ๑๐ รวมถึงผลหรืออานิสงส์ของการบรรลุธรรม โดยเป็นการนำเรื่องราวที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา พร้อมทั้งโครงเรื่องและจุดประสงค์มานำเสนอ โดยอาจมีเปลี่ยนแปลงสาระสำคัญบ้างเล็กน้อย เพื่อแสดงอานิสงส์และจุดมุ่งหมายของเรื่องนั้นๆ ตัวอย่างเช่น คัมภีร์อานิสงส์เข้ารุกขมูล ปริวาสกัมม์ ที่กล่าวถึงอานิสงส์การบำเพ็ญทางจิต (เมตตาเจโตวิมุตติ) ที่เกิดขึ้นจากการรักษาศีลและการเข้ารุกขมูล ปริวาสกัมม์ ฉบับวัดบ้านโป่ง จังหวัดเชียงราย ที่กล่าวถึงอานิสงส์ในข้อนี้ว่า [๕๕]

---

[๕๕] การเข้ารุกขมูล ปริวาสกัมม์ หมายถึง การที่ภิกษุและพุทธศาสนิกชนได้ปวารณาเพื่อรักษาศีลและบำเพ็ญเพียรทางจิตให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ในสถานที่กำหนด คล้ายกับการเจริญธุดงค์ประเภทอยู่โคนไม้ คัมภีร์อานิสงส์เข้ากัมม์รุกขมูลนี้ พบที่วัดบ้านโป่ง ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย ผู้แต่งระบุว่าตนเองชื่อ วชิรปัญญา แต่ไม่ระบุปีที่จาร.

"... ดั่งพระพุทธเจ้าหากเตสนาเป็นคาถาว่า *สุขํ สุปติ สุขํ ปฏิพุชฺฌนฺติ น ปาปกํ สุปินํ ปสฺสติ มนุสฺสานํ ปิโย โหติ อมนุสฺสานํ ปิโย โหติ เทวตา รกฺขนฺติ นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ ตุวฺฏํ จิตฺตํ สมาธิยติ มุกฺขวณฺโณ วิปฺปสีทติ อสมฺมูฬฺโห กาลํ กโรติ อุตฺตรึ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต พฺรหฺมโลกูปโค โหติ* ...ปุคคละผู้ใดมีศีลห้าศีลแปดรักษาภาวนาบ่ขาดดั่งอั้น ปุคคละผู้นั้นก็จักได้ถึงสุข บ่มีตุ๊กข์น้อยใหญ่มาปาน ยามหลับก็หากสุขเจยบายจมจื่น บ่ฝันร้ายหื้อตื่นตกใจ๋ แม่นไปตางใดเหนือใต้ รื้อตกออกใคว่กู่ทิสา มีแต่คนมาหูมฮักใคร่ ผีและปีศาจน้อยใหญ่ปิยาแปง เตวบุตรเตวดาแฝงรักษาค่ำเจ๊าศรัตร๋าอาวุธนั้นเล๊าบ่ฆ่าหื้อตาย จิตใจ๋มุ่งหมายเป็นสมาธิเตี่ยงหมั้นวรรณะตัวต๋นนั้นผ่องผิวใส สติมีบ่หลงใหลลืมหน้าลืมหลัง เมื่อจีวิตยังอยู่นั้นเล๊าตราบต่อเต๊าแก่เถ้าชรา กันถึงมารณาขว๋ำหน้า ได้ต๋ายจากโลกหล้าเมืองคน ย่อมมีจั๊นพรหมเป็นตี่บังเกิด..."

อานิสงส์ที่กล่าวในคัมภีร์อานิสงส์ฉบับนี้ มีเนื้อที่สอดคล้องกับอานิสงส์ของการเจริญเมตตาเจโตวิมุติที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย ปฐมปัณณาสก์ ซึ่งกล่าวถึงอานิสงส์ของเมตตาเจโตวิมุติที่บุคคลจะพึงได้รับจากการปฏิบัติในเมตตาเจโตวิมุตินั้น

วรรณกรรมอานิสงส์ในล้านนาที่อาศัยแนวคิดอานิสงส์จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ชั้นหลังดังกล่าว มีปรากฏอย่างมากมายในวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนาในยุคต่อมา ซึ่งสามารถจัดเป็นวรรณกรรมอานิสงส์กลุ่มต่างๆ ได้โดยยึดหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ไตรสิกขา ๓ และกุศลกรรมบถ ๑๐ โดยเนื้อหาส่วนใหญ่สอดคล้องกับอานิสงส์ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่ได้แต่งเป็นวรรณกรรมอานิสงส์โดยเฉพาะ โดยสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนี้

๑. กลุ่มทาน ตัวอย่างเช่น อานิสงส์ถวายอัฏฐบริขาร อานิสงส์ถวายข้าวยาคู อานิสงส์ถวายสลากภัตต์ อานิสงส์ทอดกฐิน อานิสงส์สร้างวิหาร อานิสงส์ถวายกุฏิ ฯลฯ

๒. กลุ่มศีล ตัวอย่างเช่น อานิสงส์รักษาศีลเส้นเดียว อานิสงส์ศีลสิบประการ อานิสงส์ศีลแปด อานิสงส์ศีลห้า ฯลฯ

๓. กลุ่มสมาธิภาวนา ตัวอย่างเช่น อานิสงส์จงกรม อานิสงส์พุทโธ อานิสงส์สูตร อานิสงส์อดโกรธ อานิสงส์อัปปิจฉตา ฯลฯ

๔. กลุ่มปัญญา ตัวอย่างเช่น อานิสงส์ฟังธรรม อานิสงส์คำสอน อานิสงส์โปราณชาดก อานิสงส์ปิฎกจริยา อานิสงส์ปิฎกะตั้งสาม อานิสงส์แปดหมื่นสี่พันขันธ์ อานิสงส์สัตตปกรณ์ ฯลฯ

๕. กลุ่มเบ็ดเตล็ด ตัวอย่างเช่น อานิสงส์บวช อานิสงส์ตามผะตีส อานิสงส์บวชวิหาร พุทธรูป แท่นพุทธรูป ฯลฯ

๒) วรรณกรรมอานิสงส์ที่อาศัยแนวคิดเรื่องอานิสงส์ในตำนานและนิทานพื้นเมือง วรรณกรรมอานิสงส์ในล้านนาที่ได้แนวคิดมาจากตำนานและนิทานพื้นบ้านนั้น พบว่า มีปรากฏอย่างมากมายเช่นกัน โดยมีการนำแนวคิดและความเชื่อที่ปรากฏในตำนานและนิทานพื้นบ้านมาอธิบายผลหรืออานิสงส์เพื่อให้สังคมได้เข้าใจถึงประโยชน์นั้น บางครั้งมีการอ้างอิงบุคคล สถานที่ และหลักธรรม ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถามาอธิบาย เช่น อ้างว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัส หรือสถานที่ในพุทธกาล เช่น เชตวนาราม เมืองสาวัตถี เป็นต้น ประยุกต์เนื้อหาให้เข้ากันแล้วแต่งเป็นวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนา ตัวอย่าง อานิสงส์ตานตุงเหล็กตุงตอง (อานิสงส์ถวายธงเหล็กธงทอง) ที่อาศัยแนวคิดเรื่องการสร้างตุง หรือ “ธง” ที่แสดงถึงชัยชนะของชาวล้านนามาประยุกต์เป็นคัมภีร์อานิสงส์เพื่อให้บุคคลสร้างกุศลกรรมด้วยการสร้างตุง ถวายเจดีย์ทราย เจดีย์ข้าวสาร และตุงเหล็กตุงตองดังนี้

> “...อันว่าคนหญิงจายตั้งหลาย แม่นจักตานกุฏิ วิหาร โบสถ์ โรงธรรม ศาลาและขัวไต่ข้ามน้ำ น้ำบ่อ ถนนหนตาง ก็เตียนย่อม สร้างเจดีย์ทราย ๑๐๘ ก๋อง เจดีย์ข้าวเปลือก ๑๐๘ ก๋อง เจดีย์ข้าวสาร ๑๐๘ ก๋อง ตุงเหล็กตุงตองก้าง (วางตั้งไว้) เป็นเครื่องสักการะปู๋จา (บูชา)หื้อตานแล้ว จะมีผละอานิสงส์กว้างขวางมากนัก แต้แล...หื้อเหล็กเป็นตาน ตองเป็นตาน เงินเป็นตาน คำเป็นตาน ก็มีผละอานิสงส์กว้างขวางมากนัก...แม่นว่าเกิดมาจาติใดก็ได้ร่วมพระพุทธเจ้าจุภาวะจาติ ผะกอบด้วยผญาปัญญาเฉลียวฉลาด และโภคะสมบัติข้าวของเงินคำมากนัก พร่ำดั่งปิณฑิกัสสะและนางวิสาขา...” [๕๖]

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า คัมภีร์อานิสงส์ตานตุงเหล็กตุงตอง อาศัยแนวคิดจากตำนานพื้นบ้าน (ตำนานตุง) มาเป็นแนวทางในการสร้างวรรณกรรมอานิสงส์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางพุทธศาสนา คือ การถวายทาน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า วรรณกรรมอานิสงส์ของล้านนาในสมัยหลัง โดยเฉพาะหลังพุทธศตวรรษที่ ๒๔ จะมีวรรณกรรมอานิสงส์ประเภทจำนวนนี้มาก และส่วนใหญ่มีการตั้งชื่อคัมภีร์ที่เป็นเอกลักษณะของล้านนา ตามตำนาน/นิทานพื้นบ้าน และ

---

[๕๖] อานิสงส์ตุงเหล็กตุงตอง ฉบับวัดหัวฝาย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย, ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง มีเพียงระบุปีที่จารว่าในปี จ.ศ.๑๒๐๔ เพื่ออุทิศให้นายน้อย นามวงศ์ .

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชาวล้านนา เช่น อานิสงส์ตามผะติส (อานิสงส์จุดประทีปโคมไฟ) อานิสงส์กองหลัว (อานิสงส์ถวายไม้ฟืน) อานิสงส์ข้าวจี่ข้าวหลาม อานิสงส์สัพพทาน เป็นต้น

นอกจากนี้ นักปราชญ์ล้านนายังได้แต่งวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนาให้สอดคล้องกับความเชื่อตามตำนานของปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุต่างๆ โดยมีการกล่าวถึงผลอานิสงส์ของการสร้างและการสักการะเคารพปูชนียสถานเหล่านั้นไว้ เช่น ตำนานพระแก้วดอนเต้า ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แพร่หลาย เพราะคัมภีร์นี้ระบุไว้ชัดเจนว่า ผู้ที่ได้เผยแพร่โดยการคัดลอกหรือเอาคัมภีร์นี้ไปเทศน์หรือไปสักการะพระธาตุจะได้รับอานิสงส์มาก ดังนั้น จึงมีการสร้างคัมภีร์อานิสงส์และค่านิยมทางสังคมขึ้นมาใหม่ โดยใช้วรรณกรรมนำไปสู่การสร้างความดีและการใฝ่ใจสู่ความดีงาม หรือเพื่อสร้างความผูกพันให้พุทธศาสนิกชนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญาล้านนาที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง โดยศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ ได้กล่าวถึงวิธีการสร้างความผูกพันใกล้ชิดระหว่างพุทธศาสนิกชนกับพระพุทธศาสนาด้วยการสักการะปูชนียสถานในล้านนาและปูชนียสถานในที่อื่นในหนังสือประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทยว่า [๕๗]

๑.คนเกิดปีไจ้ (ปีชวด) พระธาตุประจำปีเกิด คือ พระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

๒. คนเกิดปีเป้า (ปีฉลู) พระธาตุประจำปีเกิด พระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

๓. คนเกิดปียี (ปีขาล) พระธาตุประจำปีเกิด พระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่

๔ คนเกิดปีเหม้า (ปีเถาะ) พระธาตุประจำปีเกิด พระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

๕. คนเกิดปีสี (ปีมะโรง) พระธาตุประจำปีเกิด พระเจดีย์พระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่

๖. คนเกิดปีไส้ (ปีมะเส็ง) พระธาตุประจำปีเกิด พระเจดีย์มหาโพธิพุทธคยา อินเดีย

๗. คนที่เกิดปีสะหง้า (ปีมะเมีย) พระธาตุประจำปีเกิด พระธาตุชเวดากองประเทศพม่า

๘. คนที่เกิดปีเม็ด (ปีมะแม) พระธาตุประจำปีเกิด พระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่

๙. คนที่เกิดปีสัน (ปีวอก) พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

๑๐. คนที่เกิดปีเล้า (ปีระกา) พระธาตุประจำปีเกิด พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

๑๑. คนที่เกิดปีเส็ด (ปีจอ) พระธาตุประจำปีเกิด พระธาตุจุฬามณี สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๑๒. คนที่เกิดปีไค้ (ปีกุน) พระธาตุประจำปีเกิดคือ พระธาตุดอยตุง จังหวัดเชียงราย

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า นักปราชญ์ล้านนาได้สร้างแนวคิด และคัมภีร์อานิสงส์ขึ้นมาใหม่ โดยอาศัยตำนาน/นิทานพื้นบ้านมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับความเชื่อในท้องถิ่น ซึ่งไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก โดยยกเอาผลที่จะเกิดขึ้นว่า “มีอานิสงส์มาก” นับว่าเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญยิ่งของนักปราชญ์ล้านนา

---

[๕๗] มณี พยอมยงค์, **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**, หน้า ๑๐๒–๑๐๓.

๓) วรรณกรรมอานิสงส์ที่อาศัยแนวคิดอานิสงส์ที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัยซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจและภูมิความรู้ของนักปราชญ์ในยุคสมัย ซึ่งจากการศึกษาของสมหมาย เปรมจิตต์ [๕๘] พบว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนามีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยุคสมัยที่พระพุทธศาสนาที่มีความเจริญรุ่งเรืองและยุคหลังว่า การสร้างคัมภีร์ล้านนายุคหลังมุ่งที่จะอุทิศบุญกุศลที่เกิดจากการสร้างคัมภีร์นั้นแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มากกว่าที่จะสร้างสมบุญและภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาตนเองและสังคม ซึ่งตรงกันข้ามกับวรรณกรรมสมัยที่พุทธศาสนากำลังเจริญรุ่งเรือง (สมัยราชวงศ์มังรายและยุคทองวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา) ที่มุ่งเน้นการสร้างความรู้ ความเข้าใจในทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ส่วนแนวคิดอานิสงส์การสร้างพระคัมภีร์ถวายวัดที่มีอยู่ในล้านนานั้นเห็นได้ชัดว่า เป็นเรื่องที่พระเถระนักปราชญ์ผู้มีความคิดสร้างสรรค์ ต้องการที่จะให้มีพระธรรมคัมภีร์เพียงพอต่อการศึกษาเล่าเรียนของอนุชนรุ่นหลัง และเพื่อความถูกต้อง ยั่งยืนของพระสัทธรรม

แรงจูงใจที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ในเรื่องของอานิสงส์การสร้าง-เขียนพระธรรมคัมภีร์หรือคัมภีร์ใบลานถวายวัดนั้น คือ แนวคิดเรื่องอานิสงส์ของการจารหรือเขียนอักษรธรรม ถึงแม้ว่าคัมภีร์ใบลานประเภทอานิสงส์แม้จะไม่ใช่แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา แต่ก็ว่าด้วยผลบุญที่ผู้สร้างพระคัมภีร์ถวายวัดจะได้รับหากจะมีการสร้างพระคัมภีร์ถวายวัด พุทธศาสนิกชนระดับชาวบ้านธรรมดามักจะเกิดศรัทธาเพราะอิทธิพลของอานิสงส์มากกว่าแรงกระตุ้นอย่างอื่น ผู้รจนาพระคัมภีร์ในแต่ละยุคจะสร้างคัมภีร์ตามกระแสนิยมของชาวพุทธด้วยเช่นกัน

ดังนั้น การแต่งคัมภีร์รุ่นต่อๆ มาจึงเน้นเรื่องที่จะชักจูงให้ประชาชนสนใจ โดยเริ่มต้นอาจจะมีค่านิยมว่าการสร้างพระคัมภีร์ถวายวัดจะทำให้ได้อานิสงส์ คือ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ต่อมาค่านิยมเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น เช่นว่า การสร้างพระคัมภีร์มุ่งไปเปลี่ยนไปด้วย แต่เดิมมานิยมสร้างพระไตรปิฎกบาลี หรือพระไตรปิฎกย่อภาษาล้านนาฉบับ ๓ ผูกจบ (รวมทั้งอานิสงส์อีก ๑ ผูก เป็น ๔ ผูก) แต่ปัจจุบันเป็นการสร้างคัมภีร์อุทิศให้กับผู้ตายไม่ให้ไปสู่อบายภูมิตามความเชื่อในเรื่องกรรม ดังนั้น พระเถระ นักปราชญ์สมัยต่อมาจึงเปลี่ยนมาใช้พระคัมภีร์ที่มีชื่อสอดคล้องกับความเชื่อของชาวพุทธทั่วไป เช่น “ธรรมกรรม” หรือ กัมมวาจา (กรรมวาจา) ธรรมมหาวิบาก และธรรมมาลัยโผด เป็นต้น

จากการศึกษาวิเคราะห์ของสมหมาย เปรมจิตต์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมอานิสงส์ล้านนาก็ได้รับอิทธิพลจากบริบททางสังคมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนักปราชญ์ล้านนาได้มีการประพันธ์คัมภีร์อานิสงส์ที่สอดคล้องกับสภาพความเชื่อ และบริบททางสังคม โดยยกเอากิจกรรมใน

---

[๕๘] สมหมาย เปรมจิตต์, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา**, หน้า ๑๓.

รอบปีของชาวล้านนามาเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการเขียนคัมภีร์อานิสงส์ ถึงแม้กระนั้นก็ยังมีการอ้างอิงหลักพุทธธรรมและวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องมาเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับคัมภีร์นั้นๆ ตัวอย่างเช่น การสร้างคัมภีร์อานิสงส์ตามวันเกิด เดือนเกิด ปีเกิด กิจกรรมในรอบปี และกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามประเพณีและวิถีชีวิต

จากการศึกษาของอุดม รุ่งเรืองศรี [๕๙] พบว่า นักปราชญ์ล้านนาได้สร้างคัมภีร์อานิสงส์ที่อิงอาศัยบริบททางสังคมและภูมิปัญญาเพื่อสร้างสรรค์สังคมสู่ความดีงาม สร้างบุคคลให้มีความใกล้ชิดพระศาสนาโดยพยายามอธิบายการสร้างบุญกุศลเสริมชะตาชีวิตให้ดีขึ้น เช่น การพยายามนำเอาเหตุการณ์เรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ชาดก โดยเฉพาะทศชาติชาดกหรือ มหานิบาตชาดก มาอธิบายและกำหนดเป็นคัมภีร์ธัมม์ประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด เรียกชื่อคัมภีร์เหล่านี้ว่า “ธัมม์ชาตา” คือ เป็นคัมภีร์ประจำวัน เดือน ปีของบุคคลนั้น ซึ่งนับว่าเป็นกุศโลบายสำคัญที่ให้พุทธศาสนิกชนชาวล้านนาได้มีโอกาสฟังธรรมและสร้างคัมภีร์ถวายวัด กล่าวคือ ได้มีความพยายามสร้างความผูกพันให้ผู้คนใกล้ชิดพระศาสนา โดยการโยงความเชื่อเรื่องราศีหรือ “ตัวเปิ่ง” หรือ “ตัวพึ่ง” ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นบ้านให้สัมพันธ์กับการได้มีโอกาสสร้างถาวรวัตถุที่อำนวยประโยชน์ให้เกิดแก่สังคมโดยรวม เช่น การสร้างศาลา สะพาน บ่อน้ำ เป็นต้น โดยกำหนดให้คนที่เกิดในแต่ละราศีได้มีโอกาสสร้างสาธารณวัตถุหรือการสร้างคัมภีร์ถวายวัดให้เหมาะสมกับวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด ดังรายชื่อคัมภีร์ธรรมที่กำหนดให้เป็น ธัมม์ชาตา ดังนี้

คัมภีร์ธรรมประจำวันเกิด นักปราชญ์ล้านนามีการกำหนดธัมม์ชาตาประจำวันขึ้นโดยกำหนดเอาจากเนื้อหาในคัมภีร์อภิธรรมทั้ง ๗ คือ คัมภีร์สังคิณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก และปัฏฐาน มาเป็นคัมภีร์ธรรมประจำวันเกิด ว่าถ้าบุคคลได้สร้างธรรมและฟังธรรมตามที่ตรงกับวันเกิดของตนจะมีอานิสงส์มาก ดังนี้

ผู้ที่เกิดในวันอาทิตย์	ให้สร้างคัมภีร์สังคิณี เป็นธัมม์ชาตา (ของตนเอง)
ผู้ที่เกิดในวันจันทร์	ให้สร้างคัมภีร์ภังค์ เป็นธัมม์ชาตา
ผู้เกิดในวันอังคาร	ให้สร้างคัมภีร์ธาตุกถา เป็นธัมม์ชาตา
ผู้เกิดในวันพุธ	ให้สร้างคัมภีร์ปุคคลบัญญัติเป็นธัมม์ชาตา
ผู้เกิดในวันพฤหัสบดี	ให้สร้างคัมภีร์กถาวัตถุ เป็นธัมม์ชาตา
ผู้เกิดในวันศุกร์	ให้สร้างคัมภีร์ยมก เป็นธัมม์ชาตา
ผู้เกิดในวันเสาร์	ให้สร้างคัมภีร์ปัฏฐาน เป็นธัมม์ชาตา

---

[๕๙] อุดม รุ่งเรืองศรี, “วรรณกรรมชาดกที่มีลักษณะเป็นล้านนา”, ใน **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**, พรรรเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, (เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐), : ๕๑- ๕๒.

คัมภีร์ธรรมประจำเดือนเกิด นักปราชญ์ล้านนา กำหนดธัมม์ชาตาขึ้นโดยนำเอาเหตุการณ์เรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ชาดก โดยเฉพาะทศชาติชาดกหรือมหานิบาตชาดก มาอธิบายและกำหนดเป็นคัมภีร์ธัมม์ประจำเดือนเกิด คือ

สำหรับคนที่เกิดในเดือนเกี๋ยงหรือจียง ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อ สุทธนู หรือปฐมกัปป์
สำหรับคนที่เกิดในเดือนยี่ ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อช้างฉัททันต์/ปทุมกุมาร
สำหรับคนที่เกิดในเดือนสาม ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อ มัฏฐกุณฑลี หรือมโหสถ
สำหรับคนที่เกิดในเดือนสี่ ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อ หงส์ผาคำ หรือภูริทัตต์
สำหรับคนที่เกิดในเดือนห้า ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อ อุทธรา หรือ โปริสาท
สำหรับคนที่เกิดในเดือนหก ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อ พุทธโฆสา
สำหรับคนที่เกิดในเดือนเจ็ด ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อ อรินทุม หรือ เนมิราช
สำหรับคนที่เกิดในเดือนแปด ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อ สารทมาณพ หรือ สิทธัตถะ บางตำราว่านารทมาณพและเนมิราช
สำหรับคนที่เกิดในเดือนเก้า ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อ พุทธาภิเสก หรือสิบชาติ
สำหรับคนที่เกิดในเดือนสิบ ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อ สุวัณณสาม/ธัมมจักก์
สำหรับคนที่เกิดในเดือนสิบเอ็ด ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อพุทธนิพพาน/เวสสันตระ
สำหรับคนที่เกิดในเดือนสิบสอง ให้ถวายทานคัมภีร์ชื่อมงคลสูตรหรือสมภมิตร

คัมภีร์ธัมม์ชาตาปีเกิด นักปราชญ์ล้านนา ได้กำหนดธัมม์ชาตาประจำปีเกิด จากเกณฑ์ของโปราณาจารย์ ซึ่งพบว่า ส่วนใหญ่มีที่มาจากชาดกในมหานิบาตชาดก ดังนี้

คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีใจ้ (ชวด) คือ เตมิยะ (เตมิยชาดก)
คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีเป้า (ฉลู) คือมหาชนก หรือ เวสสันดรชาดก
คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปียี (ขาล) คือ สุทธนู (สุทธนูชาดก)
คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีเหม้า (เถาะ) คือ เนมิราช (เนมิราชชาดก)
คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีสี (มะโรง) คือ สมภมิตร (สมภมิตชาดก)
คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีใส้ (มะเส็ง) คือ ภูริทัต (ภูริทัตชาดก)
คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีสะหง้า (มะเมีย) คือ สุธน (สุธนชาดก)
คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีเม็ด (มะแม) คือ ช้างสะทัน (ช้างฉัททันต์) (ช้างฉัททันตชาดก)
คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีสัน (วอก) คือ มโหสถ (มโหสถชาดก)
คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีเล้า (ระกา) คือสิทธัตถะ (ประวัติเจ้าชายสิทธัตถะ)

คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีเส็ด (จอ) คือ กุสราช (กุสราชชาดก)

คัมภีร์ธัมม์ชาตาสำหรับคนที่เกิดปีไค้ (กุน) คือ สุตตโสม (สุตตโสมชาดก)

เกณฑ์ในการกำหนดว่า ธรรมเรื่องใด ชาดกเรื่องใด เป็นธัมม์ชาตาประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิดนั้น ไม่มีการให้คำอธิบายถึงเหตุผลการกำหนดเช่นนั้น มีแต่เพียงคำอธิบายว่า ผู้เป็นเจ้าของชาตาหรือผู้เกิดในวัน เดือน ปีนั้นๆ เช่น วันเกิดที่มี ๗ วัน ควรสร้างอภิธรรม ๗ คัมภีร์ให้เหมาะสมกับวันเกิดของตน ส่วนปีเกิด ก็ถือว่า เป็นการเกิดร่วมชาติกับพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ ให้สร้างคัมภีร์ธัมม์เรื่องที่สอดคล้องกับปีเกิดของตน ดังกล่าวไว้ใน สมภมิตธัมม์ชาตาผู้เกิดปีสี (มะโรง) ว่า

> "...โย ปุคฺคโล อันว่าปุคคละหญิงชายฝูงใดเกิดปีสี ได้ร่วมชาติพระยาสมภมิตแล้ว ได้เอาจิตวิญญาณ ไปอาศัยยอยู่ก๋อข้าวมีหมูและไก่รักษาอยู่เฝ้า ปายลูน (ภายหลัง)ได้เอาตนมาเกิด เอากำเนิดในคัพภะแม่แห่งตน จิ่งได้เกิดมาเปนมนุสสานี้และนา ...คนเกิดปีสีลงธาตุดินได้กำเนิดไหว้พระธาตุเจ้าพระสิงห์ ยอดทานแห่งตนหื้อสร้างธัมม์สมภมิตทานเปนธัมม์ชาตา และหื้อได้สร้างเจดีย์เป็นทาน ก็จักสมฤทธี จุเยือง จุประการ บ่อย่าชะแลนา..." [๖๐]

เหตุผลของการกำหนดให้คัมภีร์เหล่านี้เป็นคัมภีร์ประจำชาตาวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิดนั้น นักปราชญ์ผู้รจนา ระบุไว้ในตอนส่งท้ายของคัมภีร์เพียงว่า เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่บุคคลผู้เกิดในแต่ละวัน กล่าวคือ บุคคลใดที่เป็นเจ้าของประจำวันเกิด ควรประกอบกิจกรรมต่อไปนี้คือ การสร้างคัมภีร์ รวมไปถึงการเขียนเอง จ้างให้บุคคลที่มีความรู้เขียน หรือสักการบูชา และกิจกรรมสุดท้ายคือการฟังธัมม์ประจำชาตาของตนเอง ก็จะเป็นกุศลยิ่ง ซึ่งแนวคิดดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่าเป็นความชาญฉลาดของพระเถระนักปราชญ์ชาวล้านนา ที่มุ่งเน้นให้บุคคลสนใจเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอน ซึ่งหากพิจารณาจากคัมภีร์ธัมม์ชาตาที่พระเถระเหล่านั้นกำหนดขึ้น จะเห็นได้ว่าเป็นหลักธรรมที่แสดงถึงการบำเพ็ญบารมีที่ต้องการให้บุคคลมีศีลธรรมขั้นพื้นฐาน คือ ความมีเมตตา ความอดทน การมีปัญญา การมีศีล เป็นต้น และการให้เข้าใจถึงสัจธรรมของชีวิตในหมวดหลักอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ดังนั้น พระเถระเหล่านั้น จึงได้กำหนดหลักธรรมและชาดกเหล่านั้น มาเป็นคัมภีร์ธัมมชาตา ประจำวันเดือนปีเกิดของแต่ละบุคคล

อย่างไรก็ตาม ที่มาและแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า มิได้ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา แต่นักปราชญ์ผู้รจนาคัมภีร์ล้านนาได้พยายามสร้างค่านิยมขึ้นมาใหม่เพื่อให้บุคคล

---

[๖๐] ร้านภิญโญ, **ธัมมชาตา ๑๒ ราศี**, (ลำพูน : ร้านภิญโญ, ๒๕๓๕).

ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา เข้าหาพระธรรมโดยการอ้างอิงหลักธรรมหรือเนื้อความในพระไตรปิฎก ความเชื่อทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความชอบธรรมของคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาใหม่นั้น แต่ถ้าพิจารณาโดยมิติของจุดมุ่งหมายแล้วอาจกล่าวได้ว่า เป็นกุศโลบาย ภูมิปัญญาของนักปราชญ์ล้านนาที่เชื่อมโยงคติธรรม ความเชื่อในท้องถิ่นมาประยุกต์ให้เข้ากับพระพุทธศาสนา ให้บุคคลมีสนใจในหลักธรรม แม้อย่างน้อยที่สุด ก็ขอได้สร้างและฟังธรรมที่สอดคล้องกับวันเกิด เดือนเกิด ปีเกิดของตนก็เพียงพอ

๒. ลักษณะสำคัญด้านรูปแบบการประพันธ์ จากที่มาและแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่า นักปราชญ์ผู้รจนาคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ได้ดำเนินการสร้างคัมภีร์อานิสงส์โดยนัยต่างๆ คือ

๑) นำเรื่องอานิสงส์ของการประกอบกุศลที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา พร้อมทั้งโครงเรื่องและจุดประสงค์มานำเสนอว่า การประกอบกุศลนั้นทำให้บุคคลได้รับอานิสงส์ โดยกำหนดชื่อเรื่องคัมภีร์อานิสงส์ขึ้นมาใหม่ เช่น อานิสงส์การรักษาศีล เป็นต้น

๒) นำอนุภาคบางส่วนมาจากคัมภีร์ที่กล่าวถึงเรื่องอานิสงส์ไว้ โดยเฉพาะคัมภีร์ชาดกและเรื่องราวในพระคัมภีร์ธรรมบท อปทาน ในขุททกนิกาย มาแต่งเป็นเรื่องให้สอดคล้องกันซึ่งอาจมีหลายๆ เรื่องรวมกัน โดยชื่อคัมภีร์ก็แต่งคล้ายกับที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หรืออาจมีชื่อเป็นลักษณะของล้านนาบ้าง เช่น อานิสงส์ถวายข้าวยาคู ก็เป็นอานิสงส์ยาคู เป็นต้น

๓) นำแนวคิด โครงสร้างจากพระไตรปิฎก แต่เปลี่ยนแปลงเนื้อหาบางส่วน เช่นสถานที่และบุคคล (ตัวละคร) ประยุกต์เข้ากับคติธรรม ความเชื่อ ตำนาน/นิทานพื้นบ้านซึ่งไม่มีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก มาแต่งเป็นคัมภีร์อานิสงส์ใหม่ ให้คุณค่าและความหมายใหม่

จากลักษณะสำคัญของที่มาและแนวคิดทั้ง ๓ แล้ว ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา คือ รูปแบบในการแต่งหรือประพันธ์ จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการแต่งวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนาไม่มีความแตกต่างจากการแต่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในด้านอื่นๆ มากนัก โดยมีลักษณะร่วมกันหลายประการ แต่มีลักษณะที่เด่นชัด คือ การผสมผสานระหว่างหลักธรรมคำสอนกับผลหรืออานิสงส์เข้าด้วยกัน มิเป็นการนำเสนอหลักธรรมล้วนๆ และไม่นำเสนออานิสงส์ล้วนๆ เช่นกัน แต่เอาเหตุปัจจัยทั้งสองส่วนเข้ารวมกัน เพื่อให้ผู้ศึกษารับรู้ว่าสิ่งใดเป็นเหตุ สิ่งใดเป็นผล หรือนำเสนอในลักษณะที่ว่า ถ้าทำแบบนี้ จะได้ผลเช่นนี้ เป็นต้น ดังนี้

๑) รูปแบบคำประพันธ์ คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาจัดเข้าในประเภทสารคดี โดยมีรูปแบบที่เป็นความเรียง เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มุ่งนำเสนอสาระสำคัญที่สอดแทรกคำสอนทางศาสนาและผลหรืออานิสงส์ที่สำคัญ หรือการผสมผสานหลักธรรมและอานิสงส์ตามที่กล่าวแล้ว โดยมีรูปแบบคำประพันธ์ใน ๓ ลักษณะ คือ แต่งเป็นร้อยแก้วล้วน ร้อยแก้วปนด้วยคำประพันธ์ที่มี

สัมผัสคล้ายร่าย และการแต่งเป็นนิสสัย คือการแปลยกศัพท์หรือที่เรียกกันว่า “แปลร้อย“ ได้แก่ การยกศัพท์บาลีขึ้นตั้งแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาศัพท์ต่อศัพท์จนจบเรื่อง

รูปแบบคำประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วล้วน วรรณกรรมคำสอนนั้นถ้าหากแต่งด้วยร้อยแก้วก็จะมีรูปแบบคำประพันธ์ที่แต่งขึ้นเพื่อใช้เทศน์อย่างเดียว โดยมีการยกคาถาภาษาบาลีตั้งแล้วอธิบายขยายความเป็นร้อยแก้ว มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับไปจนจบเรื่อง ดังตัวอย่าง คัมภีร์อานิสงส์สร้างธัมม์ ฉบับวัดนันทาราม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ว่า

> “ ปุคคละผู้ใดได้สร้างได้เขียนธรรม อุบาทภัยยะก็บ่มี ก็จักได้ไปเกิดเป็นพญาจักกวัตติราช ปราบทิสทังสี่ ก็จักได้เป็นพญาประเทศราช ก็บ่อาจจักนับได้ดีหลี ... กันตายจากชาตินั้นแล้ว *ลภติ* ก็จักได้เสวยสุขในเทวโลกและมนุสสโลกเรา จักมีรูปโฉมโนมพรรณวรรณะอันงามตั้งแต่พื้นที่เหยียบดินถึงปลายผม บ่มีติสักแห่งเทียรย่อมลือชาปรากฏด้วยผญาปัญญาทุกชาติ...“
>
> “ ...ปุคคละผู้ใดได้หื้อเข็มแลฝ้ายเย็บเป็นทานแก่เจ้าภิกขุในศาสนาพระพุทธเจ้าดังอั้น ปุคคละผู้นั้นเดินเตียวไปมาในสงสารนี้ย่อมเกิดมามีปัญญาอันกล้าคม วิสารท อาจหาญนัก เทียรย่อมปรากฏด้วยผญาอันฉลาด รู้อัตถธัมม์อันเลิกแลบแห่งอริยเจ้าทั้งหลาย อันนี้ก็เป็นผละอันได้หื้อเข็มเป็นทานแก่เจ้าภิกขุ ในศาสนาพระพุทธเจ้าแล... “ [๖๑]

รูปแบบคำประพันธ์แบบร้อยแก้วปนร่าย มีคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาบางเรื่องที่มีรูปแบบคำประพันธ์เป็นร้อยแก้วปนด้วยคำประพันธ์ที่มีสัมผัสคล้องจองกัน และให้สาระเหมือนกับคัมภีร์อานิสงส์เรื่องอื่นๆ ดังเช่น อานิสงส์ตานข้าวเปลือกข้าวสาน ฉบับวัดคงคานิมิต อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ประพันธ์ด้วยร้อยแก้วปนร่ายและปรากฏในช่วงเริ่มแรกของคัมภีร์ ที่ว่า

> “ ...ยังมีเมืองอันนึ่ง ชื่อว่า เมืองพาราณสี เป็นราชธานีเมืองใหญ่ มีลี้พลไพร่บ่าวหลวงหลาย ตั้งงัวควาย ช้างม้า พืชข้าวกล้าชื่นชาย คนอยู่หลวงหลายมีศีลธรรม...” [๖๒]

---

[๖๑] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์เขียนธัมม์ ฉบับวัดนันนทาราม จังหวัดเชียงใหม่, และอานิสงส์บริขารแปดประการ ฉบับวัดทาดอยครั่ง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน.

[๖๒] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์ตานข้าวเปลือกข้าวสาน ฉบับวัดคงคานิมิต อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่.

รูปแบบคำประพันธ์ที่เป็นนิสสัย รูปแบบคำประพันธ์ที่ปรากฏใช้ในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา คือ การแต่งด้วยการแปลที่เรียกว่า นิสัย หรือการแปลร้อย ได้แก่ การยกศัพท์ภาษาบาลีตั้งแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาศัพท์ต่อศัพท์ ดังปรากฏใน อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป วัดบ้านแท่น จังหวัดลำปางดังนี้ [๖๓]

> "... *ภิกฺขเว* ดูราภิกษุทั้งหลาย *เย ชนา* อันว่าคนฝูงใดมีจิตใจใสศรัทธา *กโรนฺติ* และมากระทำสร้างแปงสารูปแห่งพระตถาคตะ แต่งแปงด้วยตนก็ดี *ปเรสํ การาเปนฺติ* และหื้อท่านผู้อื่นแต่งแปงหื้อแล้ว ปูชาเอาเพื่อไว้ค้ำชูศาสนา หื้อเป็นที่ไหว้และปูชาแก่คนและเทวดาทังหลาย ดังอั้น *เต ชนา* อันว่า คนทังหลายฝูงนั้น อนุภาวนฺติ ก็จักได้มหาอานิสงส์ยังมหาอานิสงส์อันใหญ่นัก..."
>
> "...*อถโข* ในกาลเมื่อนั้น *อายสฺมา มหากสฺสโป* อันว่ามหากัสสปเจ้า ตนมีอายุ *คนฺตฺวา* ก็เข้าไปสู่ *สตฺถุ สนฺติกํ* สู่สำนักพระพุทธเจ้า *อภิวาเทตฺวา* ก็ไหว้นบคบยำ *ภควนฺตํ* เซิ่งพระพุทธเจ้า *อาปุสฺสิตฺวา* ก็สั่งอำลาแล้ว *กตฺวา* ก็กระทำ *ปทกฺขิณํ* ยังอันเวียนวัตรปทักขิณะ *นิกฺขมิตฺวา* ออกไป *เชตวนา* จากป่าเชตวัน *วิจริตฺวา* ก็จรเดินไป *ปํสุกุลตฺถาย* เพื่อแสวงหาผ้าบังสุกุล..." [๖๔]

๒) รูปแบบการนำเสนอของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ตามที่ได้กล่าวว่า ลักษณะการนำเสนอวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนาไม่มีความแตกต่างจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในด้านอื่นๆ มาก โดยส่วนใหญ่ก็จะมีจารีตนิยมร่วมกัน คือ มีปณามพจน์ (ส่วนเกริ่นนำ) ตอนนำเรื่อง (บทชมความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง) ส่วนอธิบายเนื้อหาหรือแก่นธรรม และการจบเรื่องโดยมีการบันทึกท้ายเรื่องหรือการส่งท้ายที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้

๑) ส่วนเกริ่นนำหรือปณามพจน์ หมายถึง บทที่เปิดเรื่องผู้รจนาใช้กล่าวเปิดเรื่องซึ่งแสดงถึงการน้อมไหว้ครูอาจารย์ผู้สอน เป็นบทไหว้ครูที่ผู้รจนามีต่อพระรัตนตรัยและครูอาจารย์

---

[๖๓] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์สร้างพระพุทธรูป วัดบ้านแท่น อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง.

[๖๔] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์ผ้าทอดบังสุกุล วัดชมพูหลวง อำเภอ เมือง จังหวัดลำปาง, ผู้สนใจสามารถศึกษาคัมภีร์เหล่านี้ ได้ที่สถาบันวิจัยสังคมและสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งมีเก็บรักษาโดยถ่ายไมโครฟิล์มไว้แล้ว

โดยมีจารีตนิยมเป็น ปณามวัตถุ คือบทนมัสการพระรัตนตรัย มี ๒ แบบ คือ แบบย่อและแบบเต็มรูปโดยส่วนใหญ่เขียนด้วยภาษาบาลี ตัวอย่างปณามวัตถุแบบย่อที่พบมาก คือ

นโม ตสฺสตฤฯ หมายความว่า ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระพุทธเจ้าประองค์นั้น และแบบเต็มรูป

คือ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส แปลว่า ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า และปณามวัตถุ อีกแบบหนึ่งคือ นมตฺถุ รตฺนตยํฯ แปลว่า ขอความน้อมจงมีแด่พระรัตนตรัย ต่อจากปณามพจน์จะมี จุณณียบท คือ บทที่ระบุถึงสถานที่ เวลา และการผู้ฟังเรื่องนั้นจากพระพุทธเจ้า เช่นว่า

"อตีเต เอกสฺมึ นคเร ธนราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ..."

"อตีเต กาเล กสฺสโป สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน.."

"อตีเต กิร อิมสฺมึ เอว กปฺเป พาราณสิยํ..."

จุณณียบทที่ระบุสถานที่ สมัยเวลาที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ เช่น

"อถโข ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ..."

"เอกสฺมึ สมเย สตฺถา เวฬุวเน.."

"เอกํ สมยํ ภควา เวฬุวเน..."

"เอกทา กิร สมเย ฯลฯ ภควา เชตวเน วิหรนฺโต อารพฺภ กเถสิ.."

"ตทา กิร สมเย คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต วิหรนฺโตฯ สตถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม..." เป็นต้น

ข้อมูลที่ปรากฏในจุณณียบทที่ยกมานี้ มีนัยที่ให้ทราบถึงแหล่งข้อมูลบางประการที่ผู้รจนาใช้ประกอบในการแต่งคัมภีร์อานิสงส์ เพื่อสร้างความชอบธรรมและความน่าเชื่อถือให้กับคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ซึ่งผู้รจนาคัมภีร์อานิสงส์ก็จะกล่าวอ้างจุณณียบทดังกล่าว เพื่อสนับสนุนเรื่องที่ตนรจนาว่า มีหลักฐานมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ดังเช่น จุณณียบทที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ทานผ้ามหาปังสุกุล วัดศรีบุญยืน จังหวัดเชียงราย แต่งในปี จ.ศ.๑๒๖๖ ว่า [๖๕]

> "...เอวมฺเม สุตํ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ สาธโว ดูราสัปปุริสทั้งหลาย คำมีต้นว่า เอวมฺเม สุตํ ดังนี้ เป็นนิทานแห่งสูตรทั้งหลายมีต้นว่า พรหมชาลสูตรเปนเคล้า เจ้าอานันทหากกล่าวแก่หมู่อรหันต์ตาเจ้าทั้งหลาย เมื่อปฐมะสังคายนาธรรมวันนั้น..."

---

[๖๕] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์ทานผ้ามหาปังสุกุล วัดศรีบุญยืน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย .

แต่อานิสงส์บางเรื่องซึ่งมีจุณณียบทเช่นนี้ ผู้รจนาก็ไม่ได้อ้างบทบาทของพระอานนท์ในการเข้าร่วมสังคายนา ดังเช่น อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป วัดแม่คำน้ำลัด จังหวัดเชียงรายว่า

> " *...เอวมฺเม สุตํ เอกํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ* สาธโว ดูราสัปปุริสทังหลาย *เอกํ สมยํ* ยังมีในสมัยกาลคาบหนึ่ง *ภควา* อันว่า พระพุทธเจ้า ตนประกอบไพด้วยศรีโสภาอันงาม *วิหรติ* ก็อยู่สถิตสำราญอยู่ในป่าเชตวัน..." [๖๖]

๒) ตอนนำเรื่อง หรือบทที่บอกถึงที่มาของเรื่องหรือบทปรารภสถานการณ์บ้านเมือง รวมถึงบทชมความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง เป็นตอนที่ผู้รจนาจะกล่าวถึงที่มาของอานิสงส์ต่างๆ โดยปรารภพระพุทธองค์ พระสาวก พระมหากษัตริย์ และสถานการณ์บ้านเมือง ซึ่งส่วนมากจะอยู่ในลักษณะต่างๆ เช่น กล่าวถึงพระพุทธองค์ว่าเป็นผู้ตรัสเรื่องนั้นด้วยพระองค์เอง โดยปรารภเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และในลักษณะการตอบคำถามที่ผู้อื่นทูลถาม ที่ส่วนใหญ่จะเป็นพระสาวกที่มีชื่อเสียง เช่น พระอานนท์ พระสารีบุตร พระมหาโมคัลลานะ พระมหากัสสปะ หรือ ฆารวาสที่มีชื่อเสียงสำคัญอื่นๆ เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าพิมพิสาร ที่มีความสงสัยในเรื่องอานิสงส์หรือเรื่องธรรมที่เกี่ยวข้อง แล้วถามเรื่องนั้นกับพระพุทธองค์ และเป็นเรื่องที่พระอานนท์เล่าเอง โดยเป็นเรื่องที่ท่านได้ฟังมาจากพระพุทธองค์โดยตรง เช่นว่า

> "...ยังมีในกาลสมัยคาบหนึ่ง ข้าได้สดับรับเอาแต่อูปแก้ว กล่าวคือ มุขวัณโณปากแห่งพระพุทธเจ้า และพระมหาเถรเจ้าตนชื่อว่าอานนท์ จักวิสัชชนาไปปายหน้านี้แล..." [๖๗]

นอกจากนี้เป็นเรื่องเล่าในรูปของนิทาน ที่ผู้รจนาต้องการเล่าถึงอานิสงส์อย่างใดอย่างหนึ่งมีการยกนิทานมาสาธกประกอบ โดยม่มีลักษณะตอนนำเรื่องเหมือนคัมภีร์อานิสงส์ที่กล่าวแล้ว ดังเช่น คัมภีร์เรื่องอานิสงส์สร้างขัวสาลา ของวัดเสาหิน จังหวัดเชียงใหม่ ที่ว่า

> " ...ดูกราสัปปุริสะทังหลาย ดังได้ยินมานี้ ในกาลอันข้ามล่วงพ้นไปแล้วนานนัก ยังมีพญาตนหนึ่งชื่อว่า ทนราช ก็เสวยสมบัติเปนพญาในเมืองโกสัมพีก็มีแล ในกาลนั้นยังมีชายผู้หนึ่งเปนอันทุกข์ไร้เข็ญใจมากนักก็อยู่ในเมืองโกสัมพี ในกาลนั้นยังมีคหปติผู้หนึ่งก็มาสร้างแปงยังสาลาหลังหนึ่งที่มีข้างหนทางที่หนึ่งไว้หื้อคนทัง

---

[๖๖] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์สร้างพระพุทธรูป วัดแม่คำน้ำลัด จังหวัดเชียงราย.

[๖๗] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์สูต วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่.

หลายมาอยู่หยั้งหั้นแล ชายผู้เข็ญใจนั้นก็ไปเพื่อประโยชน์จักนำเอายังหลัวและหย้ามาดั่งอั้น มันไปเถิงที่นั้นก็หันยังสาลาอันนั้น มันก็ถามว่า ดูราท่านทังหลายเจ้าคุมากระทำยังกรรมเยื่องนี้เพื่อประโยชน์อันใดนั้น คหปติผู้นั้นก็กล่าวว่า ดูราท่านทังหลายเรามากระทำกัมม์เยื่องนี้คือว่าจักฉลองสาลาแห่งข้าฯ..." [๖๘]

๓) ส่วนอธิบายความ ในการอธิบายเนื้อหาในคัมภีร์อานิสงส์ ผู้รจนามีวิธีการอธิบายอันถือว่า เป็นการดำเนินเรื่อง ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ การนำเสนอด้วยการผสมผสานเนื้อหาสาระหลักธรรมหรือการประกอบกุศลกรรมตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ไตรสิกขา และกุศลกรรมบถ และผลอานิสงส์จากการประกอบกุศลกรรมนั้น โดยมีการอธิบายใน ๒ ลักษณะ ดังนี้ คือ ประการแรกการดำเนินตามรูปแบบของชาดก หรือเลียนแบบชาดกทุกประการ คือ มีทั้งปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ และสโมธาน การอธิบายความจะอยู่ในรูปของสาธกโวหาร เพราะมีเรื่องราวประกอบเป็นบุคลาธิษฐาน ประการที่สองดำเนินตามวิธีเทศนาโวหาร คือ การพรรณนาอานิสงส์โดยไม่มีการยกเรื่องราวมาประกอบ เป็นการเน้นถึงอานิสงส์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักธรรมล้วนๆ ในส่วนนี้อาจเรียกวิธีการดำเนินเรื่องแบบนี้ เป็นธรรมาธิษฐาน ซึ่งทั้งสองส่วนมุ่งเน้นการนำเสนอที่เป็นเงื่อนไขของเหตุปัจจัย ว่าถ้าเหตุเป็นแบบนี้จะได้ผลรับหรืออานิสงส์เช่นนี้ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาสาระของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ก็ปรากฏในส่วนที่คล้ายกับคัมภีร์อื่นๆ ที่กล่าวถึง เรื่องราว บุคคล สถานที่ ความคิดเห็นของผู้รจนา โดยเฉพาะในส่วนความคิดเห็นของผ็รจนานั้น นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้นำเสนอในส่วนที่แสดงเหตุผล ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง บริบทและความเชื่อต่างๆ ซึ่งอาจนำเสนอแนวคิด ทัศนะ หรือเจตนารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งของผู้แต่งที่ต้องการสื่อสารมาถึงผู้อ่าน บางทีผู้แต่งอาจจะบอกผู้อ่านตรงๆ หรือให้ตัวละครเป็นผู้บอกหรืออาจปรากฏที่ชื่อเรื่อง แต่โดยมากแล้วผู้แต่งจะไม่บอกตรงๆ ผู้อ่านต้องค้นหาสารัตถะของเรื่องเอาเอง โดยเนื้อหาที่ปรากฏนั้นอาจมีทั้งเนื้อหาหลักและเนื้อหารอง คือ เนื้อหาหลัก ในที่นี้อาจหมายถึงเนื้อหาที่เป็นตัวเดินเรื่องทั้งหมดในคัมภีร์อานิสงส์ ซึ่งจะระบุเจาะจงว่าเป็นอานิสงส์ที่มุ่งเน้นอานิสงส์ที่เป็นโลกุตตรหรืออานิสงส์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง

คัมภีร์อานิสงส์ที่มีเนื้อหาดังกล่าวนี้ จะเน้นผลของอานิสงส์ที่เป็นปัจจุบันมากกว่าอานิสงส์ที่แสดงผลในอนาคต เนื้อหาหลักประเภทที่ ๒ คือเนื้อหาที่เน้นอานิสงส์ที่เกิดจากการ

---

[๖๘] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์สร้างขัวสาลา ของวัดเสาหิน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.

ประกอบบุญกุศลตามหลักของบุญกริยาวัตถุ ๓ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่มีเนื้อหาโน้มน้าวให้ผู้ฟังเกิดศรัทธาเพิ่มมากขึ้น เนื้อหาหลักในคัมภีร์อานิสงส์ประเภทนี้จึงเน้นไปที่อานิสงส์ที่เป็นโลกิยะเสียเป็นส่วนใหญ่

ส่วนเนื้อหารองนั้น ได้แก่ เรื่องราวสำคัญรองลงไปจากเนื้อหาหลัก แต่มีความสำคัญช่วยให้เนื้อหาของคัมภีร์อานิสงส์แต่ละเรื่องมีความสมบูรณ์มากขึ้น เนื้อหารองดังกล่าวนี้จะพบมากในคัมภีร์อานิสงส์ที่มีการยกเรื่องราวมาประกอบ เป็นนิทานบ้าง เป็นชาดกบ้าง ซึ่งการที่ผู้รจนาได้นำเรื่องราวมาประกอบ ก็จะมองเห็นความสำคัญของการยกตัวอย่างประกอบว่า สามารถช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจเรื่องที่ต้องการจะสื่อได้ดีกว่าเนื้อหาล้วนๆ

เนื้อหาจึงเป็นตัวบ่งบอกข้อคิดและพร้อมกันนั้นก็สามารถบอกผู้ฟังได้ว่า ใครทำอะไรที่ไหนเมื่อไร กับใคร อย่างไร ส่วนที่ขาดไม่ได้ของวรรณคดีก็คือตัวละคร ในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาก็เช่นกันบุคคลในเรื่องที่เป็นผู้รจนานำมาไว้ในคัมภีร์อานิสงส์ก็คือ พระพุทธเจ้า พระสาวก กษัตริย์ และตัวละครในนิทานหรือชาดก ที่ยกมาประกอบ ในการกล่าวถึงเรื่องราวใดๆ ก็ตามจะต้องมีการระบุสถานที่และเวลาด้วย ในที่นี้ได้แก่สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมทุกด้าน ในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาเอง นอกเหนือไปจากเวลาและสถานที่ ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นไปที่ดินแดนชมพูทวีป คือ อินเดียสมัยพุทธกาลก็ตาม แต่การแสดงออกของตัวละคร วัฒนธรรม วิถีชีวิตของผู้คน ในคัมภีร์อานิสงส์บางเรื่องก็บ่งบอกให้ทราบว่า เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ผู้รจนาต้องการบันทึกไว้ในสิ่งที่ได้พบเห็น คัมภีร์อานิสงส์บางส่วนก็มีลักษณะเช่นนี้เช่น คัมภีร์อานิสงส์ที่แต่งขึ้นมารองรับความเชื่อท้องถิ่น จึงเห็นได้ชัดว่า สภาพวัฒนธรรม วิถีชีวิต เป็นสิ่งที่พบเห็นได้ในล้านนาทั้งสิ้น เช่น อานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์เดือนยี่เป็ง เป็นต้น

ในส่วนของทัศนะหรือความคิดเห็นซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของเนื้อหา เป็นส่วนที่ผู้รจนาแสดงความคิดเห็นหรือปรัชญาสิ่งที่พบในวรรณกรรมแต่ละเรื่องก็คือ ทัศนะของผู้เขียน ทัศนะของตัวละครและทัศนะของสังคม ในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาก็มีส่วนประกอบทั้งสามด้านนี้ครบสมบูรณ์

เนื้อหาของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาที่ผู้รจนาต้องการสื่อกับผู้ฟัง ก็คือ หลักการและวิธีการรวมไปถึงแนวทางการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมตามหลักของพระพุทธศาสนานั้นเป็นไปตามหลักของการบำเพ็ญตน ตามหลักของบุญกิริยาวัตถุ ๓ ไตรสิกขา ๓ และหลักกุศลธรรมบถ ๑๐ ประการ เมื่อพุทธศาสนิกชนได้ฟังเนื้อหาอันก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะในกุศลจริยาของตัวละครหรือเรื่องราวที่ปรากฏและปรารถนาที่จะปฏิบัติตามตัวอย่างนั้น ก็ย่อมนำพาให้เกิดความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคมได้ จึงนับเป็นกุศโลบายในการกล่อมเกลาสังคมได้ดียิ่ง

๔) การจบของคัมภีร์ การจบของคัมภีร์เป็นการสรุปสาระของอานิสงส์ต่างๆ ที่กล่าวมาโดยจะมีการพรรณนาให้เห็นถึงผลหรืออานิสงส์ของการประกอบกรรมดี ทั้งนี้พบว่านอกเหนือไปจากเนื้อหาสาระของคัมภีร์อานิสงส์ที่มีแนวในการโน้มน้าวใจผู้ฟังแล้ว ผู้รจนาก็จะปฏิบัติตามธรรมเนียมนิยมของการจบของคัมภีร์ของศาสนาทั่วไปคือ การบรรลุธรรมของพุทธบริษัทและผลที่จะพึ่งเกิดขึ้นต่อผู้แต่ง ดังเช่น

> "...เทสนาปริโยสาเน พหุชนา โสตาปฏิผลาทีนิ ปาปุณึสูติ ในเมื่อแล้วธรรมเทสนาแห่งพระพุทธเจ้านั้น พหุชนา อันว่า คนตังหลายมากนักมีภิกขุบริษัทเป็นต้น ปาปุณึสุ ก็ได้เถิงธรรมวิเสสมีประเภทว่า โสดา สกกิทาคา อนาคา อรหนฺตา ตามบุญสมพานแห่งตนอันได้กตาธิการมาแต่ก่อน ก็มีวันนั้นแล..." [๖๙]

และจบลงด้วยธรรมเนียมนิยมของการจบคัมภีร์ธัมม์ล้านนา ก็คือ การบอกตอนจบของคัมภีร์คือ

"...ปํสกุลานิสํสา นิฏฐิตา ขียา อันกล่าวยังอานิสงส์ผ้าปังสุกุล ก็สมเร็จเสด็จ..." หรือว่า

"...นิฏฐิตํ ขียา อันกล่าวยังอานิสงส์สัพพทาน ก็บังคมสมเร็จเสด็จ..."

รูปแบบการประพันธ์ทั้งรูปแบบคำประพันธ์และรูปแบบการนำเสนอคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาดังกล่าว จะเห็นได้ว่า มีลักษณะสำคัญและจารีตนิยมที่เด่นชัด คือ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ไตรสิกขา ๓ กุศลกรรมบถ ๑๐ มาเป็นเหตุ และอธิบายผลจากการปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น เป็นปัจจัยหรือเป็นอานิสงส์ในด้านต่างๆ โดยนำเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่ ในสมัยพุทธกาล และทัศนะของผู้แต่งมาอธิบายให้เป็นวรรณกรรมที่ร้อยเรียงด้วยความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างสรรค์บุคคลและสังคมให้เข้าสู่เส้นทางแห่งความดีงาม

๓. ลักษณะสำคัญด้านคุณค่าและความมุ่งหมาย คุณค่าและความมุ่งหมายของวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ในล้านนานั้น มีลักษณะที่สำคัญหลายประการคือ การสร้างความรู้และความเข้าใจใหม่แก่บุคคลผู้ศึกษาที่จะพึงได้รับจากเรื่องราวที่มีในสมัยพุทธกาล หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามธรรมหรือการประกอบกุศลกรรม ทัศนะและความมุ่งหมายของผู้รจนาที่ต้องการอธิบายหลักการนั้นๆ และจากการศึกษาพบว่า ความมุ่งหมายของการรจนาคัมภีร์อานิสงส์ล้านนามีจุดประสงค์ที่สำคัญ ๖ ประการ คือ

---

[๖๙] คัมภีร์อานิสงส์ผ้ามหาปังสุกุล วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย.

๑) เพื่ออธิบายผลแห่งการประกอบกุศลกรรมด้านต่างๆ อันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา และการประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ตัวอย่างเช่น การอธิบายประโยชน์ในการรักษาศีล ในอานิสงส์ศีลห้า ศีลแปด หรือการประกอบกุศลด้วยการถวายทานในอานิสงส์ถวายสลากภัตต์ อานิสงส์จงกรม ฯลฯ

๒) เพื่อโน้มน้าวจิตใจและชักชวนผู้คนในสังคมให้มีส่วนร่วมในการทะนุบำรุงในพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตามธรรมเนียมของชาวพุทธ โดยเฉพาะการสร้างวัด วิหาร โบสถ์ เจดีย์ หรือถาวรวัตถุภายในวัด

๓) เพื่อความรุ่งเรืองดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม ด้วยการสร้างสมองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาให้เป็นหลักในการพัฒนาชีวิตและให้คนสนใจและเข้าใจพระพุทธศาสนา โดยการแต่งอานิสงส์การเขียนธัมม์/สร้างธัมม์ และอานสิงส์การสร้างคัมภีร์ถวายวัด

๔) เพื่อสนับสนุนประเพณีความเชื่อท้องถิ่นอันมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน ด้วยการสร้างความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากพุทธธรรมและประเพณีของชาวพุทธ อานิสงส์ปี๋ใหม่ อานิสงส์ตามประทีปโคมไฟ

๕) เพื่อชักชวนผู้คนในสังคมให้มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เช่น การสร้างศาลา บ่อน้ำ ถนน หรือสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ เช่น อานิสงส์สร้างศาลา-น้ำบ่อ อานิสงส์ล้างคาบ เป็นต้น

๖) เพื่อนำเสนอแนวทางหรือกรอบการปฏิบัติที่พึงประสงค์ทางสังคม โดยยกเอาอานิสงส์มาเป็นเครื่องกำหนด “เกณฑ์บางประการ” ที่สังคมควรยึดถือ และนำไปปฏิบัติเพื่อความสงบสุขของสังคมและสิ่งแวดล้อม ดังตัวอย่าง คำปรารถนาหรือคำขออานิสงส์จากการรจนาผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ ที่มุ่งเน้นความยั่งยืนของพระสัทธรรม ความสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม และความมีคุณธรรม จริยธรรมของชนชั้นผู้ปกครองตามที่กล่าวแล้ว

จากคุณค่าและความหมายของอานิสงส์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า คัมภีร์และวรรณกรรมที่ว่าด้วยอานิสงส์ล้านนานั้น มุ่งเน้นความรู้ความเข้าใจของบุคคล และความสงบสุขของสังคมเป็นสำคัญ พร้อมทั้งปรารถนาถึงสภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดความสมดุลต่อมนุษย์ ถึงแม้วรรณกรรมอานิสงส์ในยุคต่อมา จะแสดงถึงคุณค่าบางประการที่ไม่เด่นชัดเท่ากับยุคที่พระพุทธศาสนาในล้านนารุ่งเรืองก็ตาม แต่ก็ได้แสดงถึงคุณค่าและความหมายที่มีประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างชัดเจน โดยการนำเอาความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมซึ่งสร้างเกณฑ์ใหม่ขึ้นมา โดยความคาดหวังที่จะให้สังคมและสิ่งแวดล้อมดำรงอยู่ร่วมกันได้ เหมือนดั่งที่พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาไว้ในตอนท้ายของคัมภีร์จักรวาฬทีปนีตามที่กล่าวแล้ว

ประเภทวรรณกรรมอานิสงส์ในล้านนา

จากการศึกษาต้นฉบับคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในสถานที่ต่างๆ เช่น สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และจากที่ค้นพบในวัดสูงเม่น และวัดบ้านโป่ง ซึ่งเป็นแหล่งกรณีศึกษาคัมภีร์อานิสงส์ที่ปริวรรตและจัดพิมพ์โดยโรงพิมพ์อีกจำนวนหนึ่ง รวมไปถึงคัมภีร์อานิสงส์ที่แฝงอยู่ในรูปของวรรณกรรมตำนานและคัมภีร์ที่เรียบเรียงขึ้นมาภายหลัง พบว่า สามารถจัดคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ ทั้งในด้านที่มาของแนวคิดหรือพัฒนาการคัมภีร์อานิสงส์ และตามเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์ ซึ่งผู้ศึกษาได้จัดเป็นประเภทต่างๆ ตามการศึกษาของนักวิชาการที่สนใจในวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนา ดังนี้

พรรณเพ็ญ เครือไทย [๗๐] ได้จัดแบ่งคัมภีร์อานิสงส์ออกเป็น ๖ ประเภทตามเนื้อหา โดยพิจารณาจากเนื้อเรื่องดังต่อไปนี้

๑. อานิสงส์ของการสร้าง การถวายทาน เช่น การสร้างวิหาร สร้างพระพุทธรูป การถวายข้าวบิณฑบาต อานิสงส์ดอกไม้

๒. อานิสงส์ของการบวช เช่น อานิสงส์บวรสามเณร อานิสงส์บวชวิหาร พุทธรูป แท่นพระพุทธรูป

๓. อานิสงส์ของการรักษาศีล เช่น อานิสงส์ศีลห้าศีลแปด อานิสงส์ศีลภาวนาอานิสงส์ศีลเส้นเดียว

๔. อานิสงส์ของการทำศพ เช่น อานิสงส์ล้างคาบ อานิสงส์หน้าศพ อานิสงส์ศพเด็กน้อยซาวคน อานิสงส์ฌาปนกิจ อานิสงส์ส่งสการ อานิสงส์ทำบุญให้คนตาย

๕. อานิสงส์ของการบำเพ็ญกุศล ในวันสำคัญต่างๆ เช่น อานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์เข้าพรรษา อานิสงส์มาฆบูชา อานิสงส์ก่อเจดีย์ทราย อานิสงส์ขนน้ำขนทราย

๖. อานิสงส์ของการบำเพ็ญกุศลต่างๆ นอกจากที่กล่าวมาแล้วเช่นอานิสงส์กองขี้เหยื้อ อานิสงส์ปลูกไม้สะลี (ต้นโพธิ์) อานิสงส์เลี้ยงพ่อแม่

ส่วนพระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า [๗๑] ได้จัดแบ่งคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาออกเป็น ๔ ประเภทตามที่มาและแนวคิดว่าด้วยอานิสงส์ในพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. คัมภีร์อานิสงส์ที่มีที่มาจากแนวคิดในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถายุคหลัง ซึ่งสามารถตรวจสอบกับพระไตรปิฎกได้

---

[๗๐] พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**, หน้า ๖๐.

[๗๑] พระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๗๒.

๒. คัมภีร์อานิสงส์ที่เรียบเรียงขึ้นเพื่อสนับสนุนความเชื่อประเพณีท้องถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องชาตาหรือเรื่องคัมภีร์ประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด ตามแนวคิดจากพระไตรปิฎก โดยมีขบวนการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับคัมภีร์ที่เรียบเรียงขึ้นด้วย

๓. คัมภีร์อานิสงส์ที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมตำนานและนิทานพื้นบ้าน โดยเฉพาะตำนานปูชนียวัตถุและปูชนียสถาน

๔. คัมภีร์อานิสงส์ยุคใหม่ที่เรียบเรียงขึ้นโดยอาศัยหลักการเดิมเป้าหมายเดิม เพียงแต่เพิ่มผนวกเหตุการณ์ปัจจุบันที่ผู้เรียบเรียงเห็นว่ามีประโยชน์ในการกล่อมเกลาผู้คนในสังคม

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาครั้งนี้ สามารถแบ่งคัมภีร์อานิสงส์ออกเป็นประเภทต่างๆ ตามจุดประสงค์หลักของการประพันธ์คัมภีร์อานิสงส์โดยยึดหลักการสำคัญในทางพระพุทธศาสนา คือ อานิสงส์ในกลุ่มทาน ศีล สมาธิ และปัญญา ทั้งนี้ เพื่อเป็นการอธิบายถึงผลของการประกอบคุณงามความดีตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ หลักไตรสิกขา ๓ และหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ตามที่กล่าวไว้ในอานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

อีกนัยหนึ่ง คัมภีร์อานิสงส์ในล้านนาสามารถแบ่งออกตามยุคสมัยของการประพันธ์ คือ

๑) ยุคสมัยที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์มังราย คัมภีร์ว่าด้วยอานิสงส์ส่วนใหญ่เน้นอธิบายหลักธรรมคำสอนตามที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้น เช่น การอธิบายอานิสงส์การให้ทาน การรักษาศีล การไม่คบคนพาล การเจริญสมาธิภาวนา เป็นต้น โดยเป็นการอธิบายอานิสงส์ควบคู่กับหลักธรรมหรือเรื่องที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จะมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่เป็นคัมภีร์อานิสงส์โดยเฉพาะ เช่น อานิสงส์สร้างธรรม สร้างพระพุทธรูป เป็นต้น ที่สืบเนื้อหามาจากวรรณกรรมบางเรื่อง เช่น ปัญญาสชาดก เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ความเจริญทั้งทางพระพุทธศาสนา ความแตกฉานในพระไตรปิฎกของพระมหาเถระ นักปราชญ์ และความเจริญของบ้านเมือง เกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้และความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาที่เป็นไปตามพระไตรปิฎกและอรรถกถา ดังนั้น คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในสมัยแรก จึงเป็นคัมภีร์อานิสงส์ที่ผสมผสานหรือสอดแทรกอยู่ในคัมภีร์ที่อธิบายหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น มังคลัตถทีปนี จักกวาลทีปนี เป็นต้น

๒) หลังจากสิ้นสุดยุคทองวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลง ความเชื่อในเรื่องอานิสงส์ของการประกอบกุศลกรรมบถ กลับปรากฏขึ้นในหมู่ชนชั้นชาวบ้าน ที่เห็นว่า อานิสงส์เป็นเรื่องสำคัญที่บุคคลผู้ประกอบกุศลกรรมในประเภทต่างๆ จะพึงได้รับ เป็นค่านิยมทางสังคมที่ผู้คนในสังคมพึงกระทำ โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องอานิสงส์การสร้างธรรมถวายวัดนั้น ได้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อชาวพุทธในระดับชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้ พระเถระ

นักปราชญ์ ในสมัยนั้น จึงมีการประพันธ์คัมภีร์อานิสงส์ในเรื่องต่างๆ ขึ้นมา เพื่ออธิบายอานิสงส์เฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง เช่น อานิสงส์การให้ทาน การรักษาศีล การบวช เป็นต้น เพื่อชี้แจงให้ชาวบ้านได้รับทราบในกุศลกรรมที่ตนเองได้กระทำลงไป โดยนัยดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์อานิสงส์ได้เข้ามามีบทบาทในการตอบสนองต่อความเชื่อและวิถีการปฏิบัติขั้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนาของชาวบ้านมากขึ้น โดยวัตถุประสงค์ก็เพื่อสร้างความอิ่มใจในบุญกุศลที่กลุ่มคนเหล่านั้นได้กระทำ และเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับ

๓) หลังจากที่ได้มีความพยายามในการพลิกฟื้นพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี ในสมัยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ สมัยต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ก็ยังคงตอบสนองต่อความเชื่อและวิถีการปฏิบัติขั้นพื้นฐานของชาวพุทธทั้งในระดับชาวบ้านและชนชั้นผู้ปกครอง แต่ด้วยความที่บ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก มีผู้คนมาจากหลายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยอยู่ในเชียงใหม่และหัวเมืองต่างๆ มากขึ้น ซึ่งเรียกว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ดังนั้น จึงมีความพยายามในการที่สร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมในระดับวัฒนธรรม จารีตประเพณีขึ้นมา คัมภีร์อานิสงส์ในยุคนี้ จึงเริ่มปรากฏเป็นคัมภีร์ที่ตอบสนองต่อการเสริมสร้างวัฒนธรรมประเพณี และระบบการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยให้กลุ่มคนยึดหลักการตามวัฒนธรรมประเพณี พระเถระ นักปราชญในสมัยนี้ จึงประพันธ์คัมภีร์อานิสงส์ที่เป็นเรื่องเฉพาะมากขึ้น โดยเน้นการเชื่อมโยงวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อในท้องถิ่นเข้ามา ดังปรากฏเป็นคัมภีร์อานิสงส์ที่เกื้อหนุนต่อการเสริมสร้างวัฒนธรรม ประเพณี และการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น คัมภีร์อานิสงส์ล้างคาบ หรืออานิสงส์ตานกองหลัว (อานิสงส์การจัดการศพ) อานิสงส์ขนทรายเข้าวัด อานิสงส์ปี่ใหม่เมือง อานิสงส์ตามผะตีส (จุดประทีปโคมไฟ) อานิสงส์ตามข้าวหลาม ข้าวจี่ ฯลฯ ซึ่งสะท้อนให้เห็นระบบความเชื่อและการส่งเสริมจารีตประเพณีในล้านนา

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า คัมภีร์อานิสงส์ในล้านนามีการเปลี่ยนแปลงและการประยุกต์ใช้เพื่อตอบสนองความต้องการและความสนใจของคนในสังคม เป็นเหตุและปัจจัยที่สืบเนื่องกันก่อให้เกิดค่านิยม ความเชื่อ และวิถีการปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่เชื่อมโยงความรู้ทั้งทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสร้างแรงจูงใจใฝ่กุศลของหมู่พุทธบริษัททั้งในระดับชาวบ้านและชนชั้นผู้ปกครอง

๓.๓ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์

ไม่ว่ากลุ่มชนใด สังคมใด เมื่อได้สั่งสมประสบการณ์มาเป็นเวลายาวนาน ผ่านการเรียนรู้ในวิถีชีวิตทั้งดีและร้าย ทั้งสุขและทุกข์มามากแล้ว ย่อมเรียนรู้และสั่งสมองค์ความรู้ประสบการณ์เหล่านั้นไว้เป็นเครื่องเตือนสติคนในสังคมและเพื่อสั่งสอนคนรุ่นหลังให้การดำเนินชีวิตเป็นไปโดยราบรื่น มีข้อผิดพลาดน้อยที่สุด และเพื่อเกิดดุลยภาพในระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกันและระหว่างคนกับสภาพแวดล้อม

โดยที่สังคมล้านนาเป็นสังคมเกษตรกรรมตั้งแต่โบราณและเป็นสังคมชาวพุทธที่ได้รับอิทธิพลจากความรู้ ความเข้าใจทางด้านพระพุทธศาสนาตั้งแต่ครั้งสร้างบ้านแปลงเมือง ดังนั้นความรู้และประสบการณ์จึงสอนให้ผู้คนได้ค้นหาและสร้างองค์ความรู้ของสังคมขึ้นมา

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ซึ่งเป็นวรรณกรรมคำสอนที่แสดงถึงเหตุปัจจัยควบคู่กัน ก็เช่นกัน ได้มีการสั่งสมองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมา โดยจุดมุ่งหมายหลัก คือ เพื่อที่จะกล่อมเกลาผู้คนในสังคมให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เห็นคุณค่าของความดีและการประพฤติปฏิบัติในทางดี ซึ่งสารัตถะหรือองค์ความรู้ในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้นมีบทบาทต่อสังคมอย่างมากมายทั้งในด้านชุดความรู้ที่สะท้อนสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ศิลปะสิ่งก่อสร้าง ปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน และศาสนธรรม และชุดความรู้ที่ส่งผลเป็นนามธรรม ได้แก่ แนวคิด ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยมต่างๆ เช่น แนวคิดเรื่อง การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การประกอบกุศลกรรมบถตามหลักพระพุทธศาสนา ค่านิยมเรื่องการสร้าง/การเขียนคัมภีร์ถวายวัด โลกทัศน์เรื่องสัจธรรมของชีวิต ด้านความเชื่อท้องถิ่นที่อธิบายด้วยหลักการของพระพุทธศาสนา และแนวคิดด้านการบำเพ็ญด้านสาธารณประโยชน์

ความสำคัญของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาที่มีต่อสังคมล้านนานั้นมีความชัดเจนและมีความเหมาะสมกับบริบททางสังคม เพราะนอกจากจะให้ความรู้ ความเข้าใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องแล้ว คัมภีร์อานิสงส์ในล้านนายังสร้างคุณค่าใหม่ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในแต่ละเดือนในรอบปีของชาวล้านนาด้วย โดยนักปราชญ์ล้านนาได้กำหนดให้มีประเพณีในแต่ละเดือนซึ่งเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาเป็นภูมิปัญญาของนักปราชญ์ล้านนาไทยที่ได้สร้างสรรค์คัมภีร์ที่ว่าด้วยรูปแบบของการทำบุญในล้านนาภายใต้หลักการของพระพุทธศาสนา และแบบแผนของวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับความเป็นอยู่ของคนในสังคมด้วยการสร้างแนวคิดหรือการให้คุณค่าใหม่ที่อ้างอิงหลักพุทธธรรม ดังตัวอย่างคัมภีร์อานิสงส์ที่สร้างขึ้นใหม่ในล้านนา เช่น อานิสงส์ทานข้าวใหม่ อานิสงส์ตานข้าวหลามข้าวจี่ อานิสงส์กองหลัว

ในเดือนมกราคม (เดือนสี่เหนือ) อานิสงส์บวชพระเป็กตุ๊ (ปอยลูกแก้ว) ในเดือนกุมภาพันธ์ (เดือนห้าเหนือ) อานิสงส์ปอยเข้าสังฆ์ (งานทำบุญอุทิศให้คนตาย) อานิสงส์ตานหาคนตาย ในเดือนมีนาคม (เดือนหกเหนือ) อานิสงส์ปี๋ใหม่ อานิสงส์ก๋องเจดีย์ทราย ในเดือนเมษายน (เดือนเจ็ดเหนือ) เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่สำคัญ ทำให้คนสนใจและเข้าหาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ถึงแม้หลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์เหล่านั้น จะมิใช่หลักธรรมที่แสดงถึงหลักการทางพระพุทธศาสนาทั้งหมด แต่ก็เป็นแนวทางที่ให้บุคคลผู้ศึกษาเรียนรู้ได้นำไปคิดและสร้างคติธรรมพื้นฐานให้กับตนเองและสังคม

ในที่นี้จะกล่าวถึงองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมว่าด้วยเรื่องอานิสงส์ในล้านนา ซึ่งจากการศึกษาพบว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏนั้นมีลักษณะร่วมกัน ๕ ประการคือ

๑. องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ตั้งอยู่บนหลักการของพระพุทธศาสนา
๒. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนฐานศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต
๓. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนความเชื่อและโลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ
๔. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งบนอยู่บนฐานปัญญาและจริยธรรมนิยม
๕. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนกระบวนการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคม

๑. องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ตั้งอยู่บนหลักการของพระพุทธศาสนา จากที่มา แนวคิด และรูปการประพันธ์ของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาที่ได้กล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้น ตั้งอยู่บนหลักการของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะความรู้ที่แสดงถึงการประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ หลักไตรสิกขา และหลักกุศลกรรมบถ องค์ความรู้ที่ปรากฏนี้มีความสอดคล้องกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก และอรรถกถา รวมทั้งหลักธรรมที่โบราณาจารย์กล่าวไว้ ซึ่งแสดงลักษณะที่สำคัญ คือ

๑) ความเชื่อในเรื่องของกรรม
๒) ความเชื่อในเรื่องของการทำดีและผลของการทำดี
๓) ความเชื่อในเรื่องเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กัน
๔) ความเชื่อเรื่องโลกหน้า และผลในอนาคต (สัมปรายิกัตถะ)

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ ชาวบ้านหรือพุทธศาสนิกชนจะเข้าถึงได้ง่ายขึ้น โดยผ่านการบอกเล่าจากคัมภีร์อานิสงส์ เพราะคัมภีร์อานิสงส์เหล่านี้ ได้สอดแทรกความรู้ทางพระพุทธศาสนาเข้าด้วย ซึ่งเป็นการแสดงเหตุและผลของการประกอบกุศล ว่าเมื่อได้กระทำเหตุเช่นนี้ ผลที่จะพึงได้รับก็สอดคล้องกับเหตุนั้น ตัวอย่างเช่น คัมภีร์อานิสงส์ศีลห้า ศีลแปด ที่กล่าวถึงว่าเมื่อบุคคลรักษาศีลแล้วย่อมได้อานิสงส์หลายประการ มีการไม่หลงลืมสติ ไม่เสียทรัพย์ เป็นต้น ตรงข้ามกับการไม่รักษาศีลย่อมได้รับผลวิบาก คือ เสียสติหลงลืม เสียทรัพย์ เสียชื่อเสียง เป็นต้น

แนวคิดและหลักการทางพุทธศาสนาเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดผ่านคัมภีร์อานิสงส์ที่ชี้แจงเรื่องราวในพระพุทธศาสนาอย่างง่ายๆ และให้เหตุผลประกอบกันไป

๒. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนฐานศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต จากการศึกษาคัมภีร์อานิสงส์ที่ปรากฏในกิจกรรมรอบปีของชาวล้านนาพบว่า มีคัมภีร์อานิสงส์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเหล่านั้นทุกเดือน ซึ่งถือว่าเป็นชุดความรู้และภูมิปัญญาที่ตั้งอยู่บนฐานศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต รวมถึงการสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้สังคมล้านนา เช่น ในคัมภีร์ใบลานเรื่อง อานิสงส์ตุงเหล็กตุงตอง ฉบับวัดสันขวาง ตำบลน้ำแพร่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และฉบับวัดดอกแดง ตำบลสง่าบ้าน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้อธิบายถึงคติการทานตุงที่ทำด้วยวัสดุต่างๆ ว่าสัมพันธ์กับเรื่องทศชาติชาดก ดังนี้ [๗๒]

๑. ตุงดิน	พระเตมีย์ (เนกขัมมบารมี)
๒. ตุงทราย	พระมหาชนก (วิริยบารมี)
๓. ตุงไม้	พระสุวัณณสาม (เมตตาบารมี)
๔. ตุงจืน (ตะกั่ว)	พระเนมิราช (อธิษฐานบารมี)
๕. ตุงเหียก (ดีบุก)	พระมโหสถ (ปัญญาบารมี)
๖. ตุงเหล็ก	พระภูริทัต (ศีลบารมี)
๘. ตุงตอง (ทองเหลือง)	พระจันทกุมาร (ขันติบารมี)
๙. ตุงข้าวเปลือก	พระนารทะ (อุเบกขาบารมี)
๑๐ ตุงข้าวสาร	พระวิธูรบัณฑิต (สัจจบารมี)
๑๑. ตุงเงิน	พระเวสสันดร (ทานบารมี)
๑๒. ตุงคำ	พระสิทธัตถะ (สัพพัญญุตญาณ)

---

[๗๒] อานิสงส์ตุงเหล็กตุงตอง ฉบับวัดดอกแดง ตำบลสง่าบ้าน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่.

ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า บุคคลควรสร้างและถวายตุงประเภทดังกล่าว เพื่อที่จะได้มีอานิสงส์และแนวทางปฏิบัติให้เป็นดั่งพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ซึ่งให้ความรู้และความหมายที่ปรากฏในรูปลักษณ์ของ "ตุง" [๗๓] กลายเป็นพุทธศิลป์สำคัญในวัดต่างๆ ของล้านนาอย่างหลากหลาย

แม้จนกระทั่งปัจจุบันความเชื่อเรื่องตุง ก็ยังมีหน้าที่สำคัญผูกพันกับชาวล้านนา นอกจากนั้น ก็ยังมีหน้าที่ใหม่เพิ่มเข้ามาได้แก่ การแห่แหนหรือการประดับประดาในงานเฉลิมฉลองความสำเร็จหรือเทศกาลงานบุญ จนมีการพัฒนารูปแบบที่ยิ่งใหญ่อลังการมากขึ้นไปอีก ดังเช่น การแห่ตุงพันวาในขบวนแห่สลุงหลวงที่จังหวัดลำปาง และในขบวนแห่เพื่อแสดงชัยชนะและความเป็นสิริมงคลต่างๆ ที่ จังหวัดเชียงราย เป็นต้น [๗๔]

ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นจากคัมภีร์อานิสงส์ดังกล่าว ได้พัฒนาจนกลายเป็นศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของชาวล้านนาในปัจจุบัน

๓. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนความเชื่อและโลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ คัมภีร์อานิสงส์ที่แบ่งประเภทตามกลุ่มการประกอบกุศลกรรมบถที่กล่าวแล้วจะเห็นได้ว่าตั้งอยู่บนความเชื่อและโลกทัศน์ที่สานสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับธรรมชาติ ในที่นี้จะกล่าวถึงกิจกรรมในรอบปีของชาวล้านนาที่มีความเกี่ยวข้องกับความรู้ในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาดังนี้ [๗๕]

---

[๗๓] คำว่า "**ตุง**" เป็นภาษาถิ่นล้านนา หมายถึง "ธง" ในภาษาไทยภาคกลาง ซึ่งตรงกับลักษณะของ "ปฏากะ" ที่เป็นธงของประเทศอินเดีย โดยมีลักษณะเป็นแผ่นผ้า ใช้ผูกติดปลายไม้หรือปลายเสาที่ทำเป็นการเฉพาะ ให้ห้อยลงมา มีสีสันสวยงามและหลากหลายตามความเชื่อ เช่น ตุง ๑๒ ราศี ตุงเหล็ก ตุงตอง เป็นต้น เพื่อแสดงถึงชัยชนะ การเฉลิมฉลอง เครื่องนำทางบอกสถานที่ และแสดงถึงความเป็นมงคลที่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น ซึ่งปรากฏในวัดต่างๆ โดยเฉพาะเมื่อมีการทำบุญฉลองโบสถ์ วิหาร หรือถาวรวัตถุอื่นๆ ที่ชาวล้านนาเรียกว่า "งานปอยหลวง" เกี่ยวกับอานิสงส์นั้น มีคัมภีร์ที่ว่าด้วยอานิสงส์การถวายตุงไว้อย่างมากมาย เช่นกัน อานิสงส์ตุงเหล็กตุงตอง เป็นต้น

[๗๔] ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์, **ตุง มรดกแผ่นดินล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ทีเจเจ, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕

[๗๕] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๑๑-๑๓. และ บทความทางวิชาการเรื่อง "ประเพณีล้านนา", ใน www.lannaworld.com/believe.

ตารางที่ ๓.๑

แสดงกิจกรรมในรอบปีที่มีความสัมพันธ์กับคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา

เดือน	กิจกรรมชาวพุทธล้านนา	คัมภีร์อานิสงส์
มกราคม (เดือนสี่เหนือ)	จุดไฟผิงพระพุทธรูป/พระสงฆ์ ถวายข้าวใหม่แด่พระสงฆ์	อานิสงส์ทานก๋องหลัว อานิสงส์ข้าวหลามข้าวจี่ อานิสงส์ทานข้าวใหม่
กุมภาพันธ์ (เดือนห้าเหนือ)	ปอยบวชพระ บวชเณร ปอยเข้าข้าวสังฆ์ สรงน้ำพระธาตุ	อานิสงส์บวช อานิสงส์ตานหาคนตาย อานิสงส์สรงน้ำพระธาตุ
มีนาคม (เดือนหกเหนือ)	ปอยหลวงถวายเสนาสนะต่างๆ ปอยข้าวสังฆ์ ปอยล้อ (งานประชุมเพลิง สำหรับพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียง)	อานิสงส์ถวายวิหาร โบสถ์ ฯลฯ อานิสงส์ทำบุญไปหาพ่อแม่ อานิสงส์เสียศพ/อานิสงส์ล้างคาบ อานิสงส์ส่งสะก๋ารตานคาบ
เมษายน (เดือนเจ็ดเหนือ)	สงกรานต์ ปีใหม่เมือง รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ สืบชะตา เป๊กข์ตุ้ง	อานิสงส์ปี๋ใหม่ อานิสงส์ตานเจดีย์ทราย อานิสงส์บวช
พฤษภาคม (เดือนแปดเหนือ)	ขึ้นพระธาตุ สรงน้ำพระธาตุ เช่น พระธาตุดอยสุเทพ พระ ธาตุดอยตุง พระธาตุช่อแฮ พระธาตุแช่แห้ง เป็นต้น	อานิสงส์มุงมณฑปด้วยดอกรัง อานิสงส์การกางเสวตฉัตร อานิสงส์ทำเรือนโพธิ์(ไม้ก้ำสลี) อานิสงส์การกางร่มถวาย อานิสงส์สร้างปะรำมุงด้วยดอก
มิถุนายน (เดือนเก้าเหนือ)	ประเพณีไหว้พระธาตุ จุดบั้งไฟเป็นพุทธบูชา และงานที่เกี่ยวกับพื้นบ้าน เช่น เลี้ยงผีขุนน้ำ ผีปู่ย่า	อานิสงส์ถวายน้ำมันตามประทีป บูชาพระธาตุ อานิสงส์จุดบั้งไฟ
กรกฎาคม (เดือนสิบเหนือ)	เข้าพรรษา เข้าวัดฟังธรรมในวันศีล	อานิสงส์เข้าพรรษา อานิสงส์รักษาศีล อานิสงส์ถวายทานต่างๆ

เดือน	กิจกรรมชาวพุทธล้านนา	คัมภีร์อานิสงส์
สิงหาคม (เดือนสิบเอ็ดเหนือ)	เข้าวัดฟังธรรม ประเพณีสู่ขวัญควาย	อานิสงส์ฟังธรรม อานิสงส์เขียนธรรม
กันยายน (เดือนสิบสองเหนือ)	จาคะข้าว บริจาคทานแก่ ผู้รักษาศีล และปอยเข้าสังฆ์ วัน ๑๒ เป็งตานธัมม์หาคนตาย ถวายสลากภัตต์ “ก๋วยสลาก”	อานิสงส์ตานธรรม อานิสงส์สร้างธรรม/เขียนธรรม อานิสงส์ทำบุญต่างๆ
ตุลาคม (เดือนเกี๋ยง)	ออกพรรษา ตานก๋วยสลาก	อานิสงส์ออกพรรษา อานิสงส์สลากภัตต์
พฤศจิกายน (เดือนยี่)	การทอดกฐิน ตั้งธรรมหลวง (เทศน์มหาชาติ) ประเพณียี่เป็ง จุดประทีปโคมไฟ ลอยกระทง	อานิสงส์ทอดกฐิน อานิสงส์จุดประทีปโคมไฟ อานิสงส์ไตรปิฎก อานิสงส์ฟังธรรมหลวง
ธันวาคม (เดือนสามเหนือ)	พระสงฆ์เข้าโสสานกัมม์ พิธีสู่ขวัญข้าว/ถวายข้าวใหม่	อานิสงส์เข้ากัมม์รุกขมูล อานิสงส์ถวายข้าวยาคู

จากกิจกรรมในรอบปีที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและคัมภีร์อานิสงส์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า นักปราชญ์ล้านนาได้พยายามนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานเป็นหนึ่งเดียว โดยแสดงออกทั้งในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติ ที่สำคัญสร้างจารีตประเพณีทางสังคมเพื่อกล่อมเกลาบุคคลในสังคมให้มีการพึ่งพาอาศัยและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

องค์ความรู้และภูมิปัญญาดังกล่าว มีปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา ถึงแม้ว่าที่มาของคัมภีร์เหล่านั้นมิได้มาจากพระไตรปิฎกทั้งหมด แต่ก็สามารถมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวล้านนามาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในคัมภีร์ล้านนามีชุดความรู้ที่ตั้งอยู่บนความเชื่อและโลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

๔. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนฐานปัญญาและจริยธรรมนิยม ในบทลงท้ายของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา เกือบทุกฉบับ จะเห็นได้ว่า ผู้แต่งมุ่งหวังความมีสติปัญญาของตนเองและบุคคลในสังคมเป็นสำคัญ ขอให้ชนชั้นปกครองเป็นผู้มีจริยธรรมนำพาสังคมไปสู่ความสงบสุข และในการพรรณนาอานิสงส์ด้านต่างๆ ก็เช่นกัน ผลที่หวังได้ประการหนึ่ง คือ การมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และการประพฤติตนที่เหมาะสม

นอกจากนี้ได้สร้างจริยธรรมทางสังคมในลักษณะของการควบคุมความประพฤติที่ไม่เหมาะสม โดยยกเอาความรู้ทางพุทธศาสนามาประยุกต์กับความรู้ในท้องถิ่นเพื่อมิให้บุคคลผิดต่อผู้อื่น กฎเกณฑ์ทางสังคม และต่อสภาพแวดล้อมที่เรียกว่า “ไม่ผิดผี ผิดฮีต ผิดคลอง ผิดบ้าน ผิดเมือง ผิดป่า ผิดครู” เป็นต้น ซึ่งมีคัมภีร์อานิสงส์เกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณเป็นต้น ซึ่งได้รับแนวคิดมาจากความกตัญญูในพระพุทธศาสนา

ดังนั้น องค์ความรู้และภูมิปัญญาในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาจึงถือว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานของปัญญาและจริยธรรม โดยมีการกล่าวถึงการสร้างปัญญา และการได้รับผลของการใช้ปัญญาในรูปแบบของคัมภีร์เขียนธรรม สร้างธรรมตามที่กล่าวแล้ว

๕. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนกระบวนการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคม อานิสงส์ล้านนาในยุคหลังโดยเฉพาะพุทธศตวรรษที่ ๒๔ มีการนำเสนออานิสงส์ในรูปแบบใหม่เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาสังคมและการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป คัมภีร์อานิสงส์ได้สร้างจารีตใหม่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้วัฒนธรรม ประเพณีให้เข้ากับบริบททางสังคม เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การผสมผสานความเชื่อในท้องถิ่นในการร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม เช่น มีคัมภีร์อานิสงส์สร้างศาลา บ่อน้ำ อานิสงส์สร้างสะพาน เป็นต้น

จากการศึกษาของเอกวิทย์ ณ ถลาง ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย ได้กล่าวถึงลักษณะภูมิปัญญาล้านนาไว้ว่า [๗๖] ภูมิปัญญาท้องถิ่นล้านนาเป็นพัฒนาการของคนไทยโยนกให้เข้ากับธรรมชาติแวดล้อมและสร้างสรรค์ สั่งสม และสืบสานประสบการณ์ให้ต่อเนื่องกัน โดยเฉพาะการจัดการระเบียบทางสังคมล้านนา ที่ได้ผสมผสานความรู้ท้องถิ่นกับความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน มีการสร้างความเชื่อเกี่ยวกับผีและขวัญและความเชื่อหรือโลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน รวมทั้งภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม การแก้ปัญหาและการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

---

[๗๖] เอกวิทย์ ณ ถลาง, **ภูมิปัญญาล้านนา**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนาดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งองค์ความรู้และภูมิปัญญาในคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนาก็สามารถตอบคำถามดังกล่าวได้ โดยมีความสำคัญร่วมกันหลายประการคือ ช่วยให้สังคมเป็นปึกแผ่น มีความมั่นคง ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน และช่วยเปลี่ยนแปลง แก้ไข ปรับปรุงวิถีชีวิตคนล้านนาให้เหมาะสมได้ตามยุคตามสมัย

องค์ความรู้และภูมิปัญญาดังกล่าว เป็นพื้นฐานที่สำคัญของภูมิปัญญาล้านนาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเกษตรกรรม หัตถกรรม แพทย์แผนโบราณ/สมุนไพร การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสะสมทุนในสังคม ศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ภาษาและวรรณกรรม ฯลฯ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ทุกฝ่ายต่างมองเห็นผลประโยชน์หรืออานิสงส์ในการที่สร้างสรรค์ผลงานเหล่านั้น ถึงแม้ว่า องค์ความรู้บางด้านไม่สอดคล้องโดยตรงก็ตาม แต่คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาได้เสริมสร้างให้ผู้คนในสังคมได้แนวคิดเรื่องผลที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรมเหล่านั้น

สรุปได้ว่าคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาเป็นผลงานที่เป็นภูมิปัญญาของปราชญ์ล้านนา ที่ได้มีความอุตสาหะประกอบด้วยฉันทวิริยะแม้ปราศจากเครื่องอำนวยความสะดวกทั้งปวง แต่ก็ยังสามารถรังสรรค์ผลงานวรรณกรรมคำสอนที่มีคุณค่านี้ประดับวงวรรณกรรมพุทธศาสนา แม้มิได้เป็นวรรณกรรมที่โดดเด่นมีชื่อเสียงเทียบเท่าวรรณกรรมพุทธศาสนาประเภทอื่น แต่ด้วยหลักการและกุศโลบายอันชาญฉลาดของปราชญ์ล้านนาที่ต้องการแสดงหลักการการทำความดี ผนวกไปกับการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีล้านนา คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาจึงได้มีความหมายต่อวิถีชีวิตความเชื่อของชาวล้านนาตลอดมา

๓.๔ ค่านิยม ความเชื่อในการสร้างและกระแสสังคมที่มีต่อวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์

ด้วยเหตุที่คัมภีร์อานิสงส์ล้านนามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมล้านนาตามที่กล่าวแล้ว ในที่นี้จะกล่าวถึง ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ ค่านิยมและความเชื่อในการสร้างสรรค์วรรณกรรมอานิสงส์ และกระแสความเชื่อของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนา

ค่านิยมและความเชื่อมที่มีต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมอานิสงส์ประเภทต่างๆ ในล้านนา มีจุดเริ่มต้นจากการที่นักปราชญ์ล้านนามองเห็นคุณค่าที่จะนำความรู้ ความเข้าใจ หรือหลักธรรมทางด้านพระพุทธศาสนามาแสดงให้กับประชาชน และด้วยอุบายที่ชาญฉลาดจึงรจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาให้มีบทที่ว่าด้วยอานิสงส์ในการประกอบกุศลกรรมนั้น จุดสำคัญของค่านิยมและความเชื่อที่มีต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมอานิสงส์ คือ การรจนาคัมภีร์อานิสงส์ว่า

ด้วยเรื่องการเขียนธัมม์ การสร้างธัมม์ถวายวัด อานิสงส์ปิฎกทั้งสาม อานิสงส์สร้างธัมม์ปิฎกะ อานิสงส์โบราณชาดก อานิสงส์คำสอน คัมภีร์อานิสงส์เหล่านี้ มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมทั่วไปและคัมภีร์อานิสงส์ และสะท้อนค่านิยมเรื่องการสร้างคัมภีร์ถวายวัดโดยมีเนื้อหาสาระกล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาลบ้าง อานิสงส์ที่มากกว่าการทำบุญบางอย่างบ้าง ซึ่งทำให้แนวคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันในกลุ่มชนล้านนา ถึงแม้ว่าคติธรรม ความเชื่อเหล่านั้นนักวิชาการจะกล่าวว่าเป็นวรรณกรรมนอกนิบาตที่ไม่แสดงถึงแก่นธรรมทางพระพุทธศาสนาก็ตาม แต่คนส่วนใหญ่ก็ยอมรับผลานิสงส์ในวรรณกรรมอานิสงส์ว่า มีคุณค่าทางจิตใจที่ช่วยเสริมสร้างให้บุคคลใฝ่ในทางดีหรือสร้างสมความรู้ให้เกิดขึ้นประดับวงการวรรณกรรมพระพุทธศาสนาด้วยการสร้างธัมม์ ดั่งตัวอย่างที่ปรากฏในอานิสงส์สร้างธัมม์ ฉบับวัดชัยชนะ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ว่า

> "...ดูรามหาสารีบุตร บุคคลหญิงชายผู้ใด ผู้หนึ่งในโลกนี้แลได้หื้อทานเขียนยังธัมม์ปิฎกะ ตังสามก็ดี เขียนก็ดี เป็นคำสอนแห่งตถาคตะนี้แม้นบทเดียวอันก็ดี ลวงสุดไปแม้นอักขระตัวเดียวอั้นก็ดี อันว่าผละอันนั้นก็หาที่สุดบ่ได้ และบุคคลหญิงชายตังหลายได้สร้างเขียนธัมม์พระตถาคตะ แม้นหื้อท่านผู้อื่นเขียนก็ดี ก็เที่ยงได้ยังสุขสมบัติอันมากนัก อันประเสริฐเสี่ยงกาละอันยาวนานประมาณแปดหมื่นสี่พันกัปป์แล..." [๗๗]

ส่วนอุดม รุ่งเรืองศรี กล่าวว่านอกเหนือจากคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีอยู่อย่างมากมายเปี่ยมด้วยคุณค่าและแสดงถึงอานิสงส์ในวรรณกรรมเหล่านั้นแล้ว ยังมีคัมภีร์อีกมากมายที่มีผู้แต่งขึ้นเพื่อถวายในพระพุทธศาสนา ซึ่งหากศึกษาจากคัมภีร์ชื่อ อานิสงส์สร้างเขียนธรรม แล้วพบว่า มีการระบุถึง "อานิสงส์" หรือผลตอบแทนแก่ผู้สร้างคัมภีร์ไว้เป็นอย่างสูงว่า

> "...บุคคลผู้ใดยินดีในศาสนาตถาคตและได้สร้างเขียนธัมมปิฎกกะทั้ง ๓ คือว่า อภิธัมมา ๗ คัมภีร์ สุตตันตปิฎกะและอัตถกถาฎีกาคัณฐีทั้งหลายก็ดี บุคคลทั้งหลายฝูงนั้นก็ได้อานิสังสผละมากนัก บ่อาจจักวัณณนาสังขยา นับประมาณแห่งบุญอันหาที่สุดที่เมี้ยนบ่ได้แล ดังว่า มีเทพบุตรตนหนึ่งมีอายุได้แสนกัปป์ มีปากแลลิ้นได้แสนอันก็บ่อาจเพื่อจักอ่านนับ

---

[๗๗] คัมภีร์เรื่องอานิสงส์สร้างธัมม์ ฉบับวัดชัยชนะ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่.

หื้อเสี้ยงหื้อเมี้ยน ปริจเฉทว่าเท่านั้น เท่านี้แท้แล แม้นบ่ได้สร้างได้เขียนพร้อมทั้งมวล เท่าคัมภีร์หนึ่งก็ดี บ่ได้บทหนึ่งก็ดี ลวงสุดไปแม้อักขระตัวเดียวหนึ่งก็ดี แม้นบ่ได้สร้างได้เขียน เท่ามีน้ำมันน้ำหมิ่นและแต่งแปลงน้ำประทัดลานหื้อได้เขียนธัมม์ดั่งอั้นก็ดี บุคคลผู้นั้นก็จักได้ผละบุญกัมม์มากนัก จักได้เสวยสมบัติเป็นพระญาจักกวัติราช.." [๗๘]

ด้วยประเพณีนิยมดังกล่าวนี้ จึงได้มีผู้สร้างเขียนคัมภีร์ต่างๆ ไว้เป็นอันมาก ซึ่งปรากฏจากการสำรวจของของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๖ – ๒๕๒๓ ในเขตภาคเหนือตอนบน รวม ๒๔๔ วัด ได้พบและทำการบันทึกชื่อคัมภีร์ใบลานไว้ ๒๒๒,๕๖๐ ผูก โดยเฉพาะคัมภีร์อานิสงส์นั้น มีมากถึง ๑,๖๗๓ เรื่อง ซึ่งสมหมาย เปรมจิตต์และคณะ กล่าวว่า ลักษณะของวรรณกรรมล้านนาทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาท้องถิ่นที่นักปราชญ์ทั้งหลายผลิตออกมาตั้งแต่ยุคทองของอาณาจักรล้านนาจนถึงยุคเสื่อมนั้น มีความแตกต่างกันไปตามสภาพและเหตุการณ์บ้านเมืองในแต่ละยุค ถึงแม้เอกสารตัวเขียนล้านนาจะตกทอดมาถึงสมัยปัจจุบันไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ก็ตาม โดยจัดแบ่งประเภทคัมภีร์เหล่านั้น ออกเป็นหมวดหมู่ตามเนื้อหาสาระ ๑๑ หมวดหลัก คือ

๑) หมวดพระพุทธศาสนา (มีมากที่สุดเพราะเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดสำหรับชาวพุทธ)
๒) หมวดนิทานพื้นบ้าน (มีบ้างเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะเล่าแทนบันทึกเป็นหนังสือ)
๓) หมวดกฎหมายโบราณ (มีน้อย และมักจะชำรุด แต่ก็ได้ถ่ายไมโครฟิล์มไว้หมด)
๔) หมวดจริยศาสตร์ (มีมากเพราะเป็นเรื่องธรรมะที่เกี่ยวกับความประพฤติของคน)
๕) หมวดประวัติศาสตร์ (มีน้อยเพราะไม่เกี่ยวด้วยบุญกุศล มีคนสนใจน้อยมาก)
๖) หมวดโหราศาสตร์ (มีน้อยเพราะจะรู้กันเฉพาะในกลุ่มหมอโหรเท่านั้น)
๗) หมวดโคลงกลอน (มีน้อย เพราะสายเลือดกวี ย่อมมีน้อยเป็นธรรมดา)
๘) หมวดยาสมุนไพร (มีค่อนข้างมาก แต่การเก็บรักษาไม่ดี มักจะสูญหายหมด)
๙) หมวดลัทธิพิธีกรรม (มีน้อยเช่นเดียวกัน ส่วนมากจะมาคู่กับไสยศาสตร์)
๑๐) หมวดไสยศาสตร์ (มีไม่มาก และมักจะถูกคนยืมไปหายสาบสูญไม่ส่งคืนวัด)
๑๑) หมวดปกิณกะ (ส่วนใหญ่เป็นสมุดข่อยที่รวมเรื่องสั้นๆ หลายเรื่องไว้ด้วยกัน)

---

[๗๘] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า๑๙๕ - ๒๐๐.

ในบรรดา ๑๑ หมวดหลักนี้ หมวดพระพุทธศาสนาได้แบ่งหมวดย่อยออกไปอีกเป็น ๑๗ หมวดย่อยตามเนื้อหาที่มีอยู่ในหมวดนั้น เช่น พุทธตำนาน มหาชาติชาดก ทศชาติชาดก ชาดกทั่วไป พระสูตร พระอภิธรรม พระวินัย และธรรมะทั่วไป ตามที่กล่าวแล้ว

นอกจากนี้ สมหมาย เปรมจิตต์ [๗๙] ยังได้วิเคราะห์ว่า การสร้างคัมภีร์ศาสนาหรือการสร้างธรรมถวายวัดตามความเชื่อของชาวล้านนา จากระยะเริ่มต้นถึงสมัยปัจจุบันว่า มีจุดมุ่งหมายที่ต่างกัน ในสมัยแรกๆ การทำนุบำรุงพระศาสนาถือเป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ เพราะถือตามราชประเพณีที่มีมาแต่สมัยโบราณนั้นอย่างหนึ่ง และถือว่าการศึกษาเล่าเรียนทั้งหมดมีวัดเป็นศูนย์กลางและเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะเรียนรู้หลักคำสอนในศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์เอง และเพื่อนำไปอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นพลเมืองดีซึ่งมีส่วนเกื้อกูลต่อการปกครองบ้านเมืองให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ดังนั้น การสร้างคัมภีร์ถวายวัดจึงถือเป็นหน้าที่สำคัญของผู้ปกครองบ้านเมือง แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ระบบการปกครองเปลี่ยนไป สังคมวัฒนธรรมเปลี่ยนไป ค่านิยมในการสร้างคัมภีร์ถวายวัดได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเฉพาะสมัยหลังๆ การสร้างธรรมถวายวัดเป็นเพียงความเชื่อและเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับเท่านั้น

ความนิยมในการสร้างคัมภีร์ถวายวัดในล้านนานั้น เป็นปรากฏการณ์ปกติเช่นเดียวกับค่านิยมในการสร้างหนังสือถวายวัดของคนไทยภาคอื่นๆ เพราะมีหลักฐานพิสูจน์ให้เห็นถึงความนิยมดังกล่าว คัมภีร์บางเรื่อง ชาดกบางเรื่อง เช่นเรื่อง เวสสันดรชาดก หรือมหาชาติซึ่งมีมากมายหลายสำนวน ดังที่ ประครอง นิมมานเหมินท์ [๘๐] ได้กล่าวถึงสำนวนของคัมภีร์มหาชาติของล้านนาว่ามีมากกว่า ๒๐๐ สำนวน และก็มีข้อนิยมในการสร้างคัมภีร์ดังกล่าวถวาย เพราะถือว่าได้อานิสงส์มหาศาล และยังมีประเพณีนิยมตราบเท่าทุกวันนี้ก็คือ การฟังธรรมหรือเทศน์มหาชาติ เพราะถือว่ามีอานิสงส์เป็นอันมาก และยังจะเป็นบารมีส่งหนุนให้ผู้มีโอกาสได้ฟังแม้สักครั้งหนึ่งในชีวิตได้มีโอกาสพบพระศรีอาริยเมตไตยในอนาคตกาลเบื้องหน้า

ดังนั้น ในหอไตรของวัดหนึ่งๆ อาจพบว่า มีวรรณกรรมเวสสันดรชาดกมากกว่าหนึ่งสำนวน หรือหลายชุด ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล [๘๑] ที่กล่าวถึงจำนวนต้นฉบับคัมภีร์ใบลานหมวดชาดก โดยเฉพาะเวสสันดรชาดก ที่สำรวจโดยโครงการอนุรักษ์

---

[๗๙] สมหมาย เปรมจิตต์, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา**, หน้า ๑๐-๑๒

[๘๐] ประคอง นิมมานเหมินท์, **ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ**, หน้า ๗.

[๘๑] ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล, **แนะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา**, หน้า ๒.

คัมภีร์ใบลาน ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็พบสาเหตุเช่นเดียวกันว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาที่มีมากมายนั้น ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ

๑. เป็นชาดกที่ได้รับความนิยมมาก โดยพระสงค์นิยมนำมาใช้เทศนา เนื่องจากมีเนื้อเรื่องที่สนุกสนาน เป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟัง ตัวอย่างเช่น คร่าวธรรมเรื่องหงส์ผาคำ สุวรรณหอยสังข์ แสงเมืองหลงถ้ำ เป็นต้น

๒. เป็นชาดกที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม ชาดกประเภทนี้พบมาก มิใช่เพราะความนิยมในการฟังเทศน์ แต่เป็นเพราะเกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องการ “ตานธรรม” หรือการถวายคัมภีร์ธรรมเป็นทาน

จากค่านิยม ความเชื่อและการยอมรับในการสร้างและการนำไปประยุกต์ใช้คัมภีร์อานิสงส์โดยเฉพาะคัมภีร์อานิสงส์ที่สอดคล้องกับกิจกรรมในรอบปีของชาวล้านนาดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่า สังคมล้านนายอมรับและสร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับอานิสงส์ในพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าค่านิยม ความเชื่อในการสร้างสรรค์คัมภีร์อานิสงส์จะเปลี่ยนแปลงไปก็ตาม แต่ด้วยความที่เป็นเรื่องของการชี้แจงผลประโยชน์ผสมผสานกับหลักธรรมและนิทานชาดก จึงทำให้คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาเป็นที่ยอมรับและปรากฏอยู่ในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาตลอดมา

๓.๕ อิทธิพลวรรณกรรมอานิสงส์ที่มีต่อวิถีชีวิตและวรรณกรรมของชาวล้านนา

อิทธิพลและคุณค่าของวรรณกรรมนั้น สามารถพิจารณาจากการยอมรับและการนำไปใช้ในด้านต่างๆ ทั้งในด้านภาษา วรรณกรรม ศาสนา การปกครองของบ้านเมือง และการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน วรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ในล้านนานั้น นับว่ามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตของชาวล้านนา ซึ่งหากพิจารณากิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและประเพณีในรอบ ๑๒ เดือนของชาวล้านนาแล้ว จะพบว่า โอกาสการใช้คัมภีร์อานิสงส์ในประเพณีแต่ละเดือน ประเพณีทางศาสนาและความเชื่อ เช่น การบูชาพระธาตุ ประเพณีปอยหลวง ประเพณีเนื่องในการดำเนินชีวิต เช่น งานศพ ขึ้นบ้านใหม่ รวมทั้งประเพณีเชิงพิธีกรรม เช่น การทำบุญเกี่ยวกับข้าว การแรกนา เป็นต้นนั้น กล่าวได้ว่า มีความสอดคล้องกับวรรณกรรมอานิสงส์ล้านมากพอสมควร กล่าวคือ นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวล้านนาได้ประยุกต์ใช้คัมภีร์อานิสงส์ให้เข้ากับกิจกรรมในแต่ละประเพณีเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าประเพณีบางอย่างไม่ได้รับการสืบทอดและหายไปจากสังคมก็ตาม แต่คัมภีร์อานิสงส์ที่สร้างขึ้นมารองรับนั้น ก็ยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนาอยู่ในระดับหนึ่ง ในหลายโอกาสการถวายคัมภีร์อานิสงส์ล้านนากลายเป็นเพียงคัมภีร์ประดับตู้พระธรรม หรือไม่ก็มีโอกาสการใช้เพียงแค่ปีละครั้งเท่านั้น บางครั้งพระสงฆ์บางแห่ง

ก็ใช้เทศน์เพียงแค่เพื่อ “เทศน์เป็นประเพณี หรือเทศน์เอาอานิสงส์” เท่านั้น เนื้อหาสาระจึงไม่ค่อยมีใครเอาใจใส่และบางครั้งพระก็เทศน์รวบรัดตัดความให้สั้นลงเพราะต้องการรักษาเวลาก็มี เช่น ประเพณีการถวายสลากภัตต์ของบางวัดในล้านนา มีการจงใจย่อการเทศน์อานิสงส์สลากภัตต์ โดยเทศน์หรือแสดงเฉพาะตอนต้นและตอนปลายของคัมภีร์เท่านั้น โดยอ้างว่า หัวใจของการถวายสลากภัตต์อยู่ที่การถวายและการกระทำด้วยใจที่บริสุทธิ์ ซึ่งคล้ายกับประเพณีหรือคัมภีร์อานิสงส์อื่น เช่น อานิสงส์ทานหาพ่อแม่ผู้ล่วงลับ อานิสงส์เผาศพ อานิสงส์ตุงเหล็กตุงตอง ฯลฯ ที่เริ่มมี “การเทศน์เอาอานิสงส์” เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาอิทธิพลของวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนาที่มีต่อสังคมล้านนานั้น อาจกล่าวได้ว่า มี ๒ ประการใหญ่ๆ คือ ๑)อิทธิพลต่อวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา และ ๒) อิทธิพลต่อวิถีชีวิต/การนำไปใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต

๑. อิทธิพลต่อวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมด้านอื่นๆ ของล้านนานั้น สามารถกล่าวได้อย่างชัดเจนว่า ความเชื่อในเรื่องการสร้างธัมม์/เขียนธัมม์ถวายวัดนั้นมีอิทธิอย่างยิ่งต่อการรจนาคัมภีร์อานิสงส์และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยมีอิทธิพลทั้งต่อการรจนาคัมภีร์อานิสงส์และการรจนาคัมภีร์พระพุทธศาสนาในด้านอื่นๆ ซึ่งปรากฏในลักษณะของคุณค่าหรืออิทธิพลที่มีต่อวรรณกรรมต่างๆ ดังนี้

๑) อิทธิพลและคุณค่าที่มีต่อภาษาและวรรณกรรมในล้านนา ดั่งที่กล่าวแล้วว่า ความเชื่อในเรื่องการสร้างคัมภีร์ถวายวัดนั้นมีผลต่อการรจนาวรรณกรรมในล้านนา สิ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาตั้งแต่ยุคสมัยที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองและสมัยต่อมา คือ นักปราชญ์ได้พยามแทรกคุณประโยชน์ที่สำคัญหรืออานิสงส์ในวรรณกรรมเหล่านั้น เพื่อให้เห็นว่าการกระทำทุกอย่างต่างก็มีผลตอบแทนทั้งในกรรมดีและกรรมชั่ว ในกรณีการแสดงถึงกรรมฝ่ายดี นักปราชญ์ล้านนาก็แสดงอานิสงส์ประกอบด้วย ซึ่งจะพบว่า วรรณกรรมล้านนาในทุกยุคสมัยได้แสดงอานิสงส์ประกอบกับหลักคำสอนเหล่านั้น โดยแสดงความเป็นเหตุ เป็นผลที่สืบเนื่องกัน นอกจากนี้ ก็แสดงความปรารถนาขอผลานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากการรจนาคัมภีร์นั้น เพื่อให้เป็นเกณฑ์หรือมาตรฐานทางสังคมที่สังคมใดสังคมหนึ่งจะพึงมี คือ ความอยู่เย็นเป็นสุขของประชาชนทั้งในด้านการปกครองของชนชั้นผู้ปกครองและความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม อิทธิพลดังกล่าว มีผลต่อการแต่งวรรณกรรมในล้านนาในยุคต่อมา

ส่วนภาษาที่ใช้ในการแต่งวรรณกรรมอานิสงส์ ก็ยังคงเน้นการเขียนด้วยภาษาล้านนาผสมผสานกับภาษาบาลี ที่ถือว่าเป็นการรักษาแบบแผนที่มีมาแต่โบราณมิให้สูญหาย ถึงแม้ว่ารูปแบบการแต่งคัมภีร์อานิสงส์ในยุคต่อมาจะคัดสรรเฉพาะประเด็นตามเนื้อหาสำคัญ เช่น การ

รักษาศีล เป็นหลักก็ตาม แต่ก็แสดงถึงรูปแบบการเขียนและภาษาที่ใช้มีความสวยงาม โดยเฉพาะการแสดงถึงวัตถุประสงค์ในการแต่งที่ชัดเจน กล่าวคือ วรรณกรรมอานิสงส์ล้านนา ได้แสดงคุณค่าว่า หากกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะพึงมีผลเกิดขึ้นจากการกระทำในกิจนั้นๆ แน่นอน ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของวรรณกรรมล้านนาที่จะประกอบด้วยแนวคิดเช่นนี้

๒) คุณค่าทางจริยธรรมและแนวคิดปรัชญาทางด้านพระพุทธศาสนา สิ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์ที่สำคัญ คือ การแสดงคุณค่าทางจริยธรรมและแนวคิดปรัชญาทางด้านพระพุทธศาสนา โดยมีการแสดงถึงความเป็นเหตุเป็นผลของการกระทำที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของบุคคล และการกล่าวถึงแนวคิดที่สำคัญซึ่งมีผลต่อสังคมล้านนา คือ แนวคิดเรื่องการทำดีได้ดี แนวคิดเรื่องโลกนี้และโลกหน้า แนวคิดเรื่องสัจธรรมของชีวิต แนวคิดที่ผสมผสานความเชื่อในท้องถิ่น แนวคิดเรื่องการสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องโลกนี้โลกหน้าและเรื่องสัจธรรมของชีวิตนั้น ได้มีอิทธิพลต่อความคิดของชาวล้านนา คือ วรรณกรรมอานิสงส์มีผลต่อการสร้างความรู้ ความเข้าใจในสัจธรรมที่ว่าด้วยความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่ชาวล้านนาอาจไม่ตระหนักหรือคิดก็ได้ว่า อิทธิพลความคิดเรื่องความเป็นอนิจจังของสรรพสิ่งได้ซึมซาบเข้าสู่จิตใจของชาวล้านนาโดยไม่รู้ตัวและสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างน่าชื่นชม ตัวอย่างเช่น ยามเมื่อคนล้านนาประสบกับปัญหาที่หนักหนาสาหัส จะมีคำปลอบโยนให้แก่ตนเองและคนอื่นว่า ช่างมันเถิดเป็นธรรมดา เป็นการเข้าใจในสภาพที่ผันแปรของสรรพสิ่งที่ไม่อยู่ในการควบคุมของมนุษย์ ดังนั้น จึงควรพัฒนาตนเองให้บรรลุถึงจุดหมายเป้าหมาย คือ พระนิพพาน

๒. อิทธิพลต่อวิถีชีวิต/การนำไปใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต อิทธิพลของวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนาที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนานั้น จากการศึกษาพบว่า วรรณกรรมอานิสงส์มีอิทธิพลใน ๓ ด้าน คือ

๑) ในการสร้างค่านิยม ความคิด ความเชื่อในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น นอกจากแนวคิดเรื่องชาติชาติหน้า ผลที่จะพึงบังเกิด ความเชื่อในเรื่องของกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว นักปราชญ์ล้านนายังได้แต่งคัมภีร์อานิสงส์ที่นับเนื่องกับความเชื่อในท้องถิ่น คือ การสร้างค่านิยมในการสร้างคัมภีร์ถวายวัด โดยได้นำเอาเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์ชาดกมาอธิบายกำหนดเป็น คัมภีร์ธรรมประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิดที่เรียกว่า “ธัมม์ชาตา” โดยการโยงเอาความเชื่อเรื่องราศีหรือ “ตัวเปิ้ง“ ให้สัมพันธ์กับการสร้างคัมภีร์ และการสร้างถาวรวัตถุอื่นๆ ก็กำหนดให้สร้างสอดคล้องกับราศีที่เกิด ซึ่งการกำหนดค่านิยมดังกล่าว ก็เพื่อสร้างความผูกพันใกล้ชิดระหว่างชาวบ้านกับพระศาสนา มิให้

ประชาชนห่างจากพระธรรมคำสอนและยึดเป็นหลักในการบำเพ็ญบุญกุศล แนวคิดดังกล่าวที่มาจากความเชื่อในคัมภีร์อานิสงส์ยังคงปรากฏตราบจนปัจจุบัน

๒) การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีล้านนา ในเนื้อหาของคัมภีร์อานิสงส์ ที่แสดงผลชัดเจนอีกประการหนึ่งก็คือ การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีในล้านนา ถ้าสังเกตกิจกรรมในรอบปีของชาวล้านนาจะเห็นได้ว่า มีวรรณกรรมอานิสงส์เกี่ยวข้องในทุกเดือนและเกือบทุกกิจกรรม ซึ่งเท่ากับว่า วรรณกรรมอานิสงส์มีอิทธิพลต่อการส่งเสริมประเพณีในล้านนา ดังตัวอย่าง คัมภีร์อานิสงส์ที่เกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ เช่น อานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์ขนน้ำ-ขนทรายเข้าวัด อานิสงส์ก่อเจดีย์ซาย ฯลฯ สะท้อนประเพณีนิยมเรื่องวันขึ้นปีใหม่และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวันปีใหม่ล้านนา เช่น การปล่อยสัตว์ การคารวะผู้เฒ่าผู้แก่ การก่อเจดีย์ทราย ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ ฉบับวัดหมื่นเงินกอง จังหวัดเชียงใหม่ดังนี้

> "...ตนตังหลายก็เอากันอาบองค์สรงเกสยังเจ้าสมณะพราหมณ์ คือ เจ้าภิกขุสังฆะด้วยน้ำอบน้ำหอม แล้วหื้อทานยังวัตถุทังหลายต่างๆ มีต้นว่าเข้าน้ำโภชนะ อาหาร...คนตังหลายบางพร่องก็ปล่อย นก สัตว์ทังหลาย นก ปู ปลา หอยก็มีแลบางพร่อง ก็หื้อข้าวแช่ ข้าวสารจานด้วยน้ำเผึ้ง น้ำอ้อย เปนทานก็มีแล...ดูรามหาราช...แม่นว่าได้ไปเกิดเปน เทวบุตรเทวดาก็ได้เปนใหญ่กว่าเทวบุตรเทวดาอันมีในชั้นฟ้าตาวติงสา สวรรค์เทวโลกนั้นแล...
>
> ...ดูรามหาราช เต ชนา คนทังหลายฝูงนั้นเกิดมาแล้วหาอุปัททวะกังวนอนทราย (อันตราย)บ่ได้ มีอายุก็ยืนยาวมากนักแล...เกิดมาในภาวะชาติใดก็ประกอบไปด้วยปัญญาอันฉลาดองอาจยิ่งนัก อาจจักแก้ปัญหาแห่งคนเทวดาทังหลายได้ทุกเมื่อแล ด้วยเดชะบุญอันได้อาบองค์ สรงเกสพระพุทธเจ้าและ พระอริยสังฆะทังหลายนั้นแล ดูรามหาราช คนทังหลายฝูงใดแล ได้ปล่อยยังสัตว์ทังหลายคือว่า ปู แล หอย กบ เขียด เต่า แลน และนกหนูทังหลาย และได้เอาวายมาผายไว้ในข่วง เจดีย์และวัดวาอารามไม้สรีมหาโพธิ์ และได้เอาน้ำอบน้ำหอมได้เปนทานแก่พระพุทธเจ้าและ พระสังฆะเจ้า ผู้เถ้าผู้แก่ครูบาอาจารย์ทังหลายในวันสังกรานต์ขึ้นสังกรานต์ปีใหม่ดั่ง

อั้น...บุคคลตังหลายฝูงนั้น ได้เกิดมาในภาวะชาติใดค็หาเพียธิโรคาและกังวนอนทราย (อันตราย)บ่ได้ มีรูปก็งาม มีกลิ่นก็หอม เทียรย่อมมีอายุยืนยาวมากนัก..." [๘๒]

ตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมอานิสงส์ ได้มีส่วนส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีล้านนาให้คงอยู่ เพราะชาวบ้านส่วนหนึ่งเชื่อว่า การมีประเพณีเช่นนั้น เป็นเพราะครูอาจารย์โบราณได้กล่าวแนะนำไว้เช่นนั้น ดังนั้น ถ้าพิจารณากิจกรรมในรอบปีของชาวล้านนา จะพบว่า ทุกกิจกรรมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคัมภีร์อานิสงส์เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งถือว่า เป็นการเชื่อมโยงความเชื่อทางศาสนาให้เข้าจารีตประเพณีในสังคม

๓) คุณค่าในการสร้างสรรค์สังคมและการส่งเสริมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ในวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนานั้น สิ่งที่ปรากฏเป็นให้เห็นอีกด้านหนึ่งคือ นักปราชญ์ล้านนาได้พยายามส่งเสริมให้คนได้สร้างสรรค์สังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สนับสนุนให้คนทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ นับตั้งแต่การสงเคราะห์คนใกล้ชิด ญาติ เพื่อนบ้าน ไปจนถึงคนตาย และการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์เช่น สร้างศาลา บ่อน้ำ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดเป็นการส่งเสริมให้คนทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ ดังตัวอย่างคัมภีร์อานิสงส์สงเคราะห์คนตาย ในอานิสงส์หน้าศพ วัดลัฏฐิวนาราม ตำบลผักหวาน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ว่า

"...มหาอานันทเถรเจ้าหากได้สดับรับฟังเอามาแต่ปากพระพุทธเจ้ามาเทศน์เมื่อสังคายนาธรรมหัวทีวันนั้นว่าดังนี้ อันว่าบุคคลใด ได้หามผีก็ดีแล ได้ตีฆ้อง ตีกลองส่งเสพไปก็ดี แลได้ส่งสการ (สังขาร/ร่างกาย)ย่าแห่งตนก็ดี ฝูงนี้ได้อานิสงส์ ๓ กัปป์ แลผู้ใดได้เผาผี ได้อานิสงส์ ๖ กัปป์ แลผู้ใดได้นำไปก่อนหน้าเมื่อหามไปนั้นได้อานิสงส์ ๓ กัปป์ แลบุคคลผู้ใดได้ตามไปรอดเถิงป่าช้าได้อานิสงส์ ๒๐ กัปป์ แลบุคคลใดได้บวชต่อหน้าเมื่อส่งสการซากผีนั้นได้อานิสงส์ ๙๐ กัปป์ แลบุคคลใดได้ส่งสการพ่อแลแม่แห่งตนได้อานิสงส์ ๓๐ โกฏกัปป์ แลได้เป็นพระยาอินทร์มีนางฟ้าได้สองตื้อห้าล้านเปนบริวาร อยู่ประสาทสูงได้โยชน์หนึ่ง ปุคคละผู้ใดได้ส่งสการญาติพี่น้อง คือว่า ผัวส่งสการเมีย เมียส่งสการผัว ลุกเต้า หลาน เหลน ปู่ย่า ลุงอาว อา น้า ป้าทังหลายมวลฝูงนั้น ก็จักได้เสวยผลอานิสงส์

---

[๘๒] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์ปีใหม่ ฉบับวัดหมื่นกอง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.

อันมากนักเสมอกันเสี้ยงแล เหตุดังอั้น ปุคคละญิงชาย คฤหัฏฐ นักบวชทังหลายปรารถนาเถิงสุข ๓ ประการมีนิพพานเปนยอด ก็จุ่งชวนกันเลิกซากส่งสการเผาผี อันจุติตายไปสู่ปรโลกภาย หน้าด้วยใจชื่นชมยินดีต่อกุศลอันนั้นก็เที่ยงจักได้เถิงสุข ๓ ประการมีนิพพานเปนยอดบ่ชะแล..." [๘๓]

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า คัมภีร์อานิสงส์พยายามส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกันของชาวล้านนา โดยการใช้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจกรรมต่างๆ ทั้งการเกิด การตาย รวมทั้งส่งเสริมให้บุคคลพัฒนาตนเองยิ่งขึ้นไป นอกจากนี้คัมภีร์อานิสงส์ก็สนับสนุนกิจกรรมชุมชนให้มีมากขึ้นอีก เช่น การสร้างอานิสงส์ส่งสการ อานิสงส์ล้างคราบ อานิสงส์ศพเด็กน้อยซาวคน อานิสงส์เผาศพ อานิสงส์หน้าศพ อานิสงส์ทานหาคนตาย ฯลฯ ซึ่งสะท้อนสัจธรรมแห่งความเป็นและความตาย โลกทัศน์เรื่องชีวิตนี้ในโลกหน้า ความมีน้ำใจไมตรีระหว่างเพื่อนบ้าน และสนับสนุนให้คนในชุมชนไปแบ่งเบาความลำบาก เป็นเพื่อนกับผู้สูญเสีย เป็นต้น

ส่วนการส่งเสริมกิจกรรมสาธารณะเพื่ออำนวยประโยชน์แด่สังคมโดยรวมก็พบว่า มีปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์มากมายเช่นกัน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชาวล้านาจนถึงปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น การส่งเสริมการปลูกต้นไม้เพื่อให้ธรรมชาติยั่งยืน ที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ขัวหัวงัว วัดต้นแทนหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ว่า

"...ปุคคละผู้ใดได้ปลูกต้นไม้บุนนาค ไม้ดีหมี ไม้ห้า ไม้ลุงและไม้อันมีร่มอันกว้างขวาง อันน่ารื่นรม แก่คนเดินตาง และสัตว์ทังหลาย ย่อมจักได้อานิสงส์หาประมาณบ่ได้ ปุคคละผู้ใด ได้สร้างศาลาที่พักคนเดินทางขุดบ่อน้ำ เพื่อหื้อคนและสัตว์ได้ดื่มกิ๋นย่อมมีอานิสงส์หาประมาณบ่ได้ การสร้างขัว (สะพาน) ไต่ข้ามแม่น้ำที่มีตม จาลวงสุดการเอากะโหล้กหัวงัวแห้ง (กะโหลกหัววัวแห้ง) และก้อนหิน ก้อนดิน ไม้ก๋วง ไม้ตัน มาแป๋งขังหื้อคนไต่ข้ามย่อมจักได้อานิสงส์หาประมาณบ่ได้..." [๘๔]

---

[๘๓] คัมภีร์เรื่องอานิสงส์หน้าศพ วัดลัฏฐิวนาราม ตำบลผักหวาน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่.

[๘๔] คัมภีร์ใบลานเรื่องอานิสงส์ขัวหัวงัว (สะพานหัววัวที่ทำด้วยกะโหลกหัววัวแห้ง) วัดต้นแทนหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ (จ.ศ. ๑๒๔๕).

กล่าวโดยสรุป คัมภีร์อานิสงส์ทุกเรื่องที่ปราชญ์ล้านนารจนาขึ้นนั้น ไม่มีเรื่องใดที่ไม่มีบทบาทในการรับใช้สังคม เพราะแต่ละเรื่องนั้นล้วนสะท้อนให้เห็นความคิด ความเชื่อ ประเพณีในสังคมล้านนาทั้งสิ้น จากตัวอย่างดังกล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมและวิถีชีวิตของชาวล้านนาตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า [๘๕] ได้สรุปว่า คัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้นมีบทบาทต่อสังคม ๒ ทาง คือ ทางนามธรรม คือ ด้านแนวคิด ความเชื่อ และในด้านรูปธรรม ซึ่งสามารถพบเห็นได้จาก ถาวรวัตถุ ปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน ศิลปะก่อสร้างต่างๆ ที่มีผลมากจากความเชื่อในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา

อีกนัยหนึ่ง คัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้น ได้ทำหน้าที่ของวรรณกรรมคำสอน คือ เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมระบบการควบคุมศีลธรรม จริยธรรมในสังคม มีบทบาทสำคัญในการสร้างจิตสำนึกให้กับสังคมให้เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีที่งดงาม และหลักการในเรื่องกฎแห่งกรรม ที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว รวมทั้งแนวคิดเรื่องสัจธรรมของชีวิต ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน การเวียนว่ายตายเกิด เป็นต้น โดยสิ่งที่เป็นรูปธรรมมากที่สุด คือ การนำคัมภีร์มาอานิสงส์มาเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมในแต่ละกิจกรรมของชาวล้านนาที่ว่าด้วยการประกอบกุศลตามหลักพระพุทธศาสนาและการดำรงอยู่ของผู้คน ทั้งนี้ เพื่อให้คุณค่ากับการพัฒนาจิตใจของบุคคลและส่งเสริมการพัฒนาในระดับสังคม

๓.๖ ผลการวิเคราะห์และข้อสังเกตวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ในล้านนา

จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ตั้งแต่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์สำคัญในล้านนาในยุคพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง และคัมภีร์อานิสงส์ในสมัยหลังจะเห็นได้ว่า “คัมภีร์อานิสงส์” มีพัฒนาทางความคิด ความเชื่อ และความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ มีการนำแนวคิดและความหมายของอานิสงส์ไปรับใช้สังคมและกิจกรรมทางพุทธศาสนากิจกรรมของท้องถิ่นมากขึ้น โดยอิงอาศัยบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ในที่นี้จะกล่าวถึงข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับวรรณกรรมว่าด้วยอานิสงส์ในล้านนา ดังนี้

๑. ด้านแนวคิดและความหมาย วรรณกรรมอานิสงส์ในล้านนาได้มีการเปลี่ยนแปลงจากแนวคิดและความหมายที่กล่าวถึง “ผลฝ่ายดี” หรือประโยชน์จากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน โดยเป็นผลที่ได้จากการกระทำในธรรมฝ่ายดี ซึ่งมีความหมายที่คล้ายคลึงกับคำว่า “อัตถะ” หรือผลประโยชน์จากการกระทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งที่

---

[๘๕] พระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๗๘-๘๐.

เป็น “รางวัลแห่งความสำเร็จ” ที่อำนวยผลทั้งในปัจจุบันและอนาคตในความหมายที่ว่า “ผลที่พึงจะได้รับ” “ผลที่คาดหวัง” จากการประกอบกุศลกรรมหรือกรรมฝ่ายดีที่เป็นความสัมพันธ์เชิงเงื่อนไขในลักษณะของเหตุปัจจัย และ “คุณค่าที่ควรสรรเสริญ” หรือ “รางวัลพิเศษ” ที่บุคคลพึงได้รับจากการปฏิบัติในธรรมฝ่ายดีข้อใดข้อหนึ่ง ซึ่งเป็น “แรงจูงใจให้ใฝ่ดีอยู่เสมอ” “กรอบการปฏิบัติที่พึงประสงค์” และ “เครื่องเตือนสติ” รวมทั้งเป็นเกณฑ์บางประการที่บุคคลและสังคมคาดหวังว่า เมื่อตนเองหรือบุคคลกระทำเช่นนั้น จะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและหมู่คณะ

แนวคิดและความหมายที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงนัยขององค์ความรู้ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ ที่ว่า “องค์ความรู้นั้นมิได้ตั้งอยู่โดยปราศจากบริบททางสังคม” ที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของชนชาติ ศาสนา และความเป็นไปทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความรู้ ความเชื่อพื้นฐาน และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ

แนวคิด ความหมาย และความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้น มีความเกี่ยวข้องกับกรอบแห่งความคิดที่เป็นเรื่องของคุณค่า ความหมาย และความเชื่อทั้งในท้องถิ่นและพระพุทธศาสนา เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ที่เป็นทั้งรูปแบบ กฎเกณฑ์ทางสังคมและระบบการจัดการที่สื่อความหมายถึงวรรณกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับชีวิต และประการสุดท้ายวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนามีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติจริงในวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นจากการยอมรับของผู้คนในสังคม ที่ได้นำแนวคิด ความหมายและความเชื่อในคัมภีร์อานิสงส์นั้นมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในรอบเดือน รอบปี และวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของสรรพสิ่ง

๒. ด้านการประยุกต์ใช้ในสังคม จุดประสงค์หลักของคำว่าอานิสงส์ในสมัยพุทธกาลนั้นมุ่งเน้นการโน้มน้าวจิตใจของบุคคลให้ร่าเริงแจ่มใส เพื่อที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาในขั้นสูง เป็นการสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติธรรมฝ่ายดี และเป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกันเพื่อคลี่คลายความสงสัยในพระสัทธรรมหรือข้อปฏิบัตินั้นๆ โดยแสดงในลักษณะของประโยชน์ที่บุคคลหรือหมู่คณะจะพึงได้รับจากการประกอบธรรมฝ่ายกุศลนั้น

ส่วนจุดมุ่งหมายของคัมภีร์อานิสงส์ในยุคต่อมาได้เพิ่มเติมจุดประสงค์เกี่ยวกับการสร้างความเชื่อ ความศรัทธาในผลฝ่ายดีที่บุคคลจะพึงได้รับจากการปฏิบัติในสิ่งที่เป็นกุศล โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระสัทธรรม ความสุขของปวงชน และความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมือง โดยเฉพาะอานิสงส์ในล้านนาแล้ว ความมุ่งหมายของการใช้คัมภีร์อานิสงส์ คือ การสร้างความเชื่อในผลบุญกุศลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติในธรรมฝ่ายดี การสร้างสรรค์ความเจริญทางสังคม และเพื่อความยั่งยืนของพระพุทธศาสนา ที่นักปราชญ์ล้านนามีความประสงค์จะกำหนดขึ้น แต่องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นนั้น ก็มีหลักการที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

ที่ว่าด้วยกฎแห่งเหตุผล และความเห็นที่เป็นสัมมาทิฏฐิ ที่เชื่อว่า ผลของกรรมดีกรรมชั่วมีจริง ซึ่งคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาก็ได้อธิบายด้วยกฎของเหตุและผลและได้ยึดหลักการและจุดประสงค์ในการเสนอเนื้อหาให้ผู้สนใจเป็นลักษณะเดียวกันกับพระไตรปิฎก

อย่างไรก็ตาม การที่นักปราชญ์ล้านนาได้รจนาคัมภีร์ที่ว่าด้วยอานิสงส์และธัมม์ชาตาที่เกิดขึ้นในแต่ละรอบเดือน รอบปี หรือประจำวันเกิด เดือนเกิด ปีเกิดนั้น เป็นการแสดงถึงภูมิปัญญาและการประยุกต์ใช้คัมภีร์อานิสงส์ที่สอดคล้องกับบริบททางสังคม กล่าวคือ เป็นการใช้คัมภีร์อานิสงส์นำไปสู่การสร้างความใกล้ชิดพระศาสนาและใช้คัมภีร์เพื่อพัฒนากิจกรรมสาธารณะในสังคม ซึ่งเรียกได้ในภาษาปัจจุบันว่า เป็นการสร้างทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นโดยการนำภูมิปัญญามาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อบุคคลและสังคม ซึ่งทำให้คัมภีร์อานิสงส์เป็นที่ยอมรับในล้านนาด้วยเหตุผล คือ มีการปรับวิธีการนำเสนอและกรอบคิดให้เข้าวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม

๓. ด้านการแพร่กระจายและการยอมรับคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา จากศึกษาถึงคัมภีร์อานิสงส์ในวัดที่เป็นกรณีศึกษาและจากสถานที่ต่างๆ พบว่า คัมภีร์อานิสงส์ในล้านนานั้นมีมากมายไม่น้อยไปกว่าคัมภีร์พระพุทธศาสนาประเภทอื่นๆ และคัมภีร์อานิสงส์บางเรื่องก็มีจำนวนต้นฉบับมากกว่าหนึ่งฉบับบางเรื่องมีมากถึง ๑๐ ฉบับ สาเหตุที่มีคัมภีร์อานิสงส์ตามตู้พระธรรมและหอไตรวัดต่างๆ มากมาย ก็เพราะประเพณีนิยมการสร้างธัมม์ถวายวัดตามที่กล่าวแล้ว

การที่คัมภีร์อานิสงส์ได้มีบทบาทรับใช้สังคมโดยเฉพาะการนำคัมภีร์อานิสงส์มาเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมในรอบเดือนและปีของชาวล้านนา และการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการบำเพ็ญสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์นั้น คัมภีร์อานิสงส์จึงกลายเป็นวรรณกรรมคำสอน ที่ใช้เทศน์ในโอกาสต่างๆ เป็นการสนับสนุนให้สังคมมีความเป็นปึกแผ่น และสร้างศรัทธาแก่ประชาชนที่มาประกอบกุศลกิจต่างๆ ดังนั้น คัมภีร์อานิสงส์ จึงได้รับการยอมรับและแพร่กระจายไปยังวัดต่างๆ ทั่วล้านนา วัดบางแห่งใช้เป็นคัมภีร์หลักในการเทศน์สั่งสอนพุทธศาสนิกชน บางแห่งใช้เป็นเครื่องสื่อถึงพิธีกรรม ความเชื่อ ตามประเพณีเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ผลที่คาดหวังจากการใช้คัมภีร์อานิสงส์ก็คือ เพื่อสร้างศรัทธา ความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา และเพื่อความตั้งมั่นของพระสัทธรรม รวมถึงการรักษาวัฒนธรรม ประเพณีของล้านนาให้คงอยู่สืบต่อไป

๓.๗ สรุปและบทวิเคราะห์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาเรื่อง "อานิสงส์"

คำว่า "อานิสงส์" มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยเป็นคำที่แสดงถึงผลอันบุคคลจะพึงได้รับหรือผลที่ให้ผลฝ่ายดี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์ควบคู่กับหลักธรรมอื่นๆ เพื่อชี้แจงให้เห็นสิ่งที่เป็นประโยชน์จากการที่บุคคลนั้นได้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่เป็นกุศลเพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติในธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป โดยอานิสงส์มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า "อัตถะ" ที่แปลว่า ประโยชน์ และตรงกับข้ามกับคำว่า "วิบาก" ที่หมายถึงผลที่ให้กรรมฝ่ายชั่วหรือผลแห่งกรรมที่ได้กระทำไว้

ในพระไตรปิฎกคำว่า "อานิสงส์" มีปรากฏชัดเจนทั้งในพระวินัยปิฎก พระสุตตันปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก โดยเป็นการกล่าวถึงอานิสงส์จากการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่เน้นในเรื่องของการให้ทาน การรักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนา และการเจริญปัญญา พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์ในธรรมเหล่านั้น ในลักษณะต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ

๑) เพื่อโน้มน้าวจิตใจให้ร่าเริงแจ่มใสให้การรับฟังธรรมในขั้นสูงต่อไป

๒) เพื่อเสริมสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติธรรมฝ่ายกุศล

๓) เพื่อสร้างความเข้าใจและคลี่คลายความสงสัยในหัวข้อธรรมหรือแนวทางการประพฤติปฏิบัติของพุทธบริษัท

๔) เพื่อแสดงถึงคุณประโยชน์ที่บุคคลจะพึงได้รับหากมีการประพฤติปฏิบัติในธรรมข้อนั้น โดยแสดงเป็นเหตุเป็นผลที่สืบเนื่องต่อกัน

๕) เพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม อันสืบเนื่องจากการน้อมนำจิตสู่การปฏิบัติธรรม

โดยนัยทั้ง ๕ ประการดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า การกล่าวถึงเรื่องอานิสงส์นั้น มีความสำคัญมากเช่นเดียวกับหลักธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติทั่วไป เพราะอานิสงส์เป็นของการชี้แจงให้เห็นความสำคัญของหลักธรรมและผลของการปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นๆ ถ้าปัจเจกบุคคลหรือพุทธบริษัท ปราศจากการเล็งเห็นผลประโยชน์ที่จะพึงเกิดขึ้นแล้ว บุคคลเหล่านั้น อาจไม่มีความสนใจในเรื่องของการให้ทาน การรักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนา และการเจริญปัญญา ที่นำไปสู่ความหลุดพ้นอันเป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนาได้ แต่เพราะบุคคลเล็งเห็นผลอันเลิศหรือเห็นอานิสงส์ที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติในหลักธรรมเหล่านั้น พวกเขาจึงได้ประกอบกุศลกรรมบถตามสมควรแก่ตน

ดังนั้น อานิสงส์ จึงมิใช่มีความหมายเพียงว่า "ผลฝ่ายดี" เท่านั้น แต่หากหมายถึง "การคาดหวังผลที่บุคคลจะพึงได้รับ" และเป็นเครื่องชี้วัดบางประการที่บ่งบอกถึง "คุณค่าที่ควร

สรรเสริญ” เพราะในระดับของการประกอบกุศลประเภทต่างๆ ทั้งการให้ทาน การรักษาศีล การเจริญสมาธิภาวนา และการเจริญปัญญา ย่อมให้ผลที่ต่างกัน คนที่ให้ทานย่อมได้รับอานิสงส์ที่ตนทำในระดับหนึ่ง เช่น เป็นที่รักที่พอใจของคนรับ หลังจากตายย่อมเกิดในสวรรค์ เป็นต้น ในขณะที่คนที่รักษาศีลก็ได้รับอานิสงส์อีกระดับหนึ่ง เช่นเดียวกับผู้ที่เจริญสมาธิและปัญญา ย่อมได้รับผลที่แตกต่างออกไป ซึ่งเป็น “กรอบแห่งการปฏิบัติที่ดีงาม” หรือเป็น “คุณสมบัติที่ดีงาม” รวมทั้งเป็น “เครื่องเตือนสติ” ให้บุคคลประพฤติปฏิบัติในธรรมฝ่ายดี เพื่อป้องกันวิบากอันจะเกิดขึ้นจากธรรมฝ่ายอกุศล เพราะฉะนั้น การแสดงเรื่องอานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกจึงเป็นความสัมพันธ์เชิงเงื่อนไขของเหตุปัจจัย ที่จะสำเร็จได้ต่อเมื่อมีการประพฤติปฏิบัติในธรรมฝ่ายดี เริ่มตั้งแต่การคิดดี พูดดี และกระทำในสิ่งที่ดี โดยอานิสงส์นั้น จะแสดงผลหรือให้ผลทั้งในปัจจุบันและอนาคตที่เรียกว่าให้ผลทั้งในภพภูมิปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์) และในอนาคตกาล (สัมปรายิกัตถะประโยชน์) เป็นคุณที่ไหลออกมาเป็นนิตย์ โดยไม่จำกัดกาลเวลาและสถานที่ ถ้ามีการปฏิบัติตามธรรมฝ่ายดีนั้นๆ

ในพระไตรปิฎก ถึงแม้ว่า พระพุทธองค์จะมิได้ยกเรื่องอานิสงส์ให้เป็นเรื่องที่สำคัญโดยตรงก็ตาม แต่พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องอานิสงส์ต่างๆ ในการประกอบกุศลของบุคคลทั้งการให้ทาน รักษาศีล เจริญสมาธิ ภาวนาตามที่กล่าวแล้ว ซึ่งก็เท่ากับว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องอานิสงส์ให้เป็นแบบอย่างของการชี้แจงเพื่อให้เห็นประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในหลักธรรมพื้นฐานในหัวข้อ “อนุปุพพิกถา” นั้น ถือได้ว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงแนวคิดเบื้องต้นที่แนะนำบุคคลให้เข้าใจพระพุทธศาสนาและน้อมนำจิตของตนเข้าสู่การประพฤติปฏิบัติในธรรมฝ่ายกุศล เช่น หลักอริยสัจ ๔ ต่อไป

ในสมัยหลังพุทธกาล ความสำคัญของ “อานิสงส์” ก็ปรากฏมาตามลำดับ โดยพระมหาเถระ นักปราชญ์ ได้รจนาวรรณกรรมว่าด้วยเรื่องต่างๆ อย่างมากมาย และมักจะกล่าวถึง การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นๆ ว่ามีอานิสงส์ต่อผู้กระทำ โดยจะอธิบายอานิสงส์สอดแทรกในวรรณกรรมเหล่านั้น วรรณกรรมบางเรื่องความหมายของอานิสงส์ถูกตีความในลักษณะของ “คำอธิษฐาน” คือ การขอปวารณาให้อานิสงส์เกิดขึ้นแก่ตนจากการได้ประกอบกุศลในเรื่องนั้นๆ และเป็นเครื่องบ่งบอกถึงเกณฑ์ชี้วัดบางประการ ที่สังคมควรจะมีดังเช่น คำปวารณาขออานิสงส์แห่งการรจนาคัมภีร์จักวาฬทีปนีของท่านพระสิริมังคลาจารย์ ที่ปรารถนาขอความสมบูรณ์ของบ้านเมือง การปกครองที่ถูกต้องตามธรรม และความยั่งยืนของพระสัทธรรม เป็นต้น

ในวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น มิลินทปัญหา คัมภีร์วิสุทธิมรรค หรือคัมภีร์ที่รจนาในล้านนา เช่น มังคลัตถทีปนี จักกวาฬทีปนี ปัญญาสชาดก และคัมภีร์สารัตถสังคหะ

เป็นต้น ก็ได้กล่าวถึงเรื่องอานิสงส์ในหลักคำสอนเหล่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า “อานิสงส์” มีความสำคัญต่อการเรียนรู้และการสร้างแรงจูงใจของบุคคลให้ประพฤติปฏิบัติในธรรมฝ่ายดี จนกระทั่งเกิดการประพันธ์คัมภีร์อานิสงส์ว่าด้วยเรื่องต่างๆ ในสมัยต่อมา ซึ่งคัมภีร์เหล่านั้น ได้แสดงถึงอานิสงส์ของการประกอบกุศลตามหลักไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ และกุศลกรรมบถ ตามที่กล่าวแล้ว โดยลักษณะของประพันธ์คัมภีร์เหล่านั้น มีความสอดคล้องกับเรื่องอานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในอปทาน และวิมานวัตถุ ในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก

ส่วนคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา ก็เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุที่พระมหาเถระ นักปราชญ์ได้เห็นความสำคัญของอานิสงส์ว่ามีผลต่อการโน้มน้าวจิตใจของบุคคลให้เข้าสู่การประกอบกุศลกรรมและกอปรด้วยบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลง ท่านเหล่านั้น จึงได้รจนาคัมภีร์อานิสงส์ว่าด้วยเรื่องต่างๆ ในการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้คนได้เข้าใจหลักการพื้นฐานและเห็นความสำคัญของการประพฤติตามธรรมว่าจะมีอานิสงส์แก่ตน

ดังนั้น เราจึงพบคัมภีร์อานิสงส์ว่าด้วยเรื่องต่างๆ อย่างมากมายในล้านนาและมีการตั้งชื่อคัมภีร์ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการรจนาคัมภีร์นั้น ตัวอย่างเช่น

๑) กลุ่มทาน มีชื่อเรื่อง เช่น อานิสงส์ถวายอัฏฐบริขาร อานิสงส์ถวายข้าวยาคู อานิสงส์ถวายสลากภัตต์ อานิสงส์ทอดกฐิน อานิสงส์สร้างวิหาร อานิสงส์ถวายกุฏิ ฯลฯ

๒) กลุ่มศีล เช่น อานิสงส์รักษาศีลเส้นเดียว อานิสงส์ศีลสิบประการ อานิสงส์ศีลแปด อานิสงส์ศีลห้า ฯลฯ

๓) กลุ่มสมาธิภาวนา เช่น อานิสงส์จงกรม อานิสงส์พุทโธ อานิสงส์สูตรอานิสงส์อดโกรธ อานิสงส์อัปปิจฉตา ฯลฯ

๔) กลุ่มปัญญา เช่น อานิสงส์ฟังธรรม อานิสงส์คำสอน อานิสงส์โปราณชาดก อานิสงส์ปิฏกจริยา อานิสงส์ปิฏกะตั้งสาม อานิสงส์แปดหมื่นสี่พันขันธ์ อานิสงส์สัตตปกรณ์ ฯลฯ

๕) กลุ่มเบ็ดเตล็ด เช่น อานิสงส์บวช อานิสงส์ตามผะตีส (จุดประทีป) อานิสงส์บวชวิหาร อานิสงส์สร้างพุทธรูป แท่นพุทธรูป ฯลฯ

นอกจากอาศัยแนวคิดและที่มาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่สำคัญแล้ว ผู้รจนาคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา ยังได้นำความรู้ ความเข้าใจและบริบทที่เกี่ยวข้องทั้งจากวรรณกรรมประเภทตำนาน นิทานพื้นบ้าน และองค์ความรู้ที่เป็นท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานให้เกิดเป็นคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา เช่นเรื่อง อานิสงส์การสร้างและการถวายตุง (ธง) เป็นต้น มีการนำความเชื่อในท้องถิ่นในเรื่องการบูชาพระธาตุ การสร้างธรรม เขียนธรรม รวมทั้งการถือโชคลางที่ตรงกับวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิดของตนมาสร้างเป็นคัมภีร์อานิสงส์ ว่าถ้าบุคคลได้กระทำกุศลกรรมที่สอดคล้อง

กับชะตาชีวิตของตนแล้ว สิ่งที่จะได้รับ “ย่อมมีอานิสงส์มาก” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระเถระนักปราชญ์ ได้สร้างแนวคิดเพื่อให้ผู้คนใกล้ชิดพระศาสนาและสนใจในหลักธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป

ต่อมาด้วยความที่สังคมมีความหลากหลายมากขึ้น คัมภีร์อานิสงส์ในล้านนาก็มีการประยุกต์ให้สอดคล้องกับความเชื่อในท้องถิ่นมากขึ้น เช่น อานิสงส์การสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์ว่า มีอานิสงส์มากเช่นกัน ซึ่งพัฒนาการของคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา น่ามีอยู่ใน ๓ ช่วงเวลา โดยพิจารณาจากสภาพสังคม การเมืองการปกครอง และวัฒนธรรมในล้านนา คือ

๑) ในสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแห่งราชวงศ์มังราย คัมภีร์อานิสงส์ที่ปรากฏในสมัยนั้น จะมีลักษณะของการอธิบายความตามพระไตรปิฎกและอรรถกถา เช่น การอธิบายอานิสงส์การรักษาศีล ก็จะมีความสอดคล้องกับเนื้อหาในพรไตรปิฎก ส่วนความมุ่งหมายในการสร้างคัมภีร์อานิสงส์ในยุคนั้น มุ่งเน้นการเสริมสร้างสติปัญญาของบุคคลให้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ การสร้างคัมภีร์ในสมัยนี้ ถึงแม้ว่า มิได้ระบุว่าเป็นเรื่องอานิสงส์โดยตรงก็ตาม แต่ก็มักจะมีการกล่าวถึงอานิสงส์ในตอนท้ายของคัมภีร์เกือบทุกเรื่อง เพื่อแสดงให้พุทธบริษัทเข้าใจว่าความโดยสรุปว่า “ธรรมเรื่องนี้ มีอานิสงส์ต่อผู้ปฏิบัติเช่นนี้”

๒) ในสมัยภายใต้การปกครองของพม่าต่อเนื่องในสมัยประเทศราชของสยามประเทศ คัมภีร์อานิสงส์ในสมัยนี้ ส่วนใหญ่จะมีการนำความรู้ ความเชื่อในท้องถิ่น เข้ามาผสมผสานมากขึ้น ดังเช่น เรื่องธรรมชาตา และมีการประพันธ์แบบย่อความเพื่อให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้คน โดยความมุ่งหมายในการสร้างคัมภีร์อานิสงส์ เพื่ออุทิศส่วนบุญ ส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับ ตามความเชื่อที่ว่า การให้ธรรมเป็นทานมีอานิสงส์มากกว่าการให้ทานประเภทอื่นๆ ดังนั้น จึงพบคัมภีร์อานิสงส์ที่เกี่ยวการทำบุญให้กับผู้ล่วงลับมากขึ้น ส่วนการประพันธ์เพื่อเสริมสร้างสติปัญญาของบุคคลนั้น ก็ยังคงมีอยู่ แต่ปรากฏในกลุ่มพระเถระจำนวนน้อยเท่านั้น

๓) ในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ คัมภีร์อานิสงส์ในล้านนายังคงมีสภาพการประพันธ์คล้ายกับในสมัยภายใต้การปกครองของพม่าและรัตนโกสินทร์ แต่จุดมุ่งหมายนอกจากเพื่ออุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับแล้ว ยังมุ่งหมายเพื่อสร้างสรรค์สังคมและการอยู่ร่วมกันในสังคมมากขึ้น โดยมีการสร้างคัมภีร์ที่ส่งเสริมระบบวัฒนธรรม ประเพณีในสังคม เช่น อานิสงส์ปีใหม่เมืองเหนือ อานิสงส์กองเจดีย์ทราย เพื่อส่งเสริมประเพณีวันสงกรานต์ เป็นต้น

ส่วนรูปแบบการประพันธ์ของคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนาทั้ง ๓ ยุค มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน คือมีบทนำ บทสาระสำคัญและบทลงท้าย ที่เป็นธรรมค่าวของล้านนาทั่วไป โดยสาระสำคัญก็เพื่อให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา โน้มน้าวจิตใจใฝ่กุศล การอุทิศส่วนบุญ ส่วนกุศลให้ผู้ที่ล่วงลับ และเพื่อความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม

ดังนั้น องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนา จึงเป็นเรื่องที่ประกอบด้วย

๑) การแสดงอานิสงส์แห่งการประกอบกุศลกรรมตามหลักในพระพุทธศาสนา

๒) การนำความรู้ในท้องถิ่นมาประยุกต์ เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตในแต่ละช่วงเวลาในรอบปี

๓) องค์ความรู้ที่ตั้งบนความเชื่อและโลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

๔) องค์ความรู้ที่ตั้งบนอยู่บนฐานปัญญานิยมและจริยธรรมนิยม

๕) องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตั้งอยู่บนกระบวนการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงในสังคม

ด้วยเหตุที่คัมภีร์อานิสงส์ล้านนามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมล้านนาตามที่กล่าวแล้ว กระบวนการดังกล่าว จึงก่อให้เกิดค่านิยมและความเชื่อในการสร้างสรรค์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาและคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องอานิสงส์การสร้างธรรมเขียนธรรมถวายวัดนั้น มีอิทธิพลต่อการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาอย่างมากมาย รวมทั้งความเชื่อในเรื่องของการให้ทานรักษาศีล และการเจริญสมาธิภาวนา เพราะถ้าปราศจากความเชื่อพื้นฐานในเรื่องอานิสงส์เหล่านี้ พระพุทธศาสนาอาจดำรงอยู่มิได้ เพราะประชาชน/พุทธบริษัทไม่ให้ความสนใจและให้การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ แต่เพราะประชาชนเล็งเห็นประโยชน์ที่จะพึงเกิดขึ้นต่อตนเองและสังคมในระบบที่สืบเนื่องมาจากวัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งหลักการทางพระพุทธศาสนา จึงทำให้ผู้คนในสังคมยอมรับนับถือ และให้ความอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาสืบต่อมา ดังนั้น ความเชื่อในเรื่องอานิสงส์จึงมีผลต่อการสร้างสรรค์การทำความดีในระดับบุคคลและส่งเสริมกิจกรรม ระเบียบปฏิบัติทางสังคม ในเชิงจารีต ประเพณี ซึ่งมีความสอดคล้องกับความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในภายหลังที่เป็นไปในลักษณะของศาสนาเชิงพิธีกรรม ที่เน้นให้มีพิธีกรรมการประกอบกุศลเพื่อหวังอานิสงส์ คือ “การได้บุญ”

คัมภีร์อานิสงส์ล้านนามีอิทธิต่อสังคมล้านนาอย่างมากมาย ทั้งในด้านภาษาและวรรณกรรม และการเสริมสร้างคุณค่าทางคุณธรรม จริยธรรม และให้แนวคิดและปรัชญาในการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา เน้นการส่งเสริมระบบทางสังคมในรูปแบบของการสนับสนุนวัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งการส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นความร่วมมือของชุมชนในระดับต่างๆ ทั้งในด้านพื้นที่ของกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาและในประเทศไทย

คัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้น นับว่าเป็นผลงานที่เป็นภูมิปัญญาของปราชญ์ล้านนา ที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมา แม้มิได้เป็นวรรณกรรมที่โดดเด่นมีชื่อเสียงเทียบเท่าวรรณกรรมพุทธศาสนาประเภทอื่น แต่ด้วยกุศโลบายอันชาญฉลาดของปราชญ์ล้านนาที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงประโยชน์ของการทำความดี ผนวกไปกับการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีล้านนาเพื่อร่วมสร้างสรรค์สังคม คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาจึงได้มีความหมายต่อวิถีชีวิตความเชื่อของชาวล้านนาตลอดมา

บทที่ ๔
องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏ
ในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา

สังคมล้านนาในอดีตมีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนผลิตผลทางเกษตรกรรมและหัตถกรรม โดยการค้าขายทั้งในระดับท้องถิ่นและการค้ากับต่างเมืองที่อาศัยระบบ "วัวต่าง" (การค้าขายโดยใช้วัวขนสินค้าไปในสถานที่ต่างๆ) โครงสร้างของสังคมล้านนานั้นเริ่มจากจุดเล็กระดับครอบครัวไปถึงหมู่บ้านซึ่งมี "แก่บ้าน" หรือผู้ใหญ่บ้านคอยดูแล และมีวัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน และขยายจากหมู่บ้านหลายหมู่บ้านที่อาศัยแหล่งน้ำสายเดียวกันรวมกันเป็น "ปันนา" และหลายสายน้ำ หลาย "ปันนา" รวมเป็น "เมือง" และแต่ละเมืองมีเจ้าเมืองปกครองเป็นอิสระขึ้นตรงต่อเมืองใหญ่ [๑] ซึ่งเป็นแหล่งที่เจริญแล้วหรือเป็นแหล่งที่มีอารยธรรม

ในการปกครองบ้านเมืองนั้น ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองมีความร่วมมือในลักษณะที่เอื้อเฟื้อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ประชาชนต้องเสียภาษีหรือส่วยและแรงงานช่วยราชการบ้านเมือง ส่วนทางผู้ปกครองก็ป้องกันอันตรายจากศัตรูภายนอก แม้จะมีข้าทาสก็มิได้ควบคุมกันโดยเข้มงวดเกินไป จึงทำให้เข้าใจว่า ชาวล้านนาจะมีความผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น โดยความสัมพันธ์ทางเครือญาติและแนวนิยมเชิงพระพุทธศาสนาเป็นปฐม

ล้านนานั้น มีการรวมตัวเป็นสังคมเมืองตั้งสมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ หรือสมัยก่อนราชวงศ์มังราย มีความเจริญสูงสุดในสมัยราชวงศ์มังราย และค่อยๆ เสื่อมลงในสมัยที่เป็นประเทศราชของพม่าและรัตนโกสินทร์ สุดท้าย คือ การผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย ดังนั้น ในช่วงระยะเวลา ๗๐๐ กว่าปีของล้านนา จึงมีการสั่งสมองค์ความรู้ วัฒนธรรม ประเพณีอย่างมากมาย ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คน

การสืบทอดความรู้ ความคิดที่มีพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเป็นแกนสำคัญนั้น ทำให้ล้านนาดำรงอยู่ได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลง ในยุคที่มีความเจริญรุ่งเรืองนั้น ล้านนาได้สร้างผลงานทางศิลปวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งกลายเป็นมรดกตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้ มรดกที่สืบทอดมาได้นั้น ส่วนหนึ่งมาจากวิธีการศึกษาเรียนรู้ รวมถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

---

[๑] อุดม รุ่งเรืองศรี อธิบายคำว่า "เมิง – เมือง" เดิมหมายถึง "สว่าง รุ่งเรือง เจริญ" เมื่อใช้เรียกแหล่งที่อาศัยของคนแล้วก็หมายความว่าที่นั้นเป็นแหล่งที่เจริญแล้ว หรือเป็นแหล่งที่มีอารยธรรม ดูใน **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๗-๑๐.

ซึ่งมรดกที่สำคัญของล้านนา ก็คือ มรดกทางวัฒนธรรม และมรดกทางปัญญา ที่แทรกอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนาอันมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญ ถึงแม้ว่าการเมืองการปกครองในแต่ละยุคสมัยจะมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่มรดกทางวัฒนธรรมและทางปัญญาที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของค่านิยม ความเชื่อ และวรรณกรรม รวมถึงโบราณวัตถุและโบราณสถานนั้น ยังคงเป็นหลักฐานที่สำคัญ ที่ทำให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้ว่า ล้านนามีความเป็นมาที่ต่อเนื่อง มิได้สูญหายไปจากความทรงจำและรูปแบบการปกครองของบ้านเมืองในสมัยใหม่ ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมต่างๆ ที่สะท้อนถึงวิธีคิดของชนชาติ และความเป็นไปของสังคม

ในบทนี้จะกล่าวถึง องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนหรือคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา อันเป็นการศึกษาที่จะนำพาไปสู่ความรู้ ความเข้าใจในบริบททางสังคม ความเป็นไปของพระพุทธศาสนา และอิทธิพลขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นที่ได้ทำหน้าที่ให้สังคมล้านนาให้มีความเป็นไปที่ต่อเนื่อง ถึงแม้ว่า จะเป็นการศึกษาเพียงส่วนหนึ่งที่สะท้อนมาจากวรรณกรรมหรือเฉพาะคัมภีร์ธรรมที่พระสงฆ์ผู้นำทางด้านจิตใจและสังคมของชาวล้านนานำมาแสดงในเทศกาลต่างๆ หรือในกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของชาวล้านนา ให้ประชาชนได้รับทราบถึงแนวคิดและวิถีชีวิตที่ควรจะเป็นไปโดยนัยแห่งธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความเป็นมาของการเทศน์หรือการแสดงธรรมในล้านนา

หากกล่าวถึงการแสดงธรรม หรือการเทศน์เพื่อให้ประชาชนรับรู้และเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลถือว่าหน้าที่ของพระสงฆ์สาวกที่จะต้องนำความรู้ความเข้าใจหรือหลักธรรม คำสอนของพระพุทธองค์ไปเผยแผ่ให้ประชาชนได้รับรู้และเข้าใจ จากพระพุทธพจน์ที่พระพุทธองค์ทรงมอบหมายให้พระสงฆ์ ๖๐ รูปเดินทางไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกที่ว่า ให้ภิกษุทั้งหลายเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของคนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์หมู่ประชาคือหมู่สัตว์นั้น แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์สาวกจะต้องเป็นผู้นำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่แก่พุทธบริษัท และจะต้องมีจริยวัตรที่งดงามซึ่งต่อมาได้มีการกล่าวถึงองค์คุณของพระธรรมกถึกและระเบียบวินัยว่าด้วยการแสดงธรรม รวมถึงอานิสงส์การฟังธรรม ซึ่งกระบวนการเหล่านั้นได้กลายเป็นวัฒนธรรมประเพณี หรือศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนาที่จะต้องมีการฟังธรรมจากพระสงฆ์ และการสนทนาธรรมตามกาลที่พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นมงคลชีวิตแก่บุคคลที่สนใจฟังธรรม กล่าวคือ เป็นการสร้างและพัฒนาสติปัญญาของบุคคล การประกอบกุศลกรรมและการได้รับแนวทางการปฏิบัติตนที่ดีงาม

พัฒนาการเกี่ยวกับการเทศน์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาก็เช่นกัน มีความเป็นมาที่ต่อเนื่อง ในฐานะที่เป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีความสัมพันธ์กับฐานคิด และศาสนพิธีที่ได้รับมาจากพระพุทธศาสนา ตลอดถึงความเชื่อในท้องถิ่น และในฐานะความรู้ที่ได้รับการยอมรับและการประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เป็นเพราะความเชื่อเหล่านั้น มีความสอดคล้องกับหลักคิดหรือทฤษฎีทางสังคม การยอมรับ และการนำไปปฏิบัติได้จริงของผู้คนในสังคมล้านนา

ส่วนบริบททางสังคม วัฒนธรรมและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการใช้คัมภีร์ที่พระสงฆ์และนักปราชญ์ล้านนานำมาแสดงในเทศกาลต่างๆ ของชาวล้านนานั้น มีความเกี่ยวข้องกับบริบทต่างๆ ทั้งในด้านการศึกษา วัฒนธรรมประเพณีในรอบปี การเมืองการปกครองที่มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัย ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นต่างๆ เหล่านั้นที่เกิดขึ้น ได้รวมตัวกันจนกลายเป็นมรดกทางปัญญาและวัฒนธรรม ที่หล่อเลี้ยงจิตใจและวิถีชีวิตผู้คนในล้านนาให้มีคติธรรม ค่านิยม ความเชื่อและความรู้ในลักษณะนั้นๆ ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

ในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะการเทศน์และบริบทที่เกี่ยวข้องกับการใช้คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาการเทศน์และการฟังธรรมในล้านนา มี ๒ ประเภท คือ การเทศน์แบบทั่วไปและการเทศน์แบบตั้งธรรม

๑) การเทศน์แบบทั่วไป คือ การเทศน์ในโอกาสต่างๆ เช่น งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญสืบชะตา งานศพ งานบุญพิธีทั่วไป หรือการเทศน์ประจำวันพระ การเทศน์แบบนี้มักจะมีการเทศน์ตามใบลานมากกว่าการเทศน์บรรยายด้วยปฏิภาณและความรู้ ยิ่งหากเป็นการเทศน์ในเทศกาลพรรษาแล้ว พระสงฆ์ชาวล้านนามักจะเลือกเอาชาดกเรื่องขนาดยาวซึ่งอาจเป็นตั้งแต่ ๕ ผูก จนถึง ๓๐ ผูก (เช่น เรื่องจำปาสี่ต้น) เทศน์ติดต่อกันไปจนจบ ทั้งนี้อาจมีธรรมบางเรื่องที่กำหนดพิธีตั้งธรรมไว้ด้วย [๒]

๒) การเทศน์แบบตั้งธรรม หรือ “การตั้งธรรมหลวง” นี้ การเทศน์แบบนี้ส่วนมากจะจัดขึ้นในวัน ”ยี่เป็ง” คือวันเพ็ญเดือน ๑๒ เดือน ๓ และเดือน ๔ ซึ่งชาวบ้านและทางวัดอาจจะหารือกันก่อนว่า จะตั้งธรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นธรรมในหมวดทศชาติชาดก ปัญญาสชาดก หรือชาดกนอกนิบาตเรื่องอื่นๆ แต่ส่วนมากมักเป็นเวสสันดรชาดก ในการตั้งธรรมนี้หากมิใช่คัมภีร์ธรรมมหาชาติแล้ว ก็มักจะฟังกันในกลุ่มชุมชนเดียวกันซึ่งใช้เวลาอย่างมากไม่เกิน ๓ วัน แต่หากเทศน์เรื่องมหาชาติแล้วนับเป็นเรื่องใหญ่และอาจใช้เวลาถึง ๗ วัน ดังนั้น การตั้งธรรมเช่นนี้มักจะเรียกว่า “ตั้งธรรมหลวง”

---

[๒] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**. หน้า ๑๙๙-๒๐๐.

การตั้งธรรมหลวงนี้ ในบางครั้งเป็นเวลาที่ชาวบ้านสร้างคัมภีร์ชาดกถวายวัด แล้วถือโอกาสตั้งธรรมหรือเริ่มการใช้คัมภีร์ที่ตนสร้างถวายวัดนั้นด้วย และส่วนมากมักจะปิดท้ายด้วยการเทศน์มหาชาติ กล่าวคือ ก่อนจะเทศน์มหาชาติก็จะเทศน์คัมภีร์ธรรมเรื่องอื่นไปเรื่อยๆ พอจวนจะถึงวันสุดท้าย ๑ วันจะเทศน์ “คาถาพัน” “มาลัยต้น” “มาลัยปลาย” และ “อานิสงส์มหาชาติชาดก” พอรุ่งขึ้นก็เริ่มเทศน์กัณฑ์ทศพรตั้งแต่เช้ามืดเรื่อยไปจนครบ ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งมักจะไปเสร็จในเวลาประมาณทุ่มเศษ ถ้าเป็นฉบับที่สั้นก็อาจจบในเวลาพลบค่ำพอดี

อย่างไรก็ดี ในการเทศน์แบบตั้งธรรม บางครั้งก็ไม่นำคัมภีร์ธรรมเรื่องอื่นเข้ามาเทศน์ร่วมคงเทศน์เฉพาะเรื่องพระเวสสันดรชาดกเท่านั้น แต่เป็นหลายสำนวนในคราวเดียวซึ่งอาจใช้เวลาถึง ๗ วันก็ได้ ในการเทศน์มหาชาตินี้ ก็ต้องพยายามจัดบรรยากาศให้คล้ายกับที่พรรณนาไว้ในเรื่องมหาชาติชาดก รวมทั้งที่กล่าวไว้ในอานิสงส์มหาชาติอีกด้วย ในบริเวณวัดจะมีการปักราชวัตร ฉัตร ธง ต้นกล้วย ต้นอ้อย ต้นกุ๊ก ต้นข่า รอบวิหาร ส่วนเครื่องบูชาก็มี ดอกบัวพันดอก ดอกป้าน (บัวก้านอ่อน) พันดอก ช่อ (ธงทิว) พันช่อ ประทีปพันดวง เทียนพันเล่ม โคมไฟธรรมดา โคมผัด (โคมหมุน) รูปช้างร้อย รูปม้าร้อย รูปผู้หญิงร้อย รูปผู้ชายร้อย ประดับไว้ในวิหาร นอกจากนี้ยังมีตุง ธงตะขาบ ที่เป็นแผ่นขนาดยาวปักอยู่ในบริเวณวัดอีกด้วย ซึ่งพิธีกรรมในการเทศน์ของแต่วัดแต่ละท้องถิ่นอาจมีความแตกต่างกันบ้างตามความสะดวกในการจัดหาวัสดุไทยธรรม

การเทศน์ของพระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาดังกล่าว ได้สืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตในสมัยราชวงศ์มังราย และแทรกพิธีกรรมต่างๆ เพิ่มในยุคสมัยที่ล้านนาเป็นประเทศราชของสยามประเทศหรือรัตนโกสินทร์ ด้วยสาเหตุหลัก คือ การสร้างความรู้ ความเข้าใจให้กับผู้ฟัง ความเป็นสิริมงคลให้กับบ้านเมือง และการสร้างศรัทธาปสาทะให้กับอนุชนคนรุ่นหลังที่จะได้มีความสนใจในพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงจะพบว่า ในระหว่างพรรษา วัดทุกวัดในล้านนาทั้งเขตเมืองและชนบทต่างก็มีการเทศน์โดยนำคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาตาหรือทศชาติชาดกมาเทศน์ให้ประชาชนได้รับฟังควบคู่กับการปฏิบัติธรรม คือ การรักษาศีล เจริญภาวนา

จากการศึกษาวิเคราะห์ของสมหมาย เปรมจิตต์และคณะ[๓] พบว่า ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และการเกิดขึ้นขององค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาในล้านนามีความสัมพันธ์กับบริบทต่างๆ ทั้งในด้านความรู้ ความเชื่อ วัฒนธรรมที่สร้างขึ้นใหม่และการเมืองการปกครองหรือการส่งเสริมทำนุบำรุงของชนชั้นผู้ปกครอง โดยสมหมาย เปรมจิตต์มองว่า วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาหรือมรดกทางปัญญาของนักปราชญ์ชาวล้านนาในอดีต ที่

---

[๓] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**, หน้า ๑-๑๖.

ได้รับการถ่ายทอดมาในรูปของคัมภีร์และภาษาล้านนาที่เรียกว่าเป็นภาษาท้องถิ่นว่า "ตัวเมือง" และ "คำเมือง" นั้น ได้รับการบันทึกลงในใบลานและสมุดข่อยหรือกระดาษสา และที่เหลือเป็นมรดกตกทอดมาถึงสมัยปัจจุบันนี้นั้น (ซึ่งน่าจะเป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น) ในบรรดาเอกสารเหล่านั้นที่จัดว่ามีความสำคัญต่อวงการศึกษาสาขาต่าง ๆ คือ งานนิพนธ์ภาษาบาลีที่พระเถระชาวล้านนาแต่งขึ้นในยุคทองของพระพุทธศาสนาในล้านนา ซึ่งครอบคลุมถึงสามแผ่นดินหรือสามรัชกาล คือ พระเจ้าติโลกราช พระเจ้ายอดเชียงราย และพระเมืองแก้ว เริ่มแต่ราวปี พ.ศ.๑๙๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๐๖๘ รวมเวลา ๘๓ ปี หรือเกือบถึงหนึ่งศตวรรษ หลังจากนั้น ก็ย่างเข้าสู่ยุคเสื่อมจนเสียเอกราชให้แก่พม่าในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ และตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านานเกือบจะถึงสามศตวรรษเท่ากับเป็นการก้าวเข้าสู่ยุคเสื่อมแห่งพระพุทธศาสนาในล้านนา

การที่อาณาจักรล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่านั้น มีผลกระทบต่อความเจริญของล้านนาและพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง นั่นคือ การผลิตวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่เป็นภาษาบาลีและภาษาล้านนาก็เข้าสู่ภาวะชะงักงันทันที นอกจากนี้วรรณกรรมพุทธศาสนาภาษาบาลีที่พระชาวล้านนานิพนธ์ไว้ในสมัยนั้น ก็ได้ถูกนำไปประเทศพม่าหลายเรื่อง เช่น ปัญญาสชาดก อุปปาตสันติ เป็นต้น และน่าจะมีนักปราชญ์ราชบัณฑิตส่วนหนึ่งรวมอยู่ด้วย นับตั้งแต่พม่าได้เข้ามากุมอำนาจการปกครองโดยตรง และแต่งตั้งให้เจ้านายล้านนาปกครองกันเองบ้าง ภายใต้การควบคุมดูแลของพม่าผู้เป็นนาย การที่บ้านเมืองสูญเสียเอกราชนั้น ขวัญและกำลังใจของพลเมืองทั่วไปตลอดจนพระเจ้าพระสงฆ์ ย่อมจะได้รับการกระทบกระเทือนอย่างแรง จะมีก็เพียงแต่การคัดลอกคัมภีร์เพื่อสืบต่ออายุพระศาสนา โดยผู้มีศรัทธาต้องการจะสร้างถวายวัดเพื่อบุญกุศลเท่านั้น กิจการพระศาสนาได้ดำเนินไปเช่นนี้ตลอดมาเกือบ ๒๒๐ ปี

อย่างไรก็ดี ตามความเชื่อของชาวพุทธล้านนาในยุคนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนชั้นเจ้านายที่ยึดมั่นอยู่กับค่านิยมว่า ถ้าหากใครต้องการจะให้บุตรหลานของตนเป็นคนเฉลียวฉลาดเรียนหนังสือเก่ง พ่อแม่จะต้องพาสร้างพระคัมภีร์หรือ "สร้างธรรม" ถวายวัดเพื่อสืบต่ออายุพระศาสนา หรือให้ศาสนาเจริญรุ่งเรือง ส่วนการสร้างวัดและเสนาสนะต่างๆ ประจำวัด ก็ถือเป็นบุญเขตที่สำคัญเหมือนกัน แต่ไม่ดลบันดาลให้เกิดผลทางด้านความเฉลียวฉลาดเหมือนการสร้างพระคัมภีร์ และเป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อกองทัพล้านนาสามารถขับไล่ทหารพม่าออกไปจากดินแดนล้านนาได้หมดสิ้นด้วยความช่วยเหลือจากกองทัพไทยสมัยพระเจ้าตากสินแล้ว สภาพการณ์ของพระพุทธศาสนาในล้านนาก็คงเป็นเหมือนที่ผ่านมา และดูเหมือนว่าในดินแดนล้านนาทั้งหมดจะขาดพระสงฆ์ที่มีความรู้แตกฉานในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก แต่คติการสร้างพระคัมภีร์ถวายวัดก็มีการสืบทอดเรื่อยมาและถือเป็นการทำบุญที่สำคัญอย่างหนึ่ง

๔.๑ ข้อมูลพื้นฐาน บริบททางสังคมเกี่ยวกับคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา

นอกจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและบริบททางสังคมดังกล่าวแล้ว ในสมัยที่ล้านนาเป็นประเทศราชของสยามประเทศ เจ้านายหรือเจ้าประเทศราชทุกองค์ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ขึ้นครองหัวเมืองฝ่ายเหนือที่สำคัญๆ ๕ เมือง คือ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน ก็จะมีความนิยมในการสร้างพระคัมภีร์ถวายวัด พร้อมกับการบำเพ็ญกุศลใหญ่เนื่องในโอกาสขึ้นครองเมืองใหม่ เช่น พระเจ้าอินทวิชยานนท์หลังจากได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าประเทศราชครองเมืองเชียงใหม่แล้ว พระองค์ได้บำเพ็ญกุศลใหญ่ตามจารีตประเพณีที่เคยมีมา และในขณะเดียวกันก็ได้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกกว่า ๒,๐๐๐ ผูก พร้อมทั้งตู้ไม้สักสำหรับเก็บพระคัมภีร์ด้วย และบางองค์เมื่อถึงวันโบสถ์ก็ไปวัดฟังเทศน์ฟังธรรมและบางองค์ก็รักษาศีลอุโบสถ์ไปพร้อมกัน เจ้าประเทศราชองค์ต่อๆ มาก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน จนกลายเป็นประเพณีเข้าวัดฟังธรรม หรือการเทศน์ในรูปแบบต่างๆ ในเวลาต่อมา

ส่วนแนวคิดการสร้างคัมภีร์ศาสนาหรือการสร้างธรรมถวายวัด ตามความเชื่อของชาวล้านนาจากระยะเริ่มต้นถึงสมัยปัจจุบันมีนัยและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน โดยในสมัยแรกการทำนุบำรุงพระศาสนาถือเป็นพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ เพราะถือตามราชประเพณีที่มีมาแต่สมัยโบราณนั้นอย่างหนึ่ง และถือว่าการศึกษาเล่าเรียนทั้งหมดมีวัดเป็นศูนย์กลางและเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่จะเรียนรู้หลักคำสอนในศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์เอง และเพื่อนำไปอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นพลเมืองดี ซึ่งมีส่วนเกื้อกูลต่อการปกครองบ้านเมืองให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้น การสร้างคัมภีร์ถวายวัดจึงถือเป็นหน้าที่สำคัญของผู้ปกครองบ้านเมือง แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ระบบการปกครองเปลี่ยนไป สังคมวัฒนธรรมเปลี่ยนไป ค่านิยมในการสร้างคัมภีร์ถวายวัดและคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศน์กาลต่างๆ ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งสามารถแบ่งออกไปตามยุคสมัยดังนี้

๑. **ยุคฟื้นฟูพระพุทธศาสนา** ในยุคนี้กษัตริย์ล้านนาผู้ปกครองบ้านเมืองเป็นผู้ริเริ่มและถือเป็นธุระในการแสวงหาพระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์บริบูรณ์และพระไตรปิฎกบาลีที่เป็นหลักฐานสำคัญของคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ดังนั้น การสร้างหรือการคัดลอกคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ได้มาใหม่ เพื่อถวายไปตามวัดต่างๆ จึงอยู่ในพระอุปถัมภ์หรือการริเริ่มของพระเจ้าแผ่นดินมาโดยตลอด สามารถเห็นได้จากเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับศาสนาที่เกิดขึ้นเป็นช่วงๆ ในประวัติศาสตร์แห่งดินแดนล้านนา ดังนี้ [๔]

---

[๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๖.

๑.๑ ยุคแรกตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวีขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญชัย ในตอนนั้นตำนานจามเทวีวงศ์ระบุว่า พระนางได้นำเอาพระสงฆ์ที่ทรงพระไตรปิฎกจำนวน ๕๐๐ รูปพร้อมทั้งคัมภีร์ใบลานจำนวนมากมาด้วย สันนิษฐานว่า พระไตรปิฎกบาลีที่พระนางจามเทวีนำมายังเมืองหริภุญชัยในคราวนั้น น่าจะเป็นอักษรมอญภาษาบาลีที่กษัตริย์มอญส่งสมณทูตไปขอมาจากลังกาทวีป เพราะกษัตริย์มอญนั้น ทรงมีพระราชศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา และทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ศิลาจารึกอักษรมอญที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติลำพูน เป็นเครื่องยืนยันได้ดีว่า พระไตรปิฎกบาลีอักษรมอญได้เข้ามาสู่อาณาจักรหริภุญชัยในสมัยพระนางจามเทวี ในยุคนี้ไม่มีหลักฐานว่า ชาวบ้านธรรมดาได้สร้างคัมภีร์ถวายวัด แต่โดยความเป็นจริงคงจะมีเหมือนกัน แต่คัมภีร์ใบลานที่ทำการคัดลอกในสมัยโน้นไม่มีปรากฏมาถึงสมัยนี้ เพราะการเก็บรักษาไม่ดีประการหนึ่งและอีกประการหนึ่งเพราะบ้านเมืองเกิดสงคราม ประชาชนทิ้งบ้านเรือนและวัดวาอารามทำให้ของมีค่าถูกทอดทิ้งหรือถูกลักขโมยไปและกาลเวลาก็ได้ผ่านพ้นไปนานแล้ว

๑.๒ ยุคที่สองเมื่อพระเจ้ามังรายขึ้นครองราชย์และตั้งเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานีแล้ว พระองค์ได้ยกทัพไปที่พุกาม หงสาวดี และอังวะ ในการเสด็จไปแต่ละแห่งนั้นพระองค์ได้นำเอาสิ่งใหม่ๆ ที่ไม่มีในแผ่นดินของพระองค์มาด้วย ในจำนวนนั้นมีคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วย แต่ด้วยเหตุที่ค่านิยมของคนสมัยนั้นมุ่งเน้นการประกอบกุศลกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ประชาชนส่วนใหญ่จึงนำทรัพย์สินที่มีอยู่เพื่อการทำบุญสร้างวัด และศาสนวัตถุตามคตินิยมเรื่องสั่งสมบุญ ดังนั้นการสร้างวัดก็ดี การสร้างพระพุทธรูปก็ดี การสร้างหอไตรและคัมภีร์ใบลานก็ดี จึงเป็นการริเริ่มของกษัตริย์ โดยมีพระเถระผู้ใหญ่เป็นฝ่ายตอบสนองพระราชดำริ โดยเฉพาะการจารคัมภีร์ใบลานถวายวัดนั้นถือบุญเขตที่สำคัญ โดยพระสงฆ์จะเป็นฝ่ายแนะนำว่าควรจะสร้างคัมภีร์อะไรบ้าง รวมทั้งการจัดเตรียมใบลานเพื่อให้กษัตริย์ได้เป็นผู้นำในการสร้างสรรค์วรรณกรรม

๑.๓ ยุคที่สามในสมัยพระเจ้ากือนารัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์มังราย พระองค์ได้จัดส่งสมณทูตไปขอพระสงฆ์สายลังกาวงศ์จากสุโขทัย มาประกาศพระพุทธศาสนาที่เชียงใหม่การที่พระเจ้ากือนาทรงริเริ่มในเรื่องนี้ เพราะพระองค์ต้องการให้มีการสืบทอดพระศาสนาและการศึกษาภาษาบาลี ผลงานที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่งที่เกิดจากการเข้ามาของพระพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทสายลังกานี้ คือ พระเณรชาวล้านนาเกิดการตื่นตัวในการศึกษาภาษาบาลี อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาภาษาบาลีของคณะสงฆ์ได้เริ่มอย่างจริงจังในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา

ในยุคสมัยดังกล่าว ประชาชนชาวบ้านได้มีการเข้าวัด ฟังธรรม มีการศึกษาภาษาบาลี มีการนำคัมภีร์ธรรมที่พระเถระรจนาไว้ มาแสดงธรรม จนกลายเป็นประเพณีการเทศน์ธรรมในระหว่างพรรษาที่เรียกว่าการเทศน์ธรรมเรื่อง ซึ่งมีสืบต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๒. ยุคพระพุทธศาสนาถดถอย ในช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่าและสยามประเทศในฐานะเมืองขึ้นหรือเมืองประเทศราชนั้น วรรณกรรมล้านนาแม้จะไม่มีหลักฐานชี้ให้เห็นว่ามีการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ จะมีเพียงแต่การคัดลอกคัมภีร์ที่ได้รับมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง อย่างไรก็ดี ในยุคนี้เริ่มมีการผลิตวรรณกรรมพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับคดีโลก เช่น "ค่าว" นิทานพื้นบ้านลัทธิพิธีกรรม ตำนานพระธาตุ อานิสงส์ เป็นต้น โดยมุ่งหมายที่จะอุทิศบุญกุศลที่เกิดจากการสร้างคัมภีร์นั้นแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วมากกว่าที่จะสร้างสมบุญเพื่อตนเองหรือการสร้างคัมภีร์ธรรมเพื่อความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา

ส่วนความเชื่อในเรื่องของอานิสงส์การสร้าง/เขียนธรรมคัมภีร์ถวายวัดนั้น ถึงแม้ว่าคัมภีร์ประเภทอานิสงส์ จะไม่ใช่แก่นแท้ของพระศาสนาก็ตาม แต่ก็ว่าด้วยผลบุญที่ผู้สร้างพระคัมภีร์ถวายวัดจะได้รับ หากจะมีการสร้างพระคัมภีร์ถวายวัด พุทธศาสนิกชนระดับชาวบ้านมักจะเกิดศรัทธาเพราะอิทธิพลของอานิสงส์มากกว่าแรงกระตุ้นอย่างอื่น ผู้รจนาคัมภีร์ในแต่ละยุคจึงจะสร้างคัมภีร์ตามความนิยมของชาวพุทธด้วย

ดังนั้น การประพันธ์คัมภีร์ในรุ่นต่อๆ มาจึงเน้นเรื่องการโน้มน้าวจิตใจของประชาชนให้สนใจด้วยการสร้างคตินิยมว่า การสร้างคัมภีร์ถวายวัดจะทำให้ได้อานิสงส์ คือ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ต่อมาค่านิยมเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น ทำให้การสร้างคัมภีร์ไปเปลี่ยนไปด้วย เช่น มีความนิยมสร้างพระไตรปิฎกบาลีหรือพระไตรปิฎกย่อภาษาล้านนา ฉบับ ๓ ผูกจบ (รวมทั้งอานิสงส์อีก ๑ ผูก เป็น ๔ ผูก) แต่ปัจจุบัน เมื่อเป้าหมายเปลี่ยนไปเป็นการช่วยป้องกันผู้ตายไม่ให้ไปสู่อบายภูมิ จึงเปลี่ยนมาใช้คัมภีร์ที่มีชื่อสอดคล้องกับความเชื่อของชาวพุทธทั่วไป เช่น "ธรรมกรรม" หรือ กัมมวาจา (กรรมวาจา) "ธรรมมหาวิบาก" "มาลัยโผด" ซึ่งกลายเป็นคัมภีร์ที่ใช้ในเทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ขึ้นมา

บริบททางสังคม วัฒนธรรมประเพณี พระพุทธศาสนา และการเมืองการปกครองและศาสนาดังกล่าว จะเห็นได้ว่า บริบทที่เกี่ยวข้องในด้านการเมืองการปกครองและการส่งเสริมทำนุบำรุงของชนชั้นปกครองรวมถึงการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองนั้น มีความสัมพันธ์กับการสร้างสรรค์ผลงานทางพระพุทธศาสนา และการสร้างค่านิยมเกี่ยวกับการใช้คัมภีร์เพื่อใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา

อย่างไรก็ดี การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาจากวัดที่เป็นกรณีที่ศึกษา เพื่อค้นหา "ร่องรอย" ของการสร้างสรรค์และประยุกต์ใช้คัมภีร์ล้านนา ซึ่งเป็นการศึกษาจากสภาพสังคมในปัจจุบันอันเป็นการแสดงถึงความเป็นมา ความเชื่อ และค่านิยมที่มีต่อคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ดังนี้

๔.๑.๑ ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างและวรรณกรรมที่เป็นกรณีศึกษาใน ๒ จังหวัด

ในการศึกษาจากกรณีตัวอย่างใน ๒ วัด คือ วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ และวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย โดยเป็นการศึกษาในลักษณะ ๒ คือ ลักษณะแรกเป็นการศึกษาเพื่อทราบถึงความคิดเห็น ความเชื่อ ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในชุมชนดังกล่าว และลักษณะที่สองเพื่อศึกษาถึงคัมภีร์/วรรณกรรมที่ปรากฏในวัดทั้งสองแห่งโดยเป็นการศึกษาเพื่อทราบว่า ในวัดดังกล่าวมีการเก็บรักษาและใช้คัมภีร์เหล่านั้นมาเทศน์ในเทศกาลต่างๆ อย่างไร ทั้งนี้ เพื่อแสดงถึง "ร่องรอย" และ "อิทธิพล" ของคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาว่า ยังมีการประยุกต์ใช้และสืบทอดมาอย่างไร โดยนำข้อมูลความคิดเห็นจากกลุ่มตัวอย่างเหล่านั้น มาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาในประเด็นต่างๆ ดังนี้

ข้อมูลพื้นฐานของวัด พบว่า ทั้งสองวัดเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีต่อเนื่องสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่ก็ถือว่าอยู่ในช่วงรอยต่อระหว่างสมัยที่พม่าปกครองล้านนาและในช่วงที่ชาวล้านนาร่วมกับพระเจ้าตากสินขับไล่พม่า ซึ่งเป็นช่วงเริ่มมีการพลิกฟื้นอารยธรรมล้านนาให้กลับมามีบทบาทในการพัฒนาบ้านเมือง และการค้ำชูพระพุทธศาสนา หลังจากในช่วงที่พม่าปกครองล้านนานั้น ชาวล้านนาแทบมิได้สร้างสรรค์ผลงานทางด้านวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา มีแต่เพียงการคัดลอกคัมภีร์ที่ได้สร้างสรรค์ในยุคทองของล้านนาเท่านั้น โดยในช่วงนี้หัวเมืองต่างๆ เช่น แพร่ น่าน เชียงราย ได้มีการฟื้นฟูบ้านเมืองและพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง โดยมีพระมหาเถระในเขตเมืองนั้นๆ เป็นผู้นำในการนำอารยธรรมล้านนาและคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประชาชนในพื้นที่ห่างไกล โดยมีการปรับปรุงและรจนาคัมภีร์ธรรมล้านนาขึ้นมาใหม่ ซึ่งจากหลักฐานที่ปรากฏในประวัติวัดสูงเม่นและครูบากัญจนอรัญญวาสี ที่ได้มีการรวบรวบและรจนาคัมภีร์ขึ้นมาใหม่ ดังนี้

จากคำจารึกในตำนานธรรมครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถรเจ้า (พ.ศ. ๒๓๓๒-๒๔๑๒) ซึ่งเจ้าหลวงวิชัยราชา หนานจันทร์ติ๊บ และหมื่นวัดเขียนไว้เมื่อจุลศักราชได้ ๑๒๐๐ หรือช่วง พ.ศ. ๒๓๘๑ - ๒๓๙๐ เป็นใบลานหนาถึง ๔๕ ใบ พบที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ มีข้อความกล่าวถึงครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถระกับเจ้าเมืองเชียงใหม่ เช่นว่า

> "เจ้าหลวงพุทธวงษ์ ส่งข่าวไปเวียงโกศัยธชัคคะ โดยให้ขุนหมื่นโวหารไปทูลเชิญ พอได้รับเชิญ เจ้าหลวงอินทวิชัยราชา จึงแต่งตั้งให้ ต้าวจัยยาวุธเป็นทูตและหมื่นวัด ๒ คน เป็นอุปทูตพร้อมทั้งอุบาสก อุบาสิกา...พอรุ่งแจ้งเจ้าพ่อเจ้าไชยยลังกาพิศาลโสภา

คุณ เจ้าหลวงองค์ที่ ๖ ของราชวงศ์คำฟั่น ได้นำหมู่นางใน ออกไปถวายบิณฑบาต หยาดน้ำทำบุญและฟังธรรมกับครูบากัญจนอรัญญวาสีเจ้าต๋นบุญใหญ่ ...”

หรือกล่าวถึงการรวบรวมคัมภีร์วรรณกรรมล้านนาไว้ว่า

“สิริรวมพระคัมภีร์ที่ได้บรรจุไว้ในหอไตรวัดสุ่งเหม้น ครั้งนี้มี ๒๕๖๗ มัด นับเป็นผูกได้ ๘,๘๔๕ ผูกนับเป็นโปฏก๋าใบลานได้ ๘๔,๕๐๐ ใบลาน ล้วนแล้วแต่เป็นบาลีต่างๆ เช่น มูลกัจจายนะ นิเทศนาม นิเทศศัพท์สูตร บาลีสูตรสังขยา นิเทศ สมาส-กิต-ตัทธิท ธัมมะป่าต๊ะ รายนามหมวดธรรมนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น พวกชาดกต่างๆ ยังไม่ได้กล่าวถึง หากผู้ใคร่การศึกษา ขอให้ดูได้ที่หอไตรวัดสูงเม่น...” [๕]

และกล่าวถึงการเดินทางเพื่อไปร่วมสร้างคัมภีร์ธรรมที่วัดช้างค้ำ จังหวัดน่าน และวัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ของครูบากัญจนอรัญญวาสี เป็นต้น ว่า

“...มหาเถรเจ้าจักมักมาสังคายนา พระธรรมคัมภีร์อันมีในวัดจ้างก้ำ ...ยามนั้นจุลศักราชเปี่ยงขึ้นแถมตัว ๑ เป็น ๑๑๙๖ ตัวปีกดยี เข้าไปเถิงนันทบุรีแก้วกว้าง หลวงพระบาง เข้าไปในมหาอารามข่วงใหญ่นามชื่อได้ว่า “วัดวิชุนราช” แล้วจึ่งขึ้นเมตตากับเจ้าพระยาเมืองใหญ่ อันได้เอาพระสัทธรรมมาไว้ หั๋นเรือเตียวไปมาขวักไขว่เหตุใจใคร่ยกศาสนาเพราะกลัวจักตกต่ำก้อย ขอพระยอดสร้อยจิ่งพิจารณาดูเต๊อะ...”

จากการศึกษาของ ดร.ฮันส์เพนธ์ (Hans Penth) ที่ปรึกษาโครงการวิจัยจารึกล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ตามสืบค้นพบว่า ครูบากัญจนอรัญญวาสีมหาเถร วัดสูงเม่น เมืองโกศัยธชัคคะ (จังหวัดแพร่) ที่ได้สร้างมิติความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม โดยท่านได้เดินทางไปยังวัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว เพื่อร่วมสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ และนำคัมภีร์ส่วนหนึ่งกลับมายังเมืองแพร่ ซึ่งได้กล่าวแล้วในตอนต้น

จากตัวอย่างประวัติและผลงานของครูบากัญจนอรัญญวาสี แห่งเมืองแพร่ จะเห็นได้ว่า วัดที่เป็นกรณีศึกษานั้น มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา ในยุคหลังจากที่ล้านนาได้พ้นจาก

---

[๕] วัดสูงเม่น. **ประวัติวัดสูงเม่นและครูบากัญจนอรัญญวาสี**, (แพร่ : คณะกรรมการวัดสูงเม่น, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘.

การปกครองของพม่า ซึ่งได้มีการรวบรวมและสร้างคัมภีร์ธรรมขึ้นมาใหม่ ซึ่งเป็นทั้งคัมภีร์ธรรมทั่วไปและหลักไวยากรณ์ทางภาษาบาลี อันเป็นหลักฐานที่แสดงถึงความต่อเนื่องของพระพุทธศาสนาที่ได้แพร่กระจายไปยังหัวเมืองต่างๆ ในล้านนาและดินแดนใกล้เคียง โดยเฉพาะท่านครูบากัญจนอรัญวาสีนั้น นับได้ว่า เป็นพระมหาเถระที่มีคุณูปการต่อการรักษาคัมภีร์ธรรมและมรดกทางปัญญาของพระพุทธศาสนาในล้านนาไว้เป็นอย่างดี

ส่วนวัดบ้านโป่งนั้นจากหลักฐานที่ปรากฏในตำนานพระเจ้าทองทิพย์ [๖] ของวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย สรุปความได้ว่า ในสมัยพญาไชยเชฏฐาธิราชได้เสด็จกลับไปยังเมืองหลวงพระบางนั้น ได้นำเอาพระเจ้าทองทิพย์ (ชื่อพระพุทธรูปองค์หนึ่ง) ล่องแม่น้ำลาวมาถึงเมืองหนองขวาง แต่แพได้แตก หมู่เสนาอามาตย์ ได้สร้างแพขึ้นมาใหม่ แต่แพก็ได้แตกอีกหลายครั้ง เสนาอามาตย์คิดว่า จะต้องมีสิ่งที่ไม่ดีหรือมีเทวดามาดลใจไม่ให้สามารถเดินทางต่อไปได้ ทดลองเหตุหลายประการ สุดท้ายจึงได้อันเชิญเอาพระพุทธรูปทองทิพย์ไว้ที่ฝั่งแม่น้ำลาว โดยการสร้างวิหารน้อยใกล้ฝั่งแม่น้ำ...กาลต่อมาประชาชนได้สร้างวัดขึ้นในที่พบพระเจ้าทองทิพย์ โดยให้ชื่อว่าวัดพระเจ้าทองทิพย์

ภายหลังชาวบ้านได้สร้างวัดขึ้นมาใหม่ในที่ใกล้เคียงอีก โดยให้ชื่อว่าวัดศรีบุญเรือง เมืองหนองขวาง ซึ่งในปัจจุบันยังคงมีพระพุทธรูปทองทิพย์ หรือ “พระเจ้าตองติ๊บ” โดยประวัติวัดบ้านโป่งนั้น ครูบาจัยวชิรปัญญา พระมหาเถระผู้ได้บูรณะวัดบ้านโป่งในช่วงปี พ.ศ. ๒๓๒๘ - ๒๓๙๘ ได้นำคัมภีร์ธรรมมาจากวัดต่างๆ ในเขตเมืองหนองขวาง (อำเภอแม่สรวย) มาไว้ที่วัดบ้านโป่ง และท่านได้จาริกไปยังเมืองเชียงตุงและเชียงแสนหาช่างสร้างธรรมาสน์ซึ่งกล่าวกันว่าที่ใหญ่และสูงที่สุดในล้านนาโดยได้นำมาแสดงในงานสมโภช ๗๐๐ ปีเมืองเชียงราย ซึ่งแสดงถึงหลักฐานของความเจริญพระพุทธศาสนาในหัวเมือง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า คัมภีร์ธรรมต่างๆ นั้น ได้ถูกไฟไหม้เป็นจำนวนมากในประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๐ และส่วนหนึ่งก็ถูกทำลาย ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยยังมีคัมภีร์เหลือเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งก็มีความสำคัญต่อการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา

ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง จุดประสงค์ย่อยของการศึกษาคือ เพื่อทราบถึงความคิดเห็น ความเชื่อ และความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของพระภิกษุและพุทธศาสนิกชนในพื้นที่ ซึ่งจากการศึกษาในพื้นที่ทั้งสองวัดพบว่า มีข้อมูลในด้านต่างๆ ดังนี้

---

[๖] ตำนานพระเจ้าทองทิพย์, คัมภีร์ใบลานเรื่องนี้ พบที่วัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ผู้จารใช้ชื่อว่า วชิรปัญญา จารเมื่อ จ.ศ. ๑๒๕๖.

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วยพระภิกษุและคฤหัสถ์จำนวนวัดละ ๑๐ รูป/คน รวมเป็น ๒๐ รูป/คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในภาษาธรรมล้านนา ประวัติของวัด และความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะด้านอานิสงส์และคัมภีร์ที่ชุมชนทั้งสองแห่งนำมาใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของชุมชน ทั้งนี้เพื่อศึกษาถึงการประยุกต์ใช้และการเปรียบเทียบกับคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ของวัดต่างๆ ในล้านนา

ในด้านอายุและเพศของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุอยู่ในระหว่าง ๖๐ – ๖๕ ปี เคยบวชเรียนในพระพุทธศาสนา และมีความรู้ ความสามารถอ่านและเขียนในภาษาธรรมล้านนา (ตั๋วเมือง) ได้

ในด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า คัมภีร์อานิสงส์ที่นำมาเทศน์ในเทศกาลต่างๆ นั้น โบราณาจรย์ได้นำมาเทศน์สั่งสอนก่อนแล้ว โดยมีการเทศน์และเขียนสืบต่อกันมา โดยมีความเชื่อว่า เป็นบุญกุศลหรือมีอานิสงส์ให้กับบุคคลผู้สร้างและผู้ถวายคัมภีร์นั้น กิจกรรมที่นำคัมภีร์อานิสงส์มาใช้มากได้ แก่ อานิสงส์เกี่ยวกับงานศพ อานิสงส์การรักษาศีล ถวายทาน และการเขียนธรรมถวายวัด ซึ่งกลุ่มตัวอย่างกล่าวว่า จะต้องมีการเทศน์คัมภีร์อานิสงส์เพราะจะทำให้ผู้ประกอบกุศลมีกำลังใจที่ดีงาม มีสติปัญญาเข้าใจในการประกอบกุศลนั้น และทำให้มีศรัทธาในการปฏิบัติยิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งในบรรดากลุ่มตัวอย่างนั้น กลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์ได้มีข้อแนะนำว่า การนำคัมภีร์ธรรมอานิสงส์สมัยใหม่ที่โรงพิมพ์จัดทำมาเทศน์นั้น มักจะมีการกล่าวถึงอานิสงส์เกินความเป็นจริง เช่นว่า ผู้ตายจักได้อานิสงส์พ้นจากความทุกข์และอบาย ผู้ถวายจะได้อานิสงส์เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติ เป็นต้น โดยมองว่า คัมภีร์ธรรมอานิสงส์นั้น มีความแตกจากไปจากเนื้อหาที่ได้เรียนรู้ในพระไตรปิฎก มีการยกและอ้างอิงบุคคลโดยปราศจากการตรวจสอบที่ถูกต้อง ซึ่งอาจจะนำมาซึ่งความเสียหายต่อความรู้ ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนา

ส่วนความรู้ ความเข้าใจและความคิดเห็นเกี่ยวกับคัมภีร์ธรรมที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนานั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ยอมรับว่า คัมภีร์ธรรมเรื่อง “มาลัยโผด” “มหาวิบาก” “นิพพานสูตร” “มหามูลนิพพาน” “ชัยสังคหะ” “สรากวิชชาสูตร” “ธรรมสิบสองราศี” “ปิฎกะทั้งสาม” และ “เวสสันดรชาดก” ในกัณฑ์ต่างๆ นั้นได้รับความนิยมจากชาวบ้านมาก โดยเฉพาะกัณฑ์มัทรี รองลงมาได้แก่ ทศชาติชาดกทั้งพระมโหสถ พระเตมีย์ และธรรมที่เป็นล้านนา เช่น พรหมจักร รัตนแสงพือ พุทธเสนกะ มหาวงศ์แตงอ่อน ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาในสมัยหลัง โดยกลุ่มตัวอย่างระบุว่า การใช้คัมภีร์เทศน์ดังกล่าว เพื่อให้เป็นไปตามประเพณีแต่โบราณ และเป็นการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจทางศีล สมาธิ ปัญญา และความรู้ทางด้าน

พระพุทธศาสนาให้แก่พุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลเข้าพรรษานั้น พระสงฆ์ในวัดทั้งสองจะแสดงธรรมหรือเทศน์ธรรมเรื่องหรือชาดกต่างๆ มาเทศน์ให้ประชาชนได้รับฟังอันเป็นการสร้างศรัทธาให้ประชาชนยิ่งๆ ขึ้นไป

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ไม่รู้ความเป็นมาของคัมภีร์เหล่านั้นมากนัก เพียงแต่ระบุได้ว่ามาจากครูบาอาจารย์ และเนื้อความในพระไตรปิฎก ไม่มีความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากบริบทและความเชื่อในท้องถิ่นที่จะต้องนำคัมภีร์ธรรมเหล่านั้นมาเทศน์ และส่วนใหญ่ยอมรับว่า เนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านั้น ได้ให้ความรู้ทางด้านศีล สมาธิ ปัญญา และความสงบแห่งจิตใจที่ได้ร่วมทำกิจกรรมในวัด โดยเชื่อว่า การฟังเทศน์จะมีอานิสงส์มากกว่าที่ได้ทำบุญกุศลประเภทอื่นๆ และมองว่า จะเป็นสมบัติติดตัวไปวันข้างหน้าหรือในสัมปรายภพโลกสวรรค์มากกว่าผลที่จะพึงได้รับในปัจจุบัน โดยเฉพาะคัมภีร์ธรรมมหาวิบากนั้น กลุ่มตัวอย่างจะเชื่อมากในเรื่องบาปบุญ คุณโทษและการกระทำกรรมต่างๆ

ความคิดเห็นด้านศาสนธรรมของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่นั้น มีความคล้ายคลึงกับความคิด ความรู้ ความเข้าใจของพุทธศาสนิกชนทั่วไป แต่สิ่งที่กลุ่มตัวอย่างทั้งสองวัดมี คือ ความสำนึกต่อการรักษาจารีตประเพณี และการรักษาคัมภีร์ธรรมของวัด โดยพวกเขามองว่า การที่วัฒนธรรมประเพณี และสังคมจะสงบสุขอยู่ได้ ก็เพราะมีธรรมประจำใจ ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์และคนในชุมชนที่จะต้องร่วมกันรักษาและนำคัมภีร์ธรรมหรือเรื่องราวต่างๆ มาบอกต่อเพื่อให้คนในชุมชนได้กระทำในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักการทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น

ส่วนความรู้ที่ชัดเจนตามหลักการทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์เหล่านั้น พบว่า ส่วนใหญ่สามารถอ้างอิงถึงความถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาได้ ถึงแม้ว่าจะมีความเชื่อในเรื่องท้องถิ่นเข้ามาผสมผสานก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่จะต้องมีการประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัย โดยความเชื่อในเรื่องการเวียว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรมจะมีความชัดเจนมากที่สุด

ข้อมูลเกี่ยวกับคัมภีร์/วรรณกรรม ที่ปรากฏในวัดสูงเม่นและวัดบ้านโป่งนั้น พบว่า มีมากมาย โดยเฉพาะที่วัดสูงเม่นมีมากกว่าวัดบ้านโป่งมาก ซึ่งจากการศึกษาสำรวจคัมภีร์ภายในวัดทั้งสอง สามารถจำแนกคัมภีร์ตามประเภทที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้กำหนดไว้ โดยมีจำนวนและหมวดหมู่ต่างๆ ดังนี้

๑) หมวดพระวินัย	๔๖	มัด
๒) หมวดพระสุตตันตะ	๒๑๖	มัด
๓) หมวดพระอภิธรรม	๓๙	มัด
๔) หมวดคัมภีร์ภาษาบาลี	๒๕๙	มัด

๕) หมวดบทสวดมนต์	๒	มัด
๖) หมวดอานิสงส์ต่างๆ	๔	มัด
๗) หมวดชาดก	๑๖๙	มัด
๘) หมวดโอวาทคำสอน	๘	มัด
๙) หมวดประเพณีพิธีกรรม	๓๘	มัด
๑๐) หมวดธรรมทั่วไป	๒๔๗	มัด
๑๑) หมวดนิยายธรรม	๒๒	มัด
๑๒) หมวดนิทานพื้นบ้าน	๑	มัด
๑๓) หมวดตำนานพุทธศาสนา	๑๙	มัด
๑๔) หมวดกฎหมาย/ตำนานราชวงศ์	๔	มัด
๑๕) ตำราอักษรศาสตร์	๑๗	มัด
๑๖) หมวดกวีนิพนธ์ร้อยกรอง	๒	มัด
๑๗) หมวดตำรายาสมุนไพร	๒	มัด
๑๘) หมวดอื่นๆ เช่น โหราศาสตร์	๒๕	มัด
รวมทั้งหมด	๑๑๙๓	มัด

จากการศึกษาของสถาบันวิจัย สังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่า คัมภีร์ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในวัดสูงเม่น เท่าที่จะตรวจสอบได้ คือ คัมภีร์อัตถกถาอุปริปัณณาส จารขึ้นในปีจุลศักราช ๙๑๒ หรือ ในปี พ.ศ. ๒๐๙๓ หรือเมื่อประมาณ ๔๕๖ ปีที่ผ่านมา ส่วนที่วัดบ้านโป่งพบว่า คัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดได้แก่ คัมภีร์ธัมมจักก์ จารขึ้นในปี จ.ศ. ๑๐๙๓ หรือเมื่อประมาณ ๒๗๕ ปีที่ผ่านมา โดยสามารถจัดเป็นหมวดต่างๆ ได้เช่นกัน ดังนี้

๑) หมวดพระวินัย	๕	มัด
๒) หมวดพระสุตตันตะ	๑๙	มัด
๓) หมวดพระอภิธรรม	๗	มัด
๔) หมวดคัมภีร์ภาษาบาลี	๑๒	มัด
๕) หมวดบทสวดมนต์	๖	มัด
๖) หมวดอานิสงส์ต่างๆ	๙	มัด
๗) หมวดชาดก	๗๕	มัด
๘) หมวดโอวาทคำสอน	๑๔	มัด
๙) หมวดประเพณีพิธีกรรม	๔๒	มัด

๑๐) หมวดธรรมบาลี	๑๑๐	มัด
๑๑) หมวดนิยายธรรม	๓๔	มัด
๑๒) หมวดนิทานพื้นบ้าน	๕	มัด
๑๓) หมวดตำนานพุทธศาสนา	๒๑	มัด
๑๔) หมวดกฎหมาย/ตำนานราชวงศ์	๑	มัด
๑๕) ตำราอักษรศาสตร์	๓	มัด
๑๖) หมวดกวีนิพนธ์ร้อยกรอง	๓	มัด
๑๗) หมวดตำรายาสมุนไพร	๑๕	มัด
๑๘) หมวดอื่นๆ เช่น โหราศาสตร์	๒๗	มัด
รวมทั้งหมด	๔๐๑	มัด

คัมภีร์ธรรมที่ปรากฏทั้งสองวัดดังกล่าว แสดงถึง “ร่องรอย” และ “อิทธิพล” ของพระพุทธศาสนาที่ได้แพร่ขยายจากเชียงใหม่ไปยังหัวเมืองต่างๆ โดยเฉพาะในยุคที่พม่าถอนกำลังออกจากเชียงใหม่ ซึ่งบรรดาหัวเมืองต่างๆ ไม่ว่า ลำปาง แพร่ น่าน ได้พยายามตั้งตัวเป็นใหญ่ ในขณะที่เชียงรายนั้น ไม่ได้รับผลกระทบจากการที่พม่าปกครองมากนัก จึงปรากฏหลักฐานที่เด่นชัดในเมืองหิรัญนครเงินยาง หรือเชียงแสนและเขตพื้นที่อื่นๆ ซึ่งยังคงสภาพบ้านเมืองไว้ค่อนข้างดี ส่วนวรรณกรรมที่ปรากฏสืบมานั้นส่วนใหญ่เป็นการคัดลอกกันมา

จากการศึกษาของผู้ศึกษาที่ได้เดินทางไปศึกษา ณ เมืองเชียงตุง รัฐฉาน ประเทศพม่า และเมืองสิบสองปัน เมืองเชียงรุ้ง เขตมณฑลยูหนาน ประเทศจีน พบว่า อิทธิพลของอักษรธรรมล้านนาและวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในล้านนายังปรากฏอยู่ในเขตพื้นที่เหล่านั้น โดยเฉพาะหัวข้อธรรมที่พระสงฆ์จะใช้กล่าวหรือนำมาเทศน์แสดงนั้น จะกล่าวอ้างว่า ในสมัยพญามังราย เมืองเชียงใหม่ ได้มีการสร้างธรรมและสืบวัฒนธรรมประเพณีแบบนี้ๆ ไว้ และจากนั้นก็เทศน์แสดงธรรม โดยอ้างถึงความเจริญรุ่งเรืองในราชวงศ์มังรายของล้านนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังราย ได้มีอิทธิพลต่อกลุ่มประชาชนในเขตพื้นที่ล้านนาและประเทศใกล้เคียง

ในขณะที่เมืองหลวงพระบางประเทศลาวนั้น จากหลักฐานที่ปรากฏในวัดวิชุนราช ที่ให้ทราบว่า มีศิลาจารึกอักษรธรรมล้านนา ๒ แผ่น ที่กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาและความสัมพันธ์ของครูบากัญจนอรัญญวาสีที่ได้สร้างพระไตรปิฎก คัมภีร์ธรรม ร่วมกับชาวหลวงพระบางจนปรากฏหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งทำให้วัดสูงเม่น จังหวัดพร่ มีคัมภีร์ใบลานล้านนามากที่สุดในภาคเหนือ

๔.๑.๒ ประเภทและลักษณะของคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา

ประเภทและลักษณะของคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนานั้น สามารถแบ่งได้หลายประเภทหลายหมวด โดยอาจยึดเนื้อหาตามพระไตรปิฎก หรือตามกลุ่มคัมภีร์ที่ปรากฏในวัดทั้งสอง ที่ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้กำหนดหมวดต่างๆ ไว้ อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงค่านิยมและความถี่ในการนำคัมภีร์มาใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาในปัจจุบันจะพบว่า มีอยู่ ๕ กลุ่มใหญ่ๆ ตามลักษณะของการใช้และความเชื่อ คือ

๑) กลุ่มคัมภีร์ธรรม/วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาตาหรือธรรมประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด ได้แก่

- คัมภีร์ธรรมวันเกิด ๗ คัมภีร์ (ตามพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์)
- คัมภีร์ธรรมประจำเดือนเกิด ๑๒ คัมภีร์ (ตามทศชาติชาดก ๑๐ เรื่อง และคัมภีร์ธรรมที่มีในสมัยพุทธกาล เช่น ธัมมจักก์ มงคลสูตร และคัมภีร์ที่แต่งขึ้นใหม่ตามคติของล้านนา เช่น หงส์ผาคำ ช้างฉัททันต์ เป็นต้น
- คัมภีร์ธรรมประจำปีเกิด ๑๒ คัมภีร์ (ตามทศชาติชาดก)

๒) กลุ่มคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิต เช่น การเกิด การบวช การเจ็บไข้ได้ป่วย การตาย ก็ใช้คัมภีร์ เช่น โลกวุฑฒิ, สรากริวิชชาสูตร, มหาวิบาก, พุทธสังคหะโลก, กุมารภังค์, ชัยสังคหะ, อุณหัสวิชัย,มาลัยโผด, นิพพานสูตร, มหามูลนิพพาน เป็นต้น

๓) กลุ่มคำสอนตามชาดกในขุททกนิกาย โดยเฉพาะทศชาติชาดกและปัญญาสชาดก ซึ่งกลุ่มคัมภีร์ธรรมเหล่านี้ ส่วนใหญ่จะนิยมแต่งและนำมาเทศน์ในระหว่างพรรษาเป็นธรรมเรื่องที่มีขนาดยาว และนิยมใช้เทศน์สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการคัดลอกธรรมเหล่านั้นต่อๆ กันมาจนกลายเป็นคัมภีร์ประดับตู้พระธรรมตามวัดต่างๆ ในภาคเหนือ

๔) กลุ่มคำสอนทั่วไป เช่น โลกนัยคำสอน, ธรรมเล่มหลวง, คำสอนพญามังราย ธรรมปู่สอนหลาน ฯลฯ คัมภีร์ธรรมคำสอนเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในล้านนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำมาสั่งสอนพุทธบริษัทให้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาและจริยธรรมของบุคคลในสังคม ซึ่งลักษณะการแต่งส่วนใหญ่ก็คล้ายกับวรรณกรรมในล้านนาทั่วไป คือ การอ้างอิงหลักธรรม และเรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาผสมผสานความรู้ ความเชื่อในท้องถิ่น และแต่งเป็นคัมภีร์ธรรมใหม่ขึ้นมา

๕) กลุ่มคัมภีร์อานิสงส์ ที่นำใช้เทศน์ควบคู่กับกิจกรรมในรอบเดือน รอบปี และกิจกรรมตามประเพณีทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น ตามที่กล่าวแล้ว

ประเภทและลักษณะการใช้คัมภีร์ทั้ง ๕ กลุ่ม มีหลักฐานปรากฏชัดและสอดคล้องกับการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการในล้านนาหลายท่าน เช่น

การศึกษาของ อุดม รุ่งเรืองศรี [๗] พบว่า วัดในแผ่นดินล้านนานั้น ส่วนใหญ่จะมีหอธรรม คือ อาคารที่เก็บคัมภีร์ต่างๆ อยู่เกือบจะทุกวัด ในหอธรรมหรือหอไตรดังกล่าว ก็เป็นที่เก็บธรรมหรือคัมภีร์ต่างๆ มากมาย ซึ่งหากเราเปิดดูในหอธรรมแล้ว จะพบว่ามีคัมภีร์หลากชนิดคละกันไป นอกจากคัมภีร์หลักในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ซึ่งแสดงออกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอันลึกซึ้งแล้ว อาจพบได้ว่ามีคัมภีร์ซึ่งมีลักษณะของท้องถิ่นอยู่จำนวนมาก เช่น ปิฎกะทังสาม หรือพระไตรปิฎกฉบับย่อ ธรรมมาลัยโผด หรือคัมภีร์พระมาลัยโปรดโลก ธรรมเสฏฐีทังห้า หรือเศรษฐีห้าจำพวก ธรรมกัมมวาจา ธรรมอานิสงส์ต่างๆ และคัมภีร์ที่ถือว่าให้อานิสงส์แก่ผู้ถวาย ซึ่งกลุ่มผู้สำรวจจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรียกในเชิงลบว่า “ธรรมโหล” คือเป็นคัมภีร์ที่มีจำนวนไม่น้อยและมีเนื้อหาซ้ำๆ กัน กล่าวคือ ในล้านนามีคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ นั้นอย่างมากมาย โดยเฉพาะในสมัยหลังจะมีคัมภีร์ธรรมที่คล้ายคลึงกันจำนวนมาก และไม่ปรากฏหลักฐานที่มาที่ชัดเจน แต่ก็เป็นที่นิยมนำมาเทศน์ในงานบุญกุศลของชาวล้านนา

ส่วนการศึกษาของสมหมาย เปรมจิตต์ และคณะตามที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น ก็จะพบเช่นเดียวกันว่า ในล้านนาจะมีความนิยมในการสร้างคัมภีร์ถวายวัด เพราะถือว่าจะทำให้ได้อานิสงส์มาก และต่อมาก็สร้างพระไตรปิฎกย่อภาษาล้านนา ฉบับ ๓ ผูกจบ แต่ปัจจุบัน ก็เปลี่ยนไปเป็นการใช้พระคัมภีร์ที่มีชื่อสอดคล้องกับความเชื่อของชาวพุทธทั่วไป เช่น “ธรรมกรรม” หรือ กัมมวาจา (กรรมวาจา) “ธรรมมหาวิบาก” “มาลัยโผด” เป็นต้น ซึ่งจากการสำรวจเอกสารใบลานในภาคเหนือตอนบนเกือบทุกวัด สามารถเห็นได้ชัดว่า คัมภีร์ใบลานรุ่นหลังๆ ที่ชาวพุทธทั่วไปในล้านนานิยมสร้างมากที่สุดคือ กัมมวาจา มาลัยโผด และมหาวิบาก ซึ่งเชื่อว่า มีอานิสงส์มากและจะช่วยให้ผู้ตายไปสู่ภพภูมิที่ดีได้ นอกจากนี้ก็มี “ธรรมเรื่อง” ที่นำเอาชาดกเรื่องต่างๆ มาแต่งเป็นธรรมเรื่องยาวที่ใช้เทศน์ในระหว่างพรรษาของพระชาวล้านนา

ผลจากการศึกษาดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาจากวัดที่เป็นกรณีศึกษาทั้งสองวัดที่แสดงให้เห็นว่า คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนานั้น มีอย่างมากมายและมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ในสังคมล้านนามีการสร้างกิจกรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ โดยนำเอาคัมภีร์ที่คิดว่าเป็นประโยชน์ ให้สาระความรู้แก่ผู้ฟัง มาสร้างเป็นคัมภีร์ธรรมต่างๆ เพื่อใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ซึ่งอาจเป็นทั้งกิจกรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ประเพณีในเชิงกิจกรรม และประเพณีในรอบเดือนรอบปีของชาวล้านนา

---

[๗] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๕๑.

ในที่จะกล่าวถึงตัวอย่างคัมภีร์ธรรม/วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีในล้านนา ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑

แสดงความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีและคัมภีร์ธรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

กิจกรรมตามประเพณี	คัมภีร์ที่ใช้เทศน์	คัมภีร์อานิสงส์
ประเพณีเนื่องในการดำเนินชีวิต - การเกิด - การศึกษา - การบวชเรียน - การเจ็บไข้ได้ป่วย - การสืบชะตา - การตาย	- โลกวุฑฒิ และธรรมประจำวัน เดือน และปีเกิด ตามที่กล่าว - สรากริวิชชาสูตร - ปิฎกะทั้งสาม - มหาวิบาก, พุทธสังคหะโลก - กุมารภังค์, ชัยสังคหะ - อุณหัสวิชัย - มาลัยโผด, นิพพานสูตร - มหามูลนิพพาน	- อานิสงส์ทำบุญวันเกิด - อานิสงส์สัพพทาน - อานิสงส์ถวายทานรักษาศีล - อานิสงส์บวช - อานิสงส์เขียนธัมม์/สร้างธัมม์ - อานิสงส์ตานหาคนตาย, - อานิสงส์ทำบุญไปหาพ่อแม่ - อานิสงส์เสียศพ - อานิสงส์ล้างคาบ
ประเพณีในเชิงพิธีกรรม เช่น - การบวช - การเข้าพรรษา-ออกพรรษา - การทำบุญในรอบ ๑๒ เดือน - การตานขันข้าว และการถวายสังฆทาน	-มีการเทศน์โดยนำคัมภีร์ชาดกเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะในทศชาติชาดก และชาดกที่มีในพระสุตตันตปิฎก และปัญญาสชาดก	- อานิสงส์ประเภทต่างๆ ทั้งกลุ่มทาน ศีล สมาธิ และปัญญา

จากคัมภีร์ธรรม/วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ตามวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าว จะเห็นได้ว่า มีความสัมพันธ์กันระหว่างประเพณีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนากับการใช้คัมภีร์ของพระสงฆ์ในล้านนา โดยมีความเกี่ยวเนื่องตั้งแต่การสร้าง การเขียน และการถวายคัมภีร์ธรรม ซึ่งคัมภีร์เหล่านั้นกลายเป็นวรรณกรรมที่สำคัญในล้านนา ที่สอดแทรกความรู้ ความเข้าใจในประวัติความเป็นมา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความรู้ด้านจริยศาสตร์ ศิลปศาสตร์ คำสอนในท้องถิ่น

ความรู้ด้านสมุนไพรและความรู้เชิงพิธีกรรม ซึ่งกลายขนบธรรมประเพณีที่ดีงามของล้านนา อันเป็นที่มาของประเภทและลักษณะสำคัญของคัมภีร์/วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา จนกลายเป็นคติธรรม ความเชื่อและประเพณีที่สำคัญของชาวล้านนา

๔.๒ บริบททางสังคม วัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อและการใช้คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา

นอกจากพัฒนาการทางสังคมและพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวแล้ว อาจกล่าวได้ว่า บริบททางสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อท้องถิ่น เช่น ความเชื่อในเรื่องผีและขวัญ ที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อและการใช้คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนานั้น โดยมีความเกี่ยวข้องกับบริบททางด้านการศึกษา วัฒนธรรมประเพณีโดยเฉพาะกิจกรรมในรอบเดือนและปี รวมทั้งบริบทด้านการเมืองการปกครอง โดยมีข้อมูลที่น่าสนใจดังนี้

๑. **บริบทด้านการศึกษาของล้านนา** การศึกษาในสมัยโบราณของล้านนานั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นการดำเนินงานของคนที่สังกัดอยู่ในกลุ่ม ๓ กลุ่ม ได้แก่ [๙]

๑) **กลุ่มชนชั้นสูงหรือเจ้านาย** การศึกษาที่คนกลุ่มนี้เป็นผู้จัดขึ้น จะเป็นการอบรมคนในสังกัดของตนในด้านการปกครองและการทหารเป็นหลัก การศึกษาในแง่นี้ผู้ศึกษาต้องมีพื้นความรู้ทั่วไปมาจากวัดเสียก่อนแล้วจึง “ฝึกงาน” ในหน่วยงานต่างๆ และรับภาระเพิ่มขึ้นตามลำดับ

๒) **กลุ่มอาชีพ** การศึกษาของกลุ่มนี้ เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งไปประกอบอาชีพเป็นหลัก โดยมากมักจะศึกษาผ่านครอบครัวหรือตระกูลของตน เช่น การช่างสาขาต่างๆ การค้าขายและการเกษตร เป็นต้น

๓) **การศึกษาในวัด** การศึกษาที่ทางพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้จัดขึ้นนี้ เป็นไปอย่างกว้างขวางในอดีต ขบวนการศึกษานี้ นับตั้งแต่การที่พ่อแม่พาลูกของตนไปฝากเป็น “เด็กวัด” หรือ “ขะโยม-ขะยม” เพื่อเรียนขนบธรรมเนียมของชาววัด รับใช้พระและเริ่มการศึกษาไปบ้าง เป็นการเตรียมตัวก่อนที่จะบวชเป็นสามเณรได้ ในเวลาดังกล่าว “ขะโยม” จะต้องอยู่ในความดูแลของพระหรือสามเณรรูปใดรูปหนึ่ง ครั้นมีอายุประมาณ ๑๒ ปี เด็กวัดมักจะบวชเป็นสามเณร ในระยะนี้สามเณรจะต้องฝึกหัดจารใบลาน ฝึกสวดมนต์ต่างๆ และฝึกเทศน์ เมื่อสามเณรอายุครบ ๒๐ ปีแล้วก็จะเข้ารับการอุปสมบทเป็นภิกษุ ซึ่งในระยะนี้ภิกษุจะต้องหัดแสดงธรรมเทศนา หัดสั่งสอน เรียนภาษาบาลี เรียนธรรมชั้นสูง และต้องฝึกแต่งคำประพันธ์ประเภทต่างๆ เพื่อจะได้เป็นครูสอนผู้อื่น

---

[๙] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, อ้างแล้ว หน้า ๙-๑๐.

ต่อไป และในช่วงที่บวชอยู่นั้น พระภิกษุยังอาจศึกษาวิชาการด้านอื่นๆ ไปด้วย นอกเหนือจากที่จะศึกษาเกี่ยวกับวัตรของสงฆ์แล้ว เช่น โหราศาสตร์ แพทย์แผนโบราณ หรือการช่างเชิงวิจิตรศิลป์ เป็นต้น และในระหว่างขั้นตอนของการบวชเรียนดังกล่าวนี้ ผู้ศึกษาอาจยุติการศึกษาของตนได้ตามที่เห็นสมควร ดังเช่น ผู้ที่เป็นภิกษุนั้นหากลาสิกขาบทออกมาแล้วจะได้รับคำนำหน้าว่า "หนาน" หากลาสิกขาบทขณะดำรงเพศสามเณรอยู่จะได้รับคำนำหน้าชื่อว่า "น้อย" สำหรับบุคคลที่ไม่เคยบวชมาก่อนจะถือว่าเป็น "คนดิบ" ซึ่งหมายถึงคนที่ไม่ผ่านการศึกษาเล่าเรียนผ่านวัดมาก่อน ทั้งนี้ บุคลากรที่วัดผลิตออกมาไม่ว่าจะเป็น "น้อย" หรือ "หนาน" ก็ดี ต่างอาจรับการศึกษาอบรมต่อไปในกลุ่มชนชั้นสูงหรือกลุ่มอาชีพต่อไปได้ตามโอกาส ข้อที่น่าสังเกตก็คือ คนที่มีความสามารถสูง อาจได้รับการเลื่อนชั้นทางสังคมได้ เพียงแต่ผู้ที่จะเป็นกษัตริย์นั้นจะต้องมีเชื้อสายเจ้านายมาก่อน คนอื่นๆ ถึงจะมีความสามารถสูงเพียงใดก็ไม่อาจครองตำแหน่งนี้ได้ แม้ว่าในวรรณกรรมจะกล่าวว่ายาจกผู้มีบุญก็สามารถเป็นกษัตริย์ได้ แต่ว่าในประวัติศาสตร์มิได้เป็นเช่นนั้น

ระบบการศึกษาของล้านนาในอดีตดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญาของล้านนาส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ที่ "วัด" และใน "ผู้ชาย" เป็นหลัก วรรณกรรมและชุดความรู้ที่ปรากฏขึ้นจึงเป็นชุดความรู้ที่ว่าด้วยพระพุทธศาสนา ศิลปศาสตร์ จริยศาสตร์ สมุนไพรและโหราศาสตร์ เป็นหลัก วรรณกรรมคำสอนและตำรากฎหมายบางประการอาจปรากฏขึ้นในกลุ่มคนชั้นสูงบ้าง แต่ไม่มากเท่ากับวิชาว่าด้วยความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและจริยธรรมในสังคม ซึ่งถ้าสังเกตจากวรรณกรรมรุ่นหลังจากยุครุ่งเรืองของล้านนา จะพบว่า คัมภีร์หรือวรรณกรรมส่วนใหญ่ผู้ที่เขียนจะเป็นพระภิกษุและผู้ที่เคยเป็นพระภิกษุมาก่อน โดยจะระบุวันเดือนปีที่จาร และชื่อของตนเองว่าได้เขียนขึ้นเพื่ออุทิศให้กับผู้ที่ตนเองนับถือ หรือไม่บางทีก็ไม่ระบุชื่อผู้เขียน ระบุแต่เพียงวันเดือนปีที่เขียนเท่านั้น

จากการศึกษาของอานันท์ กาญจนพันธุ์ [๙] ที่กล่าวถึงการรจนาวรรณกรรมของพระภิกษุในล้านนาเกี่ยวกับเอกสารประเภทตำนานพบว่า วรรณกรรมเหล่านั้นแม้จะสร้างภาพอดีตของล้านนาไทยให้อุดมไปด้วยรายละเอียดของเหตุการณ์ต่างๆ แต่เนื่องจากลักษณะของตำนานผสมผสานเอาเรื่องราวที่เป็นอภินิหารและความเชื่อในนิยายปรัมปราเข้าไว้มาก ทำให้ถูกทอดทิ้งไม่ได้รับความเชื่อถือเท่าที่ควรในฐานะเป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ แท้ที่จริงนักประวัติศาสตร์ล้านนาในปัจจุบันอ่านตำนานเพียงเพื่อจะค้นเอารายละเอียดของเหตุการณ์โดยปราศจากความเข้าใจในความหมาย วัตถุประสงค์และลักษณะความคิดพื้นฐานที่ประกอบกัน

---

[๙] อานันท์ กาญจนพันธุ์, **ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕-๔๐.

ขึ้นมาเป็นตำนาน จึงไม่อาจเห็นคุณค่าของตำนานได้ ตำนานนั้นมีลักษณะเป็นผลิตผลของจินตนาการที่เกิดจากความคิดและความเชื่อที่ต้องการความเข้าใจแบบหนึ่งโดยเฉพาะแตกต่างจากปัจจุบัน เพราะการแสดงออกของตำนานมักจะเป็นไปในรูปของสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นมาจากลักษณะความคิดในสังคม ดังนั้น การที่จะเข้าใจหรือ "แปล" สัญลักษณ์นั้นๆ ได้ จำเป็นจะต้องสนใจลักษณะความคิดและระบบคุณค่าของสังคมล้านนาซึ่งเปรียบเสมือน "ไวยากรณ์" หรือสื่อช่วยให้เข้าใจภาษาของสังคมการทำความเข้าใจกับ "ไวยากรณ์" ที่อยู่เบื้องหลังการสร้างสัญลักษณ์ของตำนานเท่ากับเปิดโอกาสให้สามารถอ่านตำนานจากทัศนะหรือภาษาของตำนานได้เอง

จากตำนานและวรรณกรรมที่มีนักปราชญ์เขียนขึ้นในล้านนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ และ ๒๑ คือ ตำนานมูลศาสนา จามเทวีวงศ์ นิทานพระพุทธสิหิงค์ ชินกาลมาลีปกรณ์ และรัตนพิมพวงศ์นั้น หากพิจารณาลักษณะโครงสร้างความคิดของผู้เขียนตำนานและวรรณกรรมเหล่านั้นพบว่า วรรณกรรม/ตำนานที่เขียนขึ้นโดยภิกษุสงฆ์ในนครเชียงใหม่นั้น ส่วนใหญ่ได้อิทธิพลของการเผยแพร่พุทธศาสนานิกายเถรวาทจากลังกา ดังจะเห็นได้จากการเขียนเป็นภาษาบาลีทั้งหมด ยกเว้นแต่ตำนานมูลศาสนาเล่มเดียวที่เป็นภาษาล้านนา แม้แต่รูปลักษณะโครงเรื่องก็ใช้วิวัฒนาการของศาสนาพุทธ ซึ่งแสดงถึงอิทธิพลของวรรณกรรมภาษาบาลีของลังกาได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น ตำนานมูลศาสนา เป็นตำนานแรกสุดของยุคนี้ เขียนขึ้นเป็นภาษาล้านนาโดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ ๒ รูป พระพุทธญาณเจ้า เป็นผู้เขียนส่วนใหญ่และมีพระพุทธพุกามเสริมช่วงท้าย ตำนานนี้เขียนขึ้นประมาณปี พ.ศ. ๑๙๖๐ และเนื่องจากภิกษุทั้งสองรูปเป็นสงฆ์ในสังกัดวัดสวนดอกไม้ ในนครเชียงใหม่ อันเป็นวัดที่พระเจ้ากือนาสร้างให้เป็นที่พำนักของพระสุมนะ ผู้เผยแพร่พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในล้านนาองค์แรกและต่อมาเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนานิกายนี้ เรื่องราวในตำนานจึงเน้นที่กิจกรรมของสำนักสวนดอกไม้ และการสืบสายของเจ้าอาวาสโดยสืบมาจากพุทธองค์เรื่อยมา และถือว่าเจ้าอาวาสสวนดอกไม้ สืบสายการเผยแผ่ศาสนาจากพระพุทธองค์ที่แท้จริง

ส่วนเนื้อหาของวรรณกรรมที่ปรากฏนั้น อานันท์ กาญจนพันธุ์ กล่าวว่า มิได้มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะพระเถระเหล่านั้นแสดงความคิดออกมาในรูปของภาษาที่เข้าใจกันเฉพาะบุคคลร่วมสมัยอันเป็นลักษณะภาษาที่ไม่ให้ความสนใจกับการศึกษาที่ต้องมีการพิสูจน์จากข้อมูล และการสร้างความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ อย่างเป็นระบบตามทฤษฎี (Systematic) หากเป็นภาษาที่เน้นเรื่องความรู้สึกทางจิตใจเป็นใหญ่ แสดงออกโดยการอธิบายปรากฏการณ์ที่อาศัยสัญชาตญาณเฉพาะหน้าซึ่งทำให้มีลักษณะความคิดที่ไม่สนใจการแยกแยะ (Undifferentiated Continuum) เช่น ไม่แยกแยะว่าอะไร คือสิ่งที่เกิดขึ้นจริง หรืออะไรคืออภินิหาร ทำให้มองเห็น

ปรากฏการณ์ทั้งสองชนิดนี้ว่า มีความเป็นจริงเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้การทำความเข้าใจกับการวิเคราะห์โครงสร้างความคิดของภิกษุผู้เขียนตำนาน จำเป็นจะต้องยึดหลักการใช้ภาษาในแบบดังกล่าว และพยายามขจัดหลักการของการใช้ภาษาในปัจจุบันเพื่อการเข้าถึงความคิดของพระภิกษุเหล่านั้น โดยหลักคิดของพระภิกษุเหล่านั้นมีความสอดคล้องกับสถานการณ์และความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและการปกครองในสมัยนั้น ดังนั้น วรรณกรรมที่ปรากฏขึ้นในสมัยแรกๆ ของล้านนา จึงเป็นองค์ความรู้ที่มีลักษณะเป็นของตัวเองมีการอ้างอิงหลักการทางพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง และที่สำคัญ คือ แสดงความแตกฉานในภาษาบาลีและพระไตรปิฎก

จากบริบททางการศึกษาของล้านนาในอดีตดังกล่าว ทำให้มีหลักฐานและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างมากและส่วนหนึ่งกลายมาเป็นหลักธรรมและคัมภีร์ที่สำคัญในล้านนาที่พระสงฆ์จะต้องนำมาบอกต่อหรือใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ด้วยเหตุผลสำคัญ คือ ความต่อเนื่องของการศึกษาเรียนรู้ และเป็นหลักธรรมที่มีสำคัญต่อการเรียนรู้ของพระภิกษุสามเณร ที่จะต้องเริ่มต้นเรียนรู้เกี่ยวกับหลักธรรมพื้นฐาน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา หรือการศึกษาในหลักกุศลกรรมบถ อันจะเป็นการปูพื้นฐานให้กับผู้ที่เข้ามาเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาได้เข้าใจเช่นเดียวกับหลักอนุปุพพิกถาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเพื่อให้คนเข้าใจหลักการพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาก่อนที่จะเข้าใจถึงหลักธรรมขั้นสูงต่อไป ดังนั้น จึงไม่แปลกที่จะพบว่า วรรณกรรมที่ว่าด้วยประเพณีที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต จะมีคัมภีร์ที่คล้ายคลึงกันนับหลายร้อยเรื่อง หลายสำนวน โดยเฉพาะธรรม “มาลัยโผด” “นิพพานสูตร” “ชัยสังคหะ” เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นผลสืบเนื่องมากจากการศึกษาของพระสงฆ์ในล้านนา ที่มีการเตรียมผู้คนตั้งแต่เยาว์วัยจนถึงวัยที่มีความรู้ความสามารถในการแต่งคัมภีร์ล้านนา

๒. บริบทด้านวัฒนธรรมประเพณี จากที่ได้กล่าวแล้วในข้อที่ว่าด้วยองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนา (บทที่ ๓) จะพบว่าในแต่ละรอบเดือน รอบปีของชาวล้านนานั้น มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและประเพณีท้องถิ่นอย่างมากมาย ซึ่งอุดม รุ่งเรืองศรี ได้สรุปว่า [๑๐] ประเพณีของชาวล้านนาอิงอยู่กับพระพุทธศาสนาและสังคมการเกษตร ดังนั้น การสร้างคัมภีร์และประเพณีต่างๆ จึงมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและประเพณีเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในสังคมเกษตรกรรม โดยมีประเพณีต่างๆ ดังนี้

---

[๑๐] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๑๓-๑๔.

๑) ประเพณีทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อ ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น เช่น

- การสวดมนต์, การถวายทาน และทำบุญในโอกาสต่างๆ
- การไหว้พระ, พระธาตุเจดีย์ (กิจกรรมพิเศษเพิ่มจากการไหว้พระที่กระทำในแต่ละวัน)
- วิสาขบูชา
- เข้าพรรษา
- ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า
- ถวายสลากภัตต์
- ทำบุญข้าวจี่ข้าวหลาม
- งานปอยน้อย-ปอยหน้อยหรือบวชลูกแก้ว (บวชเณร)
- การเป๊กข์ทุ-เป๊กตุ๊ (อุปสมบทพระ)
- งานปอยหลวง (งานฉลองถาวรวัตถุในวัดเพื่อสาธารณประโยชน์)
- งานปอยล้อ-ลากปราสาท (งานปลงศพพระภิกษุ)
- งานบุญปีใหม่ (สงกรานต์)
- การ "ตั้งธัมม์หลวง" (การเทศน์มหาชาติ) นิยมกระทำในคืนวันเพ็ญเดือนสิบสอง แต่ภายหลังนิยมจัดงานลอยกระทงตามแบบของภาคกลาง
- เข้าอินทขีล, ขึ้นอินทขีล (บูชาหลักเมืองเชียงใหม่) และการฟ้อนผี การเลี้ยงผี (สังเวยผีเจ้านายและผีบรรพบุรุษ)

๒) ประเพณีเนื่องในการดำเนินชีวิต ของชาวล้านนาตั้งแต่เกิดจนตาย โดยมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและท้องถิ่น ดังนี้

- การดำหัว (คารวะผู้อาวุโสหรือผู้มีคุณแก่ตนในช่วง "ปีใหม่" หรือเทศกาลสงกรานต์)
- การสืบชะตา ตามโอกาส เช่น วันเกิด หรือเมื่อเปลี่ยนแปลงสถานภาพเจ็บไข้ได้ป่วย
- การแต่งงาน
- การคลอด (รับขวัญสมาชิกในครอบครัว)
- การปลูกเรือนขึ้นบ้านใหม่
- งานศพ

๓) ประเพณีเชิงพิธีกรรม ได้แก่ งานประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อในท้องถิ่นและพระพุทธศาสนา เช่น

- การขึ้นท้าวทังสี่ (อ่าน "ขึ้นต๊าวตังสี่") (บูชาท้าวจตุโลกบาล)

- การเรียกขวัญลูกแก้ว (นาค), เจ้าบ่าวเจ้าสาว, วัวควาย, ข้าว ฯลฯ
- การเลี้ยงผี
- การส่งเคราะห์ ส่งแถน หรือการจัดพิธีสังเวยเพื่อลบล้างเคราะห์ร้าย
- การสืบชาตา
- การฟ้อนผีมด ผีเม็ง
- การแรกนา
- การขนข้าวขึ้นยุ้ง
- การสู่ขวัญควาย

ประเพณีดังกล่าวนั้น มีการผสมผสานความเชื่อทั้งพระพุทธศาสนาและความเชื่อในเรื่องผี เรื่องขวัญ ตามคติของโบราณล้านนา

จากช่วงเวลาแต่ละเดือนในรอบปีดังกล่าว ก็จะมีการจัดระบบของวรรณกรรมเข้าแทรกอยู่ด้วย เช่น ในช่วงเข้าพรรษาก็จะมีการนำเอาคัมภีร์ชาดกเรื่องต่างๆ มาเทศน์ ช่วงที่พ่อบ้านและชายหนุ่มไปตีฝาย (ซ่อมเขื่อนกั้นน้ำ) และการปลูกหรือเกี่ยวข้าวก็จะมีการเล่านิทานหรือเรื่องตลกสู่กันฟัง ช่วงหน้าหนาวที่คนมาล้อมวงผิงไฟนั้น ก็จะมีการพูดคุยกันเรื่องต่างๆ หรือผู้เฒ่าอาจเล่าเรื่องเล่านิทานและธรรมให้ลูกหลานฟัง และเด็กๆ ก็อาจละเล่นปริศนาคำทายไปตามประสา ส่วนในช่วงเวลาค่ำคืนที่ฝนไม่เป็นอุปสรรค ชายหนุ่มและหญิงสาวก็จะมีโอกาสแสดงความสามารถในเรื่องคำอู้บ่าวอู้สาวของตนเพื่อเลือกคู่ครอง ซึ่งอาจใช้ความรู้ในท้องถิ่นเป็นสื่อกลางในการพูดจา เหตุการณ์ดังกล่าวเหล่านี้จะวนเวียนกันปีต่อปี และรุ่นต่อรุ่นสืบเนื่องกันมา

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในล้านนาดังกล่าว โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องพระพุทธศาสนาแลพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตนั้น มีผลให้นักปราชญ์ล้านนาได้รจนาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นมาเพื่อรับใช้กิจกรรมที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งวรรณกรรมเหล่านั้นได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนา

บริบทด้านวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าว จะเห็นได้ว่า มีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ นั้น มีความเกี่ยวข้องกับการสร้าง/การเขียนคัมภีร์ธรรมถวายวัด ซึ่งคัมภีร์เหล่านั้นกลายเป็นวรรณกรรมที่สำคัญในล้านนาที่สอดแทรกความรู้ ความเข้าใจในประวัติความเป็นมา หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความรู้ด้านจริยศาสตร์ ศิลปศาสตร์ คำสอนในท้องถิ่น ความรู้ด้านสมุนไพร และความรู้เชิงพิธีกรรม ซึ่งกลายเป็นขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีงามของล้านนา ตามที่กล่าวแล้ว

๓. บริบทด้านการเมืองการปกครอง ความเป็นไปของบ้านเมืองนั้น ย่อมมีความสัมพันธ์กับศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีอย่างลึกซึ้ง ด้วยเหตุที่ชนชั้นผู้นำอาศัยวัฒนธรรมประเพณี และศาสนาเป็นที่หลอมรวมจิตใจให้คนในชาติมีความเป็นปึกแผ่น ดังนั้น ชนชั้น

ผู้ปกครองจึงกำหนดวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงสิ่งที่ประชาชนยอมรับนับถือให้เป็นส่วนหนึ่งของการกิจกรรมที่ทำร่วมกันระหว่างราชอาณาจักรกับผู้ใต้ปกครอง ในสังคมล้านนาก็เช่นเดียวกัน พระมหากษัตริย์และเจ้าผู้ครองนคร ก็อาศัยความเชื่อและเหตุผลดังกล่าว ในการสร้างสรรค์กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาร่วมกับประชาชน โดยเฉพาะการเขียนธรรม การสร้างธรรมถวายวัด รวมถึงการสร้างวัดวาอารามและการบำรุงพุทธศาสนานั้น ถือว่าเป็นหน้าที่ของชนชั้นผู้ปกครองที่จะต้องดำเนินการให้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน และเพื่อเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีและศาสนาของบ้านเมืองให้มีความเจริญรุ่งเรือง

จากการศึกษาถึงยุคสมัยของล้านนา จะพบว่า ในสมัยราชวงศ์มังรายนับตั้งแต่พระเจ้ามังราย สืบต่อเนื่องถึงพระเจ้าเมืองแก้ว พระมหากษัตริย์ได้ส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย ตามที่ได้กล่าวในตอนต้น ซึ่งสมหมาย เปรมจิตต์ กล่าวว่า [๑๑] ในสมัยนั้น ชนชั้นผู้ปกครองให้สร้างวัด บำรุงพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างศรัทธาให้กับผู้ใต้ปกครอง ต่อมาก็เป็นการส่งเสริมการศึกษาทางพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง โดยมีการจัดทำสังคายนาครั้งที่ ๘ เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๐ เพื่อรักษาพระธรรมคำสอนและสะสางปัญหาความขัดแย้งระหว่างหมู่สงฆ์ในล้านนา สนับสนุนให้มีการเรียนการสอนพระไตรปิฎก ภาษาบาลี และการรจนาวรรณกรรม คัมภีร์ต่างๆ เพื่อให้พระสัทธรรมยั่งยืน

จากการศึกษาของปริญญา กายสิทธิ์ [๑๒] เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในล้านนา พบว่า ชนชั้นปกครองมีบทบาทที่เด่นชัดในการอุปถัมภ์พุทธศาสนามากกว่าชนชั้นอื่น โดยชนชั้นปกครองมิได้กระทำเพื่อผลประโยชน์ของตนเองฝ่ายเดียว แต่เป็นผลต่อสังคมโดยส่วนรวม ดังจะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์ในล้านนา นับตั้งแต่พระเจ้าติโลกราช เป็นต้นมา ถึงแม้ว่าจะทรงสนับสนุนคณะสงฆ์สีหล แต่ในขณะเดียวกันพระองค์ทรงพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่สงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสังคายนาพระไตรปิฎก นอกจากจะแสดงถึงความแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีของพระภิกษุสงฆ์ในล้านนาแล้ว การสังคายนาเป็นการประชุมสงฆ์ เพื่อจัดระเบียบหมวดหมู่พระพุทธวจนะแล้วรับทราบโดยทั่วกันในที่ประชุม ต่อจากนั้นให้ถือเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตามมติของที่ประชุมสงฆ์ การสังคายนาครั้งนี้มิได้มีแต่คณะสงฆ์สีหลเท่านั้น แต่ประกอบด้วยคณะสงฆ์ทั้งหลาย ดังนั้น การสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชสมัยของพระองค์ จึงเป็นการประสานความเป็นเอกภาพของสงฆ์ในล้านนา ถึงแม้ว่าจะอยู่ต่างคณะกัน แต่ก็ยังมีพระไตรปิฎกฉบับเดียวกัน ต่อมาจะพบว่า คณะสงฆ์ทั้ง ๓ คณะ ได้กระทำสังฆกรรมร่วมกันเสมอ

---

[๑๑] สมหมาย เปรมจิตต์, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา**, หน้า ๒-๑๐.

[๑๒] ปริญญา กายสิทธิ์, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๒๔๔-๒๔๖.

ในสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว ทั้งนี้เพราะความเป็นเอกภาพของสงฆ์จะก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาและของสังคม อาจกล่าวได้ว่า ผู้ปกครองเองก็มีความเชื่อมั่นศรัทธาในศาสนา คงจะไม่ด้อยไปกว่าผู้อยู่ใต้การปกครอง

พระพุทธศาสนาในล้านนาได้รับการอุปถัมภ์ทะนุบำรุงในทุก ๆ ด้าน อาทิ การอุปถัมภ์ศาสนธรรม ที่ปรากฏความเจริญรุ่งเรืองในการศึกษาพระปริยัติธรรมและภาษาบาลี จนทำให้พระภิกษุสงฆ์ล้านนาไทยมีความแตกฉานภาษาบาลี และมีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก สามารถทำการสังคายนาพระไตรปิฎกและประพันธ์วรรณกรรมบาลีไว้เป็นจำนวนมาก ในด้านการอุปถัมภ์ศาสนบุคคลปรากฏว่า พระภิกษุสงฆ์ในล้านนาไทยได้รับการทำนุบำรุงด้วยปัจจัยต่าง ๆ อย่างพอเพียง เพื่อมิให้พระภิกษุสงฆ์ต้องพะวักพะวงเกี่ยวกับการดำรงชีพ จึงปรากฏการอุทิศที่ดิน ผลประโยชน์ แรงงานคนและสัตว์ ตลอดจนทรัพย์สิน เครื่องอุปโภคบริโภค เพื่ออุปัฏฐากแก่ศาสนา และยังปรากฏว่า พระภิกษุสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ ได้รับการอุปถัมภ์โดยตรงจากพระมหากษัตริย์ อาทิเช่น พระสิริมังคลาจารย์ ที่พระเมืองแก้วทรงสร้างที่พำนักให้เพื่อเป็นที่ศึกษาและประพันธ์วรรณกรรมบาลี นอกจากนี้ยังสละรายได้ประจำนครเพื่อเป็นค่ากัปปิยภัณฑ์แก่พระสงฆ์ปรินายก สำหรับการอุปถัมภ์ศาสนสถาน ได้มีการก่อสร้างศาสนสถานเป็นจำนวนมากทั่วราชอาณาจักร และยังปรากฏการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่หลายองค์ เช่น พระเจ้าเก้าตื้อ พระเจ้าแข้งคม พระเจ้าล้านทอง ที่สำคัญที่สุดคือ การประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ คือ พระแก้วมรกต และพระพุทธสิหิงค์ในเมืองเชียงใหม่

นอกจากนี้ในด้านโครงสร้างของสถาบันทางพุทธศาสนา ปรากฏว่า ในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา ได้เริ่มการจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ให้มีระเบียบแบบแผนยิ่งขึ้น โดยมีการแบ่งแยกคณะสงฆ์ออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญวาสี มีการแต่งตั้งพระมหาสวามีซึ่งเทียบได้กับตำแหน่งสังฆปรินายก และมีตำแหน่งสวามีเป็นสมณศักดิ์ของสงฆ์ การปกครองสงฆ์ในลักษณะเช่นนี้แสดงว่า ได้รับอิทธิพลจากสุโขทัย โดยพระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ในการจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ และทรงมีอำนาจในการแต่งตั้งถอดถอนสมณศักดิ์ นอกจากนี้ตำแหน่งพระสังฆราชเป็นตำแหน่งเฉพาะเมือง ต่อมาสถาบันทางพุทธศาสนาเริ่มมีบทบาทและมีอำนาจมากยิ่งขึ้น นับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าติโลกราช พระสังฆปรินายกส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุในคณะสงฆ์สีหล เนื่องจากสถาบันทางพุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างมาก สถาบันพระมหากษัตริย์จำเป็นจะต้องได้รับการรับรองจากสถาบันทางศาสนา โดยอาศัยมาตรฐานแห่งความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงเป็นธรรมราชา และจักรพรรดิราช ตามด้วยความเชื่อของพุทธศาสนาได้ขยายตัวออกไปยังเมืองต่าง ๆ โดยการส่งพระภิกษุสงฆ์ออกไปเผยแพร่ศาสนา

และวางรากฐานพุทธศาสนาตามแนวทางที่ตนถือปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะสงฆ์สีหล ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้คณะสงฆ์หัวเมืองมีความสัมพันธ์กับคณะสงฆ์ในราชธานี และยอมรับอำนาจของพระสังฆปรินายกในเมืองเชียงใหม่ นอกจากนี้การอุทิศที่ดิน แรงงาน และผลประโยชน์ให้กับสถาบันทางพุทธศาสนา ทำให้สถาบันทางพุทธศาสนามีอิสระในตนเองทางด้านเศรษฐกิจ สามารถควบคุมแรงงาน การผลิตและการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ ถึงแม้ว่าพระมหากษัตริย์จะทรงมีอำนาจในการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ และทรงแต่งตั้งหรือถอดถอนสมณศักดิ์ แต่ในทางปฏิบัติพระองค์จะต้องรับฟังข้อคิดเห็นจากสถาบันทางพุทธศาสนา ทั้งนี้เนื่องจากพระสังฆปรินายกจะมีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ในฐานะอาจารย์กับศิษย์ ด้วยเหตุนี้สถาบันทางพุทธศาสนาถึงแม้ว่าจะได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์ แต่ก็มิได้ถูกควบคุมทุกกรณี วัดหรือสถาบันทางพุทธศาสนาสามารถพัฒนาความก้าวหน้าทางด้านวิชาการได้อย่างเต็มที่ และการที่พุทธศาสนาในล้านนาสามารถเจริญรุ่งเรืองสูงสุด สาเหตุประการหนึ่งก็คือเป็นผลมาจากสถาบันทางพุทธศาสนามีอิสระในการพัฒนาตัวเอง

สภาพทางการเมืองของล้านนาไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ แนวความคิดทางการเมือง ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง หลักคำสอนของพุทธศาสนา ได้มีอิทธิพลต่อการกำหนดฐานะและบทบาทของบุคคล ผู้ปกครองจะต้องปกครองด้วยความชอบธรรม “ธรรม” ที่เป็นแนวทางที่ผู้ปกครองจะต้องยึดถือและปฏิบัติ เช่น ทศพิธราชธรรม อปริหานิยธรรม จักรวรรดิวัตร ประเพณีธรรม ถ้าผู้ปกครองไม่ประพฤติธรรม ย่อมนำไปสู่ความวุ่นวาย เกิดภัยพิบัติ บ้านเมืองระส่ำระสาย และเป็นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงผู้ปกครอง โดยอ้างเหตุการณ์เหล่านี้เนื่องมาจากผู้ปกครองบ้านเมืองไม่ประพฤติธรรม ในขณะเดียวกันผู้อยู่ใต้การปกครองก็ยึดถือหลักคำสอนของพุทธศาสนาเกี่ยวกับบุญ – กรรม และบารมี ทำให้ยอมรับสถานภาพของตนเองโดยไม่แย้ง มีความเชื่อว่าชีวิตปัจจุบันถูกกำหนดมาจากอดีต และหน้าที่ของตนในปัจจุบัน คือพยายามกระทำความดี สะสมบุญเพื่อจะได้เกิดในภพหน้าที่ดีกว่า แนวความคิดเช่นนี้ปรากฏทั่วไปในคติคำสอน คำเทศนาสั่งสอนในนิทานชาดกต่าง ๆ และสุภาษิต สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่มีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ซึ่งได้ส่งผลต่อการแต่งคัมภีร์ธรรมสมัยต่อมา ที่เน้นเรื่องกรรม ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ และการเวียนว่ายตายเกิด ที่ปรากฏในธรรมมาลัยโผด นิพพานสูตร และธรรมที่เป็นกิจกรรมในรอบเดือน รอบปีของชาวล้านนา

บริบททางด้านการเมืองการปกครองดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีอิทธิอย่างยิ่งต่อการความเจริญทางพระพุทธศาสนา การอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการรจนาและการเผยแพร่คัมภีร์ธรรมในล้านนานั้น ถือว่าเป็นหลักฐานที่สำคัญพอๆ กับการสร้างวัดวาอารามหรือถาวรวัตถุ

และภายหลังจากที่ล้านนาเป็นประเทศราชของสยามประเทศ คัมภีร์ที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ก็เป็นเพียงส่วนน้อยที่สร้างชุดความรู้ใหม่ โดยมีการผสมผสานกับความเชื่อในท้องถิ่นและความรู้ที่เป็นสากลมากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเพื่อต้องการตอบสนองต่อวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนและการสร้างความชอบธรรมในการปกครองของชนชั้นปกครอง

๔. บริบททางด้านพระพุทธศาสนา ตามที่ได้กล่าวว่า พระพุทธศาสนาที่เข้าสู่ล้านนานั้น มี ๓ กลุ่มหรือนิกายใหญ่ ในระยะแรกเป็นพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งเป็นนิกายที่เผยแพร่อยู่ทั่วไปในดินแดนของไทย และเมื่อพระนางจามเทวีเดินทางมาจากละโว้ พระนางได้นำพระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกจำนวน ๕๐๐ รูปติดตามมาด้วย ทำให้พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้เผยแพร่และเจริญเรื่อยมาในแคว้นหริภุญชัย กระทั่งพระเจ้ามังรายปราบนครหริภุญชัยได้ในปี พ.ศ. ๑๘๓๙ ก็ทรงรับเอาพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเข้าไว้ด้วย ในขณะเดียวกันพระองค์ทรงมีความความสัมพันธ์อันดีกับอาณาจักรสุโขทัย ซึ่งนับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ พุทธศาสนาในล้านนาจึงเป็นแบบลังกาวงศ์ไปด้วย ต่อมาในสมัยพระเจ้ากือนาทรงนิมนต์พระสุมนเถระมาจากสุโขทัย มาเผยแผ่พุทธศาสนาในล้านนาเมื่อ พ.ศ.๑๙๑๒ พระสุมนเถระนั้นเคยศึกษาและอุปสมบทในสำนักพระอุทุมพรเถระแห่งอาณาจักรมอญ (รามัญ) ทำให้พุทธศาสนานิกายรามัญวงศ์แพร่หลายในล้านนา ในสมัยพญาสามฝั่งแกน พระสงฆ์ชาวล้านนาหลายรูปได้เดินทางไปศึกษาที่ลังกาในราว พ.ศ.๑๙๖๗ ขากลับได้อาราธนาพระสงฆ์ชาวลังกา ๒ รูปมาด้วย พุทธศาสนานิกายสีหลหรือลังกาวงศ์ใหม่ จึงเผยแพร่ในล้านนาตั้งแต่บัดนั้น ภายหลังที่มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ พระสงฆ์ของล้านนาได้ศึกษาพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน และมีความเชี่ยวชาญภาษาบาลีอย่างยิ่ง จนสามารถแต่งวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนาและตำราภาษาบาลีหลายเล่มซึ่งคัมภีร์เหล่านั้น ได้เป็นต้นแบบให้กับวรรณกรรมหรือคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา

ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้พุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างมากต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนา ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ ของล้านนา ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ศิลปะ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ที่สำคัญ คือ การสร้างสรรค์วรรณกรรมที่มีคุณค่าต่อการดำรงอยู่ของชาวล้านนา จากบริบทในด้านต่างๆ ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า บริบททางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี การปกครองของบ้านเมือง และความเป็นไปของพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสร้างสรรค์คัมภีร์ ซึ่งมีการประยุกต์ให้เหมาะสมกับกาลเวลามากขึ้น ถึงแม้ว่า ความถูกต้องชัดเจนจะลดน้อยลงกว่าในยุคสมัยที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองก็ตาม แต่ก็เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า การพระศาสนากับอาณาจักรและวิถีของชาวเมืองมิได้แยกออกจากกัน หากแต่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพื่อนำพาสังคมไปสู่ความสงบสุข และเพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม ดังแสดงในแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๔.๑

แสดงความสัมพันธ์ของบริบททางสังคมกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา

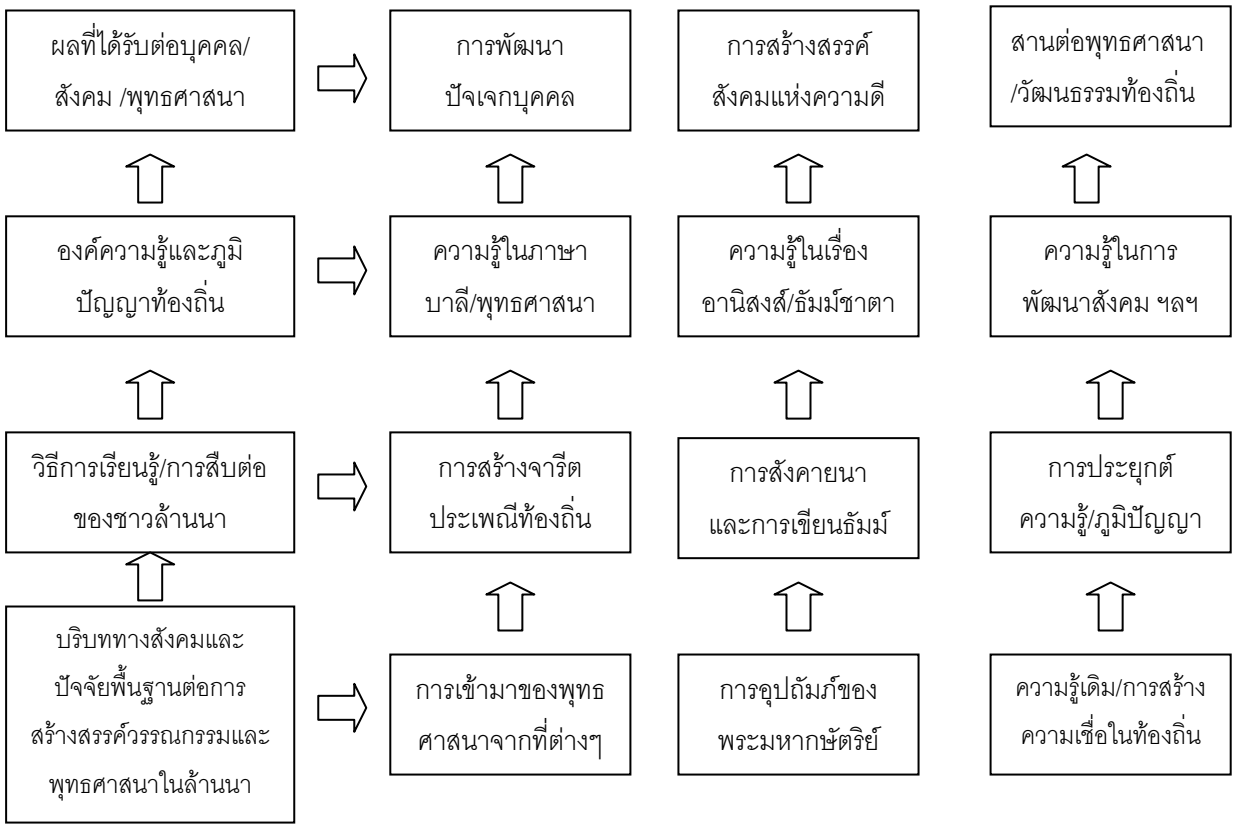

จากแผนภูมิดังกล่าว จะเห็นได้ว่า บริบททางสังคม การเข้ามาของพระพุทธศาสนา การอุปถัมภ์ค้ำชูของพระมหากษัตริย์ ชนชั้นปกครอง และความรู้ ความเชื่อเดิมในท้องถิ่น มีส่วนสำคัญที่สร้างความก้าวหน้าให้กับพระพุทธศาสนาในล้านนา และบุคลากร นักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาก็ได้ร่วมสร้างสรรค์ผลงาน ที่ตอบสนองต่อความสงบสุขของบ้านเมือง ซึ่งเป็นผลดีต่อทุกฝ่าย

๔.๓ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา

จากการศึกษาสำรวจทั้งจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์พระเถระ นักวิชาการและบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ และประเพณีในรอบเดือนและรอบปีของชาวล้านนาตามที่กล่าวแล้ว พบว่า คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนามีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม วัฒนธรรมโดยนัยต่างๆ ที่สำคัญ คือให้ความรู้ ความเข้าใจทั้งในด้านพระพุทธศาสนา การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม ส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น การสร้างสรรค์วรรณกรรม/คัมภีร์ธรรม ฯลฯ นอกจากนี้ ยังได้รับการยอมรับจากประชาชนผู้ที่นับถือและสนใจในการนำไปประยุกต์ในกิจกรรมและประเพณีต่างๆ ของล้านนา ในที่นี้ จะกล่าวถึงองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านั้น โดยจัดหมวดหมู่ตามประเภทและลักษณะการใช้คัมภีร์ ๕ กลุ่มตามที่กล่าวแล้วในตอนต้น ดังนี้

๑. องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในกลุ่มคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาตาประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด ได้แก่ คัมภีร์ธรรมที่นักปราชญ์ล้านนาได้กำหนดในเชิงกุศโลบายไว้ว่า มีความสัมพันธ์กับบุคคลในฐานธรรมประจำวันเกิด ๗ วัน ซึ่งหมายถึงคัมภีร์ตามพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ คัมภีร์ธรรมประจำเดือนเกิด ๑๒ เดือน ที่เป็นคัมภีร์ตามเนื้อหาในทศชาติชาดก ๑๐ เรื่อง และ ธัมมจักก์ มงคลสูตร รวมทั้งคัมภีร์ที่แต่งขึ้นใหม่ตามคติของล้านนา เช่น หงส์ผาคำ ช้างฉัททันต์ สุทธนู และคัมภีร์ธรรมประจำปีเกิด ๑๒ คัมภีร์ (ตามทศชาติชาดก) ซึ่งการเทศน์ในคัมภีร์เหล่านี้ ส่วนใหญ่พระสงฆ์จะใช้เทศน์ในงานที่มีการ “ตั้งธรรมหลวง” เป็นหลัก เพราะถือว่า การเทศน์ทศชาติชาดก โดยเฉพาะเรื่องพระเวสสันดรชาดกนั้น ถือว่ามีความสำคัญต่อการสร้างความรู้ ความเข้าใจในทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนและมีอานิสงส์มาก ซึ่งจากการศึกษาโดยภาพรวมพบว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านี้ จะให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับชาดกที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกได้เป็นอย่างดี โดยวัตถุประสงค์หลัก คือมุ่งเน้นการสร้างบารมี ๑๐ ประการ ตามที่พระโพธิสัตว์ได้กระทำไว้ก่อนที่พระองค์จะบรรลุความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เนื้อหาและชุดความรู้ที่ปรากฏก็จะแสดงถึงการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ ได้แก่

๑) การบำเพ็ญเนกขัมมบารมี (พระเตมีย์)

๒) การบำเพ็ญวิริยบารมี (พระมหาชนก)

๓) การบำเพ็ญเมตตาบารมี (พระสุวัณณสาม)

๔) การบำเพ็ญอธิษฐานบารมี (พระเนมิราช)

๕) การบำเพ็ญปัญญาบารมี (พระมโหสถ)

๖) การบำเพ็ญศีลบารมี (พระภูริทัต)

๗) การบำเพ็ญขันติบารมี (พระจันทกุมาร)

๘) การบำเพ็ญอุเบกขาบารมี (พระนารทะ)

๙) การบำเพ็ญสัจจบารมี (พระวิธูรบัณฑิต)

๑๐) การบำเพ็ญทานบารมี (พระเวสสันดร)

อุดม รุ่งเรืองศรี [๑๔] ได้วิเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ที่ว่าด้วยการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์หรือในเรื่องพระเจ้าสิบชาติในภาพรวมว่า คัมภีร์เหล่านี้ให้ความรู้ในด้านต่างๆ ซึ่ง อาจสรุปลักษณะรวมของเรื่องที่ปรากฏได้ดังนี้

๑) ครอบครัวของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์อาจมาจากครอบครัวระดับใดระดับหนึ่ง คือ กษัตริย์ พราหมณ์ เสนา ปุโรหิต เศรษฐี พ่อค้า คนยากจน หรือเกิดเป็นสัตว์

๒) สภาพที่พระโพธิสัตว์เกิดมา พระโพธิสัตว์อาจเกิดมาได้ทั้งในสภาพร่างกายที่สมบูรณ์งดงามดังที่ปรากฏในเรื่องต่างๆ ทั่วไป อาจเกิดมามีร่างกายที่ไม่สมประกอบ เช่น มีแต่หัวอย่างแตงโม ในเรื่องชมพูหมากเต้า อาจมีผิวกายดำอย่างในเรื่องก่ำกาดำ หรือเกิดมาเป็นสัตว์เช่นเป็นกิ้งก่า ซึ่งตอนหลังได้ลอกคราบเป็นหนุ่มรูปงามในเรื่องสุวัณณะจักก่าขางคำ หรือเกิดเป็นหนูเผือก เป็นต้น

๓) การเรียนวิชา พระโพธิสัตว์อาจเรียนวิชาจากอาจารย์ทิสาปาโมกข์ ในเมืองตักกสิลา เรียนจากฤาษีในป่าหิมพานต์ จากอาจารย์ผู้ทรงศาสตร์เพท หรือไม่ได้เรียนแต่มีปัญญาเกิดเอง

๔) การออกผจญภัย พระโพธิสัตว์อาจออกผจญภัยด้วยเหตุที่ถูกขับออกจากเมือง ถูกบังคับให้เดินทางไปค้นหาของวิเศษ ติดตามสหายไปเที่ยว ไปเรียนวิชา หรือถูกลักพาตัว ก็ได้

๕) การได้รับอำนาจพิเศษ พระโพธิสัตว์อาจได้รับพรพิเศษหรือของวิเศษจากพระอินทร์ จากฤาษี หรือค้นพบของวิเศษเอง ของวิเศษที่เสริมอำนาจของพระโพธิสัตว์ของดังกล่าวอาจเป็น “ดาบสรีกัญชัย” หรือพระแสงขรรค์ชัยศรี “เกิบตีนทิพ” คือ รองเท้าวิเศษสวมแล้วเหาะได้ ไม้เท้าวิเศษที่ใช้ฆ่าหรือชุบชีวิตได้ “ธนูสิงห์” คือธนูวิเศษ “แก้วมณีโชติ” หรือแก้ววิเศษ เครื่องใช้วิเศษ เช่น แห หรือ เหล็กในปั่นฝ้าย ไม้เท้า และในบางเรื่อง เพียงอีกฝ่ายหนึ่งเห็นลายฝ่ามือฝ่าเท้าที่เป็นรูปกงจักร ก็ยอมรับว่าเป็นผู้มีบุญสมภารแล้วช่วยในกิจการต่างๆ แม้กระทั่งยกลูกสาวให้อย่างในเรื่อง หงส์ผาคำ หรือหงส์หิน เป็นต้น

---

[๑๔] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, หน้า ๑๙๙.

๖) **สหายของพระโพธิสัตว์** ผู้ที่ติดตามพระโพธิสัตว์ไปผจญภัยอาจเป็น พี่ชาย น้องชาย แม่ เสนา เพื่อน โดยเฉพาะบางเรื่องที่ม้าของพระโพธิสัตว์เป็นได้ทั้งพาหนะที่ไปทางอากาศ เป็นผู้ใหญ่ที่คอยเตือน และก็ยังให้ความเป็นกันเองแก่พระโพธิสัตว์อีกด้วยอย่างในเรื่องสุทธนู เป็นต้น

๗) **ตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับพระโพธิสัตว์** พบว่าผู้ที่คอยผจญกับพระโพธิสัตว์ซึ่งมีการเฉลยในท้ายเรื่องว่าเป็น “เทวทัตเถร” นั้น อาจพบได้ว่าในเรื่องเป็น ยักษ์ วิทยาธร รากษส ปีศาจ อมนุษย์ กษัตริย์พาล เศรษฐี พ่อค้า และ “พ่อเลี้ยง” (บิดาบุญธรรม) เป็นต้น

๘) **ผู้ช่วยของพระโพธิสัตว์** โดยปกติแล้วพระอินทร์จะคอยช่วยพระโพธิสัตว์ในยามคับขันหรือช่วยชุบชีวิตของพระโพธิสัตว์เสมอ แต่ในการดำเนินเรื่องนั้น นอกจากพระอินทร์แล้ว พบว่าพระโพธิสัตว์อาจมีผู้ให้ความช่วยเหลืออีก เช่น ฤาษี พ่อเฒ่าแม่เฒ่า แม่เฒ่า หญิงหม้าย เศรษฐี พ่อค้า พราหมณ์ เสนา ปุโรหิต เทวดา นางเทวดา ยักษ์ ปีศาจ ม้า หมา นกยูง นกแขกเต้า

๙) **ความสามารถของพระโพธิสัตว์** พระโพธิสัตว์อาจมีความสามารถหลายอย่างหรืออย่างเดียวก็ได้ เช่น การรบ การแก้ไขปัญหา การแสดงธรรม การรักษาโรคภัย การแสดงความสามารถเชิงช่าง เช่น การปั้นรูป การบังคับสัตว์ การเล่นดนตรี การร้อยดอกไม้ เป็นต้น

๑๐) **กิจกรรมของพระโพธิสัตว์** พระโพธิสัตว์ในแต่ละเรื่องอาจประกอบกิจกรรมเพียงอย่างเดียวหรือหลายอย่างก็ได้ เช่น การติดตามบุคคลที่หายไป การไปเรียนวิชา การสงคราม การไปค้นหาของวิเศษ ในช่วงของกิจกรรมดังกล่าวนี้ พระโพธิสัตว์ก็มักจะได้พบกับคู่ครองอีกด้วย

๑๑) **คู่ครองของพระโพธิสัตว์** พบว่าบางเรื่องพระโพธิสัตว์อาจมีคู่ครองเพียงคนเดียว และบางเรื่องอาจมีหลายคน ซึ่งคู่ครองของพระโพธิสัตว์นั้นอาจเป็นมนุษย์ธรรมดา หญิงที่เกิดมาในดอกบัวที่ฤษีเลี้ยงไว้ ลูกสาวยักษ์ ลูกสาวพญานาค ลูกสาวพญาจระเข้ ดังในเรื่องนางแตงอ่อน มหาวงศ์แตงอ่อน และพบว่าพระโพธิสัตว์ในเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ ที่มีชายาหลายนางจากหลายแหล่ง เช่น นางที่เกิดในดอกบัวที่พระฤษีเลี้ยงไว้ ธิดาพญายักษ์ ธิดาพญาเงือก นางกินรี และนางเทวดา นางเทพอัปสร เป็นต้น

๑๒) **เพศของตัวละครเอก** วรรณกรรมชาดกนอกนิบาตล้านนานี้ พบว่าโดยปกติแล้วตัวเอกของเรื่องจะเป็นเพศชายเสมอ แต่ก็มีบางเรื่องที่ตัวละครเอกเป็นหญิง เช่น นางอุทธลา และเรื่องนาง ออรพิมพา เป็นต้น

๑๓) **ที่มาของเรื่อง** ที่มาของเรื่องในวรรณกรรมชาดกล้านนานั้นพบว่ามีหลายแนว เช่น จากนิทานพื้นบ้านเช่น เรื่อง สิรสาชาดก ซึ่งเห็นว่ามาจาก ตำนานสุวัณณะโคมคำ ที่มาจากอรรถกถาชาดก เช่น กุสราชชาดก และ ทธิวาหนชาดก ที่มาจากเรื่องจริง เช่นเรื่อง เจ้าสามลอ ที่มา

จากการแต่งเลียนแบบเรื่องอื่น เช่น สุวัณณะวัวหลวง-เกสนางาช้าง และ กำพร้าบัวทอง-ทุลละแมวขาว ทั้งนี้ บางเรื่องมาจากวรรณคดีของพราหมณ์ เช่นเรื่อง หอรมาน พรหมจักร และ อุสสาบารส โดยที่สองเรื่องแรกนั้นมาจากเรื่องรามเกียรติ์ แต่อุสสาบารสนั้น จะเห็นว่าเกิดจากการนำเรื่องรามเกียรติ์ และอุณรุทมาผสมกัน และผนวกเข้ากับจินตนาการของผู้แต่ง ทำให้กลายมาเป็นวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตล้านนา

นอกจากความรู้ตามเนื้อเรื่องที่ปรากฏแล้วในคัมภีร์ดังกล่าวแล้ว นักปราชญ์ล้านนาอาจสอดแทรกความรู้ในด้านพิธีกรรมซึ่งเน้นภูมิปัญญาล้านนาเข้ามาด้วย ตัวอย่างเช่น การกล่าวถึงพิธีการตั้งธรรมในเรื่องสุสิมชาดกที่กำหนดไว้ว่า

> "..ทีนี้จักกล่าววิธีเครื่องปูชาธรรมเทศนาสุสิมชาดกนี้ก่อน หื้อเอาช่อร้อยตัว ธงร้อย ข้าวร้อยก้อน ประทีปร้อยดวง สาดใหม่ หม้อใหม่ น้ำต้นใหม่ ข้าวเปลือกต๋าง ข้าวสารพัน เทียมเล่มบาท ๒ คู่ เทียนน้อย ๔ คู่ หมากพลูตามนั้น ผ้าขาวผ้าแดง หมากหมื่น เบี้ยหมื่น เงินสามร้อย เงินขันตั้งเงินปูชาธรรมนั้น แลคนสามคน งัวตัวก่ำ ควายตัวก่ำ กล้วยเครือหนึ่ง เป็นเครื่องปูชาธรรมสุสิมชาดกทั้งมวล แล้วหื้อแปลงซะตวง ๕ อันแล ซะตวงไหนหื้อใส่รูปคน วัว ควาย ช้าง ม้า เป็ด ไก่ หมู แลสิ่งแลสิบคู่ (ทุก) ซะตวง แกงส้มหวาน กล้วย อ้อย หมากพลู มะพร้าว ตาลลูกส้ม ของหวาน ข้าวต้ม ข้าวหนม ข้าวขาว ช่อขาว ๔ ช่อดำ ๔ ช่อเหลือง ๔ ช่อแดฆ ๔ ช่อ ครั้นเทศนาแล้ว หื้อพระนำไปหื้อสวดราชโต วา ไปรอด ปริตฺตํ ตมฺภณาม เห แล้วหื้อสวดยนฺทุนฺนิมิตฺตํ ทั้ง ๓ หื้อไปรอดที่อันดาซะตวงไว้นั้นเตอะ เมื่อเทศนาคู่นั้นหื้อเอาซะตวงวางไว้ ๔ แจ่ง (มุม) ก็ดีแล..."

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ความรู้ดังกล่าวเป็นความที่ผสมผสานกับภูมิปัญญาล้านนา ที่บอกกล่าวถึงความตั้งใจในการที่ฟังธรรม โดยมีการเตรียมสิ่งของต่างๆ ซึ่งมิค่อยได้ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในที่อื่นๆ นอกจากนี้ องค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์เหล่านี้ ยังได้แสดงถึง การใช้คำ การเรียบเรียงความ การใช้สำนวน จินตนาการ ความคิด ความรู้และความเชื่อที่แสดงออกมาในฐานะวรรณกรรมที่มีความไพเราะ สะท้อนถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของล้านนาและอินเดียซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ตัวอย่างเช่น การพรรณนาบ้านชูชก กัณฑ์ชูชกในเวสสันดรชาดกที่ว่า

"... ส่วนว่าเฮือนท่านพราหมณ์ก็เท่ามีสี่เสา เอาไม้เปล้า หนุ่มมาแป๋งย่องแย่ง แม่นว่าหมาขึ้นแกว่งหางก็ไหว แม่นว่าแมวไอก็ซ่าย จักย้ายถงคำร้อยนั้นไปไว้ที่ไหนก็บ่ได้ จักไว้บนหัวก็เป็นช่อง จักไว้หน้าปล่องก็กลัวว่าท่านจักมาเอา..." [๑๕]

ความว่า บ้านของชูชกพราหมณ์มีเพียงสี่เสา นำเอาไม้เปล้าหนุ่มมาสร้างแต่โยกเย้ หมาขึ้นแกว่งหางก็ไหว แค่แมวไอก็เอน ไม่มีที่จะเก็บถุงทองคำ จะไว้ตรงหัวนอนก็เป็นช่อง จะไว้ที่หน้าต่าง ก็กลัวว่า โจรจะมาขโมย สำนวนการใช้ภาษาดังกล่าวของผู้แต่ง จะเห็นได้ว่า เป็นภูมิความรู้ที่แสดงถึงจินตนาการ ความคิดที่แสดงออกให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง มองเห็นภาพในวรรณกรรมได้อย่างดี

องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์กลุ่มดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เพื่อจะให้ผู้คนได้ทราบถึงความเป็นมา ประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา การสร้างศรัทธา แรงจูงใจให้ผู้คนสนใจในหลักธรรมคำสอน โดยเฉพาะการรู้จักอดทนประกอบกุศลกรรมตามแบบอย่างของพระโพธิสัตว์ ที่จะต้องรู้จักรอคอย เพื่อที่สร้างความดีงาม นอกจากนี้ยังนำเสนอคติธรรม ความเชื่อที่เกี่ยวเนื่องกับคุณธรรม/จริยธรรม โดยเฉพาะการสร้างธรรมชาตานั้น ก็เพื่อให้คนเข้าหาและใกล้ชิดพระศาสนา

๒.องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในกลุ่มคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิต เช่น การเกิด การบวช การเจ็บไข้ได้ป่วย การตาย ก็ใช้คัมภีร์ เช่น โลกวุฑฒิ,มหาวิบาก, สรากริวิชชาสูตร, พุทธสังคหะโลก, กุมารภังค์, ชัยสังคหะ, อุณหัสวิชัย, มาลัยโผด, นิพพานสูตร มหามูลนิพพาน ปิฎกะทั้งสาม เป็นต้น กลุ่มคัมภีร์ธรรมเหล่านี้ เป็นความเชื่อของชาวล้านนาที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับความรู้ในทางสามัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนาและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ โดยมองว่า คนเรานั้น ไม่ว่าจะเกิด แก่ มีการเปลี่ยนในชีวิต เจ็บไข้ได้ป่วย หรือตาย ย่อมมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือ หวั่นไหว กลัวการพลัดพราก กลัวความเจ็บ กลัวความตาย ดังนั้น เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ ให้จิตใจมีความเข้มแข็ง จึงต้องมีธรรมะประจำใจ และมองเห็นสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวเองเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องมีการเกิดขึ้นตั้งอยู่ และดับไป

นักปราชญ์ล้านนา จึงได้แต่งคัมภีร์ธรรมขึ้นเพื่อเป็นคติสอนใจให้บุคคลและสังคมเข้าใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นในช่วงเวลาของชีวิต ต่อมาจึงกลายเป็นคัมภีร์ธรรมที่ใช้เทศน์ในงานต่างๆ

---

[๑๕] อุดม รุ่งเรืองศรี, **เวสสันตรชาดก ฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดง**, (เชียงใหม่ : โครงการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๘.

ไม่ว่าจะเป็นขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานบุญพิธี/งานปอย หรือเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านี้ โดยส่วนใหญ่จะแสดงถึงหลักไตรลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องกรรม –บาปบุญ คุณโทษ ที่บุคคลจะพึงพบเจอ โดยการยกเอาเรื่องในชาดกทั้งในและนอกนิบาตมาเป็นตัวอย่าง เพื่อให้บุคคลเข้าใจ และในที่สุดก็กลายเป็นประเพณีที่ว่า เมื่อบุคคลและสังคมจะทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตแล้วจะต้องมีการนำคัมภีร์ธรรมเหล่านี้มาเทศน์เพื่อประดับสติปัญญาของตนให้ยิ่งๆ ขึ้นไป นอกจากความเชื่อในเรื่องอานิสงส์ที่กล่าวถึงการสร้างธรรม เขียนธรรมถวายวัดตามที่กล่าวแล้ว

ดั่งตัวอย่างคัมภีร์ธรรมคำสอนในเรื่องมาลัยโผด ฉบับวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ ที่กล่าวถึงพระมาลัยเถระเดินทางไปยังนรกพบเห็นสัตว์นรกมากมายกำลังตกอยู่ในห้วงของความทุกข์ จึงถามถึงกรรมที่สัตว์นรกเหล่านั้นได้สร้างไว้ เมื่อทราบแล้วจึงถามถึงแนวปฏิบัติที่จะทำให้ไม่ตกนรกกับพญายมบาล ซึ่งพญายมบาลกราบบอกพระมาลัยว่า

> "...ข้าแต้พระต๋นองอาจศีลศรี ขอกำสั่งดีเมือบอก แก่จาวเมืองจมปู ว่าหื้อปากั๋นมีศีลจูอย่าได้ขาด อย่าได้ประมาทตางตาน อย่าได้มีใจ๋หาญบาปเส้า อย่าด่าพระสังฆะเจ้าและชีพราหมณ์ หื้อได้ปฏิบัติตามไปใจ้ๆ อย่าตัดไม้สรีมหาโพธิ์ อย่าม้างแก้วโกฏิ์และเจดีย์กั้นว่าตายหนีจากเมืองคน หื้อได้เอาตนไปเกิดในห้องฟ้าเลิศเมืองสวรรค์..."

คัมภีร์ธรรมมาลัยโผดโลกนี้ นิยมใช้เทศน์ในงานศพ เพื่อให้ผู้คนเข้าใจเกี่ยวกับนรกสวรรค์ และสอนให้ประกอบกุศล คือ มีศีล ให้ทาน ไม่ประมาทในการกระทำกิจทั้งปวง

ในคัมภีร์ธรรมเรื่องมหาวิบากฉบับวัดบ้านโป่ง ที่กล่าวถึงบุคคลไปถามพระพุทธองค์ว่าทำไมในโลกนี้แต่ละคนจึงมีอายุ วรรณะ และทรัพย์สมบัติไม่เท่ากัน พระพุทธองค์จึงแสดงว่าเพราะแต่ละบุคคลกระทำกรรมดี-ชั่วไม่เท่ากัน กรรมจึงเป็นตัวกำหนดให้บุคคลแตกต่างกัน ดังนั้นบุคคลควรกระทำกรรมฝ่ายดีด้วยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา และควรเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปว่าเป็นเรื่องธรรมดา คัมภีร์นิยมใช้เทศน์เพื่อให้คนที่เจ็บป่วยหรือคนแก่ที่อายุสังขารเสื่อมฟัง เพื่อให้เป็นข้อคิดสำหรับตนเองและมีจิตใจชุ่มชื่นมองเห็นสภาพต่างๆ ตามความเป็นจริงมากขึ้น

ในคัมภีร์ธรรมเรื่องชัยสังคหะ ฉบับวัดบ้านโป่ง ที่กล่าวถึงการที่บุคคลจะพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บได้ ก็เพราะมีศีล มีศรัทธา มีปัญญาที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความไม่ประมาท โดย

ในคัมภีร์ธรรมชัยสังคหะนี้ มีการกล่าวถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาคนด้วยยาสุมนไพรและพิธีกรรมที่ว่า

> "...เจ้าก็มาผสมยาอันกระตำแล้วด้วยแก่นจันทร์แดง แล้วก็มาแต่งแป๋งด้วยสิปปะคุณแห่งต๋นด้วยหนาดหนามตังหลาย แล้วหื้อคนตังหลายแต่งห้างขันใหญ่ ใส่ด้วยดอกไม้และเตียนเหล้มบาทกู่หนึ่ง เงินสามร้อยเจียง ข้าวเปลือกหมื่นข้าวสารปัน ผ้าขาวผ้าแดง พร้อมกระตำแป๋งเป็นรูปสัตว์ตังหลายหมายมีรูปจ๊าง รูปม้า รูปวัว รูปควาย รูปเป็ดรูปไก่...บัวระมวล แล้วก็มาแต่งแป๋งไม้อ้อและคาเขียว พร้อมต๋วยต๋าแหลวเจ็ดจั้น (ชั้น) แล้วเจ้าก็ก่อกองไฟเจ็ดก๋อง กันว่าของทุกอันๆ พร้อมแล้วบัวระมวล เจ้าก็มาแก้ปัดร่ำไร..."

จากตัวอย่างดังกล่าว จะเห็นได้ว่า องค์ความรู้ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมกลุ่มนี้ มุ่งสร้างความรู้ ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในหลักไตรลักษณ์ และการประกอบกุศลฝ่ายดี คือ การให้ทาน รักษาศีล เจริญสมาธิภาวนา คัมภีร์ธรรมเหล่านี้ กลายเป็นคัมภีร์หลักที่จะต้องมีในวัดต่างๆ ในล้านนา ด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น มีหลักการที่สอดค้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาฉะนั้นพระสงฆ์จึงนิยมนำมาเทศน์ ใช้ภาษาที่เรียบง่าย เนื้อหาและเนื้อเรื่องไม่ซับซ้อน มีการยกตัวอย่างประกอบที่ชัดเจน จึงทำให้เป็นที่นิยมของพุทธศาสนิกชน และในสมัยอดีตจะมีคัมภีร์เหล่านี้ตามวัดต่างๆ มาก จึงทำให้เกิดประเพณีนิยมว่า พระสงฆ์จะต้องเทศน์คัมภีร์เหล่านี้ในงานบุญพิธีนั้นๆ

นอกจากนี้ คัมภีร์ธรรมกลุ่มดังกล่าว ก็ได้ให้ความรู้และเสริมสร้างพิธีกรรมและประเพณีของชาวล้านนาขึ้นมา โดยผสมผสานกับความเชื่อในท้องถิ่นที่เน้นการยอมรับในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ และการสร้างพิธีกรรมให้เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา นั่นคือ การทำชะตวง หรือกระทงเพื่อสืบชะตา ส่งเคราะห์ ส่งนาม อันเป็นความเชื่อที่สร้างกำลังใจให้กับผู้ที่เจ็บป่วยให้หายจากโรคภัย ซึ่งส่งผลให้กิจกรรมดังกล่าวกลายเป็นประเพณีต่างๆ เช่น การสืบชะตาในเวลาต่อมา

๓. องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในกลุ่มคัมภีร์ธรรมคำสอนที่สืบเนื้อเรื่องมาจากชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก กลุ่มคัมภีร์ธรรมเหล่านี้ เป็นคัมภีร์ที่มีการอ้างอิงเรื่องราวในชาดกซึ่งเป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ได้บำเพ็ญบารมีในชาติต่างๆ ก่อนที่จะเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและสำเร็จเป็นพุทธเจ้ามากที่สุด ซึ่งชาดกในพระไตรปิฎกนั้นจัดเป็นสองกลุ่ม คือ "นิบาตชาดก" และ "พาหิรชาดก" นิบาตชาดก หมายถึง ชาดกที่เป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกมีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง

แต่ละเรื่องจะกล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ ซึ่งเสวยพระชาติเป็นสัตว์หรือมนุษย์ต่างๆ กันไป ชาดกดังกล่าวแบ่งเป็น ๒๒ นิบาต แต่ละนิบาตมีจำนวนชาดกไม่เท่ากัน โดยเฉพาะนิบาตที่ ๒๒ เรียกว่า มหานิบาตชาดก หรือ “ทศชาติชาดก” นั่นเอง ชาดกที่ไม่ตรงนิบาตชาดก ๕๕๐ เรื่องนั้น ล้วนแต่เรียกว่าเป็น พาหิรชาดก หรือ ชาดกนอกนิบาต ซึ่งในล้านนานั้น มีคัมภีร์ธรรมเกี่ยวกับชาดกทั้งสองประเภท โดยนักปราชญ์โบราณแต่งขึ้น โดยนำเรื่องที่มีเค้าโครงจากพระไตรปิฎกบ้าง อรรถกถาบ้าง จากนิทานพื้นบ้านหรือนิทานที่ได้รับฟังสืบๆ กันมาบ้าง หรืออาจเป็นเรื่องที่ผู้รจนาได้คิดขึ้นมาเองบ้าง ซึ่ง พระสงฆ์ส่วนใหญ่จะนิยมแต่งและนำมาเทศน์ในระหว่างพรรษาเป็นธรรมเรื่องหรือ “ ธรรมค่าว” ที่มีขนาดยาว และนิยมใช้เทศน์สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการคัดลอกธรรมเหล่านั้นต่อๆ กันมาจนกลายเป็นคัมภีร์ประดับตู้พระธรรมตามวัดต่างๆ ในภาคเหนือ

องค์ความรู้ในคัมภีร์ธรรมเหล่านี้ นอกจากการสร้างคติธรรมตามธรรมชาตาที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในรอบวันเกิด ปีเกิดแล้ว คัมภีร์เหล่านี้ก็สร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวรรณกรรมชาดกให้กับพุทธศาสนิกชน และสร้างแนวคิดด้านประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ในล้านนา ขึ้นมาอีก เช่น ประเพณีการสวดกวม สูตรสียา หรือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาอื่น ซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นกับพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ซึ่งจากการศึกษาของมณี พยอมยงค์ [๑๖] กล่าวถึงความเชื่อของชาวล้านนา ที่ได้รับมาจากความเชื่อในเรื่องของธรรมชาติ/สิ่งเหนือธรรมชาติ และความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาว่า ประชาชนชาวล้านนามีความเชื่อในทั้งสองสิ่งที่ใกล้เคียงกัน ด้วยเหตุความเชื่อดั้งเดิมนั้นมีมาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้ามาสู่ล้านนา และมีการผสมผสานกันอย่างเหมาะสมในประเพณีหลายๆ ประเพณี ดังเช่น ประเพณีการสวด ซึ่งชาวล้านนามีความเชื่อว่าการสวดนี้สามารถเป็นพลัง หรือแรงบันดาลใจ ให้บุคคลพ้นจากทุกข์โศก โรคภัย โดยนำบทสวดในทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ ซึ่งมีความแตกต่างจากประเพณีทางภาคกลาง เช่น การถอนสวดสืบชะตา สวดเบิก สวดสียา เป็นต้น ซึ่งเมื่อสวดแล้วก็จะมีการเทศน์คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องด้วย

๔. องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในกลุ่มคำสอนทั่วไป เช่น โลกนัยคำสอน ธรรมเล่มหลวง คำสอนพญามังราย คัมภีร์ธรรมคำสอนเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในล้านนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำมาสั่งสอนพุทธบริษัทให้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักการทางพระพุทธศาสนาและจริยธรรมที่พึงประสงค์ของบุคคลในสังคม ซึ่งลักษณะการแต่งส่วนใหญ่ก็คล้ายกับวรรณกรรมในล้านนาทั่วไป คือ การอ้างอิงหลักธรรมและเรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาผสมผสานความรู้ ความเชื่อในท้องถิ่น และแต่งเป็นคัมภีร์ธรรมใหม่ขึ้นมา ซึ่งองค์

---

[๑๖] มณี พยอมยงค์, **ประวัติวรรณคดีล้านนา**, หน้า ๑๗๙.

ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏนั้น ส่วนใหญ่มุ่งเน้นคำสอนที่ให้ผู้คนมีศรัทธาความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา และตามหลักศีลธรรมทางสังคมที่พึงประสงค์ โดยผสมผสานเข้ากับความเชื่อเรื่องผีและขวัญในท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อร่วมสร้างสรรค์จริยธรรมทางสังคม ในลักษณะของการควบคุมความประพฤติที่ไม่เหมาะสม โดยสร้างเป็นจารีตประเพณีขึ้นมาใหม่ ซึ่งจารีตประเพณีที่สังคมล้านนาถือว่า ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนหรืองดเว้นไม่กระทำตาม จะเป็นความผิดรุนแรง เพราะอาจมีผลทำให้เกิดความเดือดร้อนมาสู่บุคคล ครอบครัว และชุมชนได้ ทั้งนี้มักเกี่ยวข้องกับศีลธรรม บทบัญญัติ หรือกฎหมาย ที่สังคมให้ความเชื่อถือ ดังได้ปรากฏเป็นลักษณะความผิดต่อบุคคลและกิจกรรมต่างๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์เกี่ยวกับคำสอนดังเช่น โลกนัยคำสอน ปู่สอนหลาน หรือแม้กระทั่งในวรรณกรรมประเภทร้อยกรองเช่น โครงเจ้าวิฑูรสอนหลาน ลักษณะคำสอนที่ปรากฏในรูปของกฎหมาย จนกลายเป็นจารีตประเพณีของล้านนานั้น จะมีเนื้อหาที่เป็นความรู้ ที่มีโครงสร้าง ๘ ภาค [๑๗] คือ

ภาคที่ ๑ การปกครอง

ภาคที่ ๒ ความผิดอาญาแผ่นดิน

ภาคที่ ๓ วิธีพิจารณาคดีความ

ภาคที่ ๔ ครอบครัว และมรดก

ภาคที่ ๕ ความทางแพ่ง

ภาคที่ ๖ ความผิดอาญาและมาตรการรักษาความปลอดภัยในชุมชน

ภาคที่ ๗ ความเป็นเจ้าของทรัพย์สิน และ

ภาคที่ ๘ บทลงท้าย

นอกจากนี้ องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏนั้น จะถูกอธิบายในรูปแบบของจารีตประเพณี ที่สังคมควรยึดในลักษณะของสิ่งที่ไม่ควรกระทำที่เรียกว่า “ผิดต่อบุคคลและสังคม” ซึ่งจะปรากฏสอดแทรกในคัมภีร์ธรรมคำสอนเหล่านั้น ซึ่งนักวิชาการ เช่น บุญเสริม สตราภัย [๑๘] ได้สรุปเป็นชุดความรู้ ดังนี้

---

[๑๗] อุดม รุ่งเรืองศรี, **วรรณกรรมล้านนา**, อ้างแล้ว หน้า ๓๔๘.

[๑๘] บุญเสริม สตราภัย, บทความทางวิชาการเกี่ยวกับจารีตในล้านนา, ดูรายละเอียดได้ที่ www. Lannaword.com

ผิดผี คือการผิดประเพณีของหนุ่มสาว ที่มีการล่วงเกินถึงขั้นจับมือถือแขนหรือเสียตัว ซึ่งตั้งแต่โบราณมาชาวล้านนาถือว่า การกระทำเช่นเป็นความผิดต่อผีปู่ย่าตายายและผีบ้านผีเรือน การที่ลูกหลานคนใดโดยเฉพาะผู้หญิง หากถูกล่วงเกินแล้วไม่บอกกล่าวแก่ผู้ใหญ่ให้รับทราบ ถือเป็นการไม่เคารพยำเกรงต่อผีที่คอยปกป้องดูแลรักษาลูกหลานหรือครอบครัวจะถูกลงโทษ เช่น ทำให้เกิดความเจ็บป่วย ทำให้ได้รับเคราะห์ภัยต่าง ๆ เป็นต้น แต่ถ้าหากมีการบอกกล่าวผู้ใหญ่ให้ทราบ จะมีการทำพิธีขอขมาผี โดยฝ่ายชายผู้ที่ได้ล่วงละเมิดผีฝ่ายหญิง จะนำ ธูปเทียน ดอกไม้ ค่าเสียผี และเครื่องเซ่นไหว้อื่นๆ ตามที่กำหนดทำการขอขมา ถ้าการขอขมานั้นมีการตกลงให้หนุ่มสาวอยู่กินกันฉันสามีภรรยาจะเรียกว่า "ใส่ผี" แต่ถ้าไม่ตกลงจะเรียกว่า "เสียผี"

ผิดรีตหรือ **ผิดฮีต** คือการผิดจารีต หมายถึงการกระทำสิ่งที่ผิดแผกไปจากจารีตเดิมที่เคยปฏิบัติกันในครอบครัวหรือชุมชน เช่น การเลี้ยงผีเสื้อบ้านหรือผีของหมู่บ้านปกติจะประกอบพิธีกันในช่วงสงกรานต์ แต่อยู่ ๆ ก็เปลี่ยนมาทำในเดือนอื่นถือเป็นการผิดรีต หรือเครื่องเซ่นไหว้ผีปู่ย่าเคยกำหนดกันไว้ว่าไก่ ๑ ตัว เหล้า ๑ ขวด แต่กลับเปลี่ยนเป็นบะหมี่ หรืออาหารแห้งตามสะดวกก็ถือว่าผิดรีตเช่นกันเป็นต้น การผิดรีตนี้ ถ้าเป็นการปฏิบัติต่อผีก็อาจทำให้ผีปู่ย่า ผีบ้านผีเมืองไม่พอใจ ทำให้เหตุเภทภัยต่างๆ ขึ้นกับบุคคลหรือบ้านเมืองได้

ผิดคลอง หรือ **ผิดก๋อง** ซึ่งแบ่งออกเป็น คลองโลก และคลองธรรม การกระทำที่ผิดคลองโลกเป็นการกระทำที่ผิดระเบียบที่ชาวมนุษย์โลกกระทำกัน เช่น การเอาลูกสาวมาเป็นภรรยา การเอาลูกชายเป็นสามี การเหยียบย่ำทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นต้น ส่วนการกระทำผิดคลองธรรม เป็นการกระทำผิดศีลธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนา เช่น การเข่นฆ่าทำร้ายผู้อื่น การลักขโมยของผู้อื่น การมีชู้ไม่ซื่อตรงต่อคู่ชีวิต การไม่ดูแลพ่อแม่หรือผู้มีพระคุณ เป็นต้น ซึ่งชาวล้านนาถือว่า หากมีการล่วงละเมิดต่อพระสงฆ์ เช่น ต่อว่าหรือทำร้ายใดๆ ถือเป็นการกระทำผิดทำให้เกิดบาปได้ ซึ่งแนวคิดมีปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ อย่างมากมาย เช่น ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมมาลัยโผดที่กล่าวไว้ว่า

> "...ข้าแต่พระต๋นองอาจศีลศรี ขอกำสั่งดีเมือบอก แก่จาวเมืองจมปู ว่าหื้อปากั๋นมีศีลจูอย่าได้ขาด อย่าได้ประมาทตางตาน อย่าได้มีใจ๋หาญบาปเส้า **อย่าด่าพระสังฆเจ้าและชีพราหมณ์** หื้อได้ปฏิบัติตามไปใจ้ๆ อย่าตัดไม้สรีมหาโพธิ์ อย่าม้างแก้วโกฏิ์และเจดีย์ กั้นว่าตายหนีจากเมืองคน หื้อได้เอาตนไปเกิดในห้องฟ้าเลิศเมืองสวรรค์..."

ผิดครู คือ การไม่เคารพครูบาอาจารย์ ซึ่งชาวล้านนาแต่เดิมมานั้นไม่ว่าจะศึกษาเล่าเรียนวิชาใดๆ จะมีการขึ้นครูหรือไหว้ครูก่อน และเมื่อได้วิชาติดตัวนำไปใช้ประโยชน์แล้ว ถือว่าควรมีการบูชาครูสม่ำเสมอ โดยเฉพาะก่อนที่จะนำวิชาไปใช้ก็จะทำพิธีไหว้ครูก่อน ดังนั้น ที่บ้านเรือนคนสมัยก่อนจะมีการทำหิ้งบูชาไว้ หากผู้ใดไม่มีความเคารพครูบาอาจารย์ นอกจากจะเป็นผู้อกกตัญญูแล้ว ผีครูอาจทำให้ได้รับความเจ็บป่วย เสียสติ หรือไม่มีความเจริญในชีวิต

ในการผิดต่อครูนี้ หากพิจารณาพื้นฐานของจารีตประเพณีในล้านนาจะพบว่า การนับถือบรรพบุรุษและความเชื่อศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง สิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติหากเพิกเฉยเรียกว่า “ละฮีคพ่อฮอยแม่” ดังเช่น “บ่ดีตื่นรวนมี ๓ ประการ คือ ๑) พระพุทธเจ้าและธรรมเทศนา ๒) พ่อแม่ ครูบาอาจารย์และหาวขุน ๓) เมียขุนนาง...” [๑๙] จารีตประเพณีที่สำคัญคือนับถือ ยกย่อง ครู มักจะถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นบรมครู เวลาจะกระทำพิธีการใด ๆ จะต้องมีการกราบไหว้พระรัตนตรัยก่อนเสมอ จากนั้นจะกราบไหว้บูชาครูผู้สอน ตั้งแต่คนแรกจนคนสุดท้าย[๒๐] การไหว้ครูจึงมีความหมายอย่างยิ่งในการเริ่มต้นกิจการต่าง ๆ ของชาวล้านนา หากกระทำผิดหรือกระทำเกินกว่าที่ครูสั่งสอนไว้ จะมีอันเป็นไป

ผิดป่า คือการกระทำที่ไม่ควรเมื่อเข้าไปในป่า เช่น พูดไม่ดีเมื่อเข้าป่า ด่าว่าป่าเขาทะเลาะกับผู้ร่วมเดินทาง พูดเป็นลางร้าย เป็นต้น อาจเกิดอาเพศ แก่บุคคลและคณะที่เดินทางไป เช่น หลงป่า มีสัตว์ป่ามาทำร้าย หรือได้รับความเจ็บป่วย เป็นต้น ทั้งนี้เชื่อกันว่าในป่ามีผี คือผีเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งจะคอยดูแลสถานที่แห่งนั้นหากมีการละเมิดจะถูกผีป่าทำร้ายได้

ผิดบ้าน คือการล่วงละเมิดกฎของหมู่บ้าน เช่น การไปตัดไม้ประจำหมู่บ้านที่เรียกกันว่า "ไม้ศรีบ้าน" หรือ "ไม้นามบ้าน" ถือเป็นการผิดบ้าน จะทำให้สังคมหมู่บ้านเดือดร้อน เป็นต้น ดังตัวอย่างในคำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง สมุตราช [๒๑] ที่ว่า

> “...ผิผู้ใดป้านเมืองป้านฝาย ท่านหากินปลาน้ำนาท่านบกเสีย
> (น้ำในนาของท่านผู้อื่นแห้ง) หื้อตีหัวมันแตก บ่อั้นก็มัดมันมาหา
> เจ้าขุนสั่งสอนมันเสีย ผิผู้ใดยาดฝายท่านหาปลา (รื้อฝาย) หื้อรั่ว

---

[๑๙] มณี พยอมยงค์, “ความเชื่อและประเพณีของล้านนาไทย” ใน **ล้านนาไทย**, หน้า ๑๓๔.

[๒๐] คำโยงครูของล้านนาจะมีคำว่า ครูเค้า ครูปลาย ครูตาม ครูยัง ดูรายละเอียดใน มณี พยอมยงค์ “พิธีไหว้ครู” ศึกษาศาสตร์สาร ๑๐ : ๒ – ๔ ตุลาคม ๒๕๒๔ – กันยายน ๒๕๒๕.

[๒๑] วิทยาลัยครูเชียงใหม่, **สมุตราชประเพณี ๖ ประการ**, (เอกสารวิชาการของ ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย, วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑ (อัดสำเนา)

ลงเสียก็ดี หื้อแป๋งไว้ดั่งเก่า ผิบ่แป๋งไว้หื้อไหม ๑๑๐ เงิน ผิหาสังบ่ได้ (หากไม่มีทรัพย์) หื้อมัดทอดคอกไว้ ผู้ใดจักไถ่หื้อเอา ๑๑๐ เงิน หากผู้ใดบ่ไถ่ หื้อมันตายในคอกเตอะ..)

ผิดเมือง คือการทำประพฤติผิดรีตคลองของเมือง ไม่ว่าจะผู้เป็นเจ้าเมือง เสนาอามาตย์หรือไพร่ราษฎรก็ตาม เช่น เจ้าเมืองตัดสินความโดยไม่มีการไต่สวน ไม่ยุติธรรม เสนาอามาตย์รับสินบนเป็นไส้ศึก การยุยงให้ผู้คนในเมืองเดียวกันแตกแยกฆ่าฟันกัน ที่เคยเป็นหมู่บ้านแล้วไม่ให้เป็นหมู่บ้าน ที่ใดเคยเป็นสะพานข้ามแม่น้ำ แต่รื้อถอนไม่ให้มีสะพาน เป็นต้น ความผิดลักษณะเหล่านี้ถือเป็นการผิดเมือง

ผิดกฎ คือการกระทำผิดกฎระเบียบที่ชุมชนหรือบ้านเมืองวางไว้ เช่น กฎของสมาชิกผู้ใช้น้ำในเหมืองฝ่ายเดียวกันจะต้องไปร่วมกันซ่อมแซมเหมืองฝ่ายทุกคน การใช้น้ำจากเหมืองฝายจะต้องเป็นไปตามกฎ หากมีผู้หนึ่ง ผู้ใดไม่กระทำหรือละเมิดกฎ จะถือเป็นความผิด จะต้องมีการลงโทษตามกฎเช่นกัน ผิดอาชญา คือ การฝ่าฝืนกฎหมายของบ้านเมือง ในแผ่นดินล้านนาได้มีกฎหมายที่ยึดถือกันแต่เดิมมาชัดเจน ซึ่งบัญญัติมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังราย ปฐมกษัตริย์แห่งล้านนา เรียกว่า กฎหมายมังรายศาสตร์ มีการบัญญัติตัดสินลงโทษผู้ที่กระทำผิดด้านต่างๆ เช่น การลักขโมยวัวควายสัตว์เลี้ยง การทำร้ายผู้อื่นการล่วงละเมิดประเวณีระหว่างชายหญิง การทะเลาะขัดแย้งระหว่างบุคคล เป็นต้น อนึ่งในการกระทำผิดต่าง ๆ ดังกล่าว นอกจากจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนต่อบุคคลและชุมชนแล้วความผิดจากการกระทำล่วงละเมิดจารีตประเพณีที่กำหนดไว้โดยทั้งที่รู้หรือไม่รู้ก็ตาม เชื่อว่าจะนำมาซึ่งความอัปมงคล ความไม่ดีไม่งาม ความพินาศความทุกข์หรือกังวลต่าง ๆ ตามมา ซึ่งเรียกกันว่า “ขึด” ซึ่งมี ๓ สถาน คือ ขึดตกตัว คือ ขึดตกต้องแก่บุคคลผู้เดียว ขึดตกบ้าน คือ ขึดตกต้องแก่บุคคลในครอบครัวหรือสถานที่นั้นทุกคน และขึดตกเมือง คือ ขึดตกต้องแก่คนในเมืองทั้งหมด

ความรู้เกี่ยวกับความผิดในเชิงศีลธรรมและจริยธรรมดังกล่าว มีปรากฏในธรรมคำสอนเหล่านี้ โดยอาจกำหนดชื่อเรื่องขึ้นใหม่ เช่น คำสอนพญามังราย ธรรมมุลลกัณฑ์ ธรรมศาสตร์สัพพคำสอน เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า นักปราชญ์ล้านนาได้อาศัยแนวคิดทั้งทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นมาผสมผสานให้เห็นเป็นวรรณกรรมที่สำคัญและนำมาบอกกล่าว เพื่อให้ผู้คนมีแนวทางการปฏิบัติตนที่เหมาะสมที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา แนวคิดดังกล่าว มีความคล้ายคลึงกับความเชื่อในเรื่องฮีต ๑๒ คลอง ๑๔ ของภาคอีสาน

๕. องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในกลุ่มคัมภีร์อานิสงส์ ตามที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๓ คัมภีร์อานิสงส์นั้น นอกจากเป็นวรรณกรรมคำสอนที่แสดงถึงเหตุปัจจัยควบคู่กันแล้ว ยังได้มีการสั่งสมองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมา โดยจุดมุ่งหมายหลัก คือ เพื่อที่จะกล่อมเกลาผู้คนในสังคมให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เห็นคุณค่าของความดีและการประพฤติปฏิบัติในทางดี ซึ่งสารัตถะหรือองค์ความรู้ในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้นมีบทบาทต่อสังคมอย่างมากมายทั้งในด้านชุดความรู้ที่สะท้อนสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ศิลปะสิ่งก่อสร้าง ปูชนียวัตถุ ปูชนียสถาน และศาสนธรรม และชุดความรู้ที่ส่งผลเป็นนามธรรม ได้แก่ แนวคิด ความเชื่อ ประเพณี ค่านิยมต่างๆ เช่น แนวคิดเรื่อง การทำดีได้ดี การประกอบกุศลกรรมบถตามหลักพระพุทธศาสนา ค่านิยมเรื่องการสร้าง/การเขียนคัมภีร์ถวายวัด โลกทัศน์เรื่องสัจธรรมของชีวิต ด้านความเชื่อท้องถิ่นที่อธิบายด้วยหลักการของพระพุทธศาสนา และแนวคิดด้านการบำเพ็ญด้านสาธารณประโยชน์ โดยสิ่งที่ปรากฏชัดที่สุด คือ เป็นองค์ความรู้ที่ตั้งบนอยู่บนฐานเหตุผลนิยมและจริยธรรมนิยม เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาในระดับตัวบุคคลที่ให้มีจิตใจใฝ่ในการประกอบกุศลกรรม และในระดับสังคม ชุมชน เพื่อให้สังคมเกิดความสันติสุข ผู้คนในสังคมมีความเอื้อเฟื้อต่อกัน

องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ จำแนกตามกลุ่มธรรมตามที่กล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า เป็นชุดความรู้ ที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของผู้คนในสังคม ช่วยแนะนำสั่งสอนผู้คนและสังคมให้เป็นปึกแผ่น มีความมั่นคงในแนวทางที่ถูกต้อง ช่วยเสริมสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติ ซึ่งถือว่า เป็นการปรับฐานคิดและวิถีการดำรงอยู่ให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัย โดยไม่ละทิ้งหลักการที่ถูกต้อง

๔.๔ ความสำคัญขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อสังคม วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาในล้านนา

หากพิจารณาถึงความสำคัญขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อสังคม วัฒนธรรมและความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในล้านนาแล้ว จะพบว่า มีความสำคัญอย่างมาก ทั้งในด้านการสร้างระบบคิดของผู้คนในสังคม การก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณี และการสร้างวิถีปฏิบัติที่เหมาะสม ดังนี้

๔.๔.๑ ความสำคัญต่อการสร้างระบบคิดของผู้คนโดยผ่านคติธรรมและความเชื่อ องค์ความรู้และภูมิปัญญาตามที่กล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า มีความสัมพันธ์กับการสร้างคติธรรมความเชื่อของชาวล้านนา ที่แสดงออกมาในรูปแบบของวรรณกรรมคำสอน คัมภีร์ธรรม และสุภาษิตต่างๆ ซึ่งองค์ความรู้และการศึกษาของชาวล้านนานั้น ได้แสดงออกผ่านความเป็นไปของ

สรรพสิ่ง โดยผู้รู้ได้นำมาผูกไว้เป็นภาษิต คำคม ความเปรียบ คำพังเพย หรือกวีพจน์ เพื่อเตือนสติคนทั้งหลายให้รู้จักวิถีการดำรงชีวิตและระบบความสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งจากการศึกษาของศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ และไพรถ เลิศพิริยกมล เกี่ยวกับสุภาษิตล้านนาที่มีรากฐานมาจากชุดความรู้ในคัมภีร์ธรรมต่างๆ นั้น พบว่า คนล้านนาได้อาศัยแนวคิดที่ได้มาจากพระพุทธศาสนาและจากประสบการณ์การดำเนินชีวิต และการสังเกตจากสิ่งต่างๆ มากำหนดเป็นสุภาษิต เพื่อให้เป็นคติเตือนใจสำหรับบุคคลและสังคม ซึ่งมีนัยต่อการเรียนรู้ ระบบความคิด มุมมองต่อโลกและตัวตน [๒๒] ดังเช่น สุภาษิตที่มีความสัมพันธ์กับการสร้างสรรค์สังคม เช่น *"บ่ดีเลี้ยงคนต่างด้าว บ่ดีเลี้ยงท้าวต่างแดน บ่ดีดูแคลนคนตุ๊ก"* หมายถึง ไม่ควรไว้ใจคนที่เรายังไม่รู้จัก และไม่ควรดูถูกคนที่ทุกข์ยาก เพราะต่อไปเขาอาจประสบความสำเร็จเป็นใหญ่เป็นโตก็ได้ *"เสียเงิน เสียคำ ยังฮิหาได้ ของอยู่ใต้ยังลุ่มวิสัย เสียน้ำใจ๋ จะหาไหนได้"* หมายถึง เงินทองเป็นของนอกกาย ถ้าไม่ตายหาเอาเมื่อไหร่ก็ได้ แต่คนที่มีน้ำใจจะหาที่ไหนไม่ได้ง่ายๆ ควรรักษาน้ำใจกันไว้ การใดทำไปแล้ว ถ้าเป็นการเสียน้ำใจกันไม่ควรทำ หรือว่า *"จะหนีก็หื้อเปิ้นเสียดาย จะต๋ายก็หื้อเปิ้นได้เล่า"* หมายถึง คนเราเมื่อจะจากกันไปก็ให้เค้ารู้สึกดาย อาลัย เมื่อจะตายก็ให้เขาคิดถึง เล่าลือถึงความดีที่สร้างเอาไว้

สุภาษิตที่มีสัมพันธ์กับการเสริมสร้างความรู้และทัศนคติของบุคคล เช่น *"เสียมบ่คมใส่ด้ามหนักๆ ความฮู้บ่นัก หื้อหมั่นเรียนหนังสือ"* หมายถึง จอบไม่คมให้ใส่ด้ามหนักๆ ความรู้ไม่มากให้หมั่นเรียนหนังสือ *"เป็นคนหื้อมันต๋ากว้าง ผ่อตางไปไก๋"* หมายถึง เป็นคนควรมองการณ์ไกล การมองไกลจะรู้ว่ามีอะไรอยู่ข้างหน้า ถ้ามองใกล้ย่อมทำให้เกิดความผิดพลาดได้มากว่า *"เมื่อจะกิ่ว ขอหื้อกิ่วคองู เมื่อจะอู้ ขอหื้ออู้คอจ้าง (ช้าง)"* หมายถึง เมื่อจะคอดกิ่วก็ให้เหมือนคองู เมื่อจะให้ใหญ่ก็ต้องเหมือนคอช้าง เมื่อถึงเวลาตกอับก็จงทำตัวให้เหมือนงู งูถึงคอจะเล็กก็ยังชูไว้สง่า ไม่ยอมให้ใครเหยียบย่ำได้ง่ายๆ เมื่อถึงเวลาร่ำรวยก็ขอให้ร่ำรวยจริงๆ ไม่ใช่รวยแต่เปลือกข้างในกลวง หรือว่า *"หลงเหยหลง เข้าดงไม้ แหมว่าได้ซาววัน ยังจั๊กป้องปิ๊กคืนได้ตังหลัง หลงใจ๋หลงกำ หลงคืนบ่ได้"* หมายถึง เราจะหลงเข้าไปในป่าซักยี่สิบวัน ก็ยังหาทางกลับออกมาได้ หลงคำพูดของคนนั้น หลงแล้วคืนไม่ได้

จากการศึกษาของประคอง กระแสชัย [๒๓] เกี่ยวกับการวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนล้านนาเรื่องธรรมดาสอนโลก พบว่า วรรณกรรมคำสอนล้านนาเรื่องธรรมดาสอนโลก เป็น

---

[๒๒] มณี พยอมยงค์, **วรรณคดีล้านนา**, หน้า ๖๙.

[๒๓] ประคอง กระแสชัย, **วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่อง ธรรมดาสอนโลก**, (ลำปาง : รายงานการวิจัยศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูลำปาง, ๒๕๓๔), หน้าบทคัดย่อ.

วรรณกรรมที่มีเนื้อหามุ่งสอนชาวบ้านทั่วไปให้รู้หลักการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้ถูกต้องเหมาะสม โดยเฉพาะการปฏิบัติตัวของภรรยาต่อสามี เพื่อความปกติสุขและความเจริญของครอบครัว โดยผู้แต่งใช้คำเรียบๆ ง่ายๆ มีความหมายตรงตามที่ต้องการสื่อไปยังผู้อ่าน แต่ก็ประกอบด้วยศิลปะการประพันธ์ จากการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงสังคม วรรณกรรมคำสอนล้านนาไทยเรื่องธรรมดาสอนโลกสะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมล้านนาไทย โดยเฉพาะค่านิยมเกี่ยวกับสตรี โดยจะมีคำสอนให้สตรีรู้จักปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาที่ดี เช่น ไม่นอนก่อนสามี ไม่นำเรื่องที่ไม่ในบ้านไปพูดนอกบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคำสอนในเรื่องทั่วๆ ไป เพื่อให้นำไปใช้เป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันให้ถูกต้องเหมาะสม อันจะนำมาซึ่งความสุขความเจริญของครอบครัว และยังสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมความเชื่อของชาวล้านนาไทยหลายประการ นับว่าวรรณกรรมคำสอนล้านนาไทยเรื่องธรรมดาสอนโลก เป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตชาวล้านนาไทยในอดีตได้เป็นอย่างดี

จากตัวอย่างสุภาษิตและคำสอนในวรรณกรรมเรื่องธรรมดาสอนโลกข้างต้น จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านเหล่านี้เกิดจากการสังเกตธรรมชาติและวิถีชีวิตแวดล้อมที่ชาวบ้านประสบพบเห็นอยู่ เมื่อนำมาเป็นอุทาหรณ์หรือเปรียบกับหลักการทางพระพุทธศาสนา ก็ทำให้เห็นภาพพจน์และเข้าใจนัยต่างๆ ได้ง่าย จึงกล่าวได้ว่า พฤติกรรมและบรรทัดฐานทางศีลธรรมของคนล้านนานั้น มีส่วนได้รับการอบรมบ่มเพาะและหล่อหลอมส่วนหนึ่งจากภาษิตและคำคมเหล่านี้ ซึ่งก็ยังเป็นความจริงอยู่ไม่เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา อีกทั้งมีความไพเราะ บ่งบอกให้เห็นลำนำชีวิตและระบบคุณค่าที่นับถือสืบเนื่องกันมา ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติ และเป็นไปตามอัธยาศัยในชีวิตประจำวัน มีคุณค่าและความหมายที่เข้าใจได้ง่าย แต่มีความลึกซึ้งแฝงอยู่ไม่น้อย ภูมิปัญญาเหล่านี้ จึงเป็นมรดกตกทอดที่เกิดจากการกลั่นกรองประสบการณ์ที่ "ตกผลึก" แล้วสำหรับคนรุ่นหลัง

๔.๔.๒ ความสำคัญต่อการสร้างระบบวัฒนธรรม จารีตประเพณีของล้านนา องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนานั้น ได้เป็นรากฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดประเพณีของชาวล้านนา ซึ่งจากการศึกษาพบว่า มีความเกี่ยวข้องกับประเพณี ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ ๑) ประเพณีในรอบสิบสองเดือนของล้านนา และ ๒) ประเพณีเชิงพิธีกรรมที่ผสมผสานความเชื่อท้องถิ่น ล้านนาและพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน

จาการศึกษาของพระมหาสิงห์ รักษ์ป่า [๒๔] พบว่า องค์ความรู้จากคัมภีร์ธรรมอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ นั้น ได้มีส่วนเสริมสร้างระบบวัฒนธรรม จารีต ประเพณีของ

---

[๒๔] พระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๘๙.

ชาวล้านนา ซึ่งประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาที่ชาวพุทธล้านนานิยมปฏิบัติกันมานานนั้น ได้มีคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนารองรับความเชื่อนั้นอยู่ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า องค์ความรู้ทางพุทธศาสนาจากคัมภีร์ธรรมต่างๆ มีส่วนส่งเสริมระบบวัฒนธรรม ประเพณีในล้านนา ดังตัวอย่างเช่น

๑) ประเพณีปีใหม่สงกรานต์ ซึ่งเป็นประเพณีที่คนล้านนาให้ความสำคัญเช่นเดียวกับคนไทยภาคอื่นๆ เพราะเป็นเดือนแห่งการเปลี่ยนศักราชใหม่ ในวันเถลิงศกคือ วันพญาวัน พุทธศาสนิกชนจะพากันตระเตรียมกันไปทำบุญที่วัดประจำหมู่บ้าน จะมีการเทศน์คัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่เพื่อให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่เหล่าพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญ ข้อมูลนั้นมีทั้งที่เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับความเป็นมาของปีใหม่ตามความเชื่อของล้านนา ความรู้เรื่องการพยากรณ์ความเป็นไปของฟ้าดินซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละปี การพยากรณ์ชะตาราศีของบุคคลที่เกิดในแต่ละปี พร้อมทั้งคำแนะนำสำหรับการประกอบกุศลกรรมสำหรับบุคคลที่เกิดในแต่ละราศี และการปล่อยนกปล่อยปลา ก็ได้ชื่อว่าได้อานิสงส์มาก

โดยความเป็นมาของปีใหม่ในล้านนานั้นมีที่มาน่าสนใจ และกลายเป็นความเชื่อและยึดถือปฏิบัติกันในล้านนา ที่มาของปีใหม่นั้น นักปราชญ์ล้านนาได้สถาปนาความน่าเชื่อถือ โดยการอ้างว่า พระพุทธเจ้าตรัสรับรอง เรื่องวันขึ้นปีใหม่ไว้เช่นกัน ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ของวัดหมื่นเงินกอง จังหวัดเชียงใหม่ จารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ว่า

> "...*ภควา* อันว่าพระพุทธเจ้าแห่งเรา ก็สถิตสำราญอยู่ในเชตวันอารามในมหาวิหาร อันเป็นอารามแห่งนายอนาถปิณฑิกัสสะอันมีที่จิ่มใกล้เมืองสาวัตถีนครราชธานีด้วยอิริยาบถทัง ๔ ดังนี้แล *อถโข ปเสนฺทิโกสลราชา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ* ดังนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าอยู่ในป่าเชตะวันอาราม ดังอั้น ส่วนว่าพญาปเสนทิโกสลราชนั้น เมื่อพระพุทธเจ้ามีในที่ใด พญาก็เข้าไปในที่นั้น คันว่าเข้าไป แล้วก็ไหว้พระพุทธเจ้า ว่า ภันเต ภควา ข้าแด่สัพพัญญูพระพุทธจ้า ส่วนอันว่า สุริยะเทวบุตรอันตั้งอยู่ในรวายสีอันชื่อมีน กว้างได้ ๖ โยชน์นั้น ป้อยเสด็จสู่รวายศรีอันชื่อว่า เมษ นั้นเล่าดั่งอั้น...คนทังหลายก็เอากันอาบองค์สรงเกสยังสมณะพราหมณ์คือเจ้าภิกขุสังฆะแล้วด้วยน้ำอบน้ำหอมแล้วหื้อทานยังวัตถุทังหลายต่างๆ มีต้นว่าเข้าน้ำโภชนะอาหาร...คนทังหลายลางพร่องก็ปล่อยนก ปล่อยหนู ปู ปลา และหอยก็มีแล ..."

๒) ประเพณีนิยมการสร้างถาวรวัตถุตามชะตาปีเกิด นักปราชญ์ล้านนานั้นมีกุศโลบายในการนำเอาความเชื่อพื้นบ้าน เช่นเรื่อง โชคชะตาราศรีมาอธิบายโดยใช้หลักความเชื่อเรื่องบุญ ในพระพุทธศาสนาอย่างน่าสนใจ ถือว่าเป็นการผสมผสานภูมิปัญญาโดยที่ใช้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาอธิบายอย่างสมเหตุสมผล ในลักษณะของพุทธศาสนาท้องถิ่นหรือที่เรียกว่า Popular Buddhism หรือ Folk Buddhism ดังเช่น เรื่องการสร้างค่านิยมในการสร้างถาวรวัตถุโดยนำเอาชะตาปีเกิดของผู้สร้างเป็นเกณฑ์ ดังที่ปรากฏ ในคัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ฉบับวัดหมื่นเงินกอง จังหวัดเชียงใหม่ว่า

> "...กันว่าเกิดปีเป้านั้น ทานสุขํ หื้อเป็นยอดทานแก่ตนดังอั้น จุ่งหื้อได้สร้างโรงไฟเป็นทาน ก็เที่ยงว่าจักเป็นดีมีเข้าของ อายุหมั้นยืนยาวชะแล.."

จากประเพณีทั้งสองดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า องค์ความรู้ในคัมภีร์ธรรมล้านนานั้น ได้มีส่วนเสริมสร้างระบบวัฒนธรรมล้านนาให้มีความคงอยู่ โดยการอ้างถึงความเชื่อและหลักการในพระพุทธศาสนา

การศึกษาของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ [๒๕] เกี่ยวกับพัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนาว่า ความเชื่อของชาวล้านนาได้ผสมผสานแนวคิดดั้งเดิม คือ เรื่องผี ขวัญ และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยมีการปรับประยุกต์ความรู้ทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธ์มองว่า ความรู้และความเชื่อที่สืบเนื่องมาเหล่านี้นั้น ก่อให้เกิดประเพณีของชาวล้านนาขึ้นมาใหม่ คือ ประเพณีพิธีกรรมของพุทธศาสนาที่ปรับเปลี่ยนมาจากผี และประเพณีพิธีกรรมที่เป็นของพระพุทธศาสนาที่แท้จริง ตัวอย่างเช่น พิธีกรรมพุทธศาสนาที่ปรับเปลี่ยนมาจากผี ได้แก่

๑) การบูชาพระธาตุที่ตั้งอยู่บนภูเขา เป็นการให้ความสำคัญแก่ขุนเขาที่มักเชื่อว่าเป็นที่สิงสถิตย์ของวิญญาณบรรพบุรุษของชาวลัวะ เช่น พระธาตุดอยสุเทพที่ตั้งอยู่บนดอยอุสุบรรพต ซึ่งเป็นที่บำเพ็ญเพียรวาสุเทพฤาษี และที่สิงสถิตย์ดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของชาวลัวะ ต่อมาในสมัยของพระเจ้ากือนาก็ได้ปรับเปลี่ยนขุนเขาที่อยู่ของผีมาเป็นการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุภายใต้พระเจดีย์สีทองซึ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธองค์แทนที่ผีบรรพบุรุษ ทั้งนี้ด้วยความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างวัดและเจดีย์ตามหลักของพระพุทธศาสนา

---

[๒๕] อานันท์ กาญจนพันธุ์, **พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านา**, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗), หน้า ๖๐ .

๒) การบูชาผีเสื้อวัด / อารักษ์ที่รักษาพระพุทธศาสนา เมื่อเข้าไปในวัดของล้านนาแทบทุกวัดจะพบอาคารขนาดเล็กที่ชื่อว่าห้องผีเสื้อวัด เมื่อเข้าไปในวัดชาวล้านนาจะต้องนำดอกไม้หรือข้าวเหนียวไปวางในห้องผีเสื้อวัด เพื่อการเซ่นสรวงและบูชาทั้งนี้ผีเสื้อวัดนั้นเปรียบเสมือนวิญญาณที่มีหน้าที่ปกปักรักษาวัด หรืออาจจะเป็นเจ้าอาวาสวัดที่เสียชีวิตไปแล้ว การบูชานี้คล้ายกับการบูชาหอเสื้อบ้าน หากแต่ผีที่อยู่ในวัดที่เป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา

๓) อารักษ์ที่รักษาพระธาตุ เป็นการบูชาที่คล้ายการบูชาเสื้อวัด หากแต่พบเป็นรูปปั้นตั้งอยู่ด้านข้างของพระธาตุเจดีย์ เช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง

๔) การขึ้นท้าวทั้งสี่ ก่อนการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของล้านนามักจะต้องมีการขึ้นท้าวทั้งสี่ อันเป็นการบอกกล่าวแก่ท้าวจตุโลกบาลที่รักษาทิศทั้ง ๔ พระอินทร์และ แม่พระธรณี เพื่อให้พิธีกรรมต่างๆ ประกอบได้อย่างลุล่วงสำเร็จ

๕) องค์ประกอบของศาสนสถาน เราจะพบว่าวัดของล้านนามักจะนำเอา รูปของพญานาคและพญาลวง พญาหงส์ อันเป็นสัตว์ที่รักษาธรรมชาติ หรืออาจเรียกว่าเป็นผีที่รักษาธรรมชาติได้ เมื่อมีการสร้างสรรค์ก็ได้นำเอารูปของสัตว์มาประกอบศาสนสถานเพราะถือว่ามันมีหน้าที่ปกป้องศาสนสถานเช่นเดียวกับอารักษ์ต่างๆ การตกแต่งนั้นจะประกอบในส่วนของ หน้าบัน โก่งคิ้ว นาคะตัน (คันทวย) ป้านลม ประตูโขง บันไดนาค

๖) เครื่องสักการะ ชาวล้านนามักจะประดิษฐ์เครื่องสักการะเป็นรูปเครือเถา และสัตว์ต่างๆ ผสมผสานกันเช่นเดียวกับองค์ประกอบของศาสนสถาน ทั้งนี้คงเนื่องมาจากความเชื่อในทำนองเดียวกัน ได้แก่ สัตตภัณฑ์ หรือเชิงเทียนบูชาพระรัตนตรัย

๗) พระพุทธรูปปางนาคปรก เป็นการนำผีที่รักษาธรรมชาติมาปกปักรักษาพระพุทธศาสนา หากแต่ว่าเป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ในตำนานทางพุทธศาสนา

ในขณะที่ประเพณีพิธีกรรมที่เป็นของพุทธศาสนาที่แท้จริง มักเป็นเรื่องของพิธีกรรมของพุทธศาสนา ที่พัฒนามาจากพิธีกรรมเดิม โดยเน้นเรื่องการประกอบบุญกุศล ทั้งนี้เพราะความเชื่อที่ว่าบุญกุศลเป็นเครื่องมือที่สามารถพ้นจากการเวียนไหว้ตายเกิดได้ เช่น

๑) การสร้างวัดวาอาราม เจดีย์ วิหาร การสร้างศาสนสถานเป็นเรื่องของการประกอบกุศลกรรมที่ดี เชื่อว่าจะทำให้ผู้ที่ได้มีส่วนร่วมจะได้ไปเกิดในสวรรค์หากยังไม่พ้นจากวัฏสงสาร การสร้างศาสนสถานนั้นมักมีการนำเรื่องระบบสัญลักษณ์ของโลกหรือจักรวาลทางพุทธศาสนามาสอดแทรกอยู่เสมอ อาทิเช่น กำแพงวัดหรือศาลาบาตรเป็นการเชื่อว่านั่นคือกำแพงจักรวาล วิหาร โบสถ์ต่างๆ เป็นตัวแทนของทวีปใหญ่ที่ตั้งอยู่ในจักรวาล เจดีย์เป็นตัวแทนของเขา

พระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล หรือเป็นตัวแทนขององค์สัมมาพระพุทธเจ้าอันเป็นประธานแห่งมงคลจักรวาล ลานทรายรอบวิหาร คือ ทะเลสีทันดร เป็นต้น

๒) การประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่นมาฆบูชา เข้าพรรษาและการประกอบพิธีบุญต่าง ๆ เป็นการประกอบพิธีกรรมที่เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญตามพุทธศาสนา ที่ไม่ค่อยมีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพิธีทางผีมากนัก ยกเว้นแต่การอุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่วิญญาณผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งจะเห็นได้ว่าเรื่องราวของจิตวิญญาณแบบล้านนา เป็นเรื่องราวที่มีลักษณะที่โดดเด่น และมักมีการเคารพนบนอบต่อสิ่งที่มีคุณประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์มาตลอด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของธรรมชาติหรือเรื่องหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ชาวล้านนานำมาผสมผสานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบความคิดและวิถีชีวิตที่ยากจะแยกออกจากกันได้

นอกจากนี้อานันท์ กาญจนพันธุ์ ยังมองว่าแม้ว่าสังคมล้านนาจะได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาและคติความเชื่อจากอินเดียที่มาพร้อมกับพระพุทธศาสนาในระหว่างพุธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ เป็นต้นมาก็จริง แต่ถ้าได้ศึกษาเข้าไปให้ถึงรากฐานดั้งเดิมของระบบศีลธรรมในล้านนาโดยแท้จริงแล้ว ก็จะพบความจำเป็นที่จะต้องพิจารณาระบบคุณค่าที่มีอยู่ในล้านนาก่อนการเข้ามาแพร่กระจายของพระพุทธศาสนาด้วย ซึ่งจากการวิเคราะห์ตำนานต่างๆ และพิธีกรรมที่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจากอดีตอันยาวนานจนถึงปัจจุบันพบว่า คนในล้านนามีความคิด ความเชื่อ และระบบคุณค่าที่มีพัฒนาการยาวนานกว่าพันปีแล้ว ซึ่งเรียกรวมๆ ว่า เป็นภูมิปัญญาสั่งสม ที่แสดงให้เห็นระบบความคิด ความเชื่อ คุณค่า ความหมาย ท่าที และความรู้สึกที่มีต่อการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ต่อเนื่องกันหลายศตวรรษในล้านนา แล้วก่อตัวขึ้นเป็นสิ่งที่เรียกว่า “ระบบศีลธรรมหรือภูมิปัญญาแห่งล้านนา” ซึ่งในปัจจุบันก็ยังปรากฏให้เห็นร่องรอยอยู่มากในหลายท้องถิ่นและหลายจังหวัดในภาคเหนือ เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมซึ่งอาจจำแนกตามลักษณะของอุดมการณ์เกี่ยวกับอำนาจไว้เป็น ๕ ประการ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับต้นกำเนิดของมนุษย์และชนชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี ความเชื่อเกี่ยวกับยุคอุดมคติและการปลดปล่อยและความเชื่อเกี่ยวกับขวัญ โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพชนระดับเครือญาตินั้น ได้ขยายขอบเขตจนกลายมาเป็น “ผีอารักษ์” ของหน่วยทางสังคมที่ใหญ่ขึ้น เมื่อเกิดเป็นชุมชนเมือง ผีบรรพชนของผู้ปกครองเมืองก็ได้รับการยกย่องให้เป็น “ผีเสื้อเมือง” ตำนานของล้านนาหลายฉบับสามารถยืนยันนัยสำคัญข้อนี้ได้เป็นอย่างดี รวมถึงการพยายามเชื่อมโยงบรรพชนต้นราชวงศ์ไปสู่ความเชื่อเรื่องมนุษย์คู่แรกด้วย โดยอานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้วิเคราะห์และตั้งข้อสังเกตอันน่าจะมีความสำคัญยิ่งไว้ว่า

"ความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีช่วยตอกย้ำอุดมการณ์ดั้งเดิม โดยเฉพาะการเคารพธรรมชาติ บรรพชน และความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ทำให้การนับถือผียิ่งถูกผลิตซ้ำอย่างมั่นคงเรื่อยมา จนกลายเป็นอุดมการณ์อีกด้านหนึ่งของล้านนา ครอบคลุมชีวิตเกือบทุกด้านและทุกระดับสังคม เคียงคู่กับพุทธศาสนามาเป็นเวลาช้านาน แต่การนับถือผีในล้านนาก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ที่สำคัญที่สุดคือ ในปัจจุบันการนับถือผีได้เปลี่ยนจากที่เคยเป็นอุดมการณ์ระดับรัฐมาเป็นอุดมการณ์ระดับชาวบ้านมากขึ้น โดยมีชุมชนกลุ่มเครือญาติ และแม้กระทั่งปัจเจกบุคคลที่เป็นชนชั้นกลาง ยึดมั่นเป็นภูมิปัญญาและศีลธรรมในการปรับตัวกับการพัฒนาที่ถูกกำหนดจากภายนอกชุมชนมากขึ้น"

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับขวัญนั้น อานันท์ กาญจนพันธุ์ มองว่า ขวัญมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความเชื่อเรื่องผี ในเชิงจิตวิทยาของคนล้านนา ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าคน สัตว์ พืช สิ่งของ ต่างก็มีขวัญทั้งสิ้น เพราะขวัญเป็นพลังของชีวิต และความคิดเช่นนี้ไม่แยกแยะระหว่างโลกทางวัตถุกับโลกทางจิตใจ มีการทำพิธีเรียกขวัญของคน ข้าว สัตว์เลี้ยง และขวัญบ้านขวัญเมือง ขวัญมีความหมายที่หลากหลายและค่อนข้างสับสน แต่โดยทั่วไปแล้วขวัญหมายถึง "แก่นชีวิต" ซึ่งการกำเนิดคุณค่าเช่นนี้พ้องรับกันในหลายวัฒนธรรม ดังเช่น วัฒนธรรมของมาเลย์และม้งในเวียดนาม ในกรณีของชาวล้านนาซึ่งได้รับอิทธิพลของคติพุทธศาสนาและพราหมณ์ ขวัญจึงถูกเอามาเชื่อมโยงกับเรื่องเคราะห์กรรมและบุญบาปมากขึ้น ดังนั้น พิธีเกี่ยวกับขวัญจึงถูกนำมาผสมกับพิธีสืบชะตา ทั้งสืบชะตาคน ชะตาบ้านเมือง และในปัจจุบันก็ได้ขยายไปถึงการสืบชะตาแม่น้ำ ต้นไม้ ป่า ซึ่งนับเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมให้เข้ากับความจำเป็นและปัญหาที่เปลี่ยนแปลงไป

ในส่วนพิธีกรรมการเกี่ยวกับการ "ฮ้องขวัญ เชิญขวัญ" ที่ชาวล้านนาถือว่าสำคัญนั้น มณี พยอมยงค์ [๒๖] ได้ให้อรรถาธิบายเกี่ยวกับประเพณีฮ้องขวัญว่า เป็นประเพณีมงคลที่ต้องการให้เกิดความสุขสวัสดี เพราะขวัญได้รับการผูกไว้มิให้หนีไปไหน คนที่มีขวัญดีย่อมมีสภาพจิตใจสมดุล ในทางสังคม พิธีฮ้องขวัญเป็นการทำเพื่อให้กำลังใจ เพื่อฉลองความสำเร็จในชีวิต เพื่อสนองความเชื่อสืบมา เพื่อรักษาประเพณีของบรรพบุรุษไว้ เพื่อให้เกิดความรักและความสามัคคี เพื่อสนองคุณต่อผู้มีพระคุณและเพื่อเสริมสร้างมิตรภาพแก่ผู้มาเยือน การฮ้องขวัญผูกข้อมือนิยมทำกันในหลายสถานการณ์ ดังนี้

- ฮ้องขวัญผู้มาเยี่ยมเยือน เป็นการให้เกียรติและเสริมสร้างมิตรภาพ
- ฮ้องขวัญผู้จะเดินทางจากไป เพื่อเรียกขวัญให้ติดตามไปด้วย

---

[๒๖] มณี พยอมยงค์, **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**, หน้า ๖๕.

- ฮ้องขวัญผู้เจ็บป่วย ด้วยเชื่อว่าผู้ป่วยอาจถูกผีสางนางไม้ทักทายหวาดสะดุ้ง ขวัญหนี การทำพิธีฮ้องขวัญเป็นการให้กำลังใจให้หายป่วยได้

- ฮ้องขวัญผู้หายเจ็บป่วยแล้ว เป็นการแสดงความชื่นชมยินดีและให้กำลังใจ

- ฮ้องขวัญแก่ผู้อาวุโส ทำบุญครบรอบอายุให้ แล้วฮ้องขวัญให้เกิดสุขสวัสดี มีอายุยืนยง เป็นที่พึ่งของลูกหลานต่อไป

- ฮ้องขวัญผู้จะบวชในพุทธศาสนา คือ ฮ้องขวัญลูกแก้ว (ในกรณีบวชเณร) ให้เป็นที่พึ่งแก่ญาติโยม และเป็นเนื้ออนาบุญแก่ญาติพี่น้อง

- ฮ้องขวัญคู่สมรส เพื่อให้กำลังใจและอวยชัยให้พรให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขความเจริญ

- การฮ้องขวัญแก่สัตว์เลี้ยง ได้แก่ ช้าง ม้า วัว ควาย เพราะสัตว์เหล่านี้ทำคุณแก่คนมากมาย การฮ้องขวัญก็ด้วยความรักและกตัญญูรู้คุณต่อสัตว์เหล่านี้

ระบบวัฒนธรรม ประเพณีดังกล่าว แทบจะแยกไม่ออกว่า เป็นภูมิปัญญาของพุทธศาสนาหรือความเชื่อในท้องถิ่น แต่ทั้งหมดก็อาจกล่าวได้ว่า เป็นความสืบเนื่องและความสำคัญขององค์ความรู้ที่มาจากวรรณกรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่น ซึ่งอานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตที่น่าสันใจยิ่งไว้ว่า [๒๗]

"สังคมล้านนาสามารถผลิตซ้ำหลักการเหล่านี้มาได้จนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะในระดับชุมชน ในขณะที่เสื่อมสลายไปบางส่วนในระดับรัฐ เพราะอุดมการณ์เหล่านี้เป็นทั้งระบบศีลธรรมและภูมิปัญญาของสังคมเกษตรกรรม ที่เน้นให้เกิดความเคารพต่อความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เครือญาติ และชุมชน ทำให้เกิดพลังค้ำจุนองค์กรพื้นฐานของสังคมสององค์กร คือ ชุมชนและเครือญาติ แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันที่ธรรมชาติกำลังถูกรุกราน และสังคมเกษตรกำลังล่มสลาย จึงมีประเด็นคำถามที่น่าสนใจติดตามศึกษาว่าอุดมการณ์ดั้งเดิมจะมีบทบาทอย่างไรต่อไป"

๔.๔.๓ ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ความสำคัญขององค์ความรู้ต่อพระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้อย่างชัดเจนว่า องค์ความรู้ที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนเหล่านั้นเป็นทั้งเหตุ คือ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา และเป็นผล คือ การยอมรับในความรู้เหล่านั้นและนำไปปฏิบัติของผู้คนในสังคม

จากการศึกษาพบว่า การที่อาณาจักรล้านนาเป็นปึกแผ่นขึ้นมาได้นั้น ส่วนหนึ่งเป็นการสร้างคนให้มีความรู้ ความเข้าใจในกฎ ระเบียบ จารีต ประเพณี และกิจกรรมที่ควรกระทำ โดยนำ

---

[๒๗] อานันท์ กาญจนพันธุ์, **พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านา**, หน้า ๓๕.

ความรู้ที่มาจากพระพุทธศาสนามาเป็นหลักการสำคัญในการสร้างจารีต ประเพณี และวิถีชีวิตที่ควรจะเป็น ใช้กระบวนการเรียนรู้และตามแบบสังฆะ คือ การกระทำพร้อมกันเป็นหมู่คณะ ซึ่งมีผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ชุดความรู้ที่ปรากฏขึ้นจึงมีส่วนสนับสนุนให้กิจกรรมพระพุทธศาสนามีความต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้นการสร้างคน นักปราชญ์ สร้างชุดความรู้ที่ถูกต้องตามหลักการพระพุทธศาสนา และสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถึงแม้ว่า ความรู้ที่เกิดขึ้น อาจมิใช่ความรู้ที่เป็นพระพุทธศาสนาทั้งหมดก็ตาม แต่องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นก็มีส่วนให้กิจกรรมพุทธศาสนาและกิจกรรมของบ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง

๔.๕ ผลการศึกษาวิเคราะห์การจัดประเภท หมวดหมู่วรรณกรรมพระพุทธศาสนาและคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา

ประเภทและลักษณะของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาและคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนานั้น สามารถแบ่งได้หลายประเภทหลายหมวดตามที่กล่าวแล้ว โดยอาจยึดเนื้อหาตามพระไตรปิฎกคือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก หรือตามกลุ่มคัมภีร์ที่สมหมาย เปรมจิตต์ และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ค้นพบและกำหนดไว้เป็นหมวดต่างๆ ซึ่งแสดงถึงลักษณะของวรรณกรรมล้านนา คือ

๐๑ **พระพุทธศาสนา** ประกอบด้วย

- พุทธตำนาน เช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลก, ตำนานพระเจ้าสิบพระองค์ ฯลฯ
- มหาชาติชาดก เช่น เวสสันดรฉบับภู่ซมดวง, ฉบับแผ่นดินไหว , ฉบับพร้าวแสนยอด, ฉบับเฒ่าลืมตื่น, ฉบับล้านช้าง ฯลฯ
- ทศชาติชาดก เช่น เตมียะ, มหาชนก, สุวรรณสาม ฯลฯ
- ชาดกทั่วไป เช่น จุลกุมาร, ปทุมบัวหอม, ท้าวก่ำกาดำ, แสงเมืองหลงถ้ำ ฯลฯ
- พระสูตร เช่น อังคุตตรนิกาย, ฎีกามาลัย, ฎีกาธรรมจักร ฯลฯ
- พระอภิธรรม เช่น อภิธัมมากัญแจ, อภิธัมมาการแก้, อภิธัมมาจอง ฯ
- พระวินัย เช่น วินัยปอน, วินัยรอม, โอวาทานุสาสนี, ฯลฯ
- ธรรมทั่วไป เช่น วิสุทธิมรรค, สังคหโลก, คุรุธรรม ฯลฯ
- อานิสงส์ต่างๆ เช่น อานิสงส์บวช, อานิสงส์สร้างธรรมฯ
- ทรรศนะเกี่ยวกับจักรวาล เช่น ไตรภูมิ, ปฐมกัปป์, มูลโลก ฯ
- ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา เช่น ตำนานมูลศาสนา, มหาวงศ์ลังกา ฯลฯ
- ตำนานปูชนียวัตถุ เช่น ตำนานพระธาตุจอมทอง, ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ, ตำนานพระธาตุดอยตุง, ตำนานพระสิงห์ ฯลฯ

- พระสาวกที่มีชื่อเสียง เช่น พระพุทธโฆสาจารย์, ครูบาศรีวิชัย ฯลฯ
- พยากรณ์เหตุการณ์อนาคต เช่น ตำนานชุนธาตุ, ตำนานพระยาอินทร์, ตำนานแว่นทิพย์, ตำนานพระเจ้าไห้ ฯลฯ
- บทสวดและพิธีกรรม เช่น ชัยทั้ง ๗, สมมาครัวทาน, คำไหว้ต่างๆ
- พิธีกรรมสงฆ์ เช่น หนังสือคำเบิก, พิธีอุปสมบท, โอวาทคำสอนฯ
- เทพนิยาย เช่น นิยายวันเก้ากอง, รามเหียน, ฯลฯ

๐๒ นิทานพื้นบ้าน เช่น หงส์ผาคำ อ้ายร้อยขอด ฯลฯ

๐๓ กฎหมายโบราณ เช่น มังรายศาสตร์, ธรรมศาสตร์กือนา, ธรรมศาสตร์, อวหาร ๒๕, กฎหมายมังราย ฯลฯ

๐๔ จริยศาสตร์ เช่น คดีโลกคดีธรรม, รีต ๑๒ คลอง ๑๔, โลกหานี, ธรรมดาสอนโลก, หนังสือโอวาท, ตำนานสุภาษิต ฯลฯ

๐๕ ประวัติศาสตร์ เช่น ตำนานสุวรรณโคมคำ, ตำนานเชียงแสน, ราชวงศ์มังราย, ตำนานลำพูน, ตำนานโยนกเชียงแสน, ตำนานเมืองยอง ฯลฯ

๐๖ โหราศาสตร์ เช่น มูลฤกษ์, ทำนายฤกษ์ยามดี, ดูชะตาพระบวชใหม่, มัทเธียมสิ-ธาร (มัทธยมสิทธานต์), หนังสือกาลยามทำนาย ฯลฯ

๐๗ โคลงกลอน เช่น โคลงพรหมทัต, โคลงสอนใจ, โคลงกาพย์มหาชาติ

๐๘ ยาสมุนไพร เช่น ตำรายาต่างๆ มียาสารพัดอย่าง เป็นต้นว่า ยาแก้โรคพิษสุนัขบ้า ยาบำรุงกำลัง, ยาปลูกผม, ยามะเร็ง, ยาสาร ฯลฯ

๐๙ ลัทธิพิธีกรรม เช่น พิธีสวดถอนอุบาทว์, พิธีเรียกขวัญข้าว, พิธีเรียกขวัญควาย พิธีสืบชะตาเมือง, พิธีสืบชะตาคน, พิธีบูชาท้าวทั้ง ๔ ฯลฯ

๑๐ ไสยศาสตร์ เช่น ยันตร์และคาถาต่างๆ แบบยันตร์พระสิงห์, ยันต์เทียนต่างๆ ฯลฯ

๑๑ ปกิณกะ เช่น ศัพท์สุภาษิต, หนังสือคำไหว้รวม, ธุตังควัตร, ฯลฯ เป็นประเภทที่รวมเรื่องต่างๆไว้ในผูกหรือชุดเดียวกัน

ส่วนอุดม รุ่งเรืองศรี จัดเป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ วรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ตามที่ได้กล่าวในบทที่ ๒ โดยวรรณกรรมมุขปาฐะ ประกอบด้วย เพลงเด็ก เพลงชาวบ้าน โวหารรักของหนุ่มสาว นิทานชาวบ้าน ปริศนาคำทาย และภาษิต ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์นั้น ประกอบด้วย วรรณกรรมบาลี ชาดก ตำนาน ประวัติศาสตร์ ตำรา กฎหมาย คำสอน กวีนิพนธ์ (ค่าว โคลง กาพย์ คำร่ำ ร่าย)

ส่วนการศึกษาของ มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ [๒๘] ที่ได้ศึกษาถึงเครื่องสักการะในล้านนา โดยได้จัดกลุ่มชื่อ “ธรรม” ไว้ได้อย่างสนใจ ดังนี้

ธรรมวัตร ธรรมวัตรเป็นชื่อของคัมภีร์ธรรมคำสอนทุกประเภทที่นักปราชญ์ทั้งหลายนำมาจาก พระไตรปิฎก โดยยกออกมาเทศน์สั่งสอนประชาชนให้เหมาะสมกับวัย ฐานะ ของบุคคล ซึ่งพระท่าน เรียกว่าให้ถูกกับอุปนิสัย ในสมัยก่อนนักปราชญ์จะยกเอาหัวข้อธรรมของพระพุทธเจ้ามาเป็น หลักแล้วอธิบายความโดยยกเอาสาเหตุและผลระหว่างอดีต-ปัจจุบันมาเปรียบเทียบกัน คัมภีร์บางเรื่องมีนิทานประกอบอยู่ด้วย ธรรมวัตรนี้ใช้เป็นเครื่องมือเทศน์สอนประชาชน ตัวอย่างเช่น ธรรมมงคลสูตร, ธรรมอภิธรรม, ธรรมเทวทูตทั้ง ๕ ฯลฯ

ธรรมคร่าว คือ คัมภีร์ธรรมที่เป็นชาดกนิทานซึ่งเป็นเครื่องมือสอนอย่างหนึ่งในนวังคสตถุศาสน์ คำสอนของพระพุทธเจ้า ๙ ประการ คือ

๑. สุตตัง คือ อุภโตวิภังค์ นิทเทศ ปริวาร ฯลฯ ในพระสุตตันปิฎก

๒.เคยยัง คือ คำสอนที่มีข้อความร้อยกรอง ร้อยแก้ว ผสมกัน

๓. เวยยากรณัง ได้แก่ ถ้อยคำที่เป็นร้อยแก้วล้วน หมายเอาพระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด

๔. คาถา ได้แก่ ข้อความที่เป็นร้อยแก้วล้วน หมายถึง คาถาธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาในสุตตนิบาต ที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร

๕. อุทานัง ได้แก่ พระคาถาที่ทรงเปล่งด้วยพระหฤทัยสหรคต (ไปพร้อมกับ) โสมนัส

๖. อิติวุตตกัง ได้แก่ พระสูตร ๑๑๐ สูตร ที่ตรัสด้วยคำว่า “วุตตํ เหตํ ภควตา”

๗. ชาตกัง ได้แก่ ชาดก ๕๕๐ เรื่อง

๘. อัพภูตธัมมัง เรื่องอัศจรรย์ ได้แก่ พระสูตรที่ว่าด้วยข้ออัศจรรย์ ไม่เคยมีทุกสูตร เช่นที่ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายข้ออัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ อย่าง ในอานนท์” เป็นต้น

๙. เวทัลลัง ได้แก่ พระสูตรที่ถามตอบ ซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้และความพอใจ

นิทานชาดกเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ปรากฏในพระไตรปิฎก ๕๕๐ เรื่องบางครั้งเรียก อรรถกถาชาดก คือ การเล่าและอธิบายความเพิ่งเติมของพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายต่อมาได้มีการแต่งเพิ่มเติมอีกโดยพระสงฆ์ที่เป็นนักปราชญ์ของชาติต่างๆ เช่น ลังกา พม่า ไทย ส่วนที่สำคัญที่สุดคือ พระสงฆ์ในล้านนาไทยได้ศึกษาภาษาบาลีจนเชี่ยวชาญสามารถนำเอานิทานพื้นเมืองต่างๆ มาเรียบเรียงแบบอรรถกถาชาดก ยกเอาหัวข้อธรรมทางพุทธศาสนาขึ้นมากล่าวแล้วเล่าเรื่องไปอย่างพิสดาร ตอนสุดท้ายมีการชุมนุมตัวละครเป็นสโมธานชี้ว่า เป็นผู้

---

[๒๘] มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ, **เครื่องสักการะในล้านนาไทย**, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๘) หน้า ๖๖-๗๐.

นั้นผู้นี้กลับชาติมาเกิดเรียกว่า ชุมนุมชาดก นิทานชาดกที่แต่งในล้านนาไทยมีลักษณะเป็นสตานิชาตกานิ หรือชาดก ๑๐๐ เรื่อง แบ่งเป็น ๒ ภาค คือ ปัญญาสชาตกานิ หรือชาดก ๕๐ เรื่อง ภาคที่ ๒ คือ สตานิชาตกานิ ทำอีก ๕๐ เรื่อง รวมเป็น ๑๐๐ เรื่อง ต่อมาในภายหลังการล่มสลายของอาณาจักรล้านนาคัมภีร์ชาดกของล้านนาจึงถูกแยกออกไปเหลือแต่ส่วนที่หนึ่ง ๕๐ เรื่อง ได้ใช้เป็นแม่บทของวรรณคดีไทยจนถึงปัจจุบัน

พระธรรมชาดกนิทานที่กล่าวมา คือ พระชาดกในสุตตันตปิฎกเรียกชาดกในนิบาตหรืออรรถกถาชาดก ซึ่งปรากฏในนิบาตต่างๆ ส่วนชาดกที่พระเถระทั้งหลายแต่งในภายหลังเรียกว่าชาดกนอกนิบาต คือ เรื่องราวนอกพระไตรปิฎก และการนำเอาชาดกธรรมเหล่านี้มาเทศน์สอนประชาชนเรียกว่า “**ธรรมคร่าว**” คำว่า “**คร่าว**” คือ เรื่องราวหรือวรรณกรรมที่เขียนหรือเรียบเรียงประดุจห่วงโซ่ พระธรรมชาดกเรียกว่า คร่าวธรรมบ้าง ธรรมคร่าวบ้าง ต่อมาในระยะหลังช่วงเวลา พ.ศ. ๒๓๐๐–๒๕๐๐ ได้มีกวีแต่งเรื่องด้วยฉันทลักษณ์คร่าวให้ชายหนุ่มหญิงสาวชาวบ้านได้อ่านกันเรียกว่า คร่าวซอ อ่านหรือเล่าธรรมดาๆ บ้าง ใช้ประสานเสียงดนตรีอันประกอบด้วย ซึง สะล้อ บ้าง อาจกล่าวได้ว่า ธรรมคร่าว หรือ คร่าวธรรม เป็นเรื่องของทางวัด ส่วนคร่าวซอเป็นเรื่องของทางชาวบ้านหรือวรรณกรรมสำหรับชาวบ้าน

ธรรมโทน ชาวล้านนา เรียกธรรมโตน หมายถึง ธรรมคัมภีร์ที่เขียนไว้ในธรรมคัมภีร์ผูกเดียวจบ เกิดจากการแต่งธรรมวัตรของนักปราชญ์ให้จบภายในเวลาและการย่อเรื่องชาดกธรรมคร่าวที่ยาวให้สั้นเพียงผูกเดียว เช่น เวสสันตระโทน ช้างฉันทันต์โทน สุธนูโทน เตมียะโทร เป็นต้น

ธรรมผีตาย คัมภีร์ธรรมที่ใช้เทศน์ในงานเฮือนเย็นหรืองานศพ เรียกว่า ธรรมผีตาย คือธรรมสำหรับ คนตาย อยู่ใน ๒ ลักษณะด้วยกันคือ

๑) ธรรมคัมภีร์เทศน์สำหรับอุทิศส่วนกุศลแก่คนตาย โดยเชื่อว่าคนตายจะได้รับส่วนบุญกุศลที่ญาติอุทิศให้ เช่น ธรรมาลัยโผด ธรรมเปตพลี ธรรมมหาวิบาก ธรรมมหามูลนิพพาน ธรรมอมตปัญหา เป็นต้น

๒) พระธรรมคัมภีร์ที่ใช้เทศน์เพื่อสั่งสอนคนเป็น คือ ศรัทธาสาธุชนผู้มีชีวิตอยู่เรียกว่าธรรมสอน ในคราวมีงานศพเพื่อให้ประชาชนเกิดสลดสังเวช เกิดปัญญาคิดพิจารณาเห็นสภาวะความเป็นจริงของชีวิตที่คนเราเกิดมาต้องประสบกับความแก่ความเจ็บและความตาย ธรรมเหล่านี้ คือ เทวทูตทั้ง ๕ ธรรมอานิสงส์ขอนดอก หรือ อานิสงส์ล้างคาบ ธรรมอนิจธรรม ธรรมเจ็ดคัมภีร์ ฯลฯ ตลอดถึงธรรมคำสอนต่างๆ ที่นักปราชญ์แต่งขึ้นเพื่อใช้สอนประชาชน เพราะการเทศน์ต่อหน้าศพอยู่นั้นเป็นการเทศน์ที่มีตัวอย่างให้เห็นอย่างแท้จริง

ธรรมชาตา นักปราชญ์ในล้านนาไทยได้วางเกณฑ์ไว้สำหรับประชาชนได้ทำบุญกุศลเพื่อตนเองและเพื่อสร้างคัมภีร์ธรรมไว้ในพระพุทธศาสนา โดยการจารใบลานในคัมภีร์ใช้เป็นธรรมชาตาเกิดประจำ วัน เดือน ปี เรียกว่า ธรรมชาตาวัน ธรรมชาตาเดือน ธรรมชาตาปี โดยธรรมชาตาวัน ถือเอาพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ส่วนธรรมชาตาเดือน ชาตาปี ถือธรรมชาดกหรือธรรมคร่าวประเภทธรรมโทนเรื่องย่อของธรรมคร่าวนั้น ๆ เช่น ธรรมเวสสันตระโทน ธรรมจันทกุมารโทน ธรรมกุสลาดโทน ธรรมสุตโสมโทน เป็นต้น

ธรรมอานิสงส์ นักปราชญ์ในล้านนาไทย ได้แต่งคัมภีร์เกี่ยวกับการทำความดีของประชาชนแล้ว จะได้รับผลตอบแทนในรูปลักษณะต่าง ๆ เป็นอันมาก เช่น ธรรมอานิสงส์ทานกฐิน ธรรมอานิสงส์บวช ธรรมอานิสงส์ การถวาย กุฏิ เจดีย์ วิหาร อุโบสถ บ่อน้ำ ศาลา แต่ละอย่างมีอานิสงส์แตกต่างกันไปตามลักษณะของวัตถุและเจตนารมณ์ของผู้ถวาย

คัมภีร์เหล่านี้เป็นเครื่องช่วยเสริมศรัทธาปสาทะของประชาชนให้เลื่อมใสในศาสนาและสร้างถาวรวัตถุหรือศาสนสถานทั้งหลายทั่วไปในล้านนา

ธรรมมหาชาติ บรรดาคำสอนทางพระพุทธศาสนา ชาดกที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในล้านนา คือ มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกว่า ธรรมมหาชาติ บางแห่งเรียกการฟังธรรมมหาชาติว่า "**ตั้งธรรมหลวง**" หมายถึงการฟังเทศน์ ฟังธรรม ครั้งใหญ่ อันเป็นประเพณีนิยมแต่โบราณ

การจัดหมวดหมู่ของมณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ ดังกล่าว เป็นการจัดการประเภท หมวดหมู่วรรณกรรมล้านนาอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งมีความน่าสนใจ เพราะสะท้อนภาพคัมภีร์ธรรมล้านนาได้อย่างเหมาะสม

อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้จัดเป็น ๕ หมวด โดยพิจารณาถึงความนิยมและความถี่ในการนำคัมภีร์มาใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาในปัจจุบันที่สืบเนื่องมาจากอดีต คือ

๑) กลุ่มคัมภีร์ธรรม/วรรณกรรมที่ใช้เทศน์ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาตาหรือธรรมประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด

๒) กลุ่มคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิต เช่น การเกิด การบวช การเจ็บไข้ได้ป่วย การตาย ก็ใช้คัมภีร์ เช่น โลกวุฑฒิ, สรากริวิชชาสูตร, มหาวิบาก, เป็นต้น

๓) กลุ่มคำสอนตามชาดกในพระไตรปิฎกทั้งในและนอกนิบาต โดยเฉพาะทศชาติชาดกและปัญญาสชาดก ที่จะนิยมแต่งและนำมาเทศน์ในระหว่างพรรษาเป็นธรรมเรื่องที่มีขนาดยาว และนิยมใช้เทศน์สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

๔) กลุ่มคำสอนทั่วไป เช่น โลกนัยคำสอน, ธรรมเล่มหลวง, คำสอนพญามังราย โลกหานีคำสอน คัมภีร์ธรรมปู่สอนหลาน

๕) กลุ่มคัมภีร์อานิสงส์ ที่นำใช้เทศน์ควบคู่กับกิจกรรมในรอบเดือน รอบปี และกิจกรรมตามประเพณีทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น ตามที่กล่าวแล้ว

การจัดหมวดหมู่ ประเภทของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาและคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาตามที่กล่าวแล้ว ผู้ศึกษาพึงพิจารณาว่า มีความเหมาะสมอย่างไร โดยการศึกษาในครั้งนี้นำมากล่าวเพียงเพื่อแสดงให้เห็นถึงวรรณกรรมและคัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนาในล้านนา ว่า มีมากมายมหาศาลและเป็นมรดกทางวัฒนธรรม มรดกทางปัญญาที่สมควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์และนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อบุคคลและสังคม

๔.๖ อิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีต่อสังคม

เนื่องจากพระพุทธศาสนาในล้านนามีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของล้านนา และมีพัฒนาการที่เกี่ยวเนื่องกันมาโดยตลอด ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาในล้านนา ถึงแม้จะปรากฏหลักฐานว่าได้รับอิทธิพลจากลังกาเป็นหลัก แต่โดยความเป็นจริงแล้ว พระพุทธศาสนาในล้านนามีลักษณะเฉพาะของตัวเองที่เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์กับความเชื่อดั้งเดิมของพื้นบ้านและปะปนกับสถานะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ สำหรับแนวความเชื่อของพุทธศาสนามหายานมีบ้างแต่ไม่มากนัก ลักษณะศาสนาในล้านนาจึงมิได้เป็นแบบลังกาทั้งหมด ลักษณะเช่นนี้อาจเรียกว่า “พุทธศาสนาของพลเมืองล้านนา” [๒๙] ซึ่งมีส่วนทำให้พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อสภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมประเพณีของล้านนาเป็นอย่างมาก ลักษณะที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนา เช่น สภาพทางการเมืองของล้านนาไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ แนวความคิดทางการเมือง ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง หลักคำสอนทางพุทธศาสนา ได้มีอิทธิพลต่อการกำหนดฐานะและบทบาทของบุคคล โดยผู้ปกครองจะต้องปกครองด้วยความชอบธรรม ในขณะที่ผู้ใต้ปกครอง ผู้ครองเรือนก็ต้องมีจริยธรรมในสังคมเช่นกัน

สิ่งที่ปรากฏชัดเจนอีกประการหนึ่ง เกี่ยวกับอิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาสังคมในล้านนา คือ วรรณกรรมคำสอนและบทบัญญัติเกี่ยวกับกฎหมาย ซึ่งเป็นสิ่งที่จะสะท้อนให้เห็นสภาพบางอย่างในสังคม เนื่องจากกฎหมายเป็นบรรทัดฐานของสังคม ถึงแม้ว่ากฎหมายอาจไม่ใช่สิ่งที่สะท้อนสภาพความเป็นจริงของสังคมที่ถูกต้องทั้งหมด แต่กฎหมายก็สามารถสะท้อนให้

---

[๒๙] ปริญญา กายสิทธิ์,**วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๒๓๓-๒๓๕.

เห็นอุดมคติ แนวความคิดที่จะกำหนดมาตรฐานของสังคม กฎหมายล้านนาได้ปรากฏอย่างชัดเจนว่า เป็นสิ่งที่ผสมผสานทั้งแนวความคิดจากคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของมอญ ลักษณะจารีตประเพณี และหลักคำสอนของพุทธศาสนา มีกฎหมายหลายฉบับที่นำเอาพระวินัยของพุทธศาสนามาเปรียบเทียบกับกฎหมายของบ้านเมือง โดยพยายามเปรียบเทียบการกระทำความผิดและการลงโทษทางวินัยของพระสงฆ์มาเป็นแบบอย่างในการลงโทษผู้กระทำผิดกฎหมายบ้านเมือง ลักษณะความหนักเบาในการลงโทษก็พิจารณาตามลักษณะการลงโทษทางวินัยของพระสงฆ์ แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากในทางการเมือง การปกครอง และกฎหมายในล้านนา

ทางด้านสังคม วรรณกรรมพระพุทธศาสนาได้มีบทบาทอย่างมากต่อการอบรมสั่งสอนถ่ายทอดแนวความคิดในการศึกษาแก่สมาชิกในสังคมทุกระดับ หลักคำสอนของพุทธศาสนาให้เผยแพร่ไปสู่สมาชิกในสังคม ทำให้ผู้ในคนสังคมมีแนวความคิด อุดมการณ์ร่วมกัน และเป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนี้สถาบันทางพุทธศาสนายังรับบทบาทในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยการขยายตัวของชุมชนได้อาศัยการขยายตัวจากการพัฒนา อุทิศ ที่ดิน แรงงาน และผลประโยชน์ในวัด ชุมชนเกิดใหม่เป็นจำนวนมากที่ขยายออกมาโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง วัดยังเป็นศูนย์รวมแห่งความศรัทธาของสมาชิกในสังคม และช่วยประสานช่องว่างของชนชั้นในสังคม

ทางด้านธรรมประเพณีของล้านนา กิจกรรมและพฤติกรรมต่างๆ ที่แสดงออก ได้สะท้อนให้เห็นว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญต่อจารีตประเพณี ขนบประเพณี และธรรมเนียมประเพณี หลักคำสอนและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมประเพณีของล้านนามากมาย ทำให้วิถีชีวิต ค่านิยมของชาวล้านนาดำเนินตามแนวทางของความศรัทธาในพุทธศาสนา ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลสูงต่อแนวความคิด พฤติกรรม และวิธีชีวิตของชาวล้านนา และสิ่งเหล่านี้ได้ปรากฏออกมาในรูปแบบของวัฒนธรรมประเพณี ที่สังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม และถ่ายทอดแนวทางการประพฤติปฏิบัติให้แก่คนรุ่นต่อไป ซึ่งเรื่องนี้อาจศึกษาได้โดยนัย ๓ ประการ คือ

ประการแรก คือ จารีตประเพณี เป็นแนวทางปฏิบัติที่สมาชิกในสังคมจะต้องกระทำตาม ถ้าหากฝ่าฝืนหรือละเว้นไม่กระทำถือว่าเป็นความผิดต่อจารีตประเพณีและศีลธรรม หากพิจารณาพื้นฐานของจารีตประเพณีในล้านนาจะพบว่า การนับถือบรรพบุรุษและความเชื่อศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง สิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติหากเพิกเฉยเรียกว่า “ละฮีคพ่อฮอยแม่” หรือการผิดต่อสิ่งต่างๆ ตามที่กล่าวแล้ว คือ ผิดผี ผิดครู ผิดป่า ผิดบ้าน ผิดเมือง ผิดกฎ ผิดคลอง เป็นต้น

ประการที่สอง คือ ขนบประเพณี หมายถึง ประเพณีที่กำหนดขึ้นมาเป็นระเบียบแบบแผน และถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชน วัดจึงมีบทบาทในการจัดระเบียบแบบแผน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ พระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีทางศาสนา นอกจากนี้ สถาบันทางพุทธศาสนา ยังมีบทบาทในด้านการจัดการศึกษา นอกจากจะทำให้พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบแบบแผนของสังคมแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณีให้แก่สมาชิกในสังคมสืบต่อไป

ประการที่สาม คือ ธรรมเนียมประเพณี ได้แก่ประเพณีที่ไม่มีระเบียบแบบแผนเหมือนขนบธรรมเนียมประเพณี และไม่มีเงื่อนไขในความถูกผิดเหมือนจารีตประเพณี แต่เป็นความนิยมที่ประพฤติปฏิบัติกันสืบต่อมา ถ้ามีการงดเว้นหรือฝ่าฝืนไม่กระทำก็มิได้ถือว่ามีความผิด แต่อาจทำให้ดูเหมือนว่า เป็นคนขาดการศึกษา ธรรมเนียม ประเพณีเหล่านี้ เช่น กริยามารยาท การกิน การพูด การแต่งกาย อัธยาศัย แนวทางการประพฤติเหล่านี้ ถูกกำหนดโดยสังคมในลักษณะของคติชาวบ้าน ภาษิตคำสอน คำนาม นิทานต่าง ๆ และคำเทศนาสั่งสอนของพระสงฆ์หรือตามคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ตัวอย่างเช่น ในคำสอนของพระเจ้ามังรายสอนว่า ผู้ชายที่ดีนั้น ต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสมหลายประการ เช่น ควรจะมีกริยามารยาทดี รู้จักสัมมาคารวะ และมีวาจาสุภาพ ดังปรากฏข้อความว่า *"...ผู้ใหญ่ ฮ้องบ่ไปหา ชายผู้นั้นบ่ดี ท้าวขุนจาและปากคำผ่า ชายผู้นั้นบ่ดี ท่านใช้หากมันสังว่าบ่ทัน ชายผู้นั้นบ่ดี..."*[๓๐] หรือปรากฏคำสอนที่ว่า *"อย่าคบคนเมา อย่าเก่าคนบ้า อย่าฆ่าของเลี้ยง อย่าเถียงคำเจ้า..."* [๓๑] เป็นต้น

ประเพณีและศีลธรรมพื้นฐานในสังคมที่เกิดขึ้นดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อวิถีชีวิตของชาวล้านนา นอกจากนี้ ยังมีธรรมเนียมประเพณีของชาวล้านนา ที่แสดงออกในลักษณะของประเพณีสำคัญประจำปี เช่น ประเพณีสรงน้ำพระพุทธรูป ประเพณีดำหัวพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ประเพณีสืบชะตาเมือง ประเพณีตั้งธรรมหลวง ฯลฯ ประเพณีเหล่านี้ จะกระทำเป็นประจำและกำหนดระยะเวลาที่แน่นอน และมีประเพณีบางประเพณีที่กระทำเป็นครั้งคราว เช่น ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีสู่ขวัญบายศรี ประเพณีบวช ฯลฯ ซึ่งประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นประเพณีที่เกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่

---

[๓๐] ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **คำสอนพระยามังราย**, (เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑. (อัดสำเนา).

[๓๑] สมคิด วัชรศาสตร์ , **ชุมชนโบราณคดีเมืองเหนือ** , (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๔) หน้า ๒๑.

และก็ถือได้ว่ามาจากคัมภีร์ที่พระสงฆ์นำบอกล่าวหรือใช้เทศน์ อันเป็นการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าความเชื่อและกิจกรรมในท้องถิ่น

จากการศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์ที่ใช้เทศน์และวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมเหล่านั้นได้สะท้อนให้เห็นแนวความคิด ประสบการณ์ ตลอดจนโลกทัศน์ของนักปราชญ์หรือกวี และอาจเป็นตัวแทนของคนในสังคม ทั้งนี้เพราะเหตุว่า กวีในล้านนาส่วนใหญ่ได้ประพันธ์วรรณกรรมเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทในการกำหนดแนวความคิด การผลิตกวี การสร้างสรรค์วรรณกรรม การกำหนดลักษณะสาระและเนื้อหาของวรรณกรรม ตลอดจนการอนุรักษ์และถ่ายทอดวรรณกรรมพุทธศาสนาจึงมีความผูกพันกับสังคมล้านนาในทุก ๆ ด้าน กล่าวคือ วรรณกรรมนั้นเป็นผลิตผลทางปัญญาที่สะท้อนให้เห็นถึงกรอบและโครงสร้างของความคิดซึ่งเป็นนามธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดออกมาเป็นรูปธรรม โดยนักปราชญ์จะเป็นผู้รวบรวมผสมผสานจากประสบการณ์แนวคิด ความเชื่อ ความคาดหวัง และจินตนาการประกอบกันขึ้นเป็นวรรณกรรม ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วว่า พุทธศาสนามีบทบาทอย่างมากต่อล้านนาทั้งทางด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม

ในที่นี้จะกล่าวถึง บทบาทและอิทธิพลของวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างวรรณกรรมล้านนา จากที่ได้กล่าวถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมในประเด็นอื่นๆ แล้วในบทที่ ๒ โดยมีนัยและข้อควรพิจารณา ดังนี้

การสร้างสรรค์นักปราชญ์หรือกวี กวีหรือผู้แต่งวรรณกรรม ย่อมเป็นผู้มีความแตกฉานในด้านภาษาและอักษรศาสตร์ ตลอดจนมีประสบการณ์และแนวความคิดที่ละเอียดลึกซึ้ง จากการศึกษาเกี่ยวกับนักปราชญ์ พระมหาเถระ หรือกวีที่สำคัญในล้านนา จะพบว่า ส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุสงฆ์ ที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันสงฆ์หรือพระพุทธศาสนามาแล้วทั้งสิ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาของสถาบันสงฆ์ นอกจากจะศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาแล้ว ยังมีการศึกษาอักขรวิธี โดยเฉพาะภาษาบาลี จนอ่านออกเขียนได้ ตลอดจนได้รับการศึกษาในระดับสูงขึ้นเกี่ยวกับพระอภิธรรมและภาษาศาสตร์ จึงนับได้ว่าพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ชาวล้านนาจนได้รับการยกย่องอย่างสูง เช่น พระญาณกิตติเถระ พระสิริมังคลาจารย์ พระโพธิรังสี พระรัตนปัญญาเถระ และยังมีอีกหลายท่านที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น

เนื้อหาสาระของวรรณกรรม วรรณกรรมที่ปรากฏในยุคทองของล้านนา ส่วนใหญ่จะเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น ส่วนวรรณกรรมอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ก็ล้วนแล้วแต่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวโยงกับพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน โดยวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาจะเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของพระพุทธศาสนา และส่วนใหญ่จะแต่ง

เป็นภาษาบาลี วรรณกรรมเหล่านี้ มักจะกล่าวถึงพุทธประวัติ ความเป็นไปของบ้านเมือง และการอรรถาธิบายคัมภีร์หลักธรรมทางศาสนา เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ มังคลัตถทีปนี สมันตปาสาทิกา อัตถโยชนา คันถาภรณฎีกา เวสสันดรทีปนี ส่วนวรรณกรรมชาดก ก็เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น เรื่องมหาชาติ หรือมหาเวสสันดรชาดกของล้านนา ซึ่งมีอยู่กว่า ๒๐๐ สำนวน ก็นับว่าได้รับอิทธิพลจากเนื้อเรื่องในพระไตรปิฎก

นอกจากนี้ ยังมีวรรณกรรมนิทานที่อ้างอิงพระพุทธศาสนา คือ อ้างอิงว่า เป็นชาดกของพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมี เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ พระสงฆ์ชาวล้านนาได้นำเอานิทานพื้นบ้านมาแต่งเป็นชาดก และคัมภีร์เพื่อใช้เทศน์ในกิจกรรมต่างๆ นิทานชาดกเหล่านี้จัดเป็นชาดกนอกนิบาต อันเป็นชาดกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนาซึ่งมีจำนวนมากมาย ชาดกนอกนิบาตของล้านนานี้มีผู้กล่าวถึงมากที่สุด คือ ปัญญาสชาดก ซึ่งปัญญาสชาดกได้เป็นบ่อเกิดของวรรณกรรมอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น สิงสันธนูไชย เจ้าสุธน สุวรรณะหอยสังข์ รวมทั้งคัมภีร์อานิสงส์ และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ของพระสงฆ์ล้านนาในสมัยต่อมา

สำหรับวรรณกรรมคำสอน ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาที่มุ่งจะสั่งสอนศีลธรรมหรือคติธรรมแก่สมาชิกในสังคมระดับต่างๆ ตั่งแต่ชนชั้นปกครองจนถึงผู้อยู่ใต้การปกครองนั้น วรรณกรรมคำสอนเหล่านั้น ล้วนมีเนื้อหาสาระที่ผูกพันกับคำสอนของพุทธศาสนาทั้งสิ้น โดยเฉพาะคำสอนที่มุ่งเนื้อหา ๒ ประการ คือ ประการแรก แนวคิดเกี่ยวข้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น หลักของไตรลักษณ์ อันมี อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แนวคิดกฎแห่งกรรม และสังสารวัฏ ประการที่สอง ลักษณะเนื้อหาที่อาศัยเรื่องราวคัมภีร์ศาสนา ดังนั้น พุทธศาสนาจึงมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในฐานะเป็นแนวความคิดและการสร้างสรรค์วรรณกรรมของกวีล้านนา

การอนุรักษ์และการถ่ายทอดวรรณกรรม เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชน แหล่งสร้างสรรค์วรรณกรรมส่วนใหญ่คือวัด นักปราชญ์ กวีผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมส่วนใหญ่ก็คือพระสงฆ์ วัดจึงเป็นแหล่งผลิตนักปราชญ์ กวี และเป็นที่เก็บรวบรวมและรักษาวรรณกรรมต่าง ๆ โดยวรรณกรรมเหล่านั้นจะถูกจารึกไว้ในใบลานหรือใบปั้บสาด้วยตัวอักษรล้านนา และคัดลอกสืบต่อกันมา นอกจากนี้ชาวล้านนายังมี ประเพณีความเชื่อว่าผู้ใดได้สร้างคัมภีร์ถวายวัดหรือได้กระทำทานธรรมจะได้รับอานิสงส์ จนสามารถนำไปสู่นิพพานตามที่กล่าวแล้ว ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีผู้คัดลอกคัมภีร์ใบลาน และปั้มหนังสาไปถวายตามวัดต่าง ๆ อย่างมากมายภายในตู้พระธรรมหรือหอไตรวัดจึงเป็นศูนย์กลางของการอนุรักษ์และถ่ายทอดวรรณกรรม

การเผยแพร่วรรณกรรม การที่พระสงฆ์มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนสมาชิกในสังคมทุกกลุ่ม ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้เผยแพร่วรรณกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์ธรรมที่

ใช้ในการเทศนาสั่งสอนประชาชน คัมภีร์ธรรมจะมีลักษณะคล้ายกับชาดก คือ มีการตั้งบทด้วยพระคาถาบาลี แล้วอธิบายความเป็นร้อยแก้วหรือค่าว [๓๒] และใช้สำนวนบรรยาย พรรณนา เทศนา โดยยกนิทานชาดกประกอบเพื่อความเข้าใจ ซึ่งพระสงฆ์จะใช้การเทศน์ใน ๒ ลักษณะตามที่กล่าวแล้ว คือ การเทศนาแบบทั่วไปเป็นการเทศน์ในโอกาสต่าง ๆ เช่น การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ การทำบุญสืบชะตา การเทศน์ในวันพระ การเทศน์ประเภทนี้นิยมเทศน์เรื่องธรรมชาดก ส่วนการเทศน์ อีกประการหนึ่ง คือ การเทศน์แบบตั้งธรรม เรื่องที่ใช้เทศน์อาจเป็นปัญญาสชาดก ทศชาติชาดก และที่นิยมมากที่สุด คือมหาเวสสันดรชาดก หรือการเทศน์มหาชาติ โดยจะกระทำเป็นพิธีใหญ่และเทศน์นานถึง ๗ วัน ซึ่งเรียกกันว่า ประเพณีตั้งธรรมหลวง จะมีพุทธศาสนิกชนไปชุมนุมเพื่อฟังเทศน์กันอย่างคับคั่ง จึงนับว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการเผยแพร่วรรณกรรม/คัมภีร์ธรรมไปสู่ประชาชน และเนื้อหาคัมภีร์ธรรมหรือชาดกเรื่องเหล่านั้นจะถูกถ่ายทอดไปสู่สมาชิกอื่น ๆ ในลักษณะของวรรณกรรมมุขปาฐะ

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนามีบทบาททั้งต่อการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ทั้งในด้านการผลิตนักปราชญ์ กวี การสร้างสรรค์กรอบโครงสร้าง แนวความคิด สาระเนื้อหา ตลอดจนการอนุรักษ์สืบทอด และเผยแพร่วรรณกรรม/คัมภีร์ธรรมแก่อนุชนรุ่นต่อไป

๔.๗ ผลการศึกษาวิเคราะห์และข้อสังเกตเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยยกตัวอย่างคัมภีร์อานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา พบว่า มีลักษณะร่วมกัน ๓ ประการ คือ

๑. ที่มาและความสัมพันธ์กับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และการปกครอง จากการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด จะเห็นได้ว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาไม่ว่าจะมีการแบ่งประเภทและหมวดหมู่อย่างไร สิ่งที่สะท้อนให้เห็นอย่างประจักษ์ชัด คือ ความสืบเนื่องขององค์ความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับบ้านเมือง พระพุทธศาสนา และความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น อันได้แก่ ประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาและองค์ความรู้ที่มาจากพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงว่า ประวัติศาสตร์ของล้านนากับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในล้านนาได้ดำเนินมาพร้อมๆ กัน ถ้ากล่าวโดยนัยของแหล่งที่มา จะเห็นว่า องค์ความรู้ที่ปรากฏขึ้นนั้นมาจาก

---

[๓๒] "ค่าว" คำนี้คือ "คร่าว" นั่นเอง แต่ชาวล้านนาออกเสียงมักจะทำให้ตัว "ร" หายไป ค่าวเป็นคำฉันทลักษณ์ที่นิยมกันมากที่สุดในล้านนา เหมือนกลอนของภาคกลางที่นิยมกันทุกชนชั้น ค่าวธรรมมักจะแต่งเป็นเรื่องจักรวงศ์ เช่น ค่าวหงส์หิน ค่าวธรรมเวสสันตรชาดก ค่าวธรรมเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ เป็นต้น

พระไตรปิฎก อรรถกถา และความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา แนวคิดทั้งสองประการถูกนำมาผนวกเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสมจนกลายเป็นจารีต ประเพณี เริ่มต้นจากการนำองค์ความรู้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือนวังคสัตถุศาสน์ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ คาถา อุทาน ชาดก อิติวุตตกะ อัพภูตธรรม และ เวทัลละ มาสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะของการผสมผสานทางความคิดจนปรากฏเป็นวรรณกรรม/คัมภีร์ธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนา ดังเช่น มังคลัตถทีปนี จักวาฬทีปนี ฯลฯ ที่มีความเจริญควบคู่กับล้านนาในยุคราชวงศ์มังราย ซึ่งในยุคดังกล่าว องค์ความรู้ที่ปรากฏขึ้นนั้น มีความชัดเจนถูกต้องตามหลักการและแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มีเพียงบางส่วนที่ประยุกต์เข้ากับความเชื่อในท้องถิ่น ดังเช่น วรรณกรรมเรื่อง ชินกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา จามเทวีวงศ์ หรือในวรรณกรรมประเภทตำนาน ที่มักจะกล่าวถึงอภินิหารควบคู่กับสาระความเป็นไปของบ้านเมือง และบางส่วนก็เป็นชาดกนอกนิบาต เช่น ปัญญาสชาดก ที่แสดงถึงความรู้ ความเข้าใจในพระพุทธศาสนากับความเป็นไปของบ้านเมืองในขณะนั้น และที่สำคัญยิ่งในยุคทองของล้านนานี้ พระมหาเถระนักปราชญ์ในล้านนา มีความรู้ ความเข้าใจในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีอย่างแตกฉาน

ในยุคต่อมา อิทธิพลของความเชื่อในท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมล้านนามากขึ้น เนื่องจากความไม่เข้มแข็งของบ้านเมืองที่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า องค์ความรู้ที่ปรากฏขึ้นในช่วงนี้ถึงแม้ว่าจะมีน้อย แต่ก็เริ่มอาศัยความรู้ในท้องถิ่นและอ้างถึงความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ หรือว่าสืบเนื่องมาจากพระไตรปิฎก นวังคสัตถุศาสน์ โดยเฉพาะชาดกนอกนิบาต จนกลายเป็นคัมภีร์ธรรมหรือวรรณกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของล้านนา กล่าวคือ พระสงฆ์ในล้านนาที่ได้ศึกษาภาษาบาลี ประวัติพุทธศาสนา และสภาพสังคมจนเกิดความเชี่ยวชาญ สามารถนำเอานิทานพื้นเมืองต่างๆ มาเล่าเรียนแบบอรรถกถาชาดก โดยยกเอาหัวข้อธรรมทางพุทธศาสนาขึ้นมากล่าวแล้วเล่าเรื่องไปอย่างพิสดาร ในช่วงนี้จึงปรากฏกลุ่มคัมภีร์ธรรมที่เป็นล้านนา คือ การสร้างคัมภีร์ธรรมขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม ซึ่งได้แก่ คัมภีร์ธรรมชาตา คัมภีร์อานิสงส์ต่างๆ รวมถึงคัมภีร์ที่อธิบายคัมภีร์ดั้งเดิมและไวยากรณ์ภาษาบาลี ที่ได้สร้างจารีต ประเพณีของล้านนาขึ้นมาใหม่ โดยมีคัมภีร์ธรรมรองรับวัฒนธรรม ประเพณีเหล่านั้น เช่น คัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์สัพพทาน ธรรมมาลัยโผด มูลนิพพาน เป็นต้น ซึ่งได้ผสมผสานความเชื่อในท้องถิ่นเข้ามาในคัมภีร์เหล่านั้นเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ แนวคิดจากคัมภีร์อานิสงส์การสร้างธรรม เขียนธรรมถวาย ได้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อวงการวรรณกรรมหรือคัมภีร์ธรรมล้านนา ในยุคสมัยดังกล่าว จึงมีการคัดลอกและสร้างคัมภีร์ธรรมขึ้นมาใหม่ ซึ่งมีทั้งที่สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาและตามความเชื่อใน

ท้องถิ่น หรือผสมผสานแนวคิดทั้งสองประการเข้าด้วยกัน โดยการอ้างอิงความชอบธรรมว่าเป็นสิ่งที่มาจากโบราณกาลและในพระไตรปิฎก

คัมภีร์ธรรมประเภทชาดกนิทานทั้งที่มีที่มาจากชาดกในสุตตันตปิฎกและนอกนิบาต ได้ถูกนำมากล่าวถึงจนกลายเป็นประเพณีในการเทศน์สั่งสอนผู้คน ที่เรียกว่า "**ธรรมค่าว**" "**ธรรมเรื่อง**" คือ เรื่องราวหรือคัมภีร์ธรรมที่เขียนหรือเรียบเรียงประดุจห่วงโซ่ ซึ่งปรากฏเป็นวรรณกรรมหรือคัมภีร์ธรรมในเรื่องต่างๆ ที่ประชาชนนิยมและสนใจ โดยเฉพาะ กลุ่มคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และการประกอบกุศลตามหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ การให้ทาน รักษาศีล และเจริญสมาธิภาวนา และเป็นที่แน่นอนว่า ย่อมมีคัมภีร์อานิสงส์ที่จะต้องนำมาบอกกล่าวตามมา เพื่อแสดงให้เห็นถึง "ผลฝ่ายดีที่ได้รับจากการประกอบกุศลนั้นๆ" หรือแสดงถึงอานิสงส์ที่ได้รับจากการกระทำความดี

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย ได้สะท้อนภาพของอาณาจักรล้านนาและความเป็นไปของพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ความเป็นไปของพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ล้วนมีความสัมพันธ์บริบททางสังคมและวัฒนธรรม แนวคิด และความเชื่อต่างๆ ได้ถูกหล่อหลอมให้มีความหลากหลายมากขึ้น ในขณะที่หลักการทางพระพุทธศาสนาเริ่มเสื่อมลง จนกลายเป็นเพียงพิธีกรรมและความเชื่อที่ว่า มีอานิสงส์ต่อผู้ทำเท่านั้น

๒. องค์ความรู้และภูมิปัญญา องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาและคัมภีร์ธรรมที่ยกมาเป็นตัวอย่าง คือ เรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา อาจกล่าวได้ว่า มี ๓ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑) องค์ความรู้ที่เป็นพุทธแท้ ได้แก่ องค์ความรู้ที่เป็นไปตามแนวคิด หลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแหล่งที่มามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา องค์ความรู้ที่ปรากฏขึ้นจะเป็นไปตามหลักธรรมที่สำคัญ คือ ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา กฎแห่งกรรม กุศลกรรมบถ ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ ฯลฯ โดยคัมภีร์ที่ปรากฏ เช่น มังคลัตถทีปนี อานิสงส์การรักษาศีล อานิสงส์เจโตวิมุติ และเกี่ยวกับเรื่องทศชาติชาดก ฯลฯ ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้มีลักษณะการประพันธ์ที่เป็นล้านนา คือ มีการยกเรื่องในพระไตรปิฎก อรรถกถามาอธิบายเนื้อความให้ชัดเจน ซึ่งอาจสอดแทรกความรู้ในท้องถิ่นผสมผสานเพื่อเป็นตัวอย่างบ้าง

๒) องค์ความรู้ที่เป็นลักษณะตำนานพระพุทธศาสนา ได้แก่ คัมภีร์ธรรม/วรรณกรรมที่ว่าด้วยตำนานทางพระพุทธศาสนาและความเป็นไปของล้านนา เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ รัตนพิมพวงศ์ จามเทวีวงศ์ ตำนานพระแก้วดอนเต้า องค์ความรู้ในคัมภีร์เหล่านี้ แสดงให้

เห็นถึงภูมิความรู้ทั้งที่เป็นหลักการทางพระพุทธศาสนา ตำนานในท้องถิ่น และนิทานพื้นบ้าน สอดแทรกด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งบางครั้งแสดงผลเกินความเป็นจริง ทำให้วรรณกรรม คัมภีร์ธรรม รุ่นต่อมาได้แบบอย่างในการแต่ง เช่น อานิสงส์สรงน้ำพระธาตุ ตำนานพระเจ้าทองทิพย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิธีคิดของนักปราชญ์ล้านนาที่เชื่อมสัมพันธ์บริบทของบ้านเมืองเข้ากับพระพุทธศาสนาในลักษณะของการรับใช้สังคม

๓) **องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ผสมผสาน** ได้แก่ คัมภีร์ธรรม วรรณกรรม ที่ผสมผสานองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยมีการอ้างอิงถึงความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นว่า เป็นของโบราณาจารย์ องค์ความรู้เหล่านี้ จึงปรากฏในลักษณะของความรู้ในด้านต่างๆ เช่น กฎหมาย ประเพณี พิธีกรรม โหราศาสตร์ ซึ่งให้ความสำคัญกับการประยุกต์ใช้ในสังคม บางเรื่องอาจมิได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่มีการประพันธ์ขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรม ประเพณีของท้องถิ่น เช่น คัมภีร์ธรรมอานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์ข้าวหลามข้าวจี่ อานิสงส์ตานกองหลัว มูลนิพพาน ชัยสังคหะ กรรมวาจา เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีลักษณะองค์ความรู้ที่จัดว่า เป็นกลุ่มธรรมใหม่ คือ การย่อความในพระไตรปิฎก ความรู้ ความเชื่อของท้องถิ่น อานิสงส์ และตำนานพื้นบ้านทั้ง ๔ ส่วนเข้าด้วยกัน เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นประเพณี พิธีกรรมที่สืบต่อกันมาและความเชื่อว่า “มีอานิสงส์”

องค์ความรู้และแนวคิดในวรรรกรรมเหล่านั้น อาจกล่าวได้ว่า นักปราชญ์ล้านนาได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ในอินเดีย แนวคิดพระพุทธศาสนาจากลังกา และความเชื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่นซึ่งเชื่อมโยงกับความเชื่อดั้งเดิมของพม่าและขอม

อย่างไรก็ดี องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมหรือคัมภีร์เรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนานั้น มีลักษณะของจุดมุ่งหมายและหลักการร่วมกัน คือ การตอบสนองต่อการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา ความเชื่อในท้องถิ่น ความเป็นไปของบ้านเมือง และการนำไปใช้ในสังคม ที่เชื่อมโยงกับหลักการ ๓ ประการ คือ

๑) กรอบคิดหรือจักวาลความคิด (Cosmo)

๒) องค์ความรู้ที่เป็นกระบวนการและเทคนิค (Concept)

๓) การนำไปประยุกต์ใช้ในสังคม (Practice) หรือการปฏิบัติและการยอมรับในสังคม ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๔.๑
แสดงความเชื่อมโยงองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นกับบริบทที่เกี่ยวข้อง

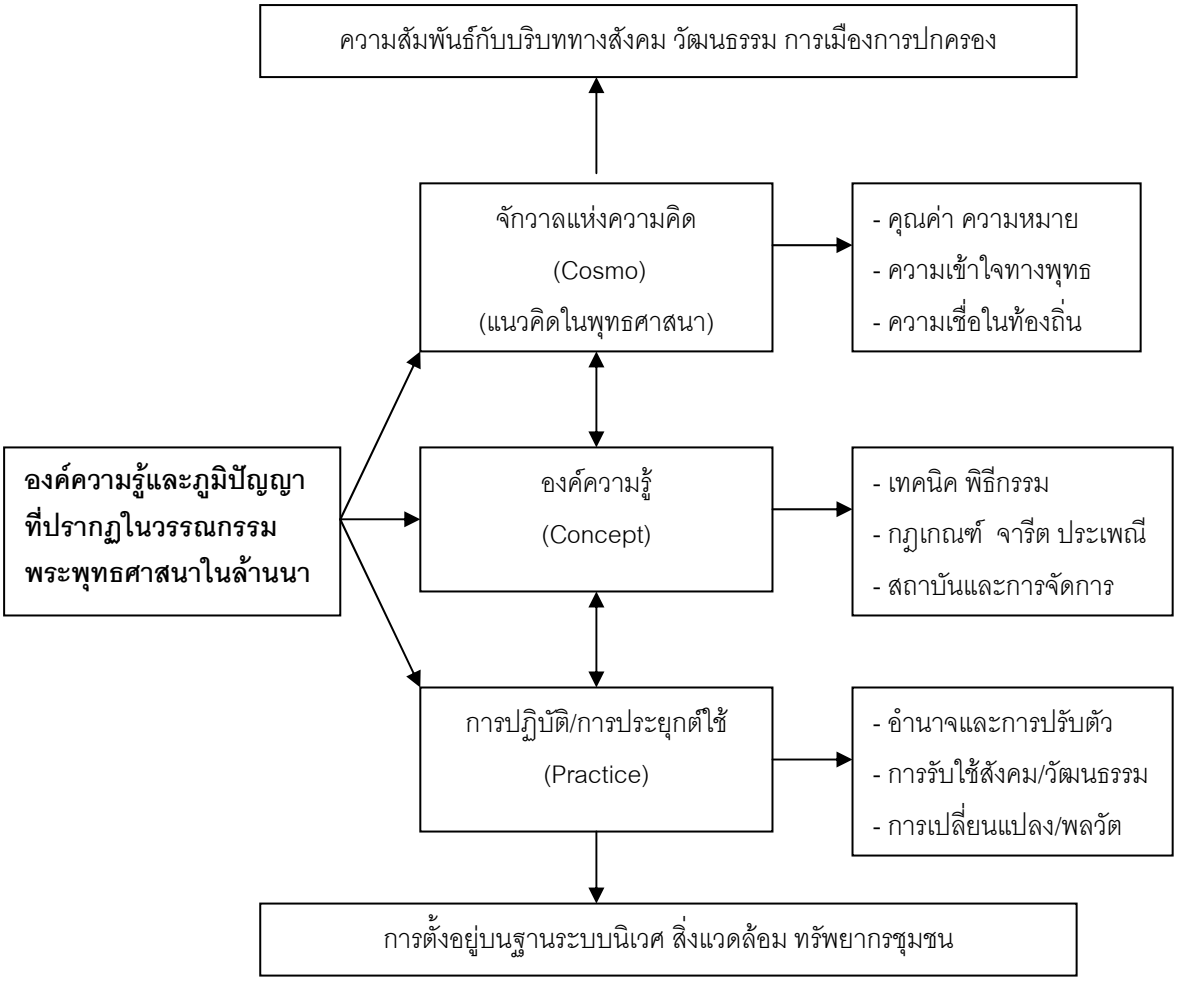

๓. ผลขององค์ความรู้และภูมิปัญญา ผลหรืออิทธิพลขององค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรม คัมภีร์ธรรมในล้านนานั้น มีความสอดคล้องกับการยอมรับ การนำไปปฏิบัติในสังคม ดังนี้

๑) ส่งเสริมต่อการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาในระดับต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดหลักการทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การนำไปเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ของคณะสงฆ์ การเรียนรู้ของพุทธศาสนิกชนและนักประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณกรรม ที่ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ แก่ชีวิตและสังคมได้

๒) ส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น โดยคัมภีร์ธรรมที่ประพันธ์ขึ้นมาเพื่อรับใช้สังคมนั้น มีส่วนทั้งที่เป็นการสร้างเสริมและรับผลของการสร้างเสริมวัฒนธรรม ประเพณีนั้น เช่น คัมภีร์อานิสงส์เรื่องการสร้างธรรม เขียนธรรม ก่อให้เกิดการสร้างคัมภีร์ใหม่ขึ้นมาใหม่ คัมภีร์ที่เกี่ยวกับธรรมชาตาก็สะท้อนแนวคิดเพื่อให้คนใกล้ชิดพระศาสนา

๓) สืบต่อหรือสร้างกระบวนการเพื่อรักษาศรัทธาและความรู้ ความเข้าใจในพระศาสนา ที่เรียกว่า “เพื่อความมั่นคงของพระสัทธรรม” อันสืบเนื่องมาจากการประพฤติ ปฏิบัติ หรือตามหลัก ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

๔) ส่งเสริมความก้าวหน้าและความมั่นคงทางสังคม ในลักษณะของคำสอน ที่ให้คุณค่า ด้านศีลธรรม คติธรรม ค่านิยม รวมถึงกรอบคิดในการดำเนินชีวิต ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา

๕) ส่งเสริมการเสริมสร้างทุนทางสังคม มรดกทางวัฒนธรรมและปัญญา ที่เป็นกระบวนการสร้าง คน ให้เป็นผู้รู้หรือนักปราชญ์ สร้างองค์ความรู้ให้เหมาะสมกับความเข้าใจทางพระพุทธศาสนา และสร้างกระบวนการให้เป็นความสงบสุขของบ้านเมือง กล่าวคือ องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรม และคัมภีร์อานิสงส์ คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ได้เสริมสร้างสิ่งสำคัญ ๓ ประการ คือ การสร้างคนให้เป็นผู้รู้ (หน่อแห่งพุทธะ) สร้างองค์ความรู้ (ธรรมะ) ให้มีความชัดเจนต่อการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา และสร้างศรัทธา/หมู่คณะ (สังฆะ) ให้เกิดการค้ำจุนพระศาสนาและความเป็นไปของบ้านเมือง

๔.๘ สรุปและบทวิเคราะห์องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา

การที่สังคมล้านนามีความเป็นมาที่ต่อเนื่องตั้งแต่ครั้งสร้างบ้านแปลงเมือง เริ่มต้นจากสมัยนครโยนกแถบบริเวณที่ราบลุ่ม จังหวัดเชียงราย มีการสร้างเมืองหิรัญนครเงินยาง เมืองเชียงแสน เมืองเชียงราย เมืองพะเยา เช่นเดียวกับที่ราบลุ่มบริเวณเชียงใหม่ – ลำพูนที่มีแคว้นหริภุญชัยต่อเนื่องไปจนถึงแพร่ น่าน จนก่อตั้งเป็นอาณาจักรล้านนาในสมัยพระเจ้ามังราย และด้วยพื้นฐานความเชื่อของท้องถิ่นในเรื่องผี-ขวัญ ความเชื่อเรื่องโชคลาง ความเชื่อในเรื่องบรรพบุรุษ และความเชื่อในสิ่งที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ ผนวกกับการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาจนเป็นศาสนาประจำของชนชาติในดินแดนแถบนี้ สังคมล้านนา จึงมีการสั่งสมองค์ความรู้ วัฒนธรรม ประเพณีอย่างมากมาย ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และวิถีชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะในยุคที่ล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองนั้น นักปราชญ์ล้านนาได้สร้างสรรค์ผลงานอันเป็นมรดกทางปัญญา และมรดกด้านศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณีอย่างยิ่งใหญ่

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในล้านนาได้แพร่กระจายองค์ความรู้ไปยังท้องถิ่นต่างๆ ทั้งในระดับชาติและในระดับนานาชาติ สังคมพระพุทธศาสนาให้การยอมรับว่าเป็นผลงานที่มีอรรถรสและความไพเราะในระดับชั้นครู เป็นแบบอย่างของการศึกษาและการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาสืบต่อมา และเป็นที่ทราบกันดีว่า เมื่อการสร้างสรรค์ผลงานอันมีคุณค่าย่อมมีการเผยแพร่ สืบทอดผลงานอันนั้นสืบต่อกันไป เช่นเดียวกับ วรรณกรรมหรือคัมภีร์ธรรมในล้านนาจำเป็นต้องมีการเผยแพร่และสืบทอดต่อไปยังอนุชนรุ่นหลังให้ได้มีการเรียนรู้ และนำคำสั่งสอนเหล่านั้นไปสู่การประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมกับฐานะของตน จำนวนหนึ่งในการสืบทอดเจตนารมณ์ของชาวพุทธก็คือ การที่พระสงฆ์นำคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ออกไปเผยแพร่ให้กับประชาชนพุทธบริษัท ให้มีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรมพระพุทธศาสนา เพื่อน้อมนำจิตของตนเข้าสู่การปฏิบัติและการดำรงชีวิตที่เหมาะสม ดังนั้น จึงเกิดประเพณี “การเทศน์” หรือ “การแสดงธรรม” ตามแบบอย่างที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เพราะการเผยแพร่พระพุทธศาสนาหรือการนำหลักธรรมและระเบียบปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาไปบอกกล่าว เป็นการโปรดหมู่สัตว์ให้ได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นการแนะนำเพื่อให้ประชาชนเกิดความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง อันจะเป็นปฐมเหตุของการสร้างศรัทธาและการปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

สังคมพระพุทธศาสนาของชาวล้านนาก็เช่นกัน การเทศน์ของพระสงฆ์ถือว่า เป็นกิจวัตรที่พระสงฆ์จะต้องทำ เพื่อสร้างศรัทธาความเลื่อมใสให้แก่พุทธบริษัท โดยมีระเบียบพิธีในการเทศน์ที่เป็นลักษณะของพระพุทธศาสนาประจำท้องถิ่น ซึ่งมีการเทศน์ ๒ แบบใหญ่ๆ คือ การเทศน์แบบทั่วไปในงานมงคลและอวมงคล และการเทศน์แบบตั้งธรรมหลวงตามที่กล่าวแล้ว

ในการเทศน์ทั้ง ๒ ประเภทนั้น ย่อมมีการคัดสรรคัมภีร์ หรือชุดความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาเรื่องใด เรื่องหนึ่งมาเทศน์ให้กับพุทธบริษัทได้รับฟังตามสถานะและโอกาสที่เหมาะสม ซึ่งเป็นข้อความสำคัญในพระไตรปิฎก หรือในคัมภีร์ที่พระเถระนักปราชญ์ได้รจนาไว้ และด้วยความที่สังคมล้านนามีจารีต ประเพณีที่คล้ายคลึงกัน จึงมีการนำคัมภีร์ธรรมที่มีเนื้อหาที่สอดคล้องกันมาเทศน์ให้ประชาชนได้รับฟัง เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจให้แก่ประชาชน โดยการคัดสรรคัมภีร์ธรรมหรือเรื่องที่นำมาเทศน์ ส่วนใหญ่ก็นิยมนำเรื่องทาน ศีล สมาธิ ปัญญา และชาดกต่างๆ มาเทศน์ จนมีการสร้างเป็นคัมภีร์ธรรมที่ให้สาระในหลักการเหล่านั้น เหมือน “อนุปุพพิกถา” ซึ่งในสมัยหลังจะพบคัมภีร์ดังกล่าวจำนวนมากและมีหลายสำนวนที่นิยมกัน คือ “ธรรมมาลัยโผด” ”ธรรมมหาวิบาก” “นิพพานสูตร” “มหามูลนิพพาน” “จัยยสังคหะ” ฯลฯ โดยนักวิชาการกล่าวว่าเป็น “ธรรมสามัญประจำวัด” เพราะสามารถพบคัมภีร์ธรรมดังกล่าวได้ทุกวัดในแผ่นดินล้านนา ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นนัยต่างๆ คือ

๑) ในมิติทางด้านประวัติศาสตร์ หลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ แล้ว พระสงฆ์ในล้านนามีความรู้ ความแตกฉานในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีเป็นอย่างมาก มีการรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่สำคัญๆ อย่างมากมาย เช่น มังคัตถทีปนี ชินกาลมาลีปกรณ์ จักรวาฬทีปนี ฯลฯ ตามที่กล่าวแล้ว ในสมัยนั้น การเทศน์หรือการแสดงธรรม ก็จะเป็นหลักธรรมที่ถูกต้องตามหลักในทางพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ ชนชั้นผู้ปกครองก็ให้ความอุปถัมภ์ส่งเสริมการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี มีการสร้างคัมภีร์ธรรมถวายวัดเพื่อให้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของคณะสงฆ์และประชาชนทั่วไป และพระมหากษัตริย์เอง พระองค์ก็เสด็จไปรักษาศีลฟังธรรม เป็นแบบอย่างให้กับประชาชน มีการฟัง “ธรรมเรื่อง” ที่ส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวในนิทานชาดก เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจและความเพลิดเพลินในการฟังธรรม ซึ่งประเพณีฟังธรรมเรื่องดังกล่าวมีสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ากือนา แห่งราชวงศ์มังราย นอกเหนือจากธรรมเรื่องที่เป็นชาดกแล้ว เวสสันดรชาดก จะได้รับความนิยมจากประชาชน เพราะแสดงถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธองค์ มีการแสดงเวสสันดรชาดกอย่างมากมาย จนกลายเป็นประเพณี “ตั้งธรรมหลวง”

เมื่อสิ้นสุดราชวงศ์มังราย เข้าสู่ภายใต้การปกครองของพม่า ขวัญ กำลังใจของคณะสงฆ์และประชาชนตกต่ำ การรจนาคัมภีร์ทางด้านพระพุทธศาสนาแทบไม่เกิดขึ้น การเทศน์จึงเหลือเพียงการนำคัมภีร์บางส่วนมาย่อให้สั้นลง และเทศน์ให้พอเป็นพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น ความรู้ที่ได้ จึงเป็นเพียงบางส่วนที่ไม่มีความต่อเนื่องให้เห็นเป็นองค์รวมของพระพุทธศาสนา การสร้างคัมภีร์ถวายวัดจึงเป็นการย่อให้สั้นลง เช่น การสร้างคัมภีร์ปิฎกทั้งสามให้เหลือเพียง ๓ ผูก และมีคัมภีร์อานิสงส์อีก ๑ ผูกต่อท้าย เป็นพระไตรปิฎกฉบับย่อ ๔ ผูกเท่านั้น ในขณะที่หลักธรรมอื่นๆ ก็ย่อความลง จึงปรากฏเป็นคัมภีร์ในเรื่องต่างๆ คือ “ธรรมมาลัยโผด” “ธรรมมหาวิบาก” “นิพพานสูตร” “มหามูลนิพพาน” ตามที่กล่าวแล้ว ซึ่งคัมภีร์ธรรมเหล่านี้ พระสงฆ์จะนำออกมาแสดงให้ประชาชนได้รับฟัง จนกลายเป็นประเพณีในงานมงคลและอวมงคลของชาวล้านนา ที่จะต้องมีการเทศน์ในคัมภีร์ธรรมเหล่านั้นจนถึงปัจจุบัน โดยสามารถแบ่งกลุ่มคัมภีร์ธรรมเป็นกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มธรรมชาตาที่เกี่ยวข้องกับการเกิดของชีวิต กลุ่มคัมภีร์ธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต การเกิด แก่ เจ็บ ตาย และกลุ่มธรรมอานิสงส์ ตามที่กล่าวแล้ว ซึ่งสาเหตุการที่คัมภีร์ธรรมเหล่านั้นมีปรากฏจำนวนมากและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป อาจมีสาเหตุมาจาก การที่พระสงฆ์ในยุคต่อมาไม่มีความรู้ในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีมากนัก จึงอาศัยหลักธรรมที่มาครั้งสมัยราชวงศ์มังรายเป็นหลักในการนำมาเทศน์ เมื่อมีคัมภีร์ที่พระเถระรจนาไว้ก็เอาคัมภีร์นั้นมาบอกต่ออีกประการหนึ่งคือ สภาพบ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ความนิยมของประชาชนก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ประชาชนประกอบกุศลก็เพื่อมุ่งหวังอานิสงส์มากขึ้น ในขณะที่การเทศน์ในรูปแบบดังเดิมก็

เปลี่ยนแปลงไป โดยมีการย่อความให้น้อยลง ซึ่งคัมภีร์เหล่านั้นจะตอบสนองการเรียนรู้ของประชาชนทั่วไปได้ดีกว่าหลักธรรมที่ลึกซึ้ง

๒) ในมิติขององค์ความรู้และภูมิปัญญา คัมภีร์ธรรมที่ปรากฏเหล่านั้น ถึงแม้ว่าจะมีการย่อความลงในสมัยหลัง แต่ก็สามารถคงไว้ซึ่งชุดความรู้ที่ถูกต้องตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ถึงแม้ว่า จะมีบางส่วน บางคัมภีร์ที่นำความรู้ ความเชื่อในท้องถิ่นมาผสมผสาน แต่ก็แสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญที่น้อมนำบุคคลเข้าสู่การปฏิบัติในกุศลกรรม ดังนั้น องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาจึงมีลักษณะร่วมกันหลายประการ คือ

๒.๑ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ “ธรรมชาตา” ประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิดของบุคคลที่นักปราชญ์ล้านนาได้กำหนดในเชิงกุศโลบายให้บุคคลมีความผูกพันใกล้ชิดกับพระศาสนา โดยสาระเน้นถึงการประพฤติปฏิบัติ ในหลักธรรมพื้นฐานที่บุคคลพึงมี คือ ความเพียร ความเมตตา การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญสมาธิและปัญญา ขันติความอดทน และสัจจะความจริงใจ ที่เป็นไปตามการสั่งสมบุญบารมีของพระพุทธองค์

๒.๒ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิต เช่น การเกิด การบวช การเจ็บไข้ได้ป่วย การตาย ฯลฯ โดยการนำความรู้ในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับช่วงชีวิตดังกล่าวมาแสดงเพื่อให้พุทธบริษัทเข้าใจกับสาระของวิถีชีวิตในช่วงเวลา ซึ่งชุดความรู้ก็จะเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับความรู้ในทางสามัญลักษณ์ คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย การตั้งตนให้อยู่ในธรรมฝ่ายดี รวมทั้งความเชื่อเรื่องกรรม –บาปบุญ คุณโทษ

๒.๓ องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและศาสนพิธีที่ส่งเสริมวัฒนธรรม จารีต ประเพณี โดยชุดความรู้เหล่านี้ เน้นการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

๒.๔ องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่คำสอนทั่วไป ในลักษณะของกฎเกณฑ์ทางสังคม โดยการนำความรู้ทางพระพุทธศาสนามาผสมกับระเบียบปฏิบัติในสังคมล้านนา ที่ถูกอธิบายในรูปแบบของจารีต ประเพณี ที่สังคมควรยึดในลักษณะของสิ่งที่ไม่ควรกระทำที่เรียกว่า “ผิดต่อบุคคลและสังคม” คือ ไม่ผิดผี ผิดบ้าน ผิดเมือง ผิดกฎ เป็นต้น

องค์ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านั้นได้แสดงเป็นชุดความรู้ใน ๓ ลักษณะตามที่กล่าวแล้ว คือ ๑) องค์ความรู้ที่เป็นพุทธแท้ อันเป็นไปตามความรู้ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และระเบียบการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาที่มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ๒) องค์ความรู้ที่เป็นตำนานที่ให้ความรู้ในด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของชนชาติ และ ๓) ความรู้ที่ผสมผสานกับความรู้ความเชื่อในท้องถิ่น ที่ช่วยเสริมสร้างระบบคุณธรรม จริยธรรมในสังคมขึ้นมาใหม่ โดยองค์ความรู้

เหล่านั้นทั้งหมด สามารถเชื่อมโยงกับกรอบคิดในสังคม กระบวนการและเทคนิคเชิงพิธีกรรม รวมทั้งการประยุกต์ใช้ในสังคม ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ในสังคม

๔) ในมิติของความสัมพันธ์ที่มีต่อสังคมและวัฒนธรรมล้านนา องค์ความรู้และกระบวนการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนผ่านวรรณกรรมคำสอน คัมภีร์ธรรม และสุภาษิตต่างๆ นั้น ได้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างคติธรรม ความเชื่อของชาวล้านนา เป็นคติเตือนใจให้บุคคลและสังคมตระหนักถึงการประกอบกุศลกรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคม ที่มีผลต่อการสร้างระบบวัฒนธรรม จารีตประเพณีของล้านนา ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงความรู้ทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกิจกรรมในรอบเดือน รอบปีของชาวล้านนา และสร้างระบบวัฒนธรรมประเพณีที่มีคุณค่าขึ้นมาใหม่ในลักษณะของ "ศาสนาประจำท้องถิ่น" หรือ "Popular Buddhism"

ถึงแม้ว่า แนวคิดพื้นฐานในการสร้างสรรค์วรรณกรรมและการสร้างระบบวัฒนธรรมประเพณีของชาวล้านนา ส่วนหนึ่งจะได้รับมาจากพระพุทธศาสนาที่มาจากลังกา และแนวคิดความเชื่อในเรื่องธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติจากลัทธิพราหมณ์ในอินเดีย รวมทั้งความเชื่อที่มีอยู่ดั้งเดิมในท้องถิ่นก็ตาม แต่ระบบแนวคิดเหล่านั้นทั้งหมด สามารถผสมผสานกันอย่างลงตัวในแผ่นดินล้านนา โดยทั้งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อที่มาจากแนวคิดต่างๆ ได้หลอมลงรวมกันในระบบประเพณีของชาวล้านนา ตัวอย่างเช่น ประเพณีสงกรานต์ ที่เป็นแนวคิดของลัทธิพราหมณ์ในอินเดีย แต่ชาวล้านนาก็สามารถนำแนวคิดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้รวมกันจนเกิดประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของชาวล้านนา โดยมีการสร้างคัมภีร์อานิสงส์ปี่ใหม่เมือง อานิสงส์ขนทรายเข้าวัด หรือหลักธรรมอื่นๆ โดยแนวคิดทั้งทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นหรือแนวคิดที่มาจากอินเดีย ได้ส่งผลก่อให้เกิดวัฒนธรรม จารีตประเพณีอื่นๆ อีก ซึ่งกระบวนการดังกล่าว อาจเป็นเพราะการใช้กุศโลบายของพระเถระ นักปราชญ์ชาวล้านนาที่ได้สนับสนุนและการสร้างวรรณกรรมเพื่อให้ประเพณีและคตินิยมดังกล่าว รวมทั้งการเสริมสร้างระบบศีลธรรมในล้านนา

โดยสรุปองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา มีความเชื่อมโยงกับประวัติความเป็นของพระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นการคัดสรรเพื่อนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาข้อใด ข้อหนึ่งมาอธิบายให้พุทธบริษัทได้รับรู้ตามฐานะและโอกาสที่เหมาะสม เป็นการประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมมากกว่าการแสดงถึงความเป็นพระพุทธศาสนาในอุดมคติ มีการสร้างระบบทางสังคม จารีตประเพณี ขึ้นมาใหม่ภายใต้การผสมผสานความรู้ทางพระพุทธศาสนากับความเชื่อในท้องถิ่นและความเชื่อที่มาจากสถานที่อื่นๆ เช่น อินเดีย พม่า ลังกา และขอม เพื่อส่งเสริมให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาให้

เข้าสู่วิถีการปฏิบัติในจารีตประเพณี ซึ่งจะทำให้ผู้คนมีความผูกพันกับระบบในสังคมมากกว่า การปฏิบัติด้วยตัวเอง ทั้งนี้ เป็นเพราะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง ความชาญฉลาดพระปราชญ์ล้านนาและการสืบต่อของอนุชนรุ่นหลัง

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา และความเชื่อในเรื่องของกรรม และบาป บุญ คุณ โทษ ดังกล่าว เป็นเพราะการอุปถัมภ์ของชนชั้นผู้ปกครอง ความชาญฉลาดของพระเถระ นักปราชญ์ที่เชื่อมโยงเอาความรู้ท้องถิ่นมาผสมผสาน เพื่อมิให้คำสอนเหล่านั้นอยู่ในลักษณะของการหยุดนิ่ง การเชื่อมโยงความรู้ให้เข้ากับฐานคิดที่สำคัญในสังคม และการเชื่อมโยงชุดความรู้ให้เข้าสู่ระบบของจารีตประเพณี ซึ่งกระบวนการทั้งหมด ทำให้พระพุทธศาสนาในล้านนามีความเป็นที่ต่อเนื่อง และอาจดำรงอยู่ต่อไปท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง ถึงแม้ว่า ความรู้ ความเข้าใจทางพระพุทธศาสนาที่มีมาแต่ดั้งเดิมจะลดน้อยลงไปบ้างตามกาลเวลา แต่ก็แสดงให้เห็นถึงการปรับตัว และการเรียนรู้ในสังคมที่หลากหลายมากขึ้น

บทที่ ๕
สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรม พระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาประวัติ ความเป็นมา และความสำคัญของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ๒) เพื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาเรื่องอานิสงส์ และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา และ ๓) เพื่อศึกษาบริบททางสังคม วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาในล้านนา ที่มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาที่ผสมผสานระหว่างการศึกษาวิจัยเชิงเอกสารและการศึกษาเชิงประยุกต์ที่นำความรู้มาจัดการในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงความสัมพันธ์เพื่อค้นหาแนวคิด ความหมาย และทัศนคติต่อองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ซึ่งมีขั้นตอนที่สำคัญ คือ

๑. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ที่ทำการศึกษาโดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ธรรมล้านนา ศิลาจารึก หนังสือ รายงานการวิจัย และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

๒. การศึกษาจากภาคสนาม (Field Study) ในสองวัด คือ วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่ และวัดบ้านโป่ง จังหวัดเชียงราย เพื่อศึกษาถึงร่องรอยและอิทธิพลของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีต่อความรู้ ความเชื่อ วิถีชีวิต และวรรณกรรมในด้านอื่นๆ ของชาวล้านนา โดยเป็นการศึกษาวิเคราะห์ เพื่ออธิบายถึงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา อันเป็นรากฐานทางสังคม วัฒนธรรม จารีตประเพณีและระบบศีลธรรมในล้านนา โดยมีข้อสรุปจากผลการศึกษาในแต่ละประเด็นตามจุดประสงค์หลักของการศึกษาในแต่ละบท ดังนี้

๕.๑.๑ พระพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา ล้านนาหรือภาคเหนือของไทยในปัจจุบันมีความเป็นมาที่ต่อเนื่องเริ่มตั้งแต่อาณาจักรโยนก แถบลุ่มแม่น้ำกก จังหวัดเชียงราย อาณาจักรหิรัญนครเงินยาง หรือเมืองเชียงแสน มาปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยหริภุญชัย จังหวัดลำพูน

ตามบันทึกในชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวว่า อาณาจักรล้านนามีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นในสมัยพญามังราย พระมหากษัตริย์ผู้ก่อตั้งนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่เป็นราชธานี ความเจริญของล้านนานั้นมีความเป็นมาควบคู่กับพระพุทธศาสนา จากตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานพระธาตุดอยตุง และพงศาวดารโยนก จะพบว่า เริ่มตั้งแต่สร้างบ้านแปลงเมืองของกษัตริย์ล้านนา จะมีการนิมนต์คณะสงฆ์จากดินแดนอื่น มาร่วมสร้างเมืองและพัฒนาจิตใจของผู้คนในเมืองด้วย ดั่งเช่น

๑) คณะสงฆ์นิกายรามัญ ที่พระนางจามเทวีได้นิมนต์มาจากลพบุรีในราวปี พ.ศ. ๑๒๐๔ ซึ่งสันนิษฐานกันว่า เป็นพระพุทธศาสนาแบบมอญทวาราวดี ที่สืบมาตั้งแต่สมัยที่พระโสณะและพระอุตตระจากชมพูทวีปและนำมาประดิษฐานไว้ที่สุวรรณภูมิ

๒) คณะสงฆ์จากสุโขทัย นำโดยพระสุมนเถระ ที่พระเจ้ากือนาทรงส่งราชทูตไปขอในปี พ.ศ.๑๙๑๒ โดยพระเจ้ากือนาทรงอุทิศพระราชอุทยานสวนดอกไม้สร้างเป็นพระอาราม พระราชทานนามว่า “วัดบุปผาราม” หรือ “วัดสวนดอก” ในปัจจุบัน ต่อมาจึงเรียกคณะสงฆ์คณะนี้ว่า “นิกายสวนดอก” หรือนิกายรามัญวงศ์ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เก่า คณะสงฆ์นิกายนี้ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในหัวเมืองใกล้เคียง คือ เชียงราย เชียงของ เชียงแสน ลำพูน ลำปาง ฯลฯ

๓) คณะสงฆ์นิกายป่าแดง (นิกายลังกาวงศ์ใหม่) ระหว่าง พ.ศ.๑๙๖๕ – ๑๙๗๓ ในรัชกาลพระเจ้าสามฝั่งแกน ซึ่งคณะสงฆ์ชาวเชียงใหม่ ๒๕ รูป มีพระธรรมคัมภีระ พระเมธังกร พระสีลวงศ์ พระสารีบุตร พระญาณมงคล เป็นต้น กับพระกัมพูชาอีก ๘ รูป มีท่านพระญาณสิทธิ เป็นหัวหน้า พากันลงเรือสำเภาไปศึกษาพระพุทธศาสนาและภาษาบาลีที่ลังกาทวีป แล้วได้ทำการอุปสมบทใหม่ ขากลับได้อาราธนาพระลังกา ๒ รูป คือ พระมหาวิกรมพาหุและพระอุตตมปัญญา เข้ามาช่วยประกาศศาสนาในอาณาจักรล้านนาและได้ตั้งสำนักวัดขึ้นใหม่ให้ชื่อว่า “วัดป่าแดง” ที่เชิงดอยสุเทพ คณะสงฆ์กลุ่มนี้จึงได้รับการขนานนามว่า “นิกายป่าแดง” และมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปถึงเมืองต่างๆ ในเชียงตุงและเชียงรุ้ง ซึ่งสมัยนั้นยังเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา

พระพุทธศาสนาในล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากควบคู่กับกิจการบ้านเมือง ในขณะเดียวกันก็มีความขัดแย้งระหว่างคณะสงฆ์อยู่บ้าง ซึ่งเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลก ณ วัดเจ็ดยอด ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช

พระพุทธศาสนาในล้านนานั้น ถึงแม้ว่าจะปรากฏอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ทั้งในด้านแนวความคิดและการปฏิบัติ แต่พระพุทธศาสนาในล้านนามิได้เป็นแบบลังกาทุกประการ ลักษณะของพุทธศาสนาในล้านนา เป็นพุทธศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง ที่อาจ

เรียกได้ว่าเป็น “พุทธศาสนาของพลเมืองล้านนา” โดยผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมในลัทธิวิญญาณนิยม คติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ กับคติความเชื่อของพุทธศาสนาฝ่ายหินยานลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งส่งผลให้ธรรมเนียมปฏิบัติและวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนามีเอกลักษณ์ที่แสดงถึงการผสมผสานในวิถีปฏิบัติ โดยเฉพาะคติธรรมและความเชื่อในท้องถิ่น

นอกจากนี้ ความเป็นไปของพระพุทธศาสนายังมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของล้านนา ซึ่งส่งผลให้ทั้งพระพุทธศาสนาและอาณาจักรล้านนามีบทบาทต่อกันทั้งในด้านแนวความคิดทางการเมือง การปกครอง กฎหมาย วัฒนธรรมประเพณี ความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม การศึกษา และวัฒนธรรม

๕.๑.๒ วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ความเจริญสูงสุดของอาณาจักรล้านนา และพระพุทธศาสนา ที่ถึงขั้นมีการทำสังคายนาดังกล่าว เป็นปัจจัยหลักให้พระสงฆ์มีความตื่นตัวมีการเรียนรู้พระไตรปิฎกและภาษาบาลีจนมีความเชี่ยวชาญ ตลอดระยะเวลาตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราช พระเจ้ายอดเชียงราย จนถึงสมัยพระเมืองแก้ว หรือในระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๐๖๘ รวมเวลา ๘๓ ปี ที่ถือว่า “เป็นยุคทองของวรรณกรรมล้านนา” นั้น ได้ก่อให้เกิดวรรณกรรมพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย วรรณกรรมในยุคนั้นมีความสมบูรณ์งดงามทั้งทางด้านภาษาบาลีและอรรถรสในสาระสำคัญ วรรณกรรมชั้นครูอย่างเช่น มังคลัตถทีปนี จักวาฬทีปนี เวสสันตรทีปนี สังขยาปกาสฎีกา ที่รจนาโดย พระสิริมังคลาจารย์ สิหิงคนิทาน จามเทวีวงศ์ของท่านพระโพธิรังสี ชินกาลมาลีปกรณ์ วชิรสารัตถสังคหะ ของพระรัตนปัญญาเถระ ปฐมสมโพธิกถา ของพระสุวัณณรังสีเถระ ได้เป็นแบบอย่างของการรจนาวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาในยุคต่อมา ซึ่งมีมากมายนับพันเรื่อง และแต่ละเรื่องล้วนมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ศาสนาและวัฒนธรรมที่ทำให้ทราบถึงประวัติและความเป็นมาของล้านนาได้เป็นอย่างดี

ในบรรดาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาที่มีอย่างมากมายนั้นนักวิชาการหลายท่าน อาทิ ศาสตราจารย์อุดม รุ่งเรืองศรี รองศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ และทรงศักดิ์ ปรางวัฒนกุล เป็นต้น ได้จัดแบ่งเป็นประเภทต่างๆ เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษาค้นคว้า ซึ่งสรุปเป็น ๒ ประเภทได้แก่ วรรณกรรมลายลักษณ์และวรรณกรรมมุขปาฐะ โดยวรรณกรรมลายลักษณ์นั้นสามารถจำแนกออกอีกหลายประเภท เช่น วรรณกรรมบาลี วรรณกรรมชาดก ตำนาน ประวัติศาสตร์ ตำรา กฎหมาย คำสอน กวีนิพนธ์ ฯลฯ ส่วนวรรณกรรมมุขปาฐะ ได้แก่ ภาษิตล้านนา ปริศนาคำทาย นิทานชาวบ้าน เป็นต้น ที่แสดงถึงความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตอันเป็นมรดกทางปัญญาและวัฒนธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขตามหลักพระพุทธศาสนา

๕.๑.๓ ลักษณะสำคัญของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา วรรณกรรมล้านนาหรือที่ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “คัมภีร์ธรรม” นั้นมีลักษณะที่สำคัญร่วมกันหลายประการ คือ

๑) ภาษาที่ใช้ในการบันทึกหรือการจารส่วนใหญ่จะเป็นภาษาบาลีและภาษาล้านนา ซึ่งเขียนด้วยอักษรไทยยวน หรือ “อักษรธรรมล้านนา” หรือ “ตั๋วเมือง” อักษรสุโขทัยหรือตัวอักษรฝักขาม และอักษรขอมไทย หรืออักษรไทยนิเทศ โดยมีการเก็บรักษาไว้ ๔ ระดับ คือ ระดับคัมภีร์ที่มีการใช้ไม้และผ้าห่อรักษาไว้ ระดับตู้พระธรรมที่มีการเก็บอย่างมิดชิด ระดับหอไตรที่มีการรักษาเพื่อกั้นปลวก กันแมลงต่างๆ และระดับประเพณี คือ “ประเพณีตากธรรม” และ “ประเพณีตานธรรม” (ถวายธรรม) ที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม

๒) ลักษณะการแต่ง วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา มีธรรมเนียมในการแต่งมีความคล้ายคลึงกับการแต่งวรรณกรรมทั่วไป คือ เริ่มต้นที่บทไหว้ครู บทชมความรุ่งเรืองของบ้านเมือง และศาสนา บทสาระสำคัญหรือหลักธรรมที่ต้องการนำเสนอ และบทอวสานที่แสดงถึงแรงบันดาลใจของผู้แต่งที่แสดงความปรารถนาเพื่อความสงบสุขของบ้านเมืองและระยะเวลาในการแต่งวรรณกรรม โดยมีการแต่งใน ๔ ลักษณะ คือ

ก. แต่งด้วยภาษาบาลี เช่น มังคลัตถทีปนี ชินกาลมาลีปกรณ์

ข. แต่งแบบ “นิสสัย” หรือ การแปลยกศัพท์ คือ การแต่งแบบยกศัพท์ภาษาบาลีมาตั้งคำหนึ่งแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาสลับกันไปจนจบใจความ ดังเช่น “ปัญญาสชาดก” ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ค. แต่งแบบสำนวนเทศน์โดยใช้ฉันทลักษณ์ประเภทร่ายยาว โดยการยกคาถาภาษาบาลีมาตั้งแล้วใช้อธิบายด้วยภาษาล้านนาต่อ โดยแบ่งเป็นวรรคละ ๗-๑๓ คำ คำสุดท้ายของวรรคจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ ๓-๗ ของวรรคถัดไป ดั่งเช่น คัมภีร์เวสสันดรชาดก หรือคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในสมัยหลังๆ

ง. แต่งแบบร้อยแก้ว การแต่งชาดกแบบนี้จะคล้ายกับการแต่งแบบสำนวนเทศน์เพียงแต่ภาษาล้านนาที่บรรยายในการดำเนินเรื่องไม่จำเป็นต้องส่งสัมผัสเท่านั้น ซึ่งชาดกนอกนิบาตในล้านนาส่วนใหญ่มักจะแต่งในลักษณะเช่นนี้

๕.๑.๔ บริบทที่เกี่ยวข้องกับประพันธ์วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา บริบทที่มีความเกี่ยวข้องการสร้างสรรค์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนามีอย่างมากมาย แต่ที่มีความสำคัญได้แก่ บริบททางสังคม ความเชื่อ วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆ คือ

๑) การให้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์และชนชั้นผู้ปกครองในแผ่นดินล้านนา ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ การเอาใจใส่ดูแลในกิจการของคณะสงฆ์เป็นอย่างดี

๒) ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาอันสืบเนื่องจากการสังคายนาพระไตรปิฎก และความตั้งใจสืบทอดพระสัทธรรม รวมถึงความแตกฉานในพระไตรปิฎก อรรถกถาและภาษาบาลีของคณะสงฆ์

๓) ความเชื่อในเรื่องอานิสงส์การสร้างธรรม เขียนธรรมถวายวัดของพระเถระนักปราชญ์ชาวล้านนา

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนานั้นมีความสัมพันธ์กับคติธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากการผสมผสานแนวคิดของพระพุทธศาสนาเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมของล้านนา แล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมตามสถานการณ์ ก่อให้เกิดคุณค่าทางจริยธรรมและประเพณีของล้านนา เช่น ความเชื่อในเรื่องธรรมชาตา (ความเชื่อเรื่องการสร้างคัมภีร์ธรรมประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด) ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม และความเชื่อเกี่ยวกับค่านิยมทางสังคม ซึ่งปรากฏในวรรณกรรม เช่น โคลงพระลอสอนโลก โคลงเจ้าวิทูรสอนหลานที่มุ่งเน้นบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม และการอยู่ร่วมกัน ซึ่งหลักคำสอนและความเชื่อในวรรณกรรมเหล่านั้น ได้ส่งผลต่อประเพณีนิยมของชาวล้านนา เช่น ประเพณีสงกรานต์ปีใหม่ การสืบชะตาบ้านเมือง เป็นต้น ซึ่งทำให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมที่จะนำไปสู่ความปกติสุขในสังคม การสร้างสรรค์คุณค่าทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และที่สำคัญ คือ การสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน

๕.๑.๕ การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ในล้านนา คัมภีร์ธรรมอานิสงส์ในล้านนานั้น มีฐานคิดและที่มาจากพระไตรปิฎกทั้ง ๓ ปิฎก โดยในพระวินัยปิฎกมุ่งเน้นอานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามพระวินัย เช่น การรักษาศีล การบำเพ็ญทางจิต ที่แสดงถึงผลที่จะพึงได้รับในปัจจุบันมากกว่าผลที่จะพึงเกิดขึ้นในอนาคต ในพระสุตตันปิฎก อานิสงส์ที่ปรากฏส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของอานิสงส์ที่ว่าด้วยการประกอบกุศลกรรมจากการที่ได้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๓ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่แสดงผลทั้งในปัจจุบันและในอนาคต ส่วนอานิสงส์ในพระอภิธรรมปิฎกนั้นมุ่งนำเสนอให้เห็นถึงจิตและเจตสิกอันเป็นพื้นฐานของบุคคลที่จะนำไปสู่การประกอบกุศลกรรมในด้านต่างๆ

๑) ความหมายอานิสงส์ อานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น มีความหมายร่วมกันหลายประการ คือ

ก. “ผลฝ่ายดี” คือ คุณประโยชน์จากการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยหรือข้อควรปฏิบัติ โดยเป็นผลหรือรางวัลแห่งความสำเร็จที่ได้กระทำในธรรมฝ่ายดี เช่น การให้ทาน การรักษาศีล บำเพ็ญเพียรสมาธิ ย่อมได้รับผลแห่งการกระทำนั้น คือ มีจิตใจที่ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว เกิดสติปัญญา เป็นต้น ซึ่งมีความหมายที่คล้ายคลึงกับคำว่า “อัตถะ” หรือผลประโยชน์จากการกระทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็น “รางวัลแห่งความสำเร็จ” ซึ่งแสดงผลทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ข. “ผลประโยชน์ที่จะพึงได้รับ” และ “ผลที่คาดหวัง” จากการประกอบกุศลกรรมหรือกรรมฝ่ายดีที่เป็นความสัมพันธ์เชิงเงื่อนไขในลักษณะของเหตุปัจจัย เช่นว่า ถ้าบุคคลกระทำกรรมฝ่ายดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมได้รับอานิสงส์ คือ คุณประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเช่นกัน ดังเช่น เมื่อบุคคลงดเว้นจากการดื่มสุรา ผลที่จะพึงได้ คือ มีสุขภาพดี ไม่สิ้นเปลืองทรัพย์สิน เป็นต้น

ค. “คุณค่าที่ควรสรรเสริญ” หรือ “รางวัลพิเศษ” ที่บุคคลพึงได้รับจากการปฏิบัติในธรรมฝ่ายดีข้อใดข้อหนึ่ง เช่น ถ้าบุคคลซื่อสัตย์สุจริต ย่อมได้รับความไว้วางใจ ดั่งตัวอย่างพระภิกษุย่อมได้รับคุณบางประการซึ่งเป็นผลมาจากการเล่าเรียนพระวินัยซึ่งเป็นคุณค่าที่ควรสรรเสริญ

ง. “กรอบการปฏิบัติที่พึงประสงค์” และ “เครื่องเตือนสติ” ที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อความผาสุกของปัจเจกบุคคลและหมู่คณะ เช่น อานิสงส์จากการรักษาศีล การรักษาความสามัคคีของหมู่คณะ และประโยชน์ของการงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ เป็นต้น ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการตั้งตนอยู่ในความดี

จ. “คุณสมบัติที่ดีงาม” หรือ “เครื่องกำหนดประโยชน์ที่พึงจะได้รับ” ซึ่งเป็นเกณฑ์บางประการที่บุคคลคาดหวังว่า เมื่อตนเองหรือบุคคลกระทำเช่นนั้น จะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและหมู่คณะ โดยยกเอาอานิสงส์ขึ้นมาเป็นปฐมเหตุ ดั่งเช่น การเห็นประโยชน์ของการถวายวัสสิกสาฏกของนางวิสาขา แล้วจึงขอพร ๘ ประการจากพระพุทธองค์ แล้วจึงกระทำตามพรที่ได้รับนั้น

๒) องค์ประกอบของอานิสงส์ อานิสงส์ในพระไตรปิฎกมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

ก. ผลประโยชน์ที่ได้รับ ได้แก่ ผลที่เกิดขึ้นจากกการกระทำในธรรมฝ่ายดีหรือตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ไตรสิกขา และกุศลกรรมบถนั้น

ข. ผลที่คาดหวัง ได้แก่ ผลที่จะพึงเกิดขึ้นจากการที่ได้ปฏิบัติในธรรมฝ่ายกุศลเหล่านั้น

ค. การกระทำในฝ่ายดี ได้แก่ อานิสงส์จะปรากฏขึ้นในเมื่อบุคคลนั้นปฏิบัติในธรรมฝ่ายกุศล แต่ถ้าเป็นผลจากธรรมฝ่ายอกุศลไม่ใช้คำว่าอานิสงส์

ง. การให้ผลทั้งที่เป็นปัจจุบันและอนาคต อานิสงส์เป็นถือว่า เป็นผลที่มากจากบุญกุศล หรือหมายถึง คุณเป็นที่ไหลมาเป็นนิตย์แห่งผลโดยไม่จำกัดสถานที่และกาลเวลา

จ. ความสัมพันธ์เชิงเงื่อนไขของเหตุปัจจัย ได้แก่ อานิสงส์จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยจากการปฏิบัติหรือได้ทำการสิ่งใดสิ่งในธรรมฝ่ายกุศลแล้ว

๓) มุ่งหมายของอานิสงส์ อานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ หลายประการ คือ เพื่อโน้มน้าวจิตใจของบุคคลให้ร่าเริงแจ่มใส เพื่อที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาหรือเข้าสู่การปฏิบัติธรรมในขั้นสูงต่อไป ดังเช่น พระพุทธองค์ตรัสอานิสงส์ของการออกบวชเพื่อโน้มน้าวใจของยสกุลบุตรให้ร่าเริง แจ่มใสก่อนที่จะตรัสอริยสัจ ๔ เพื่อให้บรรลุโสดาปัน เพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติธรรมฝ่ายกุศล ดังเช่น การกล่าวถึงคุณของการเรียนพระวินัยว่า มีประโยชน์ต่อผู้เรียน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและคลี่คลายความสงสัยในพระสัทธรรมหรือข้อปฏิบัตินั้นๆ ดังเช่น การชี้แจงของพระพุทธองค์ต่อบุคคลเกี่ยวกับการสอนให้ละความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความกระหาย ความกระวนกระวาย ความทะยานอยากในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ด้วยเห็นประโยชน์ของการปฏิบัติในธรรมข้อนั้น เพื่อแสดงประโยชน์ของบุคคลและหมู่คณะที่จะพึงได้รับจากการประกอบธรรมฝ่ายกุศล ดังเช่น การแสดงอานิสงส์ของการถวายทาน การรักษาศีล การเจริญสมาธิและปัญญา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อบุคคลและหมู่คณะที่จะได้รับจากการปฏิบัติในธรรมข้อนั้น และเพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม อานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกส่วนใหญ่ล้วนมุ่งเน้นให้บุคคลมีศรัทธาความเลื่อมใส ใฝ่ใจในการปฏิบัติและการบรรลุมรรคผล อันเป็นการสืบต่อพระสัทธรรมให้ยั่งยืนด้วยการปฏิบัติบูชา หรือการทำคุณอันยิ่งของตนให้ไหลออกและการรักษาพระสัทธรรมคำสอนให้ยั่งยืน

อานิสงส์ในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในวิมานวัตถุ และอปทานในพระสุตตันตปิฎกนั้นได้มีการกล่าวถึงประเภทของอานิสงส์ต่างๆ อย่างละเอียด ซึ่งต่อมามีรจนาคัมภีร์ที่ว่าด้วยอานิสงส์ เช่น ทสวัตถุทานกถา ว่าด้วยอานิสงส์และอุทาหรณ์แห่งทานวัตถุ ๑๐ วตฺถทานานิสํสกถา ว่าด้วยอานิสงส์ของการถวายผ้า เตปิฎกานิสํสกถา ว่าด้วยอานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎก อฒฺฑภาคพุทฺธรูปานิทาน ว่าด้วยอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งได้เป็นแบบอย่างของการรจนาคัมภีร์อานิสงส์ในสมัยต่อมารวมทั้งคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา ถึงแม้ว่าบางคัมภีร์จะมิได้กล่าวถึงเรื่องอานิสงส์โดยตรงก็ตาม

๕.๑.๖ ลักษณะสำคัญของคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา อานิสงส์ในล้านนานั้นนอกจากมีที่มาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมสำคัญที่เกี่ยวข้องเช่น วิสุทธิมรรค มังคลัตถทีปนี แล้ว ความเชื่อเรื่องการสร้างธรรม เขียนธรรมถวายวัด ได้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างคัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา ที่ส่งผลให้มีการสร้างคัมภีร์ต่างๆ ถวายวัดอย่างมากมาย และเป็นปฐมเหตุของการกำหนดคัมภีร์ประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด ที่เรียกว่า “ธรรมชาตา” อันเป็นกุศโล

บายที่ส่งเสริมให้บุคคลได้ใกล้ชิดและสนใจในพระธรรมคำสอน ซึ่งรูปแบบการประพันธ์คัมภีร์อานิสงส์ในล้านนา มีความคล้ายคลึงกับการประพันธ์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยมีการอ้างอิงเนื้อหาบางส่วนจากพระไตรปิฎก ตำนานหรือนิทานพื้นบ้าน มาประยุกต์ในการแต่ง และใช้แนวทางการประพันธ์ที่มีบทเกริ่นนำ หรือปณามพจน์ ตอนนำเรื่อง ส่วนอธิบายความ และการจบของคัมภีร์ ซึ่งมีลักษณะการแต่งทั้งร้อยแก้วปนร่ายและการแต่งแบบนิสสัย

ส่วนจุดมุ่งหมายของคัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้นก็มีความคล้ายคลึงกับอานิสงส์ในพระไตรปิฎก คือ

ก. เพื่ออธิบายผลแห่งการประกอบกุศลกรรมด้านต่างๆ อันเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา และการประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ

ข.เพื่อโน้มน้าวจิตใจและชักชวนผู้คนในสังคมให้มีส่วนร่วมในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างวัด วิหาร โบสถ์ เจดีย์ หรือถาวรวัตถุภายในวัด

ค. เพื่อความรุ่งเรืองดำรงตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรมด้วยการสร้างสมองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาให้เป็นหลักในการพัฒนาชีวิตและให้คนสนใจและเข้าใจพระพุทธศาสนา โดยการแต่งอานิสงส์การเขียนธรรม/สร้างธรรม และอานิสงส์การสร้างคัมภีร์ถวายวัด

ง. เพื่อสนับสนุนประเพณีความเชื่อท้องถิ่นอันมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน ด้วยการสร้างความรู้ใหม่ที่ประยุกต์จากพุทธธรรมและประเพณีของชาวพุทธ อานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์ตามประทีป

จ.เพื่อชักชวนให้ผู้คนในสังคมให้มีส่วนร่วมในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์เช่นการสร้างศาลา บ่อน้ำ ถนน หรือสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ

ฉ. เพื่อนำเสนอแนวทางหรือกรอบการปฏิบัติที่พึงประสงค์ทางสังคม โดยยกเอาอานิสงส์มาเป็นเครื่องกำหนด “เกณฑ์บางประการ” ที่สังคมควรยึดถือ และนำไปปฏิบัติเพื่อความสงบสุขของสังคมและสิ่งแวดล้อม ดังเช่น คำปรารถนาในอานิสงส์จากการรจนาผลงานของพระสิริมังคลาจารย์ ที่ได้กล่าวไว้ในนิคมคาถาของคัมภีร์จักรวาลทีปนี

๕.๑.๗ องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์ในล้านนา องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนานั้น มีความสัมพันธ์กับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นองค์ความรู้ที่ตั้งอยู่บนหลักการของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะการแสดงถึง “ผลฝ่ายดี” และบนฐานศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวล้านนา โดยเฉพาะในเรื่องโลกทัศน์ที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ

และสิ่งเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์นั้น ยังตั้งบนอยู่บนฐานปัญญาและจริยธรรมนิยมที่ส่งเสริมบนกระบวนการพัฒนาปัจเจกบุคคลและสังคม รวมถึงการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมหรือกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยการความรู้ ความเข้าใจมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบททางสังคม

อิทธิพลของวรรณกรรมอานิสงส์ที่มีต่อวิถีชีวิตและวรรณกรรมล้านนา อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องอานิสงส์ล้านนาที่มีต่อสังคมล้านนานั้นพบว่า มีหลายประการ คือ

ก. อิทธิพลต่อคุณค่าทางจริยธรรมและแนวคิดปรัชญาทางด้านพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องการทำดีได้ดี แนวคิดเรื่องโลกนี้และโลกหน้า แนวคิดเรื่องสัจธรรมของชีวิต แนวคิดที่ผสมผสานความเชื่อในท้องถิ่น รวมถึงแนวคิดเรื่องการสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์

ข. อิทธิพลต่อวิถีชีวิต/การนำไปใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต เช่น การสร้างค่านิยม ความคิด ความเชื่อในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น โดยเฉพาะการนำเอาเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์มาอธิบายกำหนดเป็นคัมภีร์ธรรมประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิดที่เรียกว่า “ธรรมชาตา” ที่โยงกับความเชื่อเรื่องราศีหรือ “ตัวเปิ่ง“ ให้สัมพันธ์กับการสร้างคัมภีร์ และการสร้างถาวรวัตถุอื่นๆ ทั้งนี้ เพื่อสร้างความผูกพันใกล้ชิดพระธรรมคำสอนและยึดเป็นหลักในการบำเพ็ญบุญกุศล

ค. การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีล้านนา ในเนื้อหาของคัมภีร์อานิสงส์ ที่แสดงผลชัดเจนอีกประการหนึ่งก็คือ การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีในล้านนา ถ้าสังเกตกิจกรรมในรอบปีของชาวล้านนาจะเห็นได้ว่า มีวรรณกรรมอานิสงส์เกี่ยวข้องในทุกเดือนและเกือบทุกกิจกรรม ซึ่งเท่ากับว่า วรรณกรรมอานิสงส์มีอิทธิพลต่อการส่งเสริมประเพณีในล้านนา ดังตัวอย่าง คัมภีร์อานิสงส์ที่เกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ เช่น อานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์ขนน้ำ-ขนทรายเข้าวัด อานิสงส์ก่อเจดีย์ซาย ฯลฯ

ง. คุณค่าในการสร้างสรรค์สังคมและการส่งเสริมกิจกรรมสาธารณประโยชน์ โดยนักปราชญ์ล้านนาได้พยายามส่งเสริมให้คนได้สร้างสรรค์สังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สนับสนุนให้คนทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ นับตั้งแต่การสงเคราะห์คนใกล้ชิด ญาติ เพื่อนบ้าน ไปจนถึงคนตาย และการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์เช่น สร้างศาลา บ่อน้ำ ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดถือว่ามีอานิสงส์อย่างมาก

จ. อิทธิพลและคุณค่าที่มีต่อภาษาและวรรณกรรมในล้านนา ที่ทำให้ทราบถึงลักษณะการใช้ภาษาที่มีการอ้างอิงหลักการทางพระพุทธศาสนา และลักษณะในการแต่งวรรณกรรมที่เป็น

เอกลักษณ์เฉพาะตัว คือ การแสดงถึงอานิสงส์ประกอบกับหลักคำสอน ที่เป็นเป็นเหตุ เป็นผลหรือเป็นความสัมพันธ์เชิงเงื่อนไขต่อเนื่องกัน

ฉ. อิทธิต่อการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและความเป็นไปของบ้านเมือง

กล่าวโดยสรุป วรรณกรรมอานิสงส์ล้านนานั้น มีความสัมพันธ์กับคติธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยจะเห็นได้จากการผสมผสานแนวคิดของพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมของล้านนาแล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมตามสถานการณ์ ซึ่งก่อให้เกิดคุณค่าทางคุณธรรมจริยธรรมและประเพณีของล้านนา เช่น การสร้างธรรมชาตาประวันเกิด เดือนเกิด ปีเกิด และธรรมอานิสงส์ที่เน้นการประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ ไตรสิกขา ๓ กุศลกรรมบถ ๑๐ รวมถึงการเสริมสร้างบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม จนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีของล้านนา เช่น ประเพณีสงกรานต์ การสืบชะตาบ้านเมือง เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นคุณค่าของวรรณกรรมที่จะนำความปกติสุขสู่สังคมและที่สำคัญ คือ การสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืน

๕.๑.๘ ผลการศึกษาวิเคราะห์องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา พระพุทธศาสนาในล้านนาได้มีประวัติความเป็นมาและพัฒนาการที่ต่อเนื่อง ตั้งแต่ยุคสมัยราชวงศ์มังรายที่มีความเจริญอย่างสูงสุด และค่อยๆ เสื่อมลงในสมัยภายใต้การปกครองของพม่า ถึงแม้ว่าจะได้รับการฟื้นฟูในสมัยเป็นประเทศราชของสยามประเทศ แต่ก็ถือว่า ยังไม่มียุคไหนที่เจริญรุ่งเรืองเท่ากับยุคทองของล้านนาในระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๐๖๘ วรรณกรรมที่เกิดขึ้นในยุคนั้น ถือว่า เป็นวรรณกรรมที่มีความสำคัญและให้ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย จากการศึกษาของนักวิชาการ อาทิ รองศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ ศาสตราจารย์อุดม รุ่งเรืองศรี และท่านอื่นๆ พบว่า วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา ไม่ว่าจะมีการแบ่งประเภทและหมวดหมู่อย่างไร สิ่งที่สะท้อนให้เห็นอย่างประจักษ์ชัด คือ ความสืบเนื่องขององค์ความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับบ้านเมือง และพระพุทธศาสนา อันได้แก่ ประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาและองค์ความรู้ที่มาจากพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงว่า ประวัติศาสตร์ของล้านนากับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในล้านนาได้ดำเนินมาพร้อมๆ กัน ถ้ากล่าวโดยนัยของแหล่งที่มา จะเห็นว่า องค์ความรู้ที่ปรากฏขึ้นนั้นมาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา แนวคิดทั้งสองประการถูกนำมาผนวกเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสมจนกลายเป็นจารีต ประเพณี เริ่มต้นจากการนำองค์ความรู้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หรือนวังคสัตถุศาสน์ มาสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะของการผสมผสานทางความคิดจนปรากฏเป็นวรรณกรรม/คัมภีร์ธรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนา ดังเช่น

มังคลัตถทีปนี จักวาฬทีปนี ที่มีความเจริญควบคู่กับล้านนาในยุคราชวงศ์มังราย ซึ่งในยุคดังกล่าว องค์ความรู้ที่ปรากฏขึ้นนั้น มีความชัดเจนถูกต้องตามหลักการและแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มีเพียงบางส่วนที่ประยุกต์เข้ากับความเชื่อในท้องถิ่น ดังเช่น วรรณกรรมเรื่อง ชินกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา จามเทวีวงศ์ หรือในวรรณกรรมประเภทตำนาน ที่มักจะกล่าวถึงอภินิหารควบคู่กับสาระความเป็นไปของบ้านเมือง และบางส่วนก็เป็นชาดกนอกนิบาต เช่น ปัญญาสชาดก ที่แสดงถึงความรู้ ความเข้าใจในพระพุทธศาสนากับความเป็นไปของบ้านเมืองในขณะนั้น และที่สำคัญยิ่งในยุคทองของล้านนานี้ พระมหาเถระนักปราชญ์ในล้านนา มีความรู้ ความเข้าใจในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีอย่างแตกฉาน

ในยุคต่อมา อิทธิพลของความเชื่อในท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมล้านนามากขึ้น เนื่องจากความไม่เข้มแข็งของบ้านเมืองที่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า องค์ความรู้ที่ปรากฏขึ้นในช่วงนี้ถึงแม้ว่าจะมีน้อย แต่ก็เริ่มอาศัยความรู้ในท้องถิ่นและอ้างถึงความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาว่าเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ หรือว่าสืบเนื่องมาจากพระไตรปิฎก นวังคสัตถุศาสน์ โดยเฉพาะชาดกนอกนิบาต จนกลายเป็นคัมภีร์ธรรมหรือวรรณกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของล้านนา กล่าวคือ พระสงฆ์ในล้านนาที่ได้ศึกษาภาษาบาลี ประวัติพุทธศาสนา และสภาพสังคมจนเกิดความเชี่ยวชาญ สามารถนำเอานิทานพื้นเมืองต่างๆ มาเล่าเรียนแบบอรรถกถาชาดก โดยยกเอาหัวข้อธรรมทางพุทธศาสนาขึ้นมากล่าวแล้วเล่าเรื่องไปอย่างพิสดาร ในช่วงนี้จึงปรากฏกลุ่มคัมภีร์ธรรมที่เป็นล้านนา คือ การสร้างคัมภีร์ธรรมขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม ซึ่งได้แก่ คัมภีร์ธรรมชาตา คัมภีร์อานิสงส์ต่างๆ รวมถึงคัมภีร์ที่อธิบายคัมภีร์ดั้งเดิมและไวยากรณ์ภาษาบาลี ที่ได้สร้างจารีต ประเพณีของล้านนาขึ้นมาใหม่ โดยมีคัมภีร์ธรรมรองรับวัฒนธรรม ประเพณีเหล่านั้น เช่น คัมภีร์อานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์สัพพทาน มูลนิพพาน เป็นต้น ซึ่งได้ผสมผสานความเชื่อในท้องถิ่นเข้ามาในคัมภีร์เหล่านั้น

นอกจากนี้ แนวคิดจากคัมภีร์อานิสงส์การสร้างธรรม เขียนธรรมถวาย ได้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อวงการวรรณกรรมหรือคัมภีร์ธรรมล้านนา ในยุคสมัยดังกล่าว จึงมีการคัดลอกและสร้างคัมภีร์ธรรมขึ้นมาใหม่ ซึ่งมีทั้งที่สอดคล้องกับหลักการทางพระพุทธศาสนาและตามความเชื่อในท้องถิ่น หรือผสมผสานแนวคิดทั้งสองประการเข้าด้วยกัน โดยการอ้างอิงความชอบธรรมว่าเป็นสิ่งที่มาจากโบราณกาลและในพระไตรปิฎก

คัมภีร์ธรรมประเภทชาดกนิทานทั้งที่มีที่มาจากชาดกในสุตตันตปิฎกและนอกนิบาต ได้ถูกนำมากล่าวถึงจนกลายเป็นประเพณีในการเทศน์สั่งสอนผู้คน ที่เรียกว่า “**ธรรมคร่าว**” “**ธรรมเรื่อง**” คือ เรื่องราวหรือคัมภีร์ธรรมที่เขียนหรือเรียบเรียงประดุจห่วงโซ่ ซึ่งปรากฏเป็นวรรณกรรม

หรือคัมภีร์ธรรมในเรื่องต่างๆ ที่ประชาชนนิยมและสนใจ โดยเฉพาะ กลุ่มคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และการประกอบกุศลตามหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ การให้ทาน รักษาศีล และเจริญสมาธิภาวนา และเป็นที่แน่นอนว่า ย่อมมีคัมภีร์อานิสงส์ที่จะต้องนำมาบอกกล่าวตามมา เพื่อแสดงให้เห็นถึง "ผลฝ่ายดีที่ได้รับจากการประกอบกุศลนั้นๆ" หรือแสดงถึงอานิสงส์ที่ได้รับจากการกระทำความดี

หากพิจารณาถึงการเทศน์คัมภีร์ธรรมเหล่านั้นก็มีการประยุกต์เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งการเทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนานั้น มีอยู่ ๒ ประเภท คือ การเทศน์ทั่วไปในงานมงคล อวมงคลหรืองานที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต และการเทศน์แบบ "ตั้งธรรมหลวง" ซึ่งการเทศน์ดังกล่าว ได้มีความสืบเนื่องมาตั้งแต่โบราณกาล และจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้สามารถแบ่งกลุ่มคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาออกเป็น ๕ กลุ่ม ตามความนิยมและประเพณีทางพระพุทธศาสนาในล้านนา ดังนี้

๑) กลุ่มคัมภีร์ธรรมที่ใช้เทศน์ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาตาหรือธรรมประจำวันเกิด เดือนเกิด และปีเกิด ได้แก่ คัมภีร์ธรรมวันเกิด ๗ คัมภีร์ (ตามพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์) คัมภีร์ธรรมประจำเดือนเกิด ๑๒ คัมภีร์ (ตามทศชาติชาดก ๑๐ เรื่อง และคัมภีร์ธรรมที่มีในสมัยพุทธกาล เช่น ธัมมจักก์ มงคลสูตร และคัมภีร์ที่แต่งขึ้นใหม่ตามคติของล้านนา เช่น หงส์ผาคำ ช้างฉัททันต์ มงคลสูตรเป็นต้น และคัมภีร์ธรรมประจำปีเกิด ๑๒ คัมภีร์ (ตามทศชาติชาดก)

๒) กลุ่มคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิต เช่น การเกิด การบวช การเจ็บไข้ได้ป่วย การตาย ก็ใช้คัมภีร์ เช่น โลกวุฑฒิ, สรากริวิชชาสูตร, มหาวิบาก, พุทธสังคหะโลก, กุมารภังค์, ชัยสังคหะ, อุณหัสวิชัย,มาลัยโผด, นิพพานสูตร, มหามูลนิพพาน เป็นต้น

๓) กลุ่มคัมภีร์ชาดกและคำสอน ตามในนิบาตชาดก และชาดกนอกนิบาต โดยเฉพาะในทศชาติชาดกและปัญญาสชาดก

๔) กลุ่มคัมภีร์ธรรมคำสอนทั่วไป เช่น โลกนัยคำสอน, ธรรมเล่มหลวง, คำสอนพญามังราย ธรรมปูสอนหลาน ที่มีการแต่งขึ้นมาใหม่ด้วยอ้างอิงหลักธรรม เรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาผสมผสานกับความรู้ ความเชื่อในท้องถิ่น

๕) กลุ่มคัมภีร์อานิสงส์ ที่นำใช้เทศน์แสดงผลควบคู่กับหลักธรรม และกิจกรรมในรอบเดือน รอบปี หรือกิจกรรมตามประเพณีทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น

องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา อาจกล่าวได้ว่า มี ๔ ลักษณะด้วยกัน คือ

๑) เป็นองค์ความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับทศชาติชาดก การส่งเสริมการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ และการประพฤติปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา กุศลกรรมบถ และตามหลักอนุปุพพิกถา

๒) เป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่แสดงถึงหลักไตรลักษณ์ในทางพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องกรรม –บาปบุญ คุณโทษ ที่บุคคลจะพึงพบเจอ โดยการยกเอาเรื่องในชาดกทั้งในและนอกนิบาตมาเป็นตัวอย่าง เพื่อให้บุคคลเข้าใจ

๓) องค์ความรู้ที่ผสมผสานความรู้ทางด้านพระพุทธศาสนากับความเชื่อในท้องถิ่นตามคติธรรมเรื่อง "คัมภีร์ธรรมชาตา" และองค์ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ในล้านนา เช่น ประเพณีการสวดกวม สูตรสียา หรือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาอื่น ซึ่งเป็นการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นกับพระพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน

๔) องค์ความรู้ที่แสดงถึงคุณธรรม จริยธรรมหรือระบบศีลธรรมพึงประสงค์ในสังคม ที่นำมาอธิบายในรูปแบบของจารีต ประเพณี ที่สังคมควรยึดในลักษณะของสิ่งที่ไม่ควรกระทำที่เรียกว่า "ผิดต่อบุคคลและสังคม" และองค์ความรู้เกี่ยวกับผลของการปฏิบัติตามหลักธรรมหรือความรู้ในเรื่องอานิสงส์

องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนานั้นเป็นชุดความรู้ ที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของผู้คนในสังคม ช่วยแนะนำสั่งสอนผู้คนและสังคมให้ มีความมั่นคงในแนวทางที่ถูกต้อง ช่วยเสริมสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติ ซึ่งถือว่า เป็นการปรับฐานคิดและวิถีการดำรงอยู่ให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้นสามารถสรุปองค์ความรู้ในคัมภีร์อานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนาใน ๓ ลักษณะ คือ

๑) องค์ความรู้ที่เป็นพุทธแท้ ได้แก่ องค์ความรู้ที่เป็นไปตามแนวคิด หลักการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแหล่งที่มามีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎกและอรรถกถา องค์ความรู้ที่ปรากฏขึ้นจะเป็นไปตามหลักธรรมที่สำคัญ คือ ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา กฎแห่งกรรม กุศลกรรมบถ ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ โดยคัมภีร์ที่ปรากฏ เช่น มังคลัตถทีปนี อานิสงส์การรักษาศีล อานิสงส์เจโตวิมุติ และเกี่ยวกับเรื่องทศชาติชาดก ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้มีลักษณะการประพันธ์ที่เป็นล้านนา คือ มีการยกเรื่องในพระไตรปิฎก อรรถกถามาอธิบายเนื้อความให้ชัดเจน ซึ่งอาจสอดแทรกความรู้ในท้องถิ่นผสมผสานเพื่อเป็นตัวอย่างบ้าง

๒) องค์ความรู้ที่เป็นลักษณะตำนาน ได้แก่ คัมภีร์ธรรม/วรรณกรรมที่ว่าด้วยตำนานทางพระพุทธศาสนาและความเป็นไปของล้านนา เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ รัตนพิมพวงศ์ จามเทวี

วงศ์ ตำนานพระแก้วดอนเต้า องค์ความรู้ในคัมภีร์เหล่านี้ แสดงให้ถึงภูมิความรู้ทั้งที่เป็นหลักการทางพระพุทธศาสนา ตำนานในท้องถิ่น และนิทานพื้นบ้าน สอดแทรกด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งบางครั้งแสดงผลเกินความเป็นจริง ทำให้วรรณกรรม คัมภีร์ธรรมรุ่นต่อมาได้แบบอย่างในการแต่ง เช่น อานิสงส์สรงน้ำพระธาตุ ตำนานพระเจ้าทองทิพย์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นวิธีคิดของนักปราชญ์ล้านนาที่เชื่อมสัมพันธ์บริบทของบ้านเมืองเข้ากับพระพุทธศาสนาในลักษณะของการรับใช้สังคม

๓) **องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ผสมผสาน** ได้แก่ คัมภีร์ธรรม วรรณกรรม ที่ผสมผสานองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นเข้าด้วยกัน โดยมีการอ้างอิงถึงความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นว่า เป็นของโบราณาจารย์ องค์ความรู้เหล่านี้ จึงปรากฏในลักษณะของความรู้ในด้านต่างๆ เช่น กฎหมาย ประเพณี พิธีกรรม โหราศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งให้ความสำคัญกับการประยุกต์ใช้ในสังคม บางเรื่องอาจมิได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่มีการประพันธ์ขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรม ประเพณีของท้องถิ่น เช่น คัมภีร์ธรรมอานิสงส์ปีใหม่ อานิสงส์ตามประทีป อานิสงส์ข้าวหลามข้าวจี่ อานิสงส์กองหลัว มูลนิพพานชัยสังคหะ กรรมวาจา เป็นต้น

อย่างไรก็ดี องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรมหรือคัมภีร์เรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนานั้น มีจุดมุ่งหมายและหลักการร่วมกัน คือ การตอบสนองต่อการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนา ความเชื่อในท้องถิ่น ความเป็นไปของบ้านเมืองและการนำไปใช้ในสังคม ที่เชื่อมโยงกับหลักการ ๓ ประการ คือ ๑) กรอบคิดหรือจักวาลความคิด (Cosmo) ๒) องค์ความรู้ที่เป็นกระบวนการและเทคนิค (Concept) และ ๓) การนำไปประยุกต์ใช้ในสังคม (Practice) หรือการปฏิบัติและการยอมรับในสังคม

๕.๑.๙ บริบททางที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา จากการศึกษาในพื้นที่และเอกสารที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่า บริบททางสังคม วัฒนธรรม ประเพณี การปกครองของบ้านเมือง และความเป็นไปของพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสร้างสรรค์คัมภีร์ธรรมในล้านนา โดยเป็นเหตุ เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อกันและกัน ถึงแม้ว่าในบางเรื่องอาจไม่ส่งผลต่อกันโดยตรงก็ตาม แต่ก็เป็นสิ่งที่สะท้อนว่า การพระศาสนากับอาณาจักรและวิถีของชาวเมืองมิได้แยกออกจาก หากแต่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพื่อนำพาสังคมไปสู่ความสงบสุข และเพื่อความยั่งยืนของพระสัทธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นว่า บริบททางสังคม การเข้ามาของพระพุทธศาสนา การอุปถัมภ์ค้ำชูของพระมหากษัตริย์ ชนชั้นปกครอง และความรู้ ความเชื่อเดิมในท้องถิ่น มีส่วนสำคัญที่สร้างความก้าวหน้าให้กับพระพุทธศาสนาในล้านนา

๕.๑.๑๐ อิทธิพลขององค์ความรู้และภูมิปัญญา ผลหรืออิทธิพลขององค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรม คัมภีร์ธรรมในล้านนานั้น มีความสอดคล้องกับการยอมรับ การนำไปปฏิบัติในสังคม ดังนี้

ก. ส่งเสริมต่อการเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาในระดับต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดหลักการทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การนำไปหลักสูตรการเรียนรู้ของคณะสงฆ์ การเรียนรู้ของพุทธศาสนิกชนและนักประวัติศาสตร์ โบราณคดี วรรณกรรม ที่ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ แก่ชีวิตและสังคมได้

ข. ส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น โดยคัมภีร์ธรรมที่ประพันธ์ขึ้นมาเพื่อรับใช้สังคมนั้น มีส่วนทั้งที่เป็นการสร้างเสริมและรับผลของการสร้างเสริมวัฒนธรรม ประเพณีนั้น เช่น คัมภีร์อานิสงส์เรื่องการสร้างธรรม เขียนธรรม ก่อให้เกิดการสร้างคัมภีร์ใหม่ขึ้นมาใหม่ คัมภีร์ที่เกี่ยวกับธรรมชาตาก็สะท้อนแนวคิดเพื่อให้คนใกล้ชิดพระศาสนา

ค. สืบต่อหรือสร้างกระบวนการเพื่อรักษาศรัทธาและความรู้ ความเข้าใจในพระศาสนาที่เรียกว่า “เพื่อความมั่นคงของพระสัทธรรม” อันสืบเนื่องมาจากการประพฤติ ปฏิบัติ หรือตามหลัก ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

ง. ส่งเสริมความก้าวหน้าและความมั่นคงทางสังคม ในลักษณะของคำสอน ที่ให้คุณค่าด้านคุณธรรม จริยธรรม คติธรรม ค่านิยม รวมถึงกรอบคิดในการดำเนินชีวิต ที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา

จ. ส่งเสริมการเสริมสร้างทุนทางสังคม มรดกทางวัฒนธรรมและปัญญา ที่เป็นกระบวนการสร้าง คน ให้เป็นผู้รู้หรือนักปราชญ์ สร้างองค์ความรู้ให้เหมาะสมกับความเข้าใจทางพระพุทธศาสนา และสร้างกระบวนการให้เป็นความสงบสุขของบ้านเมือง กล่าวคือ องค์ความรู้และภูมิปัญญาที่ปรากฏในวรรณกรรม และคัมภีร์อานิสงส์ คัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา ได้เสริมสร้างสิ่งสำคัญ ๓ ประการ คือ

(๑) การสร้างคนให้เป็นผู้รู้ (หน่อแห่งพุทธะ) เหมือนการเกิดขึ้นของพระมหาเถระนักปราชญ์ในสมัยราชวงศ์มังราย

(๒) สร้างองค์ความรู้ (ธรรมะ) ให้มีความเหมาะสมต่อการเรียนรู้ทั้งในด้านพระพุทธศาสนาและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เหมือนวรรณกรรมที่เกิดขึ้นในยุคทองวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนา

(๓) สร้างศรัทธา/หมู่คณะ (สังฆะ) ให้เกิดการค้ำจุนพระพุทธศาสนา และความเป็นไปของบ้านเมือง รวมทั้งวัฒนธรรม ประเพณี ระบบศีลธรรมที่ดีงาม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

วัฒนธรรมและวรรณกรรมเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องราวในอดีตของมนุษย์ในสังคมให้สืบต่อเกาะเดี่ยวกัน สภาพสังคม ศาสนา และวัฒนธรรมในอดีต สะท้อนให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองหรือล่มสลายของอารยธรรม อาณาจักรล้านนาก็เช่นเดียวกัน ได้ผ่านร้อนผ่านหนาว การต่อสู้ของมนุษยชาติ และความเป็นไปของพระพุทธศาสนา สิ่งต่างๆ เหล่านี้เราสามารถศึกษาค้นคว้าได้จากโบราณวัตถุ โบราณคดีต่างๆ และที่สำคัญสามารถค้นคว้าได้จากวรรณกรรมที่สำคัญ วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น ได้สะท้อนภาพความจริงของสังคมล้านนาในอดีตเป็นอย่างดี

ดังนั้น จากการศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาที่มีคุณค่า โดยการยกคัมภีร์อานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนามาเป็นกรณีศึกษา จึงมีความคิดเห็นในเบื้องต้น เพื่อเป็นข้อเสนอแนะในการเรียนรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาล้านนาหรือวรรณกรรมของไทย ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในระดับองค์กร

๑. สถาบันสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมอนุรักษ์คัมภีร์โบราณตามวัด และสถานที่ต่างๆ ให้อยู่สภาพที่ดีและเหมาะสมกับการศึกษาค้นคว้า

๒. สถานบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตต่างๆ ควรส่งเสริมให้นิสิต และประชาชนได้เรียนรู้ภาษาถิ่นและวรรณคดีท้องถิ่นต่างๆ เพื่อที่จะได้นำความรู้ไปศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมในท้องถิ่นของตน และนำมาแปลหรือเผยแพร่ต่อสาธารณชน เพื่อที่จะประยุกต์ใช้กิจกรรมในสังคม

๓. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากร กรมศาสนา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ควรส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า โบราณคดี วรรณกรรมในท้องถิ่นต่างๆ และเก็บรวบรวม หรือขึ้นทะเบียนเป็นภูมิปัญญาของชาติ

๔. ควรมีการจัดตั้งศูนย์การศึกษาเพื่อศึกษาพุทธศาสตร์ในล้านนา โดยความร่วมมือของทุกฝ่าย เช่น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และสถาบันการศึกษาในพื้นที่

๕. ควรจัดโครงการศึกษา ตีความ ขยายความ ปริวรรต และการวิเคราะห์ เปรียบเทียบเพื่อนำความรู้จากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาออกไปปรับใช้ในศาสตร์ต่างๆ เช่น ปรัชญา กฎหมาย จริยศาสตร์ จิตวิทยา จักรวาลวิทยา ฯลฯ

๖. ควรส่งเสริมการทำนามานุกรม หรือบัญชีรายชื่อคัมภีร์ธรรมต่างๆ ที่ปรากฏในวัดต่างๆ หรือเพื่อให้สะดวกต่อการศึกษาค้นคว้า

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับท้องถิ่น

๑. บุคคลและองค์กรในท้องถิ่นควรร่วมมือในการอนุรักษ์ และให้ความสำคัญต่อคัมภีร์โบราณในท้องถิ่นของตน เพื่อที่จะนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในกิจกรรม ประเพณีของท้องถิ่น

๒. ควรนำวรรณกรรมที่มีความสำคัญในด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมมาเป็นหนังสือเรียน หรือหลักสูตรในสถาบันการศึกษา ทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ

๓. ควรมีการชำระหรือแปลวรรณกรรมที่มีความสำคัญและเผยแพร่ให้ประชาชนได้เรียนรู้และศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะการประยุกต์ใช้ในประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น

๔. ทำการอนุรักษ์ใน ๒ ลักษณะ คือ อนุรักษ์เพื่อเอาบุญโดยใช้ประเพณีเป็นสื่อกลางในการอนุรักษ์ และการอนุรักษ์เพื่อวิชาการ คือ การค้นคว้า วิจัยและศึกษาอย่างเป็นระบบโดยให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ

๕. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ในคัมภีร์ธรรมอื่นๆ ในลักษณะของการวิจัยและวิทยานิพนธ์ ที่เชื่อมโยงความรู้ ความเข้าใจในบริบทต่างๆ

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษา ปริวรรตคัมภีร์ใบลานล้านนาที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะที่มีอยู่ในวัดต่างๆ เช่น วัดสูงเม่น เพื่อนำความองค์ความรู้และภูมิปัญญามาประยุกต์ใช้

๒. ควรมีการศึกษาประวัติของพระเถระที่มีบทบาทในกรอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานล้านนา เช่น ครูบากัญจนอรัญญวาสี เพื่อเป็นแบบอย่างของการสืบสานองค์ความรู้ของล้านนาต่อไป

๓. ควรศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ทางด้านพระพุทธศาสนาข้ามพรมแดนที่เชื่อมโยงประเพณีวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

๔. ควรมีการศึกษากระบวนการจัดการความรู้และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวข้องกับวรรณกรรมล้านนา

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**พระไตรปิฎกภาษาบาลี**.ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกํ, ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. คัมภีร์ใบลานล้านนา

คัมภีร์อานิสงส์สร้างธัมม์ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์สัพพทาน ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์รักษาศีล ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์ฟังธัมม์ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์เผาศพ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์สูต ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์บวช ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์ผ้าวัสสา ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์ตามประทีป ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์ปิฎกะทังสาม ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์สร้างหีดธรรม ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์เวสสันตระ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์มาลัยโผด ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์โวหารมหาวิบาก ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์อานิสงส์แปดหมื่นสี่พันขันธ์ ฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
คัมภีร์โลกวุฒิ ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์ธรรมฟุพพเปตพลี ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์มูลนิพพานสูตร ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์มหามูลนิพพานสูตร ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์อานิสงส์ศีล ๘ เส้น ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์อานิสงส์เข้ากัมม์รุกขมูล ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

คัมภีร์มหาวิบาก ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์อุณหัสวิจัย ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์จัยยสังคหะ ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์สรากริวิชชาสูตร ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์ตำนานพระเจ้าทองทิพย์ ฉบับวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์อานิสงส์ตุงเหล็กตุงตอง ฉบับวัดหัวฝาย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์อานิสงส์ตานผ้าบังสุกุล ฉบับวัดศรีบุญยืน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
คัมภีร์อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดแม่คำน้ำลัด อำเภอแม่จัน จังหวัดชียงราย
คัมภีร์อานิสงส์สร้างขัวสาลา ฉบับวัดเสาหิน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
คัมภีร์อานิสงส์สร้างธัมม์ ฉบับวัดชัยชนะ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
คัมภีร์อานิสงส์เขียนธัมม์ ฉบับวัดนันทาราม อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
คัมภีร์อานิสงส์ปี๋ใหม่ ฉบับวัดหมื่นเงินกอง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
คัมภีร์อานิสงส์ตุงเหล็กตุงตอง ฉบับวัดดอกแดง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
คัมภีร์อานิสงส์หน้าศพ ฉบับวัดลัฏฐิวนาราม อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
คัมภีร์อานิสงส์ตานข้าวเปลือกข้าวสาร ฉบับวัดคงคานิมิต อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่
คัมภีร์อานิสงส์ขัวหัวงัว ฉบับวัดต้นแทนหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
คัมภีร์อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดบ้านแท่น อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
คัมภีร์อานิสงส์ทอดผ้าบังสุกุล ฉบับวัดชมพูหลวง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
คัมภีร์สรากริวิชชาสูตร ฉบับปริวรรต ร้านภิญโญ จังหวัดลำพูน
คัมภีร์อานิสงส์บริขารแปดประการ ฉบับวัดทาดอยครั่ง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน
ศิลาจารึกวัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว
ศิลาจารึกวัดพระเจ้าหลวง เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า

ค. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมศิลปากร. **จามเทวีวงศ์**. พระนคร : บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๖.

_____. **ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา**. พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖.

_____. **ตำนานมูลศาสนา**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๗.

ไกรศรี นิมมานเหมินท์. **กาพย์เจี้ยจามเทวีและวิรังคะ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๓๓.

คัมภีร์ เขียนยันต์ (นามแฝง). **ของดีจากปั๊ปสา**. ลำพูน : ร้านภิญโญ, ๒๕๓๕.

เจือ สตะเวทิน. **วรรณคดีพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔.

_____. **สุภาษิตสากล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ก้าวหน้าการพิมพ์, ๒๕๑๕.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรวิไล เลิศวิชา. **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์. **ตุง มรดกแผ่นดินล้านนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ทีเจเจ, ๒๕๔๖.

ชุ่ม ณ บางช้าง. **นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดเชียงใหม่**. กรมศิลปากร จัดพิมพ์, โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๖.

ญาณสัมปันโน (นามแฝง). **กำบ๋ะเก่าสอนคน**. ลำพูน : ร้านภิญโญ, ๒๕๔๐.

เดือน คำดี. **ศาสนศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑.

ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. **วรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก.วิคตอเรียการพิมพ์, ๒๕๒๔.

นพคุณ ตันติกุล. **ล้านนาในมิติกาลเวลา**. เชียงใหม่ : The Knowledge Center, ๒๕๔๘.

นาฏวิภา ชลิตานนท์. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.

นิยะดา เหล่าสุนทร. **ปัญญาสชาดกประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๓๘.

บุญคิด วัชรศาสตร์. **ธรรมอานิสงส์ปีใหม่**. เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๓๐.

_____. **แบบเรียนภาษาเมืองเหนือ ๖๕ ชั่วโมง**. เชียงใหม่ : ธาราทองการพิมพ์, ๒๕๒๗.

ประคอง กระแสชัย. **วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่อง ธรรมดาสอนโลก**. ลำปาง : ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูลำปาง, ๒๕๓๔.

ประคอง นิมมานเหมินท์. **ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ**. พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖.

_____. **มหาชาติล้านนา การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.

ประยุทธ หลงสมบูรณ์. **พจนานุกรมบาลี – ไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา,๒๕๒๐.

ประเสริฐ ณ นคร. **โครงนิราศหริภุญชัย (ฉบับสอบทานกับสำนวนเชียงใหม่)**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๖.

ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ตุ้ยเขียว. **ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง**. กรุงเทพมหานคร : ศักดิโสภาการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระครูสันตยานุสาสน์. (อิ่นคำ อินทนนโท). **สารคติ โบราณล้านนาไทย**. เชียงใหม่ : ดาราวรรณการพิมพ์, ๒๕๓๕.

พระครูกัญจนอรัญญวาสี. **มูลกัมมัฏฐานรอม ฉบับวัดสูงเม่น**. แพร่ : จัดพิมพ์โดยคณะลูกหลานของคุณแม่น้อย เลขะวัฒนาภรณ์, ๒๕๔๗.

พระติปิฎกจุฬาภัย. **มิลินทปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : งานฉลองพระชนมายุ ๘๐ พรรษา สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระญาณสังวร, ๒๕๓๖.

พระปัญญาสามีเถระ. **ศาสนวงศ์**. แปลและเรียบเรียง โดย กรมศิลปากร, กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๐.

พระโพธิรังสี. **จามเทวีวงศ์**. แปลโดย ร.ต.ท.แสง มนวิทูร, พระนคร : กรมศิลปากรจัดพิมพ์, บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๖.

_____.**นิทานพุทธสิหิงค์**. แปลโดย แสง มนวิทูร, พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๖.

พระพุทธญาณเจ้า และพระพุทธพุกาม. **ตำนานมูลศาสนา**. แปลโดยนายสุด ศรีสมวงศ์ และนายพรหม ขมาลา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๓๐.

พระพรหมราชปัญญาเถระ. **รัตนพิมพวงศ์ (ตำนานพระแก้วมรกต)**. แปลโดย กรมศิลปากร, กรุงเทพมหานคร : รำไทยเพรส. ที่ระลึกงานสัฏฐีวัสสาพระธรรมราชานุวัตร (สุทัศน์ สุทสฺสโน ป.ธ. ๖) วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, ๒๕๔๘.

พระธรรมราชานุวัตร (ฟู อตตสิโว). **หลักภาษาไทยพายัพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : นีลนาราการพิมพ์, ๒๕๓๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระยาประชากิจกรจักร์. **พงศาวดารโยนก**. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗.

พระรัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย ร.ต.ท.แสง มนวิทูร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. **วชิรสารัตถสังคหะ**. แปลโดย น.อ.แย้ม ประพัฒน์ทอง. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๒.

พระราชสิทธาจารย์. **ภาษิตเมืองเหนือ**. กรุงเทพมหานคร : มงคลการพิมพ์, ๒๕๑๖.

พระสิริมังคลาจารย์ รจนา. **มังคลัตทีปนีทีปนี แปลภาค ๑-๒**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ. **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**. เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐.

พิชิต อัคนิจ และคณะ, **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย**. เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

เพนธ์ ฮันส์. **ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.

ไพรถ เลิศพิริยกมล. **พุทธศาสนากับการศึกษาของเยาวชนในลานนาไทย**. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๓.

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **คำสอนพระยามังราย**. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๕.

มณี พยอมยงค์. **ประวัติวรรณคดีลานนาไทย**. เชียงใหม่ : บริษัทคนเมืองการพิมพ์, ๒๕๑๓.

_____. **ล้านนาไทยคดี**. เชียงใหม่ : บริษัทคนเมืองการพิมพ์, ๒๕๑๕.

_____. **คติสอนใจชาวล้านนา**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๑.

_____. **วัฒนธรรมล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙.

_____. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. เชียงใหม่ : โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙.

มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ. **เครื่องสักการะในล้านนาไทย**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๘.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๙/๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. **ชีวิตและผลงานของพระสิริมังคลาจารย์**. เชียงใหม่ : ดาวคอมพิวกราฟิก, ๒๕๔๒.

มานิตย์ สุทธจิตต์. **ภูมิปัญญาล้านนาชน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพัฒนาจริยธรรม, ๒๕๔๐.

ยุทธ เดชคำรณ. **ล้านนาภาษิต**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ช้างเผือก, ๒๕๒๐.

ยุพิน เข็มมุกด์. **พระพุทธศาสนาในล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. ๑๘๓๙ - ๒๑๐๑.** กรุงเทพมหานคร : สภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๒๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๔.

ร้านภิญโญ. **ธัมมชาตา ๑๒ ราศี**. ลำพูน : ร้านภิญโญ,๒๕๓๕.

ลมูล จันทร์หอม. **วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา**. เชียงใหม่ : ห.จ.ก. สำนักพิมพ์ตรัสวิน, ๒๕๓๘.

วัดสูงเม่น. **ประวัติวัดสูงเม่นและครูบากัญจนอรัญญวาสี**. แพร่ : คณะกรรมการวัดสูงเม่น, ๒๕๓๙.

สงวน โชติสุขรัตน์. **ประเพณีไทยภาคเหนือ**. พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดี่ยนสโตร์, ๒๕๑๒.

_____. **ประชุมตำนานลานนาไทย**. พระนคร : สำนักพิมพ์โอเดี่ยนสโตร์, ๒๕๑๕.

_____. **ประเพณีลานนาไทยและพิธีกรรม**. เชียงใหม่ : ประเทืองวิทยา, ๒๕๑๗.

สนิท ตั้งทวี. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดี่ยนสโตร์, ๒๕๒๗.

สมคิด วัชรศาสตร์. **ชุมชนโบราณคดีเมืองเหนือ**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปรมานุชิตชิโนรส นิพนธ์. **กฤษณาสอนน้อง**. กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์. พระนคร : โรงพิมพ์คุรสภา, ๒๕๑๓.

_____. **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง, ๒๕๓๐.

สมหมาย เปรมจิตต์. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๙.

_____. **ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ, **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนาปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๔.

_____.**โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๖.

_____, **โครงการปริวรรตพระคัมภีร์ล้านนา : ปริวรรตและแปลพร้อมกับความนำ**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา, ๒๕๔๖.

สรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙.

สรัสวดี อ๋องสกุล. **เวียงกุมกาม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๖.

สิริกร ไชยมา. **ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตชาวล้านนา**. แพร่ : โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โรงเรียนร้องกวางอนุสรณ์ จังหวัดแพร่, ๒๕๔๔.

สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **เจ้าหลวงเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

สำนักนายกรัฐมนตรี. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔.

สิงฆะ วรรณสัย. **ปริทัศน์วรรณคดีล้านนา**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย, คณะมนุษย์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓.

สุรพล ดำริห์กุล. **แผ่นดินล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๔๕.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีพระสุตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **ศิลปะในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ฟ, ๒๕๓๔.

เสนาะ ผดุงฉัตร. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ศรีศักร วัลลิโภดม. **ล้านนาประเทศ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, ๒๕๔๕.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. **พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคเหนือ** The Northern Thai Dictionary. เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๙.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **ไตรภูมิฉบับล้านนา**. คณะมนุษย์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

_____. **โวหารล้านนา**. เชียงใหม่ : คณะมนุษย์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

_____. **เวสสันดรชาดก ฉบับไม้ไผ่แจ้เรียวแดง**. เชียงใหม่ : โครงการสืบสานภูมิปัญญาล้านนา, ๒๕๔๕.

_____. **วรรณกรรมล้านนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖.

อุดม รุ่งเรืองศรี และทวี สว่างปัญญางกูร. **วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนาและไทยเขิน**. กรุงเทพมหานคร : (ชุดความรู้ล้านนาอันดับที่ ๓๔) ศักดิ์โสภาการพิมพ์, ๒๕๒๘.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **ความคิดทางประวัติศาสตร์และศาสตร์ของวิธีคิด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๔๓.

_____. **พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

อำนวย กลำพัด. **คำคมแห่งล้านนา (กำบ่ะเก่า)**. เชียงใหม่ : ร้านประเทืองวิทยา, ๒๕๓๐.

เอกรัตน์ อุดมพร. **วรรณคดีสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๔.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. **ภูมิปัญญาล้านนา**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๔๔.

(๒) บทความ :

ไกรศรี นิมมานเหมินท์. "ความรู้พื้นฐานด้านลานนาคดี : ศาสนาและวัฒนธรรม," ใน **ล้านนาปริทัศน์**. เชียงใหม่ : คณะมนุษย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗. : ๕๐-๖๐.

ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ และ อุดม รุ่งเรืองศรี. "วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนา," เชียงใหม่ : เอกสารประกอบนิทรรศการวรรณกรรมล้านนา, คณะมนุษย์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๒๗ (อัดสำเนา).

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. "แนะนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา," ใน **รายงานสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนาเล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๗. : ๒๑๑-๑๒๘.

บำเพ็ญ ระวิน. "พุทธศาสนาในลานนาไทย," ใน **มรดกศาสนาในเชียงใหม่ภาค ๒หลักคำสอน**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐ : ๒๕-๔๕.

_____. "ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับแนวคิดพุทธในเอกสารล้านนา," ใน **วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา**. พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐ : ๑๙๕-๒๒๑.

ประคอง นิมมานเหมินท์. "พุทธศาสนากับวรรณคดีล้านนา," ใน **ล้านนาไทยคดี**. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ๒๕๒๑ : ๓๓-๔๘.

_____. "วรรณกรรมล้านนากับสังคม," ใน **รายงานสัมมนาวิชาการวรรณกรรมล้านนาเล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๗ : ๑๐๒-๑๒๔.

ประเสริฐ ณ นคร. “ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนา,” ใน ว**รรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา**. พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐ : ๒๕-๓๓.

_____. “บทนำเสนอ ตำนานมุลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง,” ใน ว**รรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา**. พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐ : ๓๔-๔๑.

มณี พยอมยงค์. “วรรณกรรมพระไตรปิฎกและอรรถกถา,” ใน **วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา**. พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐ : ๔๒-๕๐.

ลิขิต ลิขิตานนท์. “ยุคทองแห่งวรรณกรรมพุทธศาสนาของลานนาไทย,” ใน **ล้านนาไทย**. อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์, เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๗ : ๔๕-๕๙.

_____. “วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนาประเภทปกรณ์พิเศษ,” ใน ว**รรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา**. พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐ : ๑๑๕-๑๑๙.

_____. “วิเคราะห์วรรณกรรมลานนา : วรรณกรรมบาลี”. ใน **รายงานสัมมนาทางวิชาการเรื่องวรรณกรรมล้านนาเล่ม ๒** , เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗. (อัดสำเนา).

วิทยาลัยครูเชียงใหม่. **สมุดราชประเพณี ๖ ประการ**. เอกสารทางวิชาการ ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย, วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๒๕ (อัดสำเนา).

วาสนา ใจเที่ยง และคณะ. “อิทธิพลของพม่าที่มีต่อวัฒนธรรมในลานนาไทย,” ใน **เอกสารประกอบการสัมมนานิทรรศการลานนาไทย**. มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ : ๒๕๒๔ (อัดสำเนา).

สดุภณ จังกาจิตต์, “จามเทวีวงศ์ : วรรณกรรมที่ถูกลืม,” ใน **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**. พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐ : ๒๓๕-๒๕๒.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. “กำบ่เก่าเล่าไว้,” ใน **เอกสารวิชาการร่วมสมโภช ๗๐๐ ปีเชียงใหม่ ชุดภูมิปัญญาล้านนาลำดับที่ ๒**, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๙. ๘๐-๑๐๔.

สมหมาย เปรมจิตต์.“ยุคทองแห่งพระพุทธศาสนาในลานนา,” ใน **มรดกศาสนาในเชียงใหม่ ภาค ๑ ประวัติและพัฒนาการของศาสนาในเชียงใหม่**, เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐ : ๕๖-๗๐.

_____. “ความเชื่อเรื่องบุญกรรมของชาวพุทธมาจากไหน,” ใน **มรดกศาสนาในเชียงใหม่ภาค ๒หลักคำสอน**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, ๒๕๔๐ : ๔๕-๕๘.

_____. “วรรณกรรมตำนานนิทานดึกดำบรรพ์,” ใน ว**รรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา**. พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐ : ๘๙-๙๖.

สุจิตต์ วงศ์เทศ บรรณาธิการ, “พระพุทธสิหิงค์จริงทุกองค์ไม่มีปลอม แต่ไม่ได้มาจากลังกา,” ใน **ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖ : ๖-๑๖.

แสง มนวิทูร, ร.ต.ท. “ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในลานนาไทย,” ใน **เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องวรรณกรรมล้านนา**. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔ (อัดสำเนา).

แสง จันทร์งาม. “ความรู้ใหม่จากชินกาลมาลีปกรณ์,” ใน **วรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา**. พรรณเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ, เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๔๐ : ๑๘๗-๑๙๔.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. “ความรู้พื้นฐานด้านล้านนาคดี :ประวัติศาสตร์,” ใน **รายงานสัมมนาทางวิชาการเรื่องวรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑** . กรุงเทพมหานคร : มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๒๗ : ๒๙-๕๒.

_____. “ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ : สมัยราชวงศ์มังรายและสมัยพม่าปกครอง,” ใน **ล้านนาไทย**. อนุสรณ์ พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์, เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, ๒๕๒๗ : ๓๕-๕๔.

อุดม รุ่งเรืองศรี. “วรรณกรรมลายลักษณ์ล้านนา,” **เอกสารประกอบนิทรรศการวรรณกรรมล้านนา**, เชียงใหม่ : คณะมนุษย์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยพายัพ, ๒๕๒๗ (อัดสำเนา).

_____. “วรรณกรรมชาดกที่มีลักษณะเป็นล้านนา,” ใน **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**. พรรเพ็ญ เครือไทย บรรณาธิการ,เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเว็นเตอร์,๒๕๔๐ : ๕๑-๖๐.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

จรรยา คงเจริญ. “การศึกษาเรื่องปฐมสมโพธิฉบับท้องถิ่นอีสานจากต้นฉบับ วัดใหม่ทองสว่าง จังหวัดอุบลราชธานี,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. “วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาล้านนาไทยเรื่องเจ้าวิฑูรสอนหลานและพระลอสอนโลก,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๑๙.

บาลี พุทธรักษา. “จักรวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๕ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

บุญหนา สอนใจ. “สังขยาปกาสกปกรณ์และฎีกา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ปริญญา กายสิทธิ์. “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่สมัย พ.ศ. ๑๙๑๒–๒๑๐๑,“ **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๘.

พรพรรณ ธาดากิตติสาร. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่อง วัณณพราหมณ์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๑.

พระมหาวัฒน์ วฑฒนสุธี. ”คำสอนเรื่องคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในภาษิตล้านนา,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า. “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

พระมหามานะ มุนิวํโส (กลมกลาง). “ปัญญาสชาดกปฐมภาคเรื่องที่ ๑–๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาธานินทร์ อาทิตวโร (คำกมล). “ปัญญาสชาดกปฐมภาคเรื่องที่ ๘-๒๗ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาประสิทธิ์ อหึสโก (ทองปาน). “ปัญญาสชาดกปฐมภาค เรื่องที่ ๒๘–๔๔ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาประสานชัย เทวงฺกโร (ตรีพงษ์ศิลป์). “ปัญญาสชาดกปฐมภาค เรื่องที่ ๔๕–๕๐ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาอาคม สุมณีโก (แก้วใส). “ปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๑-๔ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระเมธีสุตาภรณ์ เตชวนฺโต (เฉลา ต๊ะทองด้วง). “ปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๕-๘ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาจรัญ อุตฺตมธมฺโม (บัวชูก้าน). “ปัญญาสชาดกปัจฉิมภาค เรื่องที่ ๙–๑๑ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาบุญเทียม ญาณินฺโท (มุสุ). “ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๘ - ๑๕ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

พระมหาดุสิตศักย์ ติกฺขปญฺโญ (สุวรรณอาสน์). “ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๑๖ - ๒๓ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาวชิราวุธ วชิรเมธี (หนองสูง). “ปฐมสมโพธิกถา ปริจเฉทที่ ๒๔ - ๓๐ : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาบาลี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาอดุลย์ คนแรง. “การศึกษาเชิงวเคราะห์มังคลัตถทีปนี,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะอักษรศาสตร์,มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.

พระมหาสมชาติ นนฺทธมฺมิโก (บุษนารีย์) “ศึกษาคุณค่าการเทศน์มหาชาติในล้านนา,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ภัสราภรณ์ เทศธรรม. “การศึกษาตำนานพระธาตุประจำปีเกิด,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๖.

ณัฏฐินี พรหมเกิด. “การศึกษาเรื่องปฐมสมโพธิฉบับมอญจากต้นฉบับวัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒.

นพพร เคล้าดี. “จักรวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๖ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ระวิวงศ์ ศรีทองรุ่ง. “วิเคราะห์วรรณกรรมนิราศภาคเหนือ,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๘.

เรณู อรรฐาเมศว์. “โลกทรรศน์ชาวล้านนาจากวรรณกรรม,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๘.

วรศักดิ์ ศรีบุญ. “จักรวาฬทีปนี กัณฑ์ที่ ๔ : การตรวจสอบชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ศรี แนวณรงค์. “ศึกษาวิเคราะห์จามเทวีวงศ์ฉบับจังหวัดแพร่,” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร-มหาบัณฑิต**. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๓.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. “พุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

สมร เจนจิจะ. “วิเคราะห์ลานนาภาษิต,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๕.

สถาพร อรุณวิลาศ. “การศึกษาคติความเชื่อและรูปแบบหอไตรในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต**. สาขาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.

อุษณีย์ ธงไชย. “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ. ๑๘๓๙-๒๓๑๐,” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

ค. ภาษาอังกฤษ

1. Books :

Griswold, A.B. **Dated Buddha Images of Northern Siam.** Ascona, 1957.

Jayawickrama, N.A. **The Sheaf of Garlands of the Epochs of the ConcQueror.** London : Pali Text Society, 1968.

Joel John Barlow. **Chiang Rai, Lanna.** Chiang Rai : Siam Printers Limited , 2000.

Kalupahana,D.J. **Encyclopedia of Buddhism.** Colombo : The Sri Lanka Gorverment Press, 1965.

Rahula, Walpola. **History of Buddhism in Ceylon.** Second Edition, Colombo : Und. Gunasena, 1965.

Rahula, Walpola. **What the Buddha Taught.** Bangkok : Kurusapha press, 1988.

Woodward F.L. **Book of the Gradual Sayings Vol. I.** London : Pali Text Society, 1989.

2. Article :

Ginetle Terral. "Samuddaghosa Jataka, Conte Pali Trie'-du Pannasa Jataka", **Bulletin de l' Ecole Francaise d' Extre'me Orient**, TOME XLVIII, Fas I, L^{er} semetre, 1954.

Hutchinson,E.W. "Sacred Images in Chiangmai." **Journal of the Siam Society.** 28.2 1935. pp.115-143.

Quaritch Wales H.K. "Archaeological Researches on Ancient Indian Colonization, **Journal of the Malayan Researches Branch of the Royal Asiatic Society.** Singapore : Printers Limited, 1940. p.7

Swearer, Danold K. "Religion and History in the Northern Thai Chronicles." **Jouranal of Siam Society.** V.62. Part. I, Jan 1974.p.9-15

Saksri Yamadda, **The Mangalatthadipani , Chapter 1-2,** Ph.D. thesis, University of Pennsylvania, Philadelphia, 1970.

3. สื่ออีเล็กทรอนิกส์ (เว็บไซต์)

http://www.lannaworld.com/believe/believe.htm

http://www.lannaworld.com/history/lannaname.htm

http://www.midnightuniv.org /midnight2545/newpage8.html.

http://www.th.wikipedia.org/w/index.php?title.

http://www.palungjit.com/bourd/showthread.php?t=553.

ง. สัมภาษณ์ :

พระธรรมราชานุวัตร. รองเจ้าคณะภาค ๖ วัดพระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
สัมภาษณ์. ๒๔ มีนาคม ๒๕๔๘.

พระครูรัตนวรโชติ. เจ้าคณะอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
สัมภาษณ์. ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.

พระมหาจรินทร์ จิรวุฒฺโฑ. เจ้าอาวาสวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
สัมภาษณ์. ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๘.

พระมหาสุบัน มหาคมฺภีโร. รองเจ้าคณะอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
สัมภาษณ์. ๒๑ มีนาคม ๒๕๔๘.

พระครูวิมลกิตติสุนทร. เจ้าอาวาสทุ่งเจริญ อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่
สัมภาษณ์. ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๔๘.

พระครูสมุห์สุวิทย์ ปญฺญาวุโธ. เจ้าอาวาสวัดสูงเม่น จังหวัดแพร่
สัมภาษณ์. ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๔๘.

พระครูไพศาลพัฒนาภิรัตน์. เจ้าคณะอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย
สัมภาษณ์. ๒๑ มกราคม ๒๕๔๙.

พระสาธุคำจันทร์. เจ้าอาวาสวัดแสนสุขาราม เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว
สัมภาษณ์. ๒๔ มกราคม ๒๕๔๙.

พระคำสุก ไชยติ๊บ. พระวัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว
สัมภาษณ์. ๒๕ มกราคม ๒๕๔๙.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เรื่องย่อ คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา [๑]

๑. คัมภีร์อานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก (ฉบับวัดสูงเม่น)

พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน ปรารภคำถามของพระสารีบุตรที่ทูลถามถึงอานิสงส์ของการสร้างธัมม์คำสอนของพระพุทธเจ้า ตรัสว่า มีอานิสงส์มากมายกับการสร้างคัมภีร์ด้วยตัวเองแม้บทเดียว อักขระตัวเดียวได้ให้ทาน ให้ผู้อื่นเขียนก็ดี ย่อมได้อานิสงส์ต่างๆ คือทั้งสวรรค์สมบัติและมนุษย์สมบัติ เช่น สวรรค์สมบัติ จะได้เป็นพระยาพรหมเทวดา ๙ อสงไขย พระยาเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ๙ อสงไขย เป็นต้น ส่วนมนุษย์สมบัติ เช่น จะเกิดในตระกูลดี มีผม ขน ฟัน งดงาม และมีรูปร่างสมส่วน

๒. อานิสงส์สังรวมธาตุ (ฉบับวัดสูงเม่น)

เป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงอานิสงส์การสร้างคัมภีร์ ชื่ออานิสงส์สังรวมธาตุ ซึ่งมี ๔ ผูก และอานิสงส์การฟังคัมภีร์นี้ พิธีกรรมเครื่องบูชาต่าง ๆ การแต่งคาถา ก็ได้อานิสงส์มาก ความว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร พระยาสุทธสนะได้ฟังพระพุทธเจ้าแสดงธรรมชื่อ “สังรวมธาตุ” แก่เทวดาจึงได้สั่งให้คนจัดเตรียมเครื่องบูชาคือดอกไม้ของหอมเข้าไปวัดพระเชตวันและบูชาพระผู้มีพระภาค และได้ตรัสถามอานิสงส์การฟังและการบูชาสังรวมธาตุทั้งสี่ผูก พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า บุคคลใดได้บูชา

กัณฑ์ต้นเมื่อสิ้นชีวิต	ก็จักเกิดในเทวโลกและเป็นใหญ่แก่เทวดาทั้งหลาย
กัณฑ์ที่ ๒	ได้ไปเกิดเป็นเทวบุตรในวิมานปราสาทสูง ๕ โยชน์
กัณฑ์ที่ ๓	เกิดเป็นพระยาเทวดาในชั้นดาวดึงส์
กัณฑ์ที่ ๔	ได้เกิดเป็นพระยาเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา

อานิสงส์เกิดจากการนำเครื่องบูชาไปไว้ตามเสาผาม (เสามณฑป) ปะรำ อานิสงส์เกิดจากการเขียนและจ้างให้ผู้อื่นเขียนคัมภีร์ และฟังคัมภีร์นี้มีมากมายเหลือจะคณานับได้ การแต่งบาทคาถาก็ต้องมีความแม่นยำถูกต้องมิฉะนั้นจะเป็นบาปได้ หากแต่งถูกต้องก็จะไปเกิดเป็นพระอินทร์และเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ใดฟังธรรมนี้ แม้ว่ากระทำบาปตั้งแต่เล็กจนโตก็อาจจะระงับไป

---

[๑] เรื่องย่อคัมภีร์อานิสงส์เหล่านี้ ได้รับความเอื้อเฟื้อจากพระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า ซึ่งได้สรุปความเพื่อศึกษาและเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้ศึกษาของกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย.

๓. อานิสงส์เดือนยี่เป็ง (วันเพ็ญเดือน ๑๒)

เริ่มต้นคัมภีร์ด้วยการกล่าวถึงพุทธกิจในเมืองสาวัตถี ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ข่มเดียรถีย์ และเสด็จไปโปรดพุทธมารดายังดาวดึงส์และเสด็จลงมาที่เมืองสังกัสสนคร และทรงแสดงธรรมสร้างความอัศจรรย์ใจให้แก่เจ้าเมืองที่มา พรรณนาอานิสงส์ของการจุดประทีปบูชาในเดือนยี่เป็งว่า มีอานิสงส์ให้มีรูปโฉมวรรณะงดงามและได้พรรณนาถึงน้ำมันที่ได้จาก งา น้ำมันมะพร้าว น้ำมันลูกไม้ทั้งหลาย และอานิสงส์อันเป็นมนุษย์สมบัติ นอกจากนั้นยังกล่าวถึงอานิสงส์อันได้เอาฝ้ายมาทำใส้สีสายประทีปลุกเป็นเปลว – โคมชัก คือความเป็นผู้มีโภคสมบัติ และบริวาร มีปัญญาอันฉลาดหลักแหลม มีอานุภาพมาก เป็นที่รักแก่คนและเทวดาทั้งหลาย

๔. อานิสงส์ขัวหัวงัว

เริ่มคัมภีร์ภายหลังจุณณียบทว่า – ดูราสัปปุริสทั้งหลาย สมัยหนึ่งพระบรมครูของเราได้ประทับอยู่ที่พระเชตวันตอนปัจฉิมยาม มีเทวดาองค์หนึ่ง มีรัศมีสว่างไสวทั่วอาราม เข้าไปกราบบังคมพระบรมศาสดาและยืนอยู่ ข้างหนึ่งที่เหมาะสม และทูลถามปัญหาที่คิดไว้ในเทวโลกว่า “คนในโลกนี้จักทำอย่างไรและชอบทำ และจะไปสู่เทวโลกอย่างไร” พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “คนที่ปลูกต้นไม้บุญนาค ไม้ดีหมี ไม้ห้า ไม้ลุง และไม้อันมีร่มอันกว้างขวางแลรื่นรมย์แก่คนเดินทางและสัตว์ทั้งหลายย่อมมีอานิสงส์มากมายคณานับ บุคคลที่สร้างสะพานข้ามแม่น้ำที่มีโคลนตมอำนวยความสะดวกให้แก่คน และสัตว์ทั้งหลาย โดยเฉพาะสมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้มีศีล แม้กระทั่งการเอาก้อนหินดินมาเกลี่ยหนทางที่มีตมนั้นเพื่อให้คนเดินได้ ก็มีอานิสงส์มาก สร้างศาลาให้คนเดินทาง ถางทางให้เรียบเสมอ และขุดบ่อน้ำไว้ใกล้ศาลา ทำกระท่อม มุงด้วยใบไม้ และใบตองดิบย่อมมีผลานิสงส์อันมาก การสร้างสะพานแม้กระทั่งเอากระดูกกะโหลกวัว แห้วและก้อนหิน ก้อนดินไม้กลวงและไม้ตันมาทำเป็นสะพานไต่ข้าม แม้กระทั่งนำก้อนดินก้อนหินมา เรียง ๆ ให้คนเดินก็ได้อานิสงส์มาก ดังเรื่องต่อไปนี้

ชายผู้หนึ่งชาวเมืองสาวัตถีไปธุระนอกเมืองเพื่ออาบน้ำได้มองเห็นพระภิกษุที่เข้าไปบิณฑบาตในเมืองด้วยความลำบากเพราะมีโคลนตมมาก จึงได้นำกะโหลกหัวงัว ที่เขาทิ้งไว้ตามหนทางมาเรียงรายตามทางที่มีโคลนมาก ขณะนั้นภิกษุก็สามารถเดินไปมาด้วยความสะดวก จึงอนุโมทนาให้พรว่า ขอให้สมด้วยปรารถนาทุกประการ และคนทั้งหลาย ได้อาศัย ขัวหัวงัวนั้นข้ามไปมา เมื่อชายคนนั้นสิ้นชีวิตก็ได้ไปเกิดในสวรรค์อยู่ในวิมานทองคำ

๕. อานิสงส์ทานข้าวเปลือกข้าวสาร (ทานข้าวใหม่)

เริ่มต้นคัมภีร์ด้วยการทักทายผู้ฟังว่า สาธโว และบอกว่าจะกล่าวถึง “อานิสงส์ทานข้าวใหม่” และเล่าอดีตนิทาน ในเมืองพาราณสีมีพระราชาชื่อ สิวิราช เทวีชื่อ พิมพา มีพระธิดาชื่อ ปทุมา ในขณะนั้นมีสองผัวเมียยากจนมีอาชีพหาฟืนเลี้ยงชีวิต พระโพธิสัตว์ได้มาปฏิสนธิในท้องและคลอดออกมา ได้ชื่อว่า สุริยกุมาร แม่ได้ตายจากไปเมื่ออายุ ๗ ปี อายุ ๑๖ ปี พ่อก็มาตายจากไปอีก ก่อนตายได้สั่งให้ลูกระลึกพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ และพ่อแม่ไว้ และให้เก็บกะโหลกศีรษะไว้บูชา ต่อมาเมืองพาราณสีเกิดทุพภิกขภัย ฝนฟ้าแล้งเดือดร้อนกันไปทั่วชาวบ้านจึงไปร้องเรียนต่อเจ้าเมือง ๆ จึงให้ทหารไปจับชายทุคคตะผู้นั้น เพราะบูชากะโหลกศีรษะพ่อและสั่งให้ไปทำไร่นาปลูกข้าวให้ได้ข้าวเปลือก ๗๐๐ ลำเกวียน จึงจะพ้นโทษ ชายหนุ่มรับข้าวเปลือกจากทหารและไปตามคำสั่ง คืนนั้นก็ฝันเห็นพ่อกับแม่มาบอกว่าจะมาช่วยทำนา เขาก็ไปถางที่ทำไร่และทำการไถ หว่านคืนนั้นฝนตกทำให้ข้าวกล้างอกงามและมีการเก็บเกี่ยวจนพร้อมที่จะนำไป ถวายเจ้าเมืองได้ แม่พ่อก็มาบอกว่าให้ถวายข้าวใหม่แก่ภิกษุเสียก่อนเรียกว่าดอยข้าวสาร ดอยข้าวเปลือก เขาก็นำข้าวเปลือก ข้าวสารไปถวายตามคำแนะนำของพ่อและแม่ และเชิญเทพยาดา ฟ้าดิน นางธรณีมาเป็นสักขีพยาน

จากนั้นก็นำข้าวเปลือกไปถวายแก่เจ้าเมืองสิวิราช ทั้ง ๗๐๐ เล่มเกวียน ไม่พร่องไปแม้แต่น้อย ได้ดำเนินชีวิตมาด้วยความสุข ให้ทานด้วยความสะดวกใจ ต่อมาเทวดาพ่อแม่ต้องการลองจิตใจลูกว่ายังมั่นคงดุจเดิมหรือไม่ จึงแปลงร่างเป็นคนแก่เข้าไปแวะที่บ้านและเตือนเรื่องการไหว้กราบกะโหลกศีรษะพ่อแม่นั้นเป็นการกระทำที่ผิดอาเพศจงละทิ้งการกระทำอย่างนั้นเสีย จึงบอกว่าต่อให้เอาของมีค่าปานใดมากองเพื่อแลกกับการเลิกละคำไหว้นั้นก็ไม่ยอม พ่อแม่ก็อันตรธานหายไปเมื่อเจ้าเมืองสิวิราชสิ้นบุญไปไม่มีใครสืบราชบัลลังก์ เสนาอามาตย์ จึงตระเตรียมรถบุษบกเทียมด้วยม้าสินธุวราช และเครื่องขัตติยะต่าง ๆ เพื่อเสี่ยงหาผู้สืบราชบัลลังก์ตามประเพณี พระอินทร์จึงบันดลให้รถบุษบกไปหยุดที่กระท่อมราวป่าเสนาอามาตย์ได้เสี่ยงอธิษฐานและอาราธนาให้ชายหนุ่มผู้ยากไร้ขึ้นเสวยบัลลังก์อภิเษกกับนางปทุมาและครองเมืองด้วยความยุติธรรมยึดมั่นในศีลในทานเมื่อสิ้นชีวิตก็ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต การทำบุญด้วยการถวายข้าวสารข้าวเปลือกประดุจดั่งชายทุคคตะ ผู้นั้นก็จะได้อานิสงส์ ๑๖ กัปป์

๖. เรื่องอานิสงส์ทานผ้าบังสุกุล

สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร เมืองราชคฤห์ ทรงปรารภพระอานนท์แล้วตรัสเรื่องผ้าบังสุกุลโดยที่มีเรื่องราวของ พระอนุรุทธะผู้มีผ้าเก่าคร่ำคร่า ท่านเดินเที่ยว

หาผ้าบังสุกุลตามป่าช้า กองขยะ แต่ไม่พบ ขณะนั้นมีเทพธิดานางหนึ่งชื่อ ผารี ซึ่งเคยเป็นภรรยาในอดีตชาติ ได้อุบัติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้เห็นว่าพระเถระต้องการผ้าทำจีวร นางจึงนำผ้าขาวมาสามผืนยาวหกศอกไปทอดวางไว้ที่กองขยะและหนทาง พระเถระเจ้าก็อธิษฐานเอาเป็นผ้าบังสุกุลจีวร พระพุทธองค์และอริยสงฆ์ทั้งหลายกล่าวอนุโมทนา สัปปุริสะทานอันประเสริฐที่นางเทพธิดาได้ประกอบแล้ว และได้ทำพิธีเย็บจีวรท่ามกลางอสีติมหาสาวก มีพระมหากัสสปะ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระอานนท์ และพระสาวกอื่น ๆ แม้พระพุทธองค์เองก็เสด็จมาช่วย และท้าวสักกเทวราชก็เสด็จลงมาตรัสถามถึงอานิสงส์ของการถวายผ้าบังสุกุลว่ามีมากน้อยเพียงใด พระพุทธองค์ตรัสว่า บุคคลใดที่ถวายผ้าสังฆาฏิ ผ้าจีวร ผ้าขาวแก่ภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์ ถือ ธุดงควัตร สืบศาสนกิจของพระตถาคต บุคคลผู้นั้นก็จะได้อานิสงส์มหาศาลหาที่เปรียบมิได้ประดุจดังป้องไม้ไผ่ป้องเดียวจะมาเปรียบเทียบกับภูเขาสิเนรุที่สูง ๘,๔๐๐ โยชน์ไม่ได้ และความยิ่งใหญ่ของจักรวาล น้ำในมหาสมุทร ก็ยังน้อยไปหากเทียบกับอานิสงส์ที่เกิดจากการถวายผ้าบังสุกุล

๗. อานิสงส์บวช

คัมภีร์นี้มีเนื้อหากล่าวว่า เรื่องต่อไปนี้เป็นคำบอกเล่าของพระอานนท์ท่ามกลางพระอรหันต์ในคราวปฐมสังคายนาว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ได้ตรัสอุดมมงคล ๓ ประการในโลก คือ พระพุทธเจ้าตรัสรู้สัจธรรม ๔ ประการ (อริยสัจ) พระธรรมคำสอนอันอุดมเป็นมงคลอุดมเป็นอันดับสองและพระสงฆ์สาวกแห่ง พระตถาคตเป็นอุดมมงคลที่ ๓ และทรงตรัสบุคคล ๔ จำพวกที่เกี่ยวเนื่องกับการบวชดังนี้ ๑) นายผู้อนุญาตให้บวช (ทาสบวช) ๒) ลูกที่พ่อแม่อนุญาตแล้ว ๓) ภริยาอนุญาต ๔) เจ้าเรือนขอบวช นายที่อนุญาตให้ทาสบวชเป็นสามเณร ได้อานิสงส์ ๔ กัปป์ พ่อแม่ที่อนุญาตให้ลูกบวชเป็นภิกษุ ได้อานิสงส์ ๑๐ กัปป์ เป็นต้น

ตัวเองไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม กษัตริย์คนมีทรัพย์คนยากจน สละข้าวของสมบัติมหาศาลเข้ามาบวชเป็นสามเณรตามลำดับ ก็จะมีอานิสงส์แก่ญาติพี่น้องไม่อาจคณานับได้ อานิสงส์นั้นมากมายมหาศาล แม้เทวดาจะเอาแผ่นดินมาเป็นบดแล้วผสมด้วยน้ำในมหาสมุทรเป็นน้ำหมึก เอาท้องฟ้าอากาศเป็นใบลาน เอาเขาสินธุมาเป็นหลักจารึกเขียนบรรยายอานิสงส์การบวชนั้นก็ไม่สามารถสาธยายให้หมดได้ เทวดานั้นสิ้นอายุไปแล้วก็ยังไม่อาจเขียนได้หมดสิ้นได้ และยังได้กล่าวถึงการนำบุคคลที่ไม่เป็นลูกของตัวเองมาบวชก็ได้อานิสงส์มากเช่นกันจากนั้นได้กล่าวถึงการสืบศาสนทายาทด้วยการบวชกุลบุตร การบวชของโอรส พระธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช คือ มหินทกุมาร และคัมภีร์ได้กล่าวต่อไปถึงอานิสงส์ของการบวชว่า “**ผู้ที่ได้บวช**

สามารถเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตได้” และสามารถช่วยให้ญาติพี่น้องที่ตกอยู่ในอบายภูมิพ้นจากภูมิเหล่านั้น ดุจดั่งเรื่องของสุปินสามเณรที่ได้ช่วยแม่จากขุมนรก

๘. อานิสงส์น้ำนอง อานิสงส์พระพราหมณ์ปัญหา อานิสงส์ทานข้าวสงฆ์

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร เมืองสาวัตถี ทรงปรารภพราหมณ์ผู้หนึ่งที่บุตรชายได้สิ้นชีวิตไปเพราะโรคภัยอย่างหนึ่ง ด้วยความเป็นห่วงลูกชาย จึงให้ทาสคนหนึ่งคอยส่งข้าวส่งน้ำให้โดยเสมอมา ต่อมาวันหนึ่ง ฝนตกน้ำท่วมทางที่ไปป่าช้า ส่งข้าวปลาอาหารไม่ได้ดังวันก่อน ขณะนั้นมีภิกษุรูปหนึ่งมาบิณฑบาตข้างฝั่งน้ำนั้น จึงนำอาหารนั้นไปถวายและอุทิศกุศลไปถึงบุตรของพราหมณ์ที่ตายไป บุตรชายพราหมณ์ไปเกิดเป็นเปรตในป่าช้านั้นได้รับกุศลทันที จึงไปเข้าฝันบอกพ่อว่า เพิ่งได้รับอาหารวันนี้เอง พราหมณ์จึงสอบถามคนทาสผู้นั้นถึงสาเหตุก็ได้รับทราบว่า ความจริงจึงเข้าใจว่าลูกชายต้องการให้ไปถวายทานแก่พระพุทธเจ้า จึงได้จัดเตรียมของถวายทานทุกอย่างไปวัดพระเชตวัน ถวายสักการะแล้ว จึงถามว่า หากจะส่งข้าวน้ำอาหารไปให้ญาติที่ล่วงลับไปทุก ๆ วัน จะได้รับหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่มีประโยชน์ในการกระทำอย่างนั้น หากเว้นการอุทิศกุศลให้อย่างเดียว จึงมีความเลื่อมใส ปรารถนาจะให้ทาน จึงได้จัดเตรียมโภชนาหารทุกอย่างไปถวายพระสงฆ์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน และอุทิศกุศล ไปให้บุตรชายที่ล่วงลับ เปรตลูกชายก็ได้รับส่วนบุญนั้นและพ้นจากกำเนิดเปรตวิสัย จึงมาแจ้งความให้พ่อทราบพราหมณ์ดีใจจึงมาถวายบังคมพระศาสดา ๆ แสดงพระธรรมเทศนาให้ทราบถึงอานิสงส์ของการถวายทานแด่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พราหมณ์ก็เกิดความอัศจรรย์ใจ จึงยกย่องสรรเสริญอานิสงส์ของทานเป็นอันมาก พราหมณ์ได้บรรลุธรรมโสดาปัตติผล

๙. อานิสงส์บริขาร ๘ ประการ

สมัยหนึ่งพระบรมศาสดาประทับที่พระเชตวันอาราม ปรารภการให้บริขาร ๘ ประการของกุลบุตรทั้งหลายในอดีต มีนันทราชบุตร ลูกลุงพระพุทธองค์ นันทราชกุมานพร้อมทั้ง บริวารเก้าหมื่นโกฏิ ออกบวชในพระพุทธศาสนาแล้วได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ และพระพุทธองค์ทรงประทานเอหิภิขุปสัมปทาให้ มีบริขาร ๘ ประการพร้อมเพรียง เพราะอานิสงส์ที่ได้ ถวายทานบริขาร ๘ ประการในอดีตชาติสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่า สุมังคละ พระโพธิสัตว์ได้เสวยชาติเป็นพราหมณ์ในตระกูล สุรุจิ มีทรัพย์มาก วันหนึ่งได้ไปฟังพระธรรมเทศนาของ พระบรมศาสดาจึงได้อาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมพระสงฆ์จำนวนแสนโกฏิ จึงสั่งการเตรียมข้าวของ อัฏฐบริขาร เตรียมถวายวันรุ่งเช้า ขาดแต่อาสนะ ร้อนถึงพระอินทร์ต้องลงมาเนรมิตอาสนะให้ โดยปลอมตัวเป็นนายช่างไม้มาสร้างมณฑปศาลา ตระเตรียมอาหารของคาวหวาน เช่น ข้าวหนมแดง

ขนมรวงผึ้ง ข้าวหนมลูกหลาน ข้าวหนมจั่น ข้าวยาคูข้าวหนมแดง โพธิสัตว์เจ้าได้ถวายทานเป็นเวลา ๗ วัน และวันสุดท้ายได้ถวายบริขาร ๘ ประการแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน พระพุทธเจ้าตรัสอนุโมทนาทานของพระโพธิสัตว์ ตรัสอานิสงส์ของการถวายบริขาร (มีอังสะ) ว่าจักได้มีโภคะ เข้าของมากมาย รูปกายสะอาดงามตา หากเป็นผู้หญิงถวายก็จะได้ก็จะได้โภคะสมบัติมากมายและได้เครื่องประดับมหาลดปาปสาธนะ เหมือนเครื่องประดับของนางวิสาขาผู้ชายที่ได้ถวายมีโภคะมากมาย และรูปร่างดีงามเป็นที่รักของผู้หญิงทั้งหลายมีนางเรือนหลวงและมีกำลังทุกเมื่อถวายผ้า ๓ ผืน และได้ผ้าที่มีราคามาก หากได้ถวายบาต ย่อมได้ภาชนะร้อนประเสริฐคือทองคำที่สมบูรณ์ไปด้วยความสุขหากได้ถวายเข็มและฝ้ายเย็บแก่ภิกษุย่อมเกิดมาเป็นคนที่มีสติปัญญาฉลาดเฉียบแหลมคมกล้ารู้ในอรรถธรรมหากถวายผ้าน้อย ย่อมมีปัญญาอันเฉียบคมย่อมสามารถตัดราคะ โทสะ โมหะได้ มีศาสตร์และศิลป์หาใครเทียบได้ยาก ให้เหล็กตีชุดไฟ ย่อมเกิดมีสุขภาพดีไม่พรั่นพรึงต่อความร้อนและหนาว ได้ถวายไม้เท้ารองเท้าย่อมเกิดมามีความสุขหามลทินไม่ได้ มีความสุขในทุกแห่งที่ไป ถวายผ้าประคต (กัมพล) มีอายุยืนหาพยาธิไม่ได้ ถวายผ้ากรองน้ำมีกายบริสุทธิ์หาพยาธิโรคภัยเบียดเบียนไม่ได้ พระพุทธเจ้า สุมังคละได้ทำนายสุรุจิพราหมณ์ว่าจักได้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตมะ ในอนาคต รุจิพราหมณ์ได้ออกบวชได้สมาบัติ ๘ ได้ฌาน ๕ บังเกิดในพรหมโลก

๑๐. อานิสงส์เผาศพ

คัมภีร์เริ่มที่ การเล่าอดีตนิทานว่า ในอดีตพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ สมัยนั้นในเมืองหงสาวดี มีเด็กเลี้ยงวัวสิบคนที่ขยันขันแข็งมากตื่นเช้าทุกวัน วันหนึ่งไปพบซากนกแซงแซว จึงเกิดอนิจจสัญญาธรรมสังเวชในไตรลักษณ์ จึงพากันเอาฟืนมาเผาเมื่อสิ้นชีวิตไปก็ได้บังเกิดในสวรรค์จนถึงสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ เทพบุตร ๑๐ องค์นั้นก็ยังเสวยสมบัติในเทวโลกจนกระทั่งพระมหาโมคคัลลานะที่จาริกเทวโลก ได้ไปพบวิมานที่สวยงามพอกันจึงได้จึงได้ถามถึงบุรพกรรมทั้งมวลเทพบุตรทั้งสิบองค์ได้เล่าบุรพกรรมให้ท่านฟัง ท่านได้กลับมายังโลกมนุษย์ ก็ทูลถามพระพุทธองค์ถึงอานิสงส์ของการส่งศพเผาศพว่ามีประมาณเท่าใด พระพุทธองค์ก็ตรัสว่าท่านก็เห็นมาแล้วไฉนกลับมาถามอีก ม่านก็บอกว่ายังไม่ทราบอานิสงส์มีเท่าไหร่ พระพุทธองค์ตรัสว่า บุคคลใดส่งสการเผาศพด้วยการกระทำต่อไปนี้ ๑) ไปส่งเองได้ ๕๐๐ กัปป์ บริวารพันหนึ่ง ๒) อนุโมทนาแต่ไม่ไป ๔ หมื่นกัปป์ บริวาร ๔ หมื่น เป็นต้น

พระพุทธองค์ตรัสว่า การเผาศพ – การร่วมงานศพกับเจ้าภาพและบริวารด้วยใจศรัทธาแท้จริงชื่อว่าได้บำเพ็ญประโยชน์ ๒ ประการ คือ

๑) อัตถานประโยชน์ คือ บำเพ็ญกุศลทั้งหลายคือ ทาน ศีล ภาวนาฟังธรรมเทศนา เพื่อความสวัสดีในภายภาคหน้าและจักได้บรรลุนิพพานในภายภาคหน้า๒) ปรมัตถประโยชน์คือ กระทำบุญอุทิศกรวดน้ำไปถึงญาติพี่น้องเพื่อให้เขาเหล่านั้นพ้นทุกข์ ได้ชื่อว่า อามิสบูชา

ผู้รจนาเตือนผู้ฟังโดยกล่าวว่าให้ตั้งใจฟังธรรมดวงนี้คือให้ผู้ฟังรู้กฎของสังขารที่ต้องละลายไปตามกฎรักกันปานใด ก็ต้องจากกันไป การร้องไห้ก็เสียเวลาเปล่า และเนื้อเรื่องก็กล่าวถึงประวัตินางปฏาจารา ที่ใครประสบความทุกข์เพราะ พลัดพรากจากสามีลูกและพ่อแม่จึงเสียสติเป็นบ้า ได้สติเพราะคำเตือนสติของพระพุทธองค์ เริ่มจากการชักชวนให้ฟังอดีตธรรมบทสนทนาโดยกล่าวถึงชาดก ๑๐ เรื่อง (ชาดกใน นิบาต) มีวัตถุ ๑๐ อย่างเป็นอารมณ์กัมมัฏฐาน การสักการบูชาเอาจริยาของพระโพธิสัตว์ต่าง ๆ เรียกว่า คาถาบาลีชาติพระเจ้าก็จะพ้นจากอบายแม้การถวายตุงเหล็ก ตุงทอง พร้อมกับฟังธัมม์อานิสงส์ บาตรพระเจ้าและธัมม์กัมมวาจา อุทิศให้ญาติ พี่น้องก็จะพ้นทุกข์

๑๑. อานิสงส์สร้างธัมมาสน์

นโมตสฺสตฺถุ ฯ อิมินา สุปริสาริตํ จนฺทสาเรนฯ สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ป่าเวฬุวันทรงปรารภ อดีตกรรมของพระองค์ ให้เป็นเหตุแห่งการตรัสพระธรรมเทศนา จึงตรัสว่า ดังได้ยินมาเมื่อพระเจ้าพิมพิสารพร้อมกับพสกนิกร พากันสร้างมณฑป ถวายพระพุทธเจ้า วาระนั้น มีอำมาตย์ของเจ้าเมืองคิดว่า คนอื่น ๆ พากันทำมณฑป ตนเองควรจะทำที่แสดงธรรม จึงได้สร้างธัมมาสน์ด้วยไม้จันแดง ประดับประดาด้วยดอกไม้และเครื่องประดับต่าง ๆ นำไปถวายพระพุทธเจ้าและตั้งความปรารถนาว่า ขอให้ได้ รู้อรรถ รู้ธรรม และได้บวชในพระพุทธศาสนา ขอปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ที่สามารถขนสัพพสัตว์ ข้าวโอฆสงสาร พระพุทธเจ้าได้ตรัสทำนายว่า จักได้เป็น พระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตแน่นอน เมื่อสิ้นชีวิตก็ได้ไปเกิดในชั้นดุสิต และได้เกิดในท้องของอัคมเหสีแห่งพระยาอโสกราช มีปราสาททิพย์ผุดมาจากแผ่นดิน ด้วยอานิสงส์ที่ได้ถวายธัมมาสน์ มีข้าวแก้ว ม้าแก้ว จักรแก้ว เรือนแก้ว ลูกชายแก้ว แก้วมีโชติ จะเดินทางไปไหน ก็มีความสะดวกสบาย มีเทวดาและมนุษย์ แวดล้อม การปกครองแผ่นดินก็มีแต่สันติ บุคคลใด สร้างเองก็ดีให้คนอื่นสร้างก็ดี ก็มีอานิสงส์มาก มีพระนิพพานเป็นที่สุด

๑๒. อานิสงส์ข้าวบิณฑบาต

ในอดีตกาล ในสมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่พระเชตวันอาราม ทรงปรารภหญิงชื่อ นางพิมพา ที่ได้ถวายข้าวบิณฑบาตแก่พระรูปหนึ่ง ให้เป็นเหตุแก่ธรรมเทศนา แล้วตรัสว่าบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ได้ถวายข้าวบิณฑบาต แก่ภิกษุผู้มีศีล บุคคลผู้นั้นได้อานิสงส์ ๑๐ หมื่น ถวาย

สามเณรได้ยศบริวาร ๑ หมื่น ให้แก่ยาจก ได้บริวาร พันหนึ่ง ให้แก่สัตว์เดรัจฉาน ได้บริวาร ร้อยหนึ่ง และพุทธองค์ก็ตรัสอดีตนิทาน มี ชาย – หญิง ผัวเมียยากจนคู่หนึ่งอยู่ในเมืองพาราณสี ภรรยามีรูปสวยงาม มีปัญญามากแต่ตัวสามีนั้นเป็นคนตระหนี่ ปัญญาไม่มี วันหนึ่งตัวภรรยาได้คิดว่า การที่เป็นคนเข็ญใจในชาตินี้ก็เพราะว่า ไม่ทำบุญไว้ในกาลก่อน จึงควรจะทำความดีอะไรบ้าง จึงเข้าไปชักชวนสามีให้ไปทำบุญด้วยกัน ฝ่ายสามีได้ยินก็มีความเห็นคัดค้าน และว่าความคิดในการให้ทานรักษาศีล เป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ ถ้าอยากจะไปทำก็ไปเองเถอะ นางก็คิดว่าชายผู้นี้ ไม่รู้คุณค่าของการทำบุญกุศล ในตอนเช้านางจึงแบ่งข้าว ๒ ส่วน ส่วนหนึ่งแบ่งให้สามี อีกส่วนหนึ่งนางเก็บไว้เพื่อตนเองและถวายทานในขณะนั้น ก็มีภิกษุรูปหนึ่งมายืนอยู่หน้าบ้านของนาง นางจึงได้เอาข้าวที่แบ่งไว้ถวาย ได้ อธิษฐานว่า ด้วยผลที่ข้าพเจ้าได้ถวายทานไว้นี้ ขอให้ได้ไปเกิดในตระกูลอันมั่งคั่ง ภิกษุรูปนั้นก็กล่าว อนุโมทนา จากนั้นได้เข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้า ถึงความปรารถนาและคำอธิษฐานของนาง พระพุทธเจ้าตรัสว่า คำอธิษฐานของนางผู้นี้จักสำเร็จคือ ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ถัดจากนี้ไป ๗ วัน จากนั้นอีก ๗ วัน นางก็ได้พบกับพระเจ้าพาราณสี เมื่อนางถึงวาระสละตัวเองเป็นอาหารให้แก่ยักษ์ตามคำสั่งของเจ้าเมืองพาราณสีที่ได้สัญญาไว้กับยักษ์ ยักษ์มีความเลื่อมใสในความเข้มแข็งไม่หวั่นเกรงของนาง และได้ทราบว่านางเป็นผู้ที่รักษาศีลด้วย เหตุดั่งนั้น เมื่อนางมีชีวิตรอดคืนมาก็ได้สร้างความมหัศจรรย์ใจให้กับชาวเมืองเป็นอันมาก เมื่อนางได้พายักษ์เข้าสู่เมือง พระเจ้าพาราณสีแปลกใจที่นางได้สามารถเป็นเพื่อนกับยักษ์ด้วย ไม่มีภัย จึงไต่ถาม นางเล่าให้ฟัง พระเจ้าพาราณสีได้ยินก็มีความยินดีอย่างยิ่ง จึงได้อภิเษกนางเป็นมเหสี และได้บำเพ็ญทานอย่างเต็มที่ และได้ดำเนินการจัดการถวายทานอย่างใหญ่เรียกว่ามหาทาน และได้ขอความช่วยเหลือจากยักษ์และ งานมหาทานของนางก็ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นชาวเมืองก็สรรเสริญ นางได้สร้างศาลาไว้ ๕ แห่ง เพื่ออนุเคราะห์แก่คนยากจน เมื่อนางสิ้นชีวิตก็ได้ไปเกิดในสวรรค์

๑๓. อานิสงส์ข้าวจี่ข้าวหลาม

สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่อารามเชตวัน ทรงปรารภการถวายทานด้วยข้าวหลามของชายเข็ญใจผู้หนึ่งได้เป็นเหตุแห่งการแสดงธรรม ตรัสถึงอานิสงส์ของการถวายทานด้วยข้าวหลามและทรงรับรองว่า เป็นธรรมดาและเป็นธรรมเนียมที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์จะรับไทยธรรมของคนยากจนเพื่อสงเคราะห์เขาเหล่านั้น แล้วทรงตรัสอดีตนิทานว่า ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติเมืองพาราณสี พระองค์ได้เกณฑ์คนหนุ่มมีกำลังเป็นจำนวนมากไปรักษาปราสาทและพระนครของพระองค์ทุกวัน ชายหนุ่มเข็ญใจคนหนึ่งเป็นหนึ่งในจำนวนคนเหล่านั้น เมื่อพ้นจากหน้าที่ประจำวันนั้นแล้วได้เดินทางกลับบ้าน ระหว่าง

ทางได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๗ องค์กำลังบิณฑบาตอยู่ เกิดความเลื่อมใส จึงได้เอาข้าวสารใส่กระบอกไม้ไผ่ นำไปเผาจนสุกดีแล้ว และปอกผิวไผ่ออก ได้นำไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งเจ็ดองค์ และจุดกองไฟถวายด้วยความเลื่อมใส อธิษฐานว่าขอให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต หากเกิดในภพมนุษย์ขอให้มีเดชอำนาจมากอย่าได้พบกับคำว่า ยากจน เลย พระปัจเจกพุทธเจ้าอนุโมทนาทานของเขาและขอให้สำเร็จตามที่ปรารถนา เมื่อสิ้นชีพชายผู้นั้นก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตดังที่อธิษฐานไว้ เมื่อเกิดในภพมนุษย์ก็เกิดในตระกูลชนชั้นปกครอง เป็นคหบดี และในที่สุดได้ออกบวชในพระศาสนาปรากฏชื่อว่า อชิตเถระพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอานิสงส์ของการถวายข้าวจี่ โดยได้ตรัสอดีตนิทานของนางทาสีผู้หนึ่งที่ได้เอาข้าวเหนียวทำเป็นแผ่นแล้วนำไปปิ้งเหนือถ่านไฟ แล้วนำไปถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งที่กำลังบิณฑบาตและได้อธิษฐานขอให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต และนางได้ถูกเศรษฐีผู้เป็นนายทุบตีถึงแก่ชีวิต เมื่อนางเล่าถึงสาเหตุการไปทำงานไม่ทันด้วยอานิสงส์การถวายข้าวจี่ นางไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตตามคำอธิษฐาน บุคคลใดได้ถวายข้าวหลามและข้าวจี่ด้วยจิตที่เลื่อมใสแด่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็จะได้อานิสงส์มากนัก ย่อมเกิดในตระกูลพระยามหากษัตริย์ มหาเศรษฐี และพราหมณ์ มีสมบัติมาก จบพระธรรมเทศนาบริษัทสี่ได้บรรลุธรรมตามบุญบารมีที่ได้สั่งสมมา

๑๔. อานิสงส์ปิฎกจริยา

พระอานนท์นำเรื่องนี้เข้าสู่ประชุมการสังคายนาครั้งที่หนึ่ง โดยได้ยืนยันว่าได้รับฟังมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้าว่า ครั้งหนึ่งพระสารีบุตรได้ทูลถามพระพุทธองค์ถึงอานิสงส์ของการสร้างพระธรรมปิฎกว่ามีประการใดบ้าง พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเขียนเองก็ดี จ้างให้คนอื่นเขียนก็ดีก็ซึ่งพระธรรมปิฎกจะได้อานิสงส์ดังนี้คือ ได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ และกษัตริย์ประเทศราช ๘๔๐๐๐ กัปป์ เกิดเป็นท้าวสักกะ ๙๐ อสงไขย แม้การสร้างอักระเพียงตัวเดียวก็ได้อานิสงส์ถึง ๘๔๐๐๐ กัปป์ เมื่อเกิดในภพ มนุษย์ย่อมมีโอกาสได้สร้างกุศลด้วยการให้ทาน รักษาศีล พบกับบัณฑิตนักปราชญ์ แม้จะปรารถนา พุทธภูมิก็ไม่เป็นเรื่องเหลือวิสัย ย่อมสมดังปรารถนาแน่นอน

๑๕. อานิสงส์ทานตุง (นิสัย)

พระอานนท์นำเรื่องนี้เข้าสู่ที่ประชุมการสังคายนาครั้งที่ ๑ รับรองว่า ได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าโดยตรง พระพุทธองค์ตรัสปรารภให้ตุง (ธงตะขาบ) เป็นทาน (ถวายตุง) ในครั้งนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลพร้อมกับบริวาร เดินทางไปอารามเชตวันกระทำสักการบูชา แล้วทูลถามถึงอานิสงส์การทำทุงบูชา พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า คราวเมื่อแสดงในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตุงที่ถวายคือ ตุงแดง ตุงเหลือง ตุงหนา ตุงขาว ตุงชนิดใดมีอานิสงส์มาก

พระพุทธองค์ แสดงว่า อานิสงส์ที่เกิดจากการถวายตุงทั้ง ๔ ชนิด เสมอกัน แต่ส่งผลให้ผู้ถวายไปเกิดในที่ต่างกันดังนี้คือ

ถวายตุงขาว ไปเกิดใน อุตตรกุรุทวีป และอมรโคยานทวีป มีอานุภาพมาก มีปัญญา มียศศักดิ์มาก เป็นที่รักและเจริญใจของคนทั้งหลาย

ถวายตุงแดง เกิดในชมพูทวีป มีเดชอานุภาพ มีวรรณผิวพรรณงดงาม

ถวายตุงเหลือง เกิดใน อมรโคยานทวีป มีอานุภาพมาก มีปัญญามาก เป็นที่รักและเจริญใจแก่คนทั้งหลาย

บุคคลผู้ใดถวายตุง จักได้เสวยอานิสงส์ ๓๐ กัปป์ จะไม่สู่สุคติเลย ย่อมไปเกิดในเทวโลก จุติจากเทวโลกแล้ว เกิดในภพมนุษย์ ย่อมเป็นคนมีอำนาจ กว่าคนทั้งหลาย

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงปลาบปลื้มในพระธรรมเทศนา ได้ถวายการบูชาด้วยตุง ด้วยความเลื่อมใสเป็นอันมาก

๑๖. อานิสงส์สร้างเสาตุงเสาหงส์ = ค้างหงส์ ค้างตุง

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ พระอารามเชตวัน เมืองสาวัตถีพระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปเฝ้า ทูลถามถึงอานิสงส์ของการสร้างเสาตุงมีรูปหงส์บูชา พระรัตนตรัย พระองค์ได้ตรัสว่า ผลอานิสงส์ของการสร้างเสาตุงที่มีรูปหงส์บูชานั้นมีมาก และได้สาธกนิทาน ย้อนไปยังสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี มีกฏุมภี ผู้หนึ่ง ได้มีจิตเลื่อมใสจะสร้างเสาตุงเสาหงส์ บูชาพระพุทธเจ้า จึงได้ตัดไม้ที่สมบูรณ์ดีมาถาก และแกะ แต่ก็มาสิ้นชีวิตไป เพราะโรคปัจจุบันชนิดหนึ่ง อานิสงส์ทำให้ไปเกิดในสวรรค์ จากนั้นก็มีคนอื่น ๆ ที่เข้ามาสร้างเสาได้สำเร็จ อีกหลายคน จนกระทั่งการแกะสลักเป็นรูปหงส์ และทารักและปิดทองสำเร็จลงด้วยดี คนเหล่านั้นที่มีส่วนในการสร้าง และประดับประดา ก็ได้รับอานิสงส์โดยทั่วกัน ทั้งในมนุษย์โลก และเทวโลก หลายครั้ง นับไม่ถ้วน เมื่อมาถึงสมัยพระพุทธเจ้าของเรา คนเหล่านั้น โดยเฉพาะพ่อค้า ๕๐๐ คน ที่ได้นำผ้ามาห้อยและมาณพที่นำทองคำเปลวมาติด ได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี

บุคคลผู้สร้างเสาตุงและเสาหงส์ถวายพระพุทธเจ้าก็จะไม่ไปสู่สุคติเลย ไม่ไปเกิดในตระกูลที่ต่ำ เกิดในปฏิรูปเทศ มีสุข ๒ ประการคือ กายสุข และจิตตสุข เป็นใหญ่กว่าคนทั้งหลาย แม้เกิดเป็นเทวดาก็มีอำนาจเหนือกว่าเทวดาทั้งหลาย

๑๗. อานิสงส์สลากภัตต์

ในสมัยพุทธกาล มีธิดาเศรษฐี ๒ คน ชื่อ นางจุลนันทาและนางสุภัทรา ทั้งสองพี่น้องนี้มีความแตกต่างกันในด้านนิสัยใจคอเป็นอย่างมาก นางจุลนันทาเป็นผู้ที่ชอบให้ทานแก่คนยากจน

แต่นางสุภัทราไม่สนใจในการทำบุญให้ทานนางจุลนันทาจึงสอนน้องสาวของตนให้ทำบุญทำกุศล บ้างนางสุภัทราจึงนิมนต์พระสงฆ์มาที่บ้าน และถวายทานสลากภัตต์แด่พระภิกษุเหล่านั้นเมื่อสิ้นชีวิตแล้วนางสุภัทราได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นนิมมานนรดี แต่นางจุลนันทาได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่ำกว่า คือดุสิตา ทั้งนี้เพราะนางทำบุญให้ทานเฉพาะแต่คนยากจน แต่ไม่เคยถวายทานสลากภัตต์แด่พระสงฆ์ส่วนในเมืองราชคฤห์ พระยาเจ้าเมืองได้ถวายทานสลากภัตต์ในชาติก่อน เมื่อจุติจากสวรรค์มาเกิดในเมืองมนุษย์ จึงเป็นผู้ที่มีพละกำลังมหาศาล สามารถใช้มือหักเหล็กได้อย่างสบาย วันหนึ่งพระมเหสีทรงทักว่าอย่างได้ลำพองตนมากนัก ทำให้พระยาเจ้าเมืองโกรธ จึงบอกว่าภายใน ๗ วัน ถ้าหากใครมาประลองพละกำลังไม่ได้ มเหสีจะถูกตัดหัว

ด้วยความกลัวว่าตัวเองต้องเสียชีวิต มเหสีจึงออกจากเมืองไปพร้อมกับรำพึงรำพันว่าตัวเองคงตายแน่ เมื่อผ่านมาในป่าแห่งหนึ่ง พญาลิงจึงไต่ถามความจริง เมื่อทราบว่า พระยาเจ้าเมืองเป็นผู้มีกำลังมาก จึงท้าให้มาประลองกำลังกัน มเหสีจึงกลับไปบอกให้สวามีของตนทราบ

พระยาเจ้าเมืองและเสนาอามาตย์ได้พากันเข้ามาในป่า และได้ต่อสู้ประลองกำลังกับพญาลิงแต่ในที่สุดก็ถูกพญาลิงใช้หางตวัดขึ้นไปบนอากาศทำให้พระยาเจ้าเมืองปลิวไปตกยังเมืองสาวัตถีพระยาเจ้าเมืองสาวัตถีจึงบอกแก่พระยาเจ้าเมืองราชคฤห์ว่า ตนเองก็มีพละกำลังมหาศาลเช่นกันเพราะได้รับอานิสงส์ที่เคยถวายทานสลากภัตต์มาก่อน จากนั้นจึงใช้ปากเป่าให้พญาเจ้าเมืองราชคฤห์ปลิวไปตกยังเมืองของตนเมื่อแสดงธรรมจบลง พระพุทธเจ้าจึงกล่าวว่า ผู้ใดที่ถวายทานสลากภัตต์ให้แก่พระภิกษุสงฆ์สามเณร จะเป็นผู้ที่มีพละกำลัง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีรูปร่างลักษณะงดงามและมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด

๑๘. อานิสงส์ปีใหม่เมือง

ในคราวที่พระพุทธเจ้าอยู่ในเชตวนารามนั้น ครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลพาข้าราชบริพารไปนมัสการพระพุทธเจ้า ขณะนั้นเป็นช่วงที่พระอาทิตย์ที่ตั้งอยู่ในราศีมีนกำลังจะย้ายเข้าสู่ราศีเมษนั้นเป็นวันสงกรานต์ล่อง (สังขารล่อง) ในวันนั้น หญิงชายทั้งหลายจะเจ็บไข้ได้ป่วยกันบางคนก็ตายบางคนก็พากันมาทำบุญทำทาน รักษาศีล ฟังธรรม เพื่อนอานิสงส์ผลบุญพระพุทธเจ้าตรัสว่า เมื่อถึงปีใหม่ หญิงชายใดก็ดีไปกันที่วัด มีน้ำอบร่ำข้าวและตอกดอกไม้เพื่อสักการบูชาพระพุทธเจ้าและภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้นั้นจะไม่มีโรค จะได้มีแต่ความสุขสำราญ

การที่เข้าสู่ราศีเมษแล้วนั้น มีบางคนตายกันเพราะอดข้าวอดน้ำ บางคนมีความสุข บางบ้านแห้งแล้ง ฟ้าฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล บางบ้านก็ไฟไหม้ นั้น กล่าวกันว่า คือ วันสงกรานต์ล่อง ปีใดสุริยเทวบุตรนั่ง ปีนั้นคนทั้งหลายจะอดข้าวอดน้ำ ปีใดสุริยเทวบุตรนอน เสนาอามาตย์จะใจคดต่อเจ้าพระยา ไฟจะไหม้บ้านเรือน ปีใดสุริยเทวบุตรยืน คนทั้งหลายจะมีความสุขมาก

ว่ากันว่าวันสงกรานต์ล่องที่ตรงกับวันอาทิตย์ (พระยาสงกรานต์, ขุนสงกรานต์) ขี่นาค มือซ้ายถือค้อนเหล็ก มือขวาถือปืน มุ่งหน้าจากตะวันออกไปสู่ตะวันตก มีนางสิริเป็นผู้รับ ปีนั้นฝนจะตกดีต้นปี ปลายปีฝนจะแล้ง ไม้ยางขาวจะเป็นใหญ่กว่าไม้ทั้งหลาย ลาจะเป็นใหญ่ นกยูงเป็นใหญ่ คนเกิดวันอังคารจะมีเคราะห์ คนเกิดวันศุกร์จะมีโชคลาภ ของเหลืองของขาวจะแพง ของแดงจะถูก ปีนี้ดำหัว (สระผม) ในวันสงกรานต์ล่อง ให้หันหน้าไปทางตะวันตก จะอยู่ดีมีสุข

วันจันทร์ (พระยาสงกรานต์, ขุนสงกรานต์) ขี่ครุฑ ไปจากทิศอีสานสู่หรดี มือซ้ายถือหอกมือขวาถือขอช้าง มีนางมโหสถเป็นผู้รับ ปีนี้ฝนจะดี คนจะเป็นไข้กันมาก ขวัญข้าวอยู่ที่ไม้เดื่อ (มะเดื่อ) คนเกิดวันพฤหัสจะมีเคราะห์ คนเกิดวันพุธจะมีโชค ของขาวของแดงจะแพง ของเขียวจะถูก ดำหัวให้หันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้จะอยู่มีสุข

วันอังคาร (พระยาสงกรานต์, ขุนสงกรานต์) ขี่ยักษ์ จากทิศเหนือไปทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีนางสุนันทารับ ปีนี้ฝนแล้งต้นปี กลางปี ปลายปี ฝนจะมีมาก ไม้กระชาวเป็นใหญ่ หญ้าปล้องเป็นใหญ่ ขวัญข้าวอยู่ที่ไม้อ้อ คนเกิดวันอาทิตย์มีเคราะห์คนเกิดวันศุกร์จะมีโชค ดำหัวให้หันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ จะอยู่ดีมีสุข

วันพุธ (พระยาสงกรานต์, ขุนสงกรานต์) ขี่ควาย จากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก มือซ้ายถือดาบ มือขวาถือดอกไม้ขาว มีนางสิรินันทารับ ปีนี้ฝนดีปานกลาง สัตว์ ๔ เท้าจะแพง ของดำของแดงจะถูก ขวัญข้าวอยู่ที่ไม้ปานเถื่อน (ต้นรัก) คนเกิดวันอาทิตย์จะมีเคราะห์ เกิดวันจันทร์จะมีโชค ดำหัวให้หันหน้าไปทางทิศเหนือ

วันพฤหัส (พระยาสงกรานต์, ขุนสงกรานต์) ขี่ม้า มือซ้ายถือน้ำเต้า มือขวาถือพัด ออกจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีนางสิริกัญญารับ ปีนี้ฟ้าฝนดี น้ำจะท่วมบ้านเมือง คนเป็นไข้กันมาก สมณ ชี พราหมณ์ จะเดือดร้อน สัตว์มีปีกจะแพง ของดำของเขียวจะถูก ไม้กระชาวเป็นใหญ่ ขวัญข้าวอยู่ที่ไม้พร้าว คนเกิดวันจันทร์จะมีเคราะห์ คนเกิดวันศุกร์จะมีโชค ดำหัวให้หันไปทางทิศใต้

วันศุกร์ (พระยาสงกรานต์, ขุนสงกรานต์) ขี่วัว มือซ้ายถือไม้เท้า มือขวาถือค้อนเหล็ก มุ่งหน้าจากทิศตะวันออกสู่ทิศเหนือ มีนางสุชาดารับ ปีนี้ต้นปีแล้ง กลางปีมีฝนมาก มีผลหมากรากไม้ ไม้ชมหินเป็นใหญ่แก่ไม้ทั้งหลาย หญ้าคาเป็นใหญ่แก่หญ้าทั้งหลาย ขวัญข้าวอยู่ที่ต้นพุทรา คนเกิดวันจันทร์มีเคราะห์ วันพุธมีโชค ดำหัวให้หันไปทางทิศตะวันตก

วันเสาร์ (พระยาสงกรานต์, ขุนสงกรานต์) ขี่ปราสาท มือซ้ายถือขวาน มือขวาถือค้อนเหล็ก จากทิศอีสานไปทิศตะวันตกเฉียงใต้ มีนางโพธานั่งยอง ๆ รับเอา ปีนี้ฟ้าฝนไม่เสมอกัน ไฟจะไหม้บ้านเมือง ไม้สะเดาเป็นใหญ่ สัตว์สี่เท้าสองเท้าจะแพง ของดำเหลืองจะถูก คนเกิดวันอาทิตย์

จะมีโชค วันพฤหัสจะมีเคราะห์ ให้บูชาพระธาตุ ปล่อยสัตว์สองเท้า ดำหัวให้หันไปทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

ในอดีตมีเศรษฐีสองผัวเมีย มีทรัพย์สมบัติมากมาย แต่ไม่มีลูกไว้สืบสกุล ใกล้บ้านมีผัวเมียทุกข์ยากมีลูกสองคนพี่น้อง เศรษฐีอยากมีลูกไว้สืบสกุลจึงไปขอแก่รุกขเทวดา พระอินทร์จึงไปขอเทวบุตรเจ้าลงมาเกิดในท้องนางเศรษฐี เป็นชายชื่อว่า ธัมมปาละ ซึ่งแปลว่า ผู้รักษาธรรม ได้เรียนรู้วิชา มีปัญญาฉลาดและรู้เสียงสัตว์ได้ ต่อมามีมหาพราหมณ์ชื่อ กบิลพรหม คิดอิจฉาต้องการทดสอบปัญญาถ้าธัมมปาละตอบปริศนาได้ตนจะตัดหัวมอบให้ แต่ถ้าธัมมปาละตอบไม่ได้ภายใน ๗ วัน คอของธัมมปาละก็จะขาด ซึ่งปริศนามีว่า ยามเช้าราศีของคนอยู่ที่ไหน กลางวันอยู่ที่ไหน และกลางคืนอยู่ที่ไหน

ธัมมปาละ คิดปริศนาเท่าไหร่ก็ไม่ออก จึงไปหยุดอยู่ที่ต้นไม้โพเป็นที่อยู่ของนกทั้งหลาย มีนกหัศดีลิงค์ ๒ ผัวเมียสร้างรังอยู่ ตัวเมียกล่าวว่า วันพรุ่งนี้เป็นวันพระเราจะไปหากินที่ไหน นกตัวผู้ก็บอกว่า เราจะไม่ออกไปหากินที่ไหน เพราะจะได้กินเนื้อมนุษย์ของธัมมปาละที่ไม่สามารถแก้ปริศนาได้ นกตัวเมียก็ย้อนถามว่าปริศนาคืออะไร นกตัวผู้ก็ตอบว่า ยามเช้าราศีของคนอยู่ที่ไหน มีคำแก้ว่า ยามเช้าราศีอยู่ที่หน้า เพราะตื่นเช้ามาคนต้องล้างหน้า ส่วนกลางวันอยู่ที่หน้าอก คนหนุ่มหญิงชาย พอสายแล้วเอาน้ำเย็นมาลูบที่อก ยามค่ำคืนอยู่ที่เท้า ก่อนเข้านอนก็จะเอาน้ำมาล้างเท้า ธัมมปาละที่นอนอยู่ใต้ต้นไม้ได้ยินดังนั้นก็รู้คำตอบทันที พอถึง ๗ วัน กบิลมหาพรหมก็มาขอฟังคำแก้ปริศนา ธัมมปาละแก้ปริศนาได้หมด กบิลพรหมรู้ว่าหัวจะขาดจึงไปเรียกลูกทั้ง ๗ คน มาหาแล้วสั่งว่า หัวพ่อขาดให้ลูกเอาพานมารับไว้อย่าให้ตก เพราะถ้าหัวของตนตกลงสู่พื้นดิน ดินจะเป็นไปลุกไหม้ ถ้าตกลงน้ำ น้ำจะแห้ง ถ้าโยนขึ้นฟ้า ฝนจะไม่ตกบ้านเมืองจะแห้งแล้ง ให้ลูกผลัดเปลี่ยน กันเอาพานไปไว้ที่เขาไกลลาศ อย่าให้ขาดทุกปีใหม่ ราชธิดาทั้ง ๗ มีนาง ทุงสาทวี โคราส์สสา ราคส์สส มณฑาเทวี สิริณี กิมินทา มโหตร ก็ผลัดเปลี่ยนกันเอาพานใส่หัวของพ่อแห่ไปไม่ให้ขาดทุกวันปีใหม่

๑๙. อานิสงส์ตุงเหล็กตุงทอง

เริ่มต้นคัมภีร์ด้วยการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ ของพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่ เตมีย์ จนถึงเวสสันดรชาดก และชาติที่ ๑๑ คือชาติที่เป็น เจ้าชายสิทธัตถะ ผู้แต่งแนะนำให้ผู้ฟัง ยึดถือเอาเป็นตัวอย่าง และรำลึกถึงบารมีเหล่านั้น ยึดเป็นอารมณ์(พุทธานุสติ) ก็จะพ้นจากภัยมาร บาปกรรมทั้งปวง อันกระทำมาตั้งแต่อเนกชาติ ญาติพี่น้องที่ได้กระทำบาปมา ตายในลักษณะที่เรียกว่าไม่ดีทุกประเภท เช่น ฟ้าผ่า ช้างฆ่า เสือขบ ตกน้ำ ฯลฯ ให้สร้างธรรมอานิสงส์ตุงเหล็กตุงทอง พร้อมด้วยตุงเหล็กทุงทอง ๑๑ ตัว ผ้าจีวรบริขาร บาตรพระเจ้า ถวายให้มัคทายก โอกาสเวนทานให้ญาติ

เหล่านั้นอุทิศกรวดน้ำไปให้ก็จะพ้นจากกรรมทั้งปวง หากเป็นเปรตหลอกญาติพี่น้อง ให้สร้างเจดีย์ทราย ๑๐๘ กอง เจดีย์ข้าวเปลือก ๑๐๘ กอง เจดีย์ข้าวสาร ๑๐๘ กอง พร้อมธรรมอานิสงส์ตุงเหล็กตุงทอง และตุงเหล็กตุงทอง ช่อธงเล็ก ๆ ปักที่เจดีย์ทรายพร้อมบริขาร อุทิศบุญไปให้ผู้ตายนั้นก็จะพ้นจากภาวะเปรต ดังเรื่องของภิกษุหมอยาที่ได้มรณภาพเพราะเป็นไข้ แต่ยังห่วงใยเข้าของคือไม้สำหรับทำกลอง จึงเกิดเป็นตุ๊กแกอยู่ภายในโพรงไม้หลายปี ภายหลังญาติพี่น้องทราบความจึงได้จัดหาธรรมอานิสงส์ตุงเหล็กตุงทอง พร้อมทั้งบริวารอื่นดังกล่าวแล้ว

การถวายทานสร้างความดีอื่นก็ไม่อาจช่วยให้พ้นจากกรรมในอดีตชาติเลย ต้องสร้างเจดีย์ข้าวเปลือก ข้าวสาร เจดีย์ทราย ๑๐๘ กอง และตุงเหล็กตุงทอง ให้ถวายธรรมอานิสงส์ด้วย นี้เป็นประเวณีนิยานิกธัมม์ ที่สืบมาแต่พระพุทธเจ้าทุกองค์

๒๐. อานิสงส์ตามประทีส/จุดประทีป

เป็นชื่อคัมภีร์ที่กล่าวถึงอานิสงส์ในการจุดประทีปบูชา พบว่ามีอยู่ ๒ สำนวน สำนวนแรกคล้ายกับเรื่องกาเผือก ซึ่งมีเรื่องโดยย่อว่า มีกาเผือกคู่หนึ่งทำรังอยู่บนต้นไม้ในป่าหิมพานต์ ครั้งหนึ่งกาตัวผู้บินไปหาอาหารแล้วถูกพายุพัดหลงทางไป พายุนั้นยังพัดรังของกาเผือกทำให้ไข่ทั้งห้าฟองกระจายไป แม่การ้องไห้จนขาดใจตายและได้ไปเกิดในพรหมโลกชื่อผกาพรหม ส่วนไข่ทั้งห้าฟักออกมาแล้วกลายเป็นมนุษย์เพศชาย ซึ่งเมื่อเจริญอายุขึ้นต่างก็เบื่อหน่ายต่อเพศฆราวาส จึงลามารดาบุญธรรมไปบวชเป็นฤาษี วันหนึ่งฤาษีทั้งห้าบังเอิญไปพบกันต่างก็ถามนามวงศ์ และนามมารดากันซึ่งก็มีคำตอบว่า ชื่อกกุสันโธ – วงศ์ไก่ โกนาคมโน – วงศ์นาค กัจฉโป – วงศ์เต่า โคตโม – วงศ์โค และเมตตโย – วงศ์ราชสีห์ ส่วนมารดานั้นไม่มี มีแต่มารดาบุญธรรมที่เป็น ไก่ นาค เต่า โค และราชสีห์ ฤาษีทั้งห้าก็ชวนกันอธิษฐานขอให้ได้พบแม่ ซึ่งผกาพรหมเมื่อทราบเหตุก็แปลงเป็นกาเผือกบินมาเล่าเรื่องในอดีตให้ฤาษีทั้งห้าฟังแล้วสั่งความว่า หากคิดถึงแม่ก็ให้นำเอาด้ายดิบมาฝั่นทำเป็นตันกาเพื่อจุดเป็นประทีป เพื่อบูชาคุณมารดาในเดือนยี่ ซึ่งตรงกับเดือนสิบสองของไทยภาคกลาง

๒๑. อานิสงส์ทอดกฐิน

ธัมม์หรือคัมภีร์ชื่ออานิสงส์ทอดกฐินเป็นชื่อคัมภีร์ขนาดสั้นเรื่องหนึ่งซึ่งนิยมใช้เทศน์เพื่อเจริญใจศรัทธาประชาชนให้มีความอิ่มเอิบพอใจในการที่ได้มีส่วนในการทอดกฐิน ธัมม์หรือคัมภีร์นี้มีเรื่องเล่าโดยย่อว่า ในสมัยพุทธการครั้งหนึ่ง ยังมีเศรษฐีในเมืองปัญจาละผู้หนึ่งปรารถนาจะถวายผ้ากฐินแก่พระสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงสั่งให้บริวารของตนเตรียมงานเป็นการใหญ่ ครั้งนั้นนางยาจกผู้หนึ่งที่มาทำงานในบ้านของเศรษฐีทราบข่าวนั้นก็มีใจอยากทำบุญด้วย จึง

นำเอาเงินที่เก็บไว้นั้นไปซื้อผ้าเนื้อหยาบ แล้วย้อมสีเป็นสีของสงฆ์แล้วนำไปขอร่วมทำบุญกับเศรษฐีและอธิษฐานว่า ด้วยอานิสงส์ของการถวายผ้ากฐินนั้น ขอให้นางได้เกิดในสกุลของคนรวยและให้มีรูปร่างงาม ด้วยอานิสงส์ของการได้ถวายผ้ากฐินดังกล่าว นางยาจกนั้น เมื่อสิ้นกรรมแล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ระยะหนึ่งแล้วจึงได้เกิดในตระกูลเศรษฐีใหญ่ เมื่ออายุ ๑๖ ปี นางก็มีรูปงามจนทำให้ชายทั้งหลายหลงใหลแทบเป็นบ้าญาติพี่น้องจึงให้ชื่อนางว่า “อุมาทันตี” ซึ่งแปลว่านางผู้ทำให้ชายคลั่งไคล้หลงใหล ต่อมานางก็ได้เป็นมเหสีของกษัตริย์แห่งเมืองปัญจาลนคร

๒๒. อานิสงส์ทานผ้ากฐิน

ธัมม์หรือคัมภีร์เรื่องอานิสงส์ทานผ้ากฐินนี้ นิยมใช้ในงานทอดกฐินโดยทั่วไป มีใจความโดยย่อ ดังนี้ เมื่อใกล้ถึงวันเข้าพรรษา พระโกณทัญญะ และพระสาวกอีกจำนวนหนึ่งได้เดินทางเพื่อออกไปจำพรรษาระหว่างทางนั้นได้ผ่านเมืองสาเกต ครั้นเมื่อเจ้าเมืองสาเกตได้ทราบข่าวการมาของพระโกณทัญญะ ก็เกิดเลื่อมใสศรัทธา พร้อมกับให้เหล่าเสนาอำมาตย์ไปนิมนต์เพื่อให้พระโกณทัญญะจำพรรษาอยู่ที่เมืองของตน ซึ่งพระโกณทัญญะก็ได้รับนิมนต์จำพรรษาอยู่ ณ เมืองสาเกตนั่นเองเมื่อถึงกาลกำหนดออกพรรษา พระโกณทัญญะจึงอำลาพระยาสาเกตเพื่อกลับ แต่พระยาสาเกตได้ขอร้องให้อยู่ก่อน เมื่อพระยาสาเกตกลับไปยังปราสาทแห่งตน ก็ได้พิจารณาดูว่าบรรพบุรุษของตนนั้นต่างก็ได้สะสมทรัพย์สมบัติไว้มากมาย ครั้นพอตายไปไม่เห็นว่าจะมีใครเอาไปได้สักคน จึงตัดสินใจนำทรัพสมบัติเหล่านั้นไปทำทาน เพื่อให้เกิดประโยชน์และอานิสงส์แก่ตนเองเมื่อตายไปสู่โลกหน้าจึงคิดจะให้ผ้ากฐินเป็นทานแก่พระโกณทัญญะและภิกษุที่ที่จำพรรษาอยู่ การทำทานด้วยกฐินของพระยาสาเกตในครั้งนั้นเป็นที่สดุดีทั่วไปในชมพูทวีป เมื่อพระพุทธเจ้าทราบข่าวนั้นก็เสด็จมาเทศนาธรรมแก่ภิกษุโดยเล่าว่าในชาติก่อนนั้น ครั้งพระองค์เกิดเป็นพระยากัมพละที่กัมพละนครเป็นผู้ที่มีจิตเลื่อมใสในพุทธศาสนายิ่งนัก ได้ถวายผ้ากฐินแก่ภิกษุโดยมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ครั้นพระยากัมพละตายไปก็ได้เกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิตอยู่ได้ ๔ พันปี ก็ตายและเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารด้วยความสุขสำราญด้วยอานิสงส์แห่งการทำทานผ้ากฐิน เมื่อมาถึงชาติสุดท้ายจึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าดังนี้ ผ้าที่จะนำมาทำผ้ากฐินนั้นจะต้องเป็นผ้าที่หามาด้วยวิธีสุจริต ผ้ากลางเก่ากลางใหม่นำมาซักสะอาดผ้าเก่าซักสะอาด ผ้าบังสุกุล ผ้าที่ซื้อมาด้วยเงินสุจริตท่านทั้งหลายจงหมั่นบำเพ็ญรักษาศีลภาวนาให้สม่ำเสมอจะได้มีความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้าตราบเท่าถึงนิพพาน หากผู้ใดได้ทานผ้ากฐินก็จะมีความสุขความเจริญไม่มีที่สิ้นสุด

๒๓. อานิสงส์ทอดผ้าป่า

ธัมม์หรือคัมภีร์ชื่ออานิสงส์ทอดผ้าป่าเป็นธัมม์ที่นิยมใช้เทศน์เพื่ออนุโมทนาในการทอดหรือการทอดผ้าป่า นอกจากนี้ยังมีผู้นิยมสร้างธัมม์เรื่องนี้เพื่อถวายไว้ตามวัดต่าง ๆ อีกด้วย ธัมม์เรื่องดังกล่าวมีใจความว่า ในกาลครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในป่าเชตวัน ในครั้งนั้นมีชายผู้อุตสาหผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในเมืองสาวัตถีเป็นผู้มีใจศรัทธาพระรัตนตรัย ได้จัดหาเครื่องบริขาร แล้วนำไปทอดไว้ที่ศาลาในยามนั้น พระมหากัสสปะเถรได้บิณฑบาตผ่านมายังศาลา เห็นผ้าบังสุกุลได้อธิษฐานรับผ้านั้นเป็นของตน ส่วนชายผู้นั้นเมื่อถึงวันพระก็ถือข้าวตอกดอกไม้ไปฟังพระธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าด้วยใจยินดี ระหว่างทางที่กลับบ้านได้เห็นไหทองคำผุดขึ้นขวางทาง เขาได้นำไหนั้นกลับบ้านไปด้วย เจ็ดวันต่อมาเขาก็นำข้าวตอกดอกไม้ไปฟังธรรมเทศนาเช่นเดิม และได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่เขาได้ไหทองคำให้พระพุทธเจ้าฟัง พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าทรงกล่าวว่า การทำงานโดยทอดผ้าบังสุกุล และได้ไหทองคำตอบแทนนั้น เคยมีมาแต่กาลก่อนแล้ว จากนั้นก็ทรงเทศนาเล่าว่า เมื่อปางที่ทรงเทศนาโปรดสัตว์ในชมพูทวีป ทรงประทับอยู่ที่เมืองพาราณสี มีอัครสาวกชื่อว่า นาคตะเถร ผู้อยู่ความพระพฤติอันดีงามอยู่ในศีลและวินัยอันดี กระภุมพีนายหนึ่งอยู่ในเมืองพาราณสีเมื่อถึงวันพระก็นำข้าวตอกดอกไม้ ไปบูชาฟังธรรมเทศนามิได้ขาด เมื่อวันออกพรรษามาถึง เขาได้ชักชวน ภริยาบุตรและญาติทั้งหลายทำทาน บ้างก็บริจาคผ้าบ้าง บ้างก็ผ้าพาดผ้าจีวร ผ้าสบง ๓ ผืน และสิ่งอื่น ๆ อีกมากมาย เมื่อวันพระในเดือนสิบมาถึง ยอมนั้นพระยานาคตะเถระได้ไปบิณฑบาตเมื่อยามเช้า กระภุมพีนายนั้นกับเหล่าญาติก็พร้อมกันเอาเครื่องบริขารทั้งมวลไปทอดไว้ยังที่อยู่ของพระนาคตะเถระ และก็หยาดน้ำอุทิศทาน เมื่อพระยานาคตะเถระกลับจากบิณฑบาตได้เห็นเครื่องบริขารก็กล่าวว่า ถ้าเป็นของผู้ใดก็ให้มาเอาคืน แต่ก็ไม่มีผู้ใดมาเอา จึงอธิษฐานถือเอาของเหล่านั้นเป็นของแห่งตน แล้วก็อนุโมทนาผลบุญให้แก่ผู้ทำทาน กระภุมพีผู้นั้นและเหล่าญาติเมื่อตายไปก็ได้ไปจุติบนสวรรค์เป็นเทวบุตร เทวดา เสวยสุขบนชั้นฟ้า เมื่อจุติเป็นมนุษย์ก็พรั่งพร้อมไปด้วยบริวารและทรัพย์สฤงคารมากมาย ชายหญิงใดได้ทำทานด้วยการทอดผ้าและเครื่องบริขารย่อมได้ไหทองคำเป็นผลตอบแทนผลบุญนั้น

๒๔. อานิสงส์เข้าวัสสา (เข้าพรรษา)

ธัมม์หรือคัมภีร์เรื่อง อานิสงส์เข้าวัสสานี้ นิยมนำมาเทศน์ในโอกาสเข้าพรรษา ซึ่งมีเรื่องโดยย่อดังนี้ กาลครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ที่ดอยคิชกูฏ เมืองราชคหนคร พร้อมกับภิกษุทั้งหลายประมาณ ๕๐๐ รูป ขณะนั้นยังมีพญาผู้หนึ่งชื่อว่า พญาพิมพิสาร เป็นเจ้าปกครองราษฎร์ชาวเมืองให้เป็นสุข เมื่อเดือน ๙ มาถึง ฝนตกลงมา ใกล้เวลาที่พระพุทธเจ้าจะเข้าพรรษา ไม่เดินทางตามป่าดง เมืองน้อยใหญ่เหตุจากต้องการอยู่จำพรรษา ในยามนั้นพญาพิมพิสารจึงให้

เสนาตกแต่งสร้างวิหารและตกแต่งภายใน สร้างอาสนะ ๕๐๐ ผืน เมื่อถึงเดือน ๑๐ ออก ๑๕ ค่ำ พญาพิมพิสารพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ ประชาราษฎร์ชาวเมืองทั้งหลายก็ได้นำปัจจัยทั้งหลายที่มีทั้งของหอม ดอกไม้ ธูปเทียน เครื่องบูชาทั้งหลาย ไปหาพำระพุทธเจ้า เพื่อขออาราธนายังพระพุทธเจ้าและภิกษุอรหันต์ซึ่งมีทั้งหมด ๕๐๐ องค์ ขอจงเข้าพรรษาในที่ ๆ พวกตนได้จัดไว้ให้ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้รับเอาพรรษาตามคำอาราธนา

เมื่อนั้นพญาพิมพิสารก็ได้นมัสการถามพระพุทธเจ้าว่า อานิสงส์เข้าพรรษามีประการใดพระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า คนทั่วไปรักษาศีล ๕ ศีล ๘ กำหนดไว้กับตนเป็นมงคลอันประเสริฐแล้ว ได้เจริญบุญทั้งหลาย มีให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม เมตตาภาวนา ในกลางพรรษาก็เป็นมงคลอันประเสริฐกับโลกทั้งมวล บุคคลที่เกิดมาในโลกนี้ ไม่อาจจะนับคุณของพ่อของตนได้ แม้ว่าบุคคลใดจะนับคุณพ่อของตนโดยการก่อเจดีย์ทองคำหลังหนึ่ง สูงจากพื้นแผ่นดินสูงขึ้นไปถึงอากาศ ผลบุญอันก่อเจดีย์นั้นก็มิได้ถือว่านับคุณพ่อของตน คนผู้ใดจะกตัญญู คือ ตอบแทนคุณพ่อแม่ ให้อยู่ในโอวาสคำสั่งสอนของพ่อแม่ของตน รักษาศีล ๕ ศีล ๘ เจริญคุณแก้ว ๓ ประการผลอันนั้นได้ชื่อว่าตอบแทนคุณพ่อแม่ คนทั้งหลายพวกใดได้บวช ได้ทรงธรรมเทศนา ได้เรียนและทรงศีลบริสุทธิ์นั้นจึงจะได้ชื่อว่าตอบแทนคุณพ่อแม่ บุคคลผู้จะตอบแทนคุณพ่อแม่แห่งตน ต้องตั้งอยู่ในโอวาสคำสอนของพ่อแม่ ร่ำเรียนธรรมบวชเรียนค้ำศาสนา ให้ทานรักษาศีล เมตตาภาวนา บำเพ็ญธรรมเรียนวินัยปิฎก ๓ บุคคล ผู้นั้นเมื่อตายก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ บุคคลผู้ใดมิได้ตอบแทนคุณพ่อแม่ ครูอาจารย์บวชเรียน เมื่อตายก็จะ ไปตกนรกมีทุกข์ทรมาน อันว่าบุคคลผู้ใดได้ทำคุณตอบแทนพ่อแม่ทั้งหมู่ญาติ ครูอาจารย์ คนผู้นั้น ก็ได้รับอานิสงส์ เสวยราชสมบัติ ไม่อาจจะนับได้ และก็จะได้เกิดในเมืองฟ้า เมืองสวรรค์ บุคคลผู้ใดได้อาราธนาพระพุทธเจ้าเข้าพรรษาก็จะได้เสวยผลอานิสงส์ ในเมืองคนอันประกอบด้วย ช้าง ๑๐๐๐ ตัว เครื่องบริโภค ๑ แสน ยศ บริวารทั้งหลายก็เกิดด้วยผลบุญแห่งตน อันว่าการให้ทานรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ฟังธรรมเทศนา เมตตาภาวนา หากเป็นกองบุญอันประเสริฐในโลกนี้ บุคคลหญิงชายทั้งหลายได้ให้ทานรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ฟังธรรมเทศนา เมตตาภาวนา ในกลางพรรษาจะได้อานิสงส์ทุกอย่าง เมื่อถึงเดือน ๙ บุคคลผู้ใดได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์เข้าพรรษาด้วยศรัทธาแห่งตน ให้ทานข้าว น้ำ และปัจจัยไม่ขาด สร้างอาวาสให้เป็นทาน เป็นที่อยู่ภิกษุสงฆ์ก็มีผลอานิสงส์อันประเสริฐ อันว่าผลอานิสงส์อันได้ในอาสนะที่อยู่ ที่กินเป็นทาน และรักษาศีลฟังธรรมในกลางพรรษานั้น ไม่สามารถที่จะนับอานิสงส์ได้ เกิดมาในชาติใดย่อมประกอบด้วยปัญญา อยู่ปราสาททองคำ มีทรัพย์สินบริวารเป็นอันมาก

๒๗. อานิสงส์ยี่เป็ง – ลอยประทีปโคมไฟ

ธัมม์หรือคัมภีร์ชื่ออานิสงส์ยี่เป็ง-ลอยประทีปโคมไฟ เป็นคัมภีร์ที่พระใช้เทศน์เนื่องในเทศกาลประเพณียี่เป็งหรืองานประเพณีในวันเพ็ญเดือนยี่ (เดือนสิบสองของภาคกลาง) ซึ่งมีการจุดประทีปโคมไปเพื่อเป็นพุทธบูชา พระจะเทศน์คัมภีร์นี้ในตอนเย็นของวันยี่เป็ง เมื่อเทศน์จบแล้วจะมีการตีกลองเป็นสัญญาณและศรัทธาชาวบ้านจะได้จุดประทีปโคมไฟขึ้นในบ้านเรือนของตน ความว่า ในครั้งหนึ่งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวนาราม พระองค์ได้ตรัสเทศนาชาดกเรื่องอานิสงส์ยี่เป็งว่า ในยุคของพระพุทธเจ้าที่ชื่อ โกนาคมนะ ซึ่งตรัสรู้ในเขตเมืองตสำภวัตตินครของพญาตนหนึ่งชื่อ โสกราชา นั้น พุทธบิดาและพุทธมารดาชื่อสักกพราหมณ์และนางอุตัตถา โพธิพฤกษ์หรือต้นไม้ที่ทรงตรัสรู้คือไม้มะเดื่อ พระองค์สูง ๑๖ ศอก พระชนมายุยืนหนึ่งหมื่นปี พระองค์มีอัครสาวกชื่ออุตตระ

ครั้งหนึ่งพระสาวกหนึ่งชื่ออุตตระ ได้เข้านิโรธสมาบัติในถ้ำสุตตะคูหาในดอยสิริถัตกะ ในวันที่มหาเถรเจ้าออกจากนิโรธสมาบัติได้รำพึงในใจว่า หากมีบุคคลใดมาให้ทานแก่ตนในวันนี้ ผลอานิสงส์แห่งการให้ทานก็จะมีมากนัก พระอุตตระ ได้พบว่าชายเข็ญใจผู้หนึ่งควรจะได้รับอานิสงส์นั้น รุ่งเช้ามหาเถรก็อุ้มบาตรออกจากถ้ำเหาะไปเรือนชายผู้นั้นแล้วยืนอยู่ที่ประตูเรือน ชายผู้นั้นเมื่อเห็นมหาเถรเจ้าอุ้มบาตรเช่นนั้น ก็มีใจเลื่อมใสศรัทธา จึงนำข้าวและแคบหมูมาให้ทาน แล้วอธิษฐาน ขอให้ตนได้เป็นสาวกแห่งพระพุทธเจ้าซึ่งจะมาตรัสรู้ในภายหน้าชื่อว่าพระอริยเมตไตยนั้น และหากยังต้องอยู่ในสังสารวัฏก็ขออย่ารับความลำบาก มหาเถรเจ้าได้กล่าวคำอนุโมทนาแล้วก็เดินคืนสู่ที่อยู่แห่งตน เมื่อเสด็จถึงที่อยู่แล้ว ก็เอาแคบหมูมาบีบเอาน้ำมันเติมลงไปในผางประทีป (อ่าน “ผางผะตี๊ด”) คือถ้วยประทีปแล้วจุดบูชาพระพุทธเจ้า เวลานั้นก็เป็นวันเดือนยี่เป็ง คือเพ็ญเดือนยี่ หรือวันเพ็ญเดือนสิบสอง ผู้คนทั้งหลายก็มาให้ทานแก่ภิกษุทั้งหลายอันมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน พอค่ำลง คนทั้งหลายพร้อมเสนาอำมาตย์ก็พากันมาชุมนุมเพื่อถวายสักการะบูชาพระพุทธเจ้าองค์ที่ชื่อ โกนากมนะ เมื่อจุดไฟที่ถ้วยประทีปนั้นแล้ว แผ่นดินที่หนาได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ก็หวั่นไหวเป็นอัศจรรย์พญาโสกราชารู้ว่าแผ่นดินไหวดอยสั่น ก็ไปถามพระพุทธเจ้าว่า เป็นเพราะเหตุใด พระพุทธเจ้าตรัสว่า มีชายยากจนผู้หนึ่งเอาก้อนแคบหมูใส่บาตรเป็นทานแก่พระอุตตรเถรเจ้า แล้วพระอุตตรเถรเจ้านั้นก็นำใส่ผางประทีสจุดไฟบูชา พญาโสกราชาถามว่าการบูชาด้วยประทีปมีผลอานิสงส์มากหรือ พระพุทธเจ้าตรัสว่า ไม่ว่าผู้ว่าใดได้ฝั่นสีสายและจุดโคมไฟเป็นทานในวันเดือนยี่เพงจะมีพลานิสงส์มากนัก

พญาได้ยินดังนั้นก็ทูลลากลับเมืองแล้วให้เสนาอามาตย์ป่าวประกาศว่า คือนี้พญาแห่งเราจะจุดประทีปและโคมไฟเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า ห้ามผู้ใดจุดประทีปและโคมไปก่อนพระองค์ พญาก็จุดประทีปและโคมไฟจนรุ่งเช้า แผ่นดินก็ไม่ไหวดังในวันก่อน จึงเข้าไปทูลถามพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าถามว่าน้ำมันที่พระองค์ใส่ในถ้วยประทีปนั้นได้มาจากไหน พญาทูลว่าน้ำมันนั้นมาจากคลัง พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า อันว่าการให้ทานมีหลายจำพวก ให้ทานมัชฌิมยาม คือการได้วัตถุข้าวของมาโดยไม่ชอบธรรมแล้วนำมาเป็นทาน การให้ทานโดยไม่รู้ที่มา การให้ทานเพื่อหวังผลให้ค้าขายดีหรือทานโดยหวังผลตอบแทนอย่างใดอย่างหนึ่งและเห็นเขาทานก็ทานตามเขา ทานอีกประการชื่อ อุตตมาน คือการบริจาคทานด้วยวัตถุข้าวของที่ได้มาด้วยกำลังแห่งตน ประกอบด้วยศีลธรรมและความศรัทธา

พญาโสกราชาได้ฟังคำสอนก็ให้เสนาไปบอกชายทุคคตะมา เพื่อขอซื้ออานิสงส์ทานประทีปและโคมไฟ ชายนั้นบอกว่าต้องไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่าต้องทำอย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่าให้ชายทุคคตะแบ่งส่วนบุญให้พญาโสกราชา ชายทุคคตะก็ทำตาม พญาโสกราชาก็ชื่นชมยินดีและตั้งให้เป็นเสนาบดีที่มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย เมื่อตายไปก็ได้ไปเกิดในชั้นฟ้ามีชื่อว่า โชติกเทวบุตร มีวิมานสูงได้สี่ร้อยโยชน์ มีนางฟ้าเป็นบริวารเจ็ดหมื่นสี่พันนาง

เมื่อพระพุทธเจ้าโคตรมะมาเกิดในโลกนี้ โชติกเทวบุตรก็ลามาเกิดในลังกาทวีป มีชื่อว่าพระเจ้าทุฏฐคามณี ผู้สร้างรัตนเจดีย์ในลังกาทวีป ทรงรักษาศีลไม่ให้ขาด เมื่อสิ้นพระชนม์ก็ได้ไปเกิดในชั้นฟ้าดุสิดา สุดท้ายลงมาเกิดในโลกมนุษย์ ออกบวชเป็นทักขิณสาวกะแห่งพระพุทธเจ้าชื่ออริยเมตไตย

พระพุทธเจ้าเทศนาธัมม์อานิสงส์เดือนยี่เป็งฯ ให้ภิกษุทั้งหลายฟังดังนี้ ไม่ว่าหญิงชายใดจุดดวงประทีปและโคมไฟเป็นทาน ไม่ว่าจะเทียนแท่งใหญ่หรือเล็กเพื่อบูชาพระพุทธเจ้าในเดือนยี่เป็ง เมื่อเกิดมาชาติใดจะมีรูปพรรณงดงามเป็นที่รักแก่คนและเทวดา ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน อายุมั่นขวัญยืนเมื่อตายไปจะไปเกิดในเมืองสวรรค์

และยังมีกล่าวเป็นส่วนผนวกต่อไปอีกว่า ในเดือนยี่เป็ง บุคคลใดที่ทำประทีปโคมไฟไปลอยในแม่น้ำน้อยใหญ่หนองวัง และโบกขรณี เพื่อบูชารอยพระพุทธบาทที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำที่เมืองนาคราชบาดาลก็ดีเมื่อเกิดมาชาติใด จะได้เป็นท้าวพญาใหญ่โตในแผ่นดิน ผิวพรรณงามดั่งพระจันทร์วันเพ็ญมีฤทธิ์มากปราบได้ทวีปทั้งสี่ เป็นที่เกรงขาม มีปัญญาหลักแหลม มีทรัพย์สมบัติช้างม้าวัวควายคนใช้มากมาย เมื่อตายก็จะไปเกิดในชั้นฟ้า ดังนั้นในวันเพ็ญเดือนสิบสองจึงมีการทำประทีปและโคมไฟลอยแม่น้ำและบูชารอยพระบาทของพระพุทธเจ้าสืบมา

๒๘. อานิสงส์ออกวัสสา (ออกพรรษา)

ธัมม์อานิสงส์ออกวัสสา หรือคัมภีร์ว่าด้วยอานิสงส์ของการบำเพ็ญบุญในวันออกพรรษา นิยมใช้เทศน์ในโอกาสพิเศษนี้ ซึ่งในคัมภีร์จะกล่าวถึงอานิสงส์ในการบำเพ็ญกุศลในวัน

ออกพรรษาเป็นการพิเศษว่า ในอรรถกถาก็ได้กล่าวว่าพระอินทร์ให้ท้าวจตุมหาราชตรวจดูผู้ประพฤติกุศลกรรม โดยกล่าวว่าบุคคลผู้ประพฤติดูแลเอาใจใส่บิดามารดาครูบาอาจารย์ ผู้เฒ่าผู้แก่ในตระกูลและได้รักษาศีล บูชาด้วยดอกไม้ของหอมฟังธรรมเทศนา ทำความสะอาดวิหารเจดีย์ เมื่อได้เห็นฝูงชนทำบุญรักษาศีลเช่นนั้นท้าวจตุมหาราชก็จะไปแจ้งแก่เทวดาทั้งหลายในที่ประชุมในโรงธรรมสภา เมื่อเทวดาทั้งหลายได้รู้ว่าคนในชมพูทวีปรักษาศีลเมตตาภาวนาด้วยใจชื่นบาน ก็เชื่อว่าความดีก็จะเติบโตขึ้นดั่งพระจันทร์วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ บุคคลผู้ทำบุญรักษาศีล เมตตาภาวนา ประกอบคุณงามความดี มีความสุจริต ย่อมเป็นบุญอันประเสริฐ ความดีนั้นย่อมจะติดตัวไปทุกชาติ เมื่อนึกถึงยามใดก็อิ่มเอมใจ เป็นปัจจัยให้เกิดสุขพ้นจากทุกข์ทั้งมวล ผู้มีบุญพึงเจริญทานภาวนารักษาศีลอยู่เสมอ ดังพระพุทธเจ้ากล่าวไว้ บัณฑิตผู้ฉลาดย่อมประกอบด้วยความยินดี มีจิตใจผ่องแผ้วไม่ว่าจะอยู่หรือตายก็เป็นสุขทุกเมื่อ กล่าวว่าบุคคลผู้มีปัญญาได้เจริญตนในภาวะแห่งตน อย่างเสมอต้นเสมอปลาย ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตผู้มีปัญญา มีความปีติยินดีในการรักษาความดี ไม่ตกไปอยู่ในฝ่ายต่ำ

ธรรมเทศนาอีกนัยยะหนึ่งได้ชื่อว่า อินทรีย์ ประกอบด้วยความคิดพิจารณาความขยันหมั่นเพียรมีสติ มีความตั้งหมั่น มีปัญญาเป็นใหญ่อาศัยเป็นปัจจัยสืบต่อกันมา ความศรัทธาชอบมีสามประการคือปัญญาคิดพิจารณาในกิจการของตนให้มีความเชื่อในกิจกรรมที่ตนได้กระทำด้วยความอดทนเพื่อให้ถึงจุดหมายดังที่ตั้งใจไว้ คำพูดและกิจกรรมที่ตนได้นำไปให้ตั้งสติให้มั่นในกิจกรรมที่ตนกระทำด้วยสติปัญญา และความเข้าใจในงานนั้นก็จะสำเร็จอันนี้ได้ชื่อว่าเป็นคติโลกแห่งธรรม ดังที่พระพุทธเจ้ากล่าวไว้ผู้มีความเชื่อต่อปัญญาอันประกอบด้วยวิจารณญาณจะเป็นผู้สำเร็จไปด้วยดี เป็นผู้รู้โลกอันแท้จริง และมีความเชื่อว่าทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้รับกรรมชั่วตอบแทน สาวกผู้ประเสริฐย่อมบำรุงธรรมละเว้นอกุศล และรักษากุศล แล้วรักษากุศลนั้นไว้ด้วยดีอันนี้ชื่อว่า อินทรียะ คือวิริยะ พระอริยสาวกผู้รักษาสติปัญญาให้มั่นคง ระลึกถึงสิ่งที่ตนได้ทำไว้ ชื่อว่าอินทรียะ คือมีสติ สาวกผู้ประเสริฐจะหลุดพ้นจากกิเลสทำจิตใจให้มั่น ชื่อว่า อินทรียะ คือสมาธิ สาวกผู้ประเสริฐกำหนดการเกิดภัยของสังขาร อินทรียะ คือปัญญา ผู้มีปัญญาได้รักษาศีล เมตตาภาวนา มีความเชื่อศรัทธาอาศัยความอุตสาหะตั้งจิตแสวงหาเหตุและผลในธรรมที่ตนได้ยินได้ฟังจึงค่อยปฏิบัติตาม

การชวนทุกเพศทุกวัยได้มาร่วมปฏิบัติตามธรรมเทศนาบำเพ็ญบุญกุศล จะมีอานิสงส์มากเนื่องจากวันนี้เป็นวันที่ภิกษุได้จำพรรษาครบ ๓ เดือน แต่ละรูปก็ได้ปวารณาต่อกัน พูดตักเตือนในการปฏิบัติตามวินัยแห่งพระพุทธเจ้า ศรัทธาทั้งชายหญิงที่ตั้งมั่นในธรรมจงทำใจให้เบิก

บาน ฝึกกาย วาจาใจ ให้อยู่ในโอวาสของพระพุทธเจ้า หมั่นประกอบความดี ทำตนหนีจากความชั่วทั้งปวง

๒๙. อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป

ครั้งหนึ่งพระบรมศาสดาของเราทั้งหลายประทับอยู่ที่ เชตวนาราม วันหนึ่ง ในขณะที่พระอานนท์ กำลังนวดพระวรกายอยู่นั้นก็เห็นไฝดำเม็ดหนึ่งปรากฏอยู่ จึงทูลถามความเป็นมา พระพุทธองค์จึงนำเป็นปฐมเหตุแห่งพระพุทธศาสนา ทรงแสดงธรรมแก่พุทธบริษัททั้งหลายโดยเน้นให้เห็นถึงความไม่แน่นอนของสังขาร และตรัสพยากรณ์ว่า เมื่อพระตถาคต
ปรินิพพานไปแล้วสามพันเจ็ดร้อยปี จะมีพระอรหันต์ ๕ องค์มาค้ำชูศาสนาคือ พระธัมมจุฬา พระทิสาขะ พระโอทิกา พระนรเทพ และพระผาคูอังคุ โดยพระธัมมจุฬาจะเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปทองเหลือง พระทิสาจะเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปไม้จันทร์ พระโอทิกาจะเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปทองคำ พระนรเทพจะเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปหิน และพระผาคูอังคุจะเป็นผู้สร้างพระพุทธรูปแก้ว

พระพุทธองค์ตรัสแสดงอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปว่า บุคคลใดได้สร้างพุทธรูปด้วยจิตเลื่อมใส ย่อมจะสำเร็จสมความปรารถนาในทุกเรื่องที่เป็นโลกิยสมบัติ กล่าวคือสมบัติ ข้าทาสบริวารและโลกุตตรสมบัติกล่าวคือการบรรลุอรหันต์ผล การได้ไปเกิดเป็นเทวดา เสวยทิพยสมบัติมากมาย

พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ฟังอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปแล้ว จึงขอประทานอนุญาตสร้างพระพุทธรูปถวาย โดยหาไม้จันทน์แดงมาให้ช่างแกะสลักเป็นพระพุทธรูป เมื่อนายช่างแกะพระพุทธรูปเสร็จแล้ว ก็โปรดให้สร้างวิหารหลังหนึ่ง และนำพระพุทธรูปไปประดิษฐานไว้ในวิหารนั้นได้ดำเนินการสมโภชฉลองพระพุทธรูปและวิหารเป็นเวลา ๗ วัน หลังจากการทำบุญสมโภชแล้วพระเจ้าปเสนทิโกศลได้อาราธนาพระพุทธเจ้ามารับบิณฑบาตที่วิหารนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปในวิหาร พระพุทธรูปไม้ที่ประดิษฐานอยู่บนแท่นลุกขึ้นและหลีกทางให้พระพุทธเจ้าประทับนั่งดูเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก พระพุทธองค์จึงขอให้พระพุทธรูปประทับนั่งตามเดิม พร้อมกับตรัสว่าพระองค์จะปรินิพพานในเวลาอันใกล้นี้

พระเจ้าปเสนทิโกศลพร้อมบริวารและบริษัททั้งหลายได้พบกับเหตุอันน่ามหัศจรรย์เช่นนั้นก็พากันกราบไหว้บูชามากนัก ภายหลังถวายทานแก่พระพุทธเจ้าแล้ว พระเจ้าปเสนธิโกศลจึงทูลอาราธนาให้พระองค์ทรงแสดงธรรม กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปให้ประชุมชนที่แห่งนั้นฟังอย่างละเอียด

พระพุทธองค์จึงตรัสถึงอานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปว่า บุคคลใดได้สร้างพระพุทธรูปด้วยตนเอง หรือมอบให้บุคคลอื่นเป็นผู้สร้าง ด้วยทองคำ ทองเหลือง เงิน แก้ว หิน และไม้ก็ดี ย่อมได้รับอานิสงส์มาก จักเป็นผู้ที่มีบริวารมาก มีผิวพรรณงดงาม เป็นที่รักใคร่แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกอบด้วยลาภสักการะต่าง ๆ ผู้ใดได้สร้างพระพุทธรูปเป็นทานย่อมปราศจากโรคร้ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรคเรื้อน กลากเกลื้อนและคุดทะราด มีนิ้วเรียวงาม มีประสาทตาแจ่มใส รูปร่างหน้าตาสมส่วน มีทรัพย์สมบัติมากมาย มีปราสาทที่ประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ มีความสนุกสุขใจด้วยสิ่งที่ตนต้องการ ปรารถนา มีผู้ปรนนิบัติเอาใจทุกเมื่อ

๓๐. อานิสงส์ถวายผ้าจำนำพรรษา

ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เชตวนาราม เมืองสาวัตถี ครั้งนั้นมีชายหนุ่มผู้หนึ่งมีความเลื่อมใสในคุณพระรัตนตรัย ได้ป่าวประกาศชักชวนให้คนที่ชักชวนให้คนทั้งหลายทำบุญถวายผ้าจำนำพรรษาและเครื่องไทยทานอื่น ๆ มีการนำผ้าไปทอดไว้ที่ศาลาแห่งหนึ่ง ในกาลนั้นพระมหากัสสปะไปบิณฑบาตเห็นผ้าที่ชายผู้นั้นวางทอดไว้จึงอธิษฐานเอาเป็นผ้าบังสุกุล เมื่อถึงวันพระชายผู้นั้นก็ถือเอาเครื่องสักการะมีดอกไม้ธูปเทียนไปยังอารามเพื่อฟังธรรมด้วยความเลื่อมใสได้ฟังธรรมและสนทนากับภิกษุทั้งหลายจนค่ำจึงกลับบ้าน ระหว่างทางก็เห็นขุมทองคำโผล่จากแผ่นดิน จึงเอากลับไปบ้านด้วย เมื่อถึงวันพระอีกก็ถือเอาสักการะทั่งหลายไปฟังธรรมอีก และเขาก็ได้พบกับไหทองคำอีก ด้วยอานิสงส์ที่ได้ถวายผ้าบังสุกุล

เมื่อถึงฤดูกาลออกพรรษาชายผู้นั้นก็ชักชวนญาติพี่น้อง มิตรสหายผู้มีจิตศรัทธาได้ร่วมกันเตรียมผ้าสบง จีวร สังฆาฏิ รวมทั้งภัตตาหาร ไปถวายพระภิกษุ เป็นการถวายความสะดวกแก่ภิกษุ ผู้บำเพ็ญสมณะธรรม บางท่านก็ได้บรรลุอรหันต์ คนเหล่านั้นมีใจยินดีในกุศลกรรมของตนเมื่อสิ้นอายุขัยก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ มีศักดานุภาพเหนือกว่าเทวดาทั้งปวง เมื่อเป็นพระเจ้าจักรพรรดิย่อมมีเสนาสี่จำพวกคือ ช้าง ม้า รถ และพลเดินเท้า มีช้างแก้ว ม้าแก้ว นางแก้ว รถแก้ว เสนาแก้ว และลูกแก้วและเมื่อสิ้นชีพแล้วย่อมเข้าถึงความเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต

๓๑. อานิสงส์เลี้ยงพ่อแม่

ในอดีตกาลยังมีชายเข็ญใจคนหนึ่ง มีความกตัญญูได้เลี้ยงดูพ่อแม่ที่แก่ชรา โดยอาศัยการเก็บไม้ ฟืน หญ้าคา ไปขายเลี้ยงชีวิต วันหนึ่งได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งกำลังบิณฑบาต มีความเลื่อมใส จึงนำเอาไทยธรรมเท่าที่มีอยู่ออกมาถวายพระปัจเจกพุทธเจ้า และอธิษฐานขอให้ พ้นจากความทุกข์ที่เกิดจากความยากจนทุกชาติไป และขอให้ได้เป็นพระสาวกของ

พระพุทธเจ้า ด้วยอานิสงส์ที่ได้อุปัฏฐากบำรุงบิดามารดาและการถวายทาน ชายเข็ญใจได้ไปเกิดในสวรรค์ มีทิพย์สมบัติมากมาย

๓๒. อานิสงส์แปดหมื่นสี่พันขันธ์

บุคคลใดเห็นแจ้งในพระธรรม ผู้นั้นเชื่อว่าเห็นพระคถาคต บุคคลใดแม้พบพระคถาคตทุกวัน แต่ไม่เข้าใจในพระธรรมก็หาได้ชื่อว่าเห็นพระตถาคตไม่ บุคคลใดได้บูชาสักการะพระพุทธเจ้าในอดีต ในปัจจุบันและอนาคตพุทธะ บุคคลนั้นย่อมได้รับความสุขสามประการมีพระนิพพานเป็นลำดับสุดท้าย ตัวอย่างอานิสงส์การฟังธรรมก็ได้แก่ ค้างคาววกฝูงหนึ่งได้ตั้งใจฟังภิกษุสาธยายอภิธรรมว่า กุสลา ธมมา อกุสลา ธมมา แม้ไม่เข้าใจความหมายเลย สิ้นชีพแล้วยังไปเกิดในสวรรค์

บุคคลใดฟังธรรมโดยเคารพ ย่อมเกิดเป็นราชาแห่งเทวดา เมื่อเกิดในเมืองมนุษย์ย่อมเกิดในตระกูลพราหมณ์และเศรษฐี

บุคคลที่ให้ เงินทอง ๘ หมื่น ๔ พัน ช้าง ๘ หมื่น ๔ พันตัว ม้าอัสดร จำนวน ๘ หมื่น ๔ พันตัว แม่โคนม ๘ หมื่น ๔ พันตัว แท่น ๘ หมื่น ๔ พันแท่น ผ้าแปดหมื่นสี่พันผืน สำเภาแปดหมื่นสี่พันเล่ม ถวายข้าวปลาอาหารเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน อานิสงส์ที่ได้รับยังไม่อาจเปรียบเทียบเสี้ยวหนึ่งของอานิสงส์ของการฟังธรรม บุคคลใดตั้งใจฟังธรรมมั่นคงในพระรัตนตรัยย่อมจะได้อานิสงส์สามประการ มีพระนิพพานเป็นลำดับสุดท้าย พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลใดได้กระทำกรรมที่ชอบสภาธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม อนึ่งผู้กระทำโดยชอบธรรมย่อมได้รับความสุขความเจริญในทุกอย่าง

๓๓. อานิสงส์สัพพทาน

อานิสงส์สร้างวิหาร อานิสงส์ ๑๖ กัปป์

อานิสงส์บอกไฟดอก ๖๐๐๐ กัปป์

ถวายฟูกนอนหมอน อานิสงส์ ๕ กัปป์

ข้าวล้นบาตร อานิสงส์ ๒ กัปป์

ทำต้นดอกบูชา ๒ กัปป์

ทำฉัตรและจองทาน มีอานิสงส์ ๒ กัปป์

ถวายมหากฐิน ๘๙ กัปป์

ถวายมหาบริขารหลวง ๔๕ กัปป์

สร้างเจดีย์ ๑๘ กัปป์

อุโบสถ ๔๐๐ กัปป์

ทุงสองหาง อานิสงส์ ๖ กัปป์

สร้างมณฑป หีบธรรมอานิสงส์ ๖ กัปป์

สร้างธมมาสน์ อานิสงส์ ๘ กัปป์

ถวายฟืนสำหรับผิงคลายหนาว อานิสงส์ ๑ กัปป์

สร้างพระพุทธรูป ๘๐ กัป ถ้าสร้างด้วยทอง ๑๕ กัปป์

เขียนพุทธรูปบนผ้า ๖๐ กัปป์

สร้างด้วยหีดด้วยครั่งและมุกมีอานิสงส์ ๒๕ กัปป์สร้างด้วยนอและงามีอานิสงส์ ๓๐ กัป ๔๐ กัป สร้างด้วยคำได้อานิสงส์ ๖๕ กัป สร้างด้วยแก้วได้อานิสงส์ ๖๐ กัป

ให้ข้าวชีวิต เผาเป็นจุก ทำรูปพุทธรูป ได้อานิสงส์หาที่สุดมิได้

๓๔.อานิสงส์ฟังธรรม

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ประทับอยู่ที่ป่าเชตวัน เมืองสาวัตถี ทรงแสดงธรรมโปรดมาณพหนุ่มบุตรชายพราหมณ์ผู้หนึ่ง กลางทางขณะที่เขาเดินทางไปสักการบูชาอาจารย์เขาได้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง และได้ถูกโจรฆ่าตาย ได้ไปเกิดในสวรรค์ด้วยจิตที่เลื่อมใส แม้ท้าวสักกะเทวราชเองก็ยังพยายามหาโอกาสเวลาที่เหมาะสมลงมาอุปัฏฐากบำรุงพระพุทธองค์ และเมื่อฟังธรรมจนได้บรรลุอริยธรรมดังที่กล่าวไว้ใน สักกปัญญาสูตร ยักษ์ดุร้ายตนหนึ่งใจบาปหยาบช้าปรารถนาจักกินพระพุทธเจ้าเป็นอาหาร พระพุทธเจ้าก็เทศนาให้ยักษ์ได้ฟังและให้ยักษ์สมาทานศีล เมื่อสิ้นอายุขัย ก็ไปเกิดเป็นเทวดามีอายุยืนพันปี ด้วยอานิสงส์ได้ฟังธรรม ไก่ตัวหนึ่งนอนอยู่ที่ใกล้ศาลาได้ยินภิกษุรูปหนึ่งสาธยาย พระธรรมมีใจยินดี ต่อมาถูกเหยี่ยวโฉบไป ด้วยอานิสงส์ไก่ไปเกิดเป็นลูกกษัตริย์ และออกบวชได้ฌาณโลกียะ สิ้นชีวิตไปเกิดในพรหมโลก จุติจากพรหมโลกมาเกิดเป็นลูกเศรษฐี ตายจากอัตภาพนั้น เกิดเป็นลูกสุกร และได้เวียนว่ายเกิดในภพมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานจนสุดท้ายได้ไปเกิด ในบุตรสาวของกฎุมพี และได้ออกบวชเป็นนางภิกษุณีบรรลุอรหัตผลก็ด้วยการฟังธรรมเทศนา นางสุชาดาชายาพระอินทร์ที่ไปเกิดเป็นนางนกกระยางที่เกาะแห่งหนึ่งได้ฟังคำสอนของท้าวสักกะก็พ้นจากภพดิรัจฉาน กลับไปเกิดในสวรรค์ดังเดิม พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ ได้บรรลุธรรมก็เพราะได้ฟังธรรมเทศนาจากพระอัสชิเถระ

คนบางเหล่าตั้งใจฟังธรรมเทศนาย่อมได้รับผลแห่งการฟัง บางเหล่าก็ไม่มีศรัทธา สักแต่ว่าฟังอย่างเดียว มีพฤติกรรมอาการขณะนั่งฟัง ดังกิริยาอาการของอุบาสก ๕ คน ที่นั่งฟังธรรม

ด้วยอาการที่แตกต่างกันไปคือ คนหนึ่งเอามือขีดแผ่นดิน คนหนึ่งนั่งหลับ คนหนึ่งแหงนหน้าดูอากาศ คนหนึ่งฟังธรรมและเขย่าต้นไม้ไปด้วย อีกคนฟังด้วยความตั้งใจ จึงบรรลุโสดาปัตติผล

พระพุทธองค์ตรัสว่า อุบาสกคนที่นั่งหลับฟังธรรม ในชาติก่อนเกิดเป็นงู คนที่นั่งขีดเขียนแผ่นดินชาติก่อนเกิดเป็นไส้เดือน คนที่แหงนหน้าดูอากาศ เคยเกิดเป็นหมอโหราศาสตร์ คนที่สี่ที่เขย่าต้นไม้ เคยเกิดเป็นพราหมณ์เรียนไตรเทพมาก่อน การได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นของได้โดยยาก เพราะเหตุ ๒ ประการ เพราะผู้เทศนาและผู้ฟัง ผู้เทศน์ไม่รู้แก่นสารในพระไตรปิฎก ไม่รู้นิสัยคนฟัง ผู้ฟังไร้ปัญญา ก็ไม่อาจสำเร็จผลได้ ถึงเกิดมาเป็นมนุษย์แต่เกิดในถิ่นห่างไกลพุทธศาสนาหรือไปเกิดเป็นเทวดา มาร พรหม หรือเกิดในจักรวาลอื่น ก็หมดโอกาสได้ฟังธรรม การฟังธรรมย่อมเป็นหนทางนำผู้ฟังให้เข้าใจในสภาวธรรมทั้งหลาย และย่อมนำไปสู่การตรัสรู้ธรรมได้

๓๕. อานิสงส์ศีลเส้นเดียว

สมัยหนึ่งพระบรมศาสดาของเรา ประทับอยู่ที่อารามเชตวัน พระองค์ได้ตรัสแสดงธรรมแก่อุบาสก และสหาย พระองค์ทราบว่า สหายของอุบาสกนั้นจะได้บรรลุโสดาปัตติผล จึงให้เขาสมาทานศีล เขาได้ถามถึงข้อปฏิบัติทั้งหมด ก็พบว่ามีเพียงข้อเดียวคือข้อ กาเม (๓) ที่ปฏิบัติได้ จึงสมาทานรับศีลเพียงข้อเดียว วันหนึ่งได้เข้าไปขโมยของเศรษฐีผู้หนึ่ง และได้เข้าในห้องหญิงภรรยาน้อยของเศรษฐี และได้ถูกภรรยาสาวของเศรษฐียั่วยวน แต่เขารักษาศีลข้อที่ ๓ ไว้ จนกระทั่งถูกเศรษฐีจับได้ และทราบความจริง จึงชื่นชมในความซื่อสัตย์ และอนุญาตให้หยิบเอาของที่ปรารถนา เขาก็ถือเอาของไปตามปรารถนา และกลับไปเล่าให้ภรรยาฟัง และได้เข้าไปกราบทูลพระพุทธองค์และทูลถามถึงอานิสงส์ศีลห้า พระพุทธองค์ก็ตรัสแสดงอานิสงส์ของการรักษาศีล และให้ชายผู้นั้นสมาทานศีล ตั้งอยู่ในกองสุจริตสามประการและทำทาน เมื่อฟังธรรมเทศนาจบ เขาก็ได้บรรลุพระโสดาบัน

๓๖. อานิสงส์ทุคคตะ

สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงปรารภทานของชายเข็ญใจผู้หนึ่งพร้อมกับภรรยา ให้เป็นเหตุแห่งพระธรรมเทศนา เขาทั้งสองนั้นมีอาชีพขอทาน ผ้านุ่งมีเพียงชุดเดียวต้องผลัดกันนุ่งห่มไป วันหนึ่งเขาทั้งสอง ได้เห็นมาชนพากัน ถือสักการไปฟังธรรม จึงเกิดความเลื่อมใส จึงคิดเห็นพ้องกันว่า เกิดมาเป็นคนเข็ญใจ เพราะไม่ได้ประกอบกุศลไว้ในชาติที่แล้ว จึงควรจะทำบุญไว้เพื่อชาติหน้า จึงตกลงจะไปฟังธรรมกัน โดยตกลงให้ สามีไปกลางคือ ภรรยาไปกลางวัน เพราะมีเสื้อผ้าชุดเดียว สามีได้เดินทางไปฟังธรรมตอนกลางคืน ในยามต้น ก็เกิดความเลื่อมใสใคร่จะบูชาพระธรรมเทศนาด้วยผ้าที่นุ่งอยู่ แต่ก็ไม่อาจตกลงใจได้ ยามที่สองก็คิดทำนอง

เดียวกันในที่สุด ยามสุดท้ายใกล้รุ่ง ก็สามารถตัดอาลัยในผ้าผืนนั้นได้ จึงได้นำออกถวาย พร้อมกับเปล่งคำพูดว่า “ข้าชนะแล้ว” พระเจ้าปเสนทิโกศลพร้อมกับบริวาร ได้เข้ามาสู่ป่านั้น ได้ยินคำอุทานของชายผู้นั้นก็สงสัยจึงได้สอบถามถึงความเป็นจริง เมื่อได้ทราบความเป็นจริงจึงทราบว่า ชายผู้นั้น เอาชนะความตระหนี่ได้ จึงเกิดความชื่นชม จึงประกาศให้ผ้า ๒ ท่อน ชายผู้นั้นกลับนำไปถวายพระพุทธองค์ พระเจ้าปเสนทิโกศล จึงให้คนนำผ้าไปให้อีก ๘ ผืน ชายผู้นั้น ได้ถวาย พระพุทธองค์ ๔ ผืน เก็บไว้ให้ภรรยา ๒ ผืน และ ๒ ผืน สำหรับตัวเอง

พระสารีบุตรได้ปรารภกับภิกษุทั้งหลายถึงกุศลกรรมของชายเข็ญใจนั้นว่า เป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก พระพุทธองค์ตรัสว่า หากชายผู้นั้นได้ถวายผ้านั้นตั้งแต่ยามต้น ก็จะได้อานิสงส์ ๑๐ เท่า แต่ถวายในยามที่ ๓ จะได้อานิสงส์ ๘ เท่า เท่านั้น

บุคคลผู้เกิดมาพบศาสนาของพระพุทธเจ้า อย่าได้ประมาท ควรรีบเร่งกระทำบุญรักษาศีลภาวนา ก็จะได้บรรลุสุข ๓ ประการ มีพระนิพพานเป็นที่สุด พระพุทธองค์ได้ตรัสอนุโมทนาทานของชายเข็ญใจผู้นั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ชื่นชมในพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์วันนั้นแลฯ

๓๗. อานิสงส์สร้าง กุฏิวิหาร สะพาน

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ประทับอยู่ที่ ป่าเชตวัน ครั้งนั้นเทวดาองค์หนึ่งมีอานุภาพรุ่งเรือง ได้ลงจากวิมาน ได้มาทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

มนุษย์จะทำกรรมอะไรจึงจะได้รับความรื่นรมย์ใจทุกวันคืน และจะกระทำกรรมอะไรจึงจะได้สู่สวรรค์ พระผู้มีพระภาคตรัสแก้ปัญหาของเทวดานั้นว่า

บุคคลใดที่ได้ประกอบสาธารณกุศล เป็นต้นว่า ปลูกต้นไม้ต่าง ๆ มีร่มเงาแก่คนทั้งหลาย ย่อมมีอานิสงส์แก่คนทั้งหลาย และผู้ประกอบกุศลหาประมาณมิได้

สร้างสะพาน, ศาลา, ขุดสระน้ำสร้างกุฏิวิหาร แม้กระทั่ง สร้างด้วยความรีบร้อน คือทำอย่างหยาบ ๆ คือ ทำด้วยใบตองดิบ ก็มีอานิสงส์มาก ย่อมรักษาบุคคลนั้นทุกวันคืน พระพุทธองค์ได้สาธกอดีตนิทานมาสนับสนุนว่า ในอดีตมีชายผู้หนึ่งอยู่ในเมืองราชคฤห์ ได้ออกไปทำธุระนอกเมืองได้เห็นภิกษุ ๘ รูป กำลังเดินทางไปบิณฑบาต ทางที่เดินนั้นมีเปลือกตม ข้ามไปด้วยความยากลำบาก จึงคิดหาทางสงเคราะห์ ไปหาไม้มาทำสะพาน แต่หาไม่ได้จึงเอากะโหลกหัววัน ๘ ตัวมาทอดเป็นสะพานข้าม ด้วยอานิสงส์นั้น ชายผู้นั้น ได้ไปเกิดในสวรรค์มีทิพย์สมบัติมากมาย หมูตัวหนึ่งได้ขุดดินหากินตามประสา กลายเป็นแอ่งน้ำเล็ก ๆ และเมื่อฝนตกมาก็กลายเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ เมื่อสิ้นอายุขัย หมูตัวนั้นก็ได้ไปเกิดในสวรรค์เสวยสมบัติมากมาย

เทวดาได้ฟังแล้วก็มีใจโสมนัสยินดีเป็นอย่างยิ่ง จึงทูลลาขึ้นสู่วิมานของตน

๓๘. อานิสงส์ศพเด็กน้อยซาวคน

เริ่มด้วยการบรรยายให้ผู้ฟังเจริญใจแก่สาธุชนผู้ฟัง ด้วยการบรรยายให้เห็นถึงคุณของพระรัตนตรัย ที่สามารถขจัดภัยต่างๆ ได้ มีความสมบูรณ์พูนสุขตามสมควร เมื่อสิ้นชีวิตไปย่อมไปสู่สุคติ ห่างไกลจากอบายภูมิทั้งมวล เมื่อไปสู่สภาโลก ย่อมมีบริวารแวดล้อมตลอด เมื่ออุบัติในภพมนุษย์ ย่อมบังเกิดในตระกูลที่เหนือกว่าคนอื่น มีปัญหาวิชาวิริยขันติ หิริโอตัปปะ ฉลาดในการให้ทานต่างๆ มีศรัทธาในการให้ทาน รักษาศีล และบำเพ็ญภาวนา พิจารณายังกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เพื่อให้เกิดธรรมสังเวช ในการปลงอสุภะตามกำลังศรัทธาของตน ก็จะมีอานิสงส์มากนัก นำพาให้ได้ สวรรค์สมบัติ ดังเรื่องของเด็กเลี้ยงวัว ๒๐ คน จากบ้านฝั่งจันตคาม เมืองราชคฤห์ที่นำวัวไปเลี้ยงตามทุ่งหญ้า วันหนึ่งได้เห็นกระต่ายนอนตายก็บังเกิดธรรมสังเวชในกฎ อนิจจัง ความเป็นธรรมดาของความตาย จึงได้พากันหาฟืนมาเผาซากกระต่าย เมื่อสิ้นชีวิตก็ไปบังเกิดในสวรรค์มีวิมานและทิพย์สมบัติมาก

เมื่อพระมหาโมคคัลลานะไปถาม จึงเล่าเรื่องอดีตของตนเองให้ท่านฟัง พระมหาโมคคัลลานะ จึงทูลพระพุทธองค์ถึงอานิสงส์ของการกระทำส่งสการสัตว์และคนว่ามีเท่าใด พระพุทธองค์ตรัสว่า บุคคลใดได้เผาสรีระศพครูอาจารย์ และพ่อแม่แห่งตนด้วยกตัญญูกตเวที เป็นธรรมที่ควรยกย่องสรรเสริญ ภายหน้าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่นอน พระองค์ได้ยกเอาอดีตชาติปางเมื่อพระองค์เป็นปุโรหิตของเจ้าเมืองพาราณสี และต่อมาบิดามารดาก็ล่วงลับไป จึงเกิดธรรมสังเวชและได้ส่งสการเผาสรีระของบิดา มารดา ด้วยความกตัญญู และได้บูชาสักการะรำลึงคุณบิดามารดาทุกวันไม่ขาด เมื่อสิ้นชีพก็ได้ไปเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิทุกชาติ จนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็ด้วยผลานิสงส์อันได้เผาศพพ่อและแม่

บุคคลใดได้ส่งสการ ส่งศพคนยากไร้อนาถา ย่อมอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ มีบริวารมากมาย และจักได้บรรลุอรหัตผล และเกิดร่วมกับพระพุทธเจ้าในอนาคตแล บุคคลใดได้เห็นสรีระกระดูกของคนและสัตว์อันเรี่ยราดเนือแผ่นดินได้ทำการส่งสการเก็บและทำการทอดบังสุกุล ก็จักมีอานิสงส์มาดุจดังเด็กน้อยเลี้ยงวัว ๒๐ คน ดังกล่าวมาแล้ว

บุคคลใดมีส่วนร่วมในการส่งสการศพ เช่น การให้ความร่วมมือในการจัดเตรียมของถวายทานของในพิธีงานศพ, การช่วยประกาศ ประชาสัมพันธ์ให้คนได้ทราบ ก็ย่อมได้รับอานิสงส์มากฯ

ภาคผนวก ข.

ดัชนีรายชื่อคัมภีร์ใบลาน วัดสูงเม่น จังหวัดแพร่

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
กฐินวิไสย (กถิณณวิไสย)	๑	๑๑๔๒	๒๐ ๑๒๗ ๐๑	+
กถาวัตถุ	๒๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๖ ๐๐	+
กถาวัตถุ	๑๐	๑๑๙๕	๐๔ ๑๘๓ ๐๐	+
กถาวัตถุ	๑	๑๑๔๓	๒๐ ๑๕๓ ๐๔	-
กถาวัตถุ	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๒ ๐๐	+
กพยสารวิลาสินี	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๐๖	+
กลหวิวาทสูต	๑	๑๒๐๕	๐๒ ๐๙๒ ๐๔	+
กลหวิวาทสูต	๑	๑๒๐๓	๐๒ ๒๐๗ ๐๑	+
กลหวิวาทสูต	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๐๒๗ ๐๗	+
กลหวิวาทสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๓๙ ๐๒	+
กลหวิวาทสูต	๑	๑๒๑๔	๒๐ ๐๗๒ ๐๕	+
กลหวิวาทสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๗๖ ๐๕	-
กลหวิวาทสูต	๑	๑๒๓๓	๒๐ ๐๙๗ ๐๓	+
กลหวิวาทสูต	๑	๑๒๐๖	๒๐ ๑๒๒ ๐๓	+
กลหวิวาทสูต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๔๒ ๐๗	-
กลหวิวาทสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๔๖ ๐๖	-
กลหวิวาทสูต	๖	๑๒๒๙	๐๒ ๐๕๘ ๐๐	+
กลหวิวาทสูต	๑	๑๒๔๗	๐๒ ๒๐๓ ๐๔	+
กล่าวลักขณะอันถ่อยอันร้อยอันดี	๑	มปก	๐๘ ๐๐๘ ๐๐	+
กวิกัณดาภรณฎิกาวุตโตไทย	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๐๑	+
กานคมณะ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๔ ๐๕	+
กานคมนากาน	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๔ ๐๒	+
กานธัมม์	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๔ ๐๖	+
กานอธิกัมม์	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๔ ๐๔	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
กาพย์ยาณี , สุรางคนางค์และฉบัง	๑	มปก	๑๗ ๐๐๒ ๐๐	+
การกะ	๑	๑๑๘๓	๐๔ ๒๓๙ ๐๕	+
การกะ	๖	๑๒๒๑	๑๖ ๐๐๔ ๐๐	+
การกัปเป	๑	๑๒๒๒	๑๖ ๐๑๕ ๐๐	+
การแก้สัททา	๕	๑๑๙๗	๑๖ ๐๑๖ ๐๓	-
กาลัญญู	๑	มปก	๒๐ ๑๔๔ ๐๒	+
กาเผือก	๑	๑๒๔๔	๒๐ ๑๐๐ ๐๓	+
กุณฑลชาดก	๑	มปก	๒๐ ๑๕๙ ๐๕	+
กุสสราช	๔	๑๒๗๔	๐๗ ๑๒๔ ๐๐	+
กุสสราช	๑	๑๒๔๕	๐๗ ๑๕๘ ๐๙	+
กุสสราช	๔	๑๓๓๒	๐๗ ๐๘๒ ๐๐	+
กุสสราช	๕	๑๑๙๙	๒๐ ๐๕๖ ๐๒	+
กิจจวิไนย	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๔ ๐๑	+
กิตก์	๓	๑๒๔๕	๑๖ ๐๐๒ ๐๒	+
กิตก์	๑	๑๑๙๑	๑๖ ๐๑๐ ๐๔	+
กังขาวิตรณี	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๓ ๐๐	+
กังขาวิตรณี	๑๓	๑๒๐๑	๐๔ ๑๙๙ ๐๐	+
กังขาวิตรณี	๑๐	๑๑๒๗	๐๑ ๐๑๑ ๐๐	+
กังขาวิตรณี	๑๐	๑๒๙๒	๐๔ ๒๑๒ ๐๐	+
กังขาวิตรณี	๗	๑๒๐๔	๒๐ ๐๙๑ ๐๑	+
กัจจยนาสสนธิ	๑	1195	๐๔ ๑๔๑ ๐๑	+
กัจจยนาอัตถสมาส	๖	1195	๐๔ ๑๔๑ ๐๒	+
กัจจยนาอัตถการก	๑	1195	๐๔ ๑๔๑ ๐๔	+
กัจจยนาอัตถตัทธิต	๓	1195	๐๔ ๑๔๑ ๐๕	+
กัมมวาจา	๑	มปก	๐๙ ๐๐๑ ๐๐	-
กัมมวาจา	๑	มปก	๐๙ ๐๐๒ ๐๐	-
กัมมวาจา	๑	มปก	๐๙ ๐๐๔ ๐๐	-

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
กัมมวาจา	๑	๑๒๒๖	๐๙ ๐๐๕ ๐๐	-
กัมมวาจา	๑	มปก	๐๙ ๐๐๖ ๐๐	-
กัมมวาจา	๑	๑๑๒๖	๐๙ ๐๐๗ ๐๐	+
กัมมวาจา	๑	๑๑๔๕	๐๙ ๐๐๘ ๐๐	+
กัมมวาจา	๑	มปก	๐๙ ๐๐๙ ๐๐	+
กัมมวาจา	๑	๑๒๒๘	๐๙ ๐๑๐ ๐๐	-
กัมมวาจา	๑	๑๒๒๗	๐๙ ๐๑๑ ๐๐	+
กัมมวาจา-กฐิน-สีมา-ปริวารฯ	๑	มปก	๒๐ ๑๕๕ ๐๐	+
กัมมวาจา	๑	๑๔๙๔	๒๐ ๐๕๒ ๐๔	-
กัมมวาจาแปล	๑	มปก	๒๐ ๑๕๘ ๐๗	+
กัมมวาจาและกัมมวาจาแปล	๑	มปก	๐๙ ๐๒๖ ๐๐	-
กัมมัฏฐาน	๕	๑๒๒๕	๑๐ ๐๘๖ ๐๐	+
กัมมัฏฐาน	๑	มปก	๒๐ ๑๗๘ ๐๔	-
กัมมัฏฐาน	๑	๑๒๐๑	๑๐ ๐๕๐ ๐๐	+
กัมมัฏฐาน	๑	๑๑๙๙	๑๐ ๑๓๔ ๐๑	+
ขุททกสิกขา	๒	๑๑๔๒	๒๐ ๑๒๗ ๐๒	+
ขิตกิตก์	๑	๑๑๘๓	๐๔ ๒๓๙ ๐๖	+
ขัติยวงศ์เงี้ยวอ้างว่าฝรั่งเศสฯ	๑๘	๑๑๖-	๒๑ ๐๐๑ ๐๐	+
คร่าวจันทพราหม/คร่าวจันทพราหมณ์	๑	มปก	๑๗ ๐๐๑ ๐๐	+
คาถา-โหราศาสตร์ไสยศาสตร์	๑	มปก	๒๐ ๑๗๒ ๐๓	+
คาถาต่างๆ	๔	มปก	๒๑ ๐๑๖ ๐๐	+
คาถาพัน	๒	๑๒๒๘	๐๗ ๐๓๒ ๐๐	+
คาถาพัน	๒	๑๒๗๓	๐๗ ๐๖๔ ๐๓	+
คาถาพัน	๑	มปก	๒๐ ๑๕๑ ๐๒	-
คาถาพัน	๒	๑๒๐๑	๐๗ ๑๐๖ ๐๐	+
คาถาพัน	๑	๑๒๗๔	๒๐ ๑๒๖ ๐๑	-
คาถามหเวสสันตระ	๒	๑๒๐๕	๒๐ ๐๓๐ ๐๒	+
คาถาเวสสันตระ	๒	๑๑๙๕	๒๐ ๑๑๙ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
คำโอกาสเวนมหาทานปริยัติธัมมานุธัมม์	๑	๑๑๙๒	๐๙ ๐๓๒ ๐๐	+
คุยหัตถทีปนีมหาคัณฐีมัตตนะ	๑๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๗ ๐๐	+
คิริมานันทสูต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๔๘ ๐๒	-
คิริมานันทสูต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๐๙ ๐๗	+
คัณฐีมหาวัคค์	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๕๘ ๐๐	+
คัทธนกุมมาร	๗	๑๒๓๗	๐๗ ๐๔๙ ๐๐	+
คันถีจริยมหาเวสสันตระ	๔	๑๒๒๔	๐๗ ๑๒๓ ๐๐	+
คัมภีร์ไม่ปรากฏชื่อ	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๖๕ ๐๖	-
จตุกกนิบาต	๗	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๗ ๐๑	+
จตุกกนิบาต	๑๕	๑๑๙๖	๐๔ ๒๔๘ ๐๐	+
จตุกกนิบาต	๑๑	๑๒๐๕	๐๗ ๑๒๘ ๐๐	+
จตุกกนิบาต-อังคุตตรนิกาย	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๐ ๐๐	+
จตุกกนิบาตอังคุตตรนิไสยอริยวังสสูต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๔๒ ๑๑	+
จตุรกัมมัฏฐาน	๑	มปก	๑๐ ๐๐๖ ๐๐	+
จามเทวีวังสะ	๕	มปก	๐๔ ๐๕๓ ๐๐	+
จามเทวีวังสะ	๕	มปก	๐๔ ๐๖๗ ๐๐	+
จุนทสูกริกสูต	๔	ตจศ	๐๒ ๑๓๐ ๐๑	+
จุนทสูกริกสูต	๑	มปก	๐๒ ๒๐๒ ๐๑	+
จุนทสูกริกสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๕๙ ๐๔	+
จุนทสูกริกสูต	๑	๑๒๐๖	๒๐ ๑๕๘ ๐๘	-
จุลลพยุหสูต	๑	๑๒๓๕	๒๐ ๑๐๒ ๐๒	+
จุลลพยุหสูต	๑	๑๒๐๕	๐๒ ๐๙๒ ๐๓	+
จุลลพยุหสูต	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๐๒๗ ๐๕	+
จุลลพยุหสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๓๙ ๐๓	+
จุลลพยุหสูต	๑	๑๒๑๔	๒๐ ๐๗๒ ๐๒	+
จุลลพยุหสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๗๖ ๐๖	-
จุลลพยุหสูต	๒	๑๒๓๓	๒๐ ๐๙๗ ๐๗	+
จุลลพยุหสูต	๑	๑๒๐๖	๒๐ ๑๒๒ ๐๔	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
จุลลพยุหสูต	๑	๑๒๐๗	๒๐ ๑๔๒ ๑๒	+
จุลลพยุหสูต	๑	๑๒๒๙	๒๐ ๑๔๖ ๐๕	-
จุลลราหุโลวาทสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๔๒ ๐๒	-
จุลลวิภังคะ	๑๑	๑๑๙๒	๐๒ ๐๕๑ ๐๑	+
จุลลวัคค์	๑	๑๑๘๕	๐๑ ๐๑๕ ๐๓	+
จุลลวัคค์	๗	มปก	๐๔ ๑๖๕ ๐๐	+
จุลลวัคค์	๒๓	๑๑๘๔	๐๔ ๑๖๖ ๐๐	+
จุลลวัคค์	๒๑	๑๒๐๑	๐๔ ๑๕๑ ๐๐	+
จุลลวัคค์	๑๗	มปก	๐๔ ๒๕๒ ๐๐	+
จุฬคัณฐีมหาวัคค์	๑๖	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๘ ๐๐	+
จิตตคัณฐีทีปนีอัตถกถาสารสังคหะ	๑๑	๑๑๙๖	๐๔ ๑๗๕ ๐๐	+
จักกวาฬทีปนี	๑๐	๑๒๐๔	๐๒ ๑๗๕ ๐๐	+
จักกวาฬทีปนี	๑๐	๑๑๙๕	๐๔ ๐๕๕ ๐๐	+
จักกวุตติ	๑	มปก	๒๐ ๑๖๐ ๐๖	+
จักกวุตติ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๔๘ ๐๒	+
จักกวุตติ	๑	๑๒๑๗	๒๐ ๑๖๗ ๐๒	-
จักกวุตติชาดก	๑	๑๐๐๖	๒๐ ๐๕๐ ๐๑	+
จัตตาฬีสนิบาต	๔	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๘ ๐๑	+
จัตตาฬีสนิบาต	๙	๑๒๐๔	๐๗ ๐๔๖ ๐๐	+
จัตตาฬีสนิบาต	๙	๑๑๙๒	๐๗ ๐๕๑ ๐๐	+
จัตตาฬีสนิบาต	๘	๑๐๒๕	๐๗ ๑๑๔ ๐๑	+
จันทกุมมาร	๓	๑๑๙๘	๐๗ ๑๔๔ ๐๑	+
จันทกุมมาร	๓	ตจศ	๐๗ ๑๖๗ ๐๓	-
จันทกินนรี	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๕๒ ๐๔	+
จันทสุริยา	๑	๑๒๕๓	๐๗ ๑๕๒ ๐๓	+
จันทสุริยา	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๕๖ ๐๘	+
จันทสุริยา	๑	๑๑๙๗	๐๗ ๐๕๒ ๐๒	+
ฉักกนิบาต	๗	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๕ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ชฎิลเสฏฐี	๑	มปก	๒๐ ๑๒๕ ๐๓	-
ชนกะ	๒	ตจศ	๐๗ ๑๕๘ ๐๘	+
ชนกะ	๑	๑๑๖๐	๒๐ ๑๗๘ ๐๕	-
ชนกะ	๓	๑๑๙๙	๐๗ ๐๘๘ ๐๒	+
ชนสันธะ	๘	๑๑๙๙	๒๐ ๑๑๗ ๐๔	+
ชนสันธะ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๘ ๐๑	-
ชมพูปติ	๓	๑๒๐๔	๒๐ ๑๔๘ ๐๑	+
ชมพูราชแตงเขียว	๔	๑๒๒๖	๐๗ ๐๙๒ ๐๑	+
ชมพูราชแตงเขียว	๔	๑๒๗๒	๐๗ ๑๓๓ ๐๐	+
ชมพูราชแตงเขียว	๑	มปก	๒๐ ๑๕๘ ๐๓	-
ชมพูราชแตงเขียว	๑	มปก	๐๗ ๑๕๒ ๐๒	+
ชราสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๖๙ ๐๓	-
ชราสูต	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๐๘๑ ๐๓	+
ชราสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๒๕ ๐๒	-
ชำรุดหลายชื่อรวมกัน	๐	ตจศ	๒๑ ๐๒๖ ๐๐	-
ชำรุดหาชื่อไม่ได้	๗	มปก	๒๑ ๐๑๑ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๙	ตจศ	๒๑ ๐๐๙ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๘	ตจศ	๒๑ ๐๑๐ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๑๒	มปก	๒๑ ๐๑๓ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๑๖	มปก	๒๑ ๐๑๔ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๑	ตจศ	๒๑ ๐๑๗ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๑	ตจศ	๒๑ ๐๑๘ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๑	ตจศ	๒๑ ๐๑๙ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๑	ตจศ	๒๑ ๐๒๐ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๑	ตจศ	๒๑ ๐๒๑ ๐๐	-
ชำรุดแยกประเภทไม่ได้	๑	ตจศ	๒๑ ๐๒๒ ๐๐	-
ชุมนุมสังคายนาธรรมครั้งที่ ๖*	๑	๑๒๗๒	๑๓ ๐๐๖ ๐๒	-
ชินาลังการ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๒ ๐๑	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ชินาลังการ	๕	๑๑๙๓	๐๔ ๐๓๘ ๐๒	+
ชิวหาลิ้นคำ	๕	๑๒๒๕	๐๗ ๐๔๕ ๐๐	+
ชื่อธัมมจองทอง-ถ้ำกิ่วแล	๑	มปก	๑๓ ๐๐๖ ๐๑	-
ชื่อธัมมเมืองหลวงพระบาง	๑	๑๑๙๘	๒๑ ๐๐๔ ๐๐	+
ช้างฉทันต์	๑	๑๒๗๔	๒๐ ๐๒๒ ๐๓	+
ช้างฉทันต์	๑	๑๒๗๘	๒๐ ๑๖๖ ๐๑	-
ช้างฉทันต์	๒	ตจศ	๐๗ ๑๕๘ ๐๗	+
ช้างสามงาปลาสามเงี่ยง	๕	๒๕๐๗	๐๗ ๑๐๘ ๐๐	+
ฏิกากรณี	๓	๑๑๙๖	๒๐ ๑๓๑ ๐๒	+
ฏิกาการกปโพธิ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๑ ๐๒	+
ฏิกากังขาวิตรณี	๑	๙๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๑ ๐๐	+
ฏิกากัจจายนสาร	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๐๕	+
ฏิกากัจจายนสาร	๓	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๒ ๐๕	+
ฏิกาจุลลวัคค์	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๖ ๐๑	+
ฏิกาชินาลังการ	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๒ ๐๒	+
ฏิกาทีปนีสมันตปาสาทิกา	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๒ ๐๐	+
ฏิกาธาตุกถา	๑	๑๑๙๖	๐๔ ๒๒๒ ๐๑	+
ฏิกาธาตุกถา	๑	๑๒๐๔	๐๔ ๒๓๓ ๐๓	+
ฏิกาธัมมจักก์	๑๐	๑๑๘๐	๐๒ ๑๑๕ ๐๐	+
ฏิกาธัมมจักก์	๑๒	๑๒๐๓	๐๒ ๑๑๘ ๐๐	+
ฏิกาธัมมจักก์	๖	มปก	๐๒ ๑๓๑ ๐๐	+
ฏิกาธัมมจักก์	๖	๑๑๙๔	๐๒ ๑๙๘ ๐๐	+
ฏิกาธัมมจักก์	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๘ ๐๐	+
ฏิกาธัมมจักก์	๑๒	๑๑๙๔	๐๒ ๑๒๒ ๐๐	+
ฏิกานโม	๓	๑๑๙๕	๒๐ ๐๘๔ ๐๒	+
ฏิกานีติปกรณะ	๗	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๒ ๐๑	+
ฏิกาปรมัตถวินิจไฉย	๙	๑๑๙๕	๐๔ ๒๔๖ ๐๑	+
ฏิกาปริวาฬ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๙ ๐๓	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ฎิกาปาจิตตีย์	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๒ ๐๑	+
ฎิกาพยสารทังตวา	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๑๐	+
ฎิกาพุทธา	๖	๑๒๐๔	๐๒ ๑๑๖ ๐๐	+
ฎิกาพุทธา	๖	๑๒๐๕	๐๒ ๑๐๑ ๐๐	+
ฎิกามหาวัคค์	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๔ ๐๐	+
ฎิกามหาวัคค์	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๒ ๐๓	+
ฎิกามุตตกวิไนยสังคหะ	๘	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๖ ๐๓	+
ฎิกามูลปัณณาสมัชฌิมนิกาย	๑๐	๑๑๖๙	๐๔ ๑๕๕ ๐๑	+
ฎิกายณี	๕	มปก	๐๒ ๑๒๘ ๐๑	+
ฎิการิกา	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๑ ๐๒	+
ฎิกาวิทธัคคมุกขมัณฑะ	๖	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๒ ๐๓	+
ฎิกาวิทธัคคมุกขมัณฑะ	๖	๑๑๙๘	๐๔ ๐๕๔ ๐๒	+
ฎิกาวิทธัคคมุกขมัณฑะ	๖	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๘ ๐๑	+
ฎิกาวิภังค์	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๒ ๐๑	+
ฎิกาวิไนยวินิจไฉย	๑๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๒ ๐๑	+
ฎิกาวัชชิรสาร	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๑ ๐๑	+
ฎิกาสมันตปาสาทิกา	๑๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๐ ๐๐	+
ฎิกาสมันตปาสาทิกา	๑๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๐ ๐๐	+
ฎิกาสฬายตนวัคค์สังยุตตนิกาย	๔	๑๑๙๕	๐๔ ๑๔๕ ๐๑	+
ฎิกาสารัตถทีปนี	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๗ ๐๓	+
ฎิกาสุโพธาลังการ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๐ ๐๑	+
ฎิกาสังคหะ	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๐๗	+
ฎิกาสัททวุตติ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๐๔	+
ฎิกาสัททวุตติ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๐ ๐๕	+
ฎิกาสัททวุตติวิตถาร	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๐ ๐๖	+
ฎิกาสัททวิธาน	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๑ ๐๓	+
ฎิกาสัททวิธาน	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๐ ๐๗	+
ฎิกาสัททาพินธุ	๗	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๓ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ฎิกาสัททาเภท	๗	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๐ ๐๑	+
ฎิกาสัมเพียงมุขมัตตสาร	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๖ ๐๓	+
ฎิกาหลวง	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๔ ๐๑	+
ฎิกาอภิธานัปปทิปก	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๗ ๐๒	+
ฎิกาอภิธานัปปทีปกรณะ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๒ ๐๓	+
ฎิกาอภิธัมมอัตถสังคหะ	๘	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๓ ๐๐	+
ฎิกาอัตถสาลินี	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๘ ๐๒	+
ฎิกาโยโส	๑๐	๑๒๐๖	๐๒ ๑๔๐ ๐๐	+
ฎิกาโยโส	๑	มปก	๒๐ ๑๕๘ ๐๒	+
ดาวลูกไก่	๑	มปก	๒๐ ๑๗๘ ๐๓	-
ตติยสังคิติ	๙	๑๑๙๒	๐๒ ๑๔๔ ๐๐	+
ตติยสังคิติ	๑	มปก	๒๐ ๑๗๖ ๐๒	+
ตำนานการตั้งสักกราช	๑	มปก	๒๑ ๐๑๕ ๐๑	+
ตำนานดอนเต้า	๑	มปก	๒๐ ๑๒๓ ๐๒	-
ตำนานดอนเต้าเวียงดิน	๑	๑๒๗๕	๒๐ ๐๕๗ ๐๑	+
ตำนานดาวควัน	๑	มปก	๑๓ ๐๑๕ ๐๐	+
ตำนานธาตุห้าหลัง	๑	มปก	๒๐ ๐๕๒ ๐๑	+
ตำนานธัมม์มหาเถรกัญจนตั้งสังคายนา	๑	มปก	๑๓ ๐๐๖ ๐๓	+
ตำนานป่าไม้หิมพานต์	๑	๑๑๒๒	๒๐ ๐๓๗ ๐๖	+
ตำนานพระธาตุช่อแพร	๑	มปก	๑๓ ๐๑๗ ๐๐	+
ตำนานพระธาตุช่อแร	๑	มปก	๒๐ ๑๒๓ ๐๓	+
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๑	มปก	๑๓ ๐๑๘ ๐๐	+
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๒	ตจศ	๑๓ ๐๑๙ ๐๑	+
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๓	๑๒๓๗	๒๐ ๐๓๗ ๐๘	+
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๑	๑๒๒๖	๒๐ ๐๓๘ ๐๑	+
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๐๔๗ ๐๔	+
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๐๙๐ ๐๒	+
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๑	มปก	๒๐ ๑๒๓ ๐๔	-

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๑๓๐ ๐๓	-
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๑	๑๒๔๒	๒๐ ๑๓๗ ๐๓	-
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๑๗๗ ๐๒	+
ตำนานพระธาตุตะโค่ง	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๗ ๐๑	-
ตำนานพระพุทธรูปเจ้าทุ่งเอี้ยง	๑	มปก	๒๐ ๑๔๔ ๐๕	+
ตำนานพระพุทธศาสนา*	๑	มปก	๑๓ ๐๐๔ ๐๐	+
ตำนานพระยาธัมมิกราช	๑	มปก	๑๓ ๐๑๙ ๐๒	+
ตำนานพระยาธัมมิกราช	๑	๑๒๓๗	๒๐ ๐๓๗ ๐๒	+
ตำนานพระยาธัมมิกราช	๑	มปก	๒๑ ๐๑๕ ๐๒	+
ตำนานพระยาอินท์	๑	๑๒๒๙	๒๐ ๐๓๕ ๐๒	-
ตำนานพระยาอินท์	๑	มปก	๑๓ ๐๑๙ ๐๘	+
ตำนานพระเกสาธาตุดอยสิงคุตตระกโค่ง	๑	๑๒๓๗	๒๐ ๐๓๗ ๐๕	+
ตำนานพระเจ้าทุ่งเอี้ยง	๑	๑๒๐๓	๑๓ ๐๑๙ ๐๓	+
ตำนานพระเจ้าสองพระองค์	๑	มปก	๑๓ ๐๑๙ ๐๔	+
ตำนานพระเจ้าเลียบโลก	๑๐	๑๒๓๗	๐๓ ๐๐๘ ๐๐	+
ตำนานพระแก้ว	๒	ตจศ	๑๓ ๐๑๙ ๐๖	+
ตำนานพระแก้วดอนเต้า	๔	ตจศ	๑๓ ๐๑๙ ๐๗	+
ตำนานมุทุตาเทวดา	๑	๑๒๓๗	๒๐ ๐๓๗ ๐๑	+
ตำนานมุทุตาเทวราช	๑	มปก	๑๓ ๐๑๙ ๐๕	+
ตำนานมูลสาสนา	๑	มปก	๒๐ ๑๕๙ ๐๓	+
ตำนานห้อเมืองว้อง	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๐๙๐ ๐๓	+
ตำนานห้อเมืองว้อง	๑	๑๒๓๗	๒๐ ๐๓๗ ๐๓	+
ตำนานอ่างสรงเชียงดาว	๑	มปก	๑๓ ๐๑๒ ๐๐	+
ตำนานเชียงแสน	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๔๘ ๐๖	+
ตำนานเมืองกรุง (กรุงศรีอยุธยา)	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๑๑๑ ๐๓	+
ตำรายาต่าง ๆ	๑	มปก	๑๙ ๐๐๑ ๐๐	+
ตำรายาต่าง ๆ	๒	มปก	๑๙ ๐๐๒ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ตำราโหราศาสตร์พิธีกล่าวเข้าพรหลวงฯ	๑	มปก	๒๐ ๑๗๒ ๐๒	+
ตุณฑิลชาต	๑	๒๒๒๐	๒๐ ๑๕๒ ๐๖	-
ตุลยคัณฐะ	๑	มปก	๒๐ ๑๕๒ ๐๓	+
ตุลยคัณฐะ	๑	มปก	๒๐ ๑๖๑ ๐๖	+
ตุลยคัณฐะ	๑	๒๕๐๗	๒๐ ๑๕๘ ๐๖	+
ตุลลัพภะ	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๙ ๐๑	+
ตุวัฏฏกสูต	๑	๑๒๐๕	๐๒ ๐๙๒ ๐๖	+
ตุวัฏฏกสูต	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๐๒๗ ๐๘	+
ตุวัฏฏกสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๓๙ ๐๖	+
ตุวัฏฏกสูต	๑	๑๒๑๔	๒๐ ๐๗๒ ๐๓	+
ตุวัฏฏกสูต	๑	มปก	๐๒ ๐๗๖ ๐๘	-
ตุวัฏฏกสูต	๒	๑๒๓๓	๒๐ ๐๙๗ ๑๐	+
ตุวัฏฏกสูต	๑	๑๒๓๕	๒๐ ๑๐๒ ๐๑	+
ตุวัฏฏกสูต	๑	๑๒๐๖	๒๐ ๑๒๒ ๐๖	+
ตุวัฏฏกสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๔๒ ๐๘	-
ตุวัฏฏกสูต	๑	๑๒๒๙	๒๐ ๑๔๖ ๐๔	-
ตุวัฏฏกสูต	๑	๑๒๐๓	๒๐ ๑๕๒ ๐๘	-
ตุวัฏฏกสูต	๑	๑๒๔๕	๐๒ ๒๐๓ ๐๕	+
ติกกนิบาต	๑๐	๑๒๐๔	๐๔ ๑๕๙ ๐๐	+
ติกกนิบาต	๙	๑๑๙๕	๐๔ ๑๖๔ ๐๒	+
ติกกนิบาต	๑๔	มปก	๐๗ ๑๗๐ ๐๐	+
ติกกนิบาต	๑๕	มปก	๐๗ ๐๖๑ ๐๐	+
ติกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	๘	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๓ ๐๐	+
ติคุณสาร	๑	๑๒๓๓	๒๐ ๐๙๗ ๐๑	+
ติงสนิบาต	๙	มปก	๐๗ ๐๙๗ ๐๐	+
ติงสนิบาต	๘	๑๑๙๑	๐๗ ๑๓๑ ๐๐	+
ติลักขณสูต	๒	ตจศ	๐๒ ๒๐๙ ๐๑	+
ติลักขณสูต	๗	๑๒๗๒	๐๒ ๒๑๐ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ตัทธิตกัปป์	๑	๑๑๘๓	๐๔ ๒๓๙ ๐๒	+
ตัวบาลีธัมมปาทะ	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๑๒๐ ๐๔	-
ทลุลัพภเถร	๑	๑๒๒๖	๒๐ ๑๕๖ ๐๕	+
ทวาทสนิบาต	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๕๘ ๐๕	+
ทวาทสนิบาต	๘	๑๑๙๑	๒๐ ๐๒๐ ๐๑	+
ทวาทสนิบาต	๘	๑๒๕๓	๒๐ ๐๑๖ ๐๑	+
ทสชาตรอม	๒	๑๑๙๖	๒๐ ๑๗๗ ๐๑	+
ทสชาตรอม	๑๑	๑๒๓๒	๐๗ ๐๙๙ ๐๐	+
ทสธัมมสูตรอม	๑	มปก	๒๐ ๐๕๘ ๐๕	+
ทสธัมม์	๑	มปก	๒๐ ๑๕๙ ๐๒	+
ทสนิบาต	๔	๑๑๙๕	๐๔ ๑๕๘ ๐๓	+
ทสนิบาตอังคุตตรนิกาย	๑๔	๑๑๙๑	๐๔ ๒๒๑ ๐๑	+
ทสะสิบชาต	๑๒	๑๒๐๑	๐๔ ๑๕๔ ๐๐	+
ทสะสิบชาต	๒	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๔ ๐๑	+
ทสะสิบชาต	๒	๑๑๙๙	๒๐ ๑๓๔ ๐๔	+
ทุกกติกกปัฏฐาน	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๐ ๐๑	+
ทุกกนิบาต	๑๑	๑๑๙๕	๐๔ ๑๖๔ ๐๑	+
ทุกกนิบาต	๒๑	๑๒๔๓	๐๗ ๐๑๕ ๐๐	+
ทุกกนิบาต	๑๑	๑๒๐๕	๐๗ ๑๔๓ ๐๐	+
ทุกกนิบาต	๒๑	มปก	๐๗ ๑๒๒ ๐๐	+
ทุกกนิบาต	๒๑	๑๒๐๕	๐๗ ๐๘๓ ๐๐	+
ทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	๒	๑๑๙๕	๐๔ ๑๖๙ ๐๓	+
ทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	๒	๑๒๐๔	๐๔ ๒๑๐ ๐๒	+
ทุกขชาดก	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๐๓ ๐๒	+
ทุติยปาราชิกสิกขาบท	๑	๑๑๖๑	๒๐ ๐๔๑ ๐๓	+
ทิพพมนต์	๖	๑๒๗๔	๐๒ ๑๐๐ ๐๐	+
ทีฆนิกาย (พรหมชาลสูต)	๑๔	๑๑๙๒	๐๒ ๐๓๑ ๐๐	+
ทีฆนิกาย - ปาฏิยวัคค์	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๕ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ทีปนีมหาเวสสันตระ	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๑ ๐๐	+
ทีปนีสังคิณี	๓	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๖ ๐๑	+
ทีปวังสะ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๑ ๐๑	+
ทักขิณวิภังคสูต	๘	ตจศ	๐๒ ๑๔๙ ๐๐	+
ทักขิณวิภังคสูต	๑	๑๑๖๑	๒๐ ๐๔๑ ๐๑	+
ทักขิณวิภังคสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๗๐ ๐๑	-
ทักขิณวิภังคสูต	๒	มปก	๒๐ ๑๓๘ ๐๒	-
ทักขิณวิภังคะ	๑	๑๒๓๑	๐๒ ๑๕๔ ๐๔	-
ทันตธาตุ	๔	๑๒๕๒	๑๓ ๐๐๗ ๐๐	+
ทันตธาตุ	๔	มปก	๑๓ ๐๑๐ ๐๐	+
ทันตธาตุ	๔	มปก	๑๓ ๐๑๓ ๐๐	+
ทันตธาตุ	๔	๑๒๐๑	๒๐ ๐๔๖ ๐๒	+
ทันตธาตุ	๓	ตจศ	๒๐ ๑๖๘ ๐๓	-
ทันตธาตุ	๕	๑๒๐๓	๒๐ ๐๕๑ ๐๑	+
ธาตุกถา	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๖ ๐๑	+
ธาตุกถา	๓	๑๑๙๖	๐๔ ๒๒๒ ๐๓	+
ธาตุวาหาร	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๗ ๐๑	+
ธาตุวิภังคสูต	๒	๑๒๐๑	๒๐ ๐๖๕ ๐๕	+
ธาตุวิภังคะ	๓	๑๑๙๕	๒๐ ๐๘๔ ๐๓	+
ธุตังควัต	๒	มปก	๒๐ ๐๕๔ ๐๑	-
ธุตังควัตต์สิบสาม	๑	มปก	๒๑ ๐๐๓ ๐๐	+
ธัมมจุลลวัคค์	๗	๑๒๐๗	๐๒ ๑๒๕ ๐๐	+
ธัมมจักกัปปวัตตนสูต	๑	มปก	๐๒ ๑๒๘ ๐๕	+
ธัมมจักกัปปวัตตนสูต	๑	๑๒๐๙	๐๒ ๑๘๒ ๐๑	+
ธัมมจักกัปปวัตตนสูต	๕	๑๑๙๙	๒๐ ๐๓๔ ๐๔	+
ธัมมจักกัปปวัตตนสูต	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๑๓๐ ๐๒	-
ธัมมจักก์	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๓๓ ๐๒	+
ธัมมจักก์	๑	มปก	๒๐ ๑๗๘ ๐๑	-

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ธัมมจักก์	๑	๑๑๙๔	๒๐ ๐๐๕ ๐๒	+
ธัมมทายาม	๒	๑๒๐๑	๒๐ ๐๖๕ ๐๓	+
ธัมมทายาม	๒	ตจศ	๒๐ ๑๖๙ ๐๔	-
ธัมมธัชชะ	๑	มปก	๒๐ ๑๒๕ ๐๑	+
ธัมมปาทสุนโย	๑	๑๒๐๓	๒๐ ๑๐๖ ๐๒	+
ธัมมปาทะ	๑๙	มปก	๐๒ ๐๑๑ ๐๐	+
ธัมมปาทะ	๑๐	ตจศ	๐๒ ๑๔๘ ๐๐	+
ธัมมปาทะ	๑๕	มปก	๐๒ ๑๕๑ ๐๐	+
ธัมมปาทะ	๖	มปก	๐๒ ๑๗๑ ๐๐	+
ธัมมปาทะ	๔	๑๑๗๘	๐๒ ๒๐๘ ๐๐	+
ธัมมปาทะ	๑๐	๑๒๐๔	๐๒ ๒๑๔ ๐๐	+
ธัมมปาทะ	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๗ ๐๐	+
ธัมมปาทะ	๑๔	๑๑๙๕	๐๔ ๑๒๗ ๐๐	+
ธัมมปาทะ	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๘ ๐๐	+
ธัมมปาทะ	๑๐	มปก	๐๔ ๑๒๙ ๐๐	+
ธัมมสวัณณะ	๖	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๒ ๐๒	+
ธัมมสาต/ธัมมศาสตร์	๑	มปก	๑๕ ๐๐๓ ๐๓	+
ธัมมสาตราชสาต/	๑	มปก	๑๕ ๐๐๒ ๐๐	+
ธัมมสังคิณี	๑	๑๑๖๑	๒๐ ๐๔๑ ๐๔	+
ธัมมสังคิณี	๑๕	๑๑๙๖	๐๔ ๑๘๕ ๐๐	+
ธัมม์ปลาช่อน	๑	๒๔๙๓	๒๐ ๑๕๘ ๐๑	+
นราชธาตุวังสะ	๑	๑๑๙๕	๐๔ ๑๔๑ ๐๓	+
นวฏิกาสัททตถะ	๘	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๒ ๐๒	+
นวนิบาต	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๕๘ ๐๒	+
นวนิบาต	๕	๑๒๐๙	๒๐ ๐๔๒ ๐๑	+
นวนิบาตอังคุตตรนิกาย	๕	๑๑๙๖	๐๔ ๑๙๖ ๐๑	+
นาถอภิธัมมาวตาร	๑๕	๑๒๐๔	๐๔ ๑๔๖ ๐๐	+
นามกัปปสมัตโต	๑	มปก	๒๐ ๑๖๗ ๐๑	-

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
นามสับ/นามสัพท์	๕	๑๑๙๔	๒๐ ๐๗๔ ๐๓	+
นามสับจุลลวัคค์/นามสัพท์จุลลวัคค์	๑๗	๑๑๘๔	๐๑ ๐๒๑ ๐๐	+
นามสับปริวาร/นามสัพท์ปริวาร	๙	๑๑๘๕	๐๑ ๐๒๔ ๐๐	+
นามสับปาจิตตีย์/นามสัพท์ปาจิตตีย์	๑๔	๑๒๐๑	๐๑ ๐๐๖ ๐๐	+
นามสับปาราชิก/นามสัพท์ปาราชิก	๑๙	๑๒๐๒	๐๑ ๐๒๗ ๐๐	+
นามสับมหาวัคค์/นามสัพท์มหาวัคค์	๑๗	๑๒๐๑	๐๒ ๑๖๒ ๐๐	+
นามสับวิสุทธิมัคค์/				
นามสัพท์วิสุทธิมัคค์	๑๔	๑๑๘๔	๑๐ ๐๓๙ ๐๐	+
นามสับสนธิ/นามสัพท์สนธิ	๑	๑๑๙๔	๒๐ ๐๗๔ ๐๒	+
นามสับอัตถกถามหาวัคค์/				
นามสัพท์อัตถกถามหา	๑๖	๑๒๐๒	๐๑ ๐๑๘ ๐๐	+
นามสัพท์มหาวัคค์	๕	๑๒๓๙	๒๐ ๑๗๖ ๐๑	+
นารทะ	๑	๑๒๒๖	๐๗ ๐๙๒ ๐๒	+
นารทะ	๒	๑๑๙๙	๒๐ ๑๔๐ ๐๓	+
นิทานธาตุกุง	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๑๔๐ ๐๓	+
นิทานนักขัตตฤกษ์	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๙ ๐๒	+
นิทานพุทธัสสะ	๑	๑๑๙๙	๐๔ ๑๖๘ ๐๐	+
นิทานวัคค์	๑๑	มปก	๐๗ ๑๑๙ ๐๐	+
นิทานสุวัณณมูสิกาหนูเผือก	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๑๔๐ ๐๑	+
นิทานเตปทุมมา	๕	๑๑๙๘	๒๐ ๑๔๐ ๐๑	+
นิพพานสูต	๑๐	๑๑๙๒	๐๒ ๐๖๕ ๐๐	+
นิพพานสูต	๑	๒๔๖๘	๐๒ ๑๘๘ ๐๐	+
นิพพานสูต	๒	๑๒๒๔	๑๐ ๐๘๑ ๐๒	-
นิพพานสูต	๑	มปก	๑๐ ๐๙๑ ๐๑	+
นิพพานสูต	๑๕	๑๒๐๐	๑๐ ๑๑๘ ๐๐	+
นิพพานสูต	๑	๑๒๓๘	๑๐ ๑๒๘ ๐๑	+
นิพพานสูต	๓	ตจศ	๑๐ ๑๔๘ ๐๑	+
นิพพานสูต	๑	๑๒๔๖	๒๐ ๐๔๙ ๐๓	-

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
นิพพานสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๕๓ ๐๑	-
นิพพานสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๖๙ ๐๕	-
นิพพานสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๙๓ ๐๓	-
นิพพานสูต	๑	๑๒๗๒	๒๐ ๐๙๐ ๐๒	+
นิยายลายงู	๗	๑๒๐๔	๐๗ ๑๕๕ ๐๐	+
นิยายลายงู	๑	มปก	๒๐ ๑๖๓ ๐๒	-
นิริยชาดก	๑	มปก	๒๐ ๑๕๘ ๐๔	+
นิไสยกิตก์	๔	๑๒๐๒	๑๖ ๐๐๗ ๐๒	+
นิไสยคดีโลก	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๙ ๐๔	+
นิไสยคามณีจันท์	๓	๑๑๙๘	๒๐ ๐๗๐ ๐๒	+
นิไสยคัณฐันตระ	๓	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๑ ๐๔	+
นิไสยคันธนาปัฏฐาน	๘	๑๑๙๕	๐๓ ๐๒๕ ๐๒	+
นิไสยจตุกกนิบาต	๑๕	๑๒๐๔	๐๗ ๐๑๔ ๐๐	+
นิไสยจตุกกนิบาต	๑๑	๑๑๙๖	๐๗ ๑๔๖ ๐๐	+
นิไสยชินาลังการ	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๖ ๐๑	+
นิไสยฏิกาธัมมจักก์	๙	๑๑๙๘	๐๒ ๐๐๑ ๐๐	+
นิไสยฏิกาธัมมจักก์	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๐๔ ๐๐	+
นิไสยฏิกาธัมมจักก์	๑๐	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๐ ๐๐	+
นิไสยฏิกาธัมมจักก์	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๑๕๘ ๐๐	+
นิไสยทสวัตถุ	๑๒	๑๑๙๘	๐๒ ๐๒๔ ๐๐	-
นิไสยทุติยวังสมาลินี	๑๓	๑๑๙๘	๑๓ ๐๐๒ ๐๐	+
นิไสยธัมมจักกัปปวัตตนสูต	๗	๑๑๙๖	๒๐ ๑๓๑ ๐๓	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๐๕ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๐๘ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๐๙ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๒๒ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๗๑ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๘๑ ๐๐	+

นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๙๔ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๖	๐๒ ๑๐๘ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๑๖๖ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๖	๐๒ ๑๘๖ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๙๖	๐๒ ๑๘๗ ๐๐	+
นิไสยธัมมปาทะ	๑๐	๑๑๘๗	๐๒ ๑๘๙ ๐๐	+
นิไสยนยาสการก	๘	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๒ ๐๑	+
นิไสยนันทปกอร/นิไสยนันทปกอรณ์	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๗๐ ๐๑	+
นิไสยบัวพันธะ	๓	๑๑๙๘	๒๐ ๑๓๒ ๐๒	+
นิไสยปาฏิยวัคคทีฆนิกาย	๑๓	๑๑๙๘	๐๒ ๑๐๖ ๐๐	+
นิไสยปาฏิยวัคคทีฆนิกาย	๑๑	๑๑๙๘	๐๒ ๐๐๖ ๐๐	+
นิไสยปุพพฏิกาปัฏฐาน	๑๔	๑๑๙๕	๐๒ ๑๕๕ ๐๐	+
นิไสยปัญจนิบาต	๙	๑๑๙๖	๐๗ ๐๘๕ ๐๐	+
นิไสยพุทธโฆสาจารย์	๓	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๔ ๐๑	+
นิไสยพิมพาเถรี	๗	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๒ ๐๒	+
นิไสยมธุรสชมพู	๑๕	๑๑๙๘	๐๗ ๐๐๕๐๐	+
นิไสยมธุรสลังกา	๑๗	๑๑๙๘	๑๑ ๐๐๓๐๐	+
นิไสยมธุรสลังกา	๑๐	๑๑๙๖	๑๑ ๐๑๙ ๐๐	+
นิไสยมหาวัคคทีฆนิกาย	๑๗	๑๑๙๘	๐๒ ๑๒๐ ๐๐	+
นิไสยมาติกาสติปัฏฐานสูต	๑๔	๑๒๐๓	๐๒ ๑๙๖ ๐๐	+
นิไสยมาไลยแสน	๔	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๘ ๐๒	+
นิไสยมโหสถ	๙	๑๑๓๐	๐๗ ๑๒๑ ๐๐	+
นิไสยมูลตันเถยยะ	๑๑	๑๑๙๘	๑๑ ๐๐๒ ๐๐	+
นิไสยมิลินทปัญหา	๑๕	๑๑๙๕	๐๒ ๑๘๑ ๐๐	+
นิไสยมิลินทปัญหา	๑๖	๑๑๙๖	๐๗ ๑๑๕ ๐๐	+
นิไสยมิลินทปัญหา	๑๕	๑๑๙๖	๐๗ ๑๔๒ ๐๐	+
นิไสยมังคลัตถทีปนี	๑๗	๑๑๙๘	๒๐ ๑๓๒ ๐๑	+
นิไสยมัชฌิมนิกาย	๑๔	๑๑๙๘	๐๒ ๐๐๓ ๐๑	+
นิไสยมัชฌิมนิกาย	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๑๕ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
นิไสยมัชฌิมนิกาย	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๑๓๘ ๐๐	+
นิไสยมัชฌิมนิกาย	๑๖	๑๑๙๙	๐๒ ๑๖๘ ๐๐	+
นิไสยมัชฌิมนิกาย	๑๓	๑๑๙๘	๐๒ ๑๕๗ ๐๐	+
นิไสยมัณฑปกอร/นิไสยมัณฑปกอรณ์	๓	๑๑๙๘	๒๐ ๐๗๐ ๐๓	+
นิไสยรอม	๑	มปก	๒๐ ๑๒๑ ๐๓	+
นิไสยวินิจไฉยสังคหะ	๖	๑๒๐๔	๐๒ ๑๔๗ ๐๑	+
นิไสยวิสุทธิมัคค์	๙	๑๑๙๘	๐๒ ๐๐๒ ๐๐	+
นิไสยวิสุทธิมัคค์	๑๒	๑๑๙๘	๐๒ ๐๒๑ ๐๐	+
นิไสยวิสุทธิมัคค์	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๒๗ ๐๐	+
นิไสยวิสุทธิมัคค์	๘	๑๑๙๘	๑๐ ๐๐๒ ๐๐	+
นิไสยวิสุทธิมัคค์	๑๐	๑๑๙๘	๑๐ ๐๐๓ ๐๐	+
นิไสยวิสุทธิมัคค์	๑๔	๑๑๙๘	๑๐ ๐๑๔ ๐๐	+
นิไสยวิไนยกัมพีรัตถทีปนี	๙	๑๙๕	๐๑ ๐๔๐ ๐๐	+
นิไสยวิไนยสังคหะ	๖	๑๑๙๖	๐๑ ๐๓๓ ๐๑	+
นิไสยวังสมาลินี	๑๕	๑๑๙๘	๑๓ ๐๐๓ ๐๐	+
นิไสยสกุณณปกอร/				
นิไสยสกุณณปกอรณ์	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๙ ๐๓	+
นิไสยสมาส	๑	๑๑๙๒	๑๖ ๐๑๐ ๐๕	+
นิไสยสุตตสังคหะ	๑๔	๑๑๙๒	๐๒ ๑๙๔ ๐๐	+
นิไสยสุตตสังคหะ	๑๔	๑๒๐๔	๐๒ ๑๙๙ ๐๐	+
นิไสยสุตโสม	๖	๑๒๐๔	๐๗ ๐๓๐ ๐๐	+
นิไสยสุตโสมชาดกอสีตินิบาต	๖	๑๑๙๖	๐๗ ๑๔๙ ๐๐	+
นิไสยสูตมนต์	๑๐	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๗ ๐๒	+
นิไสยสิรสาปกอร/นิไสยสิรสาปกอรณ์	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๗๐ ๐๔	+
นิไสยสีลขันธวัคคทีฆนิกาย	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๑๖๑ ๐๐	+
นิไสยสีลขันธวัคคทีฆนิกาย	๑๗	๑๑๙๘	๐๒ ๑๖๙ ๐๐	+
นิไสยสีลขันธวัคคทีฆนิกาย	๑๙	๑๑๙๘	๐๒ ๐๐๗ ๐๐	+
นิไสยสัจจสังเขป	๘	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๙ ๐๒	+

นิไสยสัททาเภทจินตา	๑๓	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๙ ๐๑	+
นิไสยห้าสิบชาต	๑๐	๑๑๙๘	๐๗ ๐๐๒ ๐๐	+
นิไสยห้าสิบชาต	๑๐	๑๑๙๘	๐๗ ๐๐๔ ๐๐	+
นิไสยห้าสิบชาต	๑๐	๑๑๙๘	๐๗ ๐๐๘ ๐๐	+
นิไสยห้าสิบชาต	๑๐	๑๑๙๘	๐๗ ๐๐๙ ๐๐	+
นิไสยห้าสิบชาต	๑๐	๑๑๙๕	๐๗ ๐๑๑ ๐๐	+
นิไสยห้าสิบชาต	๙	๑๑๙๘	๐๗ ๐๑๒ ๐๐	+
นิไสยห้าสิบชาต	๑๐	๑๑๙๘	๐๗ ๐๑๖ ๐๐	+
นิไสยห้าสิบชาต	๙	๑๑๙๘	๐๗ ๐๑๒ ๐๐	+
นิไสยห้าสิบชาต	๑๐	๑๑๙๘	๐๗ ๐๑๖ ๐๐	+
นิไสยห้าสิบชาต	๑๐	๑๑๙๘	๐๗ ๐๒๑ ๐๐	+
นิไสยอนุสสติกัมมัฏฐาน	๗	๑๑๙๕	๒๐ ๑๑๙ ๐๑	+
นิไสยอภิธานสับ/นิไสยอภิธานสัพท์	๑๐	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๖ ๐๒	+
นิไสยอาขยาต	๔	๑๒๐๒	๑๖ ๐๐๗ ๐๑	+
นิไสยอุปเทสขันธสันตระ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๐๑	+
นิไสยอุปเทสคมนะ	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๐๔	+
นิไสยอุปเทสอธิคมนะ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๐๒	+
นิไสยอุปเทสโสภาพ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๐๓	+
นิไสยอุรังคธาตุ	๖	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๒ ๐๑	+
นิไสยอัฏฐกถาปุคคลปัญญัตติ	๗	๑๒๐๙	๐๓ ๐๑๐ ๐๐	+
นิไสยอัตถกถาปุคคลปัญญัตติ	๗	๑๑๔๕	๐๓ ๐๑๐ ๐๐	+
นิไสยเถรีคาถา	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๑๙ ๐๐	+
นิไสยเถรีคาถา	๑๐	๑๑๙๘	๑๓ ๐๐๑ ๐๐	+
นิไสยเอกนิบาต	๑๑	มปก	๐๗ ๐๗๖ ๐๐	+
นิไสยเอกนิบาต	๑๕๑	๑๙๕	๐๗ ๑๔๕ ๐๐	+
นิไสยเอกนิบาต	๑๕	๑๒๐๔	๐๗ ๑๔๘ ๐๐	+
นิไสยเอกนิบาต	๑๑	๑๑๙๖	๐๗ ๑๑๖ ๐๐	+
นิไสยแปดหมื่นสี่พันขันธ์	๕	๑๒๐๕	๒๐ ๑๗๔ ๐๑	+
นิไสยโลกจักขุ	๕	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๔ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
นิไสยโลกวิไนย	๘	๑๑๙๘	๐๗ ๐๐๘ ๐๐	+
นิไสยโลกไนย	๑๐	๑๑๙๘	๐๗ ๐๑๙ ๐๐	+
นิไสยโลกไนย	๑๑	๑๑๙๘	๐๗ ๐๒๔ ๐๐	+
นิไสยโลกไนย	๙	๑๑๙๘	๐๗ ๐๑๐ ๐๐	+
นิไสยไชยะ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๗ ๐๑	+
นัตถัปปกาสนาฏิกาทีฆนิกาย	๑๐	มปก	๐๔ ๑๘๙ ๐๐	+
นันทพราหม/นันทพราหมณ์	๑	มปก	๒๐ ๑๑๒ ๐๓	+
บมสวดเบิก	๑	มปก	๐๙ ๐๓๘ ๐๐	+
บทสูตมนต์ทังห้าและเจ็ดตำนานแปล	๑	๑๒๐๔	๐๕ ๐๐๒ ๐๐	+
บทสูตสืบชาตา	๑	มปก	๒๐ ๑๗๒ ๐๑	+
บาลีกถาวัตถุ	๑๐	๑๒๐๓	๐๔ ๒๕๔ ๐๐	+
บาลีกังขาวิตรณี	๑๐	๑๑๘๔	๐๑ ๐๑๒ ๐๐	+
บาลีนาม	๑	๑๑๙๔	๒๐ ๐๗๔ ๐๑	+
บาลีอนุฏิกาวิภังคปกรณะ	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๑ ๐๐	+
บาลีอภิธัมมัตถสังคหะ	๒	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๕ ๐๒	+
บัวรพันธะ	๑	๑๒๐๘	๒๐ ๑๗๑ ๐๔	-
ปกิณณกนิบาต	๖	๑๑๒๔	๐๗ ๐๓๓ ๐๐	+
ปกิณณวัคค์	๑	มปก	๐๒ ๑๙๕ ๐๐	+
ปกิณณกสูต	๗	๑๒๕๓	๒๐ ๐๑๖ ๐๒	+
ปกิณณกะ	๖	๑๑๙๑	๐๒ ๐๘๙ ๐๐	+
ปฐมกัปป์	๑	๑๒๓๗	๒๐ ๑๗๑ ๐๒	-
ปฐมกัปป์	๑	๑๑๙๕	๒๐ ๐๘๔ ๐๔	+
ปฐมมาไลย	๒	๑๒๗๓	๐๗ ๐๖๔ ๐๑	+
ปฐมมาไลย – ทุติยมาไลย	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๕ ๐๑	+
ปฐมสัมโพธิ	๗	๑๒๐๑	๐๒ ๑๑๐ ๐๐	+
ปฐมสัมโพธิ	๖	มปก	๐๒ ๐๕๐ ๐๐	+
ปฐมสัมโพธิ	๗	๑๑๖๒	๐๒ ๑๙๓ ๐๐	+
ปฐมสัมโพธิ	๑	๑ตจศ	๒๐ ๑๕๗ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ปฐมสัมโพธิ	๖	๑๒๐๒	๒๐ ๐๘๒ ๐๒	+
ปฐมสัมโพธิ	๘	มปก	๐๒ ๐๓๕ ๐๐	+
ปทุมมกุมมาร	๔	๑๒๐๕	๐๗ ๐๓๔ ๐๑	+
ปทุมมกุมมาร	๔	มปก	๐๗ ๑๒๐ ๐๐	+
ปทุมมชาดก	๑	มปก	๒๐ ๑๖๐ ๐๑	+
ปทุมมชาดก	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๑๖๐ ๐๓	+
ปทุมมมุกขราชชาดก	๑	มปก	๒๐ ๑๐๑ ๐๔	+
ปทุมมะบัวหอม	๕	๑๒๑๗	๐๗ ๐๗๕ ๐๐	+
ปทุมมะบัวหอม	๑	๑๑๙๗	๐๗ ๑๕๗ ๐๕	+
ปทุมมะบัวหอม	๑	มปก	๒๐ ๑๕๒ ๐๕	-
ปทุมมะบัวหอม	๕	๑๒๐๑	๒๐ ๑๖๕ ๑๐	+
ปธานสูต	๑	มปก	๐๒ ๐๔๗ ๐๓	+
ปรมโฆสา	๑	มปก	๒๐ ๑๕๙ ๐๗	+
ปรมัตถคัณฐี	๑	๑๒๐๐	๐๓ ๐๓๙ ๐๐	+
ปรมัตถวินิจไฉย	๓	๑๒๐๔	๐๔ ๒๐๔ ๐๒	+
ปรมัตถวินิจไฉย	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๒๔๖ ๐๒	+
ปรมัตถวิภูสินี	๑๒	๑๑๒๔	๐๔ ๒๑๕ ๐๐	+
ประทีษตียกา	๑	๒๔๒๙	๒๐ ๑๒๖ ๐๒	+
ปราภวสูต	๑	มปก	๐๒ ๑๒๘ ๐๖	+
ปราภวสูต	๑	๑๒๐๙	๐๒ ๑๘๒ ๐๓	+
ปราภวสูต	๑	๑๑๙๓	๐๔ ๐๙๓ ๐๑	+
ปราภวสูต	๑	มปก	๐๒ ๒๐๙ ๐๓	+
ปราภวสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๔๒ ๐๔	+
ปราภวสูต	๑	๑๒๔๗	๐๒ ๒๐๓ ๐๖	+
ปริวาร	๑๖	๑๑๘๕	๐๔ ๒๔๓ ๐๐	+
ปริวาร	๑	๑๑๘๕	๐๑ ๐๑๕ ๐๕	+
ปริวาร	๑๗	๑๑๒๒	๐๔ ๑๖๐ ๐๐	+
ปริสุตตมังคละ	๓	๑๑๙๒	๒๐ ๑๕๐ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ปาจิตตีย์	๑๑	๑๑๘๖	๐๔ ๑๕๓ ๐๐	+
ปาจิตตีย์	๑๒	มปก	๐๔ ๒๐๒ ๐๐	+
ปาจิตตีย์	๑๑	๑๒๐๒	๐๔ ๒๑๙ ๐๐	+
ปาฏิยวัคคทีฆนิกาย	๑๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๒ ๐๐	+
ปาฏิยวัคคทีฆนิกาย	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๕ ๐๐	+
ปาฏิยวัคคทีฆนิกาย	๑๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๖ ๐๐	+
ปาฏิโมกข์	๑	มปก	๐๔ ๑๐๔ ๐๐	+
ปาฏิโมกข์	๑	๑๑๘๕	๐๑ ๐๑๕ ๐๑	+
ปาฐาอุปเทสสัพพัญญู	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๐๖	+
ปายาสิราชัญญสูต	๓	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๔ ๐๕	+
ปายาสิราชัญญสูต	๓	๑๑๙๙	๒๐ ๑๓๔ ๐๒	+
ปายาสิสูต	๔	๑๒๐๔	๒๐ ๑๐๗ ๐๒	+
ปายาสิสูต	๔	๑๑๙๓	๒๐ ๐๒๘ ๐๑	+
ปารมี	๔	๑๑๔๘	๑๐ ๐๐๕ ๐๐	+
ปารมี	๓	๑๑๕๑	๑๐ ๐๔๕ ๐๑	+
ปารมี	๑	มปก	๒๐ ๑๐๑ ๐๒	+
ปารมี	๓	๑๑๗๒	๒๐ ๑๕๓ ๐๑	+
ปารมีแก้ว	๑	๑๒๒๔	๒๐ ๑๖๓ ๐๑	+
ปารมีแปดพันชั้น	๑	มปก	๑๐ ๐๙๑ ๐๒	+
ปารมีแปดพันชั้น	๔	ตจศ	๒๐ ๑๖๙ ๐๒	-
ปาราชิกสิกขาบท	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๑๕๔ ๐๓	-
ปาราชิกสิกขาบท	๒	ตจศ	๒๐ ๑๖๑ ๐๕	-
ปาราชิกะ	๙	มปก	๐๔ ๑๔๓ ๐๐	+
ปาราชิกะ	๑๙	๑๑๙๖	๐๔ ๒๔๕ ๐๐	+
ปาราชิกะ	๑๗	๑๑๘๔	๐๔ ๒๕๓ ๐๐	+
ปาราชิกะ	๑๒	มปก	๐๔ ๒๒๘ ๐๐	+
ปาราชิกะ	๒๐	๑๑๙๗	๐๔ ๒๐๖ ๐๐	+
ปุคคลบัญญัตติ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๖ ๐๑	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ปุคคลบัญญัตติ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๔ ๐๕	+
ปุณณทาสี	๑	มปก	๒๐ ๑๓๕ ๐๒	+
ปุพพฏิกาปัฏฐาน	๑๔	มปก	๐๒ ๑๐๓ ๐๐	+
ปุราเภทสูต	๑	๑๒๐๕	๐๒ ๐๙๒ ๐๒	+
ปุราเภทสูต	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๐๒๗ ๐๔	+
ปุราเภทสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๓๙ ๐๕	+
ปุราเภทสูต	๑	๑๒๑๔	๒๐ ๐๗๒ ๐๖	+
ปุราเภทสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๗๖ ๐๔	-
ปุราเภทสูต	๒	๑๒๓๓	๒๐ ๐๙๗ ๑๑	+
ปุราเภทสูต	๑	๑๒๐๖	๒๐ ๑๒๒ ๐๒	+
ปุราเภทสูต	๑	๑๒๐๗	๒๐ ๑๔๒ ๑๓	+
ปุราเภทสูต	๑	๑๒๔๕	๒๐ ๑๔๖ ๐๓	+
ปุราเภทสูต	๑	๑๒๔๗	๐๒ ๒๐๓ ๐๒	+
ปิฏกมาลา	๑	๑๒๒๖	๑๐ ๑๓๓ ๐๐	+
ปิฏกมาลาสังเขป	๑	๑๒๒๗	๑๐ ๐๖๗ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม	๔	๑๒๗๔	๑๐ ๐๐๑ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม	๔	มปก	๑๐ ๐๑๑ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม	๔	๑๒๗๒	๑๐ ๐๑๒ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม	๔	๑๒๑๒	๑๐ ๐๑๗ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม	๔	๑๒๗๖	๑๐ ๐๑๘ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม	๔	๑๒๓๘	๑๐ ๐๒๒ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม	๔	๑๑๙๖	๑๐ ๐๒๓ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม	๔	๑๒๔๖	๑๐ ๐๒๕ ๐๐	-
ปิฏกะทังสาม	๔	มปก	๑๐ ๐๒๖ ๐๐	-
ปิฏกะทังสาม	๔	๑๒๓๑	๑๐ ๐๒๗ ๐๐	-
ปิฏกะทังสาม , อานิสงส์ปิฏกะ	๔	๑๒๒๐	๑๐ ๐๐๙ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม , อานิสงส์ปิฏกะ	๔	๑๒๗๓	๑๐ ๐๑๐ ๐๐	+
ปิฏกะทังสาม , อานิสงส์ปิฏกะ	๔	๑๒๒๖	๑๐ ๐๑๖ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ปิฎกะทังสาม , อานิสงส์ปิฎกะ	๔	๑๒๑๒	๑๐ ๐๒๐ ๐๐	+
ปิฎกะทังสาม	๓	๑๒๓๕	๑๐ ๐๕๑ ๐๐	-
ปิฎกะทังสาม	๔	มปก	๑๐ ๐๕๒ ๐๐	-
ปิฎกะทังสาม	๓	มปก	๒๐ ๐๓๙ ๐๑	-
ปิฎกะมาลา	๑	๑๒๙๕	๐๙ ๐๐๓ ๐๐	-
ปัจจกสูต	๑	มปก	๐๒ ๐๔๗ ๐๒	+
ปัจนิบาตอังคุตตรนิกาย	๑๐	๑๑๙๖	๐๔ ๑๘๒ ๐๑	+
ปัจไจยทีปนีปัฏฐาน	๗	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๖ ๐๒	+
ปัญจนิบาต	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๗ ๐๒	+
ปัญจนิบาต	๙	๑๒๐๔	๐๗ ๑๕๐ ๐๐	+
ปัญจนิบาตอังคุตตรนิกาย	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๐ ๐๑	+
ปัญจนิบาตอังคุตตรนิกาย	๑๔	๑๒๐๔	๐๔ ๑๘๗ ๐๐	+
ปัญญาพลกุมมาร	๒	๑๑๙๗	๐๗ ๑๕๗ ๐๓	+
ปัญญาพละ	๑	๑๑๙๗	๐๗ ๑๕๘ ๐๑	+
ปัญญาสชาต	๑๐	๑๑๙๖	๐๗ ๐๐๗ ๐๐	+
ปัญญาสนิบาต	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๘ ๐๔	+
ปัญหาพระยาปเสนทิโกสล	๑	มปก	๒๐ ๑๕๒ ๐๗	+
ปัญหาเทวดา	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๐๓ ๐๕	+
ปัณฑิตดอกแก้วมหาวัน	๑	มปก	๒๐ ๑๔๗ ๐๑	+
ปัพพัชชวินิจไฉยกถา	๒	๑๑๙๖	๐๑ ๐๐๓ ๐๒	+
ปัพพัชชาทิวินิจไฉยกถา	๒	๑๒๐๔	๐๒ ๑๔๗ ๐๒	+
พรหมชาลสูต	๑๒	มปก	๐๒ ๑๑๙ ๐๑	+
พรหมทัต	๑	๑๒๕๒	๐๗ ๑๕๗ ๐๔	+
พระยาค้างคาก	๔	มปก	๐๗ ๐๕๘ ๐๐	+
พระยาหนูเผือก	๑	๑๒๒๐	๒๐ ๐๑๗ ๐๒	+
พระสมุหธัมม์	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๖ ๐๓	+
พระสัททวิธานลักขณะ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๖ ๐๑	+
พระสัททาจักกลักขณะ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๖ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
พระอภิธานทีปนี	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๐๙	+
พระโมคคัลลานวุตติ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๖ ๐๕	+
พราหมชาลสูต	๑๐	๑๒๐๒	๐๒ ๑๒๙ ๐๐	+
พลสังขยา	๙	๑๒๕๓	๐๗ ๑๕๒ ๐๔	+
พลสังขยา	๙	๑๑๙๗	๐๗ ๐๕๒ ๐๑	+
พลสังขยา	๙	๑๒๐๔	๐๗ ๐๔๔ ๐๑	+
พาลปโพธะ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๐๘	+
พาหิยนิพพาน	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๐๗๗ ๐๒	+
พาหิยเถรนิพพานวัตถุ	๑	๑๒๑๒	๐๒ ๑๗๔ ๐๒	+
พุทธคุณ	๑๐	๑๑๙๓	๑๐ ๐๗๙ ๐๐	+
พุทธคุณ	๑	๑๒๐๓	๒๐ ๐๕๑ ๐๓	+
พุทธคุณ	๑๐	๑๒๗๓	๐๒ ๑๒๖ ๐๐	+
พุทธคุณสังคหโลก	๑	๒๔๖๑	๒๐ ๑๕๒ ๐๙	+
พุทธจักก์ – อาณาจักก์เทียมกัน	๑	มปก	๑๕ ๐๐๔ ๐๐	+
พุทธนิพพาน	๑	๑๒๑๒	๐๒ ๑๗๔ ๐๑	+
พุทธนิพพาน	๑	๑๒๐๓	๒๐ ๐๔๗ ๐๑	+
พุทธนิไสย	๑	มปก	๒๐ ๑๕๖ ๐๖	+
พุทธปาทาน	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๙๑ ๐๒	+
พุทธวงส์	๑๖	๑๒๐๓	๐๒ ๐๘๕ ๐๐	+
พุทธวังสะ	๑๕	๑๑๙๒	๐๒ ๑๕๐ ๐๐	+
พุทธวังสะ	๑๕	มปก	๐๒ ๑๖๗ ๐๐	+
พุทธวังสะ	๒๕	๑๒๐๒	๐๒ ๒๑๓ ๐๑	+
พุทธสมพาน	๖	๑๑๙๔	๐๒ ๐๙๕ ๐๐	+
พุทธสมพาร	๖	มปก	๐๒ ๑๗๓ ๐๐	+
พุทธานุสสติ	๖	มปก	๑๐ ๐๗๗ ๐๐	+
พุทธาปทาน	๒	มปก	๐๒ ๒๑๒ ๐๑	+
พุทธาภิเสก	๓	๑๒๐๕	๐๒ ๑๒๗ ๐๑	+
พุทธาภิเสก	๑	๑๒๐๒	๐๒ ๒๑๓ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
พุทธาภิเสก	๗	ตจศ	๐๙ ๐๓๔ ๐๐	+
พุทธาภิเสก	๒	๑๒๐๑	๒๐ ๐๖๕ ๐๔	+
พุทธาภิเสก	๑	๑๒๖๑	๒๐ ๐๖๘ ๐๒	+
พุทธาภิเสก	๒	๑๒๒๘	๒๐ ๐๙๖ ๐๔	-
พุทธาภิเสก	๑	๑๒๔๓	๒๐ ๑๔๓ ๐๑	+
พุทธาภิเสก	๑	๑๒๓๗	๒๐ ๑๗๘ ๐๖	-
พุทธาภิเสกฉบับย่อ	๑	๒๕๐๗	๒๐ ๐๕๒ ๐๓	-
พุทธโฆสาจาร	๕	๑๑๙๑	๑๓ ๐๑๖ ๐๐	+
พิมพาขะนุ่นงิ้ว	๓	ตจศ	๐๗ ๐๖๗ ๐๒	-
พื้นเมืองกรุงสีโยธิยา	๑	มปก	๒๐ ๑๗๑ ๐๑	+
ภยวินาสะ	๓	๑๑๙๖	๒๐ ๐๘๑ ๐๑	+
ภวิรติ	๔	๑๑๙๙	๒๐ ๑๑๗ ๐๑	+
ภาณวาร	๑	๑๑๙๒	๒๐ ๑๕๐ ๐๒	+
ภาณวาร	๑	๑๑๙๕	๒๐ ๑๗๐ ๐๕	+
ภารตารัฏฐะ	๗	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๙ ๐๒	+
ภูริทัต	๕	๑๒๗๕	๐๗ ๑๓๗ ๐๐	+
มณีทีป	๑๖	๑๐๒๕	๐๔ ๒๓๕ ๐๐	+
มณีปทีป	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๖ ๐๐	+
มณีปทีป	๑๖	๑๑๙๕	๐๔ ๐๓๘ ๐๐	+
มณีสารมัญชุสสะ	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๑ ๐๐	+
มธุรสกถา	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๐๗๗ ๐๖	+
มธุรสพาหิณี	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๕ ๐๐	+
มธุรสลังกา	๑๐	๑๒๐๔	๑๑ ๐๑๗ ๐๐	+
มธุรสวาหิณี	๘	๑๑๙๔	๑๑ ๐๐๖ ๐๐	+
มธุรสวาหิณี	๘	๑๑๖๓	๑๑ ๐๐๗ ๐๐	+
มธุรสวาหิณี	๒	มปก	๒๐ ๑๗๑ ๐๓	+
มธุรัสสสูต	๑	๑๒๒๖	๒๐ ๐๓๘ ๐๒	+
มหากาลิงคชาดก	๑	มปก	๒๐ ๑๒๕ ๐๘	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
มหากัสสปนิพพาน	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๐๗๗ ๐๔	+
มหาตุณฑิละ	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๐๓ ๐๓	+
มหานิเทส	๑๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๒ ๐๐	+
มหาปุริสลักขณะ	๗	๑๑๐๒	๑๓ ๐๑๔ ๐๐	+
มหาปัฏฐาน	๑๔	๑๒๐๔	๐๔ ๑๕๒ ๐๐	+
มหาปัฏฐาน	๑๐	๑๑๙๓	๐๔ ๑๖๑ ๐๐	+
มหาปัฏฐานปกรณะ	๑๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๘ ๐๐	+
มหาปัฏฐานปกอร/มหาปัฏฐานปกอรณ์	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๖ ๐๐	+
มหาปัฏฐานปกอร/มหาปัฏฐานปกอรณ์	๑๓	๑๑๙๖	๐๔ ๒๓๐ ๐๐	+
มหาปัฏฐานปกอร/มหาปัฏฐานปกอรณ์	๑๔	๑๑๘๕	๐๔ ๒๔๒ ๐๐	+
มหาพยุหสูต	๑	๑๒๐๕	๐๒ ๐๙๒ ๐๕	+
มหาพยุหสูต	๒	ตจศ	๐๒ ๒๑๒ ๐๔	+
มหาพยุหสูต	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๐๒๗ ๐๖	+
มหาพยุหสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๓๙ ๐๔	+
มหาพยุหสูต	๑	๑๒๑๔	๒๐ ๐๗๒ ๐๔	+
มหาพยุหสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๗๖ ๐๗	-
มหาพยุหสูต	๒	๑๒๓๓	๒๐ ๐๙๗ ๐๙	+
มหาพยุหสูต	๒	๑๒๓๕	๒๐ ๑๐๒ ๐๔	+
มหาพยุหสูต	๑	๑๒๐๖	๒๐ ๑๒๒ ๐๕	+
มหาพยุหสูต	๑	๑๒๐๗	๒๐ ๑๔๒ ๑๐	+
มหาพยุหสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๔๖ ๐๑	-
มหาพยุหสูต	๖	๑๒๐๕	๐๒ ๑๓๕ ๐๐	+
มหาพยุหสูต	๒	๑๒๔๗	๐๒ ๒๐๓ ๐๓	+
มหาพลนคอร	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๑๗๖ ๐๔	+
มหามูลนิพพานสูต	๑	๑๒๒๗	๑๐ ๐๔๔ ๐๑	+
มหามูลนิพพานสูต	๑	๑๒๒๖	๑๐ ๐๗๔ ๐๑	+
มหามูลนิพพานสูต	๑	๑๒๕๖	๑๐ ๑๑๗ ๐๒	+
มหามูลนิพพานสูต	๑๒	ตจศ	๑๐ ๑๔๑ ๐๐	-

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
มหามูลนิพพานสูต	๑๕	ตจศ	๑๐ ๑๔๔ ๐๐	-
มหามูลนิพพานสูต	๒	มปก	๑๐ ๑๔๕ ๐๐	+
มหามูลนิพพานสูต	๒	ตจศ	๑๐ ๑๔๘ ๐๒	+
มหามูลนิพพานสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๓๒ ๐๒	+
มหามูลนิพพานสูต	๑	๑๒๔๖	๒๐ ๔๙ ๐๒	-
มหามูลนิพพานสูต	๑	๑๒๑๔	๒๐ ๐๗๒ ๐๙	+
มหามังคลสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๔๒ ๐๓	-
มหามังคลสูต	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๑๓๐ ๐๑	-
มหาราหุโลสุต	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๑๓๐ ๐๕	-
มหาวงส์แตงอ่อน	๑๐	๑๒๓๙	๐๗ ๑๐๓ ๐๐	+
มหาวิบาก	๓	ตจศ	๑๐ ๑๔๘ ๐๓	+
มหาวิบาก	๑	๑๒๗๒	๒๐ ๑๐๗ ๐๓	+
มหาวิบาก	๑	๒๕๐๙	๒๐ ๑๖๖ ๐๒	-
มหาวิบาก	๑๒	ตจศ	๑๐ ๑๔๐ ๐๐	-
มหาวิบาก	๒	๑๒๘๑	๑๐ ๐๕๕ ๐๒	-
มหาวิบากรอม	๑	มปก	๒๐ ๑๒๓ ๐๑	-
มหาวัคคทีฆนิกาย	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๘ ๐๐	+
มหาวัคคอัตถกถา	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๐๓ ๐๔	+
มหาวัคค์	๑	๑๑๘๕	๐๑ ๐๑๕ ๐๔	+
มหาวัคค์	๙	มปก	๐๑ ๐๒๘ ๐๐	+
มหาวัคค์	๕	ตจศ	๐๑ ๐๔๕ ๐๐	+
มหาวัคค์	๙	๑๑๘๓	๐๔ ๑๑๙ ๐๐	+
มหาวัคค์	๘	๑๒๐๔	๐๔ ๑๗๕ ๐๐	+
มหาวัคค์	๒๑	๑๑๘๕	๐๔ ๑๘๘ ๐๐	+
มหาวัคค์	๑๘	๑๐๗๘	๐๔ ๑๙๓ ๐๓	+
มหาวังสะ	๑๑	๑๑๙๕	๐๔ ๑๔๒ ๐๐	+
มหาวัณณา	๑	มปก	๒๐ ๑๕๑ ๐๓	-
มหาสติปัฏฐาน	๖	๑๑๘๐	๐๒ ๑๕๓ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
มหาสมยสูต	๑	๑๒๐๙	๐๒ ๑๘๒ ๐๔	+
มหาสมยสูต	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๑๓๐ ๐๔	-
มหาสมยสูต	๑	มปก	๐๒ ๑๒๘ ๐๓	+
มหาสมยสูต	๑	๑๑๙๔	๒๐ ๐๐๕ ๐๓	+
มหาสมัตปาสาทิกา	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๑๘๔ ๐๐	+
มหาสมันตปัฏฐาน	๗	๑๒๐๖	๐๓ ๐๐๗ ๐๐	+
มหาสมันปาสาทิกา	๑๘	๑๑๙๒	๐๔ ๒๑๓ ๐๐	+
มหาสารีบุตต์นิพพาน	๑	๑๒๑๒	๐๒ ๑๗๔ ๐๔	-
มหาอานันทนิพพาน	๑	๑๒๑๒	๐๒ ๑๗๔ ๐๗	+
มหาเวสสันตระ	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๐ ๐๑	+
มหาเวสสันตระ	๑๕	๑๑๙๙	๒๐ ๑๗๕ ๐๒	+
มหาโมคคัลลานนิพพาน	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๐๗๗ ๐๓	+
มหาโมคคัลลานะ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๘๐ ๐๒	+
มาติกาสูต	๑	๑๑๘๓	๐๒ ๑๗๐ ๐๒	+
มาไลยโผด	๑	มปก	๒๐ ๑๗๐ ๐๘	+
มโนรทบุรณีอัฏฐกถาจตุกก-				
-นิบาตอังคุตตรนิกาย	๖	๑๑๙๖	๐๔ ๑๙๖ ๐๒	+
มโนรัฏฐปุรณี , อัตถกถาปัญจนิบาตฯ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๐ ๐๒	+
มโหสถ	๘	๑๑๙๙	๐๗ ๐๑๓ ๐๐	+
มโหสถ	๗	มปก	๐๗ ๐๓๕ ๐๐	+
มโหสถ	๑๗	๑๑๙๙	๐๗ ๐๘๖ ๐๐	+
มโหสถ	๒	ตจศ	๐๗ ๑๕๘ ๐๓	+
มโหสถ	๘	มปก	๐๗ ๐๓๑ ๐๐	+
มุขมัตตทีปนีการก	๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๙ ๐๓	+
มุขมัตตทีปนีฏิกากิตก์	๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๕ ๐๔	+
มุขมัตตทีปนีฏิกาสมาส	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๕ ๐๑	+
มุขมัตตทีปนีฏิกาอาขยาต	๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๕ ๐๓	+
มุขมัตตทีปนีตัทธิต	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๕ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
มุขมัตตทีปนีนาม	๗	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๙ ๐๒	+
มุขมัตตทีปนีสนธิ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๖๙ ๐๑	+
มูลกัมมัฏฐาน	๑๐	๑๒๐๒	๑๐ ๐๒๙ ๐๐	+
มูลกัมมัฏฐาน	๒	ตจศ	๒๐ ๑๖๘ ๐๑	-
มูลกัมมัฏฐาน	๑	๑๒๒๖	๑๐ ๐๙๒ ๐๑	+
มูลกัมมัฏฐานภาวิรติ	๒	๑๐๑๐	๑๐ ๑๓๐ ๐๐	+
มูลฏิกสูตปัจฉิมโอวาส	๓	๑๑๙๔	๐๒ ๒๐๕ ๐๐	+
มูลฏิกาปุคคลปัญญัตติ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๖ ๐๔	+
มูลฏิกาปุคคลปัญญัตติ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๔ ๐๑	+
มูลติกสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๖๙ ๐๑	-
มูลธัมมจักก์	๕	๑๒๐๔	๒๐ ๐๔๘ ๐๑	+
มูลปฏิกสูต	๑	๑๑๙๙	๐๔ ๑๔๗ ๐๒	+
มูลปฏิกสูต	๓	๑๑๙๕	๒๐ ๐๖๖ ๐๒	+
มูลปัณณาสมัชฌิมนิกาย	๑๒	๑๑๙๖	๐๔ ๒๑๖ ๐๐	+
มูลฤกษ์	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๓๔ ๐๕	+
มูลฤกษ์	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๔๘ ๐๓	+
มูลสาสนา	๑๐	๑๑๙๒	๐๓ ๐๑๑ ๐๐	+
มูลสิกขา	๒	๑๑๘๕	๐๑ ๐๓๗ ๐๓	+
มูลสิกขา	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๑๒๐ ๐๓	+
มิลินทปัญหา	๙	๑๒๐๔	๐๒ ๐๘๐ ๐๐	+
มิลินทปัญหา	๙	๑๑๙๖	๐๒ ๑๙๗ ๐๐	+
มิลินทปัญหา	๙	๑๒๒๕	๐๗ ๑๐๕ ๐๐	+
มิลินทปัญหา	๖	๑๑๖๗	๐๗ ๑๒๙ ๐๐	+
มิลินทปัญหา	๑๕	๑๑๙๖	๐๗ ๐๙๕ ๐๐	+
มิลินทปัญหา	๑๕	๑๑๙๖	๐๒ ๐๓๓ ๐๐	+
มังคลปัญหา	๖	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๙ ๐๕	+
มังคลปัญหา	๕	มปก	๐๒ ๑๖๔ ๐๐	+
มังคลปัญหา	๖	๑๑๙๐	๐๒ ๑๘๔ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
มังคลสูต	๑	๑๒๐๙	๐๒ ๑๘๒ ๐๒	+
มังคลสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๑๒ ๐๒	+
มังคลสูต	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๖๒ ๐๖	+
มังคลเภทา	๗	๑๒๐๕	๐๒ ๑๒๗ ๐๒	+
มังคลัตถทีปนี	๑๓	๑๒๐๙	๐๒ ๐๘๓ ๐๐	+
มังคลัตถทีปนี	๙	มปก	๐๒ ๑๗๘ ๐๐	+
มังรายสาต/มังรายศาสตร์	๑	มปก	๑๕ ๐๐๑ ๐๐	+
มัชฌิมนิกาย	๑๖	๑๒๐๔	๐๒ ๐๖๓ ๐๐	+
มัชฌิมนิกาย	๑๖	๑๒๐๕	๐๒ ๑๐๗ ๐๐	+
มัชฌิมนิกาย	๑๖	๑๑๙๘	๐๒ ๑๑๗ ๐๐	+
มัชฌิมนิกาย	๑๒	๑๒๐๗	๐๒ ๑๘๕ ๐๐	+
มัชฌิมนิกาย	๑๖	๑๑๓๒	๐๒ ๐๕๓ ๐๐	+
มัชฌิมนิกาย	๗	มปก	๐๒ ๐๓๖ ๐๐	+
มัชฌิมปัณณาส	๗	๑๒๐๔	๐๒ ๐๗๔ ๐๐	+
มัชฌิมปัณณาส	๗	๑๑๙๓	๐๒ ๒๐๑ ๐๐	+
มัฏฐกุณฑลี	๑	มปก	๒๐ ๑๔๗ ๐๓	+
มัฏฐกุณฑลี	๑	๑๒๒๒	๒๐ ๑๒๔ ๐๒	-
มัฏฐกุณฑลี	๑	มปก	๒๐ ๑๕๒ ๐๔	-
ยมกปกรณ์	๑๗	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๘ ๐๐	+
ยมกปกรณ์	๑๖	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๒ ๐๐	+
ยมกปกอร/ยมกปกอรณ์	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๒ ๐๐	+
ยมกะ	๑๗	๑๑๙๖	๐๔ ๑๙๑ ๐๐	+
ยมกะ	๑๗	๑๒๐๔	๐๔ ๒๓๖ ๐๐	+
ยอดทันตธาตุ	๑	๑๒๒๖	๒๐ ๐๓๘ ๐๔	+
ยอดไตร	๑	๑๒๒๗	๑๐ ๐๔๔ ๐๒	+
ยอดไตร	๑	มปก	๑๐ ๑๑๙ ๐๒	-
ยอดไตร	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๑๑๖ ๐๒	+
ยอดไตร	๑	๑๒๒๔	๑๐ ๐๘๑ ๐๓	-

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
ยอดไตร	๔	ตจศ	๒๐ ๑๖๘ ๐๖	+
ยอดไตร	๑	๑๑๐๕	๑๐ ๐๘๔ ๐๒	+
ยอดไตร	๑	๑๒๔๓	๑๐ ๑๓๘ ๐๓	+
ยอดไตร	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๖๒ ๐๗	+
ยานี	๒	มปก	๒๐ ๑๕๒ ๑๐	+
ยโสธรานิพพาน	๕	๑๒๐๓	๑๑ ๐๐๙ ๐๐	+
ยันต์เทียนต่างๆและคาถา				
-โอกาสเวนทาน	๑	มปก	๒๐ ๐๑๒ ๐๐	+
รขุมัจฉรชากัง	๑	มปก	๒๐ ๑๕๖ ๐๔	+
รตนสูต	๖	มปก	๐๒ ๑๕๙ ๐๐	+
รถวินีตสูต	๑๐	๑๑๒๖	๐๒ ๑๐๕ ๐๐	+
รถวินีตสูต	๑๑	๑๑๙๒	๐๒ ๐๑๗ ๐๐	+
รามเหียร	๑	๑๑๙๙	๑๒ ๐๐๑ ๐๑	+
รามเหียร	๕	๑๒๒๓	๑๒ ๐๐๑ ๐๒	+
ราหุลสูต	๑	มปก	๐๒ ๑๒๘ ๐๔	+
รัตนมาลา	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๐๘	+
รัตนสูต	๖	๑๒๐๕	๐๒ ๑๑๓ ๐๐	+
รัตนสูต	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๐๘๘ ๐๓	+
รัตนะแสงเมือง	๗	๑๒๗๔	๐๗ ๐๒๗ ๐๐	+
รัตนะแสงเมือง	๗	๑๒๔๕	๐๗ ๐๓๖ ๐๐	+
ร่ำสูตสปาทะ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๕ ๐๑	+
ลินนัตถปกาสนะ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๑๑	+
ลินนัตถปกาสนาฏิกามัชฌิมปัณณาส	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๑ ๐๑	+
ลินนัตถปกาสนาฏิกาทีฆนิกายมหาวัคค์	๑๐	๑๑๙๖	๐๔ ๒๒๓ ๐๐	+
ลินาถอภิธัมมาวตาร	๑๕	มปก	๐๔ ๒๒๖ ๐๐	+
วชิรโพธิฏิกาสมันต	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๐ ๐๓	+
วชิรโพธิมหาวัคค์	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๙ ๐๕	+
วชิรโพธิสมันตปาสาทิกา	๑๖	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๔ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
วุตติพยาขยา	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๐๗	+
วุตโตไทย	๕	๑๑๘๓	๑๖ ๐๑๗ ๐๐	+
วุตโตไทย	๑	๑๑๙๔	๒๐ ๑๗๓ ๐๑	+
วิชชรสูต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๔๘ ๐๓	+
วิชานสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๖๙ ๐๒	-
วิชานสูต	๑	๑๒๓๕	๒๐ ๐๑๓ ๐๑	+
วิธูรบัณฑิต	๔	๑๑๙๙	๐๗ ๐๕๙ ๐๐	+
วินิจไฉย	๙	๑๒๐๔	๐๔ ๒๐๔ ๐๑	+
วินิจไฉยจุลลวัคค์	๑๒	มปก	๐๑ ๐๒๓ ๐๐	+
วินิจไฉยจุลลวัคค์	๑๒	๑๒๐๗	๐๑ ๐๒๙ ๐๐	+
วินิจไฉยวิไนย	๑	๑๒๔๒	๒๐ ๑๒๗ ๐๔	+
วิภังคปกรณะ	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๖ ๐๐	+
วิภังคะ	๑๗	๑๑๙๖	๐๔ ๒๒๐ ๐๐	+
วิภังคะ	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๙ ๐๐	+
วิมติวิโนทนีจุลลวัคค์	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๙ ๐๑	+
วิมติวิโนทนีฏิกาปริวาฬ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๙ ๐๒	+
วิมติวิโนทนีฏิกามหาวัคค์	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๙ ๐๓	+
วิมานวัตถุ	๗	๑๒๐๒	๐๒ ๐๗๘ ๐๐	+
วิมานวัตถุ	๗	มปก	๐๒ ๑๑๑ ๐๐	+
วิมานวัตถุ	๕	๑๒๐๓	๐๒ ๑๓๔ ๐๐	+
วิมานวัตถุ	๗	๑๒๐๗	๐๒ ๐๒๙ ๐๐	+
วิริยะ	๘	๑๑๙๙	๒๐ ๐๕๖ ๐๓	+
วิสาขา	๔	๑๒๐๕	๑๑ ๐๑๖ ๐๐	+
วิสาขา	๔	มปก	๒๐ ๑๓๕ ๐๑	+
วิสุทธิมัคค์	๙	๑๑๘๙	๐๔ ๑๕๐ ๐๐	+
วิสุทธิมัคค์	๙	๑๒๐๔	๐๔ ๑๘๐ ๐๐	+
วิสุทธิมัคค์	๑๕	๑๒๐๔	๐๔ ๒๑๗ ๐๐	+
วิสุทธิมัคค์	๑๓	๑๒๐๔	๑๐ ๐๔๙ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
วิสุทธิมัคค์	๘	๑๒๐๕	๑๐ ๐๕๔ ๐๐	+
วิสุทธิมัคค์	๘	๑๒๐๔	๑๐ ๐๖๓ ๐๐	+
วิสุทธิมัคค์	๘	๑๑๘๘	๑๐ ๐๗๕ ๐๐	+
วิสุทธิมัคค์	๑๕	๑๑๘๔	๐๔ ๒๓๔ ๐๐	+
วิสุทธิมัคค์	๑๑	๑๒๐๔	๑๐ ๐๙๕ ๐๐	+
วิสุทธิยา	๔	ตจศ	๒๐ ๑๖๘ ๐๒	-
วิไนยปาจิตตีย์	๒	๑๑๘๕	๐๑ ๐๑๕ ๐๒	+
วิไนยวินิจไฉย	๑๓	๑๑๙๑	๐๑ ๐๓๑ ๐๐	+
วิไนยวินิจไฉย	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๘ ๐๐	+
วิไนยวินิจไฉย	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗ ๐๒	+
วิไนยวินิจไฉย	๑๓	๑๒๐๕	๐๑ ๐๑๔ ๐๐	+
วิไนยสมันตปาสาทิกา	๑๖	๑๒๐๒	๐๑ ๐๑๓ ๐๐	+
วิไนยสังคหะ	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๕ ๐๐	+
วิไนยสังคหะ	๖	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๖ ๐๔	+
วิไนยสังคหะ	๒๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๗๒ ๐๐	+
วิไนยสังคหะ	๑๒	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๐ ๐๐	+
วิไนยสังคหะ	๑๒	๑๒๐๔	๐๔ ๑๙๔ ๐๐	+
วีณกัณฑสูต	๑	มปก	๐๒ ๒๐๙ ๐๗	+
วีสตินิบาต	๘	๑๒๐๕	๐๗ ๐๘๙ ๐๐	+
วีสตินิบาต	๘	๑๑๙๑	๐๗ ๐๕๓ ๐๐	+
วีสตินิบาต	๘	๑๒๐๖	๐๗ ๐๖๐ ๐๐	+
วัคคทีฆนิกาย	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๕ ๐๑	+
วังสมาลินี	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๖ ๐๐	+
วัชชิรสาร	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๑ ๐๒	+
วัชชิรโพธิฏิกาปริวาร	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๔๓ ๐๐	+
วัฏฏังคุลี	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๐๓ ๐๘	+
วัฏฏังคุลี	๑	๑๑๒๐	๒๐ ๐๙๘ ๐๑	+
วัณณพราหม/วัณณพราหมณ์	๕	๑๒๐๕	๐๗ ๐๓๔ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
วัตถทานกถานิสังโสเชยย	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๗ ๐๐	+
สคาถวัคคสังยุตตนิกาย	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๙ ๐๐	+
สคาลวัตถุ	๕	๑๒๐๔	๒๐ ๑๒๖ ๐๑	+
สติปัฏฐาน	๑	มปก	๐๒ ๒๐๒ ๐๒	+
สติปัฏฐาน	๑	มปก	๐๒ ๒๐๙ ๐๖	+
สติปัฏฐาน	๓	มปก	๐๒ ๒๑๒ ๐๓	+
สติปัฏฐาน	๒	๑๑๔๘	๒๐ ๑๕๓ ๐๒	-
สติปัฏฐานสูต	๒	มปก	๒๐ ๐๕๔ ๐๒	-
สถุปวังสวิฏฐาร	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๑ ๐๓	+
สถุปวังสลังเขป	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๑ ๐๒	+
สธัมโมปาจนะ	๗	๑๒๐๓	๒๐ ๐๔๔ ๐๒	+
สธัมโมปายนะ	๖	๑๒๗๕	๐๒ ๐๑๔ ๐๐	+
สธัมโมปายนะ	๖	๑๑๙๒	๐๒ ๐๗๙ ๐๐	+
สนธิ	๑	๑๑๙๔	๒๐ ๐๗๔ ๐๔	+
สนธิ	๑	มปก	๒๐ ๑๖๐ ๐๗	+
สมจิตตสูต	๑	๑๒๐๙	๐๒ ๑๘๒ ๐๕	+
สมจิตตสูต	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๑๓๐ ๐๖	-
สมจิตตสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๔๒ ๐๖	-
สมจิตตสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๒๘ ๐๒	+
สมภมิต	๑	๑๒๗๔	๒๐ ๐๒๒ ๐๒	+
สมภมิต	๑	๑๒๗๒	๒๐ ๑๐๕ ๐๒	+
สมภมิต	๔	ตจศ	๐๗ ๑๖๘ ๐๐	-
สมภมิต	๑	๑๒๖๘	๒๐ ๑๒๙ ๐๑	-
สมาส	๑	๑๑๘๓	๐๔ ๒๓๙ ๐๑	+
สมุทโฆส	๑	มปก	๒๐ ๑๕๙ ๐๑	+
สมุทโฆส	๒	๑๑๙๖	๒๐ ๐๘๘ ๐๑	+
สมันตปาสาทิกา	๑๒	๑๑๙๒	๐๑ ๐๔๔๓ ๐๐	+
สมันตปาสาทิกา	๑๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๓ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สมันตปาสาทิกา	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๙ ๐๐	+
สมันตปาสาทิกา	๑๘	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๐ ๐๐	+
สมันตปาสาทิกา	๑๖	๑๒๐๔	๐๔ ๑๗๐ ๐๐	+
สมันตปาสาทิกา	๙	มปก	๐๔ ๒๐๐ ๐๐	+
สมันตปาสาทิกา	๑๖	๑๑๙๒	๐๔ ๒๑๑ ๐๐	+
สมันตปาสาทิกา	๑๘	๑๑๙๗	๐๔ ๒๐๗ ๐๐	+
สมันตปาสาทิกา	๑๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๕ ๐๐	+
สรีมหามายา	๖	๑๑๙๒	๑๑ ๐๑๒ ๐๐	+
สรีมหามายานิพพาน	๖	มปก	๑๑ ๐๒๐ ๐๐	+
สรีสุทโธทนนิพพาน	๒	๑๒๑๒	๐๒ ๑๗๔ ๐๙	+
สลากริกวิชานสูต	๑	๑๒๗๙	๒๐ ๐๕๒ ๐๕	-
สลากริกวิชานสูต	๔	ตจศ	๒๐ ๑๗๑ ๐๕	-
สวดปาฏิโมกข์	๑	มปก	๒๐ ๑๖๔ ๐๒	+
สวดมนต์แปล	๖	มปก	๐๖ ๐๐๕ ๐๐	+
สวดเบิก,ยันต์เทียน,โหราศาสตร์*	๑	มปก	๒๐ ๑๖๕ ๐๐	+
สฬายตนวัคคสังยุตตนิกาย	๑๘	๑๑๙๖	๐๔ ๑๕๖ ๐๐	+
สฬายตนวัคคสังยุตตนิกาย	๑๗	๑๑๙๑	๐๔ ๑๗๑ ๐๐	+
สฬายตนวัคคสังยุตตนิกาย	๑๗	๑๒๐๔	๐๔ ๒๓๗ ๐๐	+
สามไตร	๓	๑๒๓๔	๑๐ ๑๒๐ ๐๐	+
สามไตร	๑	มปก	๒๐ ๑๖ ๘ ๐๔	-
สามัญญผลสูต	๘	๑๒๐๐	๐๒ ๐๔๖ ๐๐	+
สามัญญผละ	๖	๑๑๙๙	๒๐ ๑๑๘ ๐๐	+
สามัญญผละ	๘	๑๑๙๒	๐๒ ๐๔๒ ๐๐	+
สามัญญผละ	๗	๑๑๒๘	๐๒ ๐๔๓ ๐๑	+
สามัญญผละ	๗	๑๒๗๕	๐๒ ๑๐๙ ๐๐	+
สารสังคหะ	๑๔	๑๒๐๒	๐๔ ๒๕๑ ๐๐	+
สารัตถทีปนี	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๑ ๐๐	+
สารัตถทีปนี	๕	๑๑๙๒	๒๐ ๐๗๑ ๐๑	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สารัตถทีปนี	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๙ ๐๑	+
สารัตถทีปนีฏิกา สมันตปาสาทิกา	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๕๙ ๐๐	+
สารัตถทีปนีฏิกาจตุตถสมันตปาสาทิกา	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๗ ๐๑	+
สารัตถสมุจเจยย	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๔ ๐๐	+
สเพารธัมม์	๒	๑๑๕๑	๑๐ ๐๔๕ ๐๒	+
สเสมิรา	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๓๔ ๐๓	+
สุกรวัตถุ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๒ ๐๑	+
สุชวัณณะ	๙	๑๑๖๔	๐๗ ๑๕๑ ๐๐	+
สุชวัณณะ	๓	ตจศ	๒๐ ๑๖๙ ๐๑	-
สุตตนิเทส	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๘ ๐๑	+
สุตตนิเทสการก	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๙ ๐๖	+
สุตตนิเทสการก	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๕ ๐๕	+
สุตตนิเทสกิตก์	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๕ ๐๑	+
สุตตนิเทสกิตก์	๑	๑๑๙๕	๐๔ ๑๓๙ ๐๒	+
สุตตนิเทสตัทธิต	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๕ ๐๓	+
สุตตนิเทสตัทธิต	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๙ ๐๔	+
สุตตนิเทสนาม	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๙ ๐๗	+
สุตตนิเทสนาม	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๕ ๐๖	+
สุตตนิเทสสนธิ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๙ ๐๘	+
สุตตนิเทสสนธิ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๕ ๐๗	+
สุตตนิเทสสมาส	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๙ ๐๕	+
สุตตนิเทสสมาส	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๕ ๐๔	+
สุตตนิเทสอาขยาต	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๕ ๐๒	+
สุตตนิเทสอาขยาต	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๙ ๐๓	+
สุตตนิเทสอุณณาทิ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๕ ๐๘	+
สุตตนิเทสอุณณาทิกะ	๑	๑๑๙๕	๐๔ ๑๓๙ ๐๑	+
สุตตสังคหปกรณะ	๑๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๓๙ ๐๑	+
สุตตสังคหะ	๑๒	๑๒๐๖	๐๒ ๐๙๓ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สุตตสังคหะ	๑๐	๑๒๐๔	๐๒ ๑๓๒ ๐๐	+
สุตตสังคหะ	๑	๑๑๙๗	๐๒ ๒๐๙ ๐๒	+
สุตตสังคหะ	๑	๓๑๒๐๔	๐๒ ๐๙๑ ๐๐	+
สุตตสังคหะ	๘	๑๑๘๘	๐๔ ๒๒๗ ๐๐	+
สุตตโวหาร	๒	๑๒๐๑	๒๐ ๐๒๓ ๐๕	+
สุตตันตวิภังคจริยา	๑	มปก	๒๐ ๑๓๘ ๐๑	-
สุตตันตวิภังคะ	๑	มปก	๐๒ ๒๐๙ ๐๔	+
สุตตันตวิภังคะ	๑	มปก	๒๐ ๑๓๘ ๐๓	-
สุตตันปฏกะ	๑	มปก	๒๐ ๑๗๘ ๐๙	-
สุตโสม	๑	๑๒๒๘	๒๐ ๐๙๖ ๐๒	-
สุตโสม	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๑๕๔ ๐๒	-
สุตโสม	๖	๑๒๓๒	๐๗ ๑๒๖ ๐๐	+
สุตโสม	๑	มปก	๒๐ ๑๒๖ ๐๐	+
สุตโสม	๔	ตจศ	๐๗ ๑๕๘ ๐๔	+
สุทธนู	๒	๑๒๗๕	๒๐ ๐๕๗ ๐๒	-
สุทธนู	๕	ตจศ	๐๗ ๑๖๗ ๐๑	-
สุทธนู	๒	มปก	๒๐ ๑๔๔ ๐๑	+
สุทธาโภชนะ	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๒๔๕ ๐๕	+
สุธน	๑	๑๐๖๕	๐๗ ๑๕๘ ๑๐	+
สุนันทสูต	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๑๕๘ ๐๙	+
สุนันทะน้ำนมอีน	๑	๑๒๒๐	๒๐ ๐๑๗ ๐๔	+
สุพรหมโมกขะ	๗	๑๒๐๔	๐๗ ๐๓๗ ๐๐	+
สุพรหมโมกขะ	๗	๑๑๙๖	๐๗ ๑๕๖ ๐๐	+
สุภัทธา	๑	๑๒๑๘	๒๐ ๑๐๔ ๐๒	+
สุมนมาลาการ	๑	๑๑๖๑	๒๐ ๐๔๑ ๐๒	+
สุมนเสฏฐี	๓	๑๒๗๔	๒๐ ๑๐๓ ๐๑	+
สุริยวงส์หงส์อามาจ	๖	๑๒๑๖	๐๗ ๐๑๘ ๐๐	+
สุวัณณชาดก	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๔๘ ๐๔	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สุวัณณชาดก	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๑๑๖ ๐๑	+
สุวัณณชาดก	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๑๖๐ ๐๒	+
สุวัณณปทุมมุกขราช	๑	๑๒๔	๐๗ ๑๕๗ ๐๑	+
สุวัณณปัญหาปูคำ	๑	มปก	๐๗ ๑๕๓ ๐๐	+
สุวัณณมิคะกวางคำ	๓	ตจศ	๐๗ ๑๖๗ ๐๔	-
สุวัณณมังสะ	๑๑	๑๑๒๔	๒๐ ๑๐๘ ๐๓	+
สุวัณณสยาม	๒	๑๑๙๙	๐๗ ๐๘๘ ๐๓	+
สุวัณณสยาม	๒	๑๑๙๘	๐๗ ๑๔๔ ๐๒	+
สุวัณณะขางคำจะก่าหัวเขียว	๑	๑๒๕๒	๒๐ ๑๕๒ ๐๒	+
สุวัณณะหอยสังข์	๖	๑๑๕๒	๐๗ ๑๓๙ ๐๐	+
สุสิมชาดก	๑	๑๑๙๗	๐๗ ๐๕๒ ๐๓	+
สุสิมชาดก	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๐ ๐๑	+
สุสิมชาดก	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๐ ๐๑	+
สุสิมะ	๑	๑๒๐๔	๐๗ ๐๔๔ ๐๒	+
สุโข	๑	๑๒๕๓	๐๗ ๑๕๒ ๐๒	+
สุโพธาลังการ	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๐๓ ๐๖	+
สุโพธาลังการ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๐ ๐๒	+
สูตมนต์ทังห้า	๕	มปก	๒๐ ๐๗๕ ๐๒	+
สูตสนธินาม	๑	มปก	๒๐ ๑๖๐ ๑๐	-
สูตสัททา	๑	มปก	๒๐ ๑๖๐ ๐๕	+
สูตโวหาร	๑	๑๒๓๕	๒๐ ๑๐๒ ๐๕	+
สิงคาลสูต	๗	๑๒๐๕	๐๒ ๑๔๒ ๐๐	+
สิงคาลสูต	๑	๑๒๑๘	๒๐ ๑๐๔ ๐๑	+
สิงสาราช	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๐๙๐ ๐๑	+
สิธาตุโทน	๑	๑๒๖๖	๒๐ ๑๗๘ ๐๒	-
สิรสา	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๖๕ ๐๒	+
สิรสา	๑	๑๒๖๙	๐๗ ๑๕๘ ๐๒	+
สิรสา	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๐๑๗ ๐๓	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สิริจุทามณี	๑	มปก	๒๐ ๑๒๕ ๐๙	+
สิริจุรามณี	๑	๑๒๗๔	๒๐ ๑๒๕ ๐๙	+
สิริมูลกิตติ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๐๙ ๐๑	+
สิริมูลกิตติ	๒	๑๒๐๐	๒๐ ๐๗๗ ๐๙	+
สีมาวินิจไฉย	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๑ ๐๑	+
สีมาวินิจไฉย,ปริวาสกัมม์	๑	๑๒๐๒	๐๙ ๐๓๑ ๐๐	+
สีลกถา	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๖๒ ๐๓	+
สีลขันธวัคคทีฆนิกาย	๑๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๑ ๐๐	+
สีลขันธวัคคทีฆนิกาย	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๕ ๐๐	+
สีลขันธวัคค์	๑๑	๑๑๙๑	๐๔ ๑๓๓ ๐๐	+
สีลภาวนาชาดก	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๖๒ ๐๕	+
สีวิไสย/สรีวิไชย	๑๕	๑๑๙๙	๐๗ ๑๓๕ ๐๐	+
สักกนิบาต	๔	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๗ ๐๓	+
สักกปัญหา	๑	๑๑๙๒	๐๒ ๐๕๑ ๐๒	+
สักกปัญหา	๑	๑๑๒๔	๒๐ ๑๐๘ ๐๒	+
สักกปัญหา	๑	๑๒๐๔	๐๒ ๐๗๕ ๐๒	+
สักกาภิมาสมหาเวสสันตระ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๐ ๐๒	+
สัคคติทีปนี	๑๔	๑๑๗๗	๐๔ ๐๔๑ ๐๐	+
สัคคติทีปนี	๑๕	๑๑๙๒	๑๐ ๐๕๓ ๐๐	+
สัคคติทีปนี	๕	๑๒๐๔	๐๐ ๐๘๓ ๐๐	+
สัคคติทีปนี	๕	๑๒๒๒	๐๒ ๐๔๕ ๐๐	+
สัคคาวตาล	๖	๑๑๙๒	๒๐ ๑๕๐ ๐๑	+
สัคคาวตาล	๗	๑๑๙๙	๐๒ ๐๘๗ ๐๐	+
สังกิจจะ	๑	๑๒๐๓	๒๐ ๐๔๔ ๐๑	+
สังขวัฒนะ	๕	๑๒๗๒	๑๐ ๑๒๕ ๐๐	+
สังยุตตนิกาย	๑๑	๑๒๐๔	๐๒ ๑๙๒ ๐๐	+
สังยุตตนิกาย	๑๘	๑๒๐๕	๐๒ ๑๕๒ ๐๐	+
สังรวมธาตุ	๔	๑๒๐๔	๐๒ ๑๙๒ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สังรวมธาตุ	๔	๑๑๙๙	๒๐ ๑๓๔ ๐๓	+
สังเขป	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๑๑	+
สังเวควัตถุ	๑	๒๕๐๒	๐๒ ๑๓๐ ๐๒	+
สังเวควัตถุ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๐๙ ๐๓	+
สังเวควัตถุ	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๙ ๐๔	+
สัฏฐินิบาต	๑	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๘ ๐๒	+
สัฏฐินิบาต	๓	๑๑๙๑	๐๗ ๑๓๐ ๐๒	+
สันตตินิบาต	๕	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๗ ๐๔	+
สันตตตินิบาต	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๘ ๐๕	+
สันตตตินิบาต	๔	๑๑๙๖	๐๗ ๑๑๒ ๐๐	+
สันตตตินิบาต	๑๐	มปก	๐๗ ๑๔๗ ๐๐	+
สัททวิธานลักขณะ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๑ ๐๑	+
สัททสารัตถชาลินี	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๑๐	+
สัททา	๘	๑๒๑๖	๐๔ ๐๙๑ ๐๑	+
สัททา	๘	๑๑๑๐	๐๔ ๒๒๙ ๐๐	+
สัททาทังแปด	๘	๑๒๐๒	๐๔ ๑๔๘ ๐๐	+
สัททาทังแปด	๘	มปก	๐๔ ๑๗๓ ๐๐	+
สัททาพินทุ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๐ ๐๓	+
สัททาย่อย	๑๗	๑๑๙๘	๐๔ ๑๓๐ ๐๐	+
สัททาวาจกลักขณะ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๑ ๐๒	+
สัททาวิทาน	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๐ ๐๒	+
สัททาวิมาลา	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๖๒ ๐๒	+
สัททาวิเสส	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๐๙	+
สัททาโมกขลานะ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๖ ๐๒	+
สัททัตถเถทจินตา	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๒ ๐๔	+
สัทธัมโมปายนะ	๘	๑๒๐๐	๐๒ ๑๕๔ ๐๐	+
สันทวุตติ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๐ ๐๔	+
สับกถาวัตถุ/สัพท์กถาวัตถุ	๘	๑๑๙๘	๐๓ ๐๓๕ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สับการกะ/สัพท์การกะ	๑๐	๐๐๙๘	๑๖ ๐๐๑ ๐๐	+
สับการแก้ร่ำสูต/สัพท์การแก้ร่ำสูตร	๑	๑๘๗	๒๐ ๑๑๔ ๐๕	+
สับกิจจวิไนย/สัพท์กิจจวิไนย	๙	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๔ ๐๒	+
สับกิตก์/สัพท์กิตก์	๔	๑๒๐๒	๑๖ ๐๐๓ ๐๔	+
สับกิตก์/สัพท์กิตก์	๒	๑๑๙๑	๑๖ ๐๐๕ ๐๐	+
สับกังขาวิตรณี/สัพท์กังขาวิตรณี	๑๒	๑๑๘๔	๐๑ ๐๒๕ ๐๐	+
สับกังขาเวตตรณี/สัพท์กังขาเวตตรณี	๑๔	๑๑๙๘	๐๑ ๐๐๓ ๐๐	+
สับกังขาเวตตรณี/สัพท์กังขาเวตตรณี	๑๐	๑๑๙๘	๐๑ ๐๐๘ ๐๐	+
สับขุททกสิกขา/สัพท์ขุททกสิกขา	๕	๑๒๐๔	๐๑ ๐๓๔ ๐๐	+
สับคุรุปเทส/สัพท์คุรุปเทส	๘	๑๑๙๘	๐๑ ๐๐๑ ๐๐	+
สับคัณฐี/สัพท์คัณฐี	๑	๑๑๔๒	๒๐ ๑๒๗ ๐๓	+
สับฎิกาธาตุกถา/สัพท์ฎิกาธาตุกถา	๑๒	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๑ ๐๐	+
สัพท์ฎิกาอภิธัมมาสังคหะ	๑๖	๑๑๙๕	๐๓ ๐๒๖ ๐๐	+
สับติทธิต/สัพท์ติทธิต	๒	๑๒๐๒	๑๖ ๐๐๓ ๐๒	+
สับติทธิต/สัพท์ติทธิต	๓	๑๑๙๑	๑๖ ๐๑๐ ๐๑	+
สับธัมมจักก์/สัพท์ธัมมจักก์	๑	๑๑๘๓	๐๒ ๑๗๐ ๐๓	+
สับธัมมปาทะ/สัพท์ธัมมปาทะ	๓	๑๒๐๕	๒๐ ๑๒๐ ๐๑	-
สับธมมาสังคิณี/สัพท์ธัมมาสังคิณี	๑๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๖๓ ๐๓	+
สับธัมม์แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๑	๑๒๐๖	๒๐ ๑๒๒ ๐๗	+
สับนาม/สัพท์นาม	๘	๑๑๙๖	๑๖ ๐๐๖ ๐๐	+
สับนาม/สัพท์นาม	๔	๑๑๙๗	๑๖ ๐๑๖ ๐๑	-
สับนโมเมพุทธา/สัพท์นโมเมพุทธา	๑	๑๑๘๓	๐๒ ๑๗๐ ๐๔	+
สับนิขาทนทัณฑ์/สัพท์นิขาทนทัณฑ์	๑	๑๘๗	๒๐ ๑๑๔ ๐๔	+
สับนิปุณณปทะ/สัพท์นิปุณณปทะ	๒	๑๑๗๘	๑๖ ๐๑๑ ๐๐	+
สับบาลีมหาปัฏฐาน/สัพท์บาลีมหาปัฏฐาน	๓	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๘ ๐๒	+
สับบาลีมหาวัคค์/สัพท์บาลีมหาวัคค์	๑๖	มปก	๐๑ ๐๔๗ ๐๐	+
สับบั้งธาตุกิตก์/สัพท์บั้งธาตุกิตก์	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๑๔๑ ๐๒	+
สับบั้งธาตุอาขยาต/สัพท์บั้งธาตุอาขยาต	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๑๔๑ ๐๑	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สับบั้งธาตุอุณณาทิ/สัพท์บั้งธาตุอุณณาทิ	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๑๔๑ ๐๓	+
สับบั้งต้นโพธิสัต/สัพท์บั้งต้นโพธิสัต	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๖๓ ๐๑	+
สับปฐม/สัพท์ปฐม	๒๒	๑๑๙๘	๐๑ ๐๔๖ ๐๐	+
สับปาจิตตีย์/สัพท์ปาจิตตีย์	๑๐	มปก	๐๑ ๐๓๐ ๐๐	+
สับปาฏิโมกข์/สัพท์ปาฏิโมกข์	๕	๑๑๘๕	๐๑ ๐๓๗ ๐๑	+
สับปาฏิโมกข์/สัพท์ปาฏิโมกข์	๕	๑๒๓๗	๐๑ ๐๓๘ ๐๐	+
สับปาฏิโมกข์/สัพท์ปาฏิโมกข์	๒	๑๑๘๗	๒๐ ๑๔๙ ๐๒	-
สับปาทปุณณสังคหะ/สัพท์ปาทปุณณสังคหะ	๓	๑๑๘๗	๐๒ ๒๑๑ ๐๐	+
สับปาราชิก/สัพท์ปาราชิก	๒๑	๑๑๑๒	๐๑ ๐๒๐ ๐๐	+
สับปาราชิก/สัพท์ปาราชิก	๒๑	๑๑๘๔	๐๑ ๐๓๕ ๐๐	+
สับปาราชิก/สัพท์ปาราชิก	๒	๒๓๑๐	๒๐ ๑๖๑ ๐๓	-
สับปุคคลบัญญัตติ/สัพท์ปุคคลบัญญัตติ	๖	๑๑๙๘	๐๓ ๐๒๗ ๐๐	+
สับปุณณสังคหะ/สัพท์ปุณณสังคหะ	๔	๑๑๘๗	๒๐ ๑๔๙ ๐๑	+
สับมหาปัฏฐาน/สัพท์มหาปัฏฐาน	๑๒	๑๒๐๔	๐๓ ๐๒๔ ๐๐	+
สับมหาปัฏฐานปกรณะ/สัพท์มหาปัฏฐานปกรณะ	๔	๑๑๙๕	๐๓ ๐๒๕ ๐๑	+
สับมหาวัคคทีฆนิกาย/สัพท์มหาวัคคทีฆนิกาย	๑๑	๑๑๙๖	๐๒ ๑๙๐ ๐๐	+
สับมหาวัคค์/สัพท์มหาวัคค์	๒๔	๑๑๘๕	๐๑ ๐๑๗ ๐๐	+
สับมหาวัคค์/สัพท์มหาวัคค์	๑๑	๑๒๐๔	๐๑ ๐๒๒ ๐๐	+
สับมหาสมยูต/สัพท์มหาสมยูต	๑	๑๑๘๓	๐๒ ๑๗๐ ๐๕	+
สัพท์มหาสมันตปาสาทิกา	๑๒	๑๑๘๓	๐๑ ๐๓๖ ๐๐	+
สับมหาเวสสันตระ/สัพท์มหาเวสสันตระ	๑๕	๑๑๙๙	๒๐ ๑๗๕ ๐๑	+
สับมูลสิกขา/สัพท์มูลสิกขา	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๑๒๐ ๐๒	-
สับยมกปกรณะ/สัพท์ยมกปกรณะ	๑	๑๒๐๔	๐๓ ๐๒๓ ๐๓	+
สับยมกะ/สัพท์ยมกะ	๑	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๓ ๐๒	+
สับยมกะ/สัพท์ยมกะ	๑	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๖ ๐๑	+
สับวุตโตไทย/สัพท์วุตโตไทย	๔	๑๑๙๔	๒๐ ๑๗๓ ๐๒	+
สับวิภังค์ปกรณะ/สัพท์วิภังค์ปกรณะ	๑๐	๑๑๙๘	๐๓ ๐๑๓ ๐๐	+
สับวิสุทธิมัคค์/สัพท์วิสุทธิมัคค์	๘	๑๑๙๘	๑๐ ๑๐๙ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สับวิสุทธิมัคค์/สัพท์วิสุทธิมัคค์	๘	๑๑๔๓	๑๐ ๑๑๒ ๐๐	+
สับวิสุทธิมัคค์/สัพท์วิสุทธิมัคค์	๒๐	๑๑๙๘	๑๐ ๐๐๔ ๐๐	+
สับวิสุทธิมัคค์/สัพท์วิสุทธิมัคค์	๑๔	๑๑๘๔	๑๐ ๐๘๗ ๐๐	+
สับสนธิ/สัพท์สนธิ	๓	๑๑๙๗	๑๖ ๐๑๖ ๐๒	-
สับสนธิ/สัพท์สนธิ	๒	มปก	๒๐ ๑๓๗ ๐๑	-
สับสมาส/สัพท์สมาส	๒	๑๒๐๒	๑๖ ๐๐๓ ๐๑	+
สับสมาส/สัพท์สมาส	๓	๑๑๙๑	๑๖ ๐๑๐ ๐๒	+
สับสมันตปาสาทิกา/สัพท์สมันตปาสาทิกา	๑๐	๑๑๙๒	๐๒ ๑๗๒ ๐๐	+
สับสมันตปาสาทิกา/สัพท์สมันตปาสาทิกา	๘	๑๑๙๘	๐๑ ๐๐๒ ๐๐	+
สับสมันตปาสาทิกา/สัพท์สมันตปาสาทิกา	๑๒	๑๑๙๘	๐๑ ๐๐๕ ๐๐	+
สับสมันตปาสาทิกา/สัพท์สมันตปาสาทิกา	๙	๑๑๙๘	๐๑ ๐๐๗ ๐๐	+
สับสมันตปาสาทิกา/สัพท์สมันตปาสาทิกา	๑๒	๑๑๒๓	๐๑ ๐๑๙ ๐๐	+
สับสมันตปาสาทิกา/สัพท์สมันตปาสาทิกา	๑๖	๑๑๙๑	๐๑ ๐๔๑ ๐๐	+
สับสมันตปาสาทิกา/สัพท์สมันตปาสาทิกา	๑๗	๑๑๙๒	๐๑ ๐๔๑ ๐๐	+
สับสมันตปาสาทิกา/สัพท์สมันตปาสาทิกา	๕	ตจศ	๐๑ ๐๔๔ ๐๐	+
สับสมันตปัฏฐาน/สัพท์สมันตปัฏฐาน	๗	๑๑๙๕	๐๑ ๐๓๙ ๐๐	+
สับสมันตาสังฆาทิเสส/สัพท์สมันตาสังฆาทิเสส	๑๐	๑๒๐๒	๐๑ ๐๔๒ ๐๐	+
สับสุตตสังคหะ/สัพท์สุตตสังคหะ	๑๒	๑๑๙๒	๐๒ ๑๙๑ ๐๐	+
สับสุโพธาลังการ/สัพท์สุโพธาลังการ	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๙ ๐๒	+
สับสูตมนต์ทังห้า/สัพท์สูตมนต์ทังห้า	๑	๑๒๗๕	๐๕ ๐๐๑ ๐๐	+
สับสิกขาปทวินิจไฉยเถทจินตา	๑๐	๑๑๙๘	๐๑ ๐๐๔ ๐๐	+
สับสัททาวุตติ/สัพท์สัททาวุตติ	๓	๑๑๘๗	๒๐ ๑๑๔ ๐๒	+
สัพท์สัททาเถทจินดามณี	๑๐	๑๑๘๗	๒๐ ๑๔๔ ๐๑	+
สับสนธิ/สัพท์สนธิ	๑	มปก	๑๖ ๐๑๓ ๐๐	+
สับสัมโม/สัพท์สัมโม	๑๕	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๔ ๐๐	+
สับอภิธัมมาสังคหะ/สัพท์อภิธัมมาสังคหะ	๙	๑๑๙๖	๐๓ ๐๓๒ ๐๐	+
สับอภิธัมมาสังคหะ/สัพท์อภิธัมมาสังคหะ	๑๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๙๒ ๐๒	+
สับอภิธัมมาสังคหะ/สัพท์อภิธัมมาสังคหะ	๘	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๕ ๐๑	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สับอภิธัมมาสังคหะ/สัพท์อภิธัมมาสังคหะ	๕	๑๑๗๐	๐๓ ๐๒๐ ๐๐	+
สับอาขยาต/สัพท์สับอาขยาต	๓	๑๒๐๒	๐๖ ๐๐๓ ๐๓	+
สับอาขยาต/สัพท์สับอาขยาต	๔	๑๑๙๑	๑๖ ๐๐๓ ๐๓	+
สับอุจจารณวิธี/สัพท์อุจจารณวิธี	๑	๑๑๘๗	๒๐ ๑๔๔ ๐๓	+
สับอุณณาทิ/สัพท์อุณณาทิ	๓	๑๑๙๑	๑๖ ๐๑๐ ๐๖	+
สับอณุณาส/สัพท์อุณณาส	๓	๑๒๔๕	๑๖ ๐๐๒ ๐๑	+
สับอิติปิโส/สัพท์อิติปิโส	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๖๓ ๐๒	+
สับอิสิคิลิมานันทสูต/สัพท์อิสิคิลิมานันทสูต	๓	๑๑๘๓	๐๒ ๑๗๐ ๐๑	+
สับอักขรคัณฐี/สัพท์อักขรคัณฐี	๓	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๑ ๐๑	+
สับอักขระ/สัพท์อักขระ	๕	๑๑๘๘	๑๐ ๐๓๔ ๐๐	+
สับอักขระ/สัพท์อักขระ	๕	๑๒๐๔	๑๐ ๐๖๒ ๐๐	+
สับอักขระ/สัพท์อักขระ	๘	๑๐๑๒	๑๐ ๐๙๐ ๐๐	+
สับอักขระ/สัพท์อักขระ	๕	๑๑๙๘	๑๐ ๑๐๕ ๐๐	+
สับอัตถกถาวัตถุ/สัพท์อัตถกถาวัตถุ	๓	๑๒๐๔	๒๐ ๑๑๕ ๐๑	+
สับอัตถกถาวัตถุ/สัพท์อัตถกถาวัตถุ	๓	๑๑๙๖	๒๐ ๑๒๘ ๐๒	-
สับอัตถยมกะ/สัพท์อัตถยมกะ	๔	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๖ ๐๒	+
สับอัตถยมกะ/สัพท์อัตถยมกะ	๔	๑๒๐๔	๐๓ ๐๒๓ ๐๑	+
สับอัตถสาลินี/สัพท์อัตถสาลินี	๑๑	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๒ ๐๐	+
สับอัตถามหาปัฏฐาน/สัพท์อัตถามหาปัฏฐาน	๑๑	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๘ ๐๑	+
สับอัตถายมกะ/สัพท์อัตถายมกะ	๔	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๓ ๐๓	+
สับอัพพันตรนิทาน/สัพท์อัพพันตรนิทาน	๙	๑๑๙๘	๑๑ ๐๒๑ ๐๐	+
สับเวสสันตระ/สัพท์เวสสันตระ	๑๔	๑๑๘๑	๐๗ ๐๓๘ ๐๐	+
สับโยชนายมกะ/สัพท์โยชนายมกะ	๒	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๓ ๐๑	+
สับโยชนายมกะ/สัพท์โยชนายมกะ	๒	๑๑๙๘	๐๓ ๐๐๖ ๐๓	+
สับโยชนายมกะ/สัพท์โยชนายมกะ	๒	๑๒๐๔	๐๓ ๐๒๓ ๐๒	+
สับโลกสาสนา/สัพท์โลกสาสนา	๑	มปก	๒๐ ๑๔๔ ๐๓	+
สับสปเพส	๑๒	๑๑๙๘	๑๐ ๑๔๗ ๐๐	+
สัพพธัมม์	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๔ ๐๗	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สัพพนาม	๑๐	มปก	๒๐ ๑๓๙ ๐๒	-
สัพพัญญู	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๔ ๐๓	+
สัมปโยคลักขณะ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๐๕	+
สัมภรสูต	๑๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๔ ๐๐	+
สัมมาปริพพาชนิยสูต	๑	๑๒๔๗	๐๒ ๒๐๓ ๐๑	+
สัมมาปริพพาชนิยสูต	๑	มปก	๐๒ ๒๐๗ ๐๒	+
สัมมาปริพพาชนิยสูต	๑	๑๒๐๕	๐๒ ๐๙๒ ๐๑	+
สัมมาปริพาชนิยสูต	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๐๒๗ ๐๓	+
สัมมาปริพาชนิยสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๓๙ ๐๗	+
สัมมาปริพาชนิยสูต	๑	๑๒๑๔	๒๐ ๐๗๒ ๐๑	+
สัมมาปริพาชนิยสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๗๕ ๐๔	+
สัมมาปริพาชนิยสูต	๑	มปก	๒๐ ๐๗๖ ๐๓	-
สัมมาปริพาชนิยสูต	๒	๑๒๓๓	๒๐ ๐๙๗ ๐๔	+
สัมมาปริพาชนิยสูต	๑	๑๒๐๖	๒๐ ๑๒๒ ๐๑	+
สัมมาปริพาชนิยสูต	๑	๑๒๐๗	๒๐ ๑๔๒ ๐๙	+
สัมมาปริพาชนิยสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๔๖ ๐๒	-
สัมมาปริพาชนิยสูต	๑	๒๔๙๗	๒๐ ๑๖๑ ๐๒	-
สัมเพียง	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๗ ๐๐	+
สัมโมหวิโนทนี	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๔ ๐๐	+
สัมโมหวิโนทนี	๑๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๕๐ ๐๐	+
สงส์ผาคำ	๓	๑๒๕๓	๐๗ ๑๕๒ ๐๑	+
หนังสือสำแดงราธนาอุโบสถ	๑	มปก	๒๐ ๑๖๔ ๐๑	+
หนังสือเรียกขวัญควาย	๑	มปก	๒๐ ๑๗๖ ๐๖	+
อกาลวัตตสูต	๑	มปก	๒๐ ๒๑๒ ๐๒	+
อกาลวัตตสูต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๔ ๐๓	+
องค์การหลวง	๑	มปก	๒๐ ๐๑๕ ๐๓	+
อตุลคัณฐะ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๔ ๐๓	+
อนาคตวงส์	๕	๑๑๙๒	๑๓ ๐๐๙ ๐๑	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
อนาคตวงส์	๕	๑๒๐๔	๒๐ ๐๓๖ ๐๒	+
อนุฏิกาธาตุกถา	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๐ ๐๓	+
อนุฏิกาธาตุกถา	๑	๑๑๙๖	๐๔ ๒๒๒ ๐๔	+
อนุฏิกาธัมมสังคิณี	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๓ ๐๐	+
อนุฏิกาปุคคลบัญญัตติ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๖ ๐๓	+
อนุฏิกาปุคคลบัญญัตติ	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๔ ๐๓	+
อนุสสติกัมมัฏฐาน	๗	๑๒๐๕	๒๐ ๐๓๐ ๐๑	+
อนุโลกสาสนา	๒	๑๑๙๙	๒๐ ๐๖๕ ๐๑	+
อณุโลมทุกกติกกปัฏฐาน	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๐ ๐๒	+
อนันภารธัมมิก	๑	มปก	๒๐ ๑๒๕ ๐๒	-
อภิธัมมสังคหะ	๑	๑๑๙๓	๐๔ ๐๙๓ ๐๓	+
อภิธัมมสังคหะ	๒	๑๑๙๖	๐๔ ๑๕๕ ๐๒	+
อภิธัมมายมกะ	๗	๑๑๓๑	๐๓ ๐๐๗ ๐๐	+
อภิธัมมสังคหะ	๕	๑๑๔๔	๐๓ ๐๒๘ ๐๐	+
อภิธัมมสังคหะ	๒	๑๑๙๘	๒๐ ๐๙๒ ๐๑	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๖	๑๑๖๓	๐๓ ๐๑๑ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๑๐	๑๒๐๔	๐๓ ๐๑๔ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๔	๑๑๓๓	๐๓ ๐๑๘ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๗	๑๑๘๖	๐๓ ๐๑๙ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๗	๑๒๒๕	๐๓ ๐๒๙ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๗	มปก	๐๓ ๐๓๓ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๗	๑๒๐๑	๐๓ ๐๓๖ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๑๕	ตจศ	๐๓ ๐๓๗ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๒๑	ตจศ	๐๓ ๐๓๘ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๘	๑๑๙๒	๐๔ ๑๔๔ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๙	๑๑๙๖	๐๔ ๑๗๖ ๐๐	+
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๗	๑๒๒๓	๒๐ ๐๙๕ ๐๑	-
อภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๐๕๔ ๐๕	-

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
อภิธัมมาเจ็ดกัมภีร์	๑	๑๑๖๖	๒๐ ๑๗๐ ๐๙	-
อภิธัมมาเจ็ดกัมพีจอง	๑	มปก	๒๐ ๑๖๔ ๐๓	+
อภิมมาสังคิณี	๑๔	๑๐๒๔	๐๔ ๑๓๗ ๐๐	+
อมตรสธาราฏิกาอนาคตวังสะ	๗	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๗ ๐๒	+
อมตสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๕๖ ๐๗	-
อมิตตพินธุ	๑	๑๑๙๒	๒๐ ๐๗๑ ๐๒	+
อรุณณวดี	๔	๑๒๐๗	๐๗ ๑๔๐ ๐๐	+
อรินทุม	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๐๓ ๐๗	+
อสีตินิบาต	๘	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๘ ๐๓	+
อสีวิสสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๗๐ ๐๖	+
อฬวักกยักข์	๒	๑๒๐๒	๒๐ ๐๔๕ ๐๓	+
อาขยาต	๑	๑๑๘๓	๐๔ ๒๓๙ ๐๓	+
อาขยาต	๔	๑๒๔๕	๑๖ ๐๐๒ ๐๓	+
อาขยาต	๑	มปก	๒๐ ๑๕๙ ๐๘	-
อาชานียสูต	๑	มปก	๐๒ ๒๐๙ ๐๕	+
อาฏานาฏิยสูต	๑	๑๑๙๓	๐๔ ๐๙๓ ๐๒	+
อานิสงส์	๕	๑๒๐๔	๒๐ ๐๓๖ ๐๑	+
อานิสงส์กฐิน	๑	มปก	๐๖ ๐๐๔ ๐๘	+
อานิสงส์ก่อเจดีซาย/อานิสงส์ก่อเจดีย์ซาย	๑	๑๒๖๘	๒๐ ๑๒๙ ๐๒	-
อานิสงส์ธัมมจักกัปปวัตตนสูต	๑	๑๑๙๖	๐ ๑๓๑ ๐๑	+
อานิสงส์น้ำบ่อ,สาลา,ขัว	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๑๗๐ ๐๔	+
อานิสงส์บวช	๑	มปก	๒๐ ๑๗๐ ๐๓	-
อานิสงส์บวชใหม่	๑	มปก	๐๖ ๐๐๔ ๐๗	+
อานิสงส์ประทีป	๑	๑๒๓๗	๒๐ ๐๓๗ ๐๗	+
อานิสงส์ปิฏกะทังสาม	๑	๑๒๓๗	๐๒ ๐๓๗ ๐๔	+
อานิสงส์ปิฏกะทังสาม	๑	๑๑๔๘	๒๐ ๑๕๓ ๐๓	-
อานิสงส์ปิฏกะทังสาม	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๑๕๔ ๐๑	-
อานิสงส์ปิฏกะทังสาม	๑	มปก	๒๐ ๑๗๐ ๐๒	-

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
อานิสงส์ผ้าทอด	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๔๘ ๐๕	-
อานิสงส์ผ้าวัสสา	๒	๑๒๒๖	๒๐ ๐๓๘ ๐๓	+
อานิสงส์ราชภิเสก	๑	มปก	๐๖ ๐๐๔ ๑๐	+
อานิสงส์รักษาสีล	๑	มปก	๒๐ ๐๖๙ ๐๔	-
อานิสงส์รักษาสีล	๒	๑๒๗๒	๒๐ ๑๐๙ ๐๑	+
อานิสงส์สูต	๑	มปก	๐๖ ๐๐๔ ๐๖	+
อานิสงส์สีล	๑	๑๒๔๒	๐๖ ๐๐๔ ๐๓	+
อานิสงส์สังรวมธาตุ	๑	๑๒๑๑	๒๐ ๐๘๕ ๐๒	+
อานิสงส์สัพพทาน	๑๑	๑๑๙๘	๐๖ ๐๐๑ ๐๐	+
อานิสงส์สัพพทาน	๘	๑๑๙๖	๐๖ ๐๐๒ ๐๐	+
อานิสงส์สัพพทาน	๑๒	๑๒๐๗	๐๖ ๐๐๓ ๐๐	+
อานิสงส์สัพพทาน	๑	มปก	๐๖ ๐๐๔ ๐๙	+
อานิสงส์สัพพทาน	๕	๑๑๙๒	๑๓ ๐๐๙ ๐๒	+
อานิสงส์สัพพทาน	๑	มปก	๒๐ ๑๒๕ ๐๕	-
อานิสงส์ส้างพุทธรูป	๑	๑๑๗๕	๐๖ ๐๐๔ ๐๔	+
อานิสงส์ส้างหีดธัมม์	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๐๖๑ ๐๓	+
อานิสงส์ส้างหีดธัมม์และอานิสงส์ฟังธัมม์	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๑๑๑ ๐๒	+
อานิสงส์หนูเผือก	๑	มปก	๐๖ ๐๐๔ ๐๒	+
อานิสงส์หนูเผือก	๑	๑๒๔๒	๒๐ ๑๗๓ ๐๒	+
อานิสงส์เขียนธัมม์	๑	๑๒๒๖	๒๐ ๐๓๘ ๐๕	+
อานิสงส์เผาศพ	๑	มปก	๐๖ ๐๐๔ ๐๑	+
อานิสงส์เวสสันตระ	๑	๑๒๗๓	๐๗ ๐๖๔ ๐๒	+
อานิสงส์แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๑๗๔ ๐๓	+
อานิสงส์โพธิสัตเจ้าหื้อผ้าเปนทาน	๑	๑๒๖๒	๐๖ ๐๐๔ ๐๕	+
อานันทเถรนิพพาน	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๐๗๗ ๐๑	+
อารัพภชาดก	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๒๓ ๐๒	+
อโยกุมมาร	๑	มปก	๒๐ ๑๔๔ ๐๗	+
อโสกธัมมราชนิพพาน	๑	๑๒๑๒	๐๒ ๑๗๔ ๐๘	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
อโสกนิพพาน	๑	๑๒๐๒	๑๖ ๐๐๗ ๐๓	+
อุณณาทิ	๓	๑๒๐๒	๑๖ ๐๐๗ ๐๓	+
อุณณาทิกกัปป์	๑	๑๑๘๓	๐๔ ๒๓๙ ๐๔	+
อุณณาทิกะ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๕ ๐๕	+
อุณหัสสวิไชย	๑	๑๒๗๓	๒๐ ๑๓๓ ๐๒	-
อุณหัสสวิไชย	๗	ตจศ	๐๒ ๒๐๐ ๐๐	+
อุทธาหอร/อุทธาหอรณ์	๑	มปก	๒๐ ๑๖๐ ๐๔	+
อุทธาหอรการกะ/อุทธาหอรณ์การกะ	๑	๑๒๐๔	๑๖ ๐๑๔ ๐๖	+
อุทธาหอรกิตก์/อุธาหอรณ์กิตก์	๑	๑๒๐๔	๑๖ ๐๑๔ ๐๓	+
อุทธาหอรตัทธิต/อุทธาหอรณ์ตัทธิต	๑	๑๒๐๔	๑๖ ๐๑๔ ๐๑	+
อุทธาหอรสนธิ/อุทธาหอรณ์สนธิ	๑	๑๒๐๔	๑๖ ๐๑๔ ๐๔	+
อุทธาหอรสมาส/อุทธาหอรณ์สมาส	๑	๑๒๐๔	๑๖ ๐๑๔ ๐๗	+
อุทธาหอรอาขยาต/อุทธาหอรณ์อาขยาต	๑	๑๒๐๔	๑๖ ๐๑๔ ๐๘	+
อุทธาหอรอาขยาต/อุทธาหอรณ์อาขยาต	๑	๑๑๙๒	๑๖ ๐๐๙ ๐๒	+
อุทธาหอรอุณณาทิ/อุทธาหอรณ์อุณณาทิ	๑	๑๑๙๒	๑๖ ๐๐๙ ๐๑	+
อุทธาหอรอุณณาทิ/อุทธาหอรณ์อุณณาทิ	๑	๑๒๐๔	๑๖ ๐๑๔ ๐๕	+
อุทาหรณ์สัททาปาทะ	๖	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๓ ๐๐	+
อุปปาตสันติง	๑	๑๑๒๙	๒๐ ๑๖๑ ๐๘	+
อุปปาสัคคนิบาตสูตอาขยาต	๑	มปก	๒๐ ๑๖๗ ๐๓	-
อุปปโลกผ้ากฐิน	๑	มปก	๒๐ ๑๖๑ ๐๗	+
อุปเทสปัฏฐาน	๔	๑๑๙๕	๐๓ ๐๒๕ ๐๓	+
อุปเทสปัฏฐาน	๔	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๗ ๐๒	-
อุปโบสถกัมม์กฐินกัมม์	๑	มปก	๒๐ ๑๒๑ ๐๔	+
อุมังคมโหสถ	๘	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๙ ๐๐	+
อุเทนราช	๗	๑๑๒๐	๒๐ ๐๙๘ ๐๒	+
อิติการกกัปเปฉัฏโฐ	๑	มปก	๒๐ ๑๖๐ ๐๙	-
อิติการกกัปเปฉัฏโฐกัณโฑ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๕ ๐๗	+
อิติกิพพิทานกัปป์	๑	มปก	๒๐ ๑๕๙ ๐๙	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
อิติกิพพิทานกัปเปปัญจโมกัณโฑ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๕ ๐๓	+
อิติตัทธิตกัปเปอัฏฐโมกัณโฑ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๕ ๐๕	+
อิตินามกัปเปปัญจโมกัณโฑ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๕ ๐๘	+
อิตินามกัปเปปัญจโมกัณโฑ	๑	๑๒๐๔	๐๖ ๐๑๔ ๐๒	+
อิติสนธิกัปเปปัญจโมกัณโฑ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๕ ๐๙	+
อิติสมาสกัปเปสัตตโมกัณโฑ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๕ ๐๖	+
อิติอาขยาตกัปเปจตุตโล	๑	มปก	๒๐ ๑๔๕ ๐๔	+
อิติอุณณาทิกัปเปสัตโถกัญโฑ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๕ ๐๒	+
อักขรนโม	๑	๑๒๓๓	๒๐ ๐๙๗ ๐๕	+
อักขรนโม	๑	มปก	๒๐ ๑๔๗ ๒๐	+
อักขรนโม	๑	๑๒๓๑	๒๐ ๐๒๗ ๐๒	+
อักขรนโม	๑	๑๒๒๖	๑๐ ๐๙๒ ๐๒	+
อักขรสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๐๑ ๐๓	+
อักขรสูต	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๑๖๒ ๐๒	+
อังคุตตรนิกาย	๘	๑๒๐๔	๐๒ ๐๖๗ ๐๐	+
อังคุตตรนิกาย	๘	๑๑๘๔	๐๒ ๐๘๖ ๐๐	+
อังคุตตรนิกาย	๘	๑๒๐๔	๐๒ ๑๖๕ ๐๐	+
อังคุตตรนิกาย	๘	๑๒๐๙	๒๐ ๐๔๒ ๐๒	+
อังคุตตรนิกาย	๘	๑๒๐๕	๐๒ ๑๒๓ ๐๐	+
อัญญพราหม/อัณณพราหมณ์	๑	๑๒๒๖	๒๐ ๑๕๘ ๑๐	+
อัฏฐถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	๓	๑๑๙๖	๐๔ ๑๙๖ ๐๓	+
อัฏฐกถาพุทธวิบาก	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๐ ๐๑	+
อัฏฐกถามูลปันนาสมัชฌิมนิกาย	๑๕	๑๑๙๕	๐๔ ๑๘๑ ๐๐	+
อัฏฐกถาอัฏฐนิบาตอังคุตตรนิกาย	๓	๑๒๐๔	๐๔ ๑๖๗ ๐๒	+
อัฏฐกวัคค์	๑	๑๒๐๑	๐๒ ๑๔๑ ๐๒	+
อัฏฐนิบาต	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๕๘ ๐๑	+
อัฏฐนิบาต	๘	๑๑๙๕	๐๔ ๒๔๗ ๐๒	+
อัฏฐนิบาตอังคุตตรนิกาย	๘	๑๒๐๔	๐๔ ๑๖๗ ๐๑	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
อัฏฐานวนิบาตอังคุตตรนิกาย	๑	๑๑๙๖	๐๔ ๑๙๖ ๐๔	+
อัฏฐเอกอังคุตตรนิกาย	๑๐	๑๒๐๔	๐๔ ๒๐๘ ๐๒	+
อัฏฐาสูตนิบาต	๑๒	๑๒๐๖	๐๔ ๑๔๙ ๐๐	+
อัตถกถาขันธกสังยุตตนิกาย	๔	๑๑๙๖	๐๔ ๒๓๘ ๐๑	+
อัตถกถาสติปัฏฐานสูต	๑๒	๑๒๐๒	๐๔ ๑๙๕ ๐๐	+
อัตตทัตตเถร	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๑๗๖ ๐๕	+
อัตถกถา(อุปเทส)	๑	มปก	๑๖ ๐๐๘ ๐๐	+
อัตถกถา กถาวัตถุ	๘	๑๑๙๘	๐๔ ๐๑๗ ๐๐	+
อัตถกถาจุลลวัคค์	๗	๑๑๙๖	๐๔ ๒๑๔ ๐๐	+
อัตถกถาทสนิบาต-อังคุตตรนิกาย	๓	๑๑๙๑	๐๔ ๒๒๑ ๐๒	+
อัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	๔	๑๑๙๕	๐๔ ๑๖๙ ๐๒	+
อัตถกถาทุกกนิบาตอังคุตตรนิกาย	๔	๑๒๐๔	๐๔ ๑๕๑ ๐๐	+
อัตถกถาธาตุกถา	๑	๑๑๙๖	๐๔ ๒๒๒ ๐๒	+
อัตถกถาธาตุกถา	๑	๑๒๐๔	๐๔ ๒๓๓ ๐๒	+
อัตถกถาปุคคลบัญญัตติ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๖ ๐๒	+
อัตถกถาปุคคลบัญญัตติ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๔ ๐๔	+
อัตถกถาปัญจนิบาตอังคุตตรนิกาย	๔	๑๑๙๖	๐๔ ๑๘๒ ๐๒	+
อัตถกถามหาวัคคทีฆนิกาย	๘	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๒ ๐๐	+
อัตถกถามหาวัคค์	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๙ ๐๐	+
อัตถกถาวุตโตไทย	๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๔๗ ๐๒	+
อัตถกถาวัตถุ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๑๕ ๐๒	+
อัตถกถาวัตถุ	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๑๒๘ ๐๑	-
อัตถกถาวัตถุ	๗	๑๒๐๔	๐๔ ๒๓๓ ๐๑	+
อัตถกถาสคาถวัคคสังยุตนิกาย	๑๒	มปก	๐๒ ๐๒๓ ๐๐	+
อัตถกถาสพายตนวัคค์	๖	๑๑๙๕	๐๔ ๑๖๙ ๐๑	+
อัตถกถาสฬายตนวัคค์	๖	๑๒๐๔	๐๔ ๒๑๐ ๐๑	+
อัตถกถาอุทานขุททกนิกาย	๑๗	๑๑๙๕	๐๔ ๒๕๐ ๐๐	+
อัตถกถาอุทานขุททกนิกาย	๑๗	๑๒๐๒	๐๔ ๒๔๑ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
อัตถกถาอุปริปัณณาส	๑๐	๙๑๒	๐๔ ๒๓๑ ๐๐	+
อัตถกถาอัฏฐนิบาต	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๒๔๗ ๐๑	+
อัตถกถาเวสสันตระ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๕ ๐๒	+
อัตถวิคคหะ	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๘ ๐๐	+
อัตถสาลินี	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๒๕ ๐๐	+
อัตถสาลินี	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๖๓ ๐๐	+
อัตถสาลินี	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๐ ๐๐	+
อัตถสาลินี	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๔ ๐๐	+
อัตถสาลินี	๑๒	๑๑๙๘	๐๔ ๑๐๘ ๐๐	+
อัตถาจุลลวัคค์	๗	๑๑๙๗	๐๔ ๒๒๕ ๐๐	+
อัตถานิทานวัคคสังยุตตนิกาย	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๕๗ ๐๐	+
อัตถานิทานวัคคสังยุตตนิกาย	๙	๑๒๐๔	๐๔ ๒๔๐ ๐๐	+
อัตถานิทานวัคคสังยุตตนิกาย	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๑๗๗ ๐๐	+
อัตถาปริวาร	๗	๑๑๙๘	๐๔ ๐๕๔ ๐๑	+
อัตถาปริวาร	๖	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๕ ๐๒	+
อัตถาปาจิตตีย์	๑๑	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๖ ๐๐	+
อัตถามหาปัฏฐาน	๘	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๒ ๐๐	+
อัตถามหาวัคคทีฆนิกาย	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๕๖ ๐๐	+
อัตถามหาวัคคสังยุตตนิกาย	๘	๑๑๙๖	๐๔ ๒๓๘ ๐๒	+
อัตถาสุตตนิบาต	๑๒	๑๑๙๕	๐๔ ๑๖๓ ๐๐	+
อัตถาสีลขันธวัคคทีฆนิกาย	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๒ ๐๐	+
อัตถาเอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	๑๐	๑๑๙๕	๐๔ ๒๐๓ ๐๒	+
อัพภันตระ	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๑ ๐๐	+
เตมิยะ	๒	๑๑๙๙	๐๗ ๐๘๘ ๐๑	+
เตมิยะ	๒	๒๕๑๔	๐๗ ๐๔๒ ๐๐	+
เตมิยะ	๓	๑๑๒๖	๐๗ ๑๔๑ ๐๐	+
เตมิยะ	๒	๑๒๗๔	๒๐ ๐๒๒ ๐๔	+
เตมิยะ	๑	มปก	๐๗ ๑๕๘ ๐๕	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
สักกปัญหา	๑	๑๒๐๔	๐๒ ๐๗๕ ๐๒	+
สักกาภิมาสมหาเวสสันตระ	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๐ ๐๒	+
สัคคติทีปนี	๑๔	๑๑๗๗	๑๐ ๐๔๑ ๐๐	+
สัคคติทีปนี	๑๕	๑๑๙๒	๑๐ ๐๕๓ ๐๐	+
สัคคติทีปนี	๕	๑๒๐๔	๑๐ ๐๘๓ ๐๐	+
สัคคติทีปนี	๕	๑๒๒๒	๐๒ ๐๔๕ ๐๐	+
สัคคาวตาล	๖	๑๑๙๒	๒๐ ๑๕๐ ๐๑	+
สัคคาวตาล	๗	๑๑๙๙	๐๒ ๐๘๗ ๐๐	+
สังกิจจะ	๑	๑๒๐๓	๒๐ ๐๔๔ ๐๑	+
สังขวัฒนะ	๕	๑๒๗๒	๑๐ ๑๒๕ ๐๐	+
สังยุตตนิกาย	๑๑	๑๒๐๔	๐๒ ๑๙๒ ๐๐	+
สังยุตตนิกาย	๑๘	๑๒๐๕	๐๒ ๑๕๒ ๐๐	+
สังรวมธาตุ	๔	๑๒๐๔	๐๒ ๑๙๒ ๐๐	+
สังรวมธาตุ	๔	๑๑๙๙	๒๐ ๑๓๔ ๐๓	+
สังเขป	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๐๘ ๑๑	+
สังเวควัตถุ	๑	๒๕๐๒	๐๒ ๑๓๐ ๐๒	+
สังเวควัตถุ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๐๙ ๐๓	+
สังเวควัตถุ	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๙ ๐๔	+
สัฏฐินิบาต	๑	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๘ ๐๒	+
สัฏฐินิบาต	๓	๑๑๙๑	๐๗ ๑๓๐ ๐๒	+
สันตตตินิบาต	๕	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๗ ๐๔	+
สันตตตินิบาต	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๙๘ ๐๕	+
สันตตินิบาต	๔	๑๑๙๖	๐๗ ๑๑๒ ๐๐	+
สันตตินิบาต	๑๐	มปก	๐๗ ๑๔๗ ๐๐	+
เทวินทสูต	๓	๑๒๐๔	๐๔ ๑๓๔ ๐๐	+
เนตติวิภาวนาปกรณ์	๑๘	๑๑๙๕	๐๔ ๑๔๕ ๐๒	+
เนมิราช	๒	ตจศ	๐๗ ๑๕๘ ๐๖	+
เนมิราช	๓	๑๑๙๙	๐๗ ๐๘๘ ๐๔	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
เปกขนสูต	๑	มปก	๐๒ ๑๑๙ ๐๒	+
เปตพลี	๑	๒๔๙๕	๒๐ ๑๖๘ ๐๕	-
เปตวัตถุ	๑๗	๑๒๐๔	๐๒ ๐๔๙ ๐๐	+
เปตวัตถุ	๑๗	๑๒๐๒	๐๒ ๑๑๔ ๐๐	+
เปตวัตถุ	๑๖	๑๑๙๒	๐๒ ๐๗๐ ๐๐	+
เปตวัตถุ	๑๘	๑๑๙๙	๐๒ ๐๘๔ ๐๐	+
เมณฑกเสฏฐี	๑	มปก	๒๐ ๑๒๕ ๐๖	-
เมตเตยยสูต	๓	๑๑๙๗	๒๐ ๐๖๒ ๐๑	+
เมตเตยยสูต	๔	๑๒๐๓	๒๐ ๑๐๖ ๐๑	+
เมตเตยยสูต	๒	ตจศ	๒๐ ๑๖๙ ๐๖	-
เมตเตยยสูต	๕	๑๒๐๓	๒๐ ๐๕๑ ๐๒	+
เวมตติปริวาฬ	๒	๑๑๙๘	๐๔ ๐๙๙ ๐๔	+
เวมติสมันตปาสาทิกา	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๓ ๐๐	+
เวมัตติมหาวัคค์	๖	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๔ ๐๐	+
เวสสันตระ	๘	มปก	๐๔ ๒๔๔ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๓	๑๒๓๙	๐๗ ๐๐๑ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๓	มปก	๐๗ ๐๒๓ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๖	๑๑๙๘	๐๗ ๐๔๐ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๒	๑๒๕๒	๐๗ ๐๔๑ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๑	๑๒๖๑	๐๗ ๐๖๕ ๐๐	+
เวสสันตระ	๗	๑๑๘๐	๐๗ ๐๖๖ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๑	๑๒๓๕	๐๗ ๐๖๗ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๑	๑๒๑๒	๐๗ ๐๖๘ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๓	๑๒๗๑	๐๗ ๐๖๙ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๖	๑๒๓๗	๐๗ ๐๗๐ ๐๐	+
เวสสันตระ	๘	มปก	๐๗ ๐๗๑ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๓	๑๒๖๙	๐๗ ๐๗๒ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๕	มปก	๐๗ ๐๗๓ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
เวสสันตระ	๑๒	๑๑๖๔	๐๗ ๐๗๔ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๕	๑๒๔๒	๐๗ ๐๙๐ ๐๐	+
เวสสันตระ	๘	มปก	๐๗ ๐๙๑ ๐๐	+
เวสสันตระ	๖	๑๒๐๔	๐๗ ๑๐๐ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๕	๑๒๗๕	๐๗ ๑๑๐ ๐๐	+
เวสสันตระ	๙	๑๒๒๖	๐๗ ๑๑๓ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๐	๑๒๒๓	๐๗ ๑๒๕ ๐๐	+
เวสสันตระ	๙	๑๒๒๗	๐๗ ๑๓๖ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๐	๑๒๑๐	๐๗ ๑๓๘ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๗	ตจศ	๐๗ ๑๕๙ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๓	ตจศ	๐๗ ๑๖๐ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๙	ตจศ	๐๗ ๑๖๑ ๐๐	-
เวสสันตระ	๙	ตจศ	๐๗ ๑๖๒ ๐๐	-
เวสสันตระ	๑๙	ตจศ	๐๗ ๑๖๓ ๐๐	-
เวสสันตระ	๑๐	ตจศ	๐๗ ๑๖๔ ๐๑	-
เวสสันตระ	๔	๑๒๕๒	๐๗ ๑๖๕ ๐๑	-
เวสสันตระ	๔	๑๒๒๘	๐๗ ๑๖๕ ๐๒	-
เวสสันตระ	๑๓	ตจศ	๐๗ ๑๖๖ ๐๐	-
เวสสันตระ	๑๒	ตจศ	๐๗ ๑๖๙ ๐๐	-
เวสสันตระ	๓	๑๒๔๓	๒๐ ๑๔๓ ๐๒	-
เวสสันตระ	๑๖	๑๒๗๒	๐๗ ๐๕๔ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๕	มปก	๐๗ ๐๕๕ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๖	๑๒๗๓	๐๗ ๐๕๖ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๐	๑๒๑๙	๐๗ ๐๕๗ ๐๐	+
เวสสันตระ	๙	๑๒๑๔	๐๗ ๐๖๒ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๒	๑๒๕๒	๐๗ ๐๖๓ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๘	๑๒๗๕	๐๗ ๑๑๘ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๔	๑๑๗๘	๐๗ ๐๐๖ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
เวสสันตระ	๑๓	๑๒๒๗	๐๗ ๐๒๐ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๖	๑๑๒๑	๐๗ ๐๒๒ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๕	๑๒๔๙	๐๗ ๐๔๗ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๕	๑๒๓๗	๐๗ ๐๕๐ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๑	๑๒๖๔	๐๗ ๐๗๗ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๖	๑๒๑๘	๐๗ ๐๗๘ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๒	มปก	๐๗ ๐๗๙ ๐๐	+
เวสสันตระ	๘	๑๑๖๓	๐๗ ๐๘๐ ๐๐	+
เวสสันตระ	๙	๑๒๒๘	๐๗ ๐๘๑ ๐๐	+
เวสสันตระ	๓	ตจศ	๒๐ ๑๗๘ ๑๐	-
เวสสันตระ	๓	๑๑๗๙	๐๗ ๐๑๗ ๐๐	+
เวสสันตระ	๑๐	๑๒๐๑	๐๗ ๑๕๔ ๐๐	+
เวสสันตระ	๕	๑๑๘๒	๐๔ ๒๓๒ ๐๐	+
เวสสันตระ	๙	๑๑๓๕	๐๗ ๑๐๗ ๐๐	+
เวสสันตระฉบับพันนาเชียงรุ้ง	๑๑	๑๒๖๑	๒๐ ๐๖๘ ๐๑	+
เสฏฐีทังห้า	๕	๑๒๖๑	๑๑ ๐๐๘ ๐๐	+
เสฏฐีทังห้า	๕	๑๒๖๒	๑๑ ๐๑๑ ๐๐	+
เสฏฐีทังห้า	๕	มปก	๑๑ ๐๑๔ ๐๐	+
เสฏฐีทังห้า	๕	๑๑๙๓	๑๑ ๑๑๕ ๐๐	+
เสฏฐีทังห้า	๖	ตจศ	๑๑ ๐๒๒ ๐๐	-
เสฏฐีทังห้า	๕	๑๒๓๑	๒๐ ๐๒๗ ๐๑	+
เสฏฐีทังห้า	๕	๑๐๐๖	๒๐ ๐๕๐ ๐๒	+
เสฏฐีทังห้า	๕	๑๑๒๘	๐๒ ๐๔๓ ๐๒	+
เสฏฐีทังห้า	๕	มปก	๒๐ ๐๔๐ ๐๑	-
เสฏฐีทังห้า	๕	มปก	๒๐ ๐๗๖ ๐๒	-
เสฏฐีทังห้า(เสฏฐีทังแปด)	๕	๑๒๒๖	๑๑ ๐๑๘ ๐๐	+
เสฏฐีรอม	๑	มปก	๒๐ ๐๔๐ ๐๒	-
เสื่อตายเสื่อนอน	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๓๔ ๐๑	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
เส้นธรรมถ้ำแมวเมืองเถิน*	๑	มปก	๑๓ ๐๐๖ ๐๕	+
เส้นธรรมเมืองเถิน*	๑	มปก	๑๓ ๐๐๖ ๐๔	+
เส้นธัมม์	๑	๑๑๙๙	๒๑ ๐๐๖ ๐๐	+
เส้นธัมม์ถ้ำแม่หอกฯ	๑	มปก	๒๐ ๐๕๒ ๐๒	+
เส้นธัมม์ที่สร้างในเมืองน่าน	๑	มปก	๒๑ ๐๐๕ ๐๐	+
เส้นธัมม์เมื่องลำพูน*	๑	มปก	๒๑ ๐๐๒ ๐๐	+
เส้นธัมม์ในถ้ำเงื้อมผา	๑	มปก	๒๐ ๐๕๒ ๐๖	+
เส้นรายชื่อธรรมต่าง ๆ และบทสวดฯ*	๖	มปก	๒๑ ๐๐๘ ๐๐	+
เส้นรายชื่อธรรมต่าง ๆ*	๓	มปก	๒๑ ๐๐๗ ๐๐	+
เหล้มหลวง	๑	มปก	๒๐ ๐๗๕ ๐๑	+
เหล้มหลวง	๒	ตจศ	๒๐ ๑๖๙ ๐๕	-
เอกนิบาต	๑๔	๑๑๙๘	๐๗ ๑๐๙ ๐๐	+
เอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	๒	๑๑๙๕	๐๔ ๒๐๓ ๐๑	+
เอกนิบาตอังคุตตรนิกาย	๒	๑๒๐๔	๐๔ ๒๐๘ ๐๑	+
เอกาทสนิบาต	๓	๑๑๙๕	๐๔ ๑๕๘ ๐๔	+
เอตทัคคอังคุตตรนิกาย	๑๑	๑๑๙๒	๐๒ ๐๕๔ ๐๐	+
เอตทัคคอังคุตตรนิกาย	๑๑	๑๒๐๔	๐๒ ๑๓๖ ๐๐	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๑	๑๑๒๘	๐๒ ๒๐๗ ๐๓	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๔	๑๒๓๕	๑๐ ๐๑๓ ๐๐	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๖	๑๒๖๔	๑๐ ๑๑๓ ๐๐	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๖	ตจศ	๑๐ ๑๔๖ ๐๐	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๑	มปก	๒๐ ๐๗๕ ๐๓	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๑	มปก	๒๐ ๑๐๑ ๐๕	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๑	๑๒๐๖	๒๐ ๑๒๒ ๐๘	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๑	๒๔๙๗	๒๐ ๑๖๑ ๐๑	-
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๔	๑๑๙๖	๒๐ ๑๗๗ ๐๓	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๑๗๔ ๐๒	+
ไสสลปัญหา	๑	๑๑๙๒	๑๐ ๐๔๒ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
โควินทสูต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๐๙ ๐๘	+
โชตนานิรุตติ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๑ ๐๓	+
โชนาปาฐวิไนยวินิจไฉย	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๕ ๐๑	+
โบราณกับบิลวัตถุ	๑	มปก	๒๐ ๑๔๔ ๐๔	+
โบราณชาดก	๑	๑๒๔๒	๒๐ ๑๔๔ ๐๔	+
โบราณสังคหสูต	๘	๑๒๐๐	๐๒ ๐๑๓ ๐๐	+
โบราณสังคหะ	๑๐	๑๒๐๕	๐๒ ๑๓๗ ๐๐	+
โบราณสังคหะ	๑๐	๑๑๙๒	๐๒ ๑๔๖ ๐๐	+
โบราณสังคหะ	๑๐	๑๒๐๔	๐๒ ๐๖๙ ๐๐	+
โพชฌังคะ	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๐๓ ๐๙	+
โพธิปักขิยธัมม์	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๐๘๒ ๐๑	+
โพธิปักขิยธัมม์	๑	มปก	๐๓ ๐๓๔ ๐๐	+
โพธิปักขิยธัมม์	๑	๑๒๐๕	๒๐ ๐๔๗ ๐๓	+
โพธิปักขิยธัมม์สามสิบเจ็ด	๓	๑๑๙๕	๒๐ ๐๘๔ ๐๑	+
โบกัปปโก	๕	๑๒๐๕	๑๐ ๐๖๙ ๐๐	+
โยจนสัททา	๑๙	๑๑๙๙	๐๔ ๑๔๗ ๐๑	+
โยชนสัมโมหวิโนทนี	๑๖	๑๒๐๖	๐๔ ๒๒๔ ๐๐	+
โยชนาขุททกสิกขา	๓	๑๑๙๘	๐๔ ๐๐๕ ๐๒	+
โยชนาจุลลวัคค์	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๖ ๐๒	+
แปดหมื่นสี่พันขันธ์	๓	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๐ ๐๒	+
ไสสลปัญหา	๔	๑๑๙๘	๐๔ ๐๓๕ ๐๓	+
โยชนาอัตถสาลินี	๙	๑๑๙๘	๐๔ ๐๘๙ ๐๐	+
โลกทิฏฐธัมม์	๑	มปก	๒๐ ๑๕๖ ๐๓	+
โลกทีป (โลกทวีป)	๖	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๘ ๐๑	+
โลกทีปนี	๑๐	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๙ ๐๑	+
โลกปัญญัตติ	๑๐	๑๑๙๘	๐๔ ๑๑๗ ๐๑	+
โลกภาสา	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๓๔ ๐๒	+
โลกภาสา	๑	มปก	๒๐ ๑๒๑ ๐๑	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
โลกภาสา	๑	มปก	๒๐ ๑๒๑ ๐๒	+
โลกวิไนย	๑๑	๑๑๙๙	๐๘ ๐๐๑ ๐๐	+
โลกวิไนย	๑๕	๑๒๐๔	๐๘ ๐๐๔ ๐๐	+
โลกวิไนย	๑๕	๑๑๙๙	๐๘ ๐๐๕ ๐๐	+
โลกสัณฐานวรตนคัณฐี	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๑ ๐๑	+
โลกสัณฐานโชตรตนคัณฐี	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๑๒๔ ๐๐	+
โลกานุวิจรสูต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๔๒ ๐๕	+
โลกาวุฒิ	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๑๗๘ ๐๘	-
โวหารกถาวัตถุ	๒	๑๑๙๕	๐๓ ๐๑๕ ๐๑	+
โวหารกลหวิวาทสูต	๑	๑๒๓๕	๒๐ ๑๐๒ ๐๓	+
โวหารกลหวิวาทสูต	๑	มปก	๒๐ ๑๕๒ ๐๑	-
โวหารกุณาลชาดก	๔	๑๑๙๖	๒๐ ๐๘๘ ๐๔	+
โวหารกุณาละ	๕	๑๑๙๙	๐๒ ๐๕๗ ๐๒	+
โวหารกุสสราชชาดก	๔	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๑ ๐๑	+
โวหารกัสสปสังยุตตสูต	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๐ ๐๒	+
โวหารคดี	๒	มปก	๒๐ ๑๔๔ ๐๖	+
โวหารศิริมานันทสูตชาดก	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๘๗ ๐๑	+
โวหารคุงคาโลหนวัตถุ	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๒๓ ๐๓	+
โวหารฆฏบัณฑิต	๑	๑๑๙๙	๐๒ ๐๒๕ ๐๓	+
โวหารจุลลวิภังคะ	๑๐	๑๒๐๔	๐๒ ๐๗๕ ๐๑	+
โวหารจุลลวิภังคะ	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๑๑๓ ๐๒	+
โวหารจันทิมาโน	๒	๑๑๙๖	๐๒ ๑๖๓ ๐๒	+
โวหารฏิกสังเขป	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๐๖๑ ๐๑	+
โวหารฏิกธัมมจักก์	๑๐	๑๑๙๙	๐๒ ๐๓๘ ๐๐	+
โวหารฏิกธัมมจักก์	๑๐	มปก	๐๒ ๐๖๔ ๐๐	+
โวหารฏิกธัมมจักก์	๖	๑๑๙๖	๐๒ ๐๙๙ ๐๐	+
โวหารฏิกธัมมจักก์	๑๑	มปก	๐๒ ๑๐๔ ๐๐	+
โวหารฏิกธัมมจักก์	๕	๑๑๙๖	๐๒ ๑๑๒ ๐๒	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
โวหารฎิกธัมมจักก์	๑๓	๑๒๐๔	๐๒ ๑๓๙ ๐๐	+
โวหารฎิกธัมมจักก์	๑๓	๑๑๙๙	๐๒ ๑๗๙ ๐๐	+
โวหารฎิกามาไลย	๑๒	๑๑๙๙	๒๐ ๐๒๕ ๐๖	+
โวหารฎิกามาไลยวัตถุ	๑๒	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๐ ๐๔	+
โวหารฎิกาอภิธัมมา	๗	๑๒๐๔	๐๓ ๐๑๖ ๐๐	+
โวหารฎิกาโยโส	๑๐	๑๑๙๕	๐๒ ๐๔๑ ๐๐	+
โวหารตำนานดอนเต้า	๑	๑๒๗๔	๒๐ ๐๒๒ ๐๑	+
โวหารตำนานละแวก	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๑๔ ๐๑	+
โวหารตุลปุญญกานิเขปชาดก	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๘๗ ๐๕	+
โวหารตุลปญญณนิคัตถะ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๙๙ ๐๔	+
โวหารติกกนิบาต	๑๕	๑๒๐๔	๐๗ ๐๙๔ ๐๐	+
โวหารติกกนิบาต	๑๖	๑๒๐๒	๐๗ ๐๙๖ ๐๐	+
โวหารติกกนิบาต	๑๕	๑๒๐๔	๐๗ ๑๐๑ ๐๐	+
โวหารติกกนิบาต	๑๕	๑๑๙๒	๐๗ ๑๒๗ ๐๐	+
โวหารติกกนิบาต	๘	๑๒๐๕	๐๗ ๑๐๒ ๐๐	+
โวหารติโสทัตตคิณีชาดก	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๘๗ ๐๔	+
โวหารถูปวงส์	๙	๑๑๙๒	๑๓ ๐๐๕ ๐๐	+
โวหารถูปวงส์	๑๐	มปก	๒๐ ๐๓๑ ๐๑	+
โวหารทสชาตรอม	๑๐	๑๒๒๔	๐๗ ๐๙๘ ๐๐	+
โวหารทสธัมมสูต	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๔๖ ๐๓	+
โวหารทสนิบาต	๙	๑๑๙๑	๐๗ ๑๑๑ ๐๐	+
โวหารทสวัตถุ	๘	๑๑๙๒	๐๒ ๐๕๕ ๐๐	+
โวหารทีฆนิกาย	๑๔	๑๒๐๔	๐๒ ๐๘๘ ๐๐	+
โวหารทีฆนิกาย	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๑๔ ๐๒	+
โวหารทักขิณวิภังคะ	๑	๑๑๙๗	๐๒ ๐๒๕ ๐๒	+
โวหารทัณฑสูต	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๐๔๕ ๐๒	+
โวหารทัพพเถรนิพพาน	๑	๑๒๑๒	๒๐ ๑๗๔ ๑๐	+
โวหารปารมี	๑๐	๑๑๙๖	๑๐ ๐๒๑ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
โวหารปารมี	๔	๑๑๙๙	๒๐ ๑๑๗ ๐๒	+
โวหารปารายนวัคค์	๕	๑๒๐๑	๐๒ ๑๔๑ ๐๑	+
โวหารปุญญกิริยา	๑	๑๑๙๗	๐๒ ๐๒๕ ๐๓	+
โวหารปิฏกะทั้งสาม	๔	๑๒๗๑	๑๐ ๐๑๙ ๐๐	+
โวหารปิยสูต	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๐ ๐๑	+
โวหารปัญญาพละ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๐ ๐๕	+
โวหารปัญญาสนิบาต	๓	๑๑๙๑	๐๗ ๑๓๐ ๐๑	+
โวหารพกุลเถรนิพพาน	๑	๑๒๑๒	๐๒ ๑๗๔ ๐๓	+
โวหารพรหมชาลสูต	๔	๑๑๙๙	๒๐ ๐๕๘ ๐๒	+
โวหารพลสังขยา	๘	๑๑๙๙	๒๐ ๑๑๓ ๐๑	+
โวหารพุทธนิพพาน	๑	๑๑๙๙	๐๒ ๑๗๗ ๐๓	+
โวหารพุทธาภิเสก	๒	๑๑๙๕	๒๐ ๐๘๖ ๐๒	+
โวหารพุทธเสนกะ	๔	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๙ ๐๖	+
โวหารภวิรติ	๔	๑๒๐๑	๒๐ ๐๖๕ ๐๑	+
โวหารภูริทัต	๕	มปก	๐๗ ๐๔๓ ๐๐	+
โวหารมธุรสวาหิณี	๑๐	๑๒๐๑	๑๑ ๐๐๔ ๐๐	+
โวหารมธุรสวาหิณี	๖	๑๒๐๒	๒๐ ๐๔๕ ๐๑	+
โวหารมหานิพพานสูต	๑๓	๑๒๐๑	๐๒ ๐๒๖ ๐๐	+
โวหารมหาปทานสูต	๑๑	๑๒๐๕	๐๒ ๐๖๑ ๐๐	+
โวหารมหาปัฏฐาน	๔	๑๑๙๕	๐๓ ๐๑๕ ๐๓	+
โวหารมหามูลนิพพานสูต	๑	๑๒๒๑	๒๐ ๐๑๗ ๐๑	+
โวหารมหามูลนิพพานสูต	๑	๑๒๓๓	๒๐ ๐๙๗ ๐๒	+
โวหารมหาวิบาก	๑๔	๑๑๙๒	๑๐ ๐๖๘ ๐๐	+
โวหารมหาวัคคนิทาน	๘	มปก	๑๑ ๐๑๓ ๐๐	+
โวหารมหาวัคควิไนย	๙	๑๒๐๕	๐๑ ๐๐๙ ๐๐	+
โวหารมหาวัคควิไนย	๙	๑๑๙๕	๐๑ ๐๑๖ ๐๐	+
โวหารมหาวัคค์	๑๐	๑๒๐๔	๐๑ ๐๑๐ ๐๐	+
โวหารมหาวัคค์	๑๔	มปก	๐๑ ๐๒๖ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
โวหารมหาวังสะ	๒๑	๑๒๐๑	๐๒ ๑๕๖ ๐๐	+
โวหารมหาสมยสูต	๔	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๓ ๐๓	+
โวหารมหาโมคคัลลานนิพพาน	๑	๑๒๑๒	๐๒ ๑๗๔ ๐๕	+
โวหารมหาโมคคัลลาน	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๕๕ ๐๑	+
โวหารมโหสถ	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๐๖๑ ๐๒	+
โวหารมโหสถ	๑๖	๑๑๙๘	๐๗ ๑๑๗ ๐๐	+
โวหารมูลกัมมัฏฐาน	๔	๑๒๐๑	๒๐ ๐๔๖ ๐๑	+
โวหารมูลธัมมจักก์	๕	๑๑๙๘	๐๒ ๐๖๐ ๐๐	+
โวหารมูลธัมมจักก์	๕	๑๑๙๖	๐๒ ๑๖๓ ๐๑	+
โวหารมหากัสสัปปนิพพาน	๑	๑๒๑๒	๐๒ ๑๗๔ ๐๖	+
โวหารมัคคธัมม์แปดประการ	๑	๑๑๙๗	๐๒ ๐๒๕ ๐๖	+
โวหารมังคลเภทา	๗	๑๑๙๕	๒๐ ๐๘๖ ๐๑	+
โวหารมังคลัตถทีปนี	๑๓	๑๑๙๖	๐๒ ๐๕๒ ๐๐	+
โวหารมัชฌิมนิกาย	๗	๑๑๙๖	๐๒ ๐๔๘ ๐๐	+
โวหารมัชฌิมนิกาย	๑๒	๑๒๐๑	๐๒ ๑๘๓ ๐๐	+
โวหารมัชฌิมนิกาย	๘	๑๒๔๒	๐๒ ๑๘๐ ๐๐	+
โวหารมัฏฐกุณฑลี	๑	๑๒๑๘	๒๐ ๑๐๔ ๐๓	+
โวหารยมกะ	๔	๑๑๙๕	๐๓ ๐๑๕ ๐๒	+
โวหารยอดไตรปิฏกะ	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๐๓ ๑๐	+
โวหารยอดไตรสอน	๑	มปก	๒๐ ๐๓๑ ๐๓	+
โวหารยาณี	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๐๘๘ ๐๒	+
โวหารยาณี	๓	๑๑๙๖	๒๐ ๐๘๑ ๐๒	+
โวหารรัฏฐปาลสูต	๒	มปก	๒๐ ๐๑๕ ๐๑	+
โวหารวามทันตธาตุ	๒	๑๑๙๙	๒๐ ๑๑๗ ๐๓	+
โวหารวิชานสูต	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๑๑๒ ๐๑	+
โวหารวิภังคะ	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๑๑๓ ๐๓	+
โวหารวิมานวัตถุ	๗	๑๒๐๒	๐๒ ๐๓๗ ๐๐	+
โวหารวิมานวัตถุ (วิมาลวัตถุ)	๗	๑๒๓๙	๐๒ ๐๖๒ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
โวหารวิริยะ	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๙ ๐๒	+
โวหารวิสาขา	๔	๑๒๐๐	๑๑ ๐๐๕ ๐๐	+
โวหารวิสุทธิมัคค์	๑๑	๑๑๙๑	๑๐ ๐๓๐ ๐๐	+
โวหารวิสุทธิมัคค์	๑๓	๑๑๙๑	๑๐ ๐๓๗ ๐๐	+
โวหารวิสุทธิมัคค์	๘	๑๑๙๒	๑๐ ๐๖๑ ๐๐	+
โวหารวิไชยชาดก	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๘๗ ๐๒	+
โวหารวิไชยสูต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๐๙ ๐๕	+
โวหารวิไนยปิฎกะ	๑	๑๑๖๔	๒๐ ๑๖๑ ๐๔	-
โวหารสติปัฏฐาน	๔	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๓ ๐๑	+
โวหารสมจิตตสูต	๒	มปก	๐๒ ๐๔๗ ๐๑	+
โวหารสมภมิต	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๒๕ ๐๔	+
โวหารสมุททโฆโส	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๐๔๓ ๐๒	+
โวหารสมันตะ	๔	๑๑๒๔	๒๐ ๑๐๘ ๐๑	+
โวหารสากยะ	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๓ ๐๕	+
โวหารสารัตถทีปนี	๔	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๓ ๐๒	+
โวหารสเพาธัมม์หลงท่า	๑	๑๑๙๗	๐๒ ๐๒๕ ๐๑	+
โวหารสุตตสังคหะ	๑๐	๑๑๙๑	๐๒ ๐๔๔ ๐๐	+
โวหารสุทธาโภชนะ	๒	๑๑๙๙	๐๒ ๐๕๗ ๐๑	+
โวหารสุธน	๙	๑๑๙๖	๐๗ ๑๐๔ ๐๐	+
โวหารสนันทอสงไขย	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๑๔ ๐๓	+
โวหารสุมนลามาการ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๔๘ ๐๔	+
โวหารสุรุจิ	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๐ ๐๔	+
โวหารสุวัณณกักกฏปูคำ	๓	มปก	๒๐ ๐๓๓ ๐๓	+
โวหารสุวัณณทมมมุกขกุมมาร	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๒๕ ๐๕	+
โวหารสุสิมชาดก	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๒๕ ๐๒	+
โวหารสูตมนต์	๘	มปก	๒๐ ๐๑๕ ๐๒	+
โวหารสิงคาลสูต	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๑๐ ๐๐	+
โวหารสิงคาลสูต	๗	๑๒๐๒	๐๒ ๐๓๐ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
โวหารสิงคาลสูต	๑๐	๑๑๙๘	๐๒ ๐๑๘ ๐๐	+
โวหารสิงหปกอร/โวหารสิงหปกอรณ์	๑๐	๑๑๙๖	๒๐ ๐๔๓ ๐๑	+
โวหารสีหนาทะ	๑	๑๒๐๒	๒๐ ๐๔๕ ๐๔	+
โวหารสีหนาทะ	๒	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๔ ๐๒	+
โวหารสักกปัญหา	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๙๔ ๐๑	+
โวหารสักการวัตถุ	๕	๑๑๙๖	๒๐ ๐๗๘ ๐๑	+
โวหารสัคคติทีปนี	๑๕	๑๑๙๖	๐๒ ๐๒๘ ๐๐	+
โวหารสังคปัต	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๘๓ ๐๑	+
โวหารสังคปัตติ	๒	มปก	๒๐ ๐๓๑ ๐๒	+
โวหารอกาลวัตตสูต	๓	๑๑๙๘	๒๐ ๐๒๖ ๐๓	+
โวหารอกาลวัตตสูตชาดก	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๘๗ ๐๖	+
โวหารอตุละ	๑	๑๑๙๗	๐๒ ๐๒๕ ๐๔	+
โวหารอนุรุทธเถร	๑	๑๑๙๘	๒๐ ๐๑๐ ๐๓	+
โวหารอนุโลกสาสนา	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๖๒ ๐๔	+
โวหารอภิธัมมาติกา	๙	๑๑๙๕	๐๓ ๐๒๒ ๐๐	+
โวหารอภิธัมมา	๕	๑๑๖๑	๐๓ ๐๑๒ ๐๐	+
โวหารอภิธัมมาจอง	๑	๑๑๙๖	๒๐ ๐๗๘ ๐๒	+
โวหารอภิธัมมาจอง	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๑๓๖ ๐๒	-
โวหารอภิธัมมาติกา	๕	๑๒๐๔	๒๐ ๐๙๔ ๐๒	+
โวหารอภิธัมมาปิฎกะ	๖	๑๑๙๖	๐๓ ๐๓๑ ๐๐	+
โวหารอภิธัมมาเจ็ดกัมพี	๘	๑๑๓๗	๐๓ ๐๓๐ ๐๐	+
โวหารอรุณณวดี	๗	๑๑๙๙	๒๐ ๐๕๕ ๐๒	+
โวหารอรุณณวดี	๗	๑๒๐๔	๒๐ ๐๘๐ ๐๑	+
โวหารอสีตินิบาต	๕	๑๑๙๙	๒๐ ๐๑๔ ๐๔	+
โวหารอานิสงส์ปิฎกะทังสาม	๑	๑๑๙๖	๑๐ ๐๗๓ ๐๒	+
โวหารอาฬวักกสูต	๓	๑๒๐๑	๒๐ ๐๒๓ ๐๑	+
โวหารอุปคุตตเถร	๑๐	๑๑๙๙	๐๒ ๑๗๗ ๐๑	+
โวหารอุปคุตตเถร	๑๖	๑๑๙๘	๑๑ ๐๐๑ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
โวหารอุปคุตตเถร (ธัมมโทน)	๑	๑๑๙๙	๐๒ ๑๗๗ ๐๒	+
โวหารอัขรธัมม์	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๗๓ ๐๔	+
โวหารอังคุตตรนิกาย	๘	๑๑๙๘	๐๒ ๐๙๗ ๐๐	+
โวหารอังคุตตรนิกาย	๘	๑๒๐๕	๐๒ ๑๔๓ ๐๐	+
โวหารอังคุตตรนิกาย	๘	๑๑๙๖	๐๒ ๑๔๕ ๐๐	+
โวหารเตรสนิบาต	๗	๑๑๙๖	๐๗ ๐๘๗ ๐๐	+
โวหารเอกนิบาต	๑๖	๑๒๐๔	๐๗ ๐๙๓ ๐๐	+
โวหารเอกนิบาต	๑๖	๑๑๙๖	๐๗ ๑๓๔ ๐๐	+
โวหารแปดหมื่นสี่พันขันธ์	๖	๑๒๐๔	๑๐ ๐๘๙ ๐๐	+
โวหารโกสลสังยุตตสูตชาดก	๑	๑๑๙๗	๒๐ ๐๘๗ ๐๑	+
โวหารโชติกะ	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๘๙ ๐๒	+
โวหารโชติกเถรวัตถุ	๑	๑๒๐๑	๒๐ ๐๒๓ ๐๔	+
โวหารโบราณะ	๘	๑๑๙๙	๒๐ ๐๑๔ ๐๕	+
โวหารโยกัปปโก	๕	๑๑๙๙	๒๐ ๐๕๘ ๐๑	+
โวหารโลกวิไนย	๑๑	๑๒๐๔	๐๘ ๐๐๓ ๐๐	+
โวหารโลกวิไนย	๑๑	๑๒๕๑	๒๐ ๐๕๙ ๐๑	+
โวหารโสทันตกี	๘	๑๒๐๐	๑๐ ๐๒๔ ๐๐	+
โวหารโสทันตกี	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๐๙ ๐๒	+
โวหารไชยสังคหะ	๑	๑๑๙๙	๒๐ ๐๒๕ ๐๑	+
โวหารไชยสังคหะ	๑	๑๒๐๔	๒๐ ๐๖๐ ๐๒	+
โวหารไตรภุมม์	๖	๑๑๙๓	๒๐ ๐๒๘ ๐๒	+
โสตัพพมาลินี	๕	๑๑๙๘	๐๔ ๐๗๙ ๐๑	+
โสทันตกี	๑	๑๒๐๐	๒๐ ๐๗๗ ๐๘	+
โสทันตกี	๖	๑๒๕๑	๑๐ ๐๔๘ ๐๐	+
โสทันตกี	๖	๑๑๙๒	๑๐ ๑๔๒ ๐๑	+
โสทันตกี	๖	๑๑๙๔	๒๐ ๐๐๕ ๐๑	+
โอวาทคำสอนพระยาอินท์	๑	มปก	๒๐ ๑๖๐ ๐๘	+
โอวาทคำสอนภิกขุไหม่	๑	มปก	๐๘ ๐๐๗ ๐๐	+

ชื่อเรื่อง	จำนวนผูก/เล่ม	ปีจาร/บันทึก	รหัส	ไมโครฟิล์ม
โอวาทสังเวคญาณวัตถุ	๑	๑๒๕๖	๒๐ ๑๕๖ ๐๒	+
โอวาทนุสาสินี	๔	๑๑๙๐	๐๘ ๐๐๒ ๐๐	+
โอวาทนุสาสินี	๔	๑๑๙๗	๒๐ ๐๘๗ ๐๑	+
ไชยสังคหะ	๑	มปก	๒๐ ๑๕๖ ๐๙	-
ไตรภุมม์	๖	๑๒๐๔	๒๐ ๑๐๗ ๐๑	+
โวหารโบราณะ	๘	๑๑๙๙	๒๐ ๐๑๔ ๐๕	+

หมายเหตุ : คัมภีร์ธรรมใบลานดังกล่าว มีการจารึกทั้งภาษาบาลีและภาษาล้านนา เขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา ผู้สนใจสามารถศึกษารายละเอียดได้ที่วัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ส่วนการคำนวณปีที่จารหรือปีที่บันทึกเพื่อทราบอายุของคัมภีร์นั้น สามารถใช้ปีจุลศักราชในปัจจุบันเป็นตัวตั้ง และลบด้วยปีจุลศักราชที่จาร เช่น ปัจจุบัน พ.ศ.๒๕๔๙ ตรงกับ จุลศักราช (จ.ศ.) ๑๓๖๙ อยากทราบคัมภีร์ที่จารเรื่องโวหารโบราณะที่จารปี ๑๑๙๙ ก็ใช้ปี จ.ศ.ปัจจุบัน คือ ๑๓๖๙ ตั้ง ลบด้วย ๑๑๙๙ ซึ่งเท่ากับ ๑๗๐ ปี

ตัวอย่าง จ.ศ. ๑๓๖๙ - (ปัจจุบัน ๒๕๔๙)
ปีที่จาร จ.ศ. ๑๑๙๙
เท่ากับ ๑๗๐ ปี

คัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดในวัดสูงเม่น คือ “คัมภีร์อัตถกถาอุปริปัณณาส” จารขึ้นในปีจุลศักราช ๙๑๒ (พ.ศ. ๒๐๙๓) หรือจารขึ้นเมื่อประมาณ ๔๕๖ ปีที่ผ่านมา

ภาพวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

(อโบสถ หอไตร ตู้หีบธรรม วัดที่มีคัมภีร์ธรรมใบลานมากที่สุดในล้านนา)

ภาพตู้พระคัมภีร์ธรรมวัดบ้านโป่ง อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

ภาพธรรมาสน์ และตู้พระธรรมวัดบ้านโป่ง

ศิลาจารึก อักษรธรรมล้านนา วัดวิชุนราช เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น)

สังกัด วัดสุทธิวราราม เขตสาทร กรุงเทพมหานคร

บรรพชา ณ วัดบ้านโป่ง ต.ป่าแดด อ.แม่สรวย จ.เชียงราย

อุปสมบท ณ พัทธสีมา วัดสุทธิวราราม เขตสาทร กรุงเทพมหานคร

การศึกษา เปรียญธรรม ๗ ประโยค

รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผลงานด้านวิชาการ/รายงานการวิจัย

๑. "คู่มือครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน" กรมการศาสนา ๒๕๔๒.

๒. "การพัฒนาแนวทางและศักยภาพทางการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน" กรมการศาสนา ๒๕๔๒.

๓. "กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา" สกว. ๒๕๔๓.

๔. "การประเมินผลกระทบอย่างมีส่วนร่วมกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF)" กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) ๒๕๔๕.

๕."สภาที่ปรึกษาฯ ในความคาดหวังของสังคมไทย และการเชื่อมโยงเครือข่ายภาคประชาชน" สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ๒๕๔๕.

๖."การประเมินผลการบริหารงบประมาณของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" กองแผนงาน มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๕.

๗."การศึกษาการประสานความร่วมมือระหว่างสภาที่ปรึกษาฯ กับเครือข่ายภาคประชาชนและการศึกษาผลการพัฒนาตามแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ " สภาที่ปรึกษาฯ ๒๕๔๖.

๘. "เครือข่ายธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ" สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๔๗.

๙. "นวัตกรรมการเรียนรู้ : คน ชุมชน และการพัฒนา" สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสถาบันพัฒนาชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๘.